MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELME

HORVÁTH MIHÁLY.

AZ ÚJ DOLGOZAT MÁSODIK, BŐVÍTETT KIADÁSA.

MÁSODIK KÖTET.

PESTEN.

KIADJa HEOKENASTGUSZTÁV.

1871.

Pest, 1871. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

TARTALOM.

HETEDIK KÖNYV.

A királyság harcza az oligarchiával, az országé a betört míveletlen népekkel.

ELSŐ FEJEZET.

IV. Béla országlata a tatárjárásig.

I. Nagy buzgalommal és szigorral hajtja végre az arany bulla rendeletéit; de ez által az urak nagyobb részét ellenségeivé teszi. Ezek az osztrák Fridrikkel kezdenek fondorkodni, ki betör, de megveretik. Béla a prédikátori rend szerzetesei által az Ázsiában hátramaradt magyarokat felkeresteti. A pápa sürgetéseire hadjáratot készít Asszán bolgár fejedelem ellen, de Asszán a hűségre visszatér.

II. A tatár világbirodalom keletkezése. A kúnok a tatárok által legyözetvén, kivándorolnak; részük Kuthen királylyal Magyarországba jő s Béla által befogadtatik. A magyarok és kúnok közt súrlódások s viszályok támadván, Béla ezeknek elintézésére Kőmonostoron gyűlést tart; de ez nem segít minden bajon. E közben a tatárok az oroszokat is legyőzvén, a Kárpátok aljáig nyomultak előre. Béla Dénes nádort küldi a határok védelmére. A tatárok jöttének híre az országban sokáig nem talált hitelre, bár a király erről bizonyos híreket vett,sőt Bathukhántól hódolatra is szólíttatott. Béla az ország védelme végettBudán gyűlést tart; mi közben a kúnok gyanúsíttatván, hogy a tatárokkal szövetségben állnak, a viszálya magyarok és kúnokközt annyira elmérgesedik, hogy Kuthent őrizet alá kell helyezni. A tatárok betörnek s Dénes nádor hadát szétverik. Béla a nemzet véderejét fegyverre, a pápát és Fridrik császárt segedelemre szólítja, maga Pesten táborba száll. A tatárok Pestig kalandoznak; Ugrin érsek velők szerencsétlenül harczol. Az osztrák Fridrik csak a zavart növeszti megérkezte által. Kuthen megöletik; a kúnok fellázadnak. A magyarok ezen kori erkölcsi sülyedése. A tatárok harczias erkölcsei.

III. Batu khán, míg seregének egy részét (Lengyelországra , másikát Moldvára és Erdélyre küldi, maga a vereczkei szoroson az országba tör. A A nádort megvervén, hadait szétküldi, s ezek a magyar haderő összegyűlését gátolják, a pesti táborba gyűlő urakat egyenkint támadván meg. A magyaroknak nincs alkalmas vezérük. Kálmán herczeg; Csáky érsek. A magyar sereg végre a Sajó mellett száll táborba; ennek ügyetlen rendezése. Batu éjjeli támadását Kálmán és Csáky érsek visszaveri. Hajnalban újabb általános támadást intéz a tatár, s a magyar tábort körülfogja. A zavar és rendetlenség a magyar táborban, mely e miatt szétveretik. Kálmán Pestre s innen az alvidékre fut, s ott sebében meghal. A király számtalan veszélyen keresztül menekül Turóczba. Fridrik herczeg magához hívja, de kirabolja. Béla Fridrik császártól segedelmet kér, de nem nyervén, a Dráva vidékére, innen Dalmatiába megy.

IV. A tatárok az egész országot a Dunáig elárasztják; Pestet megveszik, a népet lemészárolják. Hasonló sors éri a többi városokat. A népet állevelekkel nyugalomra intik, hogy annál könnyebben leölhessék. Kegyetlenségük; dulásaik. A tél beállván, a dunántúli részeken is eláradnak. Esztergám veszedelme. Székesfehérvár, Sz. Márton megmentetik. Kajdán Dalmatiába is űzi a királyt. Ügetáj halála hírére a tatár-sereg Erdélyen keresztül végre kitakarodik.

MÁSODIK FEJEZET.

IV. Béla országlata a tatárjárás után. 1242 — 1270.

I. Béla Dalmatiából visszatér. Az iszonyú pusztulásban talált ország helyreállításában nagy buzgalommal jár el. Gondoskodik jövendő védelméről s. Feloldatja magát az eskü alól, melyet Fridrik császárnak mondott, ha az országot az iszonyú ellenségtől megszabadítja. Új várakat építtetett. Velenczével békét köt, Zárát neki engedvén át. Az (osztrák Fridrik ellen boszúhadjáratot intéz; Fridrik életével lakói.

II. A tatárok isméti bejöttének híre megújulván, az ország védelméről intézkedik. A moldvai kúnságot a János-lovagoknak adományozza teendő .szolgálataikért. Ama hírek nem valósulnak, s Béla az osztrák tartományok birtoka végett hosszas háborúba bonyolódik Ottokárral. Végre osztoznak felettük. Bélának Stiria jutván, azt István fiának adja. De Ottokár nem nyugszik, míg nem utóbb ezt is hatalmába ejti. A tatárok újra betörni fenyegetőznek. Béla a pápát sükeresebb segély-nyújtásra sürgeti. E hírek meghiúsulta után a háború Ottokár ellen újra kitör, de szerencsétlenül végződvén, Béla a békét elfogadni kénytelen, mi aztán kölcsönös házasságokkal is megerősíttetik.

III. A cseh háború után súlyos viszályok törnek ki Béla és fia István, ifjabb királyok közt. István eleinte bújdokolni kénytelen, de utóbb legyőzi atyja hadait s vele megbékül. Béla herczeg násza Kunegundával, Ottokár

unoja-húgával. István a kibékülés után Bolgárország egy részét meghódítja; de ismét viszályba keveredik atyjával. Kibékülés. A viszályokból származott bajok,t s azokat orvosló törvények. A zsidók kiváltság-levele. Mária, István leánya a siciliai Sánta-Károlynak nőül adatik. Béla herczeg halála, atyjának, az agg Bélának bánata s halála.

HARMADIK FEJEZET.

V. István király. 1270—1272.

Másodszori koronáztatása. Testvére, Anna a családi kincsekkel Ottokárhoz fut; több úr is elpártol. István kiadatásukat hasztalan sürgetvén, Ottokárnak háborút izén. A béke helyreálltát hamar új háború váltja fel. István a Sömmeringnél útját állja Ottokárnak; de ez a veszélyt elkerüli s roppant sereggel tör az országba s Pozsonyt több várral hatalmába ejti; a Rábczánál mindazáltal vereséget szenved. Most viszont István hadai ütöttek be Ausztriába, minek következtében Ottokár békét ajánl; mi mégis köttetik. István a szerb földre intéz hadjáratot. Ez alatt Pektari ellopja fiát, Endre herczeget. István őt űzőbe veszi, de hirtelen meghal.

NEGYEDIK FEJEZET.

IV. László király. 1272—1290.

I. László kiskorú lévén, az országot Erzsébet anyakirályné kormányozza Pektarival. Többen fellázadnak, a királynét s fiát fogolylyá teszik. Az összegyűlt urak őket kiszabadítják s Lászlót megkoronázzák. Budaméri Egyed Ottokárhoz pártol s Pozsonyt is védelme alá helyezi. ‚Ottokár kegyei iránta a nála levő többi magyar urakat irigységre ingerük. Németújvári Henrik haza jő; a kormánynyal kibékül: párbajban megöli Béla herczeget. Ebből háború támad Ottokár s a magyar kormány között. Kölcsönös pusztítások. Habsburg! Rudolf német kiralylyá választatik s Ottokárt maga elébe idézi. Ez daczol vele s a magyarok barátságát keresi ellene. De Rudolf ügyesebb, Pektari és saját hízelgő levelei által a maga részére vonja a magyarokat, s Ottokártól elveszi Ausztriát és Stiriát. Ottokár a megaláztatást nem tűrhetvén, újabban háborút kezd. Rudolf megújítja szövetségét Lászlóval s Ottokárt a magyar had segélyével megveri s megöli. Rudolf hálája László iránt.

II. A könnyelmű László élvvadászatba merül; az országban nagy rendetlenség árad el. A pápa követet küld be; s László ennek kezébe megeskűszik, hogy a zavargó kunokat megfékezi, királyi kötelességeit teljesíti. Országgyűlés. Zsinat. A király rövid javulás után ismét rendetlen életébe merül; a zsinatot széjjelüzi. A pápa törekvései rövid időre megjavítják Lászlót; de a lázongás nőttön nő. Az urak Lászlót elzárják. Oldamur kún főnök föllázad. László kibocsáttatik s a lázadókat megveri. A komolyabb foglalkodás egy időre javulást hoz elő Lászlóban. De meg visszatér kicsapongó életére. Az országot kunok s tatárok pusztítják. A rákosi országgyűlés sem eszközöl javulást. A király végkép elmerül a fertőbe; a királynét a Nyulak szigetén klastromba záratja. A pápa keresztes háborút hírdettett az országban dúló kúnok s tatárok ellen. Ez csak növeli a bajt, s végre is fegyveres erővel kell a kicsapongó kereszteseket megfékezni. A Németújváriak a magok kezére viselnek háborút az osztrák Albert tel; de ez őket birtokaiktól megfosztja, s nagy részt elszakaszt az országtól. A javíthatlan Lászlót, midőn kúnokkal s tatárokkal az alvidéken kalandozik, három kún megöli.

ÖTÖDIK FEJEZET.

III. Endre király. 1290—1301.

I. István herczeg, II. Endre méhbenhagyott fia, számos viszontagságok után Velenczében nőül vette Morosini Katalint, kitől Endre fia született. Endre 1278-ban tótországi vezér; a király halála után, daczára minden ellene szőtt fondorlatoknak, királylyá koronáztatik. Egyszerre három vetélytársa támad, az ál-Endrében, Rudolf német király fiában, Albert osztrák herczegben és a nápolyi Martell Károlyban. Az elsőt legyőzi s kiűzi. Rudolfot a pápa is letiltja az ország trónjának igényléséről. De ő avval eleinte mitsem gondol. Endre haddal szándékozván őt megtámadni, országgyűlést hirdet, melyen valamennyi rendet biztosítja s a zavargás lecsillapítására üdvös törvényeket alkot; majd hadait Ausztriába vezetvén, Albertét igényeiről lemondani s a békét elfogadni kényszeríti. A béke helyreállván, Erdélybe megy s ott, valamint hazatérte után az anyaországban többféle hasznos rendeletet bocsát ki. Martell Károly törekvései; Endre ellenintézkedései.

II. Martell Károly meghalván, Endre ez oldalról békét remél, s az országot körülutazza; de szigora által, melylyel az urak féktelensége ellen fellépett, magának sok ellenséget szerez, kik a gyermek Róbert Károly igényeit pártolják. VIII. Bonifáez pápa is pártolja a trónkövetelőt s pártja szaporítása végett egy nápolyit tesz spalatoi érsekké, ki a dalmát urakat s városokat Károly részére csábítja. Endre szövetséget köt Alberttól s Venczellel; emennek a maga leányát is eljegyzi; amannak segélyt nyújt Adolf nőmet király ellen. Károly pártja egyre nő, mi Endrét meg félénkíti. A gyenge kormány alatt a zavar egyre nő. Endre 1298. országgyűlést tart Pesten az urak kizártával. De ennek rendeletéi foganatlanok maradván, a következő évben ismét Rákosra hívja össze a rendeket. Gergely érsek pártoskodása miatt ez is eredménytelenül oszlik szét. Róbert Károly Dalmatiába hozatik s megkoronáztatok. Endre készületei a pártoskodás elfojtására; követsége Rómába; halála, Árpád faj-e a Crouy grófok nemzetsége?

NYOLCZADIK KÖNYV.

Az Anjou nemzetségbőli királyok s az olasz befolyás korszaka.

ELSŐ FEJEZET.

Róbert Károly, Venczel és Ottó ellenkirályok. 1301—1308.

I. A pápai hatalom a XIII. században, mint másutt, úgy nálunk is tetőpontjára jutván, azon jogot is igényli, hogy az Árpádok kihalta után királyt 'adjon az országnak. De, miként künn is épen ekkor kezdődik a visszahatás: úgy· nálunk is nagy ellenzékre talál a sz. szék igénylete, melynélfogva az országot pápai hűbérnek nyilvánítá. IV. Miklós és VIII. Bonifácz Martell Károlyt és fiát Róbert Károlyt akarják feltolni az országra. Csák Máté a nemzeti párt élén a szabad királyválasztás jogát védi, s a cseh Venczelt hívja meg a trónra. Gergely vál. esztergami érsek Károlyt Esztergomban másodszor megkoronázza. A nemzeti párt Venczelt behozza és Székesfehérvárott a szent koronával koronázza meg. VIII. Bonifácz Venczelt e miatt törvényszéke elé idézi s követet küld az országba. A főpapság Károlyhoz hajói. De az urak és polgárok haragja elöl a pápai követ Budáról Pozsonyba kénytelen menekülni, honnan Budát egyházi átokkal sújtja. A két párt hívei egymást rontják. A cseh Venczel követei által igazolja Rómában fia jogait. De Venczel ügye, kicsapongó erkölcsei miatt hanyatlik. A pápa új tilalmakat küld ellene. A cseh király az országba jő; Esztergomot dúlja; fiát a koronával kiviszi. Ez meghalálozik; fia a koronát Ottó bajor herczegnek adja, s jogairól a magyar királyságra lemond.

II. A nemzeti párt most sem ismeri el Róbert Károlyt s a bajor Ottót választja királylyá. Ez bejő; a koronát útközben elveszti, de megtalálja, s magát vele Székesfehérvárott megkoronáztatja. De ő csak árnyék-király; néhány oligarcha osztozott a hatalmon. Magát megerősítendő, Apor vajda leánya kezét kéri, de midőn érte megy, elfogatik. Fejetlenség. A Károlyt pártoló főpapság sok kárt szenved. Az udvardi zsinat. Verner László boszúja a budai polgárokon. Zavargás mindenfelé. Az urak a Rákoson gyűlést tartanak, s hogy a fejetlenséget megszüntessék, Róbert Károlyt szabadon királylyá tűzik ki. Ottó megszabadul s haza megy.

MÁSODIK FEJEZET.

Róbert Károly. 1308—1342.

I. Gentilis bíbornok, pápai követ, számos urat, magát Csák Mátét is megnyeri Károly pártjának. Rákosi gyűlés. A pápai követ beszéde. A rendek Károlyt királylyá kiáltják, de a pápa igényei ellen óvást tesznek. Végzés a

korona és a koronázás iránt. Apor a sz. koronát nem adja vissza s Károly egy új koronát tétet a maga fejére. De ez nem ad erőt Károly uralmának. Csák Máté is elhajol tőle; Gentilis bíbornok hasztalan törekszik őt újra megnyerni, s mind őt, mind Aport egyházi átokkal sújtja. Omode és Tamás érsek Aportól a 'sz. koronát valahára kikapják, s avval Károlyt negyedszer megkoronázzák. De Csák ekkor sem hódol már neki, s függetlenül uralkodik Mátyus-földén. A királyság anyagi erejének megcsökkente miatt Károly nem bír neki parancsolni, kivált miután Omode nádor fiai is hozzászövetkeztek. Gentilis bíbornok minden békekisérletei sikeretlenek. Végre némi erőt gyűjt Károly; Csákot és pártfeleit a rozgonyi csatában megveri, emezeket meg is töri; de Csák folytat ja kényuralmát. Károlyt a velenczei háború Dalmatiába hívja. Zára Vclenczének sokáig ellentáll; de Mladin bán árulása miatt végre kénytelen Velencze alá hajolni. Békekötés. Mladin zavargásai. Károly mind ezt, mind Csák kényuralmát kénytelen tűrni; de Visegrádot és Komáromot ettől mégis visszaveszi, míg Máté a csehekkel visel háborút. Máté halála. A kalocsai zsinat A főpapság elégületlen Károlylyal, őt a pápánál bcvádolja, s országgyűlés tartására kényszeríti. Károly a luxenburgi Beatrixet nőül végzi. Viszonyok Velenezével, Uroz szerb fejedelemmel; belső lázongások. Ezeket is, Urozt is legyőzi; Fridrik római királylyal szövetséget köt; neki segélyt küld. Újabb háború Mladin ellen, kit végre elfogat s Horvátországot lecsendesíti.

II. A király 1319 óta tevékenyen fog a kormányzáshoz; a zavargók ellen szigort fejt ki; a belállapotokat rendezni kezdi; a törvényes rendet megerősíti, s miként Horvátországot, úgy Erdélyt is lecsendesíti, a királyi tekintélyt helyreállítja; a pénz- és haderőt jobb karba helyezi. Financzmunkálatai. Az ipar és kereskedés emelése. Uj adórendszer. A papság megadóztatása. A honvédelem rendezése.

III. A lengyel Erzsébettel második házasságra kél. Bent a rendet helyreállítván, királyi tekintélyét megerősítvén, befolyását a szomszéd országokra mind szélesebben kiterjeszti, dynastiája hatalmát megalapítja. Szövetségét Ausztriával megújítja, ezt Csehországgal kibékíti. Lengyelországban családja örökösödését előkészíti.

IV. Visegrádra helyezvén át udvarát, azt egyikévé teszi Európa legfényesebb udvarainak. De a fénynyel az erkölcsök is meglazulnak. Zács Klára. Az atyai és a királyi boszú. Szerencsétlen hadjárat Bazarád ellen.

V. Diplomatiai munkássága, avatkozó politikája az osztrák, lengyel és porosz viszonyokba. Segélyt ad az osztrák herczegnek a cseh János ellen; a lengyel Vladislavnak ' a német-rend ellen. Vladislav halála után Kázmért segíti a lengyel trónra. Diplomatiai munkássága Nápolyban. András fiának Johanna, Nápoly örököse kezét megszerzi, fiát Nápolyba viszi. Onnan visszatérvén, a lengyel korona megszerzése végett kezd működni. A lengyel, osztrák, cseh és porosz viszonyok kiegyenlítése végett e hatalmakkal Visegrádon

congressust tart, s ott mindent jó végre vezet. Kázmérral, Jánossal szövetségeit megújítja. Emennek segedelmet nyújt az osztrák herczegek ellen, s a békét helyreállítja. Margit leányát János fiának, a morva Károlynak jegyzi el. Lajos fiát Kázmér által Lengyelország örökösének választja.

VI. Czélját érvén külpolitikájában, ismét a belügyek rendezésére fordító figyelmét. Viszonyai a papsággal, melyet önkényesen adóztat, s attól azért a pápánál is bevádoltatik; de siker nélkül, mert Károly a sz. széket eollecták szedésére szabadította fel. Finánczintézkedések. Károly halála.

HARMADIK FEJEZET.

I. Nagy Lajos kormányának első fele. 1342 — 1370.

I. A nemzet reményei az ifjú Lajosban trónraléptekor. Házassága Margittal elhalasztatik. Az atyja által kibocsátott új financz-intézkedés miatt Erdély feljázad; azt vérontás nélkül lecsendesíti. Bazarád Sándor is hódol. A nápolyi bonyodalmak kezdete. Endre veszélyei Nápolyban. Erzsébet anyakirályné ezek miatt Nápolyba utazik. Endre niegkoronáztatását sükeretlenül siirgeti a pápánál; a viszályokat Endre és Johanna közt csak színleg egyenlíti ki. Hazatérte után Endrét még nagyobb veszély fenyegeti a romlott erkölcsű nápolyi udvarban, kevéssel megkoronáztatása előtt megöletik Aversában.

II. Lajos, kit ekkor a horvátok zavargása foglalt el, testvére haláláról értesülvén, boszút esküszik. Előleg a pápától kívánja megbüntettetni Johannát; de mivel kellő elégtételt nem nyer, mihelyt Vclenezével, mely vele Dalmatiaért háborúskodék; fegyverszünetre lép. Olaszországon keresztül Nápolyba megy. Útközben sokan csatlakoznak hozzá; idegen zsoldosokat fogad szolgálatába. Aquila s több más város önként hódol. Az olasz urak fényesen fogadják. Közeledtére Johanna új férjével, Tarenti Lajossal Avignonba fut. Lajos Aversába érkezik. A kir. herczegeket maga elébe idézi; Durazzói Károlyt lefejezteti, a többit Visegrádra fogságba küldi. Nápolyba bevonúl; magát Sicilia királyának ezímezteti; a rendek hódolatát fogadja; az ország birtokát a pápától magára ruháztatni kívánja. A pápa vizsgálatot ígér Johanna felett. Lajos Apói- Lászlóra bízza a kormányt s haza indúl. Béke-tárgyalás V elenczével. Johanna és Tarenti Lajos visszamennék Nápolyba. A magyar kormány nem kedveltetik Nápolyban, s Apor több győzedclmek daczára néhány várba szorúlván, segélyért jő vissza Lajoshoz. A pápa Johannát elítélni nem akarja; húzza-halasztja az ügyet. Lajos másodízben megy Nápolyba. Harczai Canosa, Aversa, Melfi alatt. Nápolyt megszállja; maga Capuába megy, hogy Máriával, kit nőül óhajtott, találkozzék; de ezt Johanna Provencebe szállíttatja. A pápa által átok alatt kényszeríttetik elhagyni Nápolyt s a sz. szék ítéletére bízni az ügy eldöntését. A kormányt Laczfi Endrére bízza s maga hazamegy. A pápa Johannát felmenti. Lajos minden hadait visszahívja.

III. Harczai a lithvánokkal. A nemességet nápolyi hadjárataiban tett szolgálataiért megjutalmazza; az aranybullát megerősíti; a birtok-törvényt azonban megváltoztatja s az ösiséget megalapítja. A jobbágyságot kilenczedadóra kötelezi. Újabb lithván háború. Jegyese Margit meghalálozván, Erzsébetet, István bosnya fejedelem leányát veszi nőül. A menyekző után háború a lithvánok és tatárok ellen Kázmér érdekében. Háborúra készül a szerbek ellen; de fegyverét rögtön Velencze ellen fordítja. Hadjáratának okai. Szövetséget köt Velencze elleneivel, s ennek szárazföldi tartományaiba vezeti hadait, s azokat nagy részben elfoglalja; Dalmatiát is visszaveszi. Velencze békét kér, s az meg is köttetik. Lajos ezután felfogja a szerb háború elhalasztott tervét; Uroz kénytelen elismerni felsőségét. A keleti vallásúak térítése.

IV. Károly császár irígyliLajos dicsőséget s félti tőle koronáját; e miatt viszályok támadnak közöttük. Lajos szövetséget köt az osztrák herczegekkel, s már-már megtámadandó vala Károlyt, midőn ez a pápa által Lajost békére hajlítja, mely meg is köttetik. Lajos ezután az Al-Duna felé, az emelkedő ozmán hatalom ellen fordítja figyelmét. Bolgárország egy részét elfoglalja. Palaeologus görög császár által a török ellen segélyre szólíttatik. Ö nagyobb hadjáratot akar tehát előkészíteni; de a pápa lankasztja buzgalmát, Velencze pedig vonakodik adni hajóhadat. A nagy hadjárat ezek miatt elmarad; de kisebb ütközetekben vívtak vezérei a törökkel. Az aldunai tartományok Lajos térítő buzgalma miatt, melyet a pápa szítogat, minduntalan lázongnak. A zsidókat üldöző kor hibájában ő is részesül.

NEGYEDIK FEJEZET.

I. Lajos kormányának második fele. 1370 — 1382.

I. Kázmér halála Lajos fejére juttatja a lengyel koronát, mit ő nem örömest fogad el. Csak rövid ideig mulat Lengyelországban, mert Velenczével ismét kitört a háború. Laczfy István némi győzedelmek után cselbe kerül s elfogatik. Lajos fegyverszünetet köt, mert újabb viszályai támadtak Károly császárral, melyek azonban békésen intéztetnekel. Lajos''egyik leányát igérijoda Károly fiának, Zsigmondnak. Lengyelországban Erzsébet anyakirályné részrehajló kormánya zavarokat támaszt. Lajos a lengyeleknek Kassára országgyűlést hirdet; kívánságaikat ott teljesíti, s az örökösödést a maga leánygyermekeire is kiterjeszteti.

II. A pápától török háborúra ösztönöztetek; szívesen ajánlkozik; de mivel a magyar egyházi jövedelmek tizedét a pápa c hadjárat költségeire átengedni nem akarja, ő is lemond a háborúról, melyet csak nagyobb mérvben akart volna megkezdeni. Nápoly örökségét Johanna halála után a maga leányára Katalinra kívánja átruháztatni, ki az orleansi herczegnek vala eljegyzendő; de Katalin halála a tervet meghiúsító. Ezóta Durazzói Károlyra akarta szál-

lítani Nápolyt. Tvartko bosnya bánt királyi címmel ruházza fel. Vladiszlav gnievkovi herczeg a lengyel trónért fondorkodik; de igyekezete meghiúsul. Erzsébet oda hagyja a nyugtalan Lengyelországot; Lajos annak kormányát három helytartóra bízza; maga a lithvánokat megveri. Hazatérvén, Mária leányát a brandenburgi Zsigmondnak, Hedviget az osztrák Vilmosnak jegyzi el, minden országai örökségét amarra akarván szállítani.

III. A fondor Velencze ismét háborút? szít fel Dalmatia miatt. Lajos szövetséget köt Hennával s Carrarával. Amaz a tengeren; ő és Carrara a a száraz földön szorongatják Velenczét. Eközben VI. Orbán új pápa Johannát Nápolyban trónvesztettnek nyilvánítja, s Nápolylyal Lajost kínálja meg, ki azt Durazzói Károlynak engedi át. Az egy ideig nagy előnyökkel folyt velenczei háborúban változik a (hadszerencse; Genua a tengeren végkép legyőzetik. Durazzói Károly, hogy Nápolyba mehessen, a békét sürgeti, mi végre meg is köttetik. Károly ezután Nápolyba megy, Johannát megfojtatja. Nápolyi elfoglalja. Lajos a lengyelekkel Zólyomban országgyűlést tart, s az örökösödést Lengyelországban Mária leányának, Zsigmond jegyesének biztosíttatja. Meghal.

IV. Lajos jelleme, (nagysága. Kormányának eredményei. A királyságot addig nem ismert erőre s fényre emelte. A honvédelmet új alapokra fektette. A vármegyék szerkezetében nagy változást hozott elő. A közigazgatást javította. Ipart, kereskedést, tudományos nevelést előmozdította.

ÖTÖDIK FEJEZET.

I. Mária, II. Lajos pártkirály és Zsigmond országlata. 1382 — 1395.

I. Erzsébet anyakirályné^ Garay'Miklós'nádorral kormányoz. A déli tartományokban zavarok támadnak; Lengyelország Zsigmond kormányát megúnta s Hedviget kívánja beküldetni Erzsébet sokáig habozik; végre megígéri; de miután Horvátországban a lázongást személyes megjelenése által színleg lecsillapította, ígéretét nem teljesíti, és Zsigmondot haddal küldi be. De Horvátországban a Horváthyak és Palisnay tijra lázongnak, s végre kénytelen Hedviget a lengyeleknek^ átadni, kik őt Jagyel Ulászlóval házasítják össze. Erzsébet felbontja az eljegyzési szerződést Mária ős Zsigmond közt, s amazt Lajos, orleansi herczegnek jegyzi el. De e közben a horvát lázadók Károlyt behozzák Nápolybái. Zsigmond is háborúval fenyegetőzik. Erzsébet e súlyos körülmények közt a házasságot Zsigmond és Mária közt mégis végrehajtatja. De Károlyt ez nem gátolja szándokában. Budára jő. A királynék színlelt barátsággal fogadják, a színleg segélyt hozni jöttét.

II. Károly hamar elveti az álarczot. Pártja által elébb kormányzónak, majd királynak kiáltatja s koronáztatja magát. Erzsébet és Garay cselt szőnek ellene. Forgách főbe sújtja. Károly halála. A királynék Zsigmonddal kibékülvén, a horvátok lázongását ismét személyes jelenlétükkel akarják lecsilla-

pítani; de Horváthy János őket Garavárnál megtámadja, Garayt, Forgáchot levágja, a királynékat Gomnecs, utóbb Novigrád várába zárja, s ott Erzsébetet megfojtatja. Zsigmond Horvátországba megy. Velenczei követek jőnek hozzá. Velencze czirkáló hajói miatt a lázadók Máriát nem szállíthatják Nápolyba, Károly özvegyének kezébe. Zsigmond a királyságot igyekszik magának megszerezni.

III. A Horváthyak a lázadást egyebütt is terjesztik az alvidéken; a szerb Lázár Ja macsói bánságot, a lengyelek Halicsot igyekeznek elfoglalni. Zsigmondnak végre sikerülvén magát kiáltatnia egy párt által királylyá, Velenczétől tengeri segélyt kér Novigrád vívása végett, mit meg is nyer. A lázadók a Szerémségben s a temesi tartományban legyözetnek. Horváthy János elfogatik, de megszökik. Barbadico velenczei tengernagy Palisnayt Mária királyné szabadon eresztésére kényszeríti. Mária megszabadúlván, Zsigmonddal Zágrábban találkozik; de a lázadás elfojtására Zsigmondnak nincs ereje. Brandenburgot adja el tehát, hogy sereget gyüjthessen, melylyel aztán a lázadókat Boszniába űzi. Más részről Boszniát, Szerb- és Bolgárországot a török fenyegeti. Tvartkó Dalmatiát, Hedvig a lengyelekkel Galieziát foglalja el. Az oláh és moldvai vajdák elpártolnak; de Zsigmond által legyözetnek. A török Bulgáriát elfoglalván, Magyarországot is fenyegeti, s a Szerémségbe többször be is tör, de mindannyiszor megveretik. Tvartkó és Palisnay meghalálozván, a lázadás bennök fejeit veszti. Horváthy János újra elfogatik kivégeztetik. Horvát- és Dalmátország végre meghódol; Boszniában Dubissa is aláveti magát. Kont István a 32 bujdosóval elfogatik s halállal lakói. De Zsigmond alatt is ingadozik a trón, a pártok csak a beteges Mária halálát várják, hogy tőle szabaduljanak. Zsigmond Dubissával szerződik; Hedviggel Szandcczben találkozik. így végezvén ügyeit, Bolgárországot igyekszik visszafoglalni a töröktől, s Kis-Nikápolyt meg is veszi. Ez alatt Mária meghal

KILENCZEDIK KÖNYV.

Az Anjou-húz örökösei. Német-szláv befolyási

ELSŐ FEJEZET.

Zsigmond egyedüli országlata. 1395—1437.

I. Mária halála után egy párt Hedviget, más párt a nápolyi Lászlót akarja a trónra emelni. Zsigmond örökösödési szerződést köt Venczel.bátyjával. A francziák, németek segélyt hoznak a török ellen. Az egyesült keresztény sereg Bodont, Orsovát megveszi; de Nikápolynál megveretik. Zsigmond Konstantinápolyba utazik. A király távolléte alatt a. lázongás újra feléled; Zsigmond azt adományok által igyekszik lecsillapítani. Országgyűlést tart.

Itt némi törvények szabatnak elejébe; s a honvédelem rendeztetik. Zsigmond Laczkovicsot és Simontornyait megöleti. Az egyház-szakadás megszüntetésével kezd foglalkodni. Mivel a törvényeket sokban megsértette, tőle mind többen elidegenednek, Budán elfogják, s elébb Visegrádba, aztán Siklósba zárják. Szerencséjére a pártok nem tudtak megegyezni az új királyválasztásban, s míg azok viszálykodnak, hívei öt egy compromissum után kiszabadítják. Czilley Borbálát eljegyzi.

II. Fogsága kissé megjavító. A birodalom ügyeivel kezd foglalkodni, hol öt Venczel császári helyettessé nevezi. Venczelt elzárja, s magának igyekszik megszerezni a német királyságot; e végett az osztrák Alberttól szoros szövetséget köt, s Magyarországban egy párt által örökösévé nevezteti. De ez ismét elégülctlenséget ébreszt. Az ellenzék Lászlót hívja meg Nápolyból, ki Zárába jővén, magát megkoronáztatja. De Zsigmond hívei Lászlót Pápánál megverik s visszaszorítják Horvátországba, párthíveit szétszórják. László Hervóját helytartójává nevezi, s visszamegy Nápolyba.

III. Zsigmond szigorral lép fel a Lászlót pártolók ellen, s többet foglalkozik a belügyekkel. Az ^oligarchiát korlátolni szándékozván, a városokat országrendiségre emeli; de a czélszerű eszközöket következetesen nem viszi keresztül; sőt más részről maga is növeli az oligarchia hatalmát. A törökkel és nápolyi Lászlóval fondorkodó Tvartko Szurát megtámadja, megveri; Dobort s benne a 126 lázadót hatalmába ejti; emezeket kivégszteti. László, hogy költségeit megtérítse, Zárát a szigetekkel Velenczének eladja. A győzedelmes Zsigmond a Sárkány-rendet alapítja.

IV. Zsigmond a bosnya háború után osztrák és lengyel ügyekbe avatkozik. Kuprecht német ellenkirály halála után, daczára Venczel ellenző törekvéseinek , magát nemet királylyá választatja. A lengyel Ulászlóval megegyezvén, ez és sok más fejedelem Budára jő congressusra.

V. Velencze a megvett Zárából egész Dalmatiát hatalmába ejteni törekedik. Zsigmond e miatt Velenczét saját tartományában támadja meg. Ozorai Pipo Friault elfoglalja, Trevisot körúltáborolja. A megrettent Velencze békét kér, de zászlójának meggyaláztatása miatt boszúra gyúlván, új erővel s most szerencsésen harczol. Zsigmond öt évre fegyvernyugvást köt, inert a török újra támadólag kezde működni az aldunai tartományokban és Bosnyában. Hervója a törökkeli czimboráskodás miatt birtokaitól megfosztatik.

VI. Zsigmond az egyházszakadás megszüntetésére fordítja gondjait. A constanczi zsinat. A pápák letétetnek. Zsigmond Spanyol-, Franczia- és Amgolországba utazik. Húsz János és Prágai Jeromos megégettéinek. V. Márton új pápa a reformot meggátolja, a zsinatot feloszlatja. Concordatumok.

VII. A király hosszú távolléte alatt zavarok az országban; Borbála vígan éli napjait. Zsigmond öt elzáratja. A birtokaitól megfosztott Hervója a

törökök karjaiba veti magát; segedelmükkel Marothyt, Garayt, Csuport elfogja; az utolsót megöli; de nemsokára maga is meghal. A törökök Krajnába, Stájerországba csapkodnak, a Temes közt dúlják; de megveretnek, s öt évre bekét kötnek. Velencze a fegyverszünet letelte után mindjárt megújítja a háborút Dalmatiában, Zsigmond végkép megrontani szándékozik Velencze tengeri kereskedését, de sikeretlenül. A háborúban sem szerencsésebb; Veleucze Ualmatiát elfoglalja. Zsigmond ezt tűrni kénytelen, mert elébb a lengyelekkel és aztán a husszitákkal gyűlt meg a baja, kik Venczel halála után fellázadtak; Zsigmond szigorát Ziska vezérlete alatt több gyözedelemmel boszúlják meg. Zsigmond az osztrák Albertre bízza a háború folytatását, kinek Erzsébet leányát is nőül adta. A csehek Vithold lithván herczeget kiáltják királyukká· Zsigmond e miatt a lengyel királyi házzal alkudozik; és Vitholdot a királyság elfoglalásában meggátolja; de a husziták mind az ő, mind a birodalom fegyverei ellen szerencsésen harczolnak.

VIII. A törökök Konstantinápolyi vívják. Mauuel császár ellenök Zsigmondtól kér segedelmet; de azt nem nyer. Viszályok az aldunai tartományokban. Lazarevics szerb fejedelem a maga országát, hogy megvédessék, ünnepélyesen magyar felsöség alá helyezi, több várát magyar kézbe adja, miért öcscse s utóda Brankovics György nagy birtokot kap Magyarországban Galambóez-várát a török árulással megveszi, melyet Zsigmond sikeretlenül ostromol. Szentgyörgyi Czeczilia. Zsigmond a szenvedett vereség után három évre fegyverszünetet köt: a husszita háború miatt a lithván Vitholdnak királyi czímet ad; de ez meghal. Magukkal a huszitákkal is alkudozik, de siker nélkül. A német rendekkel Pozsonyban tart birodalmi gyűlést. A birodalom ügyeibe nagy befolyást enged a magyar uraknak; mit a német rendek nagyon rósz néven vesznek. A hussziták Magyarországba törnek, Stibort megverik.

IX. A hussziták ellen keresztes háború hirdettetik; de Zsigmond azok vezéreivel is alkuszik; mi által mind a német rendeknél, mind a husszitáknál gyanút ébreszt maga ellen, s ezek amazoknak seregét megverik. Ezóta Magyarországba is többször becsapkodnak a hussziták. Rozgonyi Miklós két külön zsákmányoló hadukat megveri. Zsigmond a husszitákat reábírja, hogy a baseli zsinatba követeket küldjenek. Maga, mialatt Velenczével háborúja megújult, császárrá koronáztatása végett Olaszországba megy, hol Milanóban a vas koronával megkoronáztatván, Rómába indúl; de sokáig Sienában kénytelen vesztegelni,· míg végre a pápát reáveheti, hogy öt megkoronázza. E közben Velenczével is helyreáll a béke. A husszitákat a basseli zsinaton nem sikerűi kibékíteni, s azok ismét becsapnak Magyarországba, s néhol meg is fészkelik magukat. A török is háborog. Szörényt megveszi. Brankovics csak Mara leánya kezével képes békét szerezni. Mind ezek felett még a rósz pénz eláradásából is sok baj támad. Zsigmond a honvédelem új szabályozását indít-

ványozza az országtanácsban. Az általa átküldött javaslat alapjává lesz a honve'delem rendszerének, mely felett országtanács és megyék sokat tanácskoznak. A baseli zsinat a kehely használatát megengedvén, a husszíták pártokra szakadnak s egymást ölik és gyöngítik. A király hosszú távolléte alatt sok zavar támad az országban; hazatérésre sürgettetik. Pozsonyba jé.

X. A belviszályok lecsöndesítése és az új hadszabályozás törvénybe igtatása vtgett országgyűlést hirdet Pozsonyban, melyben két törvénykönyv alkottatik.- Az új honvédelmi rendszer az előbbinek elveit megváltoztatja, a jogtalan parasztságot is telekkatonák kiállítására szorítván. Zsigmond ezután a csehekkel is kibékül, Prágába megy, hódolatukat fogadja. Magyarországban Marchiai Jakab szerzetes a husszíták és ó-hitüek ellen inquisitiót tart; a zaklatott nép, részint ez, részint a tizedek miatt Erdélyben s a Nyírségben sokáig lázong, míg végre legyőzetik. A Szendrőt megtámadó törököket Szentmiklósy Pongrácz, Hunyady Jánossal megveri.

XI. 'Zsigmond jelleme és kormányának eredményei.

MÁSODIK FEJEZET.

Albert és I. Ulászló országlata 1437—1444.

I. A Zsigmond temetésére összegyűlt rendek Erzsébetet és férjét Albertét királylyá választják; ezt lekötelezik, hogy tudtok nélkül a császári méltóságot nem fogadja cl, miért viszont gyermekeinek örökösödést biztosítanak. A budai német polgárok a német királyban bizakodva Ötvös Jánost megölik > de kegyetlenül lakóinak. Albert császárrá megválasztatik, a magyarok abban megegyeznek; de a csehek egy része a lengyel Kázmért hívja meg a trónra. Albert győz. Ezalatt a törökök Erdélyt dúlják. Albert a honvédelem ügyében országgyűlést hirdet. A nemzet s királya közt eddig szokatlan szerződés jön létre, mely a későbbi felavatási okmányok alapjául szolgált. Hunyady János Szörényi bánná neveztetik. A török elleni hadjárat dicstelenül végződik. Albert betegen tér meg s Becsbe készülvén, útközben meghal. ·

II. Albert halála után az oligarchia uralma áll be. Erzsébet a kormányt átveszi, de a Czilley háznak s rokonságának mód felett kedvez, mi Rozgonyi Simonyt s másokat ellenzésre ingerli. A törökök készületeinek hírére ezek férfikormányt kivannak, s reáveszik Erzsébetet, hogy a lengyel Ulászlóért követség menjen, kivel nászágyát s a trónt megoszsza. De Erzsébet ezt megbánva, a koronát elsikkasztja, s miután fiat szült, a követeket visszahívja. Ezek azonban már megkötötték Ulászlóval a szerződést, melyet aztán az ellenzéki urak gyorsan megerősítenek. Erzsébet a szerződésnek ellentmond, az okmányt eltépi, fiát megkoronáztatja, Giskrát cseh hadakkal behívja. Ulászló az országba jő, a rendek hódolatát fogadja s a sz. István ereklyéjéről levett koronát fejére téteti.

III. Murad szultán ezalatt Nándorfehérvárat vívja; de nagy veszteséggel kénytelen alóla elvonulni. Erzsébet mind több csehet hoz be, kik a felvidéken magukat megfészkelvén, sokáig ostorai lőnek zz országnak; rablásaik miatt a vidék elnéptelenedik. A délszakon Garay László tűzi ki a lázadás zászlóját, de Hunyady János által megveretik. Ez jutalmul erdélyi vajdává emeltetik. Czilley Fridrik a béke iránt alkuszik, s azt Erzsébettől elszakadva meg is köti.E támaszának eleste után Erzsébet is hajlandóbbá lesz megbékülni: alkudozik; de túlságos követelései miatt sikeretlenűl. A háború újra megkezdetik. Giskra Késmárkot is megveszi; egyéb pártharczok. Hunyady ezalatt a déli határon őrködik. Mezid béget, ki Lépes püspököt sz. Imrénél levágta s Erdélyt dúlta, Szebennél megveri s megöli; de kemény Simon is halállal fizeti meg a fegyvercsere dicsőségét. A győzedelmes Hunyady az oláh és moldvai vajdákat hódolatra kényszeríti. Egy újabban betört ozmán hadat Vaskapúnál ver meg. Cesarini Julián bíbornok a török háború erélyesebb folytatása végett békét eszközöl Erzsébet és Ulászló közt; de amaz röviddel utóbb meghal.

IV. Erzsébet halála után IV. Fridrik német király veszi át a kis László gyámságát; ö a békére nem hajlandó. Julian bíbornok, ki a török ellen nagy hadjáratot tervez, öt mégis fegyverszünetre bírja. Hunyady a királylyal az úgynevezett hosszú hadjáratra indúl, mely alatt hat nevezetes diadalt arat és zsákmánynyal terhelve tér vissza. E győzedelmek hírére a külfejcdelmek is segélyt, Velencze és Genua a pápával hajóhadat Ígérnek, nagy hadjárat terveztetik. A hajóhadnak a Hellespontot kell vala elfoglalni, Hunyadynak és Skanderbégnek a szárazon előnyomúlni. De mivel Griskát békére bírni nem lehetett, s a külsegély is késett, a nemességnek nincs kedve a háborúra; a béke tehát az azt kérő török követekkel megköttetik. Ekkor jő a hír, hogy az olasz-burgundi hajóhad a Hellespontban van s a szultán haderejét Ázsiába szorította. Julian sürgetéseire a hadjárat clhatároztatik; Skanderbeg erről tudósíttatik: Hunyady s a király 20-ezernyi haddal megindul; győzedelmesen halad Várnáig. De a török megvesztegeti a genuai hajóhadat, seregét átszállítja, s Várnánál a csekély keresztény hadat megveri. Ulászló elesik; Hunyady megszabadúl.

TÁRGYMUTATÓ.

HETEDIK KÖNYV.

A királyság harcza az oligarchiával, az országé a betört míveletleii népekkel.

ELSŐ FEJEZET.

IV. Béla országlata a tatárjárásig. 1235—1242.

I. Béla kormány-iránya 3
Az egyházi ellenzék. Az oligarchák ellenzéke 6
Viszályok az osztrák Frigyessel 7
A Döntések útja az ázsiai magyarokhoz 9
Első hírek a tatárokról 11
Viszonyok Bolgárországgal 12
II. Mongolok, tatárok 13
Kánok betelepülése 14
A kánok zavargásai. A tatárok betörése 16
Készületek a tatárok ellen 17
A nádor hadának veszedelme 18
A tatárok Pest alatt 19
Kuthen megölése 20
III. Egy tatár had Erdélybe tör 24
Apró harczok a tatár el óhaddal 25
Béla hadjárata 26
A mohi tábor 27
Harcz a Sajóhídnál 28
A magyar sereg veszedelme 30
A király menekülte 31

A király az osztrák Frigyesnél 33
Béla segélyt sehonnan sem kap ... 34
IV. A tatárok dúlásai ... 36
A tatárok kivonúlta ... 43

MÁSODIK FEJEZET.

IV. Béla országi ata a tatárjárás után.

1. Béla visszatérte az elpusztult országba ... 45
Az ország helyreállítása ... 47
Háború Velenczével ... 50
V. István megkoronáztatása ... 52
Háború az osztrák Frigyessel ... 53
II. Hírek a tatárok újabb betöréséről ... 54
A jánosrendi vitézek megadományozása ... 55
Béla avatkozásai a német ügyekbe ... 55
Stiriát elfoglalja ... 57
Háború Ottokárral Stiria végett ... 58
A tatárok újabb fenyegetései ... 60
Viszályok Ottokárral Stiria birtokáért ... 61
Stiria elveszte ... 65
III. Viszályok Béla és V. István között ... 67
Béla herczeg násza Ottokár húgával ... 72
A bel viszály ok megújulta ... 73
A zsidók állapotának szabályozása ... 75
Kettős nász az udvarnál ... 78
IV. Béla halála ... 79

HARMADIK FEJEZET.

V. István király. 1270—1272.

Koronázat ... 80
Anna herczegné a családi kincsekkel Ottokárhoz fut ... 80
Háború Ottokárral ... 81
Békekötés ... 84
Pektári bán fondorlatai Habsburg Rudolffal ... 85

NEGYEDIK FEJEZET.

IV. László király. 1272—1290.

Zavargások. I. Erzsébet királyné kormánya ... 87
A csehek betörései ... 88

Habsburg! Rudolf német király 90
Rudolf és Ottokár vetélykedése a magyar barátságért 92
László Rudolf részére hajói 94
Szövetség László és Rudolf közt 96
Ottokár veszedelme 97
II. Belzavarok 100
László a pápai követet kiűzi 103
László kicsapongó élete 105
Zavargások 111
A király meggyilkoltatása 113

ÖTÖDIK FEJEZET.

III. Endre király. 1290- 1301. '

I. A király származása 114
Endre vágytársai a koronára 117
Habsburg! Rudolf igényei 118
Országgyűlés 119
Háború Habsburg! Albert ellen … 121
Békekötés : 122
Martell Károly igényei 123
II. Endre erélyes belintézkedései 125
Róbert Károly trónkövetelő 126
Pártoskodások 127
Országgyűlés 128
A pártos urak. A rákosi országgyűlés 131
Róbert Károly az országba hozatik 133

NYOLCZADIK KÖNYV.

Az Anjou nemzetségben királyok s az olasz befolyás kora.

ELSŐ FEJEZET.

Róbert Károly, Ottó és Venczel ellenkirályok.

I. A pápai hatalom tetőpontján 141
Bonifácz pápa Róbert Károlyt pártolja 142
A nemzeti ellenhatás 143

A nemzeti párt Venczelt választja királyivá 146
Venczel megkoronáztatik 147
A pápai követ pártoskodása ..... 141)
Pártharczok 150
Az egyháziak Venczeltől elesnek 151
Bonifácz ítélete a pártkirályok felett 152
Venczel távozása az országból 154
A nemzeti párt Ottót választja királylyá 156
Belzavargások. Ottó fogsága 158
Az udvardi zsinat 159
A rákosi gyűlés Károlyra szavaz 160
Ottó megszökik 162

MÁSODIK FEJEZET.

Róbert Károly. 1308-1342.

I. Károly pártja gyarapodik 163
Csák Máté is megnyeretik 164
A pesti király választó gyűlés 165
A budai határozatok 166
Károly harmadszori megkoronáztatása 167
A pozsonyi zsinat · 169
Károly megkoronáztatása a sz. koronával. Csák Máté hatalmaskodásai 170
A király körútja. A királyi hatalom csekélysége 171
Csák Máté hatalombitorlása 172
A rozgonyi ütközet 174
Viszályok Velenczével 176
Belviszályok 180
Szövetség az osztrák Frigyessel 181
Komárom és Visegrád Csáktól elvetetik 182
Csák Máté végső évei 183
A püspökök szövetsége 184
A király házassága a luxemburgi Beatrixxal 187
Háború a szerbekkel 189
Károly hadjárata Dalmatiába 190

II. Belintézkedések 192
Horvát viszonyok 193

Az erdélyi szászok lázongása. Károly finánczmiinkálalai 19 1
Bányamívelés 195
A kereskedelem ápolása 196
A papság adóztatása 197
A honvéderő rendezése 198
1.11. A király harmadik házassága a lengyel Erzsébettel..... 200
Károly politikai iránya 201
Politikája Lengyelország irányában 203
IV. Az udvartartás fénye 201
Zács merénylete 205
Hadjárat Bazarád ellen 207
V. A király diplomatiai munkálkodása 210
Háború a csehekkel 211
Nápolyi viszonyok 212
Tervek a lengyel korona elnyerésére..... 215
A fejedelmek összejötte Visegrádon 217
Osztrák háború 218
Lajos herczeg lengyel trónörökössé neveztetik 221
VI. Viszályok a püspöki karral 222
Pénzügyi szabályozás 225

HARMADIK FEJEZET.

I. Nagy Lajos kormányának első fele. 1342 1370.

I. Koronázat. Zarándoklat sz. László sírjához 228
Zavargás Erdélyben 229
Endre, herczeg ügyei Nápolyban 230
Erzsébet királyné Nápolyba utazik 232
Endre megöletése 237
II. Horvát s dalmát viszonyok 239
Lajos hadjárata, a lithvánok ellen 240
Hadjárat Horvátországba 241
A nápolyi gyászhír hatása Visegrádon 212
Hadjárat Velencze ellen 241
A nápolyi hadjárat..... 246
A lboszú-törvényszék ítéletei 250
Alkudozás a nápolyi trón felett 252
Lajos hazatérte 255

Szerződés Velenczével 256
Laczfy harczai Johanna pártjával … 257
Második hadjárat Nápolyba 260
A pápa közbenjárása 263
Lajos hazatérte 264
A pápa végítélete III. Lithván háború 265
Országgyűlés 266
Az ősiségi és fiscalitási jog megállapítása 267
A kilenczed adó megalapítása. Szabad költözködés 269
Lithván háború 270
Lajos házassága Erzsébettel 271
Újabb lithván háború 272
Dusán szerb czár elleni háború 273
Viszonyok Velenczével 275
Szerb háború 285
A rusznyákok megtelepedése Mármarosban 287

IV. Lajos viszályai IV. Károly császárral 288
A viszály kiegyenlítése. A törökök föltűnte 293
Aldunai viszonyok 295
A zsidók kiűzetése 305
A pécsi főiskola 306

NEGYEDIK FEJEZET.

I. Lajos kormányának második fele 1370 1382.

I. Lajos lengyel királysága 307
Újabb viszály Velenczével 308
Újabb viszály a császárral 312
Lengyel zavarok 314

II, Készületek a török háborúra 317
Viszonyok Nápolylyal 320
Előkészület a háborúra Veleneze ellen. Lengyel ügyek 322
Mária eljegyeztetése Zsigmonddal 326

III. Háború Veleneze ellen 327
Egyházi és nápolyi viszonyok 330
Győzedelem Veleneze felett 332
Békekötés Velenczével 336

Durazzói Károly Nápolyi elfoglalja 339
Lengyel ügyek 340
IV. Lajos és kormánya jelleme 341

ÖTÖDIK FEJEZET

I. Mária, II. Károly pártkirály és Zsigmond országlata 1382 ..... 1395.
I. A birodalom zavaros állapota 354
A horvátok lázadása 357
Hedvig a lengyel trónra vitetik 362
A királylyá kiáltott Károly az országba jő 365
II. Károly megkoronáztatása 368
Károly veszedelme. Halála 369
Lázongások 370
A királynék fogsága 372
III. Zsigmond királylyá választatása 376
Mária királyné megszabadúlta 382
Dalmátia elvesztése 386
Moldvai hadjárat 387
A törökök előnyomulásai 388
A horvát pártosok legyőzése 391
Belzavarok 394
Török háború 397
Mária halála 398

KILENCZEDIK KÖNYV.

Az Anjouház örökösei. Német-szláv befolyás.

ELSŐ FEJEZET.

Zsigmond egyedüli országlata. 1395 -1437.

I. Készületek a török hadjáratra 404
A nikápolyi ütközet 405
Lázadás az alvidéken 408
A temesvári országgyűlés 411
Horvát országgyűlés 413
Közpanaszok Zsigmond ellen 415
Zsigmond fogsága 418
Zsigmond megszabadúlta 421

II. Német birodalmi viszonyok 422
Nápolyi László pártkirály 426
László távozta 431
III. Belintézkedések 434
A városok rendezése a budai országgyűlésen 436
Hadjárat Boszniába 437
A sárkány-rend alapítása 443
IV. Külügyi avatkozások 444
Zsigmond császárrá választatása 145
Zsigmond és Ulászló találkozása 446
V. Velenczei háború 448
A 16 szepesi város elzálogosítása 451
A törökök terjeszkedése 453
VI. Az egyházi szakadás 455
A constanczi zsinat 458
VII. Belviszonyok 165
Borbála királyné elzáratása. Török ügyek 466
Háború Veleneze ellen 467
Lengyel ügyek 471
Cseh ügyek 472
Háború a husziták ellen 473
VIII. A törökök terjeszkedése 479
Szerb szövetség 480
Aldunai hadjárat 481
Rozgonyi Czeczilia 482
A husszíták betörései 485
Német birodalmi gyűlés Pozsonyban 487
IX. Háború a husszíták ellen 488
A bázeli zsinat ..... .490
Belbajok Zsigmond távolléte alatt 494
A honvédelem állapota 495
X. Országgyűlések 501
A honvédelem szabályozása 506
Békekötés a csehekkel 508
A husszita tanok Magyarországban 509
Paraszt-lázadás Erdélyben 510
Zsigmond halála 5l5
XI. Zsigmond és kormányának jelleme 516

MÁSODIK FEJEZET.

Albert és I. Ulászló országlata. 1437 —1444.

1. A budai zavargás 526
Aldunai hadjárat 528
A-budai országgyűlés 530
Hadjárat a török ellen 532
Albert halála..... 535
II. Királyválasztási viszályok..... 535
Ulászló koronázata..... 542
III. A cseh rabló-lovagok 544
Pártharczok 545
A sz.-imrei ütközet. A szebeni ütközet 550
IV. Készületek a török háborúra 554
A budai országgyűlés..... 555
Hunyady János hosszú hadjárata 557
Készületek újabb hadjáratra 561
Békekötés a törökkel 565
Béketörés. Hadjárat 566
A várnai ütközet 567
A király eleste 569

HETEDIK KÖNYV.

A KIRÁLYSÁG HARCZA AZ OLIGARCHIÁVAL,

AZ ORSZÁGÉ A BETÖRT

MÍVELETLEN NÉPEKKEL

ELSŐ FEJEZET.

IV. Béla országlata a tatárjárásig. 1235—1242.

I.

A későbbi időkben az aranybulla s a nemességnek ebben helyreállított szabadsága a nemzetet némileg kiengesztelte II. Endre emlékezetével, s így történt, hogy neve jelesebb királyainkéi közt említ'etett. De bizonyára más véleményben volt róla a maga nemzedéke, mely könnyelmű és pazar, hanyag és erélytelen kormánya alatt oly zavarba s nyomorba látta sülyedni az országot, oly gyöngeségbe a királyságot, hogy utóda, IV. Béla király, minden erélye s ügyekezete mellett sem volt képes amazt régi jóllétére, emezt hajdani fényére visszaállítani. A gyönge s pazar kormányok közönséges átka, — hogy tudniillik a jövendő fejleményeinek és jóllétének alaptőkéjét is fölemésztvén, hosszá időre meggátolják az utókor haladását — II. Endre alatt Magyarországra is reánehezedett: mert kétséget nem szenved, hogy azon nyomoroknak forrása, melyekbe az ország Endre után sülyedt, az ő kormányának volt eredménye.

IV. Béla, atyja halálakor huszonkilencz éves, a közügyekben mint tíz évi tapasztalás után megérlelt értelemmel s az atyja által elkövetett hibákat helyrehozni csaknem türelmetlen, fiatal buzgalommal vette át az ország kormányát. Végre szabad tért látott maga előtt felsőbb hata-

lomtól háboríttatlanul munkálkodni magas tervein, melyek által a nemzet újjá születését eszközleni törekedett. De nagy részben már késő vala ügyekezete. Endre hosszú kormánya alatt annyira megromlott a nemzet hatalmas úri osztályának erkölcsi érzete, hogy átalakítási czéljait minden buzgalom daczára sem valósíthatta. Endre alatt minden addig fenállott rend és viszony összezavartatött; a királyi tekintély pedig, kivált az aranybulla ellentállhatásra feljogosító záradéka által, mely az alattvalókat a király bíráivá emelte, halálos csapást szenvedett. Ily körülmények közt csak egy rendkívüli egyéniség érhet vala czélt a trónon, milyen azonban Béla minden deréksége mellett sem volt. De bár a beállott váratlan események közt nem koronázta süket törekvéseit, ezek nem kevésbbé érdemesek a történelem méltánylására.

Bár még kis gyermekkorában meg volt már koronázva, mindazáltal, hogy a lesülyedt királyi méltóság tekintélyét némileg külső fény által is emelje, magát még egyszer megkoronáztatá. Az ünnepélynél a királyi kardot testvére, Kálmán vezér vitte előtte, lovát pedig Románovics Dániel, Halics hűbéres fejedelme vezette. *)

De Béla, a tett embere, nem elégedett meg a tekintély külső jeleivel: ő a szó teljes értelmében úr'akart lenni széles birodalmában. Mindjárt kormánya elején éreztetni akarta a féktelen urakkal, hogy nem az engedékeny, s környezete által vezetett gyönge Endre ül többé a trónon. Első'tette is szigor volt azok iránt, kik okai, szitói valának a közte s atyja közt lefolyt viszálynak, okai, tanácslói azon esztelen pazarlásoknak, melyekkel atyja a királyi méltóságot annyira meggyöngítette, okai azon nyomornak, melyben az ország sínylett; s kiknek megbüntetését vagy csak elmozdítását is a kormánytól hasztalan sürgette atyja életében. Ezek közöl

[1]) Turóczy II. Cap. 74. Rogerius: Carmen Miserab. Cap. 4. Endlichernél: 258.

többeket mindjárt, trónra lépte után száműzött, vagy börtönbe vettetett: Dénes nádort, a bajok fő okozóját, „kinek bűne úgymond,[1]) az országjavak elpazarlásában és hűtlenségben világos volt“, megvakíttatta; másokat törvényes vizsgálát alá vettetett. Szigorú rendeletet bocsátott ki — úgymond Koger az egykorú váradi kanonok — hogy az ország a gonoszoktól, kikben bővelkedett, megtisztíttassék. Hogy megtörje az urak fenhéjázó kevélységét, kik atyja életében annyiszor megsértették a királyi méltóságot, oly rendeletet tőn nyilvánossá, mely által, — kivéve a királyi ház herczegeit, a hűbéres fejedelmeket, s az egyház fejeit, a püspököket, mindenkinek megtiltá leülnie a király előtt, és az urak székeit, melyeket azok a tanácsterembe hordattak volt, tűzre dobatta. Készint ugyanezen okból, részint pedig azért is, nehogy egyes panaszok s pörök kihallgatása az ország összes állapotának javítására szentelendő idejét elfoglalja, rendelte azt is, hogy ezentúl, bár mily rangú legyen a kérelmező vagy pörlekedő, a maga ügyét ne szóval adja elő magának a királynak, hanem iratban nyújtsa be a királyi cancclláron ak. Gondjait azonban mindenek felett az elidegenített királyi s vármegyei javak visszavételére fordította, miben atyja életében, bár annak teljes felhatalmazását bírta volt, sokfélekép akadályoztatott. E végett minden megyében külön bírákat rendelt a birtokezímek megvizsgálására.[2])

Nehogy e törekvéseiben részrehajlásról vádoltathassék, szigora egyaránt sújtotta azokat, kik régtől fogva az ő pártjához - —, mint azokat, kik az ellenzékhez tartoztak. Kire a vizsgálatban bebizonyult, hogy várjószágot jogtalanul bitorol, az ítélet azon minden tekintet nélkül végrehajtatott. E szigort még az egyházzal is éreztette, visszavévén azon feles-

[1]) IV. Béla levele 1237-ből Fejérnél: Cod. Dipl. IV, 1. 98.

[2]) Rogerius. Cap. 4 —12. Domino Bela rege coronam regni . . . adepto, idem omnes perpetuitates per totum regnum suum validiori manu caepisset revoeare. Mátyásnak egy 1486-ki levele. Fejérnél: IV, 2, 521. IV, 1, 64. 66. ““

leg s helytelen adományokat, melyeket Imre és Endre királyok kivált a ciszterciek apátságainak, a János- és templomvitézeknek tettek volt. Mindezen törekvéseiben hű társa és segéde volt Kálmán vezér Horvátországban.

E szigor, képzelhetjük, mennyi ellenséget szerzett a királynak úgy az egyházi rendben, mint a világiak között. IX. Gergely már a következő év elején felszólalt, s maga és az Isten ellen elkövetett bűnnek bélyegzé a király tetteit, melyeknél fogva az egyházat javaitól megfosztja; és sürgetve kezeit az egyház jogszerű birtokára kiterjeszteni.[3]

Sokkal nagyobb bajt szereztek Bélának a világi urak, kik szigorának súlyát érezték, de tűrni azt egyátaljában nem akarták. A történelem bizonyítja, hogy nem a vakság, nem inté mind a királyt magát azoknak visszaadására, mind a főpapokat, hogy őt erre minden módon hajlandóvá tegyék.[1]) De Béla nem engedte magát letántoríttatni a megkezdett ösvényről. Tudtára adá egyebek közt a pápának, hogy többen a világi urak közöl, kik bűneik miatt elítéltettek, a királyi koronától elrablóit javakat némely szerzetes házaknál tették le, vagy színleg azokra ruházták; mi által azok bűnrészesekké lettek. Kívánta tehát tőle, hogy e házakat egyházi tekintélyénél fogva ama javak visszaadására kényszerítse, kijelentvén, hogy különben épen nincs szándokában a tudatlanság az, mi az embereket és államokat megrontja. Ezek is, amazok is hamar átlátják a veszélyt, melybe őket a megkezdett ösvény viszi: de a szenvedélyek, a gőg, az önzés, a boszúvágy mégis mind tovább ragadja őket. Szemük előtt látják az ingoványt, mely őket elnyeléssel fenyegeti, és mégis tovább engedik magokat ragadtatni, mígnem elmerülnek.

Így tőn ez időben Magyarországon is az úri osztály. Kapzsiságuk, önzésök nem tűrhette a derék ifjú király szigorú eljárását, annak mit igazság-és jogtalanúl bírtak. visz-

[1]) IX, Gergely levele Katonánál: V. 767.
[2]) Ugyanannak levele n. c. 775.

szavételében; gőgjök, kevélységük fellázadt az újabb rendeletekre, melyek szerint a király előtt ülniök megtiltatott, kérelmeiket, panaszaikat, poros ügyeiket csak Írásban nyújthatták be a cancellárnál, s csak ez s néhány más e végre, rendelt tisztviselő által juthattak fontosabb ügyekben a király személye elébe. „A cancellárok most a mi királyaink, rajtok kívül nincs királyunk“ — így gúnyolódának boszúságukban a büszke urak. [1]) Még inkább fájt azonban sokaknak, hogy miután előbb a jogtalanúl birt javakból „annyira meghíztak, hogy a királyt már föl sem vették, 's egy féktelen csoporttól környezve dúskálkodhatának, most ezektől elesvén, szegényekké váltak. Es ez volt a fájdalom, ez a kard, mely a magyafok lelkeit átszúrta!“ kiált fel Bogér kanonok.[2])

A dolgok ezen állapotában szintúgy a száműzött, mint a honmaradt elégületlen uraknak az lőn minden törekvésök, hogy Bélát, legyen az bár honárulással is, megbuktathassák. A fejedelmi testvérek közt most nem hinthették el a viszály konkolyát: Kálmán bátyjával,teljesen egy értelemben volt, s lehetőleg gyámolította őt törekvéseiben. Ocscsök, Endre, vagy távol bujdosott, vagy, mi hihetőbb, már nem volt életben. Benn tehát nem lévén kire tárnaszkodniok, honáruló törekvéssel künn kerestek módot, a királyon boszújokat tölteni.

Alighanem ezeknek ösztönzésére történt, hogy II. Fridrik császár, miután Marburgban személyesen részt vett azon ünnepélyen, melyen Béla ^nővérének, a múlt évben szentté nevezett Erzsébetnek teste fölvétetett, követeket küldött Bélához, követelvén, fizetné meg azon adót, mely őt Magyarországból illeti, de nagyatyjának I. Fridriknek halála óta negyvenhét éven keresztül fizettetlen maradt.[3]) Béla méltó

[1]) Rogerius: Cap. 6.

[2]) U. a. Cap. 5. és 10.

[3]) Albericus. Monach. Pistoriusnál: Ker. German. Script. I. 1236. évhez.

boszsúággal utasítá vissza a követelést, háborúval fenyegetvén a császárt, ha még azt szőnyegre hozná. Ezen követekkel távozott az országból, mint már említők, férfi ruhába öltözködve Endre özvegye, az István herczcggel viselős Beatrix. [1]) Fridrik császár a pápával különben is súlyos viszályba lévén bonyolódva, nem látta tanácsosnak újabb ellenséget szerezni magának, s az alaptalan követeléssel elhallgatott.

Volt-e Fridrik császár ezen lépésére befolyása az elégedetlen magyar uraknak, bizonytalan. Bizonyosabb az, hogy ezek Fridrik osztrák herezeget hajtogatták, jőne be seregeivel Magyarországba: ők mindnyájan zászlai alá állnak, készek őt Béla helyébe királyukká emelni. A harczias nyugtalan, nagyravágyó herczeg hajlott kérelmükre, s minden háború-üzenés nélkül az országba jött hadaival, de veszedelmére. A czinkosok helyett Béla király fogadta őt, ki, vagy mivel korán értesült szándékáról, vagy mivel eleve látta, hogy az elégületlen urak lázadási kísérlet nélkül reformjait tűrni nem fogják, hadait mindenesetre készen tartá. Fridrik magát megcsalatva tapasztalván, az ország széleinek pusztításával és zsákmánylással állott bőszét. De nemsokára tábora közelében termett Béla, Kálmán testvérével. Fridrik maga vágyott megütközni; de katonái magokban nem bízván, s a szerzett martalékot, ha az ütközet szerencsétlenül végződnék, veszélynek kitenni nem akarván, csúfosan megfutottak. Béla egészen Becsig űzte s még ott is szorongatni kezdé a herczeget, mígnem az nagy összeg pénzen békét vásárolt.[2])

A pápa nem szűnt meg sürgetni Bélát, országlása elejétől fogva, küldene segedelmet II. Balduin konstantinápolyi latin császárnak a lázongó görögök ellen; mert ha Konstantinápoly ismét görög kézre jut, kik a latinokat inkább gyűlölik, mint magok a pogányok. a szentföld sem várhat többé

[1]) Monacli. Patavinus Urstisiusnál: 1, 587.
[2]) Pernoldus, Hanthallernél: Fasti Campilliliens. 1, 1315.

Európából segedelmet.[1]) De Bélát részint belbajai, részint más gondolatok foglalkodtatták, melyekből több hasznot várt nemzetére, mint abból, hogy a latinok kezében legyen Konstantinápoly. A kunokat Moldvában jobbára a Domokos rendű szerzetesek térítették meg. E szerzet, bár nemrég hozatott be Magyarországba, hamar oly népszerűvé lett, hogy a magyarok közöl is számosqn lettek tagjaivá. E szerzetesek olvasván a magyarok évkönyvei s krónikáiban, hogy midőn eleink döntői hazájokból kivándoroltak, a magyar nép egy része Ázsiában maradt, néhánynak közölök, még Endre, király liléjében, kedve jött e vérrokonokat fölkeresni s őket a keresztény vallásra téríteni. Három évig sokféle viszontagságok s ezer veszedelmek közt keresték őket Ázsia különféle tartományaiban, míg végre Ottó, e buzgó szerzetesek egyike, nyomukra talált. Azonnal visszatért Magyarországba, hogy több társat vigyen magával. De alighogy hazatért, a fáradalmaktól kimerülve megszűnt élni. Halála ᵥelőtt mindazáltnl elmondd társainak, merre kelljen menniük, hogy ama pogány magyarokat föltalálják. A haldokló elbeszélései s ösztönzései nagy benyomást tőnek társaira, s többeket reábirtak, hogy a rokon magyar nép fölkeresésére induljanak. A szándok híre hamar elterjedt, s úgy 'látszik, nagy tetszéssel fogadtatott az országban. Béla király maga, is jóváhagyta azt és segedelmére kívánt lenni a jámbor szerzeteseknek, kik közöl négyen ajánlkoztak a hosszú, veszélyes útra. Miután tehát ezek, hogy biztosabban mehessenek, kereskedőkké átöltözvén, útra keltek, Béla kíséretet adott mellejük Konstantinápolyig s útiköltséggel is ellátta őket. A szerzetesek Konstantinápolyban tengerre szállván, harminczhárom napi hajózás után a Feketetengeren, szárazon folytatták útjokat. Egy országon keresztül ménvén, melynek népe magát görög vallásának mondd, de e mellett fejedelmének száz neje volt, az alánok földére jutottak, melynek sok apró fejedelmei s

[1]) IX. Gergely levele Raynaldnál: 1235· évhez n. 53. ep. 313.

népei egymással folytonos háborúságban éltek, úgy hogy még az aratást is fegyverben kellett végezniük. Itt több illőt nagy nélkülözések közt kényteleníttetvén tölteni, kettejük türelmét vesztette s visszatért Magyarország felé; más kettejük Julián és Bernát azonban szándékánál állhatatosan megmaradván, harminczhét napig egy nagy pusztaságon utazott keresztül. Bernát a fáradság és nélkülözések miatt e pusztában megbetegedvén, nagy bajjal jutottak végre a szerecsenek[1]) Veda nevű földének Bunda városába. De itt a muzulmán nép egyátalában nem akarta őket szállásra befogadni: esőben, hidegben a szabad ég alatt kény teleníttettek tehát tanyázni, élelmüket koldulva keresvén. A beteg Bernát itt nem sokára meghalt. Fráter Julián egyedül maradván, egy szerecsen pap szolgálatába állott, s vele Nagybolgárországba utazott, melyben nagy s gazdag városokat, de pogány népet talált.

E városok egyikében Julián egy magyar nyelvű asszonynyal találkozott, ki hazájából e földre jött nőül. Ettől hallá, hogy már csak két napi útat kell tennie, és czéljánál, magyar nép közt leend. Útra kelvén tehát, az Etil folyam mellett valóban reá is talált a magyarokra, kik hallván, hogy ő is magyar, nagyon örvendettek, és csoportosan vezették őt házról házra, faluról falura. Mindenütt nagy kíváncsisággal kérdezősködtek tőle a keresztény magyarok országáról és királyáról. A mit nekik akár a vallásról, akár egyebekről előadott, nagy figyelemmel hallgatták, mert nyelvük valóban magyar volt: „megértették őt, és ő is azokat“. Vallásukra nézve pogányok voltak ugyan, de bálványokat nem imádtak. Földet nem míveltek; ló-, farkas és más ilyféle állatok húsát ették, szórajukat lótejjel oltották. Lovakban és fegyverekben bővelkedtek s igen vitézek valónak a harczban. A hagyományokból tudták azt is, hogy a keresztény magyarok tőlök szakadtak el; de hollétükről nem volt tudomásuk.

[1]) Ismételjük, hogy a szerecsen, saracenus, nevezet alatt a középkori írók mohamed-vallású népeket értettek.

Szomszédjaik tatárok, kikkel gyakran hadakoztak, s kik ál-talok le is győzetvén, társaikká lettek. Találkozott Julián a tatárok vezérének követével is, kitől egyebek közt hallá, hogy országukon túl egy nagy nép lakik, melynek férfiai magasak, nagy s idomtalan fejnek, s mely nép kivándorolni, és más népeket meghódítani készül. Julián végre, bár menynyire tartóztatták is őt a rokonok, nehogy fáradalmai, melyekbe feltalálásuk került, halála esetében hasztalanul veszszenek el, hazatérésre határozta magát; de meg kellett ígérnie, hogy többedmagával térend vissza. Midőn tehát útra kelt, a rokonok más irányban igazították el őt, melyben biztosabban s rövidebb idő alatt térhet vissza. Ezen irányban tehát Szent Iván napon megindulván, rövid pihenésekkel, szárazon és vizen utazva, karácsony másod napján érkezett vissza Magyarországba.[1])

Béla király ekként czélt ért ugyan a rokon magyar nép relkeresteteseben; de annak a nemsokára beállott események közt nem lehetett többé eredménye. Azon harczias, „nagy s idomtalan fejű“ férfiakból álló nép, melyről Julián azt beszéli", hogy más népek meghódítására szándékozik megindulni, akkoron már meg is kezdte volt hódításait, s nem sokára, hazánkra is elhozta a pusztítás nyomorait.

E nép hódításairól különben is hallhatott már Béla király; de még messze volt, és nem is sejté, hogy oly hamar országa határaihoz érkezik. Figyelmét tehát 1238-ban a pápa ismételt sürgetései következtében a keleti birodalomra fordította. Említők, hogy Joannes Ducas, nicaeai császár, Béla nejének testvére, kit Vatr.cesnek is neveztek, nagy erővel szorongatta II. Balduin keleti latin császárt; s hogy IX. Gergely attól tartván, ha Balduin legyőzetik, a szentföld a görögök uralma alatt végkép elesik befolyása alól, már elébb is felszólította, volt Bélát, lenne Balduinnak segedelmére.

[1]) De facto Magnae Hungáriáé. Praynál: Annál. Vet. Hun. stb. 316. Endlichernél: Móniim. 248

Béla részint belügyeivel lévén elfoglalva, részint mivel rokonát, Vatacest, megsérteni nem akarta, mind eddig nem hajlott a pápa kívánságára. Most azonban Balduin ügye még roszabbra fordult, mert Asszán bolgár fejedelem, Béla sógora is, ki tudniillik ennek Mária testvérét tartá házaságban, elpártolt Balduintól s a római egyháztól és Vataceshez csatlakozott. A pápa tehát a leghízelgőbb s egyszersmind a legsürgetőbb módon irt most ismét Bélához, ne tűrné a római egyház kisebbítését, mely Asszántól származott; fogna fegyvert ellene s foglalná el tartományát.[1]) Béla most, miután nővére Mária, Asszán neje, a múlt évben meghalálozott némi vonakodás után nem volt idegen, teljesíteni a pápa akaratát; de a végrehajtást több feltételekhez kötötte. Nevezetesen, mivel értesült, hogy Bolgárország fenhatóságára, mint császár, Balduin is jogot tart, s a pápa őt reábirta, hogy arról a szentszék javára mondjon le: kívánta, hogy az elfoglalandó tartomány az övé, ne a szent-széké legyen, s azért követet se küldjön oda ő szentsége; mert, úgymond, a föld népe nagyon idegen a római egyháztól, s ha oda Rómából követ menne, azt gondolnák, hogy ő nem magának, hanem a világiakban is a szentszéknek akarja alávetni a tartományt. Kívánja tovább ennélfogva, hogy őt magát nevezze ki a pápa szentszéki követül, hogy miként egykoron Szent István Magyarországban, úgy ő is az elfoglalandó Bolgárországban saját hatalmából rendezhesse a püspökségeket s az egyház minden más ügyeit. Kívánta azt is, hogy a pápa e háborúra kereszthadat hirdettessen az országban, s engedje meg, hogy serege, mint kereszthad mehessen ama tartományba. Végre pedig, hogy míg ő Magyarországból távol leend, a pápa azt a maga pártfogásába vegye s eleve egyházi átkot hirdettessen mind a belföldiekre, kik zavart támasztani, — mind a külföldiekre, kik azt megtámadni merészelnék.[2])

[1]) Raynald: Annál. Eccl. 1238. évhez n. 7. 8. ep. 373. Katonánál: V, 813.

[2]) Raynald. U. o. n. 12. Katonánál: u. o. 819.

A pápa, csakhogy czélt érjen, Béla valamennyi kívánatában megegyezett, a szentszéki követséget illető pontról akként rendelkezvén, hogy saját érsekei vagy püspökei közöl nevezzen meg egyet a király, kire a hatalmat ruházhassa. A kereszthadjáratot, s az egyházi átkot azok ellen, kik Magyarországot a király távolléte alatt háborgatnák, azonnal kihirdettette.[1]) Sőt a püspökök által már könyörgéseket is hirdettetett az országban, a hadjárat szerencsés kimeneteléért.[2]) Azonban Asszán, e nagy készületekről értesülvén, nem mert tovább daczolni a pápával: a görög császártól elvált, s a szentszéknek engedelmességet ígért.

Ennek következtében tehát Béla is annál örömestebb felhagyott készületeivel, minthogy időközben egy, a bolgár háborúnál országát közelebbről érdeklő, nagy fontosságú esemény merült fel:ó történetek színpadán. Ama „nagy s idomtalan fejű férfiakból álló nép“, melynek harczias szándékáról már Julián barát is hozott hírt, s egyébünnen is értesült a király, mindinkább közeledett az ország határaihoz. E nép, a mongol, vagy miként azt honi emlékeink nevezik, a tatár nép volt.

II.

A XIII-di század második tizedében egy mongol fő- nők, Dzsingiszkhán, a Khinától éjszak felé tanyázó mongol törzseket maga alatt egyesítvén, s velők a szomszéd népeket meghódoltatván, egy hatalmas birodalmat alkotott. 1225-ben má? egész közép Ázsia hódolt hatalmának. Két évvel utóbb midőn meghalálozott, roppant birodalmát azon két rendelettel hagyta négy fiára: „hogy a ki felfnvalkodva, a többi fejedelmek választása nélkül akarná magához ragadni a főhatalmat, minden irgalom nélkül megölessék; és hogy hódoltassák meg az egész földet; békét pedig ne adjanak semmi-

[1]) U. o. ep. 211. 214. köv. Katonánál u. o. 824. kövv.
[2]) U. o. n. 20. ep. 217. Katonánál 832. kövv.

népnek mielőtt az meghódolna“.[1]) Fiai, kik közöl Ügetáj, vagy mint őt az európaiak nevezték, Oktáj, lett a fő khán, nem is késtek végrehajtani atyjok rendeletét. Közép-Ázsia birtokukban lévén, délnyugat és éjszak felé vezették százezernyi hadaikat; Khina éjszaki része, Nagy-Bolgárország, Kúnország, utóbb Oroszország, s mindazon apróbb népek, melyek a Kaspi s Feketetenger éjszaki részén laktak, egymásután hódolni kényszeríttettek a kegyetlen vad csordáknak.

A kúnok, bár több évig tartó harczaikban szintén legyőzettek, nem akartak meghódolni, s kivándorlással ügyekeztek elkerülni az idegen uralmat. Részök az Al-Dunán átkelvén, Bulgáriában és Macedóniában keresett menedéket.[2]) Részök Kuthen királyuk alatt, miután a Don és Dnéper folyamokon is átszoríttatott, egy ideig a moldvai hegyek közt tanyázott. Innen Béla királyhoz követeket küldvén, magának s népének befogadtatást kért az országba, magát felsősége alá rendelni s a keresztény vallást is fölvenni ígérvén. Béla annál örömestebb hajlott a rokon faj befogadására, minthogy benne új támaszt remélt nyerni a még min-
elégedetlen urak ellenében, új erőszaporodást a mongo-
[1] lók ellen, ha ezek netalán Magyarországot is megtámadnák.
Miután tehát a fejedelmek egymással több követséget váltottak, Kuthen 1238-ban mintegy negyvenezer harczossal s azok családjaival bejött az országba. Béla hadainak élén ment elébe, s minden kán csapathoz egy-egy magyar urat rendelt, kinek vezetése alatt jőnének az ország belsejébe, a Tisza mellé.[3])

De, a mit Béla az ország javára válandónak hitt, s azzá vált volna is más körülmények közt, az annak csak veszedelmét siettette. A kúnok zordon, engedelmeskedni nem

[1]) Ld. Plan Carpin, a tatárokhoz küldött pápai követ tudósítását, Fejérnél: Cod. Dipl. IV. 1. 426.

[2]) Georgius Acrop. és Nicephor. Gregoras Stritternél: III. 984.

[3]) Boger: Carmen iniserab. Cap. 2.

tudó, rendhez nem szokott vándornép, számos nyájaikkal új hazájokban is nomad életet kezdtek folytatni, mi által az ország népének vetéseiben, kertjeiben, szőleiben nagy károkat tévén, mindinkább magok ellen ingerlék a belföldieket. Nem sokára számtalan panasz emelkedett a jövevények ellen, kik — mint Roger mondja — a magyaroknak már nemcsak földjein garázdálkodtak, hanem családi életöket is megháborították, leányaikat, nejeiket buja vágyaik áldozatává tévén. Még hangosabbá lőnek a panaszok, midőn a magyarok azt vélték tapasztalni, hogy Béla király e viszályokban néha az igazság sérelmével is kedvez a vendégeknek, a magyarokat, kik őket megsértették, szigorúan büntetvén, de viszont a megsértett magyaroknak nem adván a kunok ellen kívánt elégtételt.

E panaszok végre arra bírták a királyt, hogy a kúnok ügyeinek rendezése végett Kőmonostorra, a Tisza mellett, egy nagy gyűlést hirdessen, melyre a magyar urakon kívül Kuthennal a kúnok főbbjei is meghivattak. Itt közös megegyezéssel végeztetett, hogy miután a kúnok csoportos együttlakása e súrlódásokat egyre növelné, azok egyes csapatokban külön vármegyékben telepíttessenek le s ezentúl a főispánok hatósága alatt legyenek. Ezeknek kötelességévé tétetett szigorú igazságot szolgáltatni, bár melyik fél sértené meg a másikat. Kuthennak Pest tűzetett ki lakhelyül; népe a vármegyékben felosztva, egyes vándor helységeket képezett, mert a kitűzött határok közt ezután is sátorok alatt lakva legeltették nyájaikat. Sokan közölök a magyar urak szolgálatába is léptek. Gondoskodott Béla arról is, hogy a jövevények a keresztény hitben oktatást nyervén, megkereszteltessenek. Kuthennak s családjának maga Béla, más előbbkelőknek magyar urak s nemesek lőnek keresztapja!.[1])

[1]) Roger: Cap. 3. 8. 12. IV. László egy, 1272-ki okmánya szerint Csalóközben is voltak kun faluk. P. o. Nyárhida, Sírok, Surán, Tormásköz, Hidhely. Ld. Fejérnél: Cod. Dipl. V, 1, 216. kövv.

De bár a magyarok egy része szíves vendégszeretettel fogadta is a kúnokat, úgy hogy nem sokára házasságok is köttetnének közöttük: sokan nem szűntek meg ellenök panaszkodni; a király ellen pedig, ki őket befogadta, még mérgesebben boszút forralni pártolásuk miatt. Bántá őket, hogy míg a magyarok a magok ügyeiben a királyhoz személyesen nem mehettek, s csak iratban nyújthatták be azokat a cancellárnál, a kánoknak, kiket e szabály megtartására eleinte szorítani természetesen nem lehetett, szabad bemenet engedtetek a királyhoz, s általában is több kedvezésekben részesítettek. „Ez oly boszúságra ingerle sok magyar urat — úgymond Roger'[1]) — hogy ezen dolgokat alig tűrhetnék; s bár boszúságokat magokba fojtották, jó szívvel nem viseltettek a király iránt, s nem is a béke dolgain forgatták elméjöket“.

Míg ezek nálunk történtek, a tatárok közeledtéről érkező hírek is mind nagyobb aggodalomba ejtették Béla királyt. Batu khán, Oktáj főkhánnak unokaöcscse, ötszázezernyi rémítő sereg élén, miután a Volga táji népeket legyőzte s meghódoltatta, Oroszországot támadta meg. Az oroszok egy ideig vitézül védték magokat; de erejök végre megtört a szám hatalma alatt, s egyik tartományuk a másik után hódolt az ellenségnek. 1240 vége felé hosszú ellentállás után Kiew is, vele pedig egész Oroszország a tatárok hatalmába esett, s ezek egészen a Kárpátokig kalandoztak, tűzzel vassal pusztítva mindenfelé. '

Béla a tatárok közeledtének hírére az ország éjszakkeleti részein már 1239-ben két várat építtetett a határok védelmére[2]); a pápától pedig engedőimet kért, hogy e veszélyes körülmények közt kincstárának jobb karba állítása végett a közjövedelmeket zsidók és izmaelitáknak adhassa haszonbérbe.[3]) Midőn utóbb értesült, hogy a szörnyű ellen-

[1]) Roger: Cap. 7.
[2]) Alberic. Monach. Katonánál: V, 862.
[3]) U. o. 868.

ség a magyar végekig minden útjába eső országokat legá- zolt, Dénes nádort 1.240 vége félé némi hadakkal a határszélekre küldötte, hogy azokat, mennyire lehet, megerősítse, az erdőket a szorosoknál levágatván, az útakat járhatlanokká tegye. Egyszersmind rendeletet küldött a megyékbe, hogy a nemesség és várkatonaság harczra készen álljon, miszerint első felszólításra zászlai alá gyűlhessen.

E hírek azonban a tatárok jöttéről nem találtak közönséges hitelre; s különféle vélemények forogtak ez iránt az országban. Voltak sokan, kik, mivel a tatárok jöttének híre két év óta minduntalan megújult, azoknak most már semmi hitelt nem adtak, azokat vaklármának tartották. Mások azt hitték, hogy mind e híreket csak a püspökök költik, hogy legyen ürügyök magokat kimenteni a pápa előtt, ki őket az 1240-ki husvétra kihirdetett laterani zsinatban megjelenni sürgette» Sokan, kivált az urak közöl még e hírekből is alkalmat vőnek boszúságukat a király s a kánok ellen nyilvánítani s iránt ok az alsóbb osztályokban is terjeszteni az ellenszenvet. „Nem a tatárok jőnek, — így szálának ezek — hanem a kánok kötöttek szövetséget az oroszokkal a magyarok ellen, kiktől annyiszor megverettek. A kunok megtelepül 'S színe alatt előre jöttek, hogy az ország körülményeit kikémleljék, a magyar nyelvet sajátjokká ^tegyék[1]), hogy aztán, a betörendő oroszokhoz csatlakozva, az országot könnyebben elpusztíthassák.“ Ilyen s hasonló beszédek boszantották a királyt a kunok befogadása miatt, mert ez volt a többség véleménye.[2]),^

A királyhoz azonban már nemcsak hírek érkezének a tatárok betörési szándékairól, hanem magától Batu khántól is érkezett felszólítás, hódoljon neki országával együtt, ha

[1]) Et lingvam facerent sibi notam. A szemtanú Koger ezen tudósítása kétségtelenné teszi, hogy bár rokon volt is a kúnok nyelve a magyarral, a két nyelv közt mégis létezett legalább szójárási különbség.

[2]) Koger: Cap. 14. Thomas Archid. Spal. Histor. Salonit. Cap. 37.

ezt a feldúlástól megkíméltetni óhajtja.[1]) Most már nem lehetvén többé kétség az ellenség szándoka iránt, Béla 1241-ben, a tél végén, az ország egyházi s világi urait Budára gyűjtötte, tanácskozni velők a veszély elhárításáról. — Meghivatott Kuthen is népenagyjaival. Megdöbbenve tapasztaló itt Béla, hogy ama vélemény, mely szerint a kunok a betörni szándékozó ellenség szövetségeseinek híreszteltettek, annyira közönségessé lett, hogy már Kuthen életét sem láthatá biztosságban; miért is, részint hogy az ezt hívőket lecsöndesítse, részint hogy magát Kuthent a veszélytől, mely őt e híresztelés következtében érhetné, megóvja, Pesten, saját lakában, őrizet alá tétette.

Még együtt valónak Budán az ország nagyjai, midőn a nagyböjt közepe táján a nádortól futár érkezik Bélához, hírül hozó, hogy a tatárok már a határokon vannak, s a szorosok torlaszait széjjelhányva egyengetik útjokat a betörésre; számok oly nagy, hogy csekély hadával nekik ellent nem fog állhatni: kéri tehát a királyt, küldjön neki mennél gyorsabban segedelmet. Az ily hamar nem várt vészhír, elzsibbasztani látszott a kedélyeket. De négy nap múlva még rémítőbb hírt hozott a nádor maga, lóhalálában érkezvén Budára. Márczius 12-kén, úgymond a, a vereczkei szorosnál, melyet őrzött, az ellenség áttört, csekély hadát, majdnem egy szálig levágta, maga csak kevesekkel menekült meg az egyenlőtlen harczból.

„Jön a tatár!“ ez lett most a rémület szózata, mely az országot egyik végétől a másikig átfutotta. A király az urakat nyomban hazabocsátá, meghagyván nekik, hogy mennél több fegyveressel siessenek vissza zászlai alá. A vármegyékbe mindenfelé sebes futárok küldetnek, a várkatonaságot s a nemességet fegyverre szólítandók; a helységekben, mint az ősi szokás minden nagyobb veszély idején tartó, vé-

[1]) II. Fridrik levele az angol királyhoz. Katonánál: V, 976. És Ivó levele Girard érsekhez u. o. 1029.

rés kard hordoztatik körül, a népet táborba gyűlni intő. Felszólíttattak a kánok is, hogy a királyi zászlók alá Pest tájára siessenek. Béla miga, miután István váczi püspöknek s az aradi és Csanádi prépostoknak meghagyta, hogy a királynét és gyermekeit elvihető kincseivel Ausztriába kísérjék; Fridrik osztrák herczeget pedig a közös ellenség ellen segélyre felhívta, az esztergomi és fej érvári katonasággal, melyet rögtön zászlai alá gyűjtött, a Dunán keresztül Pestre szállott, ott várandó be az ország véderejének össze- . gyűltét. Nyomban írt innen a pápának is. Előadván az ország veszedelmét, kéri őt, hirdetne kereszthadat a német birodalomban is a tatárok ellen. A pápa nem késett teljesíteni kívánságát, de II. Fridrik császár, ki vele épen viszályban volt, azt meggátolta[1]).

De ha lett volna is sikere a pápa intézkedéseinek, a segély onnan már nem érkezhetik vala meg alkalmas időben. Alig szállott a király Pest alatt táborba, már a tatárok előcsapatai is száguldozni kezdének a város körűi, tűzzel vas- A tatárok sál pusztítva az útjokba esett helységeket. Béla, még csekély Pest alatt' lévén fegyveres ereje, a város falai mögé vonult, megtiltván mindenkinek harezba elegyedni a portyázó tatárokkal, míg elegendő erő nem lesz zászlai alatt. Mátyás esztergomi, Ugrin kalocsai érsekek, a táborhoz legközelebb esvén, legelébb, a király után másodnapra, már Pesten voltak dandáraikkal. Ugrin érsek, márczius 17-kén a falakról egy tatár csapatot pillantván meg, mely a közelebb fekvő tanyákon rabolt s pusztított, nem állhatott ellen harezvágyának, s a király tilalma ellenére, dandárének egy részével rajok csapott s őket megszalasztotta. De, midőn hevétől elragadtatva őket vigyázatlanúl űzné, általok egy mocsáros helyre csalatott. A tatárok fürge, kicsiny lovaikon könnyen áthatoltak a vizenyős . földön, s midőn látnák, hogy az utánok eredt magyarok nagyobb lovaikon, nehéz fegyverzetűk siílya miatt süppedez-

[1]) Cron. Austr. Fehérnél I, 457.

nek, őket körülfogták s nyilaikkal majdnem az egész kisded hadat lelődözték. Ugrin maga is alig szabadulhatott vissza Pestre néhányad magával s boszúsággal szívében a király ellen, hogy segedelmére senkit sem küldött.[1]) Ugyanazon nap egy tatár had Váczra száguldott. A nép a fallal körülkerített templomba menekült. De a tatárok oda is behatoltak; a lakosságot leölték, a templomot felgyújtották, a várost kirabolták és szinte porrá égették.

E közben a királyi had naponként szaporodott az érkező dandárokkal. Elébb mintsem váratott, megérkezett Pestre Fridrik osztrák herczeg is; de bár a veszély nagyságáról teljesen értesíttetett, nem haddal, hanem mintha vadászni, vagy épen kémkedni jött volna, csak kevesed magával. Nem is javára, hanem átkára lett megjelenése az országnak. Látván ugyanis, hogy egy tatár csapat, miként már naponként történik vala, csaknem a város faláig száguldozik, kíséretével nagy büszkén reája tört. A tatárok, szokásuk szerint hátat fordítának; de egyet közölök sikerült elérnie s megsebesítenie, kit aztán kötve hozott vissza a városba. De alig érkezett meg véle, rémítő zaj támadt a magyar táborban. Vagy mivel a fogoly valóban kim eredetű volt, egyike azoknak, kik Ázsiában legyőzetvén, hadiszolgálatra kényszeríttettek, vagy mivel a királyra s a kunokra boszús urak a néppel ezt könnyen elhitették, a fegyveres nép halált kiáltozott Kuthen és kunjai fejére, mint a kik e veszélyt bejöttökkel hozták az országra. A zaj perczről perezre nőtt; maga az álnok Fridrik is a lázongok közé állőket még inkább bújtogatta s velük együtt tört a palotára, melyben Kuthen egy idő óta már fogolyként őriztetett. A kün király látván a maga ellen irányzott népdühöt, melyet lecsöndesíteni már lehetetlen, övéivel fegyvert ragadt, s magát egy ideig védelmező; de végre a sokaságtól elnyomatván, egész családjával s háza népével együtt leöle-

[1]) Koger: Cap. 21.

tett; fejeiket a dühöngök az ablakokon hányták ki a zajongó nép közé. Fridrik ezután haza ment, nem is gondolván többé a segélyre.[1])

A kunok, kik az ország külön vidékeiről már Pest felé gyűlöngének, ott a királyi zászlók alá állandók, értesülvén királyuk s a vele volt nagyok haláláról, dühösségre fakadtak, s ellenség módjára kezdték pusztítani az országot. Néhányat még a Pest felé sietö dandárok közöl is megtámadtak. Ez történt Bulcs Csanádi püspök és Miklós főispán hadával, melyet a kunok széjjelvertek. Sokan közölök boszújokban a tatárokhoz álltak; mások felszedvén sátraikat s marháikat, zsákmányolva barangoltak az országban, s utóbb Oláh- és Bolgárországba költözőnek.

Béla tábora csak lassan szaporodott. Még a végveszély e perczeiben is találkoztak oly elvetemült fiai a hazának, kik mintha a köz vész őket is el nem nyelné, a helyett, hogy a haza védelmére siettek volna, nem pirlútak oly módon beszélni: „ám menjen most harczolni a király kedves kunjaival, kik közt földeinket felosztotta[4]'.[2]) Fájdalom, a magyalok nagy részéből kivesztek már az ősök erényei! Még azokban sem lehetett már nagy a remény, kik összegyűltek a király zászlai alatt. „A hosszú békében — úgymond az egykorú Tamás főesperes[3]) — a fegyverforgatástól elszokva, kicsapongásokba, buja kéjekbe merülve, gyávákká lettenek. A föld gazdagsága okává lett fiai elkorcsulásának. Mert mi egyéb volt ekkoron a fiatalság törekvése, mint magokat asszonyi módra cziczomázni! Napjaik válogatott lakmározásokban, puha kéjek s játékokban folytak le, az éjjeli álmot alig szakasztá félbe a nap harmadik órája. Eletöket nyaranta, árnyas erdőkben, kies mezőkön töltvén nejeikkel, gondolni sem akartak a harczok zajára, kik ekként nem komoly dolgokkal, hanem merő mulatságokkal foglalkodának“.

[1]) U. o. Cap. 24. és Pernoldus. Fasti Campilliliens. I, 1317.
[2]) Roger, u. o.
[3]) Histor. Salonit. Cap. 27.

Miként volt volna képes ezen elpuhult, elkorcsult nép ellentállni oly ellenségnek, mely évtizedek óta fegyverben, több százezernyi fegyvereseivel Csina széleiről kiindulva, számtalan nagy birodalmakat felforgatott, számos erős népeket tett már szolgáivá, s melyről ily rajzot olvasunk egy görög írónál: [1])

„A kiket haddal megtámadtak, azokat mind legyőzték, s most számos idegen ország fölött uralkodnak .... Ok a puha, fényűző életet megvetve, sem gabonával, sem borral nem élnek .... A nélkülözést megszokva, könnyeden indúlnak harczre, s néha három napi utat is, sebesen mint a madarak, egy nap alatt végeznek; jöttük hírét megelőzve, foglalják el az országokat; nehéz pogyászt nem hordanak magokkal, de mindennel el vannak látva, mi által a győzedelem könnyen megnyerhető. Sokaságuk csaknem megszámlálhatatlan; ügyességük, fürgeségük páratlan, s mi mindennél több, a halált megvetik, s mint dühös vadállatok rohannak az ellenségre.“ ·

E rajzot ekként egészíti ki az egykorú narbonni Ivó, Girald érsekhez irt levelében [a]):‘„Gerelyekkel, buzogányokkal, karddal és lándzsával harczolnak; de fő erejük a nyilazásban áll. Hátok kévéssé van védve, nehogy kedvük támadjon megfutniok. Míg vezérük zászlaját hátrálni nem látják, addig nem vonúlnak vissza az ütközetből. Legyőzetvén, nem könyörögnek, győzve nem könyörülnek. Bár megszámlálhatatlanok az ezrek ezrei, mégis azon eszme, hogy a világot meghódítsák egygyé teszi őket, mintha csak egy férfiú volnának.“

Nem kevésbbé érdekes, mit rólok Tamás főesperes ir, ki őket Dalmatiában saját szemeivel is látható Spalató alatt: „Lábszáraik rövidek, de mellük széles; ábrázatok ijesztő

[1]) Nicephorus Gregoras, Stritternél: III, 1023.
[2]) Katonánál: V, 1028.
[3]) Hittor. Salonit. Cap. 38.

tekintetű: szakállatlan arczuk széles, orruk tompa, szemeik kicsinyek, egymástól távol állók. Ruházatuk bikabőr, mely pikkelyesen van összeállítva s át nem hatható. Sisakjok vas, vagy szintén bőr. Fegyverzetük: görbe kard, tegez, íjj, nyilak, melyek a. mieinknél négy ujjnyival hosszabbak, vas vagy csont hegygyei. Zászlaik rövidek, fehér és fekete színekkel jelölvék, hegyükön egy gyapjú-csomag áll. Lovaik rövidek, de erősek, munka és étilenség tűrök, melyeket nyereg nélkül ülnek meg; bár patkóivá nincsenek, a szírieken is oly biztosan járnak, mint a vadkecskék; három napi fáradság után is kevés pihenéssel s abrakkal beérők. Az emberek hasonlókép nem sok gondot fordítanak az étkezésre, mintha csak kegyetlenségből élnének: kenyeret nem esznek; étkök mindenféle állatok húsa, italuk lótej és vér. A meghódoltatott népek közöl nagy számú fegyveres van köztök, kivált kúnok, kiket erőszakkal hajtanak csatára. Ha látják, hogy ezek nem rohannak vakon a csatába, hanem hátrálni akarnak, azonnal fejőket veszik. Magok a tatárok nem örömest teszik ki magokat veszélynek; de ha közölök valaki elesik, azt mindjárt eltemetik, s úgy hogy sírjának nyoma se legyen. Alig van folyam, melyet lovaikon át nem úsznának; a nagyobbakon mindazáltal talpakon s tömlőkön kelnek át· Sátraik nemezből s bőrből készülnek. Lovaik oly jól be vannak tanítva, hogy az embereket követik mint az ebek. Ámbár tömérdek a számuk, táborukban zaj még sincsen; szófiánál járnak, szófiánál harczolnak.“

III.

A tatár sereg, mely Magyarországot a vereczkei szorosnál márczius elején megrohanta, csak egy része volt Batu khán ötszáz ezernyi seregének. Ő Kievből megindulván, három részre osztotta hadait: egy részt Lengyelországra, más részt Moldvára és Erdélyre küldött, a harmadikat maga vezérlé a Kárpátok említett szorosa felé, melyen keresztül negyven ezer fejszés vágott s egyengetett neki utat.

A lengyel földre küldött hadosztálynak Peta khán volt fővezére, ki miután márczius 18-kán egy véres ütközetben, melyben Henrik lengyel herczeg is elesett, a lengyel nemesség virágát leölte, a pusztítást s öldöklést Legyelországon keresztül vivén, Morvaország nagy részét is földúlta, s úgy egyesült aztán Magyarországban Batu seregével. A másik hadosztály Kádán vezérlete alatt, miután a moldvai kunokat s oláhokat meghódoltatta, a radnai szoroson hatolt be E r-délybe. Badna bányaváros harczias német lakossága a vidékbeli bányásznéppel szaporodva, elejébe ment a tatároknak, s őket az erdős hegyes vidéken, alkalmas helyen megtámadta. Kádán futamlást színlelve vonóit vissza a határok felé; mire a radnai németek, mintha az ellenséget teljesen inegseramítették volna, hazatérvén, víg lakmározással ülték meg diadalukat. A tatárok azonban nem sokára, épen husvét ünnepén, mely márczius 31-re esett, körülfogták a lakmározó várost. A nép egy ideig most is védte ugyan magát; de látván, hogy a tömérdek sokaságnak győzedelmesen ellent nem állhat, fegyverét letéve hódolt a tatároknak. Kádán oly feltétel alatt kegyelmezett meg a városnak,. hogy Ariszkald bányagróf hatszáz fegyveressel szolgáljon a tatár seregben. Innen aztán az egész tartományban szerte áradtak a rabló és pusztító tatár csordák.[1])

E szerint ugyanazon időben három részről támadtatott meg az ország általok; mert valamint Kádán Erdélyből, úgy Peta Morvából szintén az ország belsejébe vette útját, mind a ketten egyesülendők Batu khán hadaival. Ezekre várva időzött Batu a felvidéken, miután Dénes nádor seregét a határokon megsemmisítette, csak egyes csapatokat küldvén, mint láttuk egész Pestig. A tatárok hadi terve e szerint igen ügyesen készült, s a győzedelmet nekik már az által is biztosította, hogy sem az erdélyi, sem a feltiszai, sem a kárpátvidéki zászlóaljak nem gyűlhettek Pest alá a királyi tá-

[1]) Roger: Cap. 20.

borba; mert, miként elbeszéltük, oly gyorsan nyomult előre Pestig a tatárok előhada, hogy a megyei zászlóaljaknak nem volt idejük őket megelőzni, s jobbára egyes apró csatákban verettek szét, midőn a király rendelete szerint Pest felé siettek. így járt egyebek közt Benedek váradi püspök es Bocs A püspök és főispán, miután hadaik együtt voltak, Pest felé indúltak a királyi táborba. Ekkor értesültek, hogy egy tatár hadosztály Egert megvévén s kirabolván, az egyház kincsei- , vei tova állott. A püspök és főispán tehát útjokból kitérvén, e tatár csapat után eredtek s azt nem sokára el is érték. A tatárok, látván a magyarok nagyobb számát, cselhez folyamodtak. Számos üres lovaik lévén, azokat egy domb alján csatarendbe állították, s hátaikra szénából, pogyászaikból vázalakokat raktak, s azt néhány emberök vezérletére bízván, magok a magyar had elejébe siettek. Mihelyt azonban a magyarokat megközelítették, csak egy nyilzáport eresztvén reájok, hátat fordítanak s oly irányban hátráltak, hogy a domb alján felállított vázsereg a magyarok oldalát láttassák fenyegetni. A csel teljesen sikerűit. Bocs főispán a megfutamlott tatárokat, nagy hévvel üldözni kezdte, mihelyt azonban üzés közben oldalukon ama vázhadat feltűnni látta, azt hivén, a futamlók által tőrbe csalatott, vitézeit megfordítá, s űzőből maga vált futamlóvá; a rája visszafordult tatároknak ezután nem nagy fáradságukba került hadát teljesen széjjelverni. A püspök megszabadúlván, seregének romjaival utóbb a dunántúli vidékre kelt.[1]) Hasonló sors ért több más tiszai s felvidéki zászlóaljakat, melyek a királyi táborba siettek.

Az ország szerencsétlenségére, Béla király nemcsak

[1]) Roger: Cap. 27.

meghasonlásban létezett az urakkal, minélfogva özek őt buzgóan még most sem gyámolíták, hanem valamint jóakaratú, gondos kormányzó, azonképen rósz hadvezér is volt. Azon tulajdonok, melyek e veszélyes körülmények közt, ily túlnyomó erejű ellenséggel szemben, megkivántattak volna, benne teljesen hiányoztak. És mintha a viszály, a sok rósz akarat és lázongás, melyet az urak részéről, s az általok fel· bújtott népben is vérző szívvel tapasztalt pesti táborában, még eléhbi erélyét is megtörte —, szokott gondosságától s belátásától is megfosztotta, lelkét elzsibbasztotta volna, sem táborában rendet tartani, sem az ütközetre czélszerű intézkedéseket tenni nem volt képes. És mi a helyzetet még veszélyesebbé tette, az urak közt, kik közöl a király bizodalmasan választhatott volna, az egész magyar táborban nem találtatott férfiú, ki elegendő hadi tudománynyal s tapasztalattal birt volna egy nagyobbszerű ütközetet, minőnek előestéjén voltak, vezérleni, vagy a királynak jó tanácsot adni. Egyebek közt még Kálmán vezér, bár különben ő is inkább kegyes, mint hősies kedélyű s Csáky Ugrin kalocsai érsek, látszott kifejteni legtöbb erélyt, legnagyobb hadi jártasságot.

Ezek tehát látván, hogy a dunavidéki zászlóaljak már egybegyűltek, a tiszaiakat pedig, melyek még hiányzottak, a mindenfelé száguldozó tatár csapatok miatt úgy is hasztalan várnák, tanácsolták a királynak, indulna meg valahára táborával az ellenség elébe; a felsőbb részeken tán még több megyei dandárok fognak hozzája csatlakozni, kik most a tatárok miatt Pestre nem jöhetnek. Béla tehát, tanácsukra hajolva, mihelyt Móricz úr, utóbb főpohárnokmester, kit a tatár sereg kikémlelésére küldött volt, visszatért,[1]) mintegy hatvanöt — hetven ezernyi sereggel Pestről végre megindult, hogy mennél többen gyűlhessenek még táborába, kiesebb napi útakban ‘tartván Eger felé. Batu khán, mihelyt

[1]) Fejérnél: Cod. Dipl. IV, 1, 405.

ennek hírét vette, a pusztításra szerte küldött hadosztályokat rögtön összegyűjt vén, a Sajó, Hernád és Tisza folyamok közt létező ertjős vidéken ütött tábort rettentő hadával, csak egyes apró csapatokat hagyván a magyar had előtt, melyek ezt színlelt futamlásaikkal magok után vonnák.

A királyi had ekként szintén a Sajófolyamhoz érkezvén, annak jobb partján, Papi és Ónod közt a Mohi nevű térségen szállott táborba, nem messze a Sajó hídjától. Már a tábor készítésénél is nagy hiba történt a magyar részen, oly hiba, mely egyik főokává lett a veszedelemnek. Hogy azt környös-körül szekerekkel megerősíthessék, s éji meglepetés ellen biztosítsák, a táborhely igen szűkre méretett, úgy hogy a sátorok közt elnyúló keskeny sikátorokban a had, még ha legjobb rendet tart vala is, csak bajosan mozoghatott. „A sátorok — úgymond Tamás főesperes[1]) — oly sűrűn rakattak, az azokat kifeszítő kötelek olyannyira egymásba bonyolíttattak, hogy a járás-kelés igen megnehezíttetett, s az egész sereg mintegy hálóba szoríttatott . . . Batu, a tatárok fővezére, ezt egy dombról áttekintvén, felkiáltott: Sokan vannak bár, de nem menekülnek meg kezeimből, mert nyájként ólba zárkóztak[1]'.

Mihelyt a tábor megszállott, a király ezt körüljárván, saját kezeivel osztá ki a zászlókat, s buzdító szavakkal lelkesítő a vitézeket. De, ki hinné, a táborban még akkor is találkoztak oly könnyelmű s elvetemült fiai a hazának, „kik, bár magoknak a harczra nem volt szívok, a sokaságban bízva, a király háta mögött gúnyszavakra fakadtak: bár veretnék meg egy kissé a király, majd aztán jobban fogná őket keresni s kegyelni“.[2]) Azt hitték, most is csak oly könnyeden fognak megmenekülni az ellenségtől, mint hajdan a kúnok és besenyők többszöri, mindig szerencsésen visszaűzött becsapásaikor.

[1]) Kistér. Salonit. Cap. 37.
[2]) Roger Cap. 20.

Batu khán azonban pihenést is alig engedett az ekként megtelepedett magyar tábornak. Az éj beállván, egy orosz szökevény jött át a magyar táborba, hírül hozó, hogy a tatárok már ez éjjel támadást fognak intézni a táborra. Kálmán vezér, erről értesülvén, a maga dandárát nyomban fölfegyverzi, s a táborból kimenvén, a Sajó hídja félé nyomúlt. Követte őt Ugrin érsek is, az egyetlen nagyjaink közöl, kit emlékeink, midőn a vészes napokat leírják, bátorságról, vitézségről, gondosságról magasztalnak. De halljuk az ezután történtekről Tamás főesperest, ki, az utóbb Dalmátországba menekültektől körülményesen értesülvén, élénk rajzát adja e dolgoknak.

„Kálmán és Ugrin, úgymond, éjfél tájban érkezének az említett Sajóhídhoz, és ime! az ellenség egy részét azon már átkelve találták. A magyarok tehát azonnal reájok rohanván s vitézül harczolván, közölök sokakat megölnek, másokat a hídra s onnan a folyamba szorítanak, s aztán a hídfőhöz őröket rendelvén, nagy vígsággal térnek vissza a többiekhez. A magyar tábor o kis győzedelmet oly nagy örömmel fogadta, hogy, mintha már teljes diadalt nyertek volna, fegyvereiket elhányván, bátorságos álomba merültek. A tatárok ellenben a túlsó hídfőnél két kőhajító gépet emeltek föl, melyekkel tömérdek súlyú köveket hajigáltak az őrökre s ezeket a kövek és nyilaik által a hídtól ismét elűzték. Szabad lévén a híd, egy részök azon, más részök a folyam gázlóin kelt át; s alig kezdett virradni, a tábor körű) már az egész mezőt ellepte a tatárok rémítő sokasága. Az elfutott hídőrök a táborba visszafutván, nagy zajt támasztottak; de alig bírták fölébreszteni a mély álomba merőiteket. Végre a szomorú hír hallattára felkelvén, nem úgy cselekvőnek, miként a végveszélyben kell vala, hogy gyorsan fegyvert ragadva s lóra kelve, az ellenségre menjenek; hanem ágyaikból lassan felkelvén, szokásuk szerint mosakodáshoz, fésülködéshez fogtak, alig gondolva a csatára.

„De Kálmán király, Ugrin érsek s a templomvitézek

egy főnöke, kik nem merültek volt, mint a többiek, álomba, hanem miként vitéz férfiakhoz illik, az egész éjt fegyverben virrasztva tölték vala, mihelyt a zaj hozzájok hatott, a táborból azonnal síkra kelnek, s éket képezve, az ellenség csapatait bátran megtámadják, s egy ideig vele vitézül harczolnak. De minthogy felette kevesen voltak a tatárok végtelen sokaságához képest, kik mint a sáskaraj, a földből látszanak előbújni, — miután vitézeikből számosán elestek, a táborba visszatértek. Itt Ugrin, rettenthetetlen bátorsága férfiú lévén, hangos szóval kezdé szemére hányni a királynak hanyagságát és szidni az urakat gyávaságuk miatt, hogy e végveszélyben, sem saját életök, sem hazájok védelmére nem sietnek.'· És teljesen igaza volt az érseknek, mert csak míg ő Kálmánnal s a templomossal a táboron kívül küzdött, volt volna ideje a magyar hadnak a táborból síkra kelve, harczrendbe sorakoznia s rendes ütközetet kezdenie. Mihelyt a három vezér, a sokaság nyomását tovább nem állhatván, a táborba visszavonúlt, a tatárok nyomban utánok nyomulva, az egész tábort körülfogták, úgy hogy a magyar sereg többé nem látott tért maga előtt, melyen rendes harczsorba állhatna fel.

„E dorgáló szavakra tehát — így folytatja szomorú elbeszélését a spalatói főesperes — most azok is hozzájok csatlakoztak, kik valahára felkészültek. Mások ellenben, az ijedtségtől eszeveszetten kapkodtak mindenhez, nem tudván mit tegyenek, hova meneküljenek. A nevezett három vezér tehát tovább nem késvén, a táborból ismét az ellenségre rohan. Ugrin a tatárok legsűrűbb csapatai közt villámként sújtott le mindent maga körül, úgy hogy őt nagy lármával kerülte az ellenség a merre csak fordúlt. Hasonlókép Kálmán és a templomos a maguk vitézeivel nagy csapást tőnek az ellenségen, de a sokaságtól végre még is visszatolattak; Kálmán s az érsek súlyosan megsebesedve, bajosan térhettek vissza életben maradt vitézeikkel; a templomos főnök, egész dandárával együtt halva maradt a csatamezőn“.

„És ime, ekkoron, a nap második órájában, a végtelen tatár sereg körben körülfogja a magyar tábort, s egy részök nyilzáport ereget be reá, más részök a szekér-tábort gyújtja fel. A magyarok, minden oldalról körülvéve látván magukat, végkép elvesztették leikök jelenlétét: harczsor felállítására s egyetemes, rendes ütközetre már gondolni sem lehetett; hanem a veszélytől elkábítva ide s tova futkosának, mint valamely juh-nyáj az akolban, mely a farkasok fogait törekedik elkerülni. Az ellenség pedig őket mindenfelől körülfogva, nem szűnt meg öldösni nyilaival, gerelyeivel. A szánandó magyar sereg nem tudott mihez fogni. A rémítő zavarban egyik a másikkal nem is szólhatott: mindenki csak magával foglalkodván, a közszabadulásról senki sem volt képes gondolkodni. Oly nagy volt a kábultság, hogy még a mindenfelé repdesp nyilakat is nem pajzsaikkal fogták fel, hanem hátat fordítva hullottak el azok alatt“.

„És midőn a halál eként dúlt mindenfelé a táborban, s az élet megtarthatásához abban többé nem volt remény, — itt repülő nyílzápor, amott a mind beljebb harapódzó tűz miatt: a király, a vezér, s az. egész sereg már csak a futásra vetette elméjét. De íme ebben is minden lépten akadályra találnak; a. sátorok keskeny sikátorai közt a sűrű kötelékekbe botolva, egyik a másikra dől halomra, egyik a másikat gátolja futásában .... A tatárok észrevévén, hogy a magyar had futamlásra készül, mintegy kaput nyitottak,[1]) futni hagyván őket s csak lassan követvén mind á két oldalról a futamlókat, nehogy szerteszéjjel oszoljanak. Az út, merre a szerencsétlenek futottak, el volt hintve kincseikkel, arany s ezüst edényeikkel, bársony és selyem ruhákkal s fegyverekkel; de ezek által sem vonták el magokról a tatárok

[1]) Ez hadiszabálya volt a tatároknak. Plan Carpin tudósításában is (Fejérnél: IV, 1, 427.) ezt olvassuk: Et si forte adversarii bene pugnant, faciunteis viam, ut fugiant, et statim cum fugere incipiunt, ab invicem separati insequuntur eos, et plures tune occidunt fuga, quam interificere possent in bello.

figyelmét, kik a zsákmányt abban hagyva, csak életök után, törekedtek. Mert ezek midőn látnák, hogy a szaladok fáradtság miatt már sem tovább haladni, sem fegyverhez nyúlni nem bírnának, egy-egy nyílzáport eresztettek rájok mind a két oldalról. . . Jobbról s balról őszi levelekként hulltak el a szegények, s az egész útat testeik födték, vérök pirosítá ... A kik pedig eként el nem vesztek, mocsárokba űzetvén, vízbe s ingoványba fúltak [1]),“

„Végre — így egészíti ki Tamás főesperes e szomorú rajzát Roger, váradi kanonok — végre Kálmán, a király öcscse, azokkal, kiket e szorongásban összeszedhetett, a tábor egy részén kemény és tartós harczot kezd az ellenséggel, azt hívén, hogy a többi részeken is hasonlót cselekszenek; de csalatkozott. Mert bár mind többen keltek ki a táborból, azok nem csatára mentek, hanem, minthogy a tatárok nekik útat nyitottak, a nélkül, hogy reájok nyilaznának, mind többen és többen futásnak eredtek. És mennél többen követték példájokat, a tatárok annál szélesebb utczát képeztek .... A király azt hitte, hárczra mennek, ők pedig csak futásról gondolkodtak. A tatárok őket futni hagyván, csak a király dandárét lesték. De ő, midőn mindent veszve látott, kevesektől védetve s az ellenségtől meg nem ismerve, egy erdő felé futott.[2])“

A kevesek közt, kik Bélát saját festőkkel fedezték, Forgács Endrét és testvérét, az Aba nemzetségből származott Döme urat, Kécsi Detriket, Ernyei főlovászmestert és szolgagyőri várispánt, Dont és Barnabást, Rugacsnak, a Fáyak ősapjának fiait, Móricz urat, és egy Ádám nevű lengyel vitézt[3]) említik okmányaink. Mindjárt, midőn a táborból kitörtek, egy tatár lándzsával támadta meg a királyt, csapását azonban Móricz mester pajzsával felfogván, a tatárt

[1]) Histor. Salonit. Cap. 37.
[2]) Roger: Carmen miserab. Cap. 28.
[3]) Fejér: Cod. Dipl, IV, 2, 489.

földre terítette.[1]) Hasonlókép Detrik [2]) és Döme[3]) urak két más alkalommal fordították el vagy fogták fel saját testeikkel a királyra mért csapást. De bár ezek hűsége s vitézsége által megmentve, a tatárok sűrűbb csoportjain áttört is Béla, még huzamosan veszélyben forgott élete; mórt a tatárok őt messze kergették. Elfáradt lova mindinkább lankadni kezdett, s az őt űzőbe vett tatár csapat a futamlót már-már megközelítette. Ekkoron Forgács Endre a maga még jó erőben lévő paripáját adta a király alá, testvérével együtt gyalog vetvén magát az üldözőkre. Endre valamikép megmenekedett, de testvére halva maradt.[4]) Utóbb Ernyei főlovászmester/) Don és Barnabás hasonló módon adták a király alá győzősebb, kitartóbb lovaikat, maguk a holtak tetemei közt keresvén menedéket.[6]) Végre elmaradtak az üldöző tatárok, s a király tőlök megszabadúlván, Turóczba bujdosott.

Megmenekült Kálmán vezér is, ki miután egy vitéz csapattal magát a tatár táboron keresztülvágta, lóhalálában Pestre érkezett, onnan Tótországba sietvén; de ott, az útközben elhanyagolt súlyos sebeiben nem sokára meghalt. Megmenekült továbbá Bertalan pécsi püspök is, annak köszönhetvén e szerencsét, hogy futásában egy elkésett magyar dandárra bukkant, melylyel László főispán, a történtekről még mitsem tudva, a királyi táborba menni ügyekezett. Elveszett ellenben a csatamezőn, vagy futás közben az egyházi s világi urak s a nemesség nagyobb része. Mátyás esztergomi, Ugrin a vitéz kalocsai érsekek, Gergely győri, Rajnáid erdélyi, Jakab nyitrai püspökök, Miklós szebeni prépost és alcanczellár — kinél a fosztásnak eredt tatárok a

[1]) U. o. IV, 1, 405.
[2]) U. o. IV, 2, 11.
[4]) U. o. IV, 1, 418.
[4]) U. o. IV, 2, 206.
[5]) U. o. IV, 2, 93.
[6]) U. o. IV, 1, 286.

királyi pecsétet is megtalálták, — több más főegyháziakkal halva maradtak a csatamezőn. „De a kisebb s nagyobb világiak számáról — úgymond Roger, — kik a folyamok s mocsárokba fúltak, a tűzben megégtek, vagy fegyver által múltak ki, halandó nem tud számot adni. Mert az utak s mezők fedve voltak halottak testeivel, melyek közöl többek a fejtől elválasztva, vagy darabokra vagdalva találtattak. Es e vész, e csapás két napi járatra terjedt. A holttetemek , úgy lepték a földet, mint a mezőkön legelő nyáj, vagy mint a bányákban az építésre felhalmozott kövek ... A felnyergezett s kantározott lovak a zajtól elszilajodva, ülők nélkül nyargalóztak a mezőkön és erdőkben .... nyerítéseiket nyögésnek és sírásnak vehetted volna! . . . [1])“.

Béla miután Znioban, a Forgács nemzetség Turócz A megyei várában megpihent,[2]) Pozsonyba s onnan, Fridrik θ^^Bη^“*' herczegtől meghivatván, Haimburgba ment, hol Mária nejével és István fiával találkozott. Béla vendégszerető, segélyező gazdát remélt találni Fridrikben, ki nyomorát enyhítendi; de nemtelen rablót talált benne, ki őt még attól is megfosztotta, mit neje magával megmentett. Fridrik ugyanis, mihelyt hatalmában látta a szerencsétlen királyt, egy roppant pénzösszeget követelt tőle, mint mondá, kárpótlásul azon összegekért, melyéket a békéért két ízben fizetnie kellett. Ezen összeg fejében elszedte tőlök nemcsak azon arany s ezüst edényeket s ékszereket, melyeket a királyné magával vitt, s melyeket ő értéküknél sokkal kevesebbre, csak két ezer gírára becsűit, hanem elvette a királyné pénzkészletét is, mintegy tízezer gíra értékben; sőt, mind evvel meg nem elégedvén, arra kényszerítette Bélát, hogy az Ausztriával határos Soprony, Mosony és Vas megyéket neki okmányilag átengedje. Utóbb pedig, midőn a király tőle távozott,

[1]) Carmen Miser. Cap. 30.

[2]) Révay: D e Monarchia et S. Corona. Schwandtner gyűjteményében II, 631.

fegyveresen jött az országba, s nem csak a három vármegyét birtokába vette, hanem, míg a tatárok a tiszai, ő a dunai részeket pusztítá seregével, s miután még Győrt is megvette s benne őrséget hagyott, zsákmánynyal terhelve ment vissza országába. A győriek mindazáltal a német várőrséget részint leölték, részint elűzték, mit aztán Fridrik avval boszúlt meg, hogy a tatárok elől megmenthetett vagyonukkal menedéket Ausztriában kereső magyarokat mindenüktől megfosztotta.[1])

Béla, a rablótól megszabadúlván, nejét és István fiát nagyobb biztosságuk végett Dalmátországba kiildé, maga pedig a Dráva táján maradt, ott szándékozván bevárni Vancsa István váczi püspököt, kit Zágrábból Fridrik császárhoz és a pápához küldött volt követül az ország e nagy szerencsétlenségében segedelmöket sürgetni.[2]) Más fejedelmektől, kik eddig királyainkkal időnként szövetségben éltek, s kik közöl a lengyel és cseh királyok Bélának rokonai is voltak, segítséget most nem lehetett várni. A lengyelekre szintúgy rajok nehezedett á sors keze, mint a magyarokra. Venczel cseh király minden erejét saját országának védelmére kényszeríttetett fordítani; mert a tatárok egy hadosztálya, miután Morvát elpusztította, Csehországba is betörni ügyekezett. Egyedül Fridrik császártól lehetett volna tehát s pedig annál inkább várni segedelmet, mivel ő is félhetett, hogy a tatárok Magyarországot elpusztítván, Németországra törnek. Béla, hogy őt gyors segélyezésre indítsa, magát s országát, ha ezt az iszonyú ellenségtől megszabadítja, fenh'atósága alá vetni ígérkezett.[3])

A váczi püspök junius közepe felé, olaszországi hadjáratában, melyet a pápa ellen viselt, találta a császárt. De

[1]) Roger: Cap. 32. Pernoldus Hanthalernál: Fasti Campililiens I, 1317.

[2]) Béla a pápához Zágrábból máj. végén Fejérnél; IV, 1, 214. A keletnap hibás 25 (tálán 15?) kai. jun.

[3]) Richard. de S. Germane, Muratorinál: VII, 1046. Petrus de Vincis Rajnáidnál 1241. évhez n. 38. ep. 30.

ennek inkább szívén feküdt a pápa megalázása, mint Magyarország megsegélyezése. „Bár — úgymond a Bélához írt levelében [1]) — bár rég hallottuk a tatárok betörését Magyarországba s gondolkodtunk is, hogy midőn a szomszéd háza ég, saját birodalmunkat is kellene biztosítanunkde nagyobb szükség van most jelenlétére Olas ^országban, nehogy eddig nyert győzedelmesek gyümölcseit elveszítse, és míg ő a tatárokra fordulna, belső ellenség támadja meg birodalmát. Ennélfogva minden egyébbel felhagyva, Róma felé siet. Mihelyt azonban Olaszországot megbékélteti, nem fog késni seregeit a tatárokra vezetni. Addig is Konrád fiának a római királynak fogja meghagyni, hogy segedelmére legyen Bélának. '

De valamint Fridrik maga, úgy fia sem hozott segélyt a szerencsétlen országnak; s a korbeliek közt többen voltak, kik azt hitték, Fridrik maga is inkább menedékről, mint ellentállásról gondolkodott, midőn daczára annak, hogy a birodalom keleti részét, Morvaországot, a tatárok már dúlták, s tovább terjeszkedéseiktől is méltán félhetett, még is Olaszországba ment hadaival.[2])

István püspök, ekként vigasz nélkül bocsáttatván el a császártól, még júniusban a pápához sietett. De, miután őt Fridrik császár épen megtámadni készült, ott is csak szép szót, hiú ígéreteket talált tényleges segély helyett. Ha — úgymonda IX. Gergely — Fridrik császár magát az egyház előtt megalázni hajlandó volna, ő, a pápa, is kész lenne megkötni vele a békességet, s akkor aztán Béla királynak is nagyobb hasznára lehetne.[3])

Béla ekként a segély minden reményétől megfosztva,

[1]) Rajnáidnál u. o. n. 36.

[2]) Totus mundus intremuit — Magyarország eltiprása után, úgymond Tamás föesperes: Ipse etiam Fridericus, romanorum Imperator, non de resistendo, séd de latibalo dicitur cogitasse. Cap. 38.

[3]) A pápa levele Bélához 1241-ki jul. I. Rajnáidnál: Annál. Eecl. ezen évhez. Lib. XV. n. 27. ép, 108.

avval foglalkodott, hogy legalább a dunántúli részeken mentse meg, mi megmenthető a tatárok elől, ha ezek netalán a Dunán is átkelnének. Fehérvárról a koronát, Sz. István király testét, a székesegyház, valamint számos más városok egyházainak kincseit Spalatóba vitette, kérvén a polgárokat, viselnék azoknak gondját, míg a zivatar elvonzl az országról.[1]) A nyarat részint Sümegen, részint Segosden és Tihanyban töltvén, azon volt, hogy a városokat s várakat megerősíttesse, őrséggel és élelemmel ellássa, alkalmas helyeken a nép védelmére némi erősségeket emeltessen. A tél közeledtével aztán elébb Horvátországba — hol neki Ernyei varasdi főispán sok hasznos szolgálatot tőn,[2]) a tatárokkal a Drávánál vívott több harcz után pedig maga is Spalatóba ment családjához.

IV.

A tatárok ez alatt rémítő módon gazdálkodtak a tiszai s dunáninneni részeken. A mohii ütközet után egy csapat tatár, a futamlókat űzve, gyilkolva, pár nap alatt Pestre érkezett. Kálmán vezér, midőn e városnál a Dunán átkelt, tanácsié a polgároknak, hogy miután városuk falai gyöngébbek, mintsem huzamosabb ostromot kiállhatnának, meneküljenek, míg lehet vagyonukkal a dunántúli részekre. Egy részök követte a jó tanácsot^ mások azonban bízva számukban, mely a mindenfelől e városba futott vidéki nép által mintegy százezerre növekedett, védelemre készültek, az árkokat és falakat, mint hamarjában lehetett, javítani kezdték. De alig haladtak valamennyire e munkában, már is városuk alatt termett egy nagy tatár sereg s azt haladék nélkül körűltáborolta. Néhány napig, daczára a városba eregetett nyílzápornak, sikerűit is a benlevőknek visszaverni az ellenséget; de ez végre még is betört s iszonyú mészárlást vitt

[1]) Thomas Archid. Hist. Salonit. Cap. 38.
[2]) Árpádkori uj okmánytár VII, 321. köv.

végbe az ellentállás miatt felfokozott dühében. A lakosság 1241. *egy* része, mintegy tízezerén, a domokosok templomába s klastromába menekült; de az épületek rajok gyújtatván, mind bennégtek. A spalatói főesperes százezerre teszi a városban fegyver, tűz s víz által elveszettek számát. A nép lemészároltatván, a város kifbsztatott s felgyújtatott.[1])

Hasonló sorsra jutott Nagyvárad, Arad, Csanád, Nagy-Lak, Tamásbídja, szóval az ország keleti része a Dunáig. Batu khán seregeihez, melyek ellentállásra többé sehol sem találtak, s az egész Duna és Tisza közét bekalandozták, hozzá csatlakozott Kajdán is, ki, miután Erdély egy részét elpusztította, szintén a Tiszához érkezett. Bejöttek utóbb azon csapatok is, melyek Peta khán alatt Lengyelországot és Morvát pusztították. S így az összes tatár sereg Magyarországban ütötte fel rémítő táborát, s iszonyú kegyetlenséggel mészárlá a népet, pusztítá annak vagyonát.

Nehogy a nép a dunántúli vidékre fusson, vagy nagyobb tömegekbe gyűlve, ellentállásra készüljön, a ravasz ellenség az elfogott papok s más írástudók által a király nevében leveleket íratott, melyekben a nép intetett, hogy, bár a sajói ütközet némi gondatlanság miatt elveszett, azért senki se mozduljon lakából; maradjanak csöndesen helységeikben, mert ő, a király, nem sokára még nagyobb erővel, s reményű, nagyobb szerencsével fogja megtámadni az ellenséget.

A csel, fájdalom, sikerűit. Mert a Sajónál elesett Miklós prépost s alcanczellárnál, mint említők, a királyi pecsét megtaláltatván, e levelek azokkal megpecsételve, a királyi b-velek szokott formájában készültek. Még Roger, váradi kanonok is, kitől e szomorú részletek reánk maradtak, bevallja magáról, hogy hitelt adott azoknak: s hogyan ne hitt volna nekik az együgyű nép, más biztosabb hírek hiányában! A csalódást öregbíté az, hogy e leveleket magyarok hordták körül az országban, kik magukat a király hírnökei-

nck hazudták. Mert, fájdalom, találkoztak az ország lakosai közöl többen oly elvetemült, gaz fiai a hazának, kik, hogy magukat megmentsék, s hogy az ellenséggel versenyt rabolhassanak, zászlai alá álltak, önként szolgáivá, zsarnoksága eszközeivé lettek.[1]) És így, a dolgok jobbra fordúlta iránt jó reménybe, bizodalomba ringatott nép, jobbára egyes helységenként vérzett el a tatárok iszonyú kegyetlensége alatt. „Mit említsek kegyetlenségökről — így ír a spalatói főesperes, — melyet a városok s helységekben naponként gyakoroltak,midőn az asszonyok, s öregek védetlen, gyönge csoportjait meztelenül egy sorba állították, — mert, nehogy ruházatuk véressé legyen, azt valamennyiökröl levonták; és ezután a kiküldött bakók egyenként fölemelvén az áldozatok karjait, gyilkaikat sziveikbe mártották. A tatárnők is, férfiak módjára fölfegyyerkezve .... a fogoly nőkön még borzasztóbbanfkegyetlenkedtek. A szebbeket, kiktől férjeiket féltették, azonnal leszúrták; a szolgálatra alkalmasbakat, miután orrukat levágták, arczukat eldísztelenítették, szolgálatukra alkalmazták. Még a gyermekek sem kerülték ki vérszomjazó dühöket. Ezeket szintén sorba ültették; azután saját gyermekeiknek bunkós botokat adtak kezeikbe, ösztönözvén őket, vernék agyba-főbe,a szánandó kisdedeket. Ök maguk kegyetlen kéjjel, röhögve nézték a mészárlást s megmegdicsérték azokat, kik egy csapással zúzták össze a szegények fejeit .... Semmi tisztelet bennök a nőnem iránt, semmi kegyelet a gyermeki kor iránt; semmi könyörület a vének iránt; valamennyit egyenlő érzéketlenséggel ölvén le, nem embereknek, hanem ördögöknek lenni látszának.[2])

A kik szerét tehették, a dúló csapatok közeledtére, mit éjente a felgyújtott helységek tüzétől pirosló ég, naponta a füstgomolyok hirdetőnek, hegyekbe, erdőkbe, hol ezek hi-

[1]) Hae fuerunt litterae per quosdam Hungaros, qui iám eis adhaeseraíit, destinatae, qui me et totam Hungáriám destruxerunt, — mond Koger: Carm. Miser. Cap. 31.

[2]) Hist. Salonit. Cap. 37.

ányzának, az alföldön, nádas mocsárokba menekültek. De még ezek közöl is sokan áldozataikká lőnek, mert a tatárol ott is vadászatot tartanak reájok. Vagy városaik, helységeik romjai közt lepték meg őket, midőn színlelt elvonulásuk után, éhségtől kényszerítve, búvóhelyeikből némi eleségmaradványokért visszatértek.[1])

Es így tartott ez mindaddig, míg az aratás ideje közelgett. Mert minthogy a telet is az országban tölteni szándékoztak, nehogy maguk is, lovaik is éhséget szenvedjenek, a gyilkolást végre megszűntették. Ama tatárokká lett magya- . rókát szerteszéjjel küldözték az erdőkbe, hegyekbe, üzenvén általok az elrejtőzött népnek, hogy a ki bizonyos napig házába, földjeire visszatér, bántalma nem lesz többé. „Az éhségtől haldokló nép hitt szavoknak, s nagy részben visszatért elhagyott, elpusztított lakjaiba. Az így lassanként-ismét valamennyire megnépesedett helységeket a főbb tatárok egymás között felosztották, a velők tartó magyarok közöl bírákat, kenézeket választottak, . kik igazságot szolgáltatnának, vásárokat, piaczokat tartatnának. E magyar-tatárok azonban nem ritkán oly módon szolgáltatók az igazságot, hogy az apának vagy férjnek szép leányán vagy nején kellett magát megváltania. E nőket tatár űrökhöz vitték ajándokba, s tőle értők lovakat, ökröket, juhokat nyertek jutalmúl.

Ekképen több ezer helység lőn ismét népessé, melyeket mintegy száz kenéz igazgatott, kik hetenként összegyűltek tatár uraiknál, ezek parancsait veendők. Míg a mezei tnunka tartott, az elébbihez képest csak tűrhető lett a nép sorsa. De mihelyt a gabona learatva s kicsépelve, mihelyt a takarmány . csűrbe gyűjtve, a bor megszüretelve volt, nehogy azokat a nép télen által maga emészsze föl, a mészárlás ismét mindenfelé napi renddé lett, s a szegény reászedett nép ismét erdőkben, barlangokban, vagy a dunántúli vidéken kényteleníte-

[1]) Carmen Mis. Cap.: 34.

tett keresni menedéket.[1]) Gondjuk volt azonban reá, hogy mindnyájan meg ne szökhessenek, s hogy legyen szolgálatukra elég nép, szoros őrizet alatt kezdték tartani a helységeket.[2])

A dunántúli vidék az egész nyáron és őszön át menten maradt a vad csordáktól. Sőt mintha attól tartottak volna, hogy a folyamontűli részekről megtámadtatnak, hogy ezeket is rettegéssel töltsék el, a Duna partjain a halottakból egész halmokat raktak fel, vagy a leölt gyermekek tetemeit tűzték ki lándzsákra.[3]) Mihelyt azonban a tél beállott, — s pedig, mintha az egek is a tatárokhoz szövetkeztek volna, ez évben a szokottnál is hidegebb volt a tél, — e részek szerencsétlenségére, a befagyott folyamon keresztül a dunántúli vármegyékben is eláradtak. De itt az emberekben nem tehettek annyi pusztítást; mert a nép nagy része a szomszéd tartományokba futott előlök.[3]) Béla, ki egy ideig a Dráva körül újabb sereget ügyekezett gyűjteni, látván, hogy a bátorságát egészen elvesztett nép nem védelemről, hanem futásról gondolkodik, maga is Spalatóba távozott. Számos későbbi leveleiben panaszosan említi, hogy'még azok közöl is sokan elhagyták őt, kikben leginkább bízott volt.[4]) Annál hivebb alattvalókat nyert Frangepán János, Fridrik, Bertalan és Guido testvérekben, kik Vegla szigetét Velenczétől bírták

[1]) Carm. Miser. Cap. 36.

[2]) Histor. Salonit. Cap. 37.

[3]) U. o.

[4]) Miklóst az Obichk fiát megadományozván, mondja egy 1244-ki levelében: Dum nos praesidio fugáé ad partes maritimas proficisceremur . . . omnesque Barones ac multi nobiles regni nostri nos deseruissent, tunc idem Nicolaus nos nullatenus dereliquit Fejérnél: IV, 1. 333. Egy másik, 1245-ki levelében, mely által Miklóst és Ábrahámot, Miklós főispán fiait, és Tamást és Bertalant, Tamás főispán fiait megjutalmazza, ezt olvassuk: lidem nobis circa maritima moram trahentibus, multis retro cedentibus, de quibus spem firmám gerebamus, nos secuti, virtutem virtutibus cumularunt. Fejérnél: IV, 1, 383.

hűbérül. Miután Zára még a Kálmán herczeggel kötött szerződés szerint Velenezétől - ismét elhajolván, visszatért a magyar korona alá, a veglai grófok is Bélától akarták ezentúl szigetöket bírni hűbérűi.[1]) Béla viszont megerősíté nekik a még III. Bélától és II. Endrétől nyert adományt, Vinodol és Modrus birtokára nézve, kötelességökűl szabván egyszersmind, hogy midőn a király a tengeri részekre jő, egy gályával s egy sajkával legyenek szolgálatára.[2]) A gazdag grófi család mindenben nagy segedelmére volt Bélának, nemcsak számos fegyverest állítván zászlai alá, hanem mintegy húszezer gíra értékű aranyat s ezüstöt is adván neki kölcsön.

Béla birodalmának még e déli végein sem maradt nyugton a tatároktól: Kajdán a befagyott Dunán átkelvén, nagy számú haddal kelt üldözésére. A sokaság, melyet vezérlett, mindent elgázolt útjában. Mindenekelőtt fölégotte Buda alját; azután pedig Esztergom alá szállott. A városban menedéket keresett tömérdek nép s a polgárok, kik közt számos franczia és lombardi kereskedő létezett, egy ideig védték ugyan városukat, de miután Kajdán az árkokat számtalan foglyai által rőzsével s földdelteli zsákokkal betöltette, s a falakat harmincz géppel megrongálta, a város megtarthatásához minden remény elenyészett. A polgárok ekkoron kétségbeesvén, felgyújtották a [külvárosokat, elégették vagy földbe ásták áruikat s a várszerű palotákba menekültek. De ezek sem állhatták sokáig ellent az ostromlóknak. A tatárok részint az ellentállás, részint a miatt, hogy a vártnál kevesebb martalék jutott kezükbe, neki bőszülve, az egész népet fölmészárolták. Nem hiszem, úgymond Roger, hogy csak tizenöten is életben maradtak volna közölök. Dühökben elevenen sütötték meg az embereket, mint a sertéseket. Az úr-

[1]) Dandulo, Muratorinál: XII, 355.

[2]) Béla adománylevele 1242-ki marez. 10. Fejérnél: Cod. Dipl. IV, 1, 268. Farlatusnál: IV, 115. más adománylevelek 1251. és 1255-ről Fejérnél: IV, 2, 98. 308.

— hölgyek mintegy háromszázan ékszereikbe öltözködve, egy palotában várták remegve a dolgok kimenetét, s kívánságuk szerint a vezér elejébe vezettetvén, életűkért könyörgének; de a barbár vezér, miután őket kifosztotta, valamennyiöket leölette. A vár mindazáltal, melyet a spanyol származású Simon főispán számos fegyveressel védelmezett, daczolt az ellenség erőködéseivel, s ez végre is siker nélkül kénytelenittetett alóla elvonúlni. Még szerencsésebb volt a maga védelmében Székesfehérvár és Szent-Mártonhegye, melyeknek csak külvárosait gyújthatta fel az ellenség.')

A dunántúli vidék, hol hosszabb ideig sehol sem tanyáztak, miként a Tisza vidékén, nem szenvedett annyit, mint emez; a nép pedig idején eltakarodott útjokból. Csak csapásonként, mint a jégeső, pusztították el a vidéket, melyen átvonultak; mert Kajdán, miután Szent-Mártonnál és Székesfehérvárnál visszaveretett, a király üldözésére Dalmátiába vezette hadait. A király kíséretében volt egyebek közt Vancsa István váczi, Bertalan pécsi, István zágrábi püspök,Benedek fehérvári prépost skanczellár több más főbb egyháziakkal. A világi urak közöl Dénes bán, ki sebbel menekült meg a Sajótól, László királyi udvarbíró, Csáki Máté tárnokmester, Roland lovászmester, Sándor, Detrik és Fiilep főispánok, s több mások az urak s nemesek közöl, többnyire családostul. Sp.alató város vehdégszeretőleg fogadta be a bujdosókat. De Spalatót sem tartá elég biztosnak Béla, s a tatárok közeledtének hírére Tragurba vonóit, hol a szigetek szomszédsága miatt több védelmet remélt. Kajdán, értesülvén, hogy a király nem rég távozott Zágrábból, hegyen völgyön keresztül nagy sebességgel nyomóit utána, mi szerencséjére volt a vidéknek. Csak miután hírét vette, hogy Béla már a tengerparton létezik, lassító menetét. Egy helyt, a Szirbi patak mellett, tábort ütvén, a foglyokat,

[1]) Koger: Cap. 39. -10. Ld. Béla levelét Simon főispán részére Fejérnél: IV, 1, 272

kiket eddig magával hurezolt Magyarországból, egy tömegbe állíttatá s mind leölette. „Mint aratás után a kévék, úgy lepték el az egész síkot a holtak tetemei“, úgymond Tamás főesperes.

Márczius elején Spalató alatt állott egy tatár sereg. A város tele volt menekvőkkel. Szerencséjükre, a tatárok, azt hívén, hogy a király Kiissza bérczvárába menekült, azt kezdték ostromolni. De nem sokára felhagyván a hasztalan erőködéssel, Tragur alá szálltak, általellenben a szigetekkel, hol a király létezett kíséretével. Béla a királynét és István fiát az urak nejeivel hajókra szállíttató; maga a történendőket várva, egy kisebb hajón gyakran a város közelébe evezett. A tatárok a mély s vízzel teli árkú várost is süker nélkül ostromolták egy ideig, mi közben közölök számosán elestek, Sándor 'főispán egy Vul nevű hadnagyukat lőtte le nyilával. [1]) Látván azonban, hogy erőködésük hasztalan, innen is távoztak. Dalmát- s Horvátországban körülbelül egy hónapig dúltak a vad csapatok. Lekalandoztak egészen Raguzáig s Cattaróig; amazt egy ideig hasztalan ostromolták, emezt néhány más kisebb várossal meglepték s felgyújtották. Innen Bosnyán keresztül átcsaptak Szerbországba, míg végre a Dunán átkelvén, Moldvába vonúltak, ott várandók be Batu khán többi seregeit. Mert ez is, miután az ország nyugat-éjszaki vidékeit is pusztíttatta, Trencsént, Pozsonyt, Bécset és Németujhelyt hasztalan vívatta, értesülvén Ügetáj főkhán haláláról, a nyár vége felé Erdélyen és Moldván keresztül a Volga felé sietett vissza seregével. A távozók tömérdek zsákmányt és számos foglyot vittek magokkal. Köztök volt történetírónk is, kinek e szomorú részleteket köszönhetjük, az utóbb spalatói érsekké lett Roger kanonok, mint egy magyar-tatár szolgája. Ő észrevévén, hogy a tatárok foglyaikat leölni szándékoznak, Moldvában megszökött, s ezer veszély közt visszatért az

[1]) Fejérnél: IV. I. 419.

országba. Utmutatójául, úgymond, a leégett templomok tornyai szolgáltak; mert az útakat, ösvényeket magas fű és bozót nőtte volt be. Nyolcz nap múlva Gyulafehérvárra érkezett; de ott is csak üszköket s romokat, lakosok helyett holttetemeket talált. [1])

[1]) Histor.'Salomt.'Cap. 39. 40. Carmen Miser. Cap. 40.

MÁSODIK FEJEZET.

IV. Béla országlata a tatárjárás után 1242—1270.

I.

Béla a tatárok kivonúltáról kémei által értesülvén, a jánosvitézek s Frangepán Fridrik és Bertalan testvérek hadaitól kisértetve, azonnal visszatért az országba, Mária királynét, kit mióta a tengerparton tartózkodott, két leányának, Katalinnak és Margitnak halála is búsított, szeptemberig Kiissza várában hagyván. Mielőtt Béla a tengerpartról távozott, a hű Dénes urat, ki őt a sajói ütközet óta el nem hagyta, Dalmát- s Horvátország· bánjává nevezte ki, különösen meghagyván neki Zára védelmét; mert miután e város 1241-ben Velenczétől ismét Béla alá hajolt,[1]) eleve is várható, hogy Velencze azt nem fogja békében hagyni.

Midőn Béla Ausztria szélein vonult felfelé kisded seregével, Fridrik osztrák herczeg, gaz tetteinek megboszúlásáói tartván, a Lajtánál egy nagy sereggel szállott táborba.

A rabló herczeg, nem elégedvén meg avval, mit a múlt évben Béla személyén s országain elkövetett, a tatárok elvonúlta után Pozsony vármegyére is kiterjesztő vágyait. ^Mihelyt ugyanis a tatárok Bécs és Németújhely alól távoztak, országa védelmére gyűjtött hadait Pozsony ostromára vezette. De Kozma főispán a vidéki nép segedelmével vitézül ellentállott, minélfogva Fridrik, elvonulni kénytelen, a határzéleken űzött rablással boszúlta meg a kudarczot.[2]) A ki-

[1]) Hist. Salonit. Cap. 43.
[2]) Fejérnél: IV, 1, 390.

rálynak már ekkor is volt volna kedve visszavenni tőle a kierőszakolt három vármegyét, s boszút állni rajta, ki őt szerencsétlenségében oly alávaló módon kifosztotta. E végett Soprony alá ment seregével;') de'Fridrik is oda sietett sokkal erősebb hadaival; miért Béla, ezekkel megmérkőzni gyönge, boszuállását elhalasztotta s ideiglen békét kötött

A határszélek, melyeken Béla eddig átvonult, nem sokat szenvedtek a tatároktól; de mily állapotban találta országát, midőn annak belsejébe hatolt! „Krisztus születése óta — mond egy német krónika[1]) — ily csapás, ily nyomor egy országot sem ért, mint minő érte most Magyarországot?[1] Az ország délszaki részein elterülő síkok, hol a tatárok legtovább tanyáztak, hol a nép, sem hegység sem erdőségben nem talált menhelyet, egészen pusztasággá váltak. „Szélié-ben hosszában tizenöt napi járatra sem találtatott élő ember?' A nem rég virágzó városok, helységek romjaikban, feldúlva, fölégetve feküdtek; düledező falaikon még most is piroslott legyilkolt lakosaik vére. Az elhagyott utczákat, a szántatlan földeket, mezőket csonthalmok, rothadó tetemek, s ezeken élődő ragadozó állatok borították; mert a leöltek eltemetéséről vagy megégetéséről senki sem gondoskodott. A számtalan holttetem bűze a ragadozó állatok tömérdek sokaságát vonta mindenfelől az országba, úgy hogy utóbb, midőn a nép maradványa rejtekeiből lakjainak romjaiba visszatért, minden lépten veszélynek volt kitéve a ragadozó állatoktól: a farkasok seregei lepték meg a helységeket, s még az anyák karjaiból is elragadták a kisdedeket, sőt m íg a fegyveres embereket is megtámadták.

A nép, a tatárok cselei által annyiszor reászedetvén, csak lassan és remegve, éhség s mindennemű nélkülözésektől kiaszottan, lézengve bújt elő rejtekeiből, jött vissza a külföld-

[1]) Béla levele 1243-ból. Fejérnél: Cod. Dipl. IV, 1, 289.

[2]) Pernold, Hanthalernál: Fasti Campil. 1, 1317. Chron. Austr. Fehérnél I, 458. Peznél: I, 460. 815.

[3]) Chron. Austr. Peznél u. o.

röl, s kereste fel szétdúlt, fölégetett lakjait, melyekre alig ismert a romok között. Itt új, még borzasztóbb nyomor, az éhség nyomora várta őket. Sem a múlt 1241 -ki őszön, sem ezen év tavaszán nem vethetvén, nem volt mit enniök; marhájokat a tatárok ölték le, vagy hajtották el. Szerencsésnek tarthatá magát, ki vermeiben némi maradványaira talált a két évvelelébb elrejtett gabonának, vagy aki kutya s macskahússal enyhíthető öldöklő éhségét. Az ínség oly fokra hágott, hogy az éhség kínjai közt sokan gyilkosságra vetemedtek, áldozatuk sovány húsán tengetendők egy ideig életöket. „Az emberek egymást ették, — úgymond egy krónika [1]) — úgy hogy sem a gyermekek szüleiket, sem a szülék gyermemekeiket nem iszonyodtak felfalni az éhség dühében/[1] Egy ember, miként később megvallá, nyolcz szerzetest és hatvan gyermeket vágott le [2]). Volt reá nem egy példa, hogy emberhús áruba bocsáttatott. „A tatárok távozta után, — úgymond honi krónikánk [3]) — sokkal több ember veszett el éhségtől, mint elébb az ellenség fegyvere alatt.“ És mintha még evvel sem telt volna meg az Ínség s nyomor pohara, az év őszén s a következő nyáron több vidéket sáskák is pusztítottak.

Béla e példátlan nyomor közé visszatérvén, nagyobb erélyt s tevékenységet fejtett ki elpusztult országa helyreál- [he]b['ealhtása]. Irtásában, mint elébb annak védelmében. A szétfutott, elrejtőzött népet, elhagyott lakjaiba visszahívta. A szomszéd országok s megkímélve maradt vidékekből nagy mennyiségű gabonát s igásbarmot hozatott s osztatott ki, hogy a nép éhségét némileg csilapítsa, szántóföldéit bevethesse. — De mennyi nyomort kellett tűrnie, hány ezeren hullottak el, míg e magból az anyaföld ismét táplálatot nyújtott! — Gondoskodott Béla arról is, hogy a néptelenné lett vidéket új telepek száll-

[1]) Chron. Salisbury. Feznél I, 357.
[2]) Chron. rithinic. Ráncánál: I, 144. Hist. Salonit. Cap. 10.
[3]) Tnróczy: II. Cap. 74.

ják meg: visszahívta a Bolgárországba távozott kunokat; a nyugatról is mindenféle kedvezések, szabadságok adományozásával édesgetett be új lakosokat, kiket azután néhány évig minden adótól fölmentett [1]). A megyékben gyűléseket tartatott, melyekben a maga birtoka mindenkinek visszaadatnék s általában minden jogviszonyok rendeztetnének [2]). A kiirtott családok földeit érdemes hívei közt osztotta fel, kik e nyomorban neki vagy az országnak hasznos szolgálatokat tettek. Az adás-vevés könnyítése végett réz s apró ezüst pénzt veretett. Számos város ez időben nyerte szabadságait. A királyt e munkában híven s buzgón támogatta Vanesa István, elébb váczi püspök, most már esztergomi érsek, ki a szertefutott népet visszaterelgetvén, a néptelenül maradt helyekre új telepeket gyűjtött [3]). Erdélybe-a király Lőrincz urat nevezte ki vajdává, teljesen felhatalmazván őt mind azt végrehajtani, mit a tartomány helyreállítására hasznosnak látand [4]). Valamint pedig Magyarországban a királynak leginkább Vancsa érsek, úgy Erdélyben a vajdának Gál püspök szolgált hasznos segedelmére [3]).

Mi alatt pedig minden erejét s munkásságát elpusztult országának újjáalkotására fordította, gondoskodott Béla arról is, hogy azt újabb hasonló nyomortól megóvja; mert e fáradalmak, e nélkülözések és gondok közt 1243-ban mind újabb híreket vett az orosz földről, hogy a tatárok visszajőni készülnek az országba. Mind e végett, mind hogy országa állapotát

[1]) Cum . . . Hungaria ante plena multis in locis in solitudinem esset redacta, de cunctis mundi partibus homines tarn agricolas quam milites ad repopulandum terras depopulatas . . . edicto regio studuimus convocare: Fejérnél: IV, 3, 438.

[2]) By gyűlés tartatott egyebek közt Váezon, Nógrád, Hont és Gömörvármegyék részére.

[3]) Például igy állítá helyre Keresztúri Barsmegyében. Fejérnél: IV, 1,440.

[4]) Béla levele 1243-ból. Fejérnél: IV, 1, 275.

[5]) U. o. 414.

a pápával bővebben tudassa, segedelmét kikérje, 1243 folytá- ban több levelet intézett hozzá, majd Bertalan pécsi püspököt és Simon főispánt, Esztergom hősies megvédőjét, követekül küldötte Rómába;). Kérelme különösen két pontra vonatkozott. Egyik, hogy ő szentsége büntesse meg azokat, kik minden kereszténvi érzelemből annyira kivetkőztek, hogy míg a tatárok az ország bensejében dúltak, nem iszonyodtak annak menten maradt részeit pusztítani; másik kérelme volt, hogy ha a tatárok jöttéről szárnyaló hírek megvalósulnának, ő szentsége kereszthadjárattal gyámolítsa a saját erejéből magát alig védhető országot.

VI. Inczepápa szívesen hajlott a király kérelmeire. Ezek elsejét illetőleg két morvaországi apátot bízott meg, tartsanak vizsgálatot, kik azok, kik az ország szenvedéseit betöréseikkel öregbítették[2]). A másodikra nézve Berthold aquileai patriarchának, az egykori kalocsai érseknek már júliusban meghagyta, hogy Németországban mind maga, mind mások által kereszthadat hirdessen a- tatárok ellen [3]). A norvegiai herczegnek keresztfogadalmát olyképen módosította, hogy azt Magyar országon a tatárok ellen is leróhassa, ha ezek egy év folyta alatt visszatérnének[4]). Hogy a folytonos remegésben, melyet a tatárok ismételt betöréséről minduntalan megújuló hírek okoztak, azokról bizonyosabb tudósítást szerezzen; őket, ha lehet, békére bírja, több prédikátori rendű szerzetest küldött követségbe a tatárokhoz. E szerzetesek kettejének, Plan Carpin Jánosnak és Ascellinnak érdekes tudósításokat köszönhetünk a tatárokról. Szerintök a szárnyaló hírek nem is valának alaptalanok, mert Kujne, a megmérgezett Okkadaj, vagy Ügetájnak a főkhánságban utóda, mitsem akart tudni a békéről; sőt azt izente a követek által a pápának, hogy men-

*) U. o. 298.
[2]) U. o. 302.
[3]) U. o. 299.
[4]) U.o. 303.

nél elébb végrehajtani szándékozik ősének Dzsingisz khánnak végrendeletét, hogy a keresztény népeket meghódítsa.

Béla azonban nem várta tétlenül e követeknek csak pár év múlva történt visszatértét; ő már 1244 óta, midőn országának népe a nyomorból egy kissé üdülni kezdett, minden módon oda törekedek, hogy az urak birtokaikban mennél több várat építsenek, a városok új falakkal s erősítvényekkel öveztéssenek, melyekben a nép hasonló veszély idején védelmet találjon. Ugyanezt tette ő maga is a királyi várakkal. Ezeknek bástyáit kiigazíttatá; a várjószágokat újonnan rendezteté, a hadiszolgálatra köteles várjobbágyokat lajstromba íratta[1]), a földmívelő várnépből és a királyi udvarnokokból is számosokat emelt a várjobbágyok közé, a Szent-István jobbágyainak szabadságaival adományozván meg őket[2]). Számos várnak ezen évek alatt vettetett meg alapja; számos királyi város ez időben nyerte szabadságait, vagy azok gyarapodását.[3]) Uj-Buda, a vár mai helyén, szintén neki köszönheti alapítását, mely ezentúl kedvencz tartózkodási helyévé lett Bélának, miként számos okmányának itt kelte bizonyítja. Szóval, oly erélyt s munkásságot fejtett ki ez évek alatt Béla, hogy őt méltán megilleti az ország második alapítójának dicsősége.

E foglalkodásaitól egy időre más felé fordítá figyelmét Jakab, velenczei herczeg, ki nem tűrhetvén Zára elpártolását, 1243-ki májusban, Zeno Rajner kapitány vezérlete alatt huszonhat gályát s húsz más hajót küldött annak visszavételére. Dénes bán még idején megjelent ugyan hadával a város védelmére, de miután a velenczeiek a kikötő lánczát, melylyel az elzáratott, szétszakasztották s az ostromhoz

[1]) Béla levele 1259-ról Árpádkor! új okmánytár VII. 501. Egy másik 1266. Fejérnél: IV. 3. 336· Sicut in regestro nostro iám dudum confecto ....

[2]) így tett például Trencsény várral. Fejérnél: IV, 1, 295.

[3])Libertas hospitum de novo monte Pestiensi Endlichernél: Monum. 466.

láttak, a bán pedig súlyosan megsebesíttetvén,„sa városból magát kivitette: a polgárok bátorságukat vesztették s városukat junius 5-kén feladták. A velenczei had ezután Nona városát kezdő háborgatni. Itt azonban Becsend gróf a seregvezérletet a megsebesült bántól átvevőn, Velencze hadát megverte; s most meg ő tért vissza Zára ostromára. De bár itt egy tornyot lerombolt, a várost megvennie nem sikerült [1])

E veszteség s azon súlyos viszályok miatt, melyek a spalatói és traui polgárok közt nyílt háborúvá fejlődtek, Béla azon részeken személyes jelenlétét szükségesnek látván, Dalmatiába utazott. A velenczeiek a király ezen útját arra magyarázták, hogy Zárát szándékozik visszavenni, és siettek őt megéngesztelni, Dandulo Péter és Justiniano István követeket küldvén hozzá. Előadásukból Béla meggyőződvén, hogy Velencze bármily áldozatra kész Zára megtartásáért, nem akarta még gyönge erejét arra pazarlani s lemondott annak birtokáról. A békepontok szerint Béla esküvel ígérte, hogy Zárát sem maga nem fogja, sem azon polgároktól nem engedi háborgattatni, kik városukat odahagyván, az ő birodalmában telepedtek meg; hogy Velencze ellen semmi szövetséget sem köt, ellenségeinek követeit a maga birodalmán át nem bocsátja; sőt felkérve, segedelmére leend a köztársaságnak'). A velenczei herczeg ellenben kötelezte magát, hogy Béla s utódai ellenségeit nem segitendi, nem különösen, Beatrixet jlL. Endre özvegyét s annak fiát Istvánt; továbbá, hogy a Zára városi vámpénz két harmadát, a város kapuinál békében engedi szedetni a királynak saját tisztviselői által[3]).

Dalmatiából visszatérvén, ismét erélyesen folytatta

[1]) Danduló, Muratorinál: XII, 354. Béla levele Bechend részére Fejérnél: IV, 1, 444.

[2]) A bécsi csász. levéltárban Őrzött Codex Trevisanus 334-ik lap. Közli Endlicher is 464.

[3]) Szintazon levéltárban létező velenczei Libri Pactorum. I. 339. Árpádkori uj okmánytár II, 255.

Béla az ország helyreállítására irányzott munkálkodását. Hogy a városokba mennél több külföldieket édesgessen, számos városnak, ezek közt Pestnek, Budának, Selmecznek, Zólyomnak, Korponának stb. újabb kiváltságokat adott[1]).

Nehogy azon ígéretéből, melyet II. Fridrik császárnak a sajói ütközet után, felsőségének elismerése iránt azon fel-. tétel alatt tett volt, ha a császár az országot ellenségeitől megszabadítja, az ország függetlenségére nézve a német birodalomban valamely jogot képezzenek, megkereste a pápát, semmítené meg ezen ígéretre tett esküjét, melyek föltételét a császár teljesíteni elmulasztotta. IV. Incze pápa, a császárral különben is viszályban lévén, örömmel engedett kérelmének, kijelentvén, hogy miután Fridrik, sem maga személyesen, sem mint ígérte volt, fia által, nem segítette meg az országot, s így a föltételt nem teljesítette, — minden föltételesen mondott eskü pedig magától is érvénytelen, ha a föltétel nem teljesíttetik: annál méltányosabban fölmenti Bélát tett esküjének kötelezése alól, minthogy e segedelmet a császár, mint keresztény fejedelem, minden bér és jutalom nélkül is köteles volt volna megadni a tatárok ellen[2]).

Az ország függetlensége jogának biztosítása bírhatta Belát arra is, hogy fiat, az öt éves Istvánt 1245-ben Székesfehérvárott, midőn Szent-István napján, az ország főrendéi gyülekezetében szokás szerint törvényszéket tartott, királylyá koronáztassa s Tótország vezérévé nevezze ki[3]).

Mihelyt pedig ekként országa és fia jogait biztosította, amannak megcsorbúlt épségét is helyreállítani törekedett. Fridrik osztrák herczeg még mindig bitorlá Soprony, Mosony és Vas megyéket: ezeket tehát visszavenni, szenvedett sérelmét a herczegen megboszúlni, fő kötelességének tartá,

[1]) Ld. az adományleveleket Katonánál: VI, 44. kövv. Bel: Notit. Hung. Nov. 11,412. 474. IV, 573. Wagner: Analecta Seepus. I, 48.102. 188. stb. '

[2]) Raynald: Annál. Eccl. 1245. évhez Lib. III. n. 81. ep. 58.

[3]) Béla levele 1246-ki jan. 10-ről Fejérnél: Cod. Dipl. IV, 1. 401.

mihelyt országa erejét annyira megszilárdultnak érzé, hogy a különben harczias Fridriket a győzedelem reményével megtámadhassa. A herczeg saját tartományában zsarnok, kegyetlen, szomszédai irányában nyugtalan, kötekedő, haszon- leső lévén[Σ]), erre különben is gyakran adott okot. Miután azosztr4k vágyait Béla irányában a három vármegyével kielégítette, Frlgyease1. Venczel cseh királylyal veszett össze, országa határait pusztította. Béla már 1245-ben szövetséget kötött ellene rokonával, a cseh királylyal s a karantén herczeggel[2]). Ezek, különben is többféle okuk lévén a háborúra, Bélát, míg felkészülne, be sem várván, már 1246 elején megtámadták a herczeg tartományát. De a harczias Fridrik elébb a cseh királyt, aztán a karantén herczeget egyenként megverte, visszaűzte; emezt el is fogta, amavval megbékült, a maga húgát adván nőül Venczel fiának. Béla e szerint maga maradt; de azért nem mondott le boszújáról. Seregeit még azon év nyarán felkészítvén, a Lajtához sietett, hol őt Fridrik . szintén erős haddal várta Németújhely közelében. Az ütközetet a magyar részről szokás szerint az előhadba állított kánok, besnyők és székelyek nyilazva kezdték meg. Fridrik azonban egy hadosztálylyal rájok rohanván, őket megfutamította, s füzétől elragadtatva oly hevesen űzte, hogy katonái közöl csak kevesen követhették. Míg ekként, inkább vitéz katona, mint vezér tisztét teljesítve, a kánokat űzi; ezek egyike futtában nyilat röpít reá, melytől, némelyek szerint a herczeg lova, mások szerint ő maga találva, elesett. Ekkor terein ott nehéz lovasaival Frangepán Bertalan, s a herczeg kíséretét mind egy szálig levágja, magát a herczeget szemén átszűrvén, megöli. Fridrik halála véget vetett a még alig kezdődött ütközetnek. Béla kielégítve érezte boszúvágyát, s mitsem gondolván avval, hogy az előny eddig az ellenség . részére hajolt, a további szükségtelen vérontást megszüntet-

[1]) Citron. August. Frehernél I, 523.

[2]) Pernoldus, Hanthalernál: Fasti Campill. I, 1318.

hadait visszavezette, s a három vármegyét az országhoz visszakapcsolta [1]),

II.

Hírek a tata- Fridrik, a Babenberg-ház utolsó sarjadéka, magtalanul hal van el, Bélának mar ekkor is volt volna kedve birodalmát Ausztria és Stiriának, vagy legalább e tartományok egyikének elfoglalásával gyarapítani. De épen ez idő tájban tértek vissza Mongolországból a pápa által oda' követségbe küldött prédikátori szerzetesek, hírül hozók, hogy a tatárok újabban háborúra készülnek a keresztények ellen [2]). Miután Oroszország, a tatárok fenhatóságát már elismervén, nekik többé ellent nem állott, bizonyosnak Játszók, hogy, ha szándékukat végrehajtják, Magyarország lesz az első, melyre támadásukat irányozzák. E körülmények közt tehát Béla, saját országát is féltvén, nem akarta erejét újabb hódításra vesztegetni. Sőt inkább minden (igyekezetét arra fordította, hogy erejét növeszsze s mennél képesebb legyen ellentállni a vad csordáknak. Ennélfogva, mind maga buzgón erősítteté az ország keleti részein fekvő várakat, mind az urakat is ösztönözte várdák, kastélyok építésére [3]), Segedelmére volt ebben IV. Incze pápa is, intvén az esztergomi és kalocsai érsekeket, hogy mind magok, mind püspöktársaik által oda működjenek, hogy mennél több alkalmas hely erősíttessék meg a betörését netalán ismétlendő tatár sereg ellen[4]). A jánosvitezeknek pedig s mindazoknak, kik velők a keresztet felvevőn, Magyarországot a tatárok ellen védeni akarják, ugyanazon búcsút és bűnbocsánatot biztosította, mely a szentföldre m^nő kereszteseknek szokott adatni, intvén a rend főnökeit,

[1]) Pernoldus, Hanthalernál: Fasti Campil. I, 1318. Turóczi II. Cap. 74. Chron. Salisburg. Peznél I, 3Ő9. Vitus Arenpeck. U. o. 1218. És Leibnitz: Script. Brunsw. III.

[2]) Relatio Fr. Ascellini Cap. 28. Fejérnél IV, 1, 428.

[3]) Ld. Fejérnél, p. o. IV, 2, 49, s másutt.

[4]) A pápa levele az érsekhez 1247 elején Fejérnél: IV, 1, 462.

legyenek ebben buzgalmok által másoknak is jó példát adók. [1])

Béla maga megemlékezvén, mily jó szolgálatot tettek neki e rend vitézei mind a tatárok betörésekor, mind az osztrák herczeg ellen, hogy őket szorosabban az ország érdekeihez kapcsolja, Rembold nagymesterükkel oly szerződést kötött, miszerint átadja a szerzetnek az egész Szörényi bánságot s a moldvai kunság nagy részét, minden havasaival, az Olt vizéig, oly módon, hogy a szerzet azt mennél inkább, de ne Magyarországból, hanem a külföldről megnépesítse; ott várakat s városokat építsen; a tartomány jövedelmeinek felét a királynak kiszolgáltassa; s azon esetben, ha az országot ellenség támadná meg, a föld fegyveres népének egy részével a királyi zászlók alá tartozzék sietni. Hogy pedig a szerzet magát a tengeren és a Dunán minden szükségletekkel könnyebben elláthassa, neki adományozta Dalmátországban Seardona városát, mely elébb Kálmán vezér birtokaihoz tartozott és Vojla földét Krassómegyében a. Duna mellett. Mindezen adományokért a nagymester viszont kötelezte magát, hogy a szerzetből az ország védelmére a bolgárok s más eretnek népek ellen száz, — a tatárok ellen hatvan, — Pozsony, Mosony, Soprony s más délszakibb várak védelmére ötven jól fegyverzett lovagot ad a király rendelkezése alá. A szerzetnek a magyar birodalom számára kinevezendő mestere, midőn hivatalába igtattatik, köteles legyen az ország és királya iránt hüségesküt mondani stb.[2])

Miként e szerződésben a jánosvitézekre rótt azon köte- lesseg mutatja, mely szerint az ország nyugati varosainak f,gy$_e$kt,$_e$ védelmére is tartoztak ötven lovagot állítani a király zászlai alá, Béla ezen, a tatárok elleni védelemre fordított gondjai közt sem vesztette el szemei elől Ausztriát és Stiriát. E végett ő már 1246 vége felé írt s küldött követet is a pápához,

[1]) A pápa levele a jánosvitézek mesteréhez. Fejérnél u. o. 465.

[2]) A szerződvény Katonánál: VI, 45. kövv. Fejérnél IV, 1, 447.

kérvén őt, legyen támasza Ausztria elfoglalásában [1]); mert a tatárokról szárnyalt hírek nem valósulván, ismét minden gondjait Ausztriára fordította. A pápa szándokai eleinte ellenkeztek Béla vágyaival. Tudjuk, hogy IV. Incze, szintúgy mint elődei, örökös háborúban élt II. Fridrik császárral, s előbb a thüringeni Henriket, ennek halála után a hollandi Vilmost pártolta, mint ellenkirályokat. Ő tehát Ausztriát is oly kezekre kívánta volna most szállítani, melyek által Vilmos ellenkirály hatalma növekedjék. Ez volt oka, hogy most Margitot, az elesett osztrák Fridrik nővérét, s a thüringeni Henrik özvegyét, a meisseni határgróffal, Vilmos ellenkirály unokájával kívánta házasságban összekötni, oly módon, hogy Margit kezével Ausztria is a határgróf birtokába jusson. Margit e végett a würzburgi klastromból, melyben özvegysége óta lakott, a pápa kívánsága szerint Haimburgba ment lakni; de a meisseni határgrófnak nem tetszett a házasság, vagy mivel Margit már idős volt, vagy mivel nem reményié, hogy a magyar és cseh király s a bajor és karantén herczegek ellen, kik mindnyájan törekedtek Ausztria birtokára, ebben magát fentarthassa[2]).

A pápa ezek után nem látszék idegennek Béla igényeinek pártolásától s az 1247-ki január 29-kén kelt levelében fel is szólítá Vilmos ellenkirályt, legyen segedelmére Bélának, ki őt viszont II. Fridrik császár ellen támogatandja [3]). Béla tehát, mihelyt némileg biztosabbá lett, hogy a tatárok betöréséről szárnyaló hírek ez évben meg nem valósulnak, szövetséget kötött Ottó bajor herczeggel, ki az Ennsen túl fekvő Felső Ausztriára tartott igényt, s különben rokonságban is volt vele, mióta Henrik, Ottó fia, Béla leányát, Erzsébetet bírta nőül. A szövetség megköttetvén, Bóla Stiriába, Ottó pedig Ausztriába vezette hadait.

[1]) A pápa levele Fejérnél u. o 458.
[2]) Pernoldus, Hanthalernál: Fasti Campil. I, 1320.
[3]) A pápa levele Fejérnél: IV, 1. 459.

De a pápa időközben már megváltoztatta szándékát s Hermann badeni határgrófot kezdé pártolni, ki Gertrudot, Margit unokahugát vette nőül. A pápa ennélfogva meginté Bélát, hagyná Ausztria békés birtokában Hermannt, kit egyébiránt a rendek nagyobb része is óhajtana fejedelméül. De Béla erre nem ügyelt, s 1249-ben újra sereggel ment a tartományba és Hermann híveinek javait elpusztitá. Hermann ezt Béla visszatérte után a magyar végek dúlásával viszonozta; miért Béla 1250-beníikegyetlenül boszút állott rajta, Ausztriát és Stiriát egészen Mária-Czellig pusztítván.

Azonban II. Fridrik császárnak és Hermannak ez évben történt halála ismét új fordulatot adott az ügyeknek. Az osztrák rendek, jogukkal élve, magok akarták megválasztani fejedelmüket. Eleinte ők is a meisseni határgrófra adták szavokat, kit elébb a pápa Margit férjévé lenni óhajtott. De közbejött nemsokára Venczel cseh király is, ki vesztegetései s még nagyobb ígéretei által arra bírta az osztrák rendeket, hogy az ő hát Ottokárt választanák fejedelmökül, úgy hogy ez Margitot nőül vegye. Bélának egyátalában nem volt népszerűsége a tartományban, mióta ott, múlt évi betörése alatt a kúnok oly kegyetlenül pusztítottak. A stájer rendek ellenben mind Ottokárt, mind Bélát mellőzve, ennek vejét, a bajor Henriket hívták meg tartományukba; ki azonban, látván, hogy, ipa, Béla király, minden áron magának és István fiának akarja megszerezni a tartományt, a rendek kívánságára nem hajolt. így aztán, sikerűit végre Bélának reábírni a stájer rendeket, hogy István ifjabb magyar királyt fogadják el fejedelmökül').

De sem Béla Stiriával, sem Ottokár Ausztriával nem elégedett meg, s valamint ez Stiriát, úgy amaz Ausztriát ügyekezett elfoglalni vetélytársától. íE viszonyból keserű és hosszas, következményeiben nagy hatású viszály fejlett ki a magyar és cseh királyi házak közt, melyek csaknem száz év

[1]) Pernoldus i. h. 1319.

óta egymásnak hü szövetségesei, a kölcsönös házasságok által sokszorosan rokonai voltak.

Béla 1252 elején értesülvén, hogy Ottokár a sokáig vonakodó Margitot a házasságra végre reá vette, minek következtében a menyekző april 8-kán meg is tartatott, ismét betört Ausztriába s azt kánjai által pusztíttatta. De e hadjárat által még inkább elidegenítette magától az osztrák rendeket. A következő évben tehát, hogy ellenzésüket megtörje, oly tervben egyezett meg a bajor herczeggel, hogy mind a ketten egyszerre, — ez felső, maga alsó Ausztriába vezessen hadakat, s annak belsejében egyesülvén, a rendeket hódolatra, Ottokárt pedig lemondásra kényszerítsék. De a terv nem sikerűit egészen: az osztrákok a bajor hadat visszanyomták. Béla ennek folytában junius végén saját országában kereste fel Ottokárt, s Morvát hosszában, széliében dúlatta. Venczel király, Ottokár atyja, már székvárosában is remegni kezdett, s Prágát nagy sietve erősítette. Végre a pápa vető magát közbe s Bernát nápolyi püspököt követül küldötte a viszálykodó felek kibékitésére '). Ettől reábiratva a fejedelmek fegyverszünetet kötöttek; a következő 1254-ik esztendőben pedig Ottokár, miután atyját elvesztette, állandó béke kialkudása végett követet küldött Bélához, majd személyesen is találkoztak a királyok Pozsonyban, mely alkalommal aztán a béke meg is köttetett, oly módon, hogy Stiriát Béla, Ausztriát Ottokár bírja, határokul a két tartomány közt a Semmering és Hartberg hegyek tűzetvén ki [2]). Stiriát Béla a még kiskorú fia nevében István tótorsz.ági bán által kormányoztatta.

De István iíjabb király alig maradhatott egy pár évig a tartomány békés birtokában; Ottokár nem nyugodott, míg

[1]) Árpádkori új okmánytár II, 251. köv.

[2]) Pernoldus, i. h. 1322. 1. Chron. Mellicens. Salisburgens és Claustro-Neoburgens. Feznél: 1,240. 363.462. Chron. Australe, Frehernél: I, 459. Continuat. Cosmae Pragens. Pertznél: IX, 174.

azt vissza nem kapcsolhatta Ausztriához. A viszály már 1257-ben megújult, bár eleinte más ürügyből. A salzburgi érsekség megürülvén, Ottokár kéz alatt mindent elkövetett, hogy Fülep, a karantén herczeg fia, akkoron vissehradi prépost Csehországban, választassák meg érsekké. István ifjabb király és stájer vezér ellenben Ulrik seckaui püspököt pártolta s helyezte be az érseki székbe. Fülep azonban fegyverrel kezdé támogatni igényeit, s míg maga az Ottokártól nyert segélylyel Stiriába tört, más részről Ottokár Henrik bajor herezeget, Béla vejét támadta meg, ki szintén ellenzé Fülepnek az érseki székre jutását. A szerencse azonban egyik oldalról sem kedvezett a békeszegőknek: Fülep Salzburgból kiűzetett, Ottokárt pedig Lajos pfaltzgróf, a bajor herczeg testvére visszavonulásra kényszerítette[1]).

Ottokár itt kudarczot vallván, kéz alatt a stájer rendeket kezdé vesztegetései által bujtogatni a magyar uralom ellen, s István bán, a tartomány kormányzója, 1258-ban egy messze elágazó összeesküvés nyomára akadt, melynek élén a merenbergi Siegfried állott. A bán tehát, hogy fején sújtsa az összeesküvést, Siegfriedet Merenberg várában ostrom alá fogta. De e lépés még inkább siettető a kitörést: Siegfried pártfelei, Hartneid pettaui gróftól összegyüjtetvén, az ostromlottnak segedelmére siettek s a vigyázatlan bánt is csaknem elfogták egy kirándulásában Marburg mellett. István bán a veszélyből megmenekülvén, Magyarországba sietett, s a királyt a tartomány lázangó állapotáról, s annak okairól, különösen az Ottokár által felbujtott pettaui gróf törekvéseiről tudósította. Béla, István fia kíséretében, haladék nélkül Pettau alatt termett seregével, s azt keményen ostromolta; mert a városbeliek egy ideig ellentálltak. Azonban Ulrik, az új salzburgi érsek nem sokára Béla táborába érkezvén, mind a városiakat hódolatra bírta, mind az ellentállás miatt felin-

[1]) Pernold 1257 évhez i. h. 1323. 1.

gerült királyt megengesztelte[1]). István ifjabb király ezentúl Pettauban telepedett meg a szép kán Erzsébettel, kit atyja pár év előtt adott neki nőül, s maga vette át a tartomány kormányát.

E stájer fondorlatok forrása nem maradt titok Béla előtt, nagy kedve is volt, midőn Stiriából visszatért a béke ezen alattomos megszegéséért boszút állni Ottokáron; de egy tatár követség, mely nála ez időben megjelent, más felé fordítá gondjait. A tatár követ előadá, miképen Nogáj kbán, kitől küldetett, szövetségbe kíván lépni a királylyal oly módon, hogy vagy Béla fia vegye nőül az ő leányát, vagy az ő fiának adja nőül Béla leányai egyikét; továbbá, hogy midőn a tatár khán a nyugati keresztények ellen hadat vezetend, Béla fia a magyar haderő negyed részével csatlakozzék táborához, jutalmai ezért az elfoglalandó tartományok és szerzendő zsákmány ötöd részét nyerendő. Ha a király e föltételeket elfogadja, országától távol marad a tatár sereg; külön ben a khán boszúját várhatja magára.

Béla egy perczig sem habozott visszautasítani az ajánlatot. De minthogy ennek következtében a tatárok fenyegetésének megvalósultától tarthatott, a pápához nyomban követet küldött, s tudtára adván, mily ajánlatot utasított vissza, követelte tőle, hogy az iszonyú ellenség ellen, kinek egymaga ellentállni nem bírj a szentszék is nagyobb buzgalmat fejtsen ki a keresztény népek egyesítésében, mint 1241-ben, midőn csak üres ígéreteket, de segélyt nem nyert a pápától. Kívánta különösen, hogy a pápa a magyar egyházi jövedelmek ötöd részét engedélyezze neki a háború költségeire, maga pedig ezer kőhajító gépészt (ballistarios) küldjön neki segédeimül.

IV. Sándor pápát, úgy látszik, nem kevéssé zavarba ejtette Béla követsége. Válaszában buzgó szavakkal s hosszan fejtegeti, mennyire nem illenék egy keresztény királyhoz,

[1]) Horneck: Reim-Chronik, Feznél III, 23.

kit a szentszék mindig az elsők közt kegyelt, a pogányokkal saját hitfelei ellen szövetkeznie; menti elődét, IX. Gergelyt, hogy a nehéz körülmények közt, melyekben II. Fridrik császártól megtámadtatva létezett, tényleges segedelmet a királynak 1241-ben nem nyújthatott. Most azonban mindent remélhet Béla a szentszék buzgalmától a keresztény népek egyesítésében, ha fenyegetésöket a tatárok megvalósítanák.
A kívánt ezer gépészt ugyan nincs módjában megadnia: az egyházi jövedelmek ötödének beszedésére mindazáltal, — kivéve a ciszterczieket és jánoslovagokat, — őt egész készséggel felhatalmazza; egyszesmind azt is Ígéri, hogy a magyar püspöki székeket ezentúl nem fogja idegenekkel betölteni, bár e tekintetben eddig sem lehetett nagy panasza Magyarországnak [1]).

Míg ekként Bélát ama súlyos gond foglalkodtatá, miként biztosítsa országát a tatárok egy újabb betörése ellen, az álnok Ottokár Stiria rendei közt egyre fondorkodék, hogy őket a magyar uralom ellen fellázítsa. István király, hogy az alattomos izgatások következtében mind nagyobbodó elégületlenséget lecsilapítsa, a rendek panaszait meghallgassa, sérelmeiket orvosolja, 1259 vége felé Pettauba országgyűlést hirdetett. De mit ő a tartomány javára s uralmának megerősítésére válandónak hitt, a cseh ármány azt megbuktatására fordította. Ottokár a maga párthívei által azt híreszteltette a tartományban, hogy István nem más czélból hirdette ki a gyűlést mint, hogy a rendeket mind együtt elfogassa s börtönbe vettesse. A hazug hír hitelre talált s oly dühösségre ingerelte a stájereket, hogy fegyvert fogván, a tartományban lévő csekély magyar erőt kiűzték, a várakat és városokat, az egy Pettau kivételével, hatalmukba kerítették, s nyomban követséget küldének Ottokárhoz, jőne a tartomány elfoglalá-

[1]) IV. Sándor pápa levele 1259. oct. 14. Raynaldnál: Annál. Eccl. ezen évhez n. 33. ep. 191.

sára Ottokár teljesen felkészülve várta már a tudósítást, és seregével még a télen Stiriába sietett s azt birtokába vette.

Béla ezt megboszúlandó, 1260-ban már a tavasz nyiltára Morva folyamhoz vezette hadait, melynek túlpartján Ottokár szintén jól felkészülve táborozott. Azonban az alkalmatlan időjárás, kivált pedig a lovak eleségének hiánya az urakat mind a két táborban kedvetlenekké tette; n'melyek fegyverszünetet hoztak indítványba, mi közönséges kívánattá válván, meg is köttetett E szerint a hadi munkálatok Szent-Iván napjáig felfüggesztetvén, a királyok haza mentek, de nemhogy utóbb a békéről alkudozzanak, hanem, hogy mennél nagyobb haddal álljanak síkra a fegyverszünet letelte után. Ottokár több német fejedelmet nyert szövetségesül, kiknek segélyével aztán hadait százezerre szaporította; egyedül a vasas, nehéz lovasok száma is többre ment hétezernél. Béla viszont Dániel halicsi és Boleszláv lengyel fejedelmektől nyert némi segedelmet, miáltal aztán szintén mintegy százezerre [2]) emelkedett hadainak száma. A kánok közöl negyvenezren szolgáltak táborában Alpra vezérük alatt [3]). '

Midőn a fegyverszünet június 24-kén letelt, Béla már ismét a Morva balpartján táborozott, Pozsonytól mintegy két mértföldnyire, Ottokár ellenben Laa városa táján rendezte hadait, azoknak csak egy részét küldvén a Morva jobb partjára, szemben a magyar táborral. István ifjabb király az ellenség állásáról értesülvén, június 26-kán virradóra a kunokkal észrevétlenül átkelt a folyamon, s Ottokár e hadosztályát megtámadta. István maga a kánok nagyobb részével alkalmas helyen lesbe állva, csak egy kisebb csapatot küldött

[1]) Contin. Cosmae Prag. Pertznél IX, 176 Dobner: Monum. II, 218.

[2]) Monachus Paduanus Urstisiusnál I, 613. Az Ottokárnak kedvező írók 140, sőt 240 ezerre teszik a magyar hadat. így Chron. Leobiens. Oefelénél: I, 681. Arenpeck Feznél I. 1220.

[3]) Chron. August. Frehernél I, 534.

az ellenségre, hogy azt táborából kicsalja. Épen akkor érkeztek meg ott a cseh és morva dandárok, sa kunok jöttének hírére azonnal harczrendbe álltak; de értesülvén, hogy az ellenség nem nagy számú, s már az osztrák dandár előtt is megfutott, ismét visszatértek táborukba. E közben az osztrák dandár a Hardegg és Plaingeni grófok vezérlete alatt nagy hévvel űzőbe fogta a rövid harcz után megfutamlott kúncsapatot, mígnem azon helyre értek, hol István király többi kunjaival cselben állott. Itt azonban megfordult a koczka, a németek körülfogatván, vezéreikkel együtt majdnem egy szálig levágattak. Mire pedig veszedelmök híre a cseh táborba jutott, István király már ismét a Morva innenső partján volt kunjaival [1]).

A vereség híre nagy rémülést okozott Ottokár táborában. A király, ki épen étkezésnél volt nagyjaival, a cseh és morva dandárokat rögtön felülteti, s velők az ütközet helyére vágtat. De ekkoron a kúnok már az innenső parton voltak, s helyettük a csehek csak holtjaik tetemeit találták a csatamezőn. A veszteséget oly érzékenyen vette Ottokár, hogy bátorságát vesztvén, Bélához békeköveteket küldött[2]). Míg a követek a magyar táborban jártak, a brandenburgi herczeg azonnal visszavonulni kívánt a sereggel; a sleziai s oppelni herczegek ellenben megvárandónak vélték a követek eljárásának eredményét, miben aztán Ottokár is megegyezett. De a cseh király hihetőleg oly feltétel mellett kívánta a békét, hogy Stiriának birtokában megmaradjon, mire Béla, kivált nyert előnyei után, természetesen nem hajlott[3]). Az alkudozás pár hétig folyt, mi alatt a seregek egymással mindig

[1]) Chron. Austr. Peznél: I. 463. Chron. Zwetlens. u. o. 533. Ioan. Marignolius, Dobnernél: II, 218.

[2]) „Pro refonnanda inter nos et eosdeni reges pace .... utrinque aliquoties attentat uin.“ Ottokár levele a pápához.

[3]) „Ipsis regibus de die in diem . . . suas in diversas variantibus voluntates“— írja Ottokár a pápához. Katonánál: VI. 314.

szemben álltak, csak a Morva folyam által lévén egymástól elválasztva.

Ottokár látván, hogy a békekísérlet nem sikerül, hadai pedig eleségben már is hiányt szenvednek, tovább nem halaszthatta az ütközetet. Minthogy azonban a folyamon a magyar tábor előtt alkalmasan át nem kelhetett, átüzen Bélához, hogy pár napra köttessék fegyverszünet, s míg ez tart, vagy Béla hátráljon hadával, hogy ő a folyamon átkelhessen, vagy ha Béla akarna átkelni, ő fog visszahúzódni táborával. Béla s a büszke magyar urak, elbizakodván a nyert győzedelemben, s tán mivel nagyobb dicsőségnek tartották, az ütközetet támadva, mint az ellenséget bevárva megkezdeni, arra hajoltak, logy a magyar had menjen át a folyamon. A fegyverszünet julius 13-kára s a következő nap felére szólott. Béla és István királyok azonban már annyiszor tapasztalták az álnok Ottokár ármányait, hogy szavában többé nem bízhattak. Nehogy tehát Ottokár a magyar tábort a fegyverszünet letelte előtt, átkelése közben megtámadhassa, s mielőtt az harczrendbe állíttatnék megzavarhassa: István király a kúnhadat két részre osztván, egyikkel maga, másikkal Alpra kún vezér a tábortól jobbra s balra már 13-dika éjjelén, tehát a fegyverszünet kezdete előtt pár órával, gázlókon titkon átkeltek, hogy a cseheket, ha a magyar tábort átkeltében háborgatnák, oldalba foghassák. Volt-e ez vagy nem szándokában a cseh és német uraknak bizonytalan; csak azt tudjuk, hogy ezek, 13-kán reggel észrevévén, miképen a kunok már a jobb parton vannak s fél körben övezik a csehnémet tábort, cselt gyanítottak, s a kikötött visszavonulás helyett azonnal harczrendbe sorakoztak, s a kúpokat minden erejükkel megtámadták [1]). Béla erről a túlparton értesülvén, mennyire lehetett, sietteté hadai átkelését s a kúnok megsegélyezését; de hasztalan, mert mielőtt a tábor főereje

[1]) Hogy a támadást a csehek kezdték, megvallja maga Ottokár a pápához írt levelében.

a magyar nehéz lovasság átkelhetett volna, a kúnok, nem bírván kiállni az egész cseh-német had súlyát, futásnak eredtek, s megzavarták és magokkal ragadták azon dandárokat is, melyek a folyamon már átkeltek volt. Es most teljes világban kitűnt a magyarok választásának eszélytelensége, mely szerint inkább titkolni akartak a folyamon, mint bevárni az ellenséget; a futamlók közöl a nyakrafőre rohanásban sokan a folyamba vesztek. Béla, — ki Turóczi krónikása szerint is békés, hadvezérletben szerencsétlen férfiú volt, — látván hadának megfutamlását, s fiát is elesettnek vélvén a még nála maradt dandárokkal maga is visszavonult. Az ütközetben s a folyamban mintegy tizennégyezren vesztek el a magyar hadból. Ottokár az ütközet után Pozsonyig előre nyomult. Itt találta őt Roland nádorispán, Béla követe, békeajánlatot vivén hozzá a királytól. A megkötött béke szerint Béla kénytelen lőn Stiriát a még. hatalmában lévő Pettauval együtt Ottokárnak átengedni, hason nevű másod stiria szülött fiának Ottokár nővére s, a brandenburgi Ottó leányát nőül eljegyezni s az ország nagyjai közöl egyet kezesül állítani a békeföltételek megtartásának biztosítására [3]).

A súlyos béke elfogadására Bélát a tatárok betörésének újabb félelme bírta reá; mert míg Béla a Morva folyamnál táborozott, azok ismét Lengyelországban pusztítónak. Innen már a magyar határszélek felé közeledtek[4]), midőn hírül

[1]) Csak később vitte neki hírül Botyz ispán, hogy István király épségben szabadult meg. Comes Botyz.... ad nos citis veniens gressibus . . . dixit: ipsum D. Stephannm filium nostrum perdilectum, sanum esse et incolumem, manusque . . . evasisse nostrorum emulorum. Fejérnél: IV, 3, 186.

[2]) Arenpeck, Feznél I, 1221. Monach. Paduan. Urstisiusnál: I, 613. Ottokár lev. a pápahoz Fejérnél IV, 3, lő.

[3]) Pernoldus, Hanthalernél: Fast. Campil. III. 231.

[4]) (ruerrantibus nobis cum rege Boemórum . . . . et regnis nostris formidantibus insultus tartarorum, qui huiusmodi dissensionibus auditis, regni nostri fines attigerant, quura aliter pacari non possemns, nisi inter

vették, hogy a hadakozó királyok egymással békét kötöttek, s Béla nagy haddal készül őket fogadni, minek következtében fel is hagytak szándéklott betörésükkel *). Ez volt hihetőleg oka annak is, hogy midőn a békefőltételek végrehajtása körül némi nehézségek támadtak, melyeknél fogva Ottokár, ámbár Stiriát Pettau városával együtt átvette volt, a kezességül nála lévő magyar urat még sem bocsátá szabadon *): a béke szilárdabb megalapítása végett Béla és István királyok 1261-ki aprilban személyes találkozást intéztek Becsben Ottokárral. Béla nagy fénynyel jelent meg a gyülekezetre, István és Béla fiain kívül, veje, a Galicziából elűzött Ratiszláv, macsói bán, Szervia és Bosnya hűbéres fejedelmei, s más ötven úr, részint hűbéresei, részint országnagyok környezték őt. Ottokár részéről Lajos, a német rendnek csehországi főnöke, Jakab prágai várgróf és Wokko csehországi marsai voltak a közbenjárók. A béke itt megerősíttetvén, a fejedelmek kölcsönösen tizenegyezer ezüst gíra bűndíjt kötöttek ki annak megtartására. A passaui, olmüczi és a prágai püspökök pedig kötelezték magokat, hogy Ottokárt, ha a békét megszegné, s általok megintve · sem tartaná meg, egyházi átokkal fogják sújtani[3]). Utóbb Ottokár unokahúga, a brandenburgi Ottó leánya Béla herczegnek eljegyeztetett. Viszont Ottokár, mivel az ötven éves Babenbergi Margittal, kit csak Ausztria birtoka miatt vett volt el, gyermekeket nemzeni nem reménylett, tőle elválni, s Kunigundát, Bélának Anna leányától és Ratiszlav herczegtől született unokáját óhajtá nos et praedictum regem Boemorum ordinassemus parentelam, dando sibi in matrimonium neptem nostram. Katonánál: VI, 378.

[1]) Vannak, kik a magyarok egy nagy győzedelméről is beszélnek, így Raynald ezen évhez η. IV. Kerchelich: Not. prael. 508. — Sz. Margit életírója szerint a tatárok Erdélyt háborgatták: Mykoron Béla király és eufia István király, és cseh király sok háborúságoknak utána Erdély határiban, holott vala az tatároknak nagy háborgatása, megbékéltenek.

[2]) Fejérnél: IV, 3, 30.

[3]) Árpádkori új okmánytár III, 10. kov

nőül venni. Béla nem ellenkezett, ha Ottokárnak sikerül a pápától kieszközleni Margittal való házasságának megsemmítését; s az eljegyzés, bár titkon, eleve is megtörtént e föltétel alatt. A pápa utóbb valóban feloldá ama házasságot, minek következtében Ottokár még ez év őszén megülte nászát Béla unokaleányával; s Prágába visszatérvén, mind magát, mind nejét megkoronáztatta[1]). Ezen Kunigundának Venczel fiától született hason nevű unokája negyven év múlva magyar királylyá lett.

III.

Bár a béke Ottokárral ekként helyreállott, bár, hihető- leg ennek következtében, a tatárok sem törtek át, mint akartak volt a határokon, az ország még sem élvezhette sokáig a nyugalmat. Már a következő 1262-ik évben súlyos viszályok támadtak Béla és István, apa- és fiú-királyok között.

E viszályok okait eddigelé abban keresték a történetírók, hogy Béla király elsőszülöttét, a már meg is koronázott Istvánt, a trónöröklésből kizárni, s másod szülöttét a kedveltebb Béla herczeget szándékozott utódává tenni[2]). Az öreg királynak, tagadhatatlan, volt ugyan egy ideig ilyféle szándoka, de csak a viszályok kitörte, sőt megújulta után; minélfogva ebben nem okát, hanem következményét láthatjuk a viszálynak. Helyesebben, e viszály okai abban fekszenek, hogy miután István ifjabb király Stajerországot elvesz-

[1]) Pulkava, Dobnernél: Monumenta III, 231. Arenpeck, Feznél I, 1222. Perold, Hanthalernál: I, 1324.

[2]) Így vélekedik Szalay László is, hivatkozva IV. Lászlónak egy 1273-ki oklevelére (Fejérnél: V, 2, 95.), melyben az áll: „Cum avus no. ster patrem nostrum, . . . machinans . . . privare iure geniturae, et regni diademate spoliare “ Ez azonban nem oka, hanem következménye a már kitört viszálynak. Béla, fiának csak második lázadása után boszankodott meg reá annyira, hogy öt még a trónöröklésből is ki akarná zárni. Mellőzve azt, hogy ily súlyos tettet, csupán előszeretetből a másodszülött iránt magyarázni alig lehet, az alább idézendő okmányból látandjuk, hogy csak a szövegben előadott okból eredtek a viszályok.

tette, s a béke Ottokárral helyreáll van, ennek unokája Béla herczegnek nőül adatott, az öreg király Istvánnak Erdélyt s a moldvai kúnságot adta, a maga életének idejére osztályrészül; Horvát- és Dalmátországot ellenben, miket István, mint az első szülöttet s ifjabb királyt illető vezérséget, már koronáztatása óta bírt volt, tőle elvévén, Béla herczegnek adta át a Dráva vidékével, Baranya, Valkó, Somogy és Szala megyékkel együtt. Béla herczeg kedvencze volt, nem csak Mária anyakirálynénak, hanem atyjának is; s most őt a brandenburgi Katalinnal történt eljegyzése után gazdagabban kívánták ellátni a szülék. Ámde István ifjabb király úgy vélekedett, hogy Horvát- s Dalmátország birtoka őt illeti jogszeríileg, nemcsak mivel azt már számos évek óta bírta volt, hanem a bevett szokás és az elődök rendeleté szerint is; ő tehát visszakövetelte ama tartományokat, miből aztán elébb meghasonlás, majd nyílt háború fejlett ki apa és fin között[1]).

[1]) Hegy ez volt a viszály oka, világos V. István 1271-ki leveléből, hol így szól: „Cum nos olium necessitate compulsi, contra D. regem, carissimum patrem nostrum *ius dueatus a progenitoribus noetris regum primogenitis institutum requirere voluissemus,* iustitia mediante, idem Dominus *rex propter hoc* indignationis matériám eoncipiens, contra nos exercitum regni sui convocavit. Fejérnél: V, 1, 103. — István e viszálvt több más okleveleiben is szüleinek igazságtalan üldözéséből származtatja. „Cum graves persecutiones, per nostros parentes extra meritum nostrum pateremur.“ Fejérnél: IV, 3, 407. Hasonló kifejezéseket találunk István több okmányaiban. — Mária, anyakirályné csak átarlában, de Istvánt még sem vádolva, mondja: „Quum perfidoi um subditorum suasione inter . . . Bélám . . . et. . . Stephanum . . . magna fuisset coorta discordia. Fejérnél: IV, 3, 68. — Béla király, kedvencz másodszülöttének halála után maga is elismerni s megváltani látszik, hogy az erre érdeme fölött halmozott kegyelmek által szította fel a viszályt. „Cum manus Domini, úgymond, ostendentis mundi prospera fore transitoria et caduca afflictionibus in illatis, nos orbans filio earissimo Béla . . . sicque genitorem efficiens infelicem, graviter tetigisset, et per eiusdem exitium, nostris forsitan culpis promerentibus, telis saucciassct amaritudinis sempiternae, discordia, quae inter nos et carissimum nostrum primosrenitum, inclitum regem Stephanum . . . exorta, graviter regni nostri

Béla boszúságában hadat küldött fiára, ki meglepetve feke-_ telialmi várába menekült. De Béla hadai Konrádnak, a Kemény fiának vezérlete alatt őt ott is ostromolni kezdték. Az ifjú király onnan szökés által megszabadúlván, egy ideig bujdokolni kényszeríttetett; mert atyjának hadai tartományát mintegy elfoglalva tartották, s pártfeleit, alattvalóit, kik közöl a borús napokban tőle számosán el is pártoltak, segélyezésében meggátolták.

Azonban nem sokára megfordúlt a szerencse. Istvánnak sikerült valahára némi hadakat összegyűjtenie, melyekkel Csáki Péter, híveinek egyik legtehetősbike a Béla zászlai alatt szolgáló kánokat Dévánál megverte Ezóta mind szerencsésebb lőn István fegyvere, s a koczka fordúltával előbbi hívei is mind számosabban gyűltek melléje. Az ifjú király rövid időn egy hatalmas sereg élén állott, s atyjának hadait, melyeket Kemény Lőrincz vezérlett, megverte, magát Lőrinczet is elfogta. Majd a Tiszához közelítvén, Ernyei bán felett, kit atyja ellene küldött volt, újabb győzelmet vívott ki, s egyre növekedő hadait a Duna felé vezette [2]).

Az öreg király ennyi vereség után haragjában még Ottokártól is kért fia ellen segedelmet, s végre maga állott hadának élére. Az apa és fiú seregei valahol a Feldunánál találkoztak. De most a főpapok mindent elkövetőnek, hogy őket egymással kibékítsék. Sikerűit is végre ügyekezetök: István, bár ügyét igazságosnak ítélte, nem akart fegyvert

fecit diutius gubernacula fluctuare, pacisque optata tranquillitate restituta, ad cor reversi, nostrorum factorum merita teste conscientia reminiaremur.“ Fejérnél: IV, 3, 495.

[1]) István egy 1268-ki levelében ezt írja: tempore persecutionis, nostrae et miseriae, quando videlicet dura et crudelis persecutio parentum nostrorum extra terminos terrae nostrae despecta pietate voluit effugare. Fejérnél: IV. 3, 466.

[2]) István több rendű levelei. Fejérnél: IV, 3, 466. 486. 410. 289. 346. 414. stb.

emelni atyja ellen s kegyelmére bízta magát[1]), s Pozsonyba biztosokat küldött, kik atyjának biztosaival Herrand fő-lovászmester s trencsényi főispánnal s László honti főespere-sel egyezkednének. Az itt megkötött béke okmánya, — melyből pedig e viszályok történetére tán legtöbb világot nyerhetnénk, — mind eddig nem jött napvilágra. Az utóbbi egyezkedésekből mindazáltal látjuk, hogy Béla nem szün-tette meg végkép a viszály okát. Béla herczeget azontúl is Horvátországban hagyván, István követeléseit csak azáltal akarta kielégíteni, hogy Erdélyben s a moldvai Kúnságon kívül még némely tiszai megyéket, a Duna táján Fülek vá-rát, s az ország összes sójövedelmének felét engedte át neki. Bővebben értesülünk a békekötés pontjairól s e viszonyokról általában azon oklevélből, mely Béla király részéről Fülep esztergami, — Istvánéról Smaragd kalocsai érsekek s kan-czellárok által 1262-ki deczemberben Poroszlón készíttetett, s aztán Istvántól esküvel is megerősírtetett. István, ezen ok-mányban Ígéri atyjának, hogy megelégszik a pozsonyi béke-kötés alkalmával megszaporított birtokaival, s ezután nem fog tőle többet követelni, ellene,' koronája, országlása ellen, valamint Béla tótországi vezér ellen sem követend el semmi-féle sérelmet; sőt atyját minden szükségében segítendi. Visz-szaadja a Béla híveitől elfoglalt javakat. És minthogy atyjá-nak Ígéretét vette, hogy ez tőle a kánokat elcsábítani s a maga pártjára vonni nem fogja, viszont ő is ígéri, hogy a tótországi vezérség alattvalóit sem csábítani nem fogja a maga pártjára, sem be nem fogadja, ha hozzá maguktól jőné-nek. Megelégszik a sójövedelem felével, mely neki a pozso-nyi szerződésben biztosíttatott, stb. Ha ezekben ő, vagy atyja valamely pont ellen vétene, jogában álljon az eszter-gomi és kalocsai érsekeknek úgy atyját mint őt egyházi

[1]) Mária anyakirályné levele. Katonánál: VI, 368. Fejérnél: IV, 3, 68.

átokkal sújtani. Egyébiránt teljes fiúi tiszteletet ígér atyiának, hogy méltó legyen áldására[1]).

De e békeszerződés bár a következő 1263-ki május 3-kán Zokolban ismét megújíttatott s némi kölcsönös biztosításokkal bővíttetett, és bár utóbb maga a pápa által is megerősíttetett[2]), a jó egyetértést nem alapíthatta meg az apa és fiú királyok közt. Már maga azon körülmény, hogy a szerződést annyiszor meg kellett újítani, világos tanúja, hogy a viszály csak pillanatilag főj tatott el, de okai fenmaradvún, alattomban lappangott a kedélyekben, mígnem azt valamely újabb alkalom ismét lángra gyújtotta. 1264-ben már ismét nyílt háborúban találjuk egymással a két királyt. Az okot, mely a' kedélyek elnyomott keserűségét újabban kitörésre indította, részletesen nem ismerjük. Úgy látszik mindazáltab az ismét a másodszülöttét túlságosan kegyelő, s e miatt egynémiben igazságtalan öreg királytól és Mária anyakirálynétól származott[a]). A háború avval kezdődött, hogy István Mária anyakirályné javait, Beszterczét, Radnát, Szőlőst és Királyit Erdélyben, melyek különösen királynéi javakul szoktak tekintetni, úgyszinte a. maga nővérének, Anna Ratiszlav herczeg s macsói bán özvegyének, s két fiának Mihálynak és Bélának Berecz és Füzér várait s némely más jószágait') lefoglalta. A királyok már ismét hadakat szedtek egymás

[1]) Bélnél: Notit. Hung. nov. I, 118. Katonánál: VI, 860. Fejérnél: IV, 3, 77.

[2]) Ld. ezt Bélnél: U. o. 122. Katonánál u. o. 370. Fejérnél: u. o. 160. Árpádkori új okmánytár III, 34. kövv.

[3]) Erre mutat a pápa levele Istvánhoz, Fejérnél: IV, 3, 216.

[4]) Árpádkori új okmánytár III, 101. Talán épen azokat, melyeket Béla ez évben adományozott özvegy leányának, és unokáinak. Hogy ezen adományt még a pápa által is megerősíti ette (ld. Katonánál: VI, 413.) azt látszik bizonyítani, hogy az adományra Bélának nem volt teljes joga, e javak Istvánéi lévén. Különben, minek a pápa megerősítése, ha teljes joggal rendelkezhetett felölök. Az öreg király, mint egyebekből is kitűnik, nagyon gyönge volt Anna és Béla kedvenez gyermekei hízelgéseinek ellenében.

ellen: Béla Lengyelországban is keresett segélyt; István pedig kunjait fegyverezte. Magok a püspökök is pártokra oszlottak s még inkább öregbítették a bajokat, a királynak még az illő tiszteletet sem adván meg. Béla tekintélye oly annyira lesüllyedt e viszályok alatt, bogy még nejének, Mária királynénak javait is a pápának kellett biztosítani erőszakos foglalások ellen'). És ez épen oly időben történt, midőn a tatárok betörésének híre ismét minduntalan mesrmegújult. I V. Orbán pápa ennélfogva komolyan megdorgálta az illető feleket: mind Istvánt, ama javak lefoglalása miatt, — a veszprémi püspöknek hatalmat adván őt, ha azokat \ iszszaadni vonakodnék, egyházi átokkal sújtani; mind Bélát, hogy midőn az országot úgyis minduntalan fenyegetik a tatárok, annyi okot ad a viszályra és idegen pogány népeket hí be fia ellen; mind a püspököket, kik „a béke kieszközlése helyett maguk hintik el a viszályok magvát a királyok között s kiknek v akmerősége annyira megy, hogy még a hűségesküt is megsértik, a kellő tiszteletet a királynak meg nem adják“ [1]).

A pápa feddése most hatékony volt. Az apa és fiú ismét kibékült egymással; az esztergomi és kalocsai érsekek közbejöttével az előbbi békekötés megújíttatott, s azt Béla IV. Kelemen új pápa által is megerősíttette [2]).

A viszályt s kibékülést nászünnepély váltotta fel. Béla O/*°ï király, másodszülöttének, a kedvencz Béla vezérnek menyekzőjét ülte meg az ősz kezdetén (1264) Ottokár unokahugával, a brandenburgi Kunegunddal. Az ünnepély az ország határszélein sátorok alatt folyt le; Béla király és Ottokár, ki szintén jelen volt, valamint a magyar urak is vetélkedtek egymással fényben, pazarlásban. Egy cseh kró-

[1]) IV. Orbán pápa levele Fejérnél: IV, 3, 237.

[2]) Ugyanannak levelei Bélához, Istvánhoz, a veszprémi püspökhöz. Ll. o. 210.

[3]) Raynald 1261 évhez Lib, III. 338. Béla lev. a pápához Fejérnél. U. o. 258.

nika [1]) az ünnepély leírásában, mint magyar nemzeti szokást említi, hogy miután Béla király a menyasszony jegybérét, annak atyjával és Ottokárral meghatározta, az ifjú Béla vezér, a vőlegény, jegyese elébe járulván, egy arany koronát tett annak fejére, melyet egy lovag kivont karddal mindjárt leütött fejéről. E szertartás valószínűleg csak a vezérek menyekzőjénél volt divatban, jelképileg tán azt hirdető, hogy a korona őt, királyfi jegyese után csak akkor fogja megilletni, ha férje az öröködési rendben trónra jutand. A menyekző után Béla vezér fiatal nejével, Mária anyakirályné kíséretében vezérségébe utazott, s annak kormányát, mely eddig egy bán kezében volt, személyesen általvette.

A menyekzői vigasságot néhány hónap múlva ismét remegés váltotta fel. Béla szövetséges éjszaki szomszédjaitól megint azon ijesztő hírt vette, hogy a tatárok 1265 nyarán betörni szándékoznak országába. A király kérelmére Kelemen pápa az esztergomi és kalocsai érsekeket már fel is hatalmazta, hogy Magyar-, Cseh-, Lengyelországban, Ausztria, Karantén és Brandenburg herczegségekben keresztes hadjáratot hirdessenek ellenük [2]); de a nyár szerencsére elmúlt a nélkül, hogy a hírek megvalósultak tolna. Azonban ennyi ijesztő hírek sem valónak még képesek a két királyt a belbéke megőrzésére indítani; a tatárjárás helyett egy újabb polgári háború sanyargatta az országot.

István király, miután atyjával 1264-ben másodszor megbékült, Lőrincz Szörényi bánnal a bolgárokra vezette hadait, kik a Szörényi bánságot háborgatták. A szerencse kedvezett fegyvereinek; Bodont elfoglalta s a tartományt egészen Ternováig meghódította [3]). Míg azonban ő ekként az ország védelmében s gyarapításában fáradozott, az öreg ki-

[1]) Contin. Cosmae Prag. ezen évhez Pertznél: Scriptores IX. Marignola, Dobnernél: II, 224.

[2]) A pápa levele Fejérnél: U. o. 299.

[3]) Turóczi II. Cap. 77. Béla lev. Fejérnél: IV, 3, 196. István lev. u. o. 525. ésV, 1, 55.

rálynak Béla vezérre halmozott túlságos kegyei s tán ennek fondorlatai újra felszították a viszályokat, bár azokat csak az imént ügyekezett a két fél egymással kiegyenlíteni '). A háborúság közelebbi okai bizonytalanok: csak azt tudjuk, hogy az apa s testvérek hadai 1267-ben ismét ellenségesen álltak szemben egymással. Az öreg király most több szerencsétlen csatározások után annyira felbőszült István ellen, hogy annak nejét és gyermekeit, pataki várában meglepetvén, elfogatta, őt magát elsőszülöttségi jogától megfosztottnak nyilvánította, Bélát szándékozván kinevezni utódává. E szándékát végrehajtandó, másodszülött fia, Henrik nádor és Prescellin Henrik osztrák lovag vezérlete alatt egy nagy sereget küldött a Duna felé közeledő István ellenébe. Az ellenséges hadak Pest közelében Ilsvászegnél, melyet ma Isaszegnek hívunk, s egy újabbkori ütközet is nevezetessé teszen, találkoztak egymással. A szerencse harmadszor is Istvánnak kedvezett: Béla vezér megfutott, Henrik nádor két fiával együtt fogolylyá lett, Prescellin halálát lelte a csatamezőn [2]).

István győzedelmes fegyvere az apát békére kényszerítette, de melynek föltételeit nem ismerjük. Istvánnak mérsékletére mutat az, hogy bár ezen annyiszor megújult viszályok fő oka öcscsének túlságos kegyelteié se volt apjuk által, Horvát- és Dalmátország ezentúl is amannak birtokában maradt, István az erdélyi vezér czímét tartván meg.

E belháborúk ugyanazon eredményt szülték, mely egykoron Béla és II. Endre háborúságaiból származott: egyik fél a másik híveit túlságos adományok által ügyekezett magához édesgetni, mi ismét megcsorbítá a királyi jövedelmeket, elhízottá, féktelenné tette a különben is hatalmas oligarchiát:

[1]) Lásd az 1266-ki békeokmányt. Árpádkori új okmánytár III. 128. 136.

[2]) István levele Fejérnél: IV, 3, 408. az isaszegi ütközet ebben hibásan tétetik 1259 elöttre, 1269 helyett. Ugyanannak levele u. o. V, 2, 95. Chron. Austr. Frehernél: I, 462. Chron. Clanstro-Neob. Pertznél: IX. Ld. Kunegunda leveleit is: Árpádkori új okmánytár III, 161. köv.

egyik fél a másik híveinek, kik a csábításra nem hajoltak, javait foglalta vagy pusztította el. A nemesség ismét tele volt panaszszal, mint 1222-ben, s hangosan követelte megsértett jogainak helyreállítását. Béla ennélfogva 1267-ben, de bizonytalan hova, országgyűlést hirdetett, melyen a két király és Béla vezér közösen egy okmányt adtak ki a nemesség alkotmányos jogainak biztosítására. E törvénykönyv főbb rendeletei következők: A nemesség javai s jobbágyaitól semmiféle kamarai adó ne szedessék; törvényes elítélés előtt a nemes el ne fogathassák; a nemesek a három fejedelem közöl annak szolgáljanak, a kinek akarnak s ezért bántalmok ne legyen, javaikban ne háborgattassanak; az elfoglalt nemesi földek adassanak vissza igaz birtokosaiknak; ha valamely nemes egyenes örökös nélkül hal meg, javai el ne adományoztassanak, míg rokonainak jogai meg nem vizsgáltattak. Ha a király foglalás végett vezet hadat a külföldre, a nemesek vele menni ne kényszeríttessenek; menjen a ki akar, s a király költségeire. A harezban magtalanul elhalt nemesek örökös javai rokonaikra szálljanak; szerzett javairól a haldokló szabadon intézkedhetik. A nemesek pőrei írásbeli folyamodás nélkül döntessenek el, s e végett a három fejedelem közöl valamelyik, úgy a nemesek közöl is minden megyéből kettő vagy három mulhatatlanúl megjelenjen Székesfehérvárott a szent-istvánnapi gyűlésre. Ha e rendeleteket valamelyik fejedelem megsértem', az esztergomi érsek által átokkal sújtassék ’).

Méltó itt megemlítenünk Bélának egy más, még 1251-ben kelt rendeletét is, melyben a zsidók polgári állapotát, jogviszonyait szabályozza. A számos kül- és belháború szintúgy, mint országának helyreállítása a tatárjárás után, sok költségbe verte az öreg királyt, mit hogy fedezhessen, ugyanazon eszközhöz nyúlt, mely atyja, II. Endre alatt annyi zak-

[1]) Kovachich: Vestig. Comit. 132. kövv. Endlichernél: Monum. 512.

látást és nyomort hozott az alsó néposztályra: zsidóknak adta haszonbérbe a királyi jövedelmeket, tőlök kölcsönzött szorult helyzetében[1]). Ebből fejthető meg, miérthogy a zsidók, kik ekkoron más országokban annyi üldözésnek valának kitéve, nálunk rendezett polgári jogoknak s kiváltságoknak örvendhettek. „Akarván — úgymond e kiváltságlevél bevezetésében a király — hogy az országunkban létező minden állapotú emberek érezzék kegyelmünket s jóságunkat, az országunkban lévő valamennyi zsidóknak is a következő jogait rendeljük sértetlenül megtartatni.“ A zsidók személye vagy javai ellen indított perekben, keresztény egye,dűl soha, hanem csak egy más zsidóval együtt lehessen tanú, kivéve midőn az ügy oly világos, hogy a tanúskodásra s bebizonyításra semmi szükség. Ha keresztény zsidót arról vádol, hogy a kölesönért neki adott zálogot eltagadja, vagy a zálogért nagyobb váltságot követel, mint a mennyit kölcsönzött, vagy azt állítja, hogy a zálogba adott jószág tőle ellopatott, vagy elégett: a zsidó igazolására elég, ha esküvel bizonyítja a vád alaptalanságát. A zsidók egymás közti viszályaiban a városbíró nem ítélhet; e jogot a király magának vagy kanczellárának tartotta fenn. A keresztény, ki valamely zsidót megsebesít, a törvényes bírságon felül, mely a közkincstárt illeti, a sértettnek tizenkét ezüst gírát s gyógyítási költségeit köteles megfizetni; ha csak megveri, de meg nem vérzi, szokás szerint négy gíra bírságot fizet; a ki pedig zsidót megöl, méltóképen lakoljon, s minden ingó s ingatlan javai foglaltassanak le a király részére. A zsidók, megfizetvén a törvényes vámot, minden háborgatás nélkül járhassanak, kelhes-

[1]) A tatárjárás után még Komárom várát is elzálogosító Kenuk zsidónak, kit *Comesnek,* ispánnak nevez. Utóbb Mária királyné szintén elzálogosító Kenuk fiainak a maga liarminczadi jövedelmét; és mivel ezek 800 ezüst gírával adósak maradtak, Béla 1268-ban Komáromot a királynénak ítélte oda, ki azt a kérdéses 800 gíráért minden hozzá tartozó falvakkal együtt Valter budai várispánnak adta el. Fejérnél: IV, 3, 443.

senek áruikkal, vámul pedig csak annyit fizessenek, mint más polgárai azon városnak, melyben tartózkodnak. Midőn a zsidók halottaikat szokásuk szerint egy helyről másra szállítják, tilos tőlök vámot kizsarolni; a vámos ki ezt teszi, mint a halott megrablója bünhesztessék. A ki a zsidók iskoláit, zsinagógáit háborgatja, másfél gírát köteles fizetni azok birájának. A birságban elmarasztalt zsidó, saját bírájának csak tizenkét dénárt, — az idézetre meg nem jelenő négyet, harmad ízben huszonhat dénárt fizessen. A zsidó, ki más zsidót sebesít meg, bírájának másfél gírát fizet büntetésül. Ha valamely zsidó gyilkosa ki nem tudatik, az, a kire gyanú esik, párbajjal köteles magát kitisztítani. Ha valamely zsidó az ország nagyjainak kötelezvényére vagy jószágára ad kölcsön, s ezt bebizonyítani is képes, a jószág kezén maradjon, míg azt valamely keresztény a zálogpénzen ki nem váltja; de a zsidó, ki ily jószágot tart, semmi hatóságot nem gyakorolhat az ott lakó keresztények felett. Az egy évnél tovább tartott zálogot, ha a kölcsönzött pénzt értékben meg nem haladja, a zsidó, előleges jelentés után a maga bírójánál, eladhatja. Ha a zálogidő eltelvén, a zálogadó a maga jogát óvással fel nem éleszti, a zálogért a zsidó kérdőre többé nem vonathatik. A zsidót a maga ünnepén nem szabad kényszeríteni a zálogbér felvételére. A ki erőszakosan veszi el zálogát a zsidótól, úgy bűnhődjék, mint a királyi kamara megsértője. Azon városbíró, ki e kiváltságok ellen vét, hivatalát veszítse [1]).

Nem sokára utólsómegbéküléseután István fiával, még egy háborúja volt Bélának Uróz szerb fejedelem ellen, ki a be'lviszályok alatt a macsói bánságot háborgatta. Uróz megveretett s veje el is fogatott, ki aztán magát nyolczszáz ezüst gírán váltotta meg, egy drága keresztet adván a váltságdíj fejében[2]).

[1]) Belae IV. Regis iura iudeorum 1251. Endlichernél: 471.
[2]) István és Béla levelei Fejérnél: VI, 3, 46ö. 490. V, 1, 24.

Az 1269-ki ősz elején Bernát casinói apát, két világi úrral, követségben érkezett Anjou Károly siciliai király részéről István ifjabb király udvarába, ennek Mária leányát nőül kérő a siciliai király fiának, Sánta-Károlynak számára, egyszersmind szövetségre is felhíván Istvánt a németek ellen. A követség fényesen fogadtatott, s a királyleány, mint már a nevezett királyfi jegyese, Csáky Ágnes, Tamás úr özvegyének kíséretében, küldetett át a követekkel Siciliába[1]). Hihetőleg ezen alkalommal jegyeztetett el Izabella, Károly király leánya is László herczegnek, István elsőszülöttének. Károly király utóbb kétszázezer ezüst gírát rendelt leánya hitbéréül [2]).

Mialatt István udvarában az eljegyzési ünnepélyek tartattak, az öreg Béla királyt nagy csapás sújtotta: Béla tótországi vezér megszűnt élni. E kedvencz fiának halála mély bánatba sülyeszté az aggastyánt. Ekkor vallá meg törődött szívvel, hogy az elhunytra halmozott kedvezései tán a kellő mértéket is meghaladták, s okot adtak az elsőszülöttével lefolyt viszályokra [3]). De még e halál sem volt képes teljesen kiirtani szívéből ama keserűséget, melyet abban István lázadásai gerjesztettek: az apa és fiit közt [soha sem állott többé helyre az őszintén szívélyes viszony. Az agg királyt bánata nem sokára súlyos betegségbe ejté. Végnapjaiban leginkább Anna leánya forgolódott mellette, s olyakra vette a beteg királyt, mik okaivá lettek a nem sokára kitört háborúknak: a haldokló Béla családi kincseit Anna leányának adta, s őt és többi híveit, kik az Istvánnal lefolyt viszályokban mellette állhatatosak maradtak, Ottokár cseh királynak védelmébe ajánlotta; mert, úgy látszik, már Béla végnapjaiban meg volt határozva az utóbb István ellen elkövetett árulás terve [4]).

[1]) Fejérnél: Cod. Dipl. IV, 8, 508. 510. 512. 527.

[2]) U. o. V, 1, 97. ‘

[3]) U. o. IV, 3, 495.

[4]) Ld. Bélának Palaczky által kiadott levelét. Szalay: Magy. Tört. II, 82.

Béla 1270-ki májusban, s kevéssel utóbb neje Mária is megszűnt élni. Mind a ketten, valamint Béla vezér is Esztergomban temettettek el a minorita szerzeteseknek a király által nem rég épített templomában.

Hét leánya közöl, kiket életben hagyott, s kik közöl már többeket említettünk, Margit a Nyulak szigetén, mint apáeza-fejedelemasszony élt, s halála után a szentek közé vétetett fel.

HARMADIK FEJEZET.

V. István király 1270-1272.

V. István harmincz éves férfiú volt, midőn atyja halála után az egész ország kormányát átvévén, magát Fehérváréit másod Ízben is megkoronáztatta [1]). Az ünnepélyre megjelent egyházi s világi uraknak s nemeseknek 'tömérdek száma azt látszik bizonyítani, hogy az ifjú király közszeretetben részesült, s a nemzet most, örömének nyilvánítása által elégtételt akart szolgáltatni azon igazságtalan üldözésekért, melyeket atyjától szenvedett. Ugyanezen alkalommal megkoronáztatott a kún származású Erzsébet királyné is, s a nemesség kívánságára mind a ketten esküvel kötelezték magokat, hogy a nemesek jogait fentartják, birtokait, melyeket elődeik jogtalanúl foglaltak le, visszaadják [2])_. Ez arra látszik mutatni, hogy Béla az elpazarlott várjavak visszavételében néha az igazságot is megsértette. -

Míg azonban az urak és nemeseknek csaknem összesége nagy örömmel ülte meg a királyi koronázást, néhány úr s Anna özvegy herczegné, a király nénje, árulást követtek el egyaránt az ország, mint a király ellen. Mint mondók, Anna herczegné, Ratiszláv macsói bán özvegye, némely drágaságo-

[1]) Pray: Hist. R. H. I, 282.

[2]) Die appositionis coronae capiti nostro promisimus iuramento, quod iura nobilium per antecessores nostros indebite alienata et iniuste occupata reddi faciemus. Erzsébet lev. Fejérnél: V, 1, 237.

kat, úgymint, egy koronát, drága kardot, arany lánczokat, drága kövek és gyöngyökből készült csillagot, számos arany s ezüst edényeket s ékszereket haldokló atyjától kicsalván, azokkal vejéhez, Ottokár cseh királyhoz futott. Hasonlókép némely urak, a Béla és I stván közt támadt viszályok fő szítogatói, névszerint, Németújvári Henrik, Iván és István, Miklós prépost s királyi cancellár, Lőrincz úr, s néhány mások, a király igazságos boszújától tartván, szintén Ottokárhoz futottak, s Kőszeg, Borostyánkő, Zagoria, Strigo, Dobra és Rou váraikat annak védelme alá helyezték [2]).

István, mihelyt erről értesűle, az elidegenített családi kincsek s az áruló urak kiadatását követelte Ottokártól, mit ez annál kevésbbé akart teljesíteni, minthogy Béla maga halálos ágyán ajánlotta volt őket védelmébe '). A büszke, heves természetű István, ki még Stájerország elvesztőt s az 1260-ban szenvedett vereséget sem tudta megbocsátani Ottokárnak, egyátaljában nem volt hajlandó eltűrni a sérelmet» s háborúra készült. Mindenekelőtt szövetséget kivána kötni sógorával, a lengyel Boleszlávval, kit Ottokár Oppeln elfoglalása által szintén maga ellen haragított. István személyesen felkereste őt Krakóban, színleg mint zarándok sz. Szaniszló sírjához [3]). Onnan visszatérvén szövetséget kötött még Fülep aquileai patriarchával is, kinek szintén panasza volt Ottokár ellen, mert testvérének Ulrik herczegnek halála után Karinthia örökségétől fosztotta meg őt fondorlatai által.

E szövetségesek azonban vagy lassúk, vagy félénkek valának kikötni a hatalmas Ottokárral; s István, mihelyt hadait felkészítette, maga kezdé meg a háborút. Az ütközet

[1]) Ld. István levelét Fejérnél: V, 1, 99. Ebből látszik, hogy ezen urak Anna herczegnének is segedelmére valának a kincsek elorzásában. Ld. továbbá a békeokmányt István és Ottokár közt. Fejérnél: u. o. 113. 234.

[2]) Ld. Béla levelének töredékét. Szalaynál: Magyar tört. II, 82.

[3]) Fejérnél: V, 1. 99.

Mosony táján, de nem tudjuk mily eredménynyel folyt le[1]). Annyi bizonyos, hogy a két király egymással júl. 25-én, a Duna egy szigetén, Pozsony közelében, nyolcz-nyolcz úrtól kisértetve személyesen találkozott; minek következtében aztán 1271-ben a béke is megköttetett. A föltételek főbbjei a körűi forogtak, hogy Ottokár a hozzá futott urak várait ereszsze vissza, magokat pedig ne vegye pártfogásába. István ellenben minden jogairól lemondott Stiriára, Kariatidára és Karnioliára, lemondott az Anna herczegné által elvitt családi kincsekre való jogáról is. Mind a két fél felhatalmazta a maga püspökeit egyházi átok alá helyezni a béke megsértőjét [2]).

Azonban Ottokár, kinek álnokságától István eleve is tartott, a sanctioul kikötött egyházi átok daczára sem tartotta meg a föltételeket; sem a hozzá menekült urakat nem szűnt meg pártolni; — sőt ezeknek még azt is megengedte, hogy Kőszegből s más határszéki váraikból rablásokat űzzenek a vidéken; sem a családi kincseket nem adta vissza [3]). István, ennyi hűtlenségtől indíttatván, szintén nem vélte magát kötelesnek a béke megtartására, s midőn Ottokár 1270 végén hadait Karanténba vezette, hogy azt birtokába vegye, a visszatérőnek a Semmering hegy alatt ötven ezernyi sereggel útját állá [3]). De korán értesült a veszélyről Ottokár, s erejében nem bízván, a Stájer havasokon keresztül Lilienfeld felé nagy bajjal kerülte ki István hadait. A magyar király tehát e miatti boszúságában Sz. Tamás napja táján Ausztria belsejébe tört, s azt kegyetlenül pusztította, mintegy húsz ezer hadi foglyot hozván magával rabságba [5]).

[1]) István lev. Fejérnél u. o. 70.

[2]) Ld. a békeokmányt Árpádkori új okmánytár III. 247. kövv. 276. köv. Dobner: Mónim. II. 368. de hibásan 1267 évhez. Chron. Anstr. Frehernél: I, 463. A püspökök levele Dobnernél; i. h. 369, de az év itt is hibásan áll.

[3]) István lev. Fejérnél: V, 1, 100. Arenpeck, Peznél I, 1223.

[4]) Chron. Austr. Frehernél: i. h. '

[5]) Chron. Austr. i. h. Annál. Altahens. Canisiusnál: IV, 199.

Midőn a magyar had haza takarodott, Wehinger Siegfried több osztrák úrral viszont Magyarországra csapott, itt hasonló módon akarván viszonozni Ausztria feldúlását. De midőn a befagyott Fertő taván haladnának keresztül, a jég tilattok beszakadt s mintegy negyven nemes 300 fegyveressel odaveszett[1]). Ezen előzmények után a háború 1271-ben egész súlyával kitört. Ottokár a tél folytában mind saját tartományaiból, mind német szövetségeseitől roppant — számszerűit mintegy 150 ezernyi hadat gyűjtött, melylyel mindjárt a tavasz nyíltán megkezdte a háborút: a Dunán hidat vert s mindenekelőtt Pozsonyt foglalta el. István, kincstárának kimerültsége miatt, — melyen kereskedőktől kölcsönzött pénzzelügyekezett segíteni[2]),"minden iparkodása mellett sem gyűjthetett idején annyi hadat, hogy Ottokár tömérdek seregével nyílt harczra kelhetne, s e miatt a Rábcza mögött védő helyzetet foglalt el seregével. Ottokár ennélfogva ellentállásra nem találván, miután Pozsonyt 1500 bécsi lovas őrizetére bízta, a Duna balpartján haladva, Sz. Györgyöt, Bazint, — és miután a Sándor úr által védett Stomfát egy ideig hasztalan vívta volna[3]), Nagyszombatot vette meg. Ez alatt a vele tartó Miklós és István lázadó magyar urak meg Nyitrát foglalták el[4]). Nagyszombat vidékét elpusztítván, Ottokár, Pozsony mellett, a Duna jobbpartjára tette át seregét; Óvárt és Mosonyt megvette, s emezt, mivel egyideig vitézül ellentállott, iszonyúan feldúlta; sőt árulás következtében még Győrt is kezére kerítette; de más részről Sopronyt és Vasvárt sikeretlenűl ostromolta [5]).

Midőn Ottokár a Duna jobbpartjára lépett seregével, István, a békét sürgető püspökök kérelmeire hajolva, Lóránt bánt, a veszprémi püspököt és Egyed főtárnokmestert s po-

[1]) Chron. Austr. Frebernél: I, 463.
[2]) IV. László lev. 1273-ból Fejérnél: V, 2, 73.
[3]) István lev. 1271-ból. U. o. V, 1, 130.
[4]) U. o. 144.
[5]) István lev. 1272-ból. U. o. V, 2. 215 és 234.

zsonyi főispánt, békeajánlatokkal küldé hozzá. De Ottokár, kit a követek Marcheckben találtak [1]), mitsem akart hallani az elfoglaltak visszaadásáról, mit István, az eléb bi béke pontjaihoz adván, feltételül tűzött ki, — és táborát Istvánéval szemközt, a Kábcza folyam túl partján ütötte fel. De itt már nemcsak ellentállásra talált a büszke cseh király, hanem midőn a folyamon az átmenetet akarná kierőszakolni, érzékeny veszteséget is szenvedvén[2]), visszavonúlni kénytelenittetett. Most meg István adta neki a kölcsönt vissza 30 ezernyi hadat küldvén üzésére. Minthogy Ottokár serege élelemhiány miatt széjjeloszlott, e had semmi ellentállásra nem találván, Ausztriát és Morvát pusztította. A kunok itt hasonló kegyetlenséggel dúltak, mint elébb Magyarországon a csehek, kikről a német krónikák azt beszélik, hogy még a bölcsőben lévő gyermekeket is lábaiknál fogva csapkodták a falhoz [3]). Most már meg Ottokár óhajtá a békét. Követei, kiknek élén Bruno olmüczi püspök állott, julius elején találkoztak Pozsonyban István biztosaival, Pál veszprémi püspökkel, Egyed főtárnokmesterrel, Lóránt bánnal s Benedek aradi prépost és cancellárral, kik aztán a békét főbb pontjaiban következő feltételek alatt kötötték meg: a két birodalom határai azok maradnak, melyek Béla király halála idején voltak; ha ezek fölött kétség támadna, egy részről az esztergami érsek, másról az olmüczi püspök azt megvizsgálván, lelkiismeretesen fogják eldönteni. István lemond igényeiről a Stájer, Karantán és Krain-földre; lemond követeléseiről azon kincsekre is, melyeket Anna herczegné Csehországba vitt magával; végre lemond szövetségéről Fülep aquileai

[1]) István lev. U. o. V, 2, 100.

[2]) IV. László lev. Fejérnél: V, 2, 96. Cum patri nostro felix cesserat victoria, ut (Ottocarus) vix evasit fugitivus. Turóezi II, Cap, 77. Kézai: II, Cap. 5.

[3]) Chron. Austr. Frehernél: I, 463. köv. Chron. Leobiens. Feznél: I, 851. Chron. Altahense Frehernél I, 557. Oefelénél: I, 683. Ottokár lev. Fejérnél: V, 1, 108.

patriarchával. Ottokár ellenben azon várakat, melyeket a hűtlen magyar urak etettek alája, visszaereszti s ezen uraknak nem fogja megengedni, hogy tőle nyert birtokaikból Magyarországot háborgassák; lemond szövetségéről, melyet a számkivetésben lévő István horczeggel, II. Endre király és Beatrix fiával kötött volt. Mind a két király befoglalta a békébe a maga szövetséges barátait: István egyebek közt a franczia és siciliai királyokat, a keleti császárt, a lengyel és bajor fejedelmeket, Béla macsói és bosnya vezért stb.; Ottokár ellenben, a többi közt, a német császárt, az angol és spanyol királyokat. Végre mind a kettőn felhatalmazták a magok püspökeit, egyházi átokkal sújtani a béke megszegőjét. István julius 3-kán, pozsonyi táborában, Ottokár julius 14-én Prágában írta alá s erősítette meg a békeszerződvényt

Nem sokára e békekötés után érkezett meg az országba Izabella, Károly siciliai király leánya, kit István még a múlt évben jegyzett volt el László fiának [2]).

Mihelyt a béke helyreállott, István nagy gonddal látott országa jóllétének gyarapításához. A kiváltságlevél, melyet ez év végén a szepesi szászoknak[3]) s a győri polgároknak [4]) adott, eléggé feljogosít hinnünk, hogy ha a végzet neki hosszabb életet enged, egyike leend vala jelesebb királyainknak. De már a következő év nyarán egy váratlan esemény halált hozott reá. E nyáron István a hűbéres Szerbországba ment egy sereggel, hogy véget vessen a háborúnak, mely Uróz fejedelem s fia és veje közt támadt volt. Míg ő ott időzök, hírül vévé, hogy ifjabb fiát Endrét, Pektári Joachim, horvátországi bán, titkon a német földre Habsburgi Rudolfhoz vitte volt, hihetőleg, hogy a kis herczeg eljegyzését eszközölje Rudolf leányával. A gyermekrablás,

[1]) Raynaldnál: Anna!. Kecl. 1271. évhez n. 22. és n. 30. Fejérnél: V, 1, HA és 124.

[2]) Fejérnél: n. o. 159.

[3]) U. o. 132.

[4]) U. o. 146.

melynek körülményeiről s indokáról, úgy látszik, nem volt értesülve, annyira felindítá Istvánt, hogy táborát nyomban odahagyván, lóhalálában sietett haza, gyermekének visszahozatásáról intézkedendő[1]). A felhevülés azonban a nyári nagy forróságban s az atyai aggodalom már útközben oly beteggé tette, hogy midőn Budára érkezett, minden erejét kimerülve érzé. A városból a Nyulak szigetére vitette magát, hol Erzsébet leánya apácza volt. De ennek ápolása sem fordíthatott többé baján: rövid napok múlva, aug. 1-jén megszűnt élni, László és Endre fiakat hagyván maga után.

[1]) Ottokár lev. U. o. V, 2, 315.

NEGYEDIK FEJEZET

IV. László király. 1272-1290.

I.

A gyermekrablás, melyet Pektári Joachim Endre herczeg személyén elkövetett, aligha nem Erzsébet királyné tudtával s megegyeztével történt, kiről tudjuk, hogy Endre fiának eljegyzését Rudolf habsburgi gróf leányával felette óhajtotta. Különben nem lehetne megfejteni, hogy István halála után Erzsébet királyné, midőn a még csak tíz éves László helyett a kormányt átvette, főtanácsosául, ki nélkül azontúl semmi sem történt, épen Joachim urat választotta. Ezen úrnak intézkedései, melyeket mindjárt István halála után tőn, nagy bel- és külzavarokba bonyolították az országot. Erzsébet anyakirályné, az ő tanácsai szerint, azon urakat, kik István alatt az ország főhivatalait viselték, tiszteiktől megfosztván, a maga kedvenczeivel helyettesítette. Pektári maga, a főtárnokmesteri jövedelmes hivatalt tartá meg magának. A méltóságaiktól megfosztott urak, egyebek közt Finta nádorispán és Budaméri Egyed előbbi főtárnokmester és pozsonyi főispán, annyira felbőszültek e miatt a királyné ellen, hogy Fehérvárott fegyveresen palotájára törvén, őt Lászlóval együtt fogságba tették, hihetőleg, hogy rendeleteinek visszavonására, Pektári eltávolítására kényszerítsék[1]).

[1]) Cum quidam infideles . . . regni nostri apud Albarn ante tempos coronationis carissimi Alii nostri regis Ladislai contra nostram Ex-

A lázadók szándoka azonban nem sikerült. Miklós erdélyi vajda, s más urak, kik a koronázás végett Fehérvárra siettek, a lázadókat elűzték, s a foglyokat megszabadítván, a gyermek Lászlót augusztus vége táján megkoronázták [1]).

Budaméri Egyed, czélját ekként nem érhetvén, a lázadást honárulással is tetézte, s újabb magvát hintette el a László és Ottokár közt kitört háborúnak. 0 ugyanis nyomban Ottokárhoz futott s Pozsony várat és vármegyét is az ő vídelme alá helyezte. Ottokár, ellenére az 1271-ki békének, melynek egy pontjában nyilván kiköttetett, hogy a szökevények be ne fogadtassanak, nemcsak pártfogása alá vette a honáruló urat, hanem elvesztett javai fejében még Laa, Neuenburg, Stockerau, Greiczin és Stein városok mintegy két ezer gírára menő jövedelmeivel is megadományozta őt; Pozsony várát pedig a maga fegyvereseivel rakta meg.

Azonban, a nagy kegyelem, melyet Ottokár a szökevény úrra halmozott, irigységet ébresztett azon többi pártos urakban, kik még 1270-ben futottak volt Ottokárhoz, s tőle szintén, de kevesebbel, mégadományoztatván, azóta alattvalói maradtak. Ezek közöl Németújvári Henrik, Egyed úrnak különben is régi ellensége, oly igen megsértve érzé magát az emerre halmozott kegyek által, hogy Ottokárt azonnal odahagyta; s Magyarországba visszatérvén, a királyné kegye s Pektári barátsága által javainak birtokába visszahelyeztetett. A magyar kormány, Henrik úr ösztönzéseire, mindjárt követeket küldött Ottokárhoz, kik előtte a béke

cellentiam maim armata insurgentes stb. Erzsébet levele Fejérnél: V, 2, 131. és „Cum per Finta palatinum captivati fuissertius. László levele 1273-ból, u. o. 425. Ugyanezen oklevélből olvassuk, hogy Kaplony Endre, tán nevelője a királynak, őt már megkoronáztatása után mégis verte; (cum cambuca percutiens); miért aztán mint felségsértő lakolt. Ezután lett a király nevelőjévé „Mátyus bán, ki vala erdely hercheg, es vala Lázló kyralynak mestere es euryzeuye“. Sz. Margit életírója Katonánál: VI, 689.

[1]) László lev. Traw városaihoz. Fejérnél: V, 2, 37.

megszegése ellen panaszt emelnének, s Pozsonyt visszakövetelnék. Épen e követség kiküldetésekor történt, hogy Henrik úr Béla herczeggel, a boldogult Ratiszláv macsói bán és Anna herczegasszony fiával, súlyos viszályba keveredett hihetőleg, mivel, a herczeg Henrik úr némely javait bírta volt István király adományából. A viszály a Nyulakszigetén párbajjal végződött, melyben a herczeg halva maradt.

Erzsébet anyakirályné és Pektári, a mindenható tanácsos és Henrik barátja, úgylátszik, nem fogadták kedvetlenül Béla herczeg halálának hírét; sőt Henrik urat nem sokára egész Tótország bánjává nevezték ki[1]). De annál roszabb néven vette, vagy csak színlelte azt venni Ottokár, a megölt herczeg sógora, — ki a gyermekkirály gyönge, zavaros kormányát rég hasznára óhajtá fordítani. Most tehát kapva az alkalmon, azon ürügy alatt, hogy sógorának, Béla herczegnek halála által a béke megsértetett, a követeket tagadó válaszszal eresztvén vissza, az ország határaira sereget küldött[2]).

Minthogy az 1271-ki békekötés a pápa által is megerősíttetett, a magyar kormány annak tekintélye által kívánta Ottokárt mindenekelőtt megintetni. X. Gergely nem is késett őt felszólítani, lenne tekintettel a magyar király gyönge korára, ki épen ezért őt meg sem is sérthette [8]). De Ottokár erre nem hallgatott, s folytatta az ország határainak pusztítását. Ez volt tán oka, hogy Budaméri Egyed, kit a hiúság s önérdek egy pillanatra megvakított, árulását most megbánván, a magyar kormánynyal kibékült, melytől aztán a macsói bánságot nyerte el megtérte jutalmául.

Ottokár pusztításait a magyar földön, ennek kormánya hasonlóval viszonozta. 1273-ki február közepén egy had Morvába és Ausztriába, egy másik Karantánba két ízben is

[1]) így fordái elő már az 1273-ki okmányokban.
[2]) Chron. Austr. Frehernél: I, 464. Annái. Altaliens, u. o. 558.
[3]) Raynaldnál: Annál. Eccl. 1272 évhez n. 49. Fejérnél: V, 2, 64.

dult és zsákmányolt. De Ottokár sem maradt adós. A tavasz nyiltával ezer fegyverest nagy csöndben Győr alá küldött, s azt részint meglépés, részint árulás következtében hatalmába ejtette. Egy másik hadat Morvából Nyitra felé indított, mely e várost megvévén, a templomba menekült lakosok közöl sokakat megölt, az egyház kincseit elrabolta, a várost kifosztotta s felégette [1]). Győr azonban nem sokáig maradt Ottokár kezén. György vasi főispán, Németújvári Iván, Henrik fia, sopronyi főispán, azt néhány hét múlva megint visszavették megyéik dandáraival[2]).

Ezen kölcsönös betörés azonban csak előjátéka volt a komolyabb háborúnak. A magyar kormány értesülvén, hogy Ottokár Sz. Jakab napjára Laa városa körül a Morva mellett táborjárást parancsolt, Németújvári Henrik bán vezérlete alatt harmincz ezernyi sereget küldött az ország határainak védelmére. A bán haladék nélkül átkelt a Morva folyamon, s Ottokárt egy csatában megvervén, Laa fala közé kergette. A győzedelmes magyar sereg két napig pusztítá a vidéket; de aztán sietve visszatért martalékával, mert időközben Ottokár egyéb hadakat is vonván magához, serege számát hatvan ezerre szaporította. A bán ily nagy erő ellen gyöngének látván seregét, a Vágvonal védelmére húzódott vissza; s így Ottokár ellentállást nem találván, Pozsonyt és Nagyszombatot megvette; majd, a Dunán átkelvén, Mosonyt, Óvárt, Sopronyt s a Fertő tava mellett fekvő kisebb várakat is hatalmába ejtette [3])

Még a várak ostrománál időzött Ottokár, midőn hírül vévé, hogy Habsburg! Rudolf daczára minden akadályoknak, melyeket elejébe vetett volt, római királylyá választatott.

[1]) Annál. Altahens. Frehernél, i. h. Chron. Austr. u. 0. 464. Leobiense, Feznél 1,·839. László levelei Fejérnél: Cod. Dipl. V, 2. 122. 233.

[2]) László levelei 1273-ból Fejérnél: u. o. 104, 233, 268.

[3]) László lev. Fejérnél: u. o. 268. 275. Chron. Austr. és Leobiens. i. h.

Tudtára esett egyszersmind az is, hogy a választófejedelmek többsége azon feltétel alatt adta szavazatát Rudolfra, hogy .Ausztriát, Stiriát és Karinthiát, mikre Ottokárnak semmi joga, visszavegye. E hírek vétele után Ottokárnak nem volt többé kedve megküzdeni a magyar haderővel, mely időközben a Rába és Rábcza táján összegyűlt; hanem sietve kitakarodott az országból, aggodalommal várván a lépéseket, melyeket Rudolf irányában teend. Erre nem kellett sokáig várakoznia. Rudolf néhány hónap múlva oly végzést hozatott a Nürnbergben összegyűlt birodalmi rendekkel, mely szerint Ottokárnak kötelességévé tétetett, 1275 elején a birodalmi törvényszék előtt megjelenni és számot adni, mi joggal tartja Ausztriát s a többi német tartományokat; Cseh-és Morvaországra pedig, mint birodalmi hűbérre, miért mulasztotta el megnyerni az új király megerősítését? Ottokár eleve is tudta, mire dűlend Ítélete azon törvényszéknek, melyben az egy bajor herczegen kívül csupa ellenségei ülnek: nem jelent meg tehát; minek következtében a birodalom ellenségének, s nemcsak a német, hanem a cseh- morva tartományoktól is megfosztottunk kiáltatott ki.

Ottokár e körülmények közt nemcsak nem folytatta ezentúl a háborút Magyarország ellen, hanem inkább minden módon oda törekedett, hogy a magyar királyban ellenségből barátot szerezzen magának. Már 1274 végén követet küldött Lászlóhoz, kérvén őt, küldene hozzá felhatalmazottakat, kikkel a békéről értekeződhessék. A magyar kormány, melynek élén a királyné mellett még mindig Pektári Joachim létezett, kit Rudolf király régóta megnyert a maga érdekeinek, ha nem volt is hajlandó e körülmények közt szorosabb összeköttetésbe lépni Ottokárral, kinek feje fölött Damokles kardja függött, meg is hallani akarta szándékait, s c végett, kívánsága szerint nem is késett hozzá követet küldeni. A követnek azonban semmi felhatalmazása sem volt a békealkura, minélfogva Ottokár kénytelen volt arra szorítkozni, hogy a béke tárgyában csak egyszerűen közölje

vele a maga kívánságát. Erre válaszolva, utóbb a magyar kormány is tudatta vele a győri püspök által a maga szándékát. László egyebek közt azt üzente neki, hogy kész volna őt atyjává fogadni s vele szövetségre lépni; de a feltételeket, melyekhez ezt kötötte, nem ismerjük [1]).

Bár e szerint az ellenségeskedés megszűnt, de a béke tényleg még sem állott helyre; Ottokár, a reá nézve mind nagyobbodó veszélyben magát mindenkitől elhagyatva látlegalább a magyarok részéről kívánta volna magát biztosságba helyezni, sőt tőlök segedelmet is nyerni a mind elkerülhetlenebbnek látszó háborúra. Miután a magyar kormánynál tett léptei czélra nem vezettek, László ipához, Károly siciliai királyhoz fordult, az ő közbenjárását kérte ki a béke s ha lehet, a szövetség megkötésére. Károly örömest hajlott kérelmére, s küldött is e végett követet vej éhez [2]); minek következtében a felek megbízottai Budán találkozván, a békefőltételek iránt némileg már meg is egyeztek [3]). De eddig is inkább csak a közbenjáró siciliai király iránt való tiszteletből, mint Ottokár iránti hajlamból ment a dolog. Ottokártól sokkal érzékenyebb sérelmeket vett volt az anyakirályné s maga az ország is, mintsem hogy vele őszintén akartak volna békét kötni most, midőn ama sérelmek megboszúlására a legjobb alkalom kínálkozott.

Es ha tán végre nem hiányzott volna is szívélyesebb érzelem a magyar udvarnál Ottokár mint rokon iránt, annak felszínre emelkedését, a barátságos viszonyok helyreálltát, minden módon meggátolni ügyekezett Rudolf király. Ő nem csak alattomos szövetségese, Pektári Joachim által működött, hanem hízelgő, szívetnyerő levelek által is ügyekezett megnyerni az ifjú király s a főrendek jó indulatát és szövetségét. „ . . . Oly annyira szivünkön fekszik, — így ír

[1]) Ottokár lev. Lászlóhoz: Fejérnél: Cod. Dipl. 5, 2, 280.
[2]) Károly felhatalmazása, követei számára Fejérnél: U. o. 311.32
[3]) Ottokár levele László nénjéhez Fejérnél: U. o. 317.

egyebek közt Lászlóhoz — hogy ama felséges és híres Magyarország régi dicsőségének fényét visszanyerje, s ellenségének (Ottokárnak) vadsága megtöressék, hogy sem személyünket, sem vagyonúnkat nem kíméljük, míg Isten segedelmével győzedelmes sasaink lábai alá nem alázzuk ama gőgös ember kevélységét .... Rajta tehát, felséges fejedelem, ki őseidtől örökölted a nagylelkűséget, övezd fel magad az erény és bátorság erejével stb.[1'1]). Még inkább lekötelező, . mit az uraknak írt: „Fényesen tanúsítottátok, úgymond, feddhetetlen hűségteket; és lelketek változhatlan erényét dicső tettekkel is bebizonyítottátok, midőn a felséges László magyar királyt és Endre tótországi vezért, a mi legkedvesebb fiainkat·. . . kiket, miután a végzet az atyai gyámoltói megfosztott, mint testet saját testünkből, mint csontot saját csontjainkból, úgy kívánunk ápolni atyai kebelünkben, — nem szűntök gyámolitani állandó szolgálataitokkal az ország ügyeiben. Ezen dicséretes tetteitekben mi fölötte gyönyörködünk; magasztaljuk ügyekezeteiteket, és bőséges kegyelemmel viszonozzuk azokat. S minthogy ezt inkább tettel, mint szóval akarjuk bebizonyítani, kérünk benneteket, ha létezik a római birodalomban oly kiváltság, melynek birtoka titeket megörvendeztetne, folyamodjatok azért hozzánk egész bizodalommal“ stb[2]) Rudolf végre még Károly siciliai királyt is a maga részére vonta.

Miként ezekből látjuk, Rudolf jobban értett a szívek megnyeréséhez, mint a daczos, büszke Ottokár, ki még ott is követelt, hol kérnie kell vala. A magyar kormány tehát, midőn Károly érzelmeinek változtáról értesült, sőt tőle némi segédhadak küldetése iránt is vett biztosítást[3]), szintén nyíltabban kezde bánni Ottokárral. Mindenekelőtt azon feltételekben, melyek iránt a két fél biztosai eddigelé alkudoztak,.

[1]) U. o. 320.
[2]) Fejérnél: Cod. Dipl. V, 2, 321.
[3]) U. o. 322.

jelentékeny változást tőn[1]), s egyebek közt azt kívánta Ottokártól, hogy fegyveres összejövetelt tartson László királylyal, s ekkoron a megváltoztatott alapon köttessék meg majd a béke. Ottokár jól tudta, hogy a magyar udvar ezen érzelemváltozása leginkább Pektári Joachim műve, ki még egy részről egészen Rudolf érdekeihez szegődött, más részről László királynál s annak anyjánál is legnagyobb befolyással bír, úgyhogy egészen tőle függnek a magyar kormány határozatai.

E szorult helyzetében tehát László nagynénjéhez, Henrik bajor herczeg nejéhez folyomodott, kinek a magyar királyi ház többi rokonaival együtt jelen kell vala lenni azon összejövetelnél. Egy levelében kijelenté neki, hogy miután az eddigi egyezkedések pontjai egészen megváltoztattak, s miután tudja, hogy László király mindenben Joachim úrtól függ, míg ez oldala mellett marad, nem akar többé találkozni Lászlóval a béke miatt. Elmegy mindazáltal a kitűzött helyre hatalmának egész erejével, hogy, ha Joachim a béke ürügye alatt országaira akarni törni, őt e szándokában meggátolhassa. Figyelmezteti egyszersmind a herczegnét, hogy az álnok Joachim, valamint hűtlen volt István király iránt, s egyenesen ő okozta halálát Endre herczeg elrablásával: László király iránt is hűtlenné fog válni. Végül kijelenti, hogy ő a békét óhajtván, azt ezután is kész megtartani a már kialkudott feltételek szerint[2]).

Joachim úr Rudolf érdekében czélját érte: miután Ottokár a megváltoztatott feltételeket elfogadni s a találkozásra megjelenni nem akart, most már nyíltan lehetett vele szakasztani, s a szövetséget Rudolffal megkötni; mi ezután

[1]) Jam totum ordinationis est propositum immutatum, — írja Ottokár, László nagynéniéhez. U. o. 316.

[2]) Ottokár ezen érdekes levelét Fejér Katalinhoz, Dragutin szerb fejedelem nejéhez, László nővéréhez véli írottnak: sokkal valószínűbb, hogy az Erzsébethez, a bajor Henrik nejéhez, IV. Béla leányához, tehát László nagynénjéhez íratott. Cod. Dipl. V, 2, 315.

meg is történt. Rudolf, mihelyt László segedelméről biztos, lett, az 1276-ki szeptemberben még egyszer felszólitá Ottokárt, bocsátana ki kezeiből a német tartományokat, s midőn erre, mint eleve is várta, tagadó választ vett, seregét a Duna jobb partján minden ellentállás nélkül Bécs alá vezette; s itt a magyar hadakkal egyesülvén, a várost körűltáborolta · Ottokár a Duna balpartján állott hadaival; de miután német tartományaiból, különösen Stiriából, Karanténból és Krainból senki sem fogott mellette fegyvert, sőt a cseh urak közöl is többen nyugtalankodtak, nem mert szembeszállani Rudolf és László egyesült hadaival. A bizodalommal önmagában erélye is végkép elhagyta az elébb oly büszke királyt. Megaláztatását elkerűlhetlennek látván, lelkének e miatti hánykódásait és szégyenérzetét zajos vadászatokban ügyekezett elfojtani, mialatt Rudolf Kloster-Neuburgot megvévén, mind nagyobb erélyly el.ostromolta Bécs városát. Végre erőt vett rajta a félelem: követe, Bruno olmüczi püspök, békét kért Rudolftól, mely neki aztán oly feltétel alatt meg is adatott, hogy Ausztriát, s a többi német tartományokat, mint birodalmi hűbért, Rudolf kezeire bocsássa, Cseh- és Morvaországot annak kezeiből hűbérül vegye át; a Magyarországban elfoglalt várakat, s az anyósa, Anna herczegasszony által hozzá kivitt családi kincseket Lászlónak adja vissza [1]).

De a megaláztatást, hatalmának csökkenését nem tűrhette a büszke király. És sebzett kedélyét még neje, a nem kevésbbé büszke magyar Kunegunda is egyre ingerelte. A békeföltételek közöl ennélfogva többeket teljesíttetlenűl hagyott. Most Lászlót még inkább gyűlölvén, mint magát Rudolfot, azokból, mikkel irányában tartozott, egyátalában semmit sem hajtott végre: a várakat, a családi kincset még mindig kezei közt tartá.

Rudolf, mint jó emberismerő, eleitől fogva nem bízott

[1]) Marignola, Dobnernél: II, 226. Hist. Austr. pars plenior, Frehernél: I, 471. Kézai: Chron. II, Cap. 5. Endlichernél 120. A béke pontjai Fejérnél: V, 2, 324.

a béke állandóságában; miért is egy perczig sem szűnt meg oda törekedni, hogy épségben fentartsa, sőt nevelje, öregbítse a magyar udvar barátságát, hogy annak újabb segedelmét is biztosítsa magának az előre látott háborúra. Nemcsak megújítá a szövetséget, hanem a sógorság kötelékei által is szilárdítá a barátságot. Kívánsága szerint Ladomér váradi, Timotheus zágrábi püspökök, Lóránt bán, Aladár az anyakirályné étekfogómestere s nógrádi főispán, Dömötör fehérvári prépost s alkanczellár, és János budai prépost, 1277-ki julius 13-kán Bécsben újabb szövetséget kötöttek Rudolf biztosaival. Kiköttetett ebben, hogy Rudolf leánya, Clementina, Endre vezérnek jegyeztessék el; hogy Rudolf újra intse meg Ottokárt a békepontok teljesítésére, a mennyiben ezek a magyar királyt illetik; és ha ezt Ottokár tenni vonakodnék, Rudolf őt fegyverrel is kényszerítse, úgy mindazáltal, hogy segedelmére László is küldjön sereget. Egymás hűtleneit be nem fogadják; a gonosztevőket, kik a határokat háborgatják, kölcsönösen megfékezik. Egymás kereskedőinek szabad közlekedést biztosítanak stb.[1]). Rudolfé föltételek megtartására a magyar követek kezeibe esküt mondott, s hasonló eskü vételére Lászlóhoz is követet küldött.

E szövetséget Rudolf, midőn az őszi hónapokat Ottokár lépteinek szemmel tartása végett Bécsben tölté, még személyes találkozás által is megerősíteni kívánta. Az ifjú király Rudolf követeitől meghíva, Mindszent-nap táján (1277) utazott hozzá Haimburgba, hol miután a szövetséget személyesen megerősítették, s annak megtartására, eskü helyett, egymással kezet fogtak, a szövetség pontjait még avval bővítették, hogy Ottokár ellen egymást összes erejűkkel segítsék, egymás tudta s megegyezte nélkül békét vele ne kössenek. Végre Rudolf á tizenhat éves Lászlót fiává fogadta, s visszatértében Bruckig kísérte el[2]).

[1]) Fejérnél: U. o. 388.

[2]) Rudolf lev. Katonánál: VI, 739. Hist. Austr. pars plen. i. h. László levele Fejérnél: V, 2, 399. Kézai. II, C. ö.

A háborút Ottokár, brandenburgi, meisseni, lengyel és orosz segélyhadaiban bízva, már 1278-ban, pünkösd táján megkezdi', némely várakat Ausztriában ostrom alá vévén. Neje folytonos ingerléseinek befolyása alatt a, büszke ember nem tűrhette tovább megaláztatását: el volt tökélve, győzni vagy meghalni. Rudolf, kinek most a birodalomból némi sváb hadakon kívül semmi segedelme sem érkezett, s egyedül az Ottokártól elfoglalt tartományok hadi erejére kellett támaszkodnia, buzgóim sürgetve kérte Lászlót, jőnc mennél clébb segedelmére hadaival. László Ígéreteihez híven, egy hatalmas sereggel [1]), alkalmas időben jelent meg a Dunánál Pozsony mellett; s ott a folyamon átkelvén, augusztus közepén Miíreheeknél egyesült Rudolffal, ki már epedve, Kézai szerint, „mint Isten segedelmét[11], várta volt megérkeztét[2]).

Ottokár ekkoron Laa, várát ostromló hadaival. Erejének s tábora egyéb viszonyainak kikémlelése végett a szövetséges királyok Sós György urat mintegy kétezer könnyű lovassal küldők ki feléje. György úr emberül megfelelt küldetésének, az ellenséget több csatározásokkal nyugtalanítván[3]). Ottokár ebből látta, hogy a magyar sereg már egyesült Rudolffal, s bár minden segélyhadai még nem csatlakoztak hozzá, az ostrommal felhagyván, a szövetségesek felé indúlt és Stilfrid táján, ütközetre alkalmas helyen, tábort ütött. Sós György visszatérte után Rudolf és László haladék nélkül megindítók hadaikat, s aug. 25-kén Ottokárral szemközt félmérföldnyi távolságban szálltak táborba. Másnap haj-

[1]) Némely kül krónikák, (p. <>. Chron. Colmar. C.'Urstisiusnál II. 45.) 14—15 ezerre teszik László hadát; de hibásan. Maga Rudolf azt állítja egy levelében (IJodman; Cod. Epist. Rudolphi, ep. 79), hogy a magyarok 40—, a kunok 16 ezeren voltak A sereg nagyságát abból is lehet következtetni, hogy, miként László több levelében mondja, az ország derék hadával — cum generáli exercitu ment Ottokár ellen.

[2]) Chron. II, Cap. 5. Endlichernél 121.

[3]) László adománylevele György úr részére 1288. Fejérnél: V, 3, 393. Chron. Salisburg. Feznél: I, 376.

nalban mind a két részen nagy harczvágygyal készülének a válságos ütközetre. A kún lovasság a két szárny szélein nyert állomást, hogy az ellenséget oldalt s hátmögül háborgassa nyilaival. A magyar dandárok két nagy osztályban az előtért foglalták el; utánok a harmadik osztályt a sváb, karantén és kraini hadak és a salzburgi érsek zászlóalja képezték; a negyedik osztályban Rudolf maga az osztrákokkal állapodott meg, Capelleni Berchtold alatt némi vasas zászlóaljakat hagyván tartalékul. A magyar had oly erővel csapott össze a morva dandárokkal, melyeknek Milota, a volt stájer kormányzó s Ottokár egyik szárnyának vezére parancsolt, hogy ezek annak rohanását ki nem állhatván, futásnak eredtek. Követték nem sokára példájokat a lengyel zsoldosok is. De Ottokár a középen oroszlán! bátorsággal harczolt, s Rudolf dandárét oly keményen szorongatta, hogy harczrende már-már bomladozni s hanyatlani kezdett. A nehéz lovasság megérkezte azonban itt is megfordította a szerencsét. Ottokár serege majdnem az egész harczsorban megfutamlott; de ő maga, „bár hadait szétszórva, magát csaknem egészen elhagyatva látta, nem akart tágítani, s magát óriási lélekkel, bámulatos bátorsággal védelmezve“, | nem győzedelemért többé, hanem hősi halálért ernyedetlenűl folytatta a küzdelmet, mígnem sebektől elborítva, lovával együtt földre térítetett [1]). A megfutamlás azonban nem sokakat mentett meg a cseh hadból: sokan a Morva folyamban találták halálukat, sokan a futamlók után eredt magyar és kim könnyű lovasság fegyvere alatt hulltak el, vagy fogságba estek[2]).

[1]) Maga Rudolf e szavakban dicséri hősies magaviseletét a pápához írt levelében: Licet autem rex praedictus militum suorum agmina dissipata videret, seque fere ab omnibus derelictum; .... cedere noluit, séd more et animo giganteo, virtute mirabili se defendit, donee quidam ex nostris ipsum mortaliter vulneratum una cum dextrario deiecerunt. Testén 17 seb találtatott.

[2]) Chron. Leobiens. Feznél: I, 838. Salisburgense u. o. 377, Ké-

Rudolfot a győzelem urává tette Ottokár széles birodalmának; és a győzedelmet ő leginkább a magyar fegyvernek köszönhette: mert míg László mintegy hatvanezer fegyveressel vett részt az ütközetben, Rudolf abban alig számlált nyolcz vagy tíz ezer embert zászlai alatt. Elismerte ezt maga Rudolf is, midőn nem elégelvén a csatatéren kifejezett hálát, azt nem sokára még egy levélben is megörökíteni kívánta. E levélben, miután az öröm áradozó kifejezéseivel magasztalta Lászlót, ki már ifjú korában is ily dicsőnek mutatkozik, így folytatja hálálkodását: . . . „A nyelv meg nem mondhatja, a toll le nem írhatja végtelen örömünket, hogy oly nagylelkűleg s oly hatalmas erővel keltetek közös sérelmeink megboszúlására, a római birodalom és Magyarország közös ellensége ellen! Miért is Istent dicsérve, mire csak képesek vagyunk, a legnagyobb hálát mondjuk királyi Felségednek, s fenhangon ígérjük, hogy a nektek fogadott bonthatatlan szövetségtől semmiféle viszontagság nem fog bennünket elhajlítani, hanem a ti ügyeiteket mindig és mindenben saját ügyeinknek fogjuk tekinteni. íme tehát ünnepélyes követségünket küldjük hozzátok, hogy veletek értekezzék, mit kelljen tennünk a jövőre közös javunk tekintetében: ezt mi egészen a ti rendelkezésiekre hagyjuk, a ti akaratotoknak alája rendelvén saját kivánatainkat; és ha királyi bölcseségteknek úgy tetszik, hogy követeinkkel a magatok részéről is küldjétek hozzánk követeket, azt igen szívesen veszszük, őket teljes jó akarattal fogadandjuk, s kielégítő válaszszal küldendjük vissza hozzátok[1]).

II.

De bár ily hálás érzelmeket fejezett ki Rudolf László iránt a legválságos ibb perczekben nyújtott segedelméért:

zai: Chron. 11, Cap. 5. Histor. Austr pars plenior, Frehernél: 1,472. Árpádkor! új okmánytár IV, IGö. 170.

[1]) Katonánál: Hist. Crit. VI, 71:>.

a nagy győzedelemből egyéb haszon nem jutott Magyarországnak, mint az Ottokár táborában nyert zsákmány s ama cseh zászlók, melyeket a király a székesfehérvári templomban tűzetett ki, és ama családi ékszerek, melyeket Ami: herczegasszony 1270-ben vitt volt Ottokár udvarába. A gondatlan, csak vigadni, élvezni szerető ifjú király oldala mellett nem volt férfiú, ki az ország érdekeit szívén hordván, iigyekezete czéljául azt tűzte volna ki, hogy a nagy győzedelem gyümölcseiben a magyar birodalom is osztozzék. A követek, kiket László Rudolf felhívása következtében hozzá utasított, s kik egyszersmind leánya jegyesének, Endre vezérnek kora halálát is hírül vitték, viszont csak Rudolf változhatlan barátságának bizonyítványaival[1]) s azon hírrel tértek vissza, hogy a morva rendek már hűséget esküdtek Rudolfnak, s ugyanazt a csehek is nem sokára megteendik.

László még a nyert győzedelem dicsőségét is elvesztette ama zavarteljes időben, melyet ckkoron a király gyászos könnyelműsége s az urak önzése és viszályai hoztak ,·. hazára. Mert ennek rég nem volt szomorúbb képe, mint épen most, midőn Rudolf a magyar vitézség gyümölcseit szedegette. László még csak tizenhat éves lévén, az ország kormányát anyja, a kún Erzsébet, Pektári Joachim főtárnokmester, s mégegypár, nálánál semmivel sem jobb, sem gondosabb úr kezelte. Roszabb kormánya még alig volt valaha az országnak. Maga a királyné, s vele együtt Joachim s a többi fő urak, kik a hatalomban osztoztak, adának példát rablásra, fosztogatásra, a gyöngébbek elnyomására. Ezen korbeli emlékeink alig szólnak egyébről, mint a legiszonyúbb zavarokról, melyek az országot minden részeiben sanyargatták. A várak, melyek a tatárjárás óta nagy számmal

[1]) Licet dilectus nobis quondam Andreas, illustris filiae nostrae sponsus .... cursu, prohdolor nimis praecipiti viam transiverit brevis vitae; nostrae tamen societatis et amicitiae vobiscum initae fundamentum immobile dum vixerimus, perman ebit, — írta lludolf a követek által Lászlónak Katonánál: VI, 741.

emelkedtek, jobbára rabló várakul szolgáltak féktelen uraiknak[1]). Ha valahol a családapa elhalt, s felnőtt fiai még nem voltak, hátrahagyott birtokait a szomszéd urak jó martalék gyanánt osztották fel egymás között[2]). A Szepességben Lóránt és Gergely urak a közökre kerített Szepesvárból hosszában, széltében pusztítók a vidéket, úgyhogy utóbb hadjáratot kellett intézni megfékezésökre[3]). A dunántúlNémetújvári Iván, az alvidéken maga Pektári Joachim testvére, István bán fosztogatták, zsarolták a gyöngébbeket. A féktelen urakkal a rablásban vetélkedtek:i kunok, kik a királynéban rokonukat tekintvén, s pártfogót bírván, csaknem ellenség módjára garázdálkodának az országban. „E kánok — így ír egy levelében az olmüczi püspök a pápához — nem csak az idegeneket, hanem az ország lakosait is kegyetlenül háborgatják, . . . hatalmuk oly nagyra nőtt, hogy magát Magyarországot veszélylyel fenyegetik“[4]). „Lázangó mozgalmak s kegyetlen polgárháború dúlnak az országban, úgymond III. Miklós pápa egy 1278-ki levelében[5]) — a királyi kormány tekintélye lesülyedve lévén, nem csak a hívek javai pusztíttatnak, hanem az egyházak jogai is megsértetnek . . .“

A pápa, értesülvén az ország e szomorú állapotáról, 1278 őszén Fülep fermói püspököt szentszéki követül küldé be e bajok, kivált az egyházi sérelmek orvoslása végett. A követ Dalmát- és Horvátországban kezdé meg működését. Pál szebenikoi püspököt, kinek választása körül némi ren-

[1]) l’articularium castellorum plura dispendia quam commoda nosiris temporibus cognoscuntur. László lev 1278-ból Fejérnél: V,2, 440.

[2]) Barones regni nostri divisis inter se possessionibus praedictis iuxta suae voluntatis libitum easdem occupassent. László lev. Fejérnél. F. o. 446.

[3]) U. o. 468.

[4]) Raynaldnál: Annál. Eccl. 1273 évhez η. 12.

[5]) U. o. 1278 évhez, n. 32. Katonánál: VI, 771. A pápának ez iránt kelt számos levelét közli Theiner után az Árpádkor! új okmánytár IV, 110. kövv.

detlenségek történtek, székétől megfosztotta. László környezetének tanácsán indulva, eleinte vonakodott befogadni az erkölcsbírót; utóbb mindazáltal, vagy mivel ez iránt Rudolf német királytól is vett levelet, vagy mivel a püspökök tanácsai jutottak érvényre 1279-ben egész készséggel fogadta a követet s teljesítette intéseit. Junius 23-kán az egyházi s világi urak gyülekezetében László ünnepélyes esküt tőn le a követ kezébe, Ígérvén, hogy az egyházat minden jogai s javaiban védeni, a szent. királyok törvényeit és jó szokásait s átalában mind azt, mire a királyok koronáztatásukkor esküdni szoktak, sértetlenül megtartani s megtartatni fogja, és azon czikkelyeket is végrehajtatja, melyeket Uzák és Tolon, kun nagyok, népük nevében szintén megtartani Ígértek ezen alkalommal. E czikkelyekben fogadták a kunok, hogy népükből mind azok, kik még nem keresztények, magukat rövid időn megkereszteltetik. s pogány szokásaikkal felhagyva, a kath. egyház kebelébe térnek; hogy nemez sátraik alól a többi országlakosok módjára, állandó házakba költözködnek, minden rablástól, gyilkolástól s erőszaktételtől tartózkodni fognak; az egyházaktól elrablott javakat pedig visszaadják. Mind ezek felett ígérte a király, hogy húsz nap múlva nyilvános országgyűlést tartand, s mi ott a pápai követ tanácsai szerint határoztatni fog, végre is hajtandja[2]).

Az országgyűlés aug. 10-kén valóban meg is tartatott. Itt, miután Alpra és Ozur, a kúnok vajdái s többi nagyjaik újabban is esküvel fogadták, hogy minden kún megkereszteltessék, s ezen Ígéret teljesítésének biztosításául mind a hét nemzetségből túszokat állítottak, újabban is végeztetett, hogy sátraikat odahagyván, ugyanazon helyeken állandó lakokat építsenek, melyeket nekik egykoron IV. Béla király tűzött volt ki, úgymint a Duna és Tisza közt, a Kőrös folyam partjain, s a Maros és Temes között. Továbbá, minthogy a nemesek minden jogaiban részesítte.ttek, ezeknek honvédelmi

[1]) A pápa lev. Raynaldnál 1279 évhez. Katonánál: VI, 819.
[2]) Katonánál: VI, 790. Endlichernél: Móniim. f>ő4.

kötelességében is egyaránt osztozzanak. Keresztény foglyai- kát és szolgáikat, kiket az ország lakosai közöl tettek rab- jaikká, szabadon bocsássák. Miként a nemesek, úgy ők is a nádor törvényszéke alá tartozzanak, úgy mindazáltal, hogy a nádor mellett nemzetségeik fejei is együtt üljenek a'tör- vényszéken stb. A pápai követ még azt*is kiványta,lhogy hosszú üstökiik és szakállok lenyirassék, s kún kalapjaikat, melyek egyébiránt már a többi országlakosok közt is divattá lettek, elvetvén, a magyarok módjára ruházkodjanak; mi azonban mellőztetett').

A pápai követ intései, a jobbak tanácsai, kik most az udvarnál felülkerekedtek, egy időre egyebekben is komo- lyabbá, áz ország kormányára nézve gondosabbá tették az ifjú királyt. Pektári, úgy látszik, a [kormánytól elmozdítta- tott, és Csák Máté, somogyi és sopronyi főispán, még az országgyűlés előtt nádorrá neveztetvén, [rendeletet vön az országtanácsból, hogy a király helyett annak képében szigo- rúbban ügyeljen a közdolgokra; a latrokat, hatalmaskodókat megfenyíteni, az egyházak, vármegyék és nemesek elfoglalt javait igaz birtokosaiknak visszaadni egész tiszti hatalmával ügyekezzék [2]).

Az országgyűlés után a pápai követ Budán egyházi László a Pá- . . , . P... . ., r paizsinatot tartott, hogy az egyazi fegyelmet, mely nem ke- ki;iz! vesbbé meglazult, mint az ország polgári állapota, szintén helyreállítsa. De alig ültek itt pár hétig a főpapok, midőn László, vagy mivel valóban sérelmesek voltak koronája jo- gaira nézve némely végzések, melyek az egyházi kegyúri jogot s a megürült javadalmak jövedelmeit[s]) illeték; vagy csak, — mint utóbb maga bűnbánva állító — mivel „fiatal füzétől elragadtatva, és némely gonoszok tanácsaitól elcsá-

[1]) Ld. e végzéseket Praynál: Dissert, in Annál. Vet. 117. Endli- chernél: 559.

[2]) Fejérnél: Cod. Dipl. V, 2, 477.

[3]) Ezekre nézve végeztetett, hogy azokat semminemű világi sze- mély ne merje lefoglalni. 49. pont. Endlichernél.

bítva, a végzéseket a maga kisebbségére irányzottaknak vélte“, a budai bírónak és polgároknak súlyos büntetés alatt megparancsolta, hogy az összegyűlt főpapokat a városból rekeszszék ki, és sem az ő, sem a cselédjeik élelmére való tárgyakat ne engedjék nekik bevásárolni’). Mi több, haragjában mind azokat, miket a követnek előbb ígért volt, visszavonta, s az országgyűlés végzéseit sem hajtotta végre. A pápai követ kénytelen lőn a zsinatot szept. 14-kén befejezni, s Pozsonyba vonúlt; onnan pedig a királyt egyházi átokkal sújtotta, s az isteni szolgálatot az egész országban eltiltotta “).

E szigor eleinte csak daczát nevelte Lászlónak. A követtől a pápához fölebbezett, s a magyar püspököket, királyi haragjával fenyegetőzve, minden egyetértéstől eltiltá a követtel. Endre egri püspök, nem vette komolyan e fenyegetést, s nem szűnt meg összeköttetésben maradni a követtel; de ezért súlyosan lakolt. László a püspökségnek az egri völgyben fekvő javait elpusztította, a lakosokat Színhalomra szállíttatta; egyéb jószágait pedig lefoglalván, ledér élete társainak adományozta: mind ezt azon ürügy alatt, mintha a püspök egyet értett volna a Szepességben lázongó urakkal; holott Endre püspök, mint utóbb kisült, csak azért érintkezett velők, hogy őket rendre, nyugalomra bírja[3]).

Azonban a követ által mindenekről értesült pápa is komolyabb hangon kezdett szólani akirálylyal. Őt keményen megfeddvén, élénken szeme elébe tartá a következményeket, melyeket csökönössége által vonhatna magára. „Reméljük ugyan, — úgymond 1279-ki deczember 9-énkelt levelében[4]) — hogy a mindenek igazgatója visszavezérlend parancsai ösvényére; de ha jelen változékonyságodban megátalkodnál, erősen hiszszük, hogy Isten hatalma győzni fog fölötted. Bí-

[1]) Raynald 1280. évhez, n. 8. Katonánál: VI, 835.
[2]) Te ex communicatum et regnum tuum interdicto fuisse supposítum. A pápa lev. 1279. dec. 9. Katona: VI, 823.
[3]) Fejérnél: V, 3, 80.
[4]) Raynaldnál ez évhez. Katonánál: VI, 818.

znnk abban is, hogy az ország főpapjai s világi nagyjai és népe is őszinte buzgalommal ragaszkodnak az egyházhoz, miszerint téged nocsak ne segítsenek hasonló gonoszságban; hanem, a hit és vallás iránti buzgalomtól hevülve, fel is keljenek a te s tieid tetteinek gáncsolására.“ Irt egyszersmind a királynéhoz, az egyházi s világi urakhoz, ösztönözvén őket, keljenek fel a vallás védelmére. Irt továbbá Károly siciliai királyhoz, László ipához, s Rudolf római királyhoz, kérvén őket, intenék ők is a tévútra csábított királyt. Követét pedig, a ferinói püspököt kitartásra szólította[1]).

László ennyi fidől ostromoltatván, végre bünbánva fordít It a pápai követhez. Királyi szavát elébbi ígéreteinek teljesítésére újabban is lekötötte, s vezekléssűl a szegények számára évenként száz gíra alamizsnát alapított[2]), s többféle adományokkal gazdagította az egyházat[3]). Megígérte ezen fidül a követnek, hogy a melléktartományokban is, különösen Bosnyában végrehajtja mind azon egyházi rendeleteket, melyek az eretnekek ellen hozattak. Ugyanazt fogadta a követnek Erzsébet anyakirályné is, a közvetlen kormánya alatt lévő részekre, Bosnyára, a macsói bánságra, Valkó és Pozsega vármegyékre nézve ').

A pápai követ törekvéseinek az egyházi viszonyokban kicea- végre csak sikerült némileg helyreállítani a rendet, de pol- Ponsoélete. gári tekintetben a viszály, zajlongás, belháború egyre nyomorgatta az országot. Magán életében is csak a régi maradt László. Nejét Erzsébetet elhagyván, kún urakkal, anyjának rokonaival társalkodva, kún ágyasokkal kéjelegve töltötte napjait. Az ezen korbóLfenmaradt okmányok a legszomorúbb képét ábrázolják a hazának. Erdélyben Gyulafehérvár s több más város végkép elnéptelenedett[5]); a Szepességben

[1]) Raynaldnál u. o. ep. 8 —11. Árpádkori új okmánytár IV, 191. kövv.

[2]) László lev. 1280. aug. 18. Katonánál: VI, 835.

[3]) Ld. Fejérnél: V, 3. 17. 21. stb.

[4]) U. o. 35. 37. ‘) 11. o. 118.

Loránt úr, nyílt lázadásra vetemedvén, az egész vármegyét, Gölniczbányát, s a Tiszán túl a Nyírséget egész Erdélyig elfoglalta s kénye szerint zsarolta [1]); a nyugati megyékben Németújvári Iván csaknem függetlenül uralkodott roppant uradalmaiban, megvetve minden törvényt s jogot; a déli részeken Lythen vajda egy egész tartományt elszakasztott az országtól[a]); a kúnok, minden fogadalmak daczára büntetlenül garázdálkodtak stb.[2]).

És a mily zavaros volt az ország állapota, oly homályos annak története is ezen évek alatt. Vannak okmányok, melyek kétségtelenül bizonyítják, hogy ez időben maga a király is elfogatott és elzáratott. De lázadók zárták-e el őt? — vagy mint némelyek állítják, s magunk is hiszszük, a haza jobb fiai tették ezt, hogy őt eszére térítsék, bizonytalan. Fogsága helyét szintúgy nem tudjuk. Vannak, kik ezt Visegrádra helyezik, s állítják, hogy fogságában adta volna javulásának már fentebb említett jeleit, s újabb Ígéreteit a pápai követnek[4]). Ezen véleménynyel azonban ellenkezik az, hogy a királynak 1281 folytában kiadott okmányai, midőn állítólag fogságban volt, több helyekről keltek, Viseg-

[1]) U. o. 274.

[2]) U. o. 275.

[3]) „Per quos (infideles) regnum nostrum exstitit vastatum“ — mondja maga László egy 1283-ki levelében. Fejérnél, u. o. 157.

[4]) Erzsébet anyakirályné egy 1281-ki levelében olvassuk: Et juia dominus rex, filius noster carissimus per saevitiam quorundam infidelium regni nostri et audaciam temerariam .... captns detinebatur, nos veluti mater anxia . . . diétás 200 marcas dedimus et expendimus fidelibus regiae maiestatis . . . pro liberatione filii nostri. Fejérnél: U. o. 128. 163. László egy 1278-ki levelében mondja: Cum per Fintha palatinum captivati fuissemus. Fejérnél: V, 2, 426. Ezen okmányra nézve mindenekelőtt azon kérdés támad, valóban 1278-ban kelt-e, mely évre azt Fejér helyezi? s aztán, nem a László koronázása előtti elfogatásról van-e itt szó, mint mi hiszszük? E második kérdésre világot vethet egy harmadik kérdés megfejtése: ki volt 1272-ben és 1281-ben erdélyi vajda és alkanczellár, miután ezen okmányban vajdának Miklós úr, alkanezellárnak Benedek eszterg. prépost említtetik?

rádról egy sem; magok azon levelek, melyekben a pápai követnek javulást ígért, Budán adattak ki.

De legyen ez bár miként, annyi bizonyos, hogy a király fogságában magába tért, s javulásával a kunok lázadása is összeköttetésben áll. Midőn tudniillik a kunokat illető végzéseket szigorúbban kezdené végrehajtani, ezek nyilván fellázadtak, Főnökük, Oldamur, már a főhatalom birtokára is vágyva, népének fegyvereseit összegyűjtvén, a Hódos tónál táborba szállott. Ez végre felvillanyozta Lászlót is; hadait gyorsan összeszedte s a kunokat táborukban megtámadta. Szerencséjére, az ütközet előtt támadt nagy záporeső a kunok iveit haszonvehetetlenekké tévén, a győzedelmet megkönnyítette. A megvert kúnhad nagyobb része Oldamur alatt Erdélyen keresztül tört magának utat s a Moldvában tanyázó Nogáj-tatárokhoz menekült. De oda is utánok eredt László, s őket visszatérésre kényszerítendő, átkelt seregével a havasokon, s egészen a tatárok országának határáig nyomult, hol, mint egy levelében [1]) maga mondja, — még senki sem járt elődei közöl. A hadjárat eredményéről nincs tudósításunk, hihetőleg visszahozta őket, legalább egy részben, s velők együtt jöttek be azon tatárok is, kikkel pár év múlva találkozunk a történetben.

E komolyabb foglalkodás szintúgy, mint meghasonlása előbbi kicsapongásainak társaival, a kúnokkal, jótékonyan hatott az ifjú király kedélyére. Úgy látszik, egy ideig mind magán életében több díszt s rendet tartott, mind az ország ügyeiről komolyabban gondoskodott. Egy 1284-ben kelt levele[2]) tanúskodik, hogy még anyját, Erzsébet királynét is szigorúan megintette, hagyna fel az egyház, különösen a zágrábi püspökség javainak pusztításával s lefoglalásával. „Nem kevéssé megütődött, úgymond, szívünk, hogy kedves

[1]) Fejérnél: V, 3, 410. A kúnok lázadását számos okmány említi. A krónikák közöl Turőczié: II, Cap. 78. Kézai: II, Cap. 5. Endlichernél 122.

[2]) Péterfy: Concilia S. Hung. I, 104. Katona: IV, 895.

anyánk, kinek jó tanácscsal illenék vezetni a mi fiatalságunkat is a kormány ügyeiben, mégis a mennyire kora hanyatlik, annyira öregbedik benne a hajlam az egyházi javak megtámadására/' És hihetőleg ezen intés lett oka ama viszálynak is, mely ez időben László s anyja közt létezett[1]). — A megtérés ezen korába esik az is, hogy midőn sógora, Fekete-Leszko, krakói és szandomiri fejedelem, Konrád maszovi herczeg által birtokaiból elűzetvén, segítségért folyamodott Lászlóhoz, ez őt György úr által egy sereg élen tartományába visszahelyeztette[2]).

De bár e jó kezdet után az új pápa, IV. Márton is atyailag intette őt, lenne állhatatos az eét'ny ösvényén[3]), javulása nem maradt állandó. A kúnokat ismét mindinkább visszafogadta társaságába: ezek pedig rövid idő alatt kiirtották kebeléből a jobb erkölcsöknek alig sarjazó inagvát. Nejét ismét elhagyta, s kun ágyasokkal kéjelgett. A kúnok által lassanként a tatárok is bejutottak társaságába. S azontúl nemcsak hogy semmit sem gondolt az ország ügyeivel, hanem kunjai s tatárai élén még maga is fosztogatni kezdé az egyházakat s klastromokat[1]).

A király ezen elvetemült erkölcsei annál nagyobb veszélyt s nyomort hoztak a hazára, minthogy a tatárok 1285 nyarán, Oldamurtól meghíva, az országba jöttek s azt Pestig tűzzel vassal pusztították. László maga, úgy látszik, nem sokat törődött vele. Legalább sehol sem találunk nyomára, hogy sereget gyűjtött volna ellenök. Csak annyit tudunk, hogy György úr s az erdélyiek, kivált az aranyosi székelyek

[1]) Erről több okmány tesz említést, például Fejérnél: V, 3, 322, 336.

[2]) Fejérnél: U: o. 384. 394. 410. Katonánál: VI, 953.

[3]) Raynaldnál 1282 évhez, n. 36. Fejérnél: u. o. 136.

[4]) Így panaszkodik a szepesi káptalan 1285-ki levelében: „Cum in spoliatione Ecclesiae nostrae per regem Ladislaum et suos neugaros inter damna quam plurima una cum aliis rebus antiquum sigilium nostrum fuisset . . . ablatum. Fejérnél: V, 3, 306.

s némely más egyes urak, velők több ízben szerencsésen csatáztak, s midőn a tatárok, a tél beállván, nagy martalékkal és számos fogolylyal kitakarodtak, ezek közöl több ezeret megszabadítottak rabságukból [1]).

A jobb hazafiak vérző szívvel látták hazájok e pusztulását, s kérelmeik és sürgetéseikre a király 128fi-ban valahára közönséges országgyűlést hirdetett a Rákos mezejére '). E gyűlés végzései nem jutottak el hozzánk. Hihetőleg itt alkottattak azon rendelőtök, melyek elszórva találtatnak László ezenkori okmányaiban. Ezeknek egyike szerint Mokány nádorispánnak meghagyatott, hogy az országban claradt rablásokat s hatalmaskodásokat keményebben fenyítse meg, minélfogva a nádor az egyes megyékben is gyűléseket tartott[3]). Egy másik rendelet szerint, külön királyi emberek küldettek ki, kik a várjavakat megvizsgálnák, s az igazságtalanul elfoglalóikat igaz birtokosaiknak visszaadnák[4]).

Egyébiránt, ha a legjobb törvények alkottattak volna is, haszna azoknak alig lehetett, mert nem volt ki azokat végre hajtsa: a király fülei süketek voltak minden intésre, minden panaszra; ő ismét az eléhbi fertőbe merült. Sőt, miután ipa, Károly siciliai király meghalálozott, ki, úgy látszik, őt némileg még is korlátolta kicsapongásaiban, még az előbbinél is feslcttebb életre adta magát. Kún ágyasai mellé az országban megtelepedett nogaj-tatár nők közöl is többeket fölvett udvarába; s az illemnek szintúgy mint az erköl-

[1]) Turóczy: II, Cap. 79. Hist. Austr. pars plenior Frehernél: I, 476. Annál. Altehens. de hibásan az évre nézve. U. o. 570. László levelei Katonánál: VI, 953. 997. Fejérnél V, 2, 394. V, 3, 399. 452. VII, 2, 110. A pesti révészek is a maguk meggazdagítására fordították a köznyomort, zsarolván a tatárok elöl a dunántúlra futó népet. Ld. az érsek lev. Katonánál: VI, 919.

[2]) Nyoma van ennek László levelében Fejérnél: V, 3, 307.

[3]) Katonánál: Hist. Crit. VI, 927.

[4]) Fejérnél: Cod. Dipl. VII, 2, 76. 102. Maga a király is helyreállitá néhol a várjobbágyokat. Fejérnél: V, 3, 353.

csiségnek minden korlátáin túllépvén, velők dorbézolt, velők lakott, kán s tatár viseletét és szokásokat von fel; nejét pedig Izabella vagyis Erzsébet királynét, mivel ezek miatt neki talán szemrehányásokat tett, Sz. Margit szigetén elzáratta, és sok ideig nélkülözésekkel sanyargatta börtönében [1]).

III. Honorius pápa ezekről értesülvén, 1287-ki marczius 12-én kemény, feddő levelet írt Lászlóhoz, „Örvénybe sülyedtél, — úgymond egyebek közt — nem átallod még hírnevedet is annyira megrontani, hogy már csúfjává lettél a népeknek . . . meggyalázod magadat s a magyar királyi házat, mely gazdag szokott lenni jeles sarjadékokban, . . isteni s emberi törvények által tiltott bűnben élve, botrányára vagy az embereknek, gyűlölt Isten előtt . . . Tudtára adja egyszersmind, miképen megbízta légyen az esztergomi érseket, hogy őt, ha meg nem javul, egyházi átokkal sújtsa [2]). Az érseknek e felett meghagyta, hogy a királynét, kit férje oly méltatlanúl sanyargat, mennél elébb szabadítsa ki börtönéből, a pogányok ellen pedig kereszthábort hirdessen[3]). De az intés mitsem használt. A pápa nem sokára meghalt; s a bíbornokok testületé, a szentszék üressége alatt még augusztus 2-kán is ugyanazon intéseket, — az érseknél, a veszprémi püspöknél, Venczel cseh királynál s Albert osztrák herczegnél ugyanazon sürgetést kényteleníttetett megújítani).

Ladomér esztergomi érseknek sikerült végre oda vinni az ügyet, hogy Esztergomban még 1287 folytában országgyűlés tartassék. Ennek czéljaúgy látszik, csak az volt, hogy a királyt rendesebb, méltóságához illőbb életre bírják. És miután itt III. Honorius pápa s a cardinálok említett levelei felolvastattak, az ország rendei is szívökre vették az ügyet.

[1]) Erzsébet királyné lev. Fejérnél: V, .3, 462. Úgy szintén a következő jegyzetek alatti okmányok.

[2]) Haynaldnál 1287 évhez η. 1. ep. 264. Katonánál: VI, 932. Fejérnél: V, 3, 358. .

[3]) U. o. folytatólag. Árpádkori új okmánytár IV, 294.

[4]) U. o.

Közös kérelmek s intéseiknek, melyeket 1288-ban IV. Miklós pápa is támogatott [1]) lett is némi hatása a királyra. Erzsébet királyné fogságából kibocsáttatott, s végzés alkottatott, hogy minden szokott jövedelmei kiadassanak [2]). A király, minden jóknak örömére, nyilván bevallotta hibáját, nyilván hirdette javulását[3]).

De ezen javulás is rövid, igen tünékeny volt. A király maga a kánok társaságában, kiktől nem tudott megválni, ismét az előbbi fertőbe merült; a bajok pedig az országban annyira meggyökereztek, hogy az ingadozó Lászlóénál erélyesebb akarat sem tudott volna már rajtok könnyen segíteni. A közbátorság annyira elveszett, hogy Tamás váczi püspök a kánok közelében tovább nem maradhatott, s az esztergomi érseknek a Sz. Margit szigetén levő várdáját több évre bérbe vette, hogy ott biztosságban megvonulhasson, „s megvédhesse magát és javait e háborús időkben... a tatárok, kánok és egymással hadakozó magyar urak ellen[14]). Hasztalan törekvés; a jámbor főpap, s királyi kanczellár 1289-ben András esztergomi préposttal utaztában egy magyar úrtól megöletett [5]). A javaikban megkárosított püspökök ismét a pápához folyamodtak; de IV. Miklós új pápa intései siker nélkül hangzottak el. Az eszköz, melyhez a pápa ezután a püspökök javaslatára nyúlt, még inkább szaporította a bajokat. A kúnok és tatárok ellen az esztergomi érsek által keresztes háborút hirdettetett[4]). De a gyülevész had, melyhez némely urak is csatlakoznunk, a tatárokkal és kúnokkal versenyt rabolt és hatalmaskodott. A papság, vele az ország egy része nyílt lázadásban volt a király ellen, ki a kúnokat pártolta.

[1]) Arpádkori új okmánytár IV, 319. kövv.

[2]) Az esztergomi érsek levele az erdélyi püspökhöz Katonánál: VI, 93!). '

[4]) László levele. V. 3.. 965.

[4]) Fejér: Cod. Dipl. V, 3, 287.

[5]) Péterffy: Coneil. S. Hung. I, 104.

[6]) Katonánál: VI, 970. Fejérnél: V, 3, 490.

Péter erdélyi püspök a keresztesek élén egyebek közt elfogta Árboez kun urat s két unokáját, a király anyai rokonait. Ezt László avval boszúlta meg, hogy a püspök javait pusztította, Gyulafehérvárt és Kolozsvárt tőle elfoglalta [1]). A keresztteseket eleinte szép szóval intette a király, tennék le fegyvereiket, s bűnbocsánatot hirdetett az engedelmeseknek[2]). De midőn látta, hogy evvel nem jut czélra, a kúnokat s néhány megye zászlóalját egybegyűjtven, őket széjjel verte[3]).

E zavargások alatt némely főnemesek oly hatalomra vergődtek, hogy már a nemzet politikai egységét is veszélyeztették. Németújvári Iván Albert osztrák herczeggel a király tudta nélkül s akarata ellen nyílt háborút viselt, melyben az ország épségének csorbulására, majdnem egész roppant birtokát, Kőszeget mintegy harmincz helységgel elvesztette[4]). A király nemcsak közbe nem lépett, sőt tán maga is ösztönözte Albertét a féktelen úr megfenyítésére, épen ez időben járatván nála titkos követségben anyitrai püspököt [5]).

IV. Miklós pápa az elnyomott s kifosztott magyar papság sürgető kérelmeire még egy kísérletet kívánt tenni a mélyen siilyedt király javítására, ki Bejét magától ismét elűzvén, Edua, Kipcsek és Mandula kún és tatár nőkkel űzte szerelmi kalandjait, Mizse kikeresztelkedett izmaelitára, kit nádorrá nevezett, bízván az ország kormányát. Benvenuto engubiai püspököt követül nevezvén, általa újabban intelmeket intézett Lászlóhoz. A követnek, e felett, ha más eszköz nem használna, utasítása szerint, még egyszer keresztes hadat kell vala gyűjtenie a király társai, a kunok és tatárok ellen[6]).

[1]) Fejérnél: V. 3, 454.

[2]) U. *o.* 457. 504. stb.

[3]) Pray: Hist. R. H. I, 304.

[4]) Hist. Austr. pars plenior Freliernél: 1, 479. Chron. Leobiens Feznél 1, 862. Albert herczeg levele Fejérnél: V, 3, 482.

[5]) U. o. 417.

[6]) Katonánál: VI, 1000. Árpádkori új okmánytár IV, 354. kövv.

Szerencsére, ez többé nem vétetett foganatba; mert midőn a pápa ezen okmánya kelt (júl. 20), László már nem volt többé életben. Midőn Körösszeg várának közelében kémiaival sátorok alatt tanyázék, három kúntól, kiket Árbocz, Törtei és Kemencsnek nevez a krónika [1]), 1290-ki julius 10-kén az éj csöndében, orozva megöletett. Mizse nádor a gyilkosokat elfogván nemzetségeikkel együtt kegyetlenül kivégeztette.

Így halt el László életének virágában, — csak 28 éves volt, — nem a természettől, mely őt jeles tulajdonokkal ruházta fel, hanem neveltetésében elhanyagolva. Az ország alatta mondhatatlan zavarba és nyomorba sülyedt. „Ezen László király idejében hanyatlók le Magyarország nagyságos dicsőségéből, — mondja a krónika — [2]). Mert kebelében polgári háborúk támadának, városok elpusztulának, faluk, helységek tűz által megsemmisittetének; a békés egyetértés teljesen megzavartatott; a gazdagok elszegényedtek, a nemesek nyomorúságukban parasztokká lettek. Azon időben jött divatba a két kerekű taliga, melyet az ország lakosai László szekerének neveztek; mert a folytonos rablások miatt az igás barom megfogyott az országban, s a barmok helyét e szekérbe fogott emberek pótolták?

[1]) Turóczy: II, Cap. 81. Chron. Budense 1838-ki kiadás 210.
[2]) Turóczy: u. o.

ÖTÖDIK FEJEZET.

III. Endre király 1290-1301.

I.

A hanyag, rendetlen kormányok átka, — hogy a közéletet megzavarván, az erkölcsi s politikai viszonyokat megrontván, káros következményeikkel az évek hosszú sorára kihatnak, — IV. László országlása után is eláradt a hazán, végetlen zavart, viszályt és rendetlenséget hagyván utódára. A Miután László egyetlen fitestvérc, Endre, tótországi 1277 végén, vagy a következő év elején meghalt'), csak egyetlen férfiú élt még Árpád nemzetségéből, az úgynevezett velenczei Endre, István herczeg és Morosini Thomasina-Katalin fia. Midőn II. Endre király 1235-ben meghalálozott, s harmadik neje, Beatrix, Aldobrandini észtéi határgróf leánya, — miként fentebb elbeszéltük, — mostoha fiának, IV. Bélának üldözéseitől félvén, az atyai házba visszatére, jó reményben vala, s nem sokára anyjává lett István herczegnek.

IV. Béla, nem tudjuk miért, folyton idegenséggel viseltetett féltestvére iránt s őt hazájába visszaereszteni állandóan'vonakodott. Anyja, 'Beatrix s ennek 1245-ben történt halála utánífstván f maga fis a pápa kegyelemkenyerét ette némely egyházak segedelméből[2]) és a Siciliában nyert javak-

[1]) Rudolf levele Lászlóhoz Katonánál: VI, 741.

[2]) IV. Incze pápa lev. Fejérnél: IV, 1, 367.

ból[3]). A száműzöttség Istvánból kalandor férfiút nevelt. Alig lépett be ifjúi korába, már is menekülni kényteleníttetett anyja nagybátyjának, II. Azzo észtei határgrófnak udvarából, ki ellen a főhatalom birtokáért, de szerencsétlen kimenettel, összeesküdött. István ezután Aragóniába menekült nővéréhez, Jolánta királynéhoz, szintén II. Endrének, de más anyától való leányához. De itt sem találta nyugtát a a száműzött, s Olaszországba visszatérvén, podestává lett Ravennában. Innen szintén nem sokára futni kényteleníttetett a polgárok dühe elől, kik ellene szabadságaik sérelme miatt fellázadtak. Ennyi viszontagság után Velenczében telepedett meg István, hol a Morosini patrícius család leányát, Thomasina-Katalint vette nőül. E házasságból született aztán Endre herczeg. A fentebb elbeszéltekből láttuk, hogy István herczeg, unokaöcscsének V. István királynak idejében is ügyekezett visszanyerni jogait az országban, s e végett Ottokár cseh királylyal szövetkezett össze; az 1271-ki béke azonban őt e segélytől is megfosztotta, mert a békeföltételek szerint Ottokár lemondani kényszertttetett a vele kötött szövetségről. A száműzött herczeg nyoma ezentúl eltűnik az események folyamában; hihetőleg korán elhalt. Fiával, Endrével azonban 1278-ban már mint tótországi vezérrel találkozunk; mi nem hágy bennünket kételkedni, hogy Kún-László, miután egyetlen fivérét, szintén Endre herczeget kora halál által elvesztette, elődei keménységét a száműzött herczeg irányában jóváteendő, s tán mivel rendetlen élete mellett magzat reményéről már akkor lemondott volt, őt Velenczéből behíván, Tótország vezérévé nevezte ki[2]).

[1]) U. o. IV, 2, 72.

[2]) Endre vezérsége korából csak két okmány jött eddigelé napvilágra. Ezek egyike 1278-ban kelt, a veszprémi egyház javára. Fejérnél: V, 2, 471. S hogy e levél valóban tóle, s nem Lászlónak kevéssel elébb meghalt Endre testvérétől adatott ki, kitűnik III. Endre egy más 1294-ki okmányából, melyben amarra, mint saját levelére hivatkozik. Ld. ezt Fejérnél: VI, 1, 303. A másik okmány szerint Clara Albert

Némely külföldi krónikák szerint[1]) Endre, mielőtt királylyá lett, egy ideig Ausztriában Albert herczeg pártfogása alatt élt s még élelmét is tőle vette volna. De bár igen feltűnő, hogy honi emlékeinkben tizenkét évi vezérségének egy pár okmányon kívül semmi nyomát sem találjuk: mégis legvalószínűbbnek látszik, hogy Endre Lászlónak zavarteljes kormánya alatt visszavonulva, csöndben igazgatta Tótországot. Mihelyt azonban László haláláról értesült, Fennena nejével, Szemovit cujaviai fejedelem leányával, kit vezérsége idejében vett volt nőül, azonnal megindult Székesfehérvár felé, hogy ott magát megkoronáztassa. Kíséretében volt egyebek közt Rumi Tódor, fehérvári prépost, kit aztán arany s ezüst edényeivel és egyéb drágaságaival előre küldött. A prépost ezeket szerencsésen elvitte Székesfehérvárra; de Endre maga alig keltát a Dráván, midőn Németújvári Iván, némely czinkosaival útját állá s őt foglyává tette. Néhány napi letartóztatása után mindazáltal sikerűit a nevezett Tódor prépostnak, Kalotai Gyerő s Ogyoz uraknak, kik részint fiaikat, részint testvéreiket adták kezesül Németújvári Ivánnak, őt ennek kezeiből kiszabadítani[2]).

De még szabadságának visszanyerése után is sok bajon kelle keresztül esnie Endrének, míg a koronát fejére tétethette s az ország biztosabb birtokába jutott. Bár Kemény, baranyai főispán, Lőrincz nádor fia, s ennek példájára mások

görtzi gróf leánya jegyeztetett el Endre vezérnek 1286-ban, (Fejér: VII, 2, 111. Árpádkori új okmánytár. IV, 285.), mely házasság azonban nem ment végbe, s utóbb Fennenával kelt össze a vezér.

[1]) Hist. Austr. plen. Frehernél: I. 480. és Chron. Claustro-Neoburg. Feznél: I, 471. Nem tagadhatjuk, hogy igen homályos Endre koronázás előtti története. Emlékeink hallgatása mellett igen feltűnő az is, hogy bár tizenkét évig volt tótországi herczeg, s mint ilyen, praetensiv örökös, öt még is annyian idegennek, a trónra nem jogosítottnak tekintették.

[2]) Endre levelei 1292-ből Fejérnél: VI, 1, 236. 201.

is többen elejébe mentek [1]), s majd Ladomér esztergomi érsek is üdvözlésére sietett a papsággal[2]): némely pártoskodók nem szűntek meg ellene fondorkodni. Elébb alattomban hánytak neki cseleket, s egyebek közt a koronát is elrejtették; majd nyilván is felléptek ellene, hogy koronázását meggátoljak. De a szintoly ügyes, mint hű Tódor prépost a koronát nem sokára előteremtette [3]); s végre mind ennek, mind Ladomér érsek s némely más hívei eszélyes és erélyes működése következtében sikerült magát július 28-kán 1290-ben megkoronáztatnia[4]).

A koronázás azonban még koránt sem biztosította őt eléggé az ország birtokában; mert egyszerre három vetélytársa támadt: egy kalandor úr, ki magát a még 1277-ben meghalt Endre vezérnek, László király testvérének hazudta, több czinkos társak segedelmével törekedett a trónt elfoglalni; Rudolf római király, ki egy, augusztus 31-kén Erfurtban kiadott okmányában az országot, mint IV. Béla király által a tatárjáráskor II. Fridrik császárnak felajánlott birodalmi hűbért, ugyanazon napon fiára, Albert osztrák herczegre ruházta[5]); végre Martell Károly, Sánta Károly siciliai királynak és Máriának V. István leányának fia, kit anyja, Nápolyban, mihelyt IV. László haláláról értesült, a pápa követe által magyar királylyá koronáztatott[6]).

Legelőbb s legkönnyebben végzett Endre király az ál-Endrével. Koronáztatása után az ország egyházi s világi

[1]) Endre lev. Kovachichnál: Suppl. ad. vestig. Comit. I, 43. Fejérnél: VI, 1, 135.

[2]) Fennena királyné lev. 1291. Fejérnél: VI, 1, 90.

[3]) Endrének a 116 lapon [2]) jegyzet alatt idézett levelei.

[4]) Turóczy II. Cap. 82. Az 1291-ki törvénykönyv előszava szerint azonban csak ezen 1291-ki gyűlésen koronáztatott volna meg. Kovachich: Monum. Vet. Legislat. Hung. 14. 1. Endlicher 615.

[5]) Rudolf levelei Fejérnél: Cod. Dipl. VI, 1. 47.

[6]) Fejérnél: U. o. 75. Muratorinál: VII, 310.

főrendéivel tanácsot tartván, György urat egy haddal a csaló ellen küldötte, s őt az országból kiűzette [1]).

Veszélyesebb volt Martell Károly, nem csak mivel rokonságban volt a királyi házzal, hanem kivált azért, mert a pápa pártfogására támaszkodott. Érdekében IV. Miklós pápa már 1291-ki január 2-kán követül küldé Magyarországba János jesii püspököt, színleg, hogy László halálának körülményeit megvizsgálja s az ország állapotáról általa bővebben ’ értesüljön[3]). Mivel már tudomására esett volt a pápának, h°gy Rudolf az országot birodalmi hűbérnek nyilvánította, egyszersmind utasításul adta követének, „hogy mivel ezen ország többféleképen az apostoli székhez tartozónak ismertetik“, ezt Rudolfnak világosan jelentse ki, s tiltsa le őt, hogy ez országot sem ő sem más senki elfoglalni s bitorolni ne merészelje, a szentszék jogainak sérelmére[3]). Ugyanezen értelemben írt magának Rudolfnak is, felszólítván őt, hogy az egyház e jogát királyi tiszténél fogva maga is védelmezze[4]). Az esztergomi és kalocsai érsekeket pedig megfeddette, hogy őt az ország állapotáról eddigelé nem tudósították [5]).

Rudolf eleinte mitsem gondolt a szentszék ezen állítólagos jogaival; sőt, de még a pápai követ megérkezte előtt, egyenesen megírta IV. Miklósnak, hogy Magyarország birodalmi hűbér, s azt ő Albert fiának adományozta [6]);s valóban készületeket is tőn annak birtokba vételére. Nehogy ezen új

[1]) Erről lehet való az, mit Dlugoss, László valódi testvéréről mond, hogy a krakói herczeghez menekült, s ott az utána küldött kémektől vízbe fojtatott. Hist. Pol. Lib. VII, 856.

[2]) Raynaldnál, ezen évhez n. 45. és 46. Fejérnél: VI, 1, 76. 79. Árpádkor! új okmánytár V, 38.

[3]) Raynaldnál u. o. n. 47. Fejérnél: U. o. 81. 82.

[4]) U. o. 84.

[5]) U. o.

[6]) A pápa levele Alberthez, Dobner: Monum. ined. II, 372. Katona: VI, 105 1.

szerzeményben Őt és Albert fiát Venczel cseh királynak kedve jőjön háborgatni, — mert Venczel, Annának IV. Béla leányának, unokája lévén, szintén igényelte az ország örökségét, — oly szerződést kötött vele Rudolf, miszerint, az ország északi részeit neki adja birodalmi hűbérül, úgy hogy a Duna vessen határt Albert és Venczel újdon birtokának [1]). Mihelyt pedig Venczelt erre hajlandónak találta, Albert fiát egy sereggel Magyarországba küldé megkezdeni annak elfoglalását.

Rudolf és Albert e követeléseinek ellenében Endre, mihelyt a maga ügyeit egy kissé rendbehozta, s az országban eláradt zavart és zajlongást néhány hű úr, kivált Ladomér esztergomi érsek segedelmével lecsöndesítette[3]), követei által kívánta Alberttól, adná vissza az országhoz tartozó ama várakat, melyeket László király végső kormányévében Németújvári Ivántól elfoglalt.

A válasz, miként azt mindenki előre láthatá, tagadó lett s Endrének fegyverhez kellett nyúlnia, hogy az országjogainak tiszteletet szerezzen. Az ország véderejét, a várkatonaságot azonban annyira megfogyva, oly felbomlott állapotban találta, hogy az urak és nemesek közremunkálása nélkül, lehetetlennek látta sükeresebben viselni a háborút. Hogy tehát ezeket megnyerje, s különben is gátot vessen az eláradt rendetlenségeknek, az ország rendeit.az 1291-ki februárban közönséges gyűlésbe hívta össze Székesfehérvárra.

A szabadságlevél, s illetőleg törvénykönyv, melyet itt Endre

[1]) Feznél: Cod. Dipl. II, 204. Katonánál: i. h. 1052.

[2]) Hogy nagy zavaroknak és rendetlenségeknek kellett akkoron létezni az országban, melyek magát a királyi udvart is közelebbről érdekelték, kitűnik Fennena királyné egy 1291-ki levelének eme szavaiból: Fost longarum et immensarum tribulationum inquietissimas tempestates, optatae pacis laetamur . . . quiete potiri. Fejérnél: VI, 1, 90. Hasonló módon nyilatkozik Endre is egy ezen évi levelében: Quum tandem aliquando, úgymond, regnum hoc nostrum post tot clades et desolationes, desideratum pacem nactum . . . U. o. 120.

az említett hónap 22-kén kiadott, világosan láttatja velünk, mennyi visszaélés, mennyi rendetlenség burjánozott, a jog és törvény mennyire megsértve volt, az önkény mily tágas tért nyert a király s a hatalmas urak részéről az országban Kún-László idejében. Endre tehát egyenként biztosítá most a rendeket régi alkotmányos jogaikban. Biztosítá az egyházat, hogy azt elődeitől nyert jogai s javaiban fentartja, elfoglalt birtokait visszaadja. Biztosítá az úri osztályt, hogy a főspáni s egyéb méltóságokat sem külföldről bejött idegenekre, sem pogányokra s nemtelenekre, sem azokra nem ruházza, kik az országnak az elmúlt időben annyi ártalmára voltak; ezeket még tanácsába sem fogja bebocsátani. Biztosítja a nemességet, hogy az ország megyéit nem fogja örökül adni sem egyázi, sem világi uraknak; nem fogja megengedni, hogy az urak méltóságaikat másokra ruházzák, pénzen kibéreljék vagy eladják. IV. Béla és V. István adományait, s Lászlóéit is, a mennyiben való érdemekért adattak, — mire nézve az egyházi s világi tanácsosok véleményét meg fogja hallgatni, érvényességükben fentartandja; László helytelen adományait pedig Sz. István napja után mind visszaveszi. Nádort, fő tárnokmestert, alkanczellárt, országbírót a nemesség tanácsa szerint fog kinevezni. A nemesek és szászok javaitól adót nem szedet. De viszont, midőn az országot külhatalom támadja meg, mint most megtámadta Albert herczeg, a nemesek és szászok mindnyájan saját költségeiken tartoznak zászlai alá gyűlni, valahányszor a hadat maga a király vezérlendi. Továbbá, midőn a nádor a megyékben törvényt lát, a főispán s a négy szolgabíró köteles mellette lenni és Ítéleteire felügyelni. Az egyházi urak népeinek csak a király maga, a városi polgároknak, csak a városbíró mondhat törvényt. A közbátorság tekintetéből, a rablóvárak rontassanak le. A tized körül történt visszaélések szüntettessenek meg. Az urak és nemesek kötelesek évenként egyszer Fehérvárra gyűlni s a főispánok hivatalos eljárását megvizsgálni, hogy közölök az érdemesek jutalmat vegyenek, a bűnösök a

királyi tanács ítélete szerint lakóijának. Az egyenes örökös nélkül elhaló nemesek és szászok bárminő javaik felett szabadon rendelkezhetnek. A király a bűnösöknek csak személyeikre nézve adhat kegyelmet; de az általuk megkárosítottaknak köteles elégtételt szolgáltatni. A bírák által elmarasztaltak sem a királynál sem az uraknál nem nyerhetnek védelmet az Ítélet ellen. A javaikban elmarasztaltak birtokait a rokonok magokhoz válthassák *).

A törvénykönyv, úgy látszik, mindenkit kielégített, mert az urak s nemesek szétoszolván, buzgóan fegyverkezének s a nyár elején nagy számmal gyülének táborba Székesfehérvár alatt. Ideje is volt, mert Albert már Pozsonyt s Nagyszombatot és vidékeiket majdnem a Vágig elfoglalta. Mihelyt a sereg teljesen összegyűlt, Endre az ország zászlaját a székesegyházban fölemelvén,[2]) jelt adott az indulásra. **A** hadjárat terve helyes volt. Nem az országban elfoglaltak visszavételére mentek, hanem egyenesen Ausztriába törtek be, ott kényszerítendők Albertét foglalásainak visszaeresztésére s a béke elfogadására. Endre ott seregeit megosztván, míg néhány csapattal a tartományt dúlatta, maga a derék haddal Rohrau s némely más kisebb város megvétele után Bécset fogta ostrom alá. Albert herczeg, ki úgy látszik, nem várta, hogy Endre őt ily gyorsan s ily nagy erővel támadhassa meg az imént még oly zavarteljes országból, csekély erejével nem mert ellentállani; s visszahúzódván, a bajor herczegnél s más birodalmi fejedelmeknél sürgetett segítséget[3]). De ez részint megtagadtatott, részint késett; minélfogva, miután időközben atyja, Rudolf király is meghalálozott, a magyarok betörte után hat hétre békét kért, késznek ajánlkozván teljesíteni a király igazságos követe-

[1]) Andreae regis III. Decretum 1291. Kovachich: Monuni. Vet. Legisl. Hung. 14. I. Endlichernél. 615.

[2]) Endre lev. In venerabili Albensi Ecclesia nostra elevato vexlllo nostro. Fejérnél: VI, 116.

[3]) Albert lev. Feznél: Cod. Dipl. II, 167. Katonánál: VI, 1067.

léseit[1]). Endre sem kívánt mást. A két fél biztosai tehát Haimburgban találkozván, a békét 1291-ki aug. 28-kán következő feltételek alatt kötötték meg: Albert visszaadja mind újabb, mind régibb foglalásait, Pozsonyt, Nagyszombatot, Kőszeget s a Németújváriak többi erősségeit; de ezek néhányai a határszéli rablások meggátlása végett lerontatnak. A foglyok mind a két részről szabadon eresztetnek. A fejedelmek személyesen fognak egymással találkozni és szövetséget kötni. Endre az osztrákokat, kik Magyarországban, — Albert a magyarokat, kik Ausztriában birtokolnak, védelmük alá fogadják. A két ország kereskedői szabadon közlekedjenek stb.[2]).

Mihelyt a béke helyreállott, Endre mindenekelőtt édes anyját Morosini Katalint hozta be az országba. Azután pedig ismét az ország ügyeinek rendezésére tért vissza a jóakaratú, gondos király. Még ugyanazon 1291-ki évben átrándult Erdélybe, s Gyulafehérvárit e tartomány részére is országgyűlést tartott[8]). Az alkotott rendeletek eddigelé nem jöttek napvilágra; ismerünk azonban több okmányt, melyeket Endre egyesek vagy testületek javára bocsátott ki Erdélyben mulatása alatt. Ilyen például, melyben Ugrin úrnak visszaadja Fogaras és Szombathely birtokát; ilyen, mely

[1]) Hist. austr. pars plen. Frehernél: I, 480. Chron. Zwetlens. Feznél: I, 532. Mellicense u.'o. 243. Turóczy II, Cap.82. és Endre többrendű levelei, melyekben a Bécs alatt magokat kitüntetett'vitézeket megjutalmazza. Egy levele aug. 17-kén Bécs alatt kelt, miből világos, hogy a hadjárat, mely az osztrák krónikák szerint hat hétig tartott, a nyár derekán kezdetett meg. Fejér: VI, 1, 141. Egy más levelében mondja: In non parva parte totius Ducatusj Austriae necesse habuimus invexisse non modicam vastitatem. Fejér: u. o. 152.

[2]) A békeokmány Fejérnél: u. o. 180.

[3]) Cum nos cum universis nobilibus, saxonibus, siculis et olahis (íme az oláhok még az ország render közé tartoztak) in partibus transilvanis apud Albam Julae pro reformatione status eorumdem congregationem fecissemus. Dat. ap. Albam Julae in Dóm. Invocacit a. 1291. Fejérnél VI, 1, 118.

szerint a Felső-Ausztriából, Eisenwurzelből, a vashámorok mívelésére behítt s Toroczkón megszállott bányásztelep jogait megújítá s gyarapítá [1]); ilyen végre, — hogy egyebeket mellőzzünk, a Torda város javára kiadott szabadságlevél [2]).

Erdélyből visszatérvén, Magyarországban folytatta üdvös működését. A pozsonyi polgárok kérelmeire deczember 2-kán kiadott levelében felmenti őket minden más bíró alól, mint a kit magoknak Sz. György napján évenként választanak; fölmenti minden adózástól szőleikért, az erdő használatáért, s a vámoktól akár midőn Haimburg felé mennek, akár másfelé utaznak a szőlősi s morvái réveken keresztül áruikkal. Nekik adja a Csallóközön a Csalló torkolatánál létező kikötőt. A többi polgárokéival egyenlő jogokat biztosít a zsidóknak és a halászoknak; de emezeket kötelezi, hogy a nagy hálókkal vagy a jég alatt fogott vizák s más halak harmadát a pozsonyi várispánnak kötelesek adni. Végre, több más rendelkezései közt még a külföldről bejövő posztó-, marha- és hal-kereskedőknek is szabad árulást enged a városban [3]). Meglátszik e rendeleteken, hogy Endre a hatalmát, gazdagságát kereskedésének köszönhető Velenczében nyerte neveltetését.

Az Albert herczeggel létrejött békekötés után míg egy vetélytársa maradt Endrének: a nápolyi Martell Károly, ki bár 1291 folytában semmi ellenséges szándokot nem árult el, igényeiről mégis korántsem volt hajlandó lemondani. Mária, nápolyi királyné, Károly anyja, Kún-László testvére, 1292-ki január 6-kán kelt levelében, újabban is átruházta reá az ország birtokának jogát, „csupa bőkezűségből, különös kegyelemből és anyai szeretetből, — mint levelében mondja, ·— akár örökség, akár szokás, akár választás, vagy akár mi egyéb módon tartozik az ő hozzá“[4]). Martell Károly

[1]) Fejérnél: u. o. 118. 119. Endlichernél: 627.
[2]) U. o. 105. Endlichernél 621.
[3]) Endlichernél: 623.
[4]) Fejérnél: VI, 1, 191.

ez óta Dalmatiában ügyekezett magának pártot szerezni. Spalatót s a többi városokat kereskec!· .mi kedvezményekkel csábítgatván magához [1]). Ugyan e .ólból követet is küldött a városokhoz, melyek azonban a törvényes királyhoz hívek maradván, azt elutasították[2]).

Endre, hogy e törekvéseknek a helyszínén könnyebben ellentállhasson, az év egy részét a tótországi részeken töltötte. A tartomány kormányát édes anyjára, és nagybátyjára Morosini Albertre bízta. A tengeri bánságot pedig örök joggal a brebiri grófokra Pál, György és Mladin testvérekre ruházta oly feltétel alatt, hogy háborúiban ötszáz fegyveressel szolgáljanak zászlai alatt[3]).

Martell Károlyt tulajdonképen csak a pápa pártfogása teheti vala veszélyessé Endrére nézve. Miután tehát IV. Miklós pápa 1292-diki april 4-kén meghalt, s a pápai szék ezentúl két évnél tovább üresen maradt: Endrének ekkoron nem igen volt ugyan oka félni a trónkövetelőtől; minthogy azonban e kedvező körülményeknek egy új pápaválasztás, mely reá nézve ellenséges indulatú egyéniséget ültetne a trónra, könnyen más fordulatot adhata, hogy magát minden ellenség irányában biztosítsa, 1293-ban Albert osztrák herczeggel, Venczel cseh királylyal és Henrik bajor herczeggel szövetséget kötött. E szerint ezek neki a trónkövetelő, — ő viszont amazoknak Adolf német király ellen kölcsönösen segedelmet Ígértek[4]). Még nagyobb megnyugtatására vált e tekintetben Endrének az, hogy 1295-ben Martell Károly meghalt, fia pedig, kire igényeit átöröklötté, Róbert Károly még kiskorú gyermek vala.

[1]) Fejérnél: VI, 1, 193.
[2]) Lucius: Lib. IV. Cap. 10. Katona: VI, 1090.
[3]) Ld. az adománylevelet Fejérnél: VII, 4, 225.
[4]) Histor. Austr. pars plen. Frehernél: I, 481.

II.

Endre ily módon vetélytársától egy időre, miként ő hitte, hosszúra, megszabadulván, még nagyobb buzgalommal fogott az ország belügyeinek rendezéséhez. Eddig az urakkai, mivelhogy segedelmükre is szüksége volt, pártoskodásuktól is méltán tart vala, csinnyán kellett bánnia: most, a trón birtokában magát megerősödve érezvén, irányukban is, kiktől a legtöbb zavar és rendetlenség származott, erélyesebben kezdett föllépni. Miként fentebb láttuk, az egyháznak, a nemességnek, a szászoknak s a városi polgároknak már az 1291-ki törvénykönyve által biztosított a hatalmas urak ellen védelmét. Most oda fordítá gondjait, hogy az urak által igazságtalanul elfoglalt javak is visszaadassanak igazi birtokosaiknak. Még mielőtt Horvátországba utazott, meghagyta volt Báldi kamarai és szepesi grófnak, hogy a birtokviszonyokat, ki mit s mi joggal tart kezén, az egész szepesi kerületben vizsgálja meg [1]). Hasonló megbízásokat kétségkívül több híveinek is adott az ország egyéb vidékeire nézve. Midőn pedig Horvátországból visszatért, a felvidéket, Zólyomot, Turóczot, Liptói, a Szepességet stb. személyesen is beutazta[2]), hogy az urak által elfoglalva tartott koronái javakat s más jövedelmeket, mik László gondatlansága miatt megcsökkentek, némileg helyreállítsa.

De evvel darázsfészekbe nyúlt a jó király. Az urak

[1]) Quum D. rex omnes terras et possessiones cuiuslibet conditionis hominis in districtu Scepus existentis nobis mensurare praecipisset, quis eorum, quo titulo sua iura possideret. Wagner: Anal. Seep. Ilii 202. Katona: VI, 1094.

[2]) Ezen útjában keltek több adománylevelei is, melyekkel híveinek hasznos szolgálatait jutalmazta. Ezen levelek egyikében ezt olvassuk: Quod cum nos more maiestatis nostri imperii ad videnda seu habitanda praedia nostra Zoulum scilicet, Turuch et Liptou accessissemus, et in eisdem quae rite acta non fuerant in alienationibus terrarum .... voluissemus emendare . . . Fejérnél: VI, 1, 242. Más okmányait Id.. Wagner i. h. I, 305. Katona: i. h. 1102. stb.

egyátalában nem akartak megválni igazságtalan birtokaiktól; a szigor sem tetszett nekik, melylyel Endre a féktelen rabló urakat büntetni szokta [1]); miért is ezek közöl mind többen ellenségeivé lettek s a trónkövetelő Róbert Károlyt kezdék pártolni. Ilyenek voltak egyebek közt: Lóránt, elébb erdélyi vajda, s annak testvérei; ilyen Németújvári Iván, kit az is boszantott, hogy némely várai az Alberttel kötött béke szerint lerontattak. Endre egyszer is másszor is haderőt kényteleníttetett vezetni a lázongó urak ellen[2]).

Uralmát ellenök szilárdítandó, Eennena halála után, kitől csak Erzsébet leanya, az utóbb magyar kiralylyá lett Venczel jegyese, született, Albert osztrák herczegnek Agnes leányával kelt második házasságra, egyebek közt Pozsony megye jövedelmeit is neki adván hitbérűi[3]). E házasság által nem csak a lázongó urak, — hanem szükség esetében Róbert Károly ellen is több segedelmet akart magának biztosítani Endre király; mert az új pápa, VIII. Bonifácz erélyesen kezdé pártolni a trónkövetelő ügyét. Bonifácz 1297 elején oly módon szabályozta a szentszéktől hűbérileg függő Nápolyban az öröködést, hogy Sánta Károly halála után ne a meghalt elsőszülött Martell Károly fia, Róbert Károly, hanem' ennek nagybátyja, Sánta Károly második fia, legyen Sicilia királya, kétségkívül azon kilátással, hogy Robert Károlyt nagyanyai jogon Magyarország trónjára emelendi. Mindenekelőtt a dalmát városokban s Horvátországban ügyekezett a pápa neki pártot szerezni. Ez [volt oka, hogy Jakab spalatói választott püspököt, azon ürügy alatt, hogy megerősíttetését a törvényes idő alatt nem szorgalmazta, lemondani kényszerítvén, Mária, siciliai királyné házi

[1]) Lásd e szigor példáit Fejérnél: VI, 2, 17. s másutt több leveleiben.

[2]) Hist. Austr. pars plen. Frehernél: I, 483. Katona: VI, 1151. Fejér: VI, 2, 25. Már Csák Máté is az engedetlen urak közé tartozott 1296-ban. Fejér: VI, 2, 82.

[3]) Katonánál: VI, 1177.

káplányát, Péter szerzetest nevezte ki spalatói érsekké [1]).

Az új érsek Mária királyné utasítása szerint buzgó ügynöke lett Dalmát- és Horvátországban Róbert Károlynak: a dalmát városok, ösztönzései következtében, lassanként valamennyien Károlyhoz pártoltak. S valószínűleg az ő műve volt az is, hogy még a Brebiri grófok is, daczára annak, hogy a tengeri bánságot Endrétől örökül nyerték, Károly pártjára hajoltak.

1298-diki februárban Albert osztrák herczeg számos szomszéd fejedelmet s németországi püspököt hívott meg Becsbe, hogy velők a nassaui Adolf német király ellen szövetséget kössön s a megkezdendő háborúról tanácskozzék. A vendégek'közt voltak másokon kívül Endre magyar s Venczel cseh királyok is. Hogy a szövetség annál tartósabb és szorosabb legyen, az összejövetelt házasságkötésekkel kezdék ünnepelni. Endre a maga leányát, Erzsébetet Venczel cseh király hasonnevű fiának, Albert pedig a maga leányát a brandenburgi határgrófnak jegyezte el[2]). A szövetségnél fogva, mely aztán megköttetett, Endre tetemes hadat küldött ipának segedelmére Dömötör pozsonyi és zólyomi főispán vezérlete alatt[3]); s nagy részben e magyar hadaknak köszönhette Albert a győzedelmet is, melyet Adolfon nyert, s a birodalmi koronát, mely az ütközetben elesett Adolf fejéről az övére szállott.

Kevesebb hasznát vette e szövetségnek Endre, kinek nem annyira külellenséggel, a trónkövetelő Róbert Károly- lyal, mint inkább a nyíltan vagy alattomban pártjára kelt, sok' lázongó urakkal kellett itthon küzdenie. Ezek közöl többen, a Brebiri grófok, Újlaky Ugrin, a Ladomér halála után az esztergomi székre jutott Gergely érsek s mások nyíltan pártolták a trónkövetelőt; mások azonban, mint a Németújvári

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. III, 295. Fejér: VI, 2, 59. 60.
[2]) Hist. Austr. Frehernél: I, 484. Chron. Zwetlense, Feznél:
[3]) Fejér: VI, 2, 186.

Iván, Róbert Károly e pártolását csak ürügyül használták, hogy az ekként támasztott zavarban saját; önző czéljaik felé annál biztosabban haladhassanak.

Endre aggodalommal látta e belső ellenségek sokasúltát s félénkebbé lett, erélyével, melyet kifejteni kezdett volt, felhagyott. De az urakat még vakmerőbbekké, elbizottabbakká tette a király e rögtöni engedékenysége: megvetvén ama törvényeket is, melyek 1291-ben az egyház, a nemesség s a polgárság védelmére alkottattak, a gyöngébbeket még inkább elnyomták, az országot mind nagyobb és nagyobb zavarokba bonyoliták úgy annyira, hogy az egyház, a nemesek s más lakosok csaknem véginségre jutottak [1]). A mag, mely Kún-László átkos kormánya alatt elvettetett, oly dúsan burjánzott fel, hogy „Magyarország minden részeiben ingadozni, hanyatlani kezdett“; s már csak rendkívüli eszközök hozhattak némi rendet a mind inkább eláradt zavarba.

A jóakaratú, de ily nehéz körülmények legyőzésére nem termett király ekkoron elvégre, hajolván némely jobb hazafiak tanácsára s a mindinkább kifosztott 'papság sürgetéseire, Pest városába országgyűlést hirdetett, melyen a főrendű urak kizáratásával a papság, a nemesség, a szászok és kúnok követei tanácskoznának, miként lehetne a királyi tekintélyt helyreállítani s némi rendet alkotni a veszendő hazában? Magok az itt megalkotott törvények leghívebben tükrözik vissza, mily sülyedt s nyomorult állapotban volt ekko-

[1]) Tempore coronationis domini Andreae regis . . . quaedam . . . ex libertatibus et conditionibus notabiles et, plus necessariae publico scripto . . . fuerunt daclaratae, quae quia iniquis hominibus et cupiditate excoecatis privitatibus intervenientibus minimé fuerunt observatae, et ex trepiditate domini regis fuere penitus postpositae, regnum Hungáriáé in omni sui parte fluctuere coepit et per astus varios ac plurimos ex potentia baronum et aliorum potentatum provenientes in tatum annulari, ut ecclesiae et nobiles, alii etiam regnicolae in suis rebus et faeultatibus fere ad extremam exinanitionem devenerint[11]. Előszava az 1298-ki rendeleteknek. Endlicliernél: 630.

ron a haza: „Rendeljük, — így szól a törvénykönyv, hogy a királyi vérből származott Endre urat, mint az ország természetes urát tiszteljük; és hogy személyében a királyi méltóság kellő fényben tündököljön, minden királyi és királynéi, bárki által jogtalanul elfoglalt javak visszaadassanak. Hasonlókép helyreállíttassanak az egyház és nemesség minden jogai és javai; a főurak pedig a rablástól és pusztítástól tartózkodjanak, a király úrtól a múltakért bocsánatot kérjenek. A ki e rendeletnek három hónap alatt nem engedelmeskedik, átok alá essék, (melytől felmenteni csak a kalocsai érseknek valamennyi püspök inegegyeztével s kellő elégtétel után legyen hatalma) s minden javaitól megfosztassék és a nemesség kebeléből kizárassék. Ha pedig ezen urak fellázadnának, s a király őket a nemességgel megfékezni nem bírná, szabad legyen neki, megtörésük végett, külsegélyhez folyamodnia. Új várakat a király cngedelme nélkül építeni tilos; a rablóvárak pedig lerontassanak. Ha e rendeletnek a várak urai nem engedelmeskednének, váraik a király és a nádor által erőhatalommal rontassanak le, s a birtok, melyen azok álltak, a koronára szálljon. E három hónap eltelte alatt minden megkárosított elégtételt nyerjen: a ki azt tenni elmulasztja, átok alá essék s mint hűtlen, minden javaitól fosztassék meg. E végett a király úr embere minden megyében nyomozza ki az elkövetett rablásokat. Ha a mondott okok miatt átok alá esetteket valamely szerzetes feloldaná, egész szerzete fosztassék meg a segélyezéstől. Az ekként átok alá esetteket a király minden további törvénylátás nélkül büntesse meg. A királyi udvar dísze és az ország tisztességesebb kormányzása végett, a király úr a püspökök közöl minden három hónapban más kettőt s a most választott nemeseket maga mellett tartsa s díjazza; ezek tanácsa nélkül sem javakat, sem méltóságokat ne adományozhasson, sem más fontos dolgokat ne végezhessen érvényesen. A királyné udvarában magyarok viseljék a tisztségeket. A nemesek azon úrnak szolgálatába vagy védelme alá mehessenek, kihez akarnak, s ebben semmi

kényszeríti snek ne legyen helye. A nádorispán szabad ég alatt s azért az esztendő szelídebb részeiben, ne télen, tartson a megyékben törvényszéket. Az egyházi s világi urak és valamennyi nemesek kötelesek Sz. György napján a Rákoson összegyűlni, hogy a koronázáskor kiadott királyi levél tartalma szerint intézkedhessenek. Ezeken kívül még több más rendeletek is alkottattak a személy és birtok-szabadság biztosítására.

E rendeletek, valamint az égető szükség kifejezései voltak, úgy ha végrehajtást nyertek volna, segíthetnek vala a közbajokon. De, bár azokra az urak nagy része is megegyezését adta, csak holt betűk maradtak. A hatalmas urak ezután is csak úgy rablották s fosztogatták váraikból a gyöngébbeket, mint annak előtte. Az egyházi átoktól, melynek a rendeletek sanctiójául kell vala szolgálni, senki sem tartott többé. S ha még is találkozott ezen urak közöl, kinek lelkiigméretét az tán élénkebben furdalta, mint az elkövetett rablás és népnyomorgatás, Gergely esztergomi választott érsektől, — ki, a többi püspököktől különválva, Újlaki Ugrinnal, Németújvári Ivánnal s Henrikkel, a Brebiri grófokkal s több másokkal együtt nyíltan Róbert Károly pártjára állott, — vagy az érsek által megbízott papoktól minden nehézség nélkül nyert feloldást, mihelyt magát Károly hívének vallotta. A rendelet szerint az átok alá esetteket a királynak minden további törvénylátás nélkül meg kell vala büntetnie; de miután a várkatonaságnak alig volt már némi maradványa, s ezek felett is jobbára azon urak rendelkeztek: a király kezében nem volt erő és hatalom, melylyel ama rendeleteket végrehajtsa. És, mintha tehetetlenségének érzete őt is apathiába sülyesztette, — vagy miről a rendelet előszavában vádoltatik, megfélénkítette volna, — nem is találunk nyomára ezen években, hogy a féktelen urak megbüntetésére, a rendelet szerint akár a nemességet zászlai alá gyűjtötte, akár külsegélyhez folyamodott volna. Úgy látszik, a félénkség mindinkább erőt vett rajta, midőn látta, hogy

mind többen hajlanak Károly felé, vagy legalább, hogy ezen ürügy alatt annál bátrabban űzhessék féktelenségöket, mind többen vonóinak tőle vissza s vallják magokat Károly hí-reinek.

Ezek főbbjei a Brebirek, Németújváriak, Újlakyak a[A] fölött, hogy magok annyi bajt árasztottak az országra, még nzon szemtelenséget is elkövették, hogy Endre kormánybünei által hirdették ama nyomorba sülyedtnek az országot, mely-ben, — miként vádaskodásaik nyomán a pápa mondja \), — félni lehetett, „hogy mind egyházi mind világi tekintetben nagy veszélynek megy elébe, melyet, ha csak az Isten keze s az apostoli szék gondoskodása nem segít rajta, alig fog kike-rülhetni“. Ezen és hasonló indokokkal sürgették e pártos urak a pápát, küldené be nekik Károlyt királylyá; mert en-nek kiskorúsága s hálája azon reménynyel kecsegteté őket, hogy alatta ők válnak az ország uraivá.

E pártos urakkal teljesen egyértelmű volt Gergely vá-lasztott esztergomi érsek; s a pápa, ama vádak és sürgetések következtében, őt nevezte ki követévé az országban, színleg, „hogy az országot békés állapotban fentartsa, az egyház ér-dekeit támogassa, az eretnekséget, szakadásokat és pogány-ságot kiirtsa“ ’). De Gergely utóbbi viselete igazolja ama gyanút, hogy e mellett titkos megbízatása is volt, Károly ér-dekeit előmozdítani. Erre mutat az is, hogy a pápa Német-ij vári Ivánt, kit még Ladomér érsek és suffraganeusai ter-heltek egyházi átokkal, az alól Gergely érsek által mind-amellett is feloldoztatta, hogy Endrét, „ki, úgymond [3]), Ma-gyarország királyának neveztetik, el nem ismeri“. E szerint a pápa maga fosztotta meg sanctiójoktól a pesti rendeleteket.

Csoda-e, ha ezek után az 1299-ki rákosi gyűlés ugyan-azon, vagy még roszabb állapotban találta a közügyeket, [2] Raynald 1299 évhez n. 12. Katona: IV, 1216.

[1]) A pápa 1299 elején kelt levelének töredékét közli Pray: Hie-rarch. II, 206. s utána Katona: VI, 1216.

[1]) Raynahlnál, 1299 évhez n. 13. Katonánál: VI, 1217.

mint a minőben a pesti gyűlés előtt léteztek? A főpapság, a-urak néhányai s a nemesség összegyűlt ugyan a múlt évi rendelet szerint Rákoson; de Gergely választott érsek, a pápai felhatalmazásra támaszkodva, ugyanazon időben Veszprémben gyűjtő össze a maga czinkos társait s a Rákosra csak követeket küldött, kik által panaszt emelt Endre király és hívei ellen, hogy az esztergomi egyházat zaklatják. Ezen kívül a püspökökhöz levelet intézett, melyben magát szentszéki követté nevezettnek hirdeti, s őket a nélkül, hogy okát adná határnapot szabna, Vés prémbe magához idézi.

A király most is gyöngének mutatta magát: hallván a maga ellen emelt vádat, kijelenté a gyűlésben, hogy ha az érseket és egyházat valamiben megsértette volna, mit egyébiránt megtörténtnek nem vél, kész az ügyet az összes főpapság s más jámbor emberek Ítéletére bízni. A főpapság ezután a király s a rendek megegyeztével Pál esztergomi prépostot és Henrik urat követekül küldő ki az érsekhez, kik őt jöttének-mentének teljes biztosságáról meggyőzvén, illendő tisztelettel megkérnék, jőne Rákosra, s venne részt a tanácskozásokban, melyek a közjó, az ország s egyház békés állapota érdekében fognak tartatni. De az érsek nemcsak hogy nem hajlott a kérésre, hanem a püspököket is a legkeményebb egyházi s világi büntetésekkel fenyegette, ha neki nem engedelmeskednek. Mihelyt azonban a követek távoztak, azt hívén, a király és a rendek erélyesebben találnak fellépni ellene, biztossága végett pártfeleinek védelme alá, a Dráván túl fekvő Szent-Kereszti erősségbe vonóit. De több erélyt gyanított, mint talált az ellenfélben. Midőn a követek visszatértek, s az érsek válaszát előadták, a király s a rendek megelégedtek azzal, hogy Imre váradi püspök által a sz. István nagyváradi prépostja s conventje előtt óvást tegyenek s a pápához fölebbezzenek Gergely érsek s pápai követ, mint olyan ellen, „a ki, midőn az ország s egyház java miatt hirdetett gyűlésbe bátran eljöhetett volna, e helyett ama hűtlenekhez menekült, kik iszonyú bűneik miatt, melyeket az Isten

egyházainak kirablása, a szegények elnyomása, papok s világiak meggyilkolása, számtalan és borzasztó rablások és pusztítások miatt, melyeket már négy király országlásának idejében folyton űznek, kiátkoztattak, s ezen dögvészes és száz halált érdemlő gonoszokat rosszaságuk s megátalkodásukban megerősíti s még az átok alól is feloldja" [1]).

Az országgyűlés, melyhez annyi remény csatlakozott, ezek után minden eredmény nélkül oszlott szét, legfölebb némi magán ügyekben tévén még intézkedést[2]).

A gyűlés eloszlása után Endre hihetőleg ipának, Albert német királynak bi/.tatásaira, kissé ismét erélyesebb kezdett lenni s némi hadakat küldött Kőszeg és Sümeg várak megvételére^ honnan a Németúj váriak leginkább garázdálkodtak[3]). De a pártos urak ezt avval viszonozták, hogy 1300Rohort Károly tavaszán Brebiri Györgyöt Apuliába küldték Köbért Károly az országba áthozatala végett[4]). Általa vezetve, a gyermek Károly hozatlk_ augusztusban Spalatóba érkezett, honnan két hónap múlva Brebiri Pál, tengeri bán által, Zágrábba vitetett. Itt Újlaky Ugrin vette védelme alá, Gergely érsek pedig megkoronázta ő t '').

Midőn Köbért Károly Spalatóba érkezett, a kalocsai

[1]) Jakab prépost s conventjének bizonyítványa Imre püspök fölebbezéséről. Pray: Hierarch. II, 166. Katona: VI. 1219.

[2]) Nyoma van ezeknek a spanyol Simon fiainak birtokait megerősítő okmányban. Fejér: Cod. Dipl. VI, 2, 229. Kitűnik ezen okmányból az is, kik voltak a főórákból hívei Endrének. Az okmány ugyanis a főpapokon kivül Domokos főtárnokmestert, somogyi és nógrádi főispánt, Moys királynéi főtárnokmestert, Omodé nádort, Ernyei i stván országbírót, Dome pozsonyi és zólyomi főispánt, és Tamás nyitrai és bácsi főispánt említi csak.

[3]) Említi ezt egy 1300-ki levél, melyből azonban nem lehet kivenni, 1299-ben-e, vagy még elébb történt e hadjárat. Katonánál: VI, 1241.

[4]) Farlatusnál: III, 297.

[5]) Madius, Schwandtnernék Scriptores Ker. Hung. Ill, 638. Farlatus: V, 387.

érsek, a többi püspökök s a főurak néhányai Budán a királyi udvarban valának, s ezek tanácsára Endre trevisoi Bonzano Pétert Rómába küldötte. Nem tudjuk megfejteni, hogy Endre, bár tudhatá, hogy az ellene szőtt fondorlatoknak tűzhelye tulajdonképen Rómában létezik, oda még is mind eddig nem küldött követet. Lehet, kogy ezt azért nem tette, mivel meg volt győződve, hogy VIII. Bonifáczot úgy sem fogná más irányba terelhetni; lehet, hogy ott már jártak is követei, de rólok semmi tudósítás nem jutott reánk. Most is, a mennyiben a követségről tudomásunk van, megbízása tulajdonképen nem Róbert Károlynak, hanem mint látszik, a Mauroceno család számára általa megvett Brandulo birtokának és Antal választott Csanádi püspök s volt alkanczellár megerősítésének ügyét illette. Róbert Károly megérkezte, ha Bonzano követ levelének hihetünk, a királyt nem igen aggasztá: ő ugyanis a követ előtt, mielőtt ez Budáról megindult, úgy nyilatkozott volna, hogy ügyekezni fog őt elfogni s a pápához küldeni ’).

Endrének e bizodalmát, daczára az urak mind inkább növekedő lázadásának, csak abból lehet megfejteni, hogy miután látta, miképen saját ereje által a lázongó urakat meg nem fékezheti, s a nemességben sem talált nagy kedvet ellenük táborba szállani, ipához, Albert német királyhoz folyamodott segedelemért, s tőle azon ígéretet vette, hogy 1301 nyarán tetemes erővel jövend segedelmére, az engedetlen urakat, ha jó szerével nem lehet, fegyver hatalommal kényszerítendő engedelmességre[2]).

Bonzano Péter, 1300-ki október 3-án érkezett Rómába, s onnan október 25-kén tudósítá a királyt, hogy a reábízott

[1]) Bonzano levele Mauroceno Mihály zárai grófhoz, Velenczéből, 1300. szept. 18. A bécsi udvari levéltárból. „Dominus rex sanus erat, et bene sciebat adventum nepotis regis Caroli, et de eo non curabat.

[2]) Hex Alemann'ae .... omnes barones infideles et inobedientes domino regi Ungariae aut vi aut amore, ad eius obedientiam reducere et in aestate futura intendit descendere. Bonzano idézett levele.

ügyeket rövid időn elvégezhetni reményű a pápánál. Biztosító egyébiránt Endrét, hogy Róbert Károlyt nagybátyja, a siciliai király, a pápa s a cardinálok akarata s tanácsa ellenére küldte légyen az országba, s e tényt közönségesen nagy dőreségnek tartják a curiánál. Írja neki azt is, miképen a ciirdináloknak igen tetszik Endre szándoka, mely szerint Róbert Károlyt, ha elfoghatja a pápához akarja küldeni ’),

E levél azonban már betegen találta Endre királyt, ki úgy látszik, gyönge egészségű, több idő óta gyakrabban betegeskedett[s]); s pár hónapi sinylődés után 1301-ki január 14-kén megszűnt élni. Eltemettetett Budán a ferenczieknek sz. János templomában“). Benne kihalt a honalapító Árpád nemzetségének férfi ága; mert első házasságában Eennenától csak Erzsébet leánya, a másodikban Ágnessel egy gyermeke sem született[4]).

[1]) Bonzano Péter követ levele Endre királyhoz. Kómából 1300. octob. 2δ. A bécsi udv. levéltárból. Sciatis pro certo, quod nepos regis Cáruli coitra consilium et voluntatem domini papae et cardinalium amicorum suorum (más cardinálok tehát még is akarták Károly bekiildetését) missus fait per dominum regem ad partes illas . . . et omnes de curia reputart stultitiam, quod dictus rex misit eum illuc. De facili potestis haberepuerum in manibus vestris, si vultis; et ego dixi pluribus cardinalibus, mod audivi ab Excellentia vestra, quod si haberetis puerum in manibus vestris. quod mitteretis eum ad D. pápám et múltúm eis piacúit.

[2]) Erre mutat az is, hogy a követ különösen kiemeli Mauroceno Mihályhoz, a kirá'.y rokonához írt levelében, hogy Endrét egészségben hagyta, mit bizonyosan csak azért említ, mivel különben gyakran betegeskedett.

[3]) Turóczy lI, Cap. 83.

[4]) A jelen százat első tizedeiben élénk vita folyt arról, váljon a Crouy-Chanel nevű fraiczia- grófok nem egyenes ivadékai-e az Árpádok férfi ágának. 1849-ben, úgy látszik, a grófok magok, kik közöl pár évtized előtt egy, fiaival igvütt Magyarországban települt meg, ki is nyomatták nemzetségek okmányait, azon czélból, hogy azokkal az Árpád nemzetségből különösen III. Endrétől való származásukat bebizonyítsák. Nem felesleges tehát a dologról pár szót mondani. Akiadott

okmányok kozol négy vonja magára leginkább figyelmünket; mert ha ezek valók, hitelesek, úgy származásuk az Árpádoktól kétségtelen, a többi okmányok hitelességén nem lehetvén okunk kételkedni. Lássuk tehát ezen négy okmányt.

1. Az első szerint Crouy-Chanel Felix, állítólag 111. Endre k.-rály fia, 1279-ki marcz. első napján lírástól lakosainak Dalmátország-ban megengedi, hogy lovaikat Veyga nevű erdejében legeltethessék.

2. A második szerint Crouy-Chanel Felix és Mark testvérek sl-lítólag III, Endre fiai, 1282-ki febr. 9-én osztakoznak azon francziaor szági Crouy és Chanel nevű részbirtokon, melyet nagvatyjok István, II. Endre magyar király fia szerzett, és fiának. Velenczei Andrásnak ez pedig osztatlanul e két fiának adományozott. — Olvassuk ebben: Cum olim ex venerabili memória illustris princeps Stephanas in Italian per gentem gallicam transivisset (midőn Aragóniából jött vissza) antennám Venetias adiret, jura, paetiones, aquisitiones, transactiones per drersas donationes denariorum et actiones acquisivisset supra terram, dominium et castellum Croviaci dictum Crouy, per donationem inter vivos elegis-set et instituisset universalem donatarium suum charissimum filiu.n illus-trem dominum Andreám dictum Venetianum in possessorem omnium suorum bonorum quorumcunque, nunc terris maximé distatis öella di-versa ágens, pro diversis iuribus, concessionibus sibi ab illmtri patre eoncessis. Ilinc est, quod dominus Felicias dictus Crouy Chaielis, con-dominus Croviacensis natu maior dicti doinini Andreae Venetian!, et dominus Marcus Crouy Chanelis fráter natu minor dicti domini Felicii Crouy Chanelis, et filius secundus dicti domini Andreae í.'icti Venetian!, ambo fratres volentes ad divisionem perpetuam iuste . per venire omnium et singulorum bonorum inter eos communium et <piae alias fue-runt dicti domini Andreae dicti Venetian! stb.

Ugyanezen okmányban olvassuk: Quod I). Marcus Crouy Cha-nelis nihil poterit habere in bonis et denariis dicto i). Feliek» Crouy Chanelis eoncessis et relictis fugitiva evasione Petri Crouy Chanelis, filii dicti I). Audreae dicti Venetian!, qui dictus Petrus filius naturális dicti d. Andreae stb. Ebből látjuk, hogy, állítólag, három fia volt En-drének, kettő: Felix és Mark, törvényes házasságból, Péter pedig há-zasságon kívüli.

Végre ugyanezen levélből azt is látjuk, hogy ezen osztály idején, 1282-ben, már az ifjabb Marknak is volt János nevű fia.

3. A harmadik okmány, mely még vizsgálatunk alá esik, Guigona asszonynak, Crouy Felix *özvegyének* 1286-ki deczemberben kelt levele, mely szerint Dedin Vilmost egy szóló birtokába iktatja. Ebből tehát világos, hogy Felix 1286-ban már nem letetett életben.

Végre a negyedik egy, 1290-ben kelt, Ítéletiévé!, melyből kitetszik, hogy Crouy-Chanel Felixnek, midőn meghalt, már három fia volt légyen: Antal, Endre és János.

Ezen okmányok ítészetét, belső jegyeikre nézve, diplomatikusokra bízzuk. Mellőzünk némi más észrevételt is, mely e levelek olvastánál feltűnik, p. o. hogy az osztakozó Felix és Mark 1282-ben, bár szemlátomást oda törekednek, hogy megmutassák királyi vérből való eredetöket, azt még sem említik, hogy állítólag atyjuk, a Velcnczei Endre, Tótország vezére: az volt pedig már 1278 óta. Mellőzzük azt is. miért nem hozta be fiait Endre, midőn tótországi vezérré lett? Miért hagyta őket kis birtokaikban nyomorogni, holott anyai rokonairól, a Maurocenokról nem feledkezett meg? Es még inkább miért nem hozta be unokáit, midőn már király volt, holott sem Fennenától sem Ágnestől nem született fia? stb.

Csak égy pontra kívánjuk figyelmeztetni az olvasót: az időszámlálásra, s ennélfogva arra, váljon telik-e a kérdéses időből elegendő az öt nemzedékre, melyek e levelekben előfordulnak. Tehát:

II. Endre király meghalt 1235-ki nov. Özvegye Beatrix távozott az országból 1236 május vagy júniusban, viselős állapotban. István herczeg születése tehát legfölebb 1236-ki júniusra esketik.

Meggondolván, mennyi kalandon ment István keresztül, míg Velenczében megtelepedvén, Mauroceno Katalint elvette (összeesküvés nagybátyja Azo határgróf ellen, Aragóniába való utazása, ott mulatása, francziaországi birtokszerzése — ezen okmányok szerint tudniillik, — ravennai podestasága, ottani törekvése a város urává lennie, velenczei megtelepedése, megismerkedése Katalinnal), lehetetlen ót e házassága idején fiatalabbnak mondanunk 20—22 évesnél. Vegyük a 20 évet; s tegyük azt is, hogy már egy évre született Endre fia: Endre születése évéül kijő az (1236+21=) 1257-ki esztendő.

Endre tehát, ki 1257-nél elébb nem születhetett, 1278-ban, midőn tótországi vezérré lett, tehát 21 éves korában, már özvegy és három gyermek atyja volt ezen okmányok szerint. (Özvegynek kellett lennie, mert csak behozta volna magával nejét is 1 Hogy 1286-ban nem volt neje, bizonyítja egy okmány Fejérnél: Cod. Dipl. VII, 2, 111.).

Crouy-Chanel Felix, állítólag Endre fia, 1286-ban már meghalt, s pedig mint három gyermek atyja. E szerint tehát Endre születése (1257) és állítólagos fiának Felixnek halála közt (1286) csak 29 év esik. És ezen huszonkilencz év alatt kellett: a) megházasodni és két fiat nemzeni Endrének; b) megházasodni és három fiat nemzeni fiának Felixnek. Ha minden fentebbi állítás valószínű volna is, ez már teFesen le-

hetetlen, mert Endrének e szerint már huszonkilencz éves korában bárom fiú *nagyatyjának* kellett volna lennie. E lehetetlenségek sora szaporodik még avval, hogy 1282-ben az ifjabb Marknak is volt már János nevű fia. 1257, mint Endre születésének s 1282, mint Mark apaságának évei közt lefolyt 25 óv. Lehet-e pedig 25 éves férfiúnak figyer- . mekétől unokája?

Az említett Crouy-Chanel-féle okmányokat tehát már csak ezeknél fogva sem kételkedünk álműnek állítani.

NYOLCZADIK KÖNYV.

AZ ANJOU NEMZETSÉGBELI KIRÁLYOK

S AZ

OLASZ BEFOLYÁS KORA.

ELSŐ FEJEZET.

Róbert Károly, Venczel és Ottó ellenkirályok. 1301—1308.

I.

A pápai hatalom a XIII-ik században tetőpontját erte [A] P®P[ai] [ha,a]-el a keresztény világban. Harczaiban a világi hatalommal[lom] [ˈe∗oponˈ‘] nemcsak az egyházi elem függetlenségét teljesen kivívta már; hanem, e függetlenség általános elismerésének folytában s annak következményeként, 'a világi hatalom felett lassanként egy új nemét alapította meg a felsőségnek, melynél fogva az országok belügyeiben is csaknem mindenható tekintélyt kezdett gyakorolni. Elvvé vált, legalább a római curiánál, — s voltak a fejedelmek közt számosán, kik azt elismerték: hogy „a római pápa istentől rendeltetett a királyok és az országok fölébe“. És miután egy angol király a maga országát hűbér gyanánt vette át a pápától; miután egy aragoniai király a magáét a szentszéknek ajánlotta fel; miután a Két-Sicilia királyságát a pápa szentszéki hűbérűi egy idegen nemzetségre ruházta át: csodálhatjuk-e, látván, hogy a pápa Magyarország belügyeibe is oly befolyást gyakorolhatott, miszerint Imre király országlásától kezdve alig történt az országban valamely fontosabb dolog, mely nem ezen befolyástól vette volna irányát vagy eldöntetését? A pápa volt a békebíró a királyi család viszálykodó tagjai közt; a pápa engedelmével s rendeletéből koronáztatta meg a király a

maga kiskorú fiát; a pártok harczaiba avatkozva, a pápa adott irányt az országos intézkedéseknek; ő szorítá hatalomszavával, s ha ez elégtelen volt, egyházi nyilaival a makacs alattvalókat engedelmességre, a királyt a törvények megtartására; ő menté fel ezt, ha a tekintély érdeke úgy kívánta, az alkotmányos törvények kötelezése alól: szóval, ő gyakorolta a legfőbb hatalmat az országban a nemzet és királya fölött. És miután e hatalmat egy századon keresztül majdnem ellentmondás nélkül gyakorolta, mi volt természetesb, mint hogy, midőn III. Endre s vele együtt Árpád nemzetségének férfiága sírba szállott, a fejetlen nemzetnek szintén a pápa akart királyt adni, hűbéresének, a nápolyi királyfinak, Róbert Károlynak személyében?

Mint fentebb láttuk, már a külföldön született s e miatt többektől külföldinek tartott utolsó árpádfinak is küzdenie kellett koronájáért a pápa pártfogoltjával. Róbert Károly, mint mondók, pártjától már III. Endre életében Horvátországba hozatott s magyar királylyá koronáztatott. Bonzano Péter, Endre királynak a szent székhez küldött követe, azt írta ugyan az 1300-ki okt. 25-én küldőjéhez, hogy ez a pápa akaratán kívül történt; — mit nehéz elhinni, meggondolván, hogy VIII. Bonifácz Endrét sem életében sem halála után nem ismerte el, nem czímezte soha királynak; — de ha ez való is, a pápa III. Endre halála után teljesen el volt határozva, Róbert Károlyt emelni fel a magyar trónra, melyről, mint hirdeté, csak neki van joga rendelkezni.

Értesülvén Endre haláláról Bonifácz, 1301-ki május 13-án a bíbornoki testület legtekintélyesebb tagját, Miklós osztiai püspököt nevezte ki követévé Károly igényeinek támogatására; írt egyszersmind a magyar egyházi s világi urakhoz is, hogy a követ parancsainak engedelmeskedjenek[1]).

[1])Raynald: Annál. Eccl. IV. k. 1301. évhez n. 4 — 6. Fejér: Cod. Dipl. R. Hung. VIII, 1, 54. kövv.

VIII. Bonifácz, midőn ekként, elődeinek példáit követve, az általok megállapított elvek szerint intézkedett, teljesen meg lehetett győződve, hogy a pápai tekintély irányában eddigelé oly engedelmes magyar nemzetben most már annál kevesebb ellenzésre találand, minthogy a fejedelmi ház férfiága kihalt, s maga oly egyént kivan a trónra emelni, ki a fejedelmi házzal nagyanyja, Mária, V. István király leánya után különben is rokonságban áll.

Azonban, a világesemények nagy folyamában, épen VII 1-dik Bonifáez pápasága, a XIV-dik század eleje, jelöli azon korszakot, melyben az egyházi hatalom mindenhatósága hanyatlásnak kezdett indúlni. A nemzetek az egyházi hatalom járszalagát nem érzék többé oly szükségesnek, mint élébb; önérzetük már ébredezett, s ama hatalom befolyását mindinkább megszorítani kezdték belső, polgári életökben. Épen VIII. Bonifácznak, ki magát mindenhatósága tetőpontján képzelé, kellett ezt éreznie, szelídebben ugyan a magyar nemzet részéről, mely csak pártfogoltját nem akarta elismerni a maga királyának; de keményebben a francziák részéről, kik a Fülöp király ellen kibocsátott átokbullának ellentálltak, s ez őt még foglyává is tette.

Fölötte sajnálandó e tekintetben, mind világ-, mind nemzet-történelmi szempontból, hogy emlékeink nem adnak bővebb tudósítást azon érdekes tusáról, mely egy-részről a pápai hatalom s annak ügynökei, más-részről a nemzet közt lefolyt III. Endre halála után; mert ezekből alig tudunk egyebet a helyzetek körvonalainál s a puszta eredménynél.

De látjuk ebből is, hogy a pápa igényteljes fellépésének, melynél fogva, az országot szentszéki hűbérnek nyilatkoztatván, annak királyt adni szándékozott, az önérzetére ébredező nemzet számos éven át heves ellenzéket vetett ellenébe. A nemzet ős szerződése, melyet az még 886 táján Etelközben kötött a fejedelemmé választott Árpáddal, — hogy, míg ennek nemzetsége él, a fejedelem mindig az ő véréből választassák, — Árpád nemzetsége férfiágának kihal-

tavai végkép elenyészett. A nőágnak nemzetünk, mely a nőnemnek ekkoron még nem tulajdonított jogképességet, öröködési jogát nem ismerte el, mint miképen ez másutt, például Spanyolországban, rég szokásban vala. Maga az utolsó árpádfi leánya, Erzsébet sem igényelt tehát semmi jogot a koronára, s atyja eltakaríttatása után mostoha anyjával, az osztrák Ágnessel együtt kivándorolt az országból. A nemzet érzé, hogy a király választásának joga egész terjedelmében vissza esett reá, miszerint honit vagy idegent egyaránt emelhet trónjára. Erzé, hogy e joggyakorlatról lemondani annyit tenne, mint lemondani nemzeti függetlenségéről s hűbér urat ismerni el maga fölött; kivált miután már IV. Miklós pápa is azon elvből nevezte ki Kiin László halála után Martell Károlyt magyar királylyá, hogy úgymond „ezen ország sokféleképen az apostoli székhez tartozónak ismertetik*[1] "); és most VIII. Bonifácz pápa is ezen elvből indúlt ki, midőn amannak fiát, Köbért Károlyt, akarta beültetni a magyar trónba. Ő ugyan említi bulláiban, hogy Róbert Károlyt, nagyanyjáról az Árpád-nemzetséggel rokont, örökösödési jogon is illeti Magyarország koronája; sőt annyira megy, miszerint állítaná, hogy egyátaljában nem választás, hanem csak öröködési úton tölthető be az ország megürült trónja. De minthogy a nők örökösödése akkoron még vita tárgyául sem szolgálhatott az országban, mindenki látta, hogy a pápa ezt csak ürügyül használja fel arra, hogy a szent szék felsőségi jogánál fogva annál könnyebben adhasson királyt az országnak.

Az ellenzék ennélfogva nagy és heves lett a pápa ezen jogigénye ellen az ország rendei közt. S bár Károlynak nem hiányzottak pártolói, a nemzet nagy többségét ama kérdés fofflalkodtatá Endre eltakarítása után· „Kit válaszszon a nemzet a maga királyává?" A nagy nemzeti párt feje, mely a király szabad választásának jogát, s evvel együtt a nem-

[1]) IV. Miklós levelei Fejérenél: Cod. Dipl. VI, 1, 81 és 82.

zeti függetlenséget minden áron megőrizni kívánta, maga az ország nádora volt, a hatalmas Csák Máté. Körülötte csoportoztak a nemzet legtöbb nagyjai; és, miben a magyar clerus hazafiúi érzelmeinek fényes bizonyságát láthatjuk, magok a püspökök nagy többsége is el volt határozva, védelmezni a nemzet jogait a pápa igényei ellen. János kalocsai érsek, Endre egri, Imre nagyváradi, Haab váczi, Antal Csanádi, Benedek veszprémi, Jakab szepesi (ki élete folytában a maga személyére nézve kivételesen hordá a püspöki czímet), Apor Péter erdélyi, és Miklós bosnyai püspökök oly heves védőivé lőnek a nemzet szabad választási jogának, hogy János kalocsai érsekben, Csák Máté mellett, másik fejét láthatta a nemzeti párt.

Sajnálandó, hogy ezen egyházi s világi urak tanácskozmányairól, s az indokokról, melyek által a királyválasztásban vezéreltettek, nincs tudósításunk. Az eredmény mindazáltal azt látszik mutatni, hogy a pápának azon érve, mely szerint Róbert Károly örökösödési jogát hirdette, nem maradt hatás nélkül ezen urakra. S épen azért, hogy a pápa ezen érvét minden erejétől megfoszszák, maguk is oly egyént akartak a trónra emelni, ki anyai ágon Árpád nemzetségéből származott. És valószínűleg ez fő oka annak, hogy a különben nagyravágyó oligarchák közöl egy sem lépett fel trónkövetelő gyanánt, s mindnyájan egy értelemmel a külfejedelmek közöl kívántak királyt választani.

E külfejedelmek közt Róbert Károlyon kívül még kettő volt anyai ágon rokonságban az Árpád-nemzetséggel: Ottó, bajor herczeg, IV. Béla Erzsébet leányának fia, és Venczel cseh s nem rég óta egyszersmind lengyel király, kit bár amannál távolabbi, de hármas kapocs kötött a magyar királyi házhoz: először, mert Constantiát III. Béla leányát, I. Ottokár nejét, ükanyjának, másodszor mivel Kunegundát, IV. Bélának unokáját, anyjának nevezte; és végre, mi őt a rendek előtt tán még leginkább ajánlhatá, hogy hasonnevű egyetlen fia s örököse, a tizenhárom éves Venczel,

jegyese volt Erzsébetnek, III. Endre leányának. És valóban, ha a leányági örökösödés, melyre a pápa Róbert Károly érdekében hivatkozott, bírt némi érvénynyel az ország rendéinek vitatkozásaiban: a választás senkire méltányosabban nem eshetett, mint az ifjú Venczelre, kivel együtt az utolsó árpádfi leányát is trónra emelhették.

A vitatkozások azonban, melyek tán a felett folytak, hogy maga a cseh király-e vagy ha hivassak meg, hosszúra nyúltak. Némelyek szerint a nemzeti párt Németújvári Iványt kiddé előlegesen Csehországba, a választás némely feltételeiről Venczellel egyezkedni. Ha ez való, úgy kétséget sem szenved, hogy már ekkor el lett végezve, miképen ne maga a két ország gondjával túlterhelt s különben is beteges apa, hanem fia jőjön át a magyar trón elfoglalására, mi egyébiránt a dolgok állásával is egyezőbbnek látszik [1]).

De bármi volt is oka a késedelemnek, Károly pártja sietett azt a maga érdekében felhasználni. E párt körülbelül most is azokból állt, kik már Endre életében is támogatták Károly ügyét. Az egyházi rendből csak Gergely választott esztergami érseket, Mihály zágrábi és János nyitrai püspököt, — a világi urak közöl a Brebiri grófokat, Ujlaky Ugrint, Lóránt, Csesznek s néhány más urakat találjuk közöttük. Ezek tehát most Károlyt Horvátországból Esztergámba vitték s Gergely érsek által másodszor is, de szintén nem a sz. István koronájával, mely a nemzeti párt kezében volt, megkoronáztatták [2]).

E tény sietésre inté a nemzeti pártot. Végre tehát júli-

[1]) Erre mutatnak Csák Máté adománylevelében is a következő szavak: „Idem Matthaeus palatínus, dum adhuc essemus in Bohemia primus et praecipuus inter omnes regni Hung, nobiles suo consilio et auxilio nos promovit et solicite procuravit ut eligeremur“. A féktelenségre hajlandó, erős kormányt nem kedvelő magyar urak kétségkívül maguk is inkább óhajták a 13 éves fiút, mint atyját királyokul, hogy alatta aztán maguk annál korlátlanabbul uralkodhassanak.

[2]) Carolus in Strigoniensi Ecclesia iuxta ritum antiquum

usban, hat hónappal Endre halála után, János kalocsai érsek, Endre egri, Imre váradi, Haab váczi, Antal Csanádi, Miklós bosnyai és Jakab szepesi püspökök, Domonkos főtárnokmester, Németújvári Henrik és Dömötör urak ünnepélyes követségben küldettek Venczelhez, hogy fiát tőle általvegyék. Az egyházi rendből hihetőleg csak azért választattak ennyien a követséghez, hogy a pápának ez által is tudtára adják, miképen felsőségi igényeit még a clerus többsége sem hajlandó elismerni. A cseh király Grődingbena Mor va folyam mellett, mely e város és Holies közt szigetet képez, fogadta a magyar követeket, s miután az illető okmányok elkészíttettek s m'nd a két részről esküvel is megerősíttettek, azoknak nagy ajándékok mellett átadta tizenhárom éves Venczel fiát

Ugyanazon időben, midőn a követség Venczelhez indúlt, Németújvári Iván Esztergám alá sereget vezetett s onnan Károlyt s az érseket Ausztriába, Rudolf herczeghez szalasztotta. A város rövid ellentállás után megadta magát[2]). Ide érkezett a követek s egy cseh had kíséretében nemsokára Venczel is, ki miután a várat Iván úrtól nagy összeg pénzért átvette, a rendektől S tékesfehár várra vitetett, s János kalocsai érsek által, augusztus 27-én, Sz István koronájával Venczel me£' megkoronáztatok. Az ifjú király, hogy a magyarok kedvét

Ungariae *per personam idoneam* regale susceperat diadema. VIII. Bonifácz bullája, Pray: Annál. I, 374. Fehér: 8, 1, 121.

[1]) Dlugoss (Hist. Pólón. Lib. IX. 898) szerint a követek még ekkor is az öregebb Venczelt hívták volna meg, ez pedig nyavalyásságával, halálának közelségével menté magát, s maga helyett fiát ajánlá. Ez, ha történt is akkor, mit Dlugossnak, sokszor kétes hitelére nem merünk állítani, úgy hiszszük, csak mint már kicsinált dolog említhetett az ünnepélyes követség előtt. A tényt magát említik még Turóczy: II. Cap. 84. Anonym. Menckennél: III, 1739. Pulkava Dobnernél III, 2Ö8. Károly utóbb arról vádolta Venczelt, hogy vesztegetések által szerzett pártot fiának Id. Károly levelét Cod. Diplom. VIII, 1, 433.

[2]) Tamás érsek átokhirdetménye Iván ellen. Katona: VIII, 99. Fejér: Cod. Dipl. VIII, 1, 183.

még inkább megnyerje, idegen hangzású nevét a nemzettől kedvelt László névre változtatta. E néven adta ki ő ezentúl minden okmányait; minthogy azonban rövid ideig viselte a magyar koronát s evvel együtt a magyar nevet, a történelem őt azután is folyton Venczel néven jegyezte fel lapjaira. Az ifjú király az újbudai királyi palotában foglalt lakást, melyet az országból távozó Ágnes özvegy királyné István sopronyi főispán gondjaira bízott volt'). Itt adományozta Venczel szeptemb. 26-kán János kalocsai érseknek Palocsa várát a hozzátartozó uradalommal[2]).

VIII. Bonifácz, mihelyt a történtekről értesült, nem késett követének, az időközben Bécsbe érkezett osztiai cardinal-püspöknek új utasítást küldeni októb. 16-kán kelt bullájában. „A római pápa — így kezdődik a bulla— Istentől a királyok s országok fölébe rendeltetvén, legfőbb a harczoló egyházban (mi egyértelmű evvel: az élők között), és minden halandók fölött felsőséggel bírván, az Ítélet trónján ülve, nyugalommal ítél s minden gonoszt szétoszlat tekintetével·'[3]). Meghagyja aztán a követnek, hogy János kalocsai érseket, ki „azon esztelenségre vetemedett", hogy Venczelt megkoronázza, s ezáltal mind az esztergomi érsek, mind a szent szék jogait megsértette, négy hónap alatt a szent szék előtt személyesen megjelenni hivatalvesztés alatt kényszerítse, hogy e tettéért számot adjon. „Magyarország — úgymond — sz. Istvántól minden jogaival s hatalmával a római egyháznak lévén felajánlva, csak ennek van joga arról intézkedni.

[1]) Cod. Dipl. VIII, 1, 53. Turóczy: II. Cap. 84. Koller: De s. R. Hung. Coron. Comment. 122.

[2]) Fejér: Cod. Dipl. VIII, 1, 67.

[3]) „Romanus pontifex super reges et regna constitutus a Deo in Ecclesia militanti summus existit, et super omnes mortales obtinens principatum, sedensque in solio iudicii, cum tranquilitate iudicat et suo intuitu dissipat omne malum". U. o. 59.

Azonban János érseket e parancs nem érte életben. **Ö a** koronázás után nem sokára meghált.

Egy nappal később Venczelnek, a cseh királynak is írt a pápa. Csodálja, úgymond, hogy fiát magyar királylyá engedte megkoronáztatni, holott tudhatá, hogy az ország koronájáról, melyet sz. István a római széktől nyert, csak ennek van joga rendelkezni. Inti őt, engedelmeskedjék követének, Miklós cardinálnak. Ha pedig a koronához jogot tartana, bocsássa ügyét pápai bíróság elébe, mi végett követeit el is várja [1]).

A pápai követ, vévén az utasítást, 1301 őszén Budára utazott. Általa meghivatva, oda gyűlt a püspökök nagy része is. A cardinál azt vélte tapasztalni, hogy a püspökök jobbára az ügyet erőszakoló Gergely vál. eszter. érsek gyűlölt személye miatt idegenkednek leginkább Károlytól; s ha alkalmas egyénekkel töltetnének be az esztergami és kalocsai érsekségek, könnyebben lehetne az ügyön fordítani; mert, úgymond, már Venczel cseh király is igen megbánta eddig tett lépéseit s még csak szégyenkedésből nem akar felhagyni fia magyar királyságával. A pápa ennek következtében a kalocsai érsek kinevezésének jogát ezen ízben magának tartván fel[2]), meghagyta követének, nézzen szorgalmasan körül, kiket lehetne a két érsekségre kinevezni, a cseh királyt pedig bírná reá, bízza az ügy eldöntését az apostoli székre. Ő, a pápa, egyátalában nem szándékozik megsérteni a király jogait, s csak a vérontástól iszonyodik, mely az ellenkirályok közt támadhatna[3]). De a világi urakban, kiket Budán lelt, valamint a budai polgárokban sem talált a követ oly hajlékonyságra, mint a főpapságban. A budai polgárok eleitől fogva ellenzették Károly királyságát, miért is Gergely vál.

[1]) U. o. 63.

[2]) A pápa levele Miklós oszt, püspökhöz. Theinernél: Móniim. I, 390.

[3]) VIII. Bonifácz lev. Miklós osztiai püspökhöz 1301. nov. 8. Magyar Történelmi Tár: II, 181.

eszter. érsektől még Venczel megérkezte előtt átokkal snjtattak. Az e miatt boszús polgárok nem késtek most a cardinállal is súlyosabban éreztetni haragjokat, mire hihetőleg még a Venczel körül lévő urak által is ösztönöztettek. A többféle személyes sértést szenvedett cardinál a nép boszújától annyira megijedt, hogy a várost titkon elhagyván, Pozsonyba menekült s a budaiakat egyházi tilalom alá vetette. A városi papság nem mert ellentállni a kemény ítéletnek; de Tóth Márton, a város pénztárnoka, talált oly papokat, kik az egyházi szolgálatot a tilalom daczára is folytatták, sőt, a népet összegyüjtvén, magát a pápát, annak követét s a magyar püspökök közöl is mindazokat viszont ünnepélyesen egyházi átokkal sújtották, kik Róbert Károlyt pártolják [1]). A budai polgárok kilencz évig maradtak ezen szakadásban az egyházzal.

Azonban a Károly-párti urak sem akarták boszúlatlan tűrni a pápán és követén ejtett ezen gyalázatot. Fegyvert fogván, hol csak szerét tehették, kegyetlenül pusztították Venczel híveinek jószágait. A dunántúli és dráva-melléki vidék pusztító polgárháborúnak lett színhelyévé [2]). Cseszüeki Miklós és Lőrincz testvérek egy csapat Károly-pártival egészen Budáig hatoltak, ott magát Venczelt is meglepni szándékozván; és miután ebben Csák Domokos, Búcsú Pál, Bencse Máté, Bethlen Olivér s Rátholt István fegyveresei által meggátoltattak, a polgárok házait és szoléit dúlták fel. Hasonló módon látogatta meg Fehér vármegyét Károly egy más híve, Lóránt úr, czinkos társaival[3]).

Időközben Venczel cseh király Tebanics Ulrik törvélytudort s prágai kanonokot utasította volt Agnaniba a pápához, levelet is küldvén hozzá általa, melyben fia jogait a

[1]) Turóczy: II, Cap. 86. Chron. Austr. Feznél: I, 724. hibásan az 1302. évhez. Az uövari zsinat határozata Pray: Hierar. I, 167. Spondanus: Contin. Annál. Baronii 1301. évhez.

[2]) Hist. Austr. pars plenior az 1301. évhez Frehernél I, 486.

[3]) Venczel okmánya 1302-ból Fejér: Cod. Dipl. VIII, 1, 89,115.

magyar koronára a nemzet nagy többségének választásával igazolta. De, miként előre látható vala, ezen ok a pápát ki nem elégíté. „Tekintvén — úgymond Bonifácz 1302-kijun. 10-én írt válaszában — hogy az apostoli méltóság trónja Istentől azért rendeltetett az országok és királyok fölébe, hogy az igazság vesszejével osztogassa mindenkinek a magáét“; bár atyai indulattal viseltetik a cseh király és fia iránt; de mivel Mária siciliai királyné s unokája Károly, már Kún László halála óta jogot tartanak ezen országhoz, Venczel felhozott okainak részrehajlás nélkül nem tulajdoníthat nyomatéket. Mindazáltal, mivel ő, a pápa, csak igazságot kíván szolgáltatni, mind Venczelt és fiát, mimi a siciliai királynét és unokáját újra törvényszéke elébe idézi, hogy ott jogaik bővebben meghányassanak.

Nem csekély gyengítésére vált Venczel ügyének, hogy A^^e?y^z>ak a főpapok közöl, kik a nemzeti jog érdekében őt elébb támo- elesnek gatták, többen elhaltak. János kalocsai érseket már említettük; helyébe a káptalan, Benedek veszprémi, Mihály zágrábi püspökök, Tamás esztergami, s Domonkos váczi prépostok és István erdélyi főesperes, kik az év végén Rómában is jártak[2]) István prépostot választák, ki megerősíttetése végett személyesen a pápához utazott. Meghalt Jakab szepesi püspök is; és minthogy ő a czímet csak személyére nyerte volt, a Szepesség püspök nélkül maradt. Péter új pécsi püspök, ki a szintén nem rég meghalt Pál helyébe választatott, hasonlókép Károlyt támogatta. De az életben maradtak közöl is többeket megfélemlített a pápa kemény Ítélete s követének fenyegetése: ezek közé tartoztak Tivadar győri püspök. Az egyház fejei közöl alig maradt még egy pár Venczel pártján, s ezeket is inkább a nemzeti érdek, mint a király személyéhez való ragaszkodás tette állhatatosokká kitartásukban; mert a kicsapongó életre, dorbézolásra, részegségre hajló

[1]) Cod. Dipl. U. o. 86.
[2]) A pápa lev. TheinériiéJ 1,

ifjút ezek sem kedvelhették. A püspökök közöl többen buzgón kérték Albert római királyt, jőne segedelmére Károlynak, és a rablók által zaklatott magyar egyháznak, mert ők, a püspökök, ezen állapotban, melybe jutottak, már halálukat is inkább kívánják az életnél[1]). A királynak semmi jót nem ígérő erkölcsei tőle a világi urak közöl is mind többeket elidegenítének, kik aztán, mivel a nemzeti érdekek miatt Károlyhoz sem akartak csatlakozni, közönyösen nézték a pártversenygést, és a közzavarban saját személyes érdekeik gyarapítására törekedtek. Úgylátszik, maga a hatalmas Csák Máté is meghűlt buzgalmában Venczel iránt, kit is aztán Venczel az által (igyekezett szorosabban pártjához kapcsolni, hogy Trencsén várat s vármegyét minden hozzá tartozó földekkel és jövedelmekkel neki adományozta'-). E hatalmas úron s nemzetsége több tagjain kívül Németújvári Henrik főtárnokot s testvérét Ivánt, Kátholt Gál főlovászmestert, Kompolth Pétert s még néhány más urat találunk csak följegyezve Venczel okmányaiban, mint királyságának oszlopait.

De a következő 1303-ki évben még ezek közöl is többeket elesni látott Venczel maga mellől. A pápa május havában több consistoriumot tartott az ellenkirályok ügyében. Károly részéről Gergely esztergami érseken kívül még István, az új kalocsai érsek, Mihály zágrábi, Tivadar győri püspökök, s több prépost és főesperes jelent meg, kik természetesen egyelőre is megnyugvásukat nyilvánították a pápa ítéletében. Venczel cseh király a kiszabott időre két budai kanonokot s János törvénytudóst küldé a pápa elébe; de, mivel eleve is tudhatá, mely részre hajóland az ítélet, általuk es ik azon kijelentést tétette ő szentsége előtt: „hogy neki, a cseh királynak soha sem volt szándékában pörlekedni Magyarország fölött“, mely a nemzet választásából van fia birtokában. E kijelentést nem kevés boszúsággal hallá Bonifácz, s azt

[1]) Cod. Dipl. VIII, 7, vol. suppl. 375.
[2]) U. o. 89.

„gonosz makacsságnak“ jellemezvén, az 1303-ki május 31-én oly ítéletet mondott az ügy felett, hogy miután Venczel mindeddig semmi más érvét nem hozott tel joga védelmére, mint a nemzet választását; ezt pedig, tekintvén „hogy a magyar királyság örökös, és nem választás alá tartozó“, figyelembe venni nem lehet; ellenben Róbert Károlynak, kinek már atyját is magyar királynak nevezé s tartá a szentszék, örököldési joga kétségtelen: ennélfogva meghagyja az ország minden egyházi s világi nagyjainak s az egész nemzetnek, hogy Károlyt egyházi átok büntetése alatt királyuknak ismerjék s mint ilyent támogassák s védelmezzék, fölmentvén őket minden eskü kötelezése alól Venczel iránt, s megtiltván ezt tovább- magyar királynak nevezni s mint ilyent bármi módon gyámolitani [1]). Néhány nap múlva (június 11-dikén) Albert római királyt is felszólitá, hogy necsak Venczelnek ne adjon segedelmet, hanem ellenben Károlyt segítse az ország birtokába[2]). A tőle hazatérő magyar püspököknek pedig meghagyta, hogy a fentebbi ítéletet Magyarországban és minden mellék-tartományaiban kihirdessék. A főpapok készséggel engedelmeskedtek: a pápai bulla, hol csak Venczel híveitől lehetett, mind Magyarországban, mind Erdélyben, s Horvát- és Dalmátországban kihirdettetett[3]).

Azonban VIII. Bonifácz napjai, midőn Károly uralmáról ekként intézkedett, már meg voltak számlálva a végzet könyvében. Fülep franczia király, melléknevén a Szép, őt szeptember 7-dikén a Colonnák által Agnaniban elfogatta s őrizet alá tétette. A pápa megszabadíttatott s Rómába küldetett ugyan az agnani polgárok által; de ő a rajta ejtett gyalázatot annyira szívére vette, hogy már október 11-dikén megszűnt élni. A zavarban, mely a pápa elfogatása alkalmával lefolyt, Gergely esztergami érsek is megöletett egy Co-

[1]) Cod. Dipl. VIII, 1, 121. Theiner: Monum. I, 397.
[2]) U. o. 120.
[3]) U. o. 132. 133 kövT.

lonna által. Károly azonban semmit sem vesztett a két főpapban. Bonifácznak Miklós osztiai püspök-cardinál, ugyanaz, ki Magyarországban járt volt követségben, lett október 22-kén XI. Benedek név alatt utódává; Gergelyt pedig Mihály zágrábi püspök váltotta fel az esztergami érseki széken: Károlynak mind a ketten pártolói.

A pápai bulla, melyet most már majdnem az egész papság elfogadott s kihirdetett, oly annyira megcsökkentette Venczel híveinek számát, és szaporító Károlyéit, hogy emezek vérszemet kapva, újabban is háborgatni kezdék Budán a korhelykedései miatt is mind gyöngébben álló Venczelt. Az ország két ellenséges pártra oszlott a két vetélytárs között; de nem annyira ezek hatalmát támogatták, mint inkább saját érdekeiket űzték az eláradt köz zavarban. Mert bár egyik párt Venczelt, a másik Károlyt nevezte királyának: a királyi várakat és jogokat ezek egyike szintoly kevéssé bírta mint másika: a királyságnak csak a neve volt az övék, annak hatalma nélkül, úgymond krónikásunk [1]). Venczel már Budán sem érezhette magát biztosságban, mert annak új bírája Vernher László is Károlyhoz csatlakozott.

A cseh király mindezekről értesülvén, 1304 nyarán sereggel jött fiáért az országba. Mindenek előtt boszút akart állni a papságon, melynek elpártolásától származtatható fia ügyének hanyatlását; boszút kivált az esztergami érseken és káptalanbelieken, kik legmunkásabbak voltak Károly mellett. A kakuti révnél tehát, melyet ma Párkánynak nevezünk, a Dunán átkelvén, Mihály érseket Esztergámból megszalasztotta, és szent Adalbert templomának ajtaját feltöretvén, behatolt a sekrestyébe, hol a templom edényei s a káptalan levéltára őriztettek. Itt a kincsek egy részét lefoglalván, az okmányokról az arany pecséteket leszaggatta, magukat eltépte, megrontotta, a várost pedig serege által prédáltatta[2]).

[1]) Turóczy, II. Cap. 85.
[2]) Ccd. Dipl. Vili, 1, 169

Innen Budára menvén, miután annak bráját Vernher Lászlót foglyává tette, kívánságát fejezte ki az oda gyűlt urak előtt, fiát megkoronázva s egyéb királyi díszjeleiben láthatni; és midőn a gyanútalan urak kívánságát teljesítették, a koronás ifjút fegyveresei által körülfogatta, s koronájával és a fogoly bíróval együtt kivitte az országból

A korona s egyéb királyi jelvények elrablása átalános ingerültséget ébresztett Venczel s fia ellen az országban. Károly elébb alig rendelkezhetett pár ezernyi fegyveressel: most rövid idő alatt húsz ezer magyar és kún gyűlt zászlai alá, a korona visszavételéért harczolandók. Ugyanezen czélból Károly maga, s külön a két érsek, négy püspök s tizenkét előkelő úr szövetséget kötöttek Rudolf osztrák herczeggel[2]); ennek atyja, Albert római király, kinek a maga részéről is voltak követelései Venczelen, szintén tetemes haderőt ígért. A magyar had már szeptember elején kegyetlenül pusztított Morvában s a cseh széleken. A kánokról, kiket egy évkönyv még pogányoknak nevez, iszonyú dolgokat beszélnek az osztrák krónikák. Ők a martalékkal meg nem elégedvén, foglyokat is szedtek, s ha e krónikáknak hihetünk, azokat átlyukgatott tenyereiken fűzték kötélre, a gyermekeket nyeregkápáikhoz kötötték[3]). Szeptember közepén Albert római király is megérkezett a bajor Ottó társaságában hadaival, úgy hogy az összes sereg száma, mely Venczel tartományait fenyegette, öt ven ezerre szaporodott. Más részről Omode fölös hadakkal Lengyelországba tört, s Lokietek Wladiszlávval egyesülve Venczelnek ottani uralmát támadta meg. Venczel szerencséjére Kuttenberg, melyet Albert király ostromolni kezdett, erelyesen ellentállott; a kunok pedig, miután magukat zsákmánynyal megszedték, haza siettek. Végre még a bajor Ottót is sikerűit Venczelnek a maga

[1]) Turóczy: If. Cap. <84. de hibásan az évre nézve. Chron. Austr. Feznél: I, 724. Pulkava Dobnernél III 258.

[2]) Cod. Dipt i. h. 158. 160.

[3]) Sigfridus, Pistoriusnál: I, 1<:5:> Annál. Általi. Fridiéinél I. 585.

pártjára vonnia, hihetőleg már ekkor megegyezvén vole a magyar korona felett. A nagy sereg a tél közeledtével minden eredmény nélkül széjjel oszlott [1]).

A hadjáratot békekísérletek váltották fel, melyek azonban czélra nem vezettek. A következő évben Ottó már nemcsak szövetségese, hanem hadvezére is lett Venczelnek, s a felek mind a két részről újabb háborúra készültek, midőn a cseh királynak a nyár elején közbejött halála a dolgoknak más fordulatot adott. Az ifjú Venczel, ki magában a dorbézolásra nagyobb hajlamot érzett, mint a kormány gondjaira és munkáira, Albertiéi békét kötött; Ottó javára pedig a magyar koronáról is lemondott. Sőt, hogy a magyar birodalommal minden összeköttetését megszakítsa, a hét év előtt Erzsébettel, III. Endre leányával kötött eljegyzési szerződését is felbontotta, s Violát, Micislav tescheni herczeg leányát vette nőül. A királyleány Schweitzba, a katalinvölgyi apácza-klastromba vonóit, s ott végezte be életét 1338-ban.

II.

Az egyházi s világi urak, kik, akár mivel a nemzet függetlenségének védelme miatt, akár más okokból idegenráiyiyá kedtek Károlyiéi, már akkoron új királyról kezdének gondolkodni, midőn Venczel az országból való távozásával lemondását jelentette. Ezek nagyobb része még mindig azon elvből indulván ki, hogy a pápától az országra tolt Károlynak csak az Árpád-nemzetséggel rokon fejedelmet lehet sükeresen ellenébe helyezni, a bajor Ottóra, IV. Bélának Erzsébet leánya után unokájára vetették szemeiket. És ha e tekintetből elébb Venczelt az ajánlhatta leginkább, hogy rokonsága mellett az utolsó Árpádfi leányának jegyese: Ottó mellett most azt lehete felhozni, hogy anyai részről legköze-

[1]) Chron. Claustro-Neoburg Feznél: 1, *475.* Chron. Zwetlene. U. o. 534. Dlugoss: Hist. Pol. Lib. IX. 902.

lebb áll a kihalt királyi házzal. Ottó kétségkívül maga is ügyekezett adományai, ígéretei által mennél több pártolót szerezni, miben az is elősegíthette, hogy a koronát a többi ékszerekkel ő vette át a királyságról lemondott Venczeltől. A világi urak közöl leghevesebb pártolói lettek a Németújvári grófok; az egyháziak közöl Antal Csanádi és Benedek veszprémi püspökök csatlakoztak hozzá. Az országban lakó németség, kivált a szepesi és erdélyi szászok, magukra nézve boldog időket jóslának a német király kormánya alatt s tömegesen hozzácsatlakoztak [1]).

Ottó, hogy Rudolf osztrák herczeg és Róbert Károly cseleit kikerülhesse, csak kevesed magával s kereskedőnek átöltözködve, kelt útra Prágából; a koronát fatokba zárva rejté el podgyászai közé. Útja szerencsésen folyt le Fischamendig; midőn azonban itt a Dunán átkelni akar, elréműlve látja, hogy legbecsesebb kincse, a korona hiányzik árúi közöl. Kísérőinek egyike nyomban visszasiet, ki az elvesztett kincset egy mértföldnyi távolban egy pocsolyában meg is lelte ugyan; de az eset rósz előjel vala. Ez nem jelenthet mást, mond krónikásunk [2]), mint hogy Ottó a koronát nem birandja haláláig, de a szent ereklye megmaradand az ország birtokában. Ottó Sopronyban a Németújváriaktól s más híveitől fogadtatván, Székesfehérvárra ment, s magát az említett Csanádi és veszprémi püspököktől deczember 6-án megkoronáztatta. Ezután ünnepélyes bemenetelt tartott Buda városába: fején a koronával, vállain sz. István palástjával lovagolt végig, nagy tömegtől kísértetve, a város utczáin, hogy magát a nemzet királyául bemutassa[3]). Valószínűleg innen vette eredetét a szokás, melynél fogva utóbb újdon koronázott királyaink a város utczáit ünnepélyesen belovagolták.

[1]) Cod. Dipl. VIII, 7, 48.

[2]) Turóczy: II, Cap. 88.

[3]) U. a. C.'87. Chron. Salisburg. Feznél I, 402. Claustro-Neoburg. u. o. 478. Compil. Chron. rer. Boicar. Oefelénél: I, 340. de az év hibásan tétetik 1306-ra.

De mind ennek daczára Ottó hatalmára nézve csak árnyékkirály maradt. Néhányan épen a leghatalmasabb urak közöl mit sem gondoltak már a királylyal, s függetlenül kezének uralkodni az ország külön vidékein. Trencsényi Csák Máté a Vág vidékén a Kárpátoktól egészen Komáromig, Apor László vajda Erdélyben, mások egyébütt bitorolták a f'őhatalm it. Színleg ők is Ottót vallották ugyan királynak; ie a királyi hatalmat tartományaikban a maguk kénye-kedve szerint gyakorolták. Apor Erdélyben a királyi jövedelmek nagyobb részét magához ragadta. Lefoglalta egyebek közt a radnai ezüst, a deési s kolosi sóbányákat, a székely és szász ispánságot a szászok adójával s más javakkal egyetemben [1]). Más részről Károly s pártja és szövetségese, az osztrák Rudolf, sem nézte tétlenül az új versenytárs trónra emeltetését. Rudolf, szövetségese érdekében, és személyes boszúból is a Németújváriak ellen, az országba tört, s a Lajta és a Rába közti vidéket, jobbára az említett grófok jószágait, pusztította. A Németújváriak viszont Ausztria prédálásával szereztek maguknak kárpótlást. E kölcsönös pusztítások mindaddig meg sem szűntek, mígnem Rudolf herczeg Venczelnek meggyilkoltatás i után seregeit 1306 második felében Csehország elfoglalására, vezette, melyet atyja, Albert király, birodalmi hűbér gyanánt ruházott reá. A segedelmétől megfosztott Károly ezután kénytelen lőn ismét Horvátországba vonúlni vissza, oly nagy volt tőle a nemzeti jog sérelme miatt az idegenség.

De Ottó hatalm i mind e mellett sem nyerhetett nagyobb gyarapodást, mert az ország leghatalmasabb nagyjai csak önérdekeikről gondoskodtak, s a német úr, úgy látszik, nem értette a m tgyar szívek megnyerésének mesterségét. 1307-ben két oldalról is borulni kezdett Ottó ege: V. Kelemen pápa, a ham ír elhunyt XI. Benedek utóda, ennél buzgóbb támogatást ígért Károlynak; s Albert római királyt is

[1]) Eder: Observat. Crit. ad Hist. Transilv. 27.

újabb in maga ellen haragítá Ottó az által, hogy Csehországban Rudolf ellen a karantán Henrik igényeit pártolta, s némi segedelmet is nyujtatott neki Bajorországból a maga öcscse, István herczeg által. Albert király e miatt Magyarországban fenyegette Ottót háborúval; sőt némelyek szerint már sereget is küldött a határszélekre [1]). E borús kilátások közt a magyar urak buzgóbb pártolására lőn szüksége. Tanácsiák tehát neki, ügyekeznék megnyerni kivált az erdélyi vajdát, ki tisztsége, gazdagsága, pártfeleinek száma által egyaránt nagy erő fölött rendelkezik. Ottó követte a tanácsot: még nőtlen lévén, Apor leányának kezét kérette meg; ezáltal gondolá, nemcsak a hatalmas urat, hanem sok mást is buzgó híveivé teend. Nem valószínűtlen, hogy a tanács magának Apornak valamely meghitt emberétől származott; mert Albert római királytól megnyerve lévén, ekkoron már árulás on törte fejét a ravasz vajda. Hogy tehát Ottót kelepczébe keríthesse, leányát neki nagy örömmel odaígérte; midőn pedig a gyanútlan király 1307 tavaszán mátkájáért Erdélybe ment, őt elfogta, koronájától, melyet Ottó mindenfelé magával hordott, megfosztotta, s magát Gyulafehérvárba záratta[2]).

Míg Ottó a fogságban ült, a pártviszályok iszonyúan zaklatták a fejetlen országot. Tamás esztergami érsek, ki a hamar elhunyt Mihály helyét foglalta el, s ki a Németújváriakat az egyházában tett károk miatt, melyeket ötszáz ezer ezüst gírára, akkoron tömérdek összegre, számított, már 1305-ben egyházi átokkal sújtott[3]), most az engedetlen budaiakra is lecsapni szándékozott. Az udvardi zsinatból, melyet Károly elismertetése s a felbomlott egyházi fegyelem helyreállítása végett tartott[4]), negyvennapi búcsút hirdetett

[1]) Sigfridus Pistorinál: I, 1055.

[2]) Compil. Chron. rer. Boicar. Oefelénél II, 341. — Henrik praeposit. Ottingan. U. o. I, 694.

[3]) Cod. Dipl. VIII, 1, 183.

[4]) Cod. Dipl. U. o. 326 kövv de hibásan tétetik 1309. év alá, mi-

mindazoknak, kik az engedetlen budai papokat és más néplázitókat s rendbontókat kézrekerítenék. Épen ekkor szabadult meg prágai börtönéből a még Venczel által fogságra vitt Vernher László, egykori budai bíró; s most ő, a különben is boszúszomjas, lőn a boszú eszközévé. Vernher Csák Jánostól némi haderőt nyervén, a vele egyetértő budai polgárok segedelmével, június 1-nek éjjelén a városba hatolt, s régi ellenségeinek házára tört. Peterman bíró még nyert annyi időt, hogy ágyából csaknem meztelen megszökhessék; de Herman Mark és Tóth Márton tanácsosok elfogattak, s más nap lófarkon hurczoltattak halálra a város utczáin, s miután nyomorú lelköket kiadták, tetemeik megégettetvén, hamvaik szélnek bocsáttattak, javaik pedig elkoboztattak. Az engedetlen papok, kik által Peterman a pápát kiátkoztatta, elfogatván, bilincsben küldettek Tamás érsekhez, ki őket börtönükben a halál kínos nemével ölette meg erőszak, magán boszú egyébütt is mindenütt széltében hosszában napi rendre került az országban, hol a hosszas fejetlenség s pártviszályok alatt a hatalmasabb önkénye s anyagi ereje foglalta el a jog és törvény helyét. A jobb hazafiak elszörnyedtek az ország szomorú állapotán, s módokról tanakodtak, melyek által azon segíthetnének. E kívánságtól indíttatva, Csáky, Ugrin, Rátholth, Domokos, Omode nádor az Aba nemzetségből, Kopasz nádor a Borsa nemzetségből, Ernyei István az Ákos nemzetségből, Lóránt úr, László bán, Kakas és Dezső urak a Rátholth nemzetségből, Miklós vajda, a Pokiak nemzetségéből, s több más egyházi s világi urak 1307-ki októb. 10-kén a Rákos mezején nagy számmal s oly szándékkal gyűltek össze, hogy valahára véget vessenek a hazát mindinkább emésztő fejetlenségnek után az udvardi zsinat, mint az okmány tartalma kétségtelenné teszi, nem 1309-ben, hanem 1307-ben tartatott, mielőtt még Vernher László Budára visszament.

[1]) „In eodem (carcere) tristem spiritum emiserunt“, u. m. Turóczy: II, Cap. 88.

Ottó fogsága óta a közmegvetés tárgyává lett, az ő királyságáról tehát szót sem lehetett többé tenni. A reményteljesen serdülő Róbert Károly tekintetében, ki a gyűlésre személyesen megjelent, alig lehetett felhozni más ellenvetést, mint hogy a pápa azon helytelen igénylet által, melynél fogva őt a maga hatalmából akarta feltolni az országra, a nemzet jogait megsértette; az ifjú személye ellen különben nem volt kifogás. Úgy vélekedőnek tehát az urak, hogy mind ama jogsérelemnek elejét vehetik, mind a fejetlenséget az ország becsületének csorbája nélkül megszüntethetik, ha most, mielőtt az új pápa beavatkoznék, önszántokból, egyező akarattal választják meg Károlyt királyuknak. A végzés ezen értelemben lőn meghozva. A jelen volt urak és nemesek Tamás érsek kezeibe esküt tőnek, hogy az ország java miatt „az igazságot az indulatoskodásnak elejébe tévén“, Károlyt és maradékait, miként a törvényes örökösödés kívánja, utóknak, királyuknak elismerik, neki a kellő engedelmességet s tiszteletet megadják. Rendelték e fölött, hogy ki mit a királyi ja vakból s jogokból elfoglalva tart, neki minden ellentmondás nélkül visszaadja. Hasonlókép visszaadassanak igaz birtokosaiknak az egyházak és nemesek lefoglalt javai; a nemességet szabadsága jogaiban elnyomni ezentúl senki se bátorkodjék. Ki a királynak nem engedelmeskedik, s e rendeleteket megszegi, hűtlennek, az ország nyilvános ellenségének tekintessék, az egyházból pedig átkoztassék ki, s javaitól fosztassék meg [1]).

E határozatra az ország rendéit a dolgok állása szerint kétségkívül az is indíthatta, hogy megelőzzék V. Kelemen pápának újabb avatkozását a király választás ügyébe; mert hihetőleg már tudomásukra jutott, hogy a pápa fellépni szándékozik Károly mellett; sőt tán már meg is érkezett az országba V. Kelemen augusztus 10-én kelt bullája, melyben

[1]) Katonánál VIII, 116. Cod. Dipl. Vili, 1, 221. Az okmány, mely a bécsi csász. levéltárban őriztetik, gondosabb leírást kívánna.

VIII. Bonifácznak Károly javára hozott ítéletét megerősítvén, Ottót a maga jogainak előadására az év végéig maga elébe idézte). E bulla, korántsem oly igényteljes, mint a VIII. Bonifáczéi, Károly jogait az örökösödés alapján fejtegetvén, a nemzet érzelmeit szemlátomást kíméli; miért is az, ha tán köztudomásra jutott is a rákosi gyűlés előtt, ingerültséget nem ébresztett. Majd értésére esett a rendeknek az is, hogy a pápa Gentilis bíbornokot július 31-én kelt bullájában követévé nevezte ki Magyarországba Károly ügyeinek támogatására.

Míg nagyobb lendületet nyert Károly ügye 1308 elején, midőn Albert római királynak Schweitzban történt erőszakos halála következtében valahára Ottó is megszabadult fogságából. Albert halála után Apor vajdának nem volt többé érdekében, hogy tovább is börtönőre legyen a fogoly királynak. Az őrizet szigora ekként meglágyulván, Ottó Serényi Imre által megszabadult[2]); s már nem többé királyságát, hanem csak személyének biztosságát hordván szívén, Lengyelországon keresztül hazájába menekült. A királyi czímről ugyan mindhaláláig, mely 1312-ben történt, nem mondott le; de Magyarországban senki sem tartá őt többé királyának.

[1]) Fejér: Cod, Dipl. i. h. 207.
[2]) Palma: Notitia rer. Hung. II, 16.

MÁSODIK FEJEZET.

Róbert Károly. 1308—1342.

I.

Ottó megszab adúlta s távozta után Gentilis bíbornok s pápai követ nemsokára, a tavasz végén, megérkezett Dalmá- tiában. A követ, úgy látszik, Károly egyházi s világi hívei- nek tanácsára, az egész nyáron át e tartományban s Horvát- országban időzött. Ottó távoztával Károly ügye igen jó haladásnak indúlt, s hívei tán attól tartottak, hogy a követ megjelenése s netalán a római szék igényeinek fölmelegítése az ország függetlenségére és szabad király választási jogára féltékeny urakban ismét ellenzéket ébreszthetne. Maguk ügyekeztek tehát elébb Károly felé hajlítani Csák Mátét, Apor vajdát, a Németújváriakat s a többi hatalmasabb ura- kat, kik még mindig sérelmét látták a nemzeti jogoknak ' Károly királyságában. Ügyekezetök, támogatva Károly Ígé- retei s adományaitól, nem is maradt sükeretlen. Németújvári Henriket tótországi bánná való kineveztetése oly buzgó hí- vévé tette az ifjú királynak, hogy Gentilis megérkezte után a dalmát tengerpartokon, mindjárt hozzá sietett s annak jelenlétében hűségcsküvel kötelezte magát Károly iránt [1]). Apor Lászlót is sikerűit legalább arra rávenniök, hogy maga helyett követet küldjön a Sz. Márton-nap nyolczadára (nov. 18.) kihirdetett királyválasztó országgyűlésre. Miután a do-

[1]) Fejér: Cod. Dipl VIII, 1, 310.

log ennyire haladt, az ősz kezdetén végre Gentilis is Budára jött s a prédikátori szerzet várbeli klastromában foglalt szállást.

Míg az országgyűlés határnapja megérkeznék, azon azon törte fejét a pápai követ, miként kapcsolhatná Károly ügyéhez szorosabban Csák Mátét, kit leghatalmasabbnak, de egyszersmind legbüszkébbnek is hallott hirdettetni az ország nagyai között. E végett személyesen óhajtott találkozni Máté úrral, s midőn ez, Budát magára nézve biztosnak nem látván, Veszprém megyének egy eremitoriumát (Keykusnak nevezi az olasz jegyző) tűzte volna ki találkozási helyül, oda is örömest elment a bíbornok. Máté úr a találkozásnál eleinte habozni látszék; de utóbb, megnyeretvén Gentilis Ígéretei által, híveinek s egyebek közt Zács Feliciánnak is tanácsából, Tamás érsek és János nyitrai püspök jelenlétében, november 11-kén a bíbornokkal kezet fogva, hűséget ígért Károly iránt *). Hihetőleg már e találkozáson végeztetett el, hogy Károly főtárnokává nevezze a hatalmas urat; mi néhány napra meg is történt. De még evvel sem elégedett meg a pápai követ, hanem hogy mintegy személyes érdekévé tegye a hatalmas úrnak megszilárdítani Károly uralmát, Budára visszatérvén, á körülötte összegyűlt egyházi s világi urak előtt azon gondolatát fejezte ki, miszerint hasznos lenne a hatalmas urat gyámjává tenni az ifjú királynak s országának. Az uraknak nem tetszék a bíbornok szándéka: Csákot igen változékony hitűnek, állhatatlannak, ravasz kényúrnak ábrázolták, ki előtt sem eskü, sem becsület nem szent, ki mindenben csak önérdekét keresi. De a követ úgy vélekedett, hogy épen e magas méltóság, mit neki szánt, elégítheti ki az önző úr érdekeit, mik ha kielégítést nem nyernének, épen ezen jelleménél fogva soha sem lehetne számolni hűségére, s nagy hatalma által újabban lángra gyújthatná a belviszályok hamvadozó tüzét. És ezen okokból, nem hajtva az

[1]) U. o. VIII, 7, 60. kövv.

urak ellenzésére, Csákot minden más országnagyok fölébe.· emelvén, az „országnak mintegy gyámjává“ nevezte ki. E négy kitüntetés megvette a zordon úr szívét: Máté Károly-nál· hűséget esküdött

E közben a gyűlés ideje megérkezett. Néhány nappal túl az.eleve kitűzött határnapon, november 27-kén, a „békéért epedő“ egyházi s világi urak, nemesek és polgároknak roppant sokasága gyűlt össze Pest városában. A számos fegyveresek kíséretében megjelent urak s a tömérdek nép a várban, hol a követ szállásolt, nem férvén, ez ment át Pestre Károly s néhány egyházi s világi úr kíséretében. A gyűlés szabad ég alatt, a prédikátori szerzet dunaparti klastroma mellett tartatott. A pápai követ jobbján az érsekek és püspökök, balján Németújvári Henrik bán, s unokaöcscse Miklós, Omode nádor, Kakas Domokos, Rátholth László bán, Kopasz nádor s öcscse Beke, Kompolth Péter urak személyesen és Csák Máté, Apor László, Ugrin volt tárnokmester követei foglaltak helyet; a nemesség és a nép mind a két oldalt sűrű csoportban állta körül. A pápai követ megnyitó beszédében e bibliai mondatból indult ki: „Uram, nemde jó magot vetettél földedbe“. Egy ideig a közönség nagy tetszésére szónokolt a kardinál, elszámlálván, mily szent és jeles királyokat engedett Isten felmagzani Magyarország földén. De midőn, szándékosan-e vagy hevétől elragadtatva, szive teljéből öntudatlanul, — nem tudjuk, oly értelemben szólana beszéde árjában, hogy valamint sz. István a római pápától nyerte az ország koronáját; úgy illő, hogy most is, midőn sz. István nemzetsége kihalt, a római pápa jelölje ki azt, kinek fejére a szent korona tétessék, minden oldalról hangos zaj szakasztá félbe a szónokot Majd szavak emelkedének, miképen egyátalában nem azon szándékkal gyűltek

[1]) U. o. VIII, 5, 52. Ezen okmány nem 1309, hanem az 1311-ki év alá sorozandó, miként tartalma (l. 57, hol a korona Lászlótól már visszavettünk mondatik) bizonyítja.

egybe, hogy a római pápától, vagy annak nevében a követ úrtól vegyék királyukat; hanem azt régi törvényes szokás szerint maguk akarják maguknak megválasztani: ám aztán nem bánják, erősítse meg a követ úr az egyház nevében a választottat. Nem akarják kétségbe vonni a római egyház jogát, a király megerősítésére és megkoronázására; de a választási jogot maguknak fentartani elhatározott akaratuk. És hogy minden további vitának véget vessenek, e jogot nyomban gyakorlatba is véve, Róbert Károlyt, kit már a múlt évben is önszántukból választottak meg, újra egyértelműig királynak kiáltották. A követ sem akarta a már most fölöslegessé lett elvkérdés miatt a dolgot újabban élére állítani, s a választásra teljes örömmel kimondta megerősítését. Az urak és nemesek ezután minden pártkülönbség nélkül egyenként s tömegesen uroknak, királyuknak kiáltozták Károlyt, a pápai követtel kezet csaptak, az újdon választottat megölelték, megcsókolták, neki hűséget s engedelmességet fogadván. Majd ezen igéretöket a bíbornok előtt letett esküjükkel is megerősítvén, ősi szokás szerint vállaikra emelték az ifjú királyt[1]).

A nemesség szétoszlása után a király s a pápai követ hosszasabban tanáskozott Budán az egyházi s világi urakkal. E tanácskozások eredménye egy hét múlva, decz. 3-kán, a következő végzésekbe foglaltatott: Károlynak közakarattal történt megválasztatása az országban mindenütt kihirdettessék. Ki őt netalán urának elismerni vonakodnék, maga és társai egyházi átokkal Bujtassanak; népök, mely nekik engedelmeskednék, egyházi tilalom alá vettessék, s még a halottak is fosztassanak meg az egyházi eltemetéstől. Kik a királyt személyében megtámadnák, mint felségsértők, a köz törvény szerint halállal lakóiának, javaiktól még családjaik is megfosztassanak. Mivel szent István koronája még

[1]) Fejér: Cod. Dipl. VIII, 1, 264. - Péterfy: Concil. S. Hurg. I, 150.

Apor László vajda kezében létezik, ha azt a koronázásra határozott napig tőle visszavenni nem sikerülne, új korona készíttessék, melyet a pápai követ megáldand. A végzésben hosszan indokolja a bibornok, hogy ezen új korona, általa megáldatván, csak oly erejű leend, mint a régi; sőt ezt, ha visszaszerezni nem lehetne, minden erejétől megfosztja. Továbbá végeztetett, hogy a törvénytelenül lefoglalt királyi s királynéi javak három hónap lefolyta alatt egyházi átok büntetése alatt visszaeresztessenek ').

A bibornok maga is érezte, hogy a végzés, melyet a régi s a készítendő új koronáról hozatott, nem fogja megváltoztatni a nemzet hitét, érzelmét, melylyel szent ereklyéje iránt viseltetik; s azért a gyűlés után minden módon rajta volt, hogy azt László vajdától kiszabadíthassa. Több ízben megintő őt e miatt [2]); de László oly feltételeket szabott, melyeket amaz sem maga nem teljesíthetett, sem a királynak nem volt kedve teljesíteni. Az új korona tehát a végzés szerint elkészíttetett s megáldatott; s Károly evvel 1309-diki jumus 15-ken Budán harmadszor is megkoronaztatott Tamés esztergámi érsek által. Az ünnepélyen számos úr volt jelen; többen s köztök Csák Máté is csak követeket küldöttek.

Az eskü-formában, mely a, szokottól sokban eltérő, s melynél fogva a király az egyház védelmén, a királyi jogok s javak csorbíttatlan megőrzésén, a nemesség jogainak megtartásán, az igazság szigorú kiszolgáltatásán kivül még arra is kötelezte magát, hogy törvényes házasságban fog élni s nejével megelégedni. Az eskü-formát az érsek, miután latinul elolvasta, nemzeti nyelven is megmagyarázta Károlynak, ki a magyar nyelvet már sajátjává tette [3]).

De bár mennyire ügyekezett is Gentilis a nemzetet a felől meggyőzni, hogy az általa megszentelt új koronával

[1]) Cod. Dipt u. o. 270. - Péterfy: u. o. 154.
[2]) A bibornok átokrendelete László ellen. Cod. Dipl VIII, 5, 64.
[3]) Instrum. Coronation. Caroli in reg. hung. U. o. VIII, 1, 383.

végrehajtott koronázás épen oly érvényes, mint ha az szent István koronájával történt volna, a nemzetnek más volt ez iránt a hite. Károly, sem e harmadik koronázás, sem a múlt év végén Budán alkotott határozatok által, melyek csak a koronázás után júl. 13-kán hirdettettek ki, nem gyarapodott tekintélyében s hatalmában. Az oligarchák, kik a királyi javakat s jövedelmeket bitorolták, azokat ezentúl sem vajának hajlandók kezeikből kibocsátani. Ez volt a panasz a korona visszatartásán kívül különösen Apor László vajdára, kit e miatt több ízben, de sikertelenül megintett a páp i követ. Még nagyobb csapás volt Károly uralmára nézve, hogy Csák Máté, úgy látszik azon rendelet miatt, mely az egyház, a király és királyné javainak bitorlóira kihirdettetett, 1309 folytában szintén meghasonlott:: királylyal s a pápai követtel. Máté úr, a koronázásra még elküldé ugyan követét, de a jogtalanul kezén lévő javak visszaadásáról mitsem akart hallani. Gentilis, látván, hogy a hatalmas úr, ha. ellenséggé válik, még Károly uralmát is megrendítheti, igen csínyán bánt vele. Követei s levelei által több ízben meginté őt, hogy a ki minden más urak felébe emeltetett, ne adna ezeknek rósz példát a maga részéről. ígéreteket tett neki, hogy egyebekben még bőségesebben fogja tapasztalni a király s egyház kegyét, ha ebben engedelmeskedik, az ő példája múlhatatlant szükséges lévén arra, hogy a lefoglalt javak igaz birtokosaiknak visszaadassanak, s a rend és jog uralma helyreállhasson az országban. De a féktelen úr mind erre mitsem hajtott. Idő folytával Gentilis egy újabb ajánlatot tőn Máté úrnak. Megígérte neki, hogy a kezén lévő királyi javak nagyobb részét örökbirtokul eszközli neki s maradékainak, ha viszont ő az egyházi javakat visszaadja, a nemesek törvényes szabadságait sértetlenül hagyja s őket, a kinek akarnak, szabadon szolgáltok engedi, s végre a Buda melletti királyi várat, mely ideiglen gondjaira bízatott, (úgy látszik Visegrádot, mely 1315-ig Máté kezében volt), némely más, csekélyebb javakkal a király kezébe visszaereszti. De ezen lépés

is siker nélkül maradt: Máté úr még csak válaszra sem méltatta a bíbornok levelét).

A pápai követ azonban még mind nem mert keményebben fellépni a hatalmis úr ellen; hanem, hogy mind ezen mind egyéb ügyek elintézésére módot találjon, az egyház fejeit 1309-i nov. Pozsonyba zsinatra gyűjtő össze maga körül. A zsinat végzései részint az egyházi, részint az országos állapotokra vonatkoztak. Amazok tekintetében, némely fegyelmi szabályokon kívül, — minők például, melyek szerint az igazhitűnknek a szerbországi patarenusokkal való házassága, s a papoknak a hosszas zavargások alatt szinte szokássá válni kezdett nősülése szigorúan eltiltatott, — rendeltetett még az egyház felsősége szilárdítására az is, hogy ezentúl egy pap se bátorkodjék világi kezekből venni javadalmat; különben hivatalát veszítse. Emezekre nézve az egyházi átok a máit évi budai rendelet szerint a pártosok s az egyházi s királyi javak bitorlói ellen újabban is, pedig azon súlyosbítással hirdettetett ki, hogy a ki attól egy év alatt megszabadúlni nem ügyekszik, mint eretnek, nyomozás alá vétessék '·).

De maguk a főpapok sem bíztak márkokat ezen rendelet hatásában s úgy vélekedtek, hogy a közbajokon mind addig nem leend segítvé, míg sz. István koronája nem tétetik a király fejére. Minthogy azonban Apor a koronáért nagy áldozatot kívánt a királytól, Gentilis bíbornok az egyház fegyvereivel akart még egy kísérletet tenni a hatalmas úrnál, úgy vélekedvén, hogy ha őt személyesen sújtja átokkal, a makacs úr végre megszelídül. Ő tehát az átkot Pozsonyban 1309-ki deczember 25-kén kelt okmányában kihirdette, a korona s királyi javak visszatartásán kívül, még avval is indokolván az egyházi büntetést, hogy a vajda az egyházzal szakadásban lévő István szerb fejedelem fiának

[1]) A Csák Máté ellen kiadott átokrendeletben C. D. VIII, 5, 52.
[2]) Péterfy: Concil. S. Hung. I, 137.

jegyezte el a maga leányát[1]). Jobb módhoz folyamodott ennél Tamás esztergám! érsek, és Omode nádor: ők a tavasz kezdetén személyesen felkeresték Apor vajdát, s april 8-kán 1310-ben sikerűit végre őt oly szerződésre birniok, mely szerint esküvel ígérte, hogy Károlyt urául ismeri, őt egész hatalmával gyámolítja, a koronát július első napjáig, sőt ha a király Erdélybe menne, neki elébb is kézbesíti; továbbá, hogy a radnai ezüst-, a dézsi és monostori sóbányákat, a székely és szász ispánságokat visszaadja; kikötvén mindazáltal, hogy a mely napon a koronát átadja, a király is teljesítse akkoron benyújtandó kérelmeit, s átalában úgy jutalmazza meg őt, mint királyhoz illik [2]). A korona ekként valahára visszakerülvén, Omode nádor sz. István napra országgyűlést hirdetett a Rákos mezejére. És miután itt Károly az ország rendéinek nagy számú gyülekezetében újra királylyá kiáltatott, mindnyájan átmentek Székesfehérvárra, s őt augusztus 27-kén negyedszer is megkoronázták [3]).

Most már ki Ion elégítve a közvélemény, a koronázás a szokott helyen az ősi formák szerint, a szent koronával lévén végrehajtva: az ünnepélyen jelen volt nép azon reménynyel távozott haza, hogy annyi zaklattatás után valahára állandó békének és rendnek örvendhet. De a béke s a rend még sokáig nem tért meg a hazában. A pápai követ, ki, úgy látszik, e koronázásnál nem volt jelen, megintette Csák Mátét is, hogy mint az ország első zászlósa az ünnepélynél megjelenni ő se késnék. De a hatalmas oligarcha már mitsem akart tudni a királyról, s kénye kedve szerint fosztogatta, zsarolta az országot. Különösen az egyháziakra nehezedett súlyosan féktelensége. Az esztergami, nyitrai, váczi s részben a veszprémi egyházak és számos monostor egyaránt méltán panaszkodhattak, hogy jogaikat s javaikat megcsorbítja, lefoglalja;

[1]) Ld az okmányt. Cod. Diplom. VIII, 5, 61.
[2]) Katonánál: Hist. Crit. VIII, 203.
[3]) Turóczy: II, Cap. 89.

az egyházi jobbágyokra kénye szerint súlyos adókat vet, azokat sokfélekép megkárosítja. A király a koronázás után a felső vidéket, mely régóta Máté úrtól vette parancsait, látogatá meg, hogy ott megjelenése által szintén nagyobb engedelmességet szerezzen a királyi tekintély iránt. A pápai követ, kinek tanácsa szerint sokak ellenzése daczára magasztaltatok; fel a többi urak fölébe az oligarcha, úgy vélekedvén, hogy most már a kötelesség is őt illeti, hű és engedelmes alattvalóvá tenni a büszke urat, eleve meginté őt, hogy míg a király azon részeken időzik, ne mulasztaná el kíséretéhez csatlakozni. Máté úr megígérte ugyan, mit a kardinál tőle kívánt; de nem csak nem ment üdvözlésére a királynak, hanem ezen időben sem szűnt meg a király és híveinek javait fosztogatni. Mind a király mind a pápai követ szemrehányásokat tett neki e miatt, de ő azokkal mitsem gondolt. Sőt miután a király a felvidékről Budára visszatért, Csák a maga fegyvereseivel azon egész vidéket bejáratta és fosztogatta, mely Vácz és a Tisza között fekszik. A pápai követ ezután fenyegetéseket intézett a féktelen úrhoz de ezeknek sem volt több sikerök, mint elébb a barátságos Intéseknek[1]).

Az ifjú király mind ezt kénytelen volt tűrni, mert bár most már mindenkitől királynak tartatott, hatalma hiányzott.[1]) A Csák ellen kihirdetett átokrendelet.

[1])Cod. Dipl. VIII, 5, 57. kövv.

által a király a maga tekintélyét a féktelen urak ellenében feltarthatná, alig volt még itt ott némi maradványa: a várjobbágyok átalában mindenütt vagy az urak jobbágyaivá lőnek, vagy hol nagyobb tömegekben együtt laktak, szabad nemesekké tették önmagukat, amennyiben e kiváltságot nem a királyoktól nyerték. Ezekhez járult, hogy még azon urak közöl is többen, kik egyébiránt Károly buzgó híveinek vallók magukat, körülbelül szintoly zsarnokságot gyakoroltak a maguk vidékein, mint Máté úr a Vág-völgy ében. Ilyen volt a többi közt például Omode nádor. Ez is bár különben azoknak egyike, kiknek Károly királyságát köszönhette, ellenség módjára zaklató a felvidéket: több magános birtokain kívül ') Gölniczbányát, Lublyót, Munkácsot, sőt majdnem egész Zemplén és Abauj vármegyéket elfoglalta s fölöttük kényúrként uralkodott, míg nem Kassánál, melyet szintén hatalma alá hajtani szándékozott, 1310-ben életét vesztette. Halála után számos fiai, bár a következő évben egy időre kibékültek, midőn a király Kassát zaklatásaik ellen védeni kezdette, nyilván Csák Mátéhoz szövetkeztek s vele egyesülve majdnem az egész felvidéken büntetlenül űzték zsarnoki hatalmukat[2])

Károly e körülmények közt saját haderővel nem rendelkezhetvén, a hatalmas urakat pedig maga körül egyesíteni még nem bírván, kénytelen vala tűrni Máté úr kényuralmát. Gentilis bibornok többször kísérletet tőn, őt a királylyal teljesen kibékíteni, de sükeretlenűl. Sőt 1311-ben annyira elhízottá lőn a zsarnok úr, hogy június 25-kén hadaival még Budát is háborgató, mialatt a király nejével együtt a városban időzött. Ez végre kimerítette a pápai követ türelmét is. O tehát, ki, hogy követség! munkálatainak gazdag díját a magyar püspököktől beszelhesse[3]), ez idő alatt folyton Po-

[1]) Ld, ennek példáját egyebek közt Cod. Dipl. VIII, 1, 382.

[2]) Szirmay: Notit. Comit. Zemplén. 11. Ungrisch.Ma.gaz. VI, 46ö. Pray: Hierar. II, 169. Katona: Hist. Crit VIII, 214, kövv.

[3]) Benedek erdélyi püspököt még egyházi átokkal is sújtotta,

zsonyban tartózkodók, 1311-ki júl. 6-án végre egyházi átkot hirdetett a féktelen úr s minden pártfelei ellen, az egész földet pedig, mely parancsainak engedelmeskedett, egyházi tilalom alá vetette, miszerint még a holtak is temetés nélkül maradjanak, — s miként a pápai követ magát kifejezi, a vadállatok hulláival együtt rothadjanak el az ég alatt“

A bibornokazt hitte e kemény egyházi büntetés visszarettenti ösvényéről a kényurat, s hogy a netalán megtérni akarónak kaput nyisson, nem mulasztó el rendeletéhez hozzáadni: miképen, ha engedelmességre ^visszatérne, nem csak fölmentendi őt a kihirdetett büntetés alól, hanem mindazon kedvezéseket is megadja vagy kieszközli neki, melyekkel eleitől fogva'édesgette a király iránti engedelmességre. De csalatkozott: a hatalmas kényúr, szintoly keveset gondolt az egyházi átokkal, mi, gyakorisága miatt, a közönségben máiéi is vesztette hatását, mint elébb a szelídebb intésekkel és ígéretekkel. Csák Máté, kinek fellépése akkoron, midőn VIII. Bonifácz a nemzeti jogok sérelmével, a szent szék fennen hirdetett felsó'ségénél fogva akart a nemzetre királyt tolni, e jogok tekintetében csak dicséretet érdemel, gőgjétől elragadtatva, most már egyátaljában nem akart urat ismerni maga fölött. Megvetve Károlynak még igen csekély hatalmát, független fejedelmi hatalmat gyakorolt a Vág völgy ön s Komáromtól egészen a Szcpességig. Számos váraiban több ezernyi serege volt fegyverben; királyi módra nádorra], kincstartóval s más főtisztekkel környezteié magát. A lefoglalt egyházi s királyi javakból, s a népre önkényesen vetett

míg a hátralék 938 gírát meg nem fizette. Cod, Dipl. VIII, 1, 402, 403, 412.

[1]) Cod. Dipl. VIII, 5, *52. Az* okmányt Fejér gróf Batthyány után (Leg. Eccl. II, 131.) az 1309-dik éviekhez sorozza, de hibásan. Az okmány, mint tartalma mutatja, Károlynak a sz. koronával való megkoronáztatása után (mi 1310-ki aug. 27-kén történt) kelt Péter-Bál-nap nyolczadán (jul 6.) V. Kelemen pápaságának hatodik évében; miknél fogva az okmány csak az 1311-dik évben kelhetett.

adókból roppant kincseket gyűjtvén össze, trencsényvári udvarában, valóban királyi fényt űzött, mely Károly udvarának fényét messze túlhaladta. Trencsényt új erődítésekkel vétette körül, költséges vízvezetésekkel ajándékozta meg. Vidékén terjedelmes vadaskertek s ültetvények hirdették az utazónak a fejedelmi fényt és bőséget, mely a vár belsejében uralkodott. A tartomány nemessége akarva nem akarva őt tartá egyedüli urának, részint zsoldjában állván, részint félelemből hódolván a kény úrnak.

Károly látta, hogy piindaddig árnyókkirály marad, míg a hatalmas kényurat nem alázza meg. Az ő kívánságára hirdette ki a pápai követ is az átokrendeletet; s ez arra mutat, hogy Károly már 1311-ben készült megtörni a pártost. Ereje azonban még csekély lévén, hogy 'őt a Vágvölgyén támadja meg, mindenekelőtt Sárosmegyei birtokait akarta tőle elszedni és szövetségeseit, az Omode fiait megtörni, kikkel most már Kassa városa is egy húron pendült. A király e vidéken a János-vitézektől és a szepesi szászoktól, kiket Dömötör Csák Máté sárosi várnagya egyaránt háborgatott, várt tetemesebb segélyt. És nem is csalatkozott reményében. Miután hadaival a vidéken megjelent, a Jánosvitézek, és Görgey István szepesi gróf s testvérei Arnold és Jordán, oly szép erőt hoztak zászlai alá, hogy a király egyszerre ostrom alá vélte foghatni Kassát és Sáros várát. Maga tehát emez alá ment, a szepesieket épedig Kassa vívására küldé. De Csák Máté, szövetségesei, az Omode testvérek által, a veszélyről korán értesíttetvén, egy erős hadat, mely egyebek közt ezer hétszáz pánczélos lovast számlált soraiban, küldött Nagy másként Szép Ab i vezérlete alatt a szorongatott vár segedelmére. A lázadók hada az Omodék csapataival oly erőre nőtt, hogy a király azt nem merte bevárni a vár alatt; s Kassa felé vonúlván vissza, onnan a szepesieket is magához kapcsolta, s a Tarcza völgyében Rozgony mellett egy hegy lejtőjén, mely

[1]) Ld. ennek példáját. Cod. Dipl. VIII, 1, 394.

ütközet helyéül alkalmasnak látszék, ütött tábort. Ott termettek néhány nap múlva, egyesített hadaikkal Máté vezérei, Dömötör és Aha s az Omode testvérek, s a királyt junius 15-kén ütközetre kényszerítők. Makacs volt ez sokáig és öldöklő. A király egymásután látta elhullani maga mellett Görgey Jordánt, Kakas urat, Pores István fiát, László, István, Jakab. Mihály urakat fegyvereseik élén; elesett utóbb Péter, beregi várnagy is. A lázadók egészen a királyi zászlóig hatoltak, s annak vivőit, Gyürke és Mihály testvéreket szintén megölvén, a zászlót is kezökre kerítették. De a szepesiek s a János-vitézek zászlóalja a csata sorsát végre még is a király részére döntötte el. Csák két vezére, Aba és Dömötör, s az Omode testvérek ketteje elesvén, a vezéreit vesztett had, bár egyébiránt a királyénál kevesebbet szenvedett, megfutamlott; Károly győzedelme tökéletes volt. Utóbb Sáros és Lublyó várak, majd Kassa is megnyitá kapuit a királynak *).

Omode várát, mely Göncz közelében állott, hogy a még életben maradt két testvér rabló fészkét megrontsa, Károly földig romboltatta. A romokat még századok múlva is Omode várának nevezte a nép vidéke. A Szepességnek Károly még azon évben egy nevezetes szabdságlevéllel jutalmazta hasznos szolgálatait. E levél szerint a szepesiek királyi adó fejében évenkint 1400 ezüst gírát tartoztak fizetni; de minden más adózástól és tehertől felszabadíttattak. Haderőt is csak saját tartományuk védelmére kötelezteték kiállítani, minden más hadjárattól fölmentetvén. ítéletet fölöttök csak saját grófjok s bíráik mondhattak[2]).

Azonban Máté csak legyőzetett, de nem töretett meg e csatában. Még ezen vidéken is számos szövetségese, pártostársa volt a kényúrnak. Károly ezek ellen a következő 1313-

[1]) Turóczy: II. Cap. 90. Wagner: Analect. Scepus I, 118. III. 206 és u. o. Dipl. Sáros. 318. Ung. Magaz. IV, 353.

[2]) Cod. Dipl. VIII, 1, 435.

3·dik évben is szerencsésen folytatta a háborút, mígnem őket több apró csatában megvervén, s különösen az Omodékat, Cserepieket, Csobánkákat s Feketéket Zemplén, Abaúj és Sáros vármegyékből kiűzvén, javaikat lefoglalván, a békét e vidéken helyreállította.

Most magára Máté úrra került volna a sor; de Károly ezt alkalmast időre kénytelemttetett elhalasztani. Mert azon felül, hogy a tatárok az ország éjszak-keleti határszéleit háborgatták s pusztították a déli részeken is újabb ellensége támadt. Velenczével Károly e belzavarok alatt már csak azért is jó viszonyban kívánt maradni, nehogy a birtokait szaporítani vágyó köztársaság, mely Zára városát s a vele szomszéd szigeteket TV. Béla ideje óta háboríttatlanúl bírta, a dalmát s horvát tengerpartokon tovább terjeszkedjék. Kétségkívül az ő utasítása szerint történt, hogy István, tótor-
[0.] szági bán, 1310-ki augusztusban tudtára adta a velenczei herczegnek, hogy a velenczei kereskedők az ő kormánya alatt lévő tartományban vízen és szárazon bátorságosan közlekedhetnek, mert őket minden ügyeikben védeni fogja [2]). Azonban Zára, mely azon okból, hogy a maga grófját szabadon nem választhatá s érseke a velenczei patriarcha felsőbbségét elismerni kényszeríttetett, mindig sajnosán türé Velencze uralmát, Károly trónra jutása óta még többször megemlékezett ázon szabadságról, melyet hajdan a magyar királyok alatt élvezett; s reményleni is kezdé, hogy most Károly alatt ki szükség esetében rokonának, a siciliai királynak hajóhadát is segélyül nyerheti, sükeresebben fogna, mint elődei, ellentállhatni Velenczének. E városra a magyar korona soha sem vesztette el minden jogát; még az utolsó szerződésben is, melynél fogva azt IV. Béla mindjárt a tatárjárás után kénytelen volt átengedni Velenczének, nyilván kiköttetett,

[1]) V. Kelemen pápa levele Praynál: Annál. II. 11.

[2]) A csász. bécsi levéltárban őrzött velenczei Cop. di Commemoriali I, 369.

hogy a város kapuinál szedett vámnak kétharmada a magyar királyé maradjon, s e végett folytonosan tartson ott tisztviselőket. E tisztviselők most Brebiri Pál bán alatt álltak, ki még III. Endrétől családjára nézve örökbirtokul nyerte a tengermelléki bánságot. A hatalmas úr, ki Károly tói jutalmul ügyének gyámolitásáért, még Bosnya egy részét is ajándékban nyerte, úgy hogy magát „Bosnya urának“ nevezheté, nem nézte jó szemmel Velencze uralmát a tartomány fővárosában s a legjelentékenyebb szigeteken; s most valószínűleg ama vámszedő hivatalnokok által arra bírta a Velencze uralmával különben is elégedetlen zárai polgárokat, hogy 1311-ki márcziusban Velencze ellen föllázadván, az ő s általa a magyar király uralmit alá hajoljanak '). Károly a polgárok kérelmére mind azon jogokba visszahelyezte a várost, melyeket az már elébb is élvezett a magyar királyok alatt[2]). De Velencze régi birtokára hivatkozott, s míg egy részről Károlynak tudtára adta, hogy a magyar király jogait a városi adó két harmadára fentartani kívánja, a város birtokát azonban régi jogánál fogva magának követeli, s azt fegyverrel kivívni is el van határozva [3]); más részről valóban küldött is hajóhadat annak ostromára. De most már Károly sem akart lemondani a jelentékeny város birtokáról s október 10-kén (1311) kelt levelében arra kérte V. Kelemen pápát, hogy miután Zára, mely Magyarországhoz tartozik, s melyet Velencze csak erőszakkal foglalt el, a magyar király hűségére visszatért, s most e miatt Velenczétől háborgattatik: ő szentsége tiltsa meg ezt Velenczének, sőt adassa vissza a szigeteket, melyeket az már is elfoglalt'[4]). Szárazföldi hadakkal Brebiri Pál bán jól ellátta ugyan a várost, mindjárt annak kódolása után fiát Mladint, bosnyai bánt küldvén védelmére; de mivel hajóhada neki sem volt, melylyel a velen-

[1]) Madius, Schwandtnernél: Script. Rer. Hung. Ill, 639.
[2]) Fejér: Cod. Dipl. VIII, 1, 397.
[3]) U. o. 417. 419.
[4]) A bécsi csász. levéltárban levő velenczei Cop. de Comm. I, 417.

czei gályáknak ellentál Ihatna, ő szintén, még a királyt megelőzve, hasonló kérelemmel járult a pápához [1]), kivel elébb Károly királyságának ügyében gyakrabban váltott volt levelet. Azonban Velencze követei által, kiket 1311-ki novemberben küldött Károlyhoz, újabban is sürgette a város visszaadatását -), s midőn abban czélt nem ért, a következő év tavaszán nagyobb hajóhadat küldött a város ostromára.

A sükerre most annál nagyobb reménye volt a vélenczei herczegnek, mivel Brebiri Pál tengermelléki bán május havában meghalálozott[3]). Reménye azonban nem egyhamar teljesedett; mert Pál gróf fia s a tengermelléki bánságban utóda, Mladin, egy ideig szintén erélyesen állott ellent Velencze ostromkisérleteinek. A zárai polgárok, Velencze boszújától félvén, maguk is buzgók valának városuk védelmében, s minden alkalmat megragadtak, melyben volt uraiknak ártalmára lehetőnek. Egy napoü, a dalmát partokon gyakori szélvész, egymástól messze szét szórta a velenczei gályákat, s ezeknek csak ketteje maradt a város közelében: egyik magának a vezérnek, Beletto Justiniánnak admiralhajója, ki ez időben épen beteg .vala. A vállalkozó polgárok ezen körülményt azonnal felhasználni határozták. Az éj beálltával néhány bárkát, mely kikötőjökben létezett, fegyveresekkel megrakván, csöndesen az admirali hajóhoz eveznek. Ennek legénysége, a sötét éjen mély álomba lévén merülve, csak akkor vette észre az ellenséget, mikor a zárai fegyveresek már a hajó fedélzetén léteztek, kik aztán a vezért s legénységet azonnal fogolylyá tették. Hasonló merénylet még a másik gályán is sikerűit. S így a záraiak a két gályát s legénységét a vezérrel együtt elébb bevitték kikötőjükbe, mint sem a többi távollévő hajók segedelmökre jöhettek volna. A beteg vezér nemsokára meghalt fogságában [4]).

[1]) U. o. 418.
[2]) Cod. Dipl VIII, 1, 422.
[3]) Madius Schwandtnernél: 111,639.
[3]) Lucius Lib. IV. Cap. 12. szintén Schwandtner gyűjteményében.

A velenczei herezeg, Georgio Marinus fegyverrel nem boldogulván, más eszközhöz nyúlt, mely őt rövid időn czélra vezette: Brebiri Mladin bánt nagy összeg pénzzel és a patriciusi méltósággal vesztegette meg. Azonban Zára, mely Mladintól reábiratva, már a nyár folytában hajlamát jelenté ki Velenczének a békére, tán mivel a királytól a rozgonyi völgyben nem rég nyert diadala után bővebb segélyezést reményiéit, a béke megkötését egyre halasztgatta. 1313-dik évben végre Mladin kieszközölte Velenczétől a városnak, hogy a grófot, miként a magyar királyok alatt, maguk választhassák ugyan, de mégis a velenczei tanácsból. Zára tehát miután reményét Károlynak egyre késő segedelmében végkép elveszte, s egyrészről a velenczei hajóhad által fényé getteték, másrészről pedig Mladin bántól ösztönöztetek, Velenczének újra meghódolt, s a béke-szerződvényt szept. 23-kán megkötötötte[1]).

[1]) Madius Schwandtnernél: III, 319, 639. kövv. A békeszerződvénynek, mely eddig világot nem látott, s a bécsi levéltárban'örzött velenczei Libri pactorum II, 100 lapján áll, méltó itt kivonatát közleni. Zára alájaveti magát a velenczei herczegés község kegyelmének s pártfogásának, — ut sic per humilitatem mereantur debito exaltari. A velenczei hatalom ellenben a várost „kegyes atya módjára“ veszi át A zárai polgárok hűséget ígérnek s viszont bántatlanságot kötnek ki személyeikre s birtokaikra nézve. Ideiglenes grófjokul Delphino Balduin, Vitali Mihály és Dandulo Mihály velenczei urak közöl választják valamelyiket Ünnepélyes követeket küldenek a herczeg üdvözlésére, a kik hajoljanak meg előtte, „cum mantelis levatis“ ... a legnagyobb tisztelettel kérvén tőle kegyelmet s bocsánatot. Grófjokat ezentúl maguk, de a velenczei tanács tagjai közöl választják minden két évben. Ezen grófnak dijául évenkint 2000 fontot fizetnek; hat lovának és 12 cselédjének kitartást adnak. De a gróf ne elegyedjék a város irományaiba; és ez azokat saját kanezellárja által kezeltesse. A gróf a várost ennek törvényei szerint igazgassa. A gyilkosság, rablás, gyújtogatás, nőkön elkövetett erőszak fölött a gróf szabadon ítélhet; az orzást a bírák a velenczei törvények szerint büntessék. A foglyok kölcsönösen szabadon bocsáttassanak, az elkobzott javak visszaadassanak. A lefoglalt javak ügyét a herczeg egy velenczei s egy zárai bíróval egyetemben ítéli meg.

Mladin és testvérei Velencze barátságában bizakodván, ezentúl kegyetlen zsarnokai lettek a dalmát és horvát tengeri városoknak. Azokat kényök kedvök szerint igazgatván, szokatlan adókkal terhelték; Trau és Sibenico városokat, mivel törvénytelen parancsaikat teljesíteni nem akarták, haddal támadták meg. Trau csak tíz ezer font lefizetése által távolíthatá el falai alól a zsiványokat. Mladin testvére György, még az almissai kalózokkal is szövetségben állott[1]).

Károly ezt haderő hiánya miatt szintúgy kénytelen volt tűrni, mint Csák Máté zsarnokságát az ország éjszak-nyugati vidékein. A rozgonyi ütközet, bár győzedelemmel végződött, annyi áldozatába került Károlynak, hogy azóta nem merte őt sajátképeni fészkében háborgatni, s tűrni szándékozott, míg őt a halál meg nem menti a már különben is vén s gyermektelen kényúrtól. De Csák is óvakodott magát a királyt megbántani, s inkább csak az egyházi javak fosztogatására szorítkozott. A váradi, nyitrai, zágrábi, veszprémi, győri és szerémi püspökök 1313-ki november 1-jén egy folyamodványt küldtek át V. Kelemen pápának, kérvén őt találna valahára módot, a zsarnok kényúrtól felmenteni az

A zárai papság évenkint kétszer, karácson és husvét ünnepén könyörgést tart a herczegért s a grófért. A városnak a jelen kötménynyel ellenkező minden szerződései megsemmisíttetnek, kivéve a magán szerződéseket, „et salvo pacto Domini Regis Ungariae et . . . domini báni Mladini et fratrum suorum factis tempore praesentis guerrae. Mladin bán lemond Zára grófi czíméről . . . Item dabunt Jadertini omni anno Communi Venetiarum 150 perpera in cal. Marcij in perpetuum, aut tria millia bonarum pellium cunicularum . . . Minden zárai férfiú a 14 évestől kezdve hűséget fog esküdni a herczegnek s utódainak. Ezen eskü minden tíz évben megujíttatik. Valahányszor Velencze Raguzáig vagy azon alól sereget küld, Zára abba 500 fegyverest állít, hajóhadába pedig egy gályát. A szigetek a város birtokában maradnak, kivéve Ragot, hová a herczeg nevez grófot két évig, ezek eltelte után a sziget grófját Zára választja. A pagoi gróf a zárainak alatta leend ... A herczeg engedelme nélkül semmiféle erődítést nem szabad építeni, stb.

[1]) Lucius Lib. IV, Cap. 13. Farlat. Illyr. Sacr. IV. 371. V, 406.

esztergami egyházat, melynek javait rés árit végkép megron- tóttá, részint elfoglalta; különösen szorítaná reá Károly ki- rályt, adjon az érseknek, ki miatta szenved annyit, valahára némi kárpótlást'). Károly azt, úgy látszik, magától is örömmel cselekszi vala, ha tehetségében állott volna; mert ez időben egyátalában nem lehetett őt hálátlannak mondani a elér us iránt, melynek nagy részben köszönhette királyságát, így, olvassuk az okmányokban, hogy 1313 folytában Nyitra vármegyét újonnan a nyitrai püspöknek adományozta[2]). Hogy a püspök, míg Csák Máté élt, annak birtokába nem lephetett, nem Károlyon múlt. Nagyobb javára vált a veszprémi püspöknek Veszprém vármegye birtoka, melyet neki Károly szint ez évben engedett át a csallóközi dézsmáért, mit Csák zsarnoksága miatt úgy is ritkán szedhetett be[3]). Hasonlókép megerősítette az esztergami érseket is Rosnyóbánya birtokában, melyet az még III. Endre király adományából bírt[4]).

Mind ezen, javaik élvezetében meggátolt főpapoknak, mind Karolynak maganak is nem csekély oromere válhatott Frígyesgel 1314-ben az, hogy Henrik német király halála után a császári koronára vágyó osztrák Fridrik a királynak kölcsönösen védő s támadó szövetséget ajánlott. Fridrik, ki a német királyságot szintén óhajtó Lajos bajor fejedelem ellen kívánt segedelmet Károly részéről, hogy ezt a szövetség megkötésére reábirja, Pozsonyt is visszaereszté kezére, mely mint Ágnes királynénak, III. Endre özvegyének hitbére, folyton ennek birtokában létezett[5]). Történetíróink egynémelyike azt állítja, hogy Fridrik egy erős, válogatott haddal jött volna utóbb e szövetség erejénél fogva Károly segedelmére

[1]) Cod. Dipl. VIII, 1, 504.
[2]) U. o. 511.
[3]) U. o. 512.
[4]) Katona: Hist. Crit. VIII, 271, kövv.
[5]) Cod. Dipl. VIII, 1, 541. - 7, 109. Contin. Martini. Pólón. Eocardnál: I, 1443. ezen évhez.

Csák Máté ellen, s Károly e segélynek köszönhető, hogy 1315-ben Komáromot és Visegrádot valahára visszavehette a kezéből[1])· Annyi bizonyos, hogy Komárom ez évben már Károly hatalmában vala, s azt szenvedett kárainak pótlásául még ez évben az esztergami érseknek adományozta [s]). Fridrik ilyféle hadi segedelmének nyomát azonban sehol sem találjuk az emlékekben; és valószínűbb, hogy az említett várakat Károly saját erejével azon időben vette vissza, midőn Csák Máté, János cseh királylyal bonyolódván háborúba, 1315 folytában ezen ellenétől keményebben szorongattaték. Máté úr e háborút határszéli villongások miatt az év tavaszán aligha nem magának Károly királynak helybenhagyásával is kezdette; mert János cseh király leghatalmasabb támasza volt a római királyság ügyében a bajor Lajosnak Fridrik ellen, ki mint említők, ismét Károlyijai volt szövetségben. Máténak eleinte kedvezett a hadi szerencse: a morva határszéleken több apró várat elfoglalt s a tartományt egész Brünnig zsákmányolta. A cseh király azonban nemsokára nagy erővel indult meg Máté ellen s Holies várát körültáborolta. A várbeliek azonban vitézül védték magukat, s az ostromlókat több ízben visszaverték. Majd Máté úr maga is haddal jött a város segedelmére. Az ütközet elején neki kezdett szolgálni a szerencse: a cseh hadak már megfutottak könnyű lovasságának heves rohanása alatt; de utóbb Lipa Henrik, a király hadnagya megfordította a maga futamló hadait s velők együtt a hadi szerencsét, és Máténak sokkal csekélyebb hada az ütközetet vesztette el[s]). Máté úr e veszélyben Károlyhoz folyamodott segedelemért; kitől aztán azon választ nyerte volna, hogy ő a cseh király ellen, kivel barátságban van, nem foghat fegyvert; legfölebb azt teheti, hogy békét eszközöl ki számára János király-

[1]) Pray: Annál. II, 11.

[2]) Pray: Hierar. I, 106. Katona: VIII, 297.

[3]) Contin. Dalimii. Feznél: II. Palack}: Geseh von liuhmen II, 2,115. '

tól). A békétől a cseh király sem volt idegen, miután Holicsot minden erőködése daczára sem bírta megvenni. És nem valószínűtlen, hogy az csakugyan Károly közbeszólása következtében köttetett meg. De bármi legyen is ebben a valóság, mit kisütni, emlékek hiányában nincs módunkban, annyi igaz, hogy Komáromot s Visegrádot Károly ez időtájban s pedig fegyverrel vette vissza Csák Mátétól[1]).

A béke ezentúl nem lőn megzavarva Máté úr s a király között, bár ez amazt haláláiglan „hűtlennek'[1] nevezi okmányaiban. Károly, ki — miután a régi vármegyei hadrendszer végkép felbomlott, új pedig helyébe még nem állíttatott, királyi hatalmát még mindig gyöngének érezé, Komárom és Visegrád visszavétele után nem háborgatta többé a halálához különben is közelgő hatalmas kényurat; ez pedig óvakodott magát a királyt sérteni. Annál többet kellett tőle szenvednie az egyháznak, különösen pedig a nyitrai püspöknek. A Géntilis bíbornok által kihirdetett egyházi átok csak daczosabbá és dühösebbé tette a püspök ellen Máté urat. Az egyháziakat, kik, az átokrendeletnek engedelmeskedvén, az isteni szolgálatot felfüggesztették, javadalmaikból elűzte s más kóbor, kiátkozott papokat tett helyükbe. A püspök trencsényi curiáját elvette skutyapeezéreinek adta lakásul; javait, tizedeit majdnem mindenütt lefoglalta; az ő jobbágyai által építtette fel Trencsény és Tapolcsány várait s vadaskerteit, néha két hétig sem bocsátván haza a munkától a szegény embereket. Midőn pedig ezen s ezerféle más zaklatások miatt a püspök türelmét vesztvén, az átkot ellene 1317-ben újra kihirdette, Máté annak székhelyét, Nyitra várát is fegyverhatalommal vívta meg, a püspök s kanonokok lakjait felégette s javaik maradványait lefoglalta, úgy hogy a püspök kibujdosni kénytele-

[1]) Chron. Benessii, Dobnernél: Monumenta IV, 24.

[2]) Károly adománylevele Otmár mester részére. Specialiter revocatis in memóriám servitiis eiusdem Othmari, quae idem nobis in expugnatione castrorum Visegrad et Camarum vocatorum . . exhibneruiit. Fejér: Cod. Dipl. VIII, 2, 71.

níttetett megyéjéből. A püspöki kar, mely az 1318-ki márcziusban Kalocsán egyházi zsinatot tartott, János nyitrai püspök sürgetéseire ezek miatt újra egyházi átkot hirdetett a kényúr ellen [1]), ki azt hihetőleg szintoly kevésbe vette, mint az előbbi ilyféle hirdetményeket. Ezen okmány mindazáltal azért érdemli különösen figyelmünket, mivel utolsó emlékünk ez a hatalmas kény úr életéből, ki annyi évek alatt volt ostora vidékének. Csák Máté ezentúl nyomtalanúl tűnik le a történet színpadáról; 1318 után már csak mint meghaltról van róla említés néhány okmányban. A hagyomány szerint egy iszonyú nyavalya, — ugyanaz, mely egykoron Arnulf császárt, a testéből támadt tetvek serege, ölte meg a népzsarnokot [2]). Az egyházi s világi urak; kiknek javait lefoglalva tartá, még életében óvást tettek, hogy halála után javaik másoknak ne adományoztassanak [3]). Halála után híveinek nagyobb része, s ezek közt Zách Eelicián, Máté nádora is, hűséget esküdött a királynak. Néhányan azonban még azután is rablásokat űztek sziklaváraikból s ostorai voltak a népnek s iparának. Csak 1324-ben sikerűit végre Károlynak őket kikergetni fészkeikből[1]).

Csák Máté halálán aligha örvendett inkább valaki, némely főpapok, kiknek ő valóságos ostoruk volt életében. De az említett 1318-diki kalocsai zsinat végzéseiből azt látjuk, hogy mások ellen is volt okuk panaszkodni a püspököknek. E gyűlésen a püspökök egymással forma szerint szövetséget kötöttek, és esküvel kötelezték magukat, hogy egymást segíteni fogják az egyházi javak s jövedelmek minden megkárosítói ellen; s ha valamelyikök sérelmet szenvedend, ügyét mindnyájan magukévá teszik, e végett egymással követeik s leveleik által folytonos összeköttetésben marad-

[1]) Cod. Dipl. VIII, 2, 92, 169. kövv.

[2]) Turóczy: II, Cap. 91. Corp. Juris Hung. Róbert Károly törvényei előtt.

[3]) Cod. Dipl. VIII, 2, 69, 94. stb.

[4]) U. o. 504.

nak; testületök azon tagját pedig, ki ezen esküjét megsértve, a közös ügyet elárulná, s a többiektől visszavonulván, akár félelemből akár jutalom reményéből az ellenféllel tartana, eleve is esküszegőnek, becstelennek bélyegezték [1]).

Ezen szövetség, bár, ha szavait tekintjük, egyedül az egyház fosztogatói s elnyomói ellen látszik irányozva lenni, némi részben aligha nem volt maga a király ellen is intézve; ezt mutatja legalább azon aggodalmas gond, melylyel összetartásukat minden, bár honnan jöhető kedvezések ellenében biztosítani ügyekeztek. A püspökök egy idő óta nem voltak megelégedve Károlylyal. Első neje Mária, vagy mint némelyek nevezik, Katalin, Kázmér lengyel herczeg leánya 1317-ben meghalálozván[2]), Károly Temesvárott, hol ez időben legörömestebb lakik vala, egy Csallóközből eredt ágyassal élt, kitől 1318-ban Kálmán nevű fia is született[3]). A püspökök attól tartottak, hogy e botrány rósz hatású lesz a Kún-László ideje óta különben is elszilajúlt köz erkölcsiségre s meggyöngült hitéletre. Még inkább bántá őket, hogy Károly, ki elkedvetlenedve a még mindig tartó ^zavargások és saját tehetetlensége miatt azokon segíteni, ez "években úgy látszik, hanyaggá lett a kormány ügyeiben, őket a kényurak ellen eléggé nem védelmezte. A város erődítésével, lovagi játékokkal[4]), szerelmi kalandokkal töltvén jidejét, nem sokat gondolt az ország ügyeivel; s különösen tétlenül nézte, miként fosztogatják, csonkítják a féktelen urak az egyház jogait és javait. S ezt annál érzékenyebben vehették a főpapok, minthogy eddig szokatlan teher is rakatott vállaikra. Már

[1]) Fejőr: Cod. Dipl. VIII, 2, 144. kövv.

[2]) Turóczy: II. Cap. 91. de hibásan teszi az évet 1315-re;ezt 1317-re igazítja a budai krónika.

[3]) Chron. Ms. Praynál: Hierarch. II, 712. Kálmán herczegről egy 1328-ki okmányban is van említés. Cod. Dipl. VIII, 3, 324.

[4]) Egy ily lovagi játék alkalmával Hunt-Pázmán Istvánnak három fogát kiütvén, fájdalomcsillapító csöppekül a biharmegyei Posa földét adta neki örökbirtokul. Cod. Dipl. VIII, 2, 210. kövv.

V. Kelemen pápa gyűjti tett nemi pénzeket a pogányok s eretnekek elleni háborúra[1]); a Gentilis bíbornok követi díja fejében, bár maga már meghalt, még egyre szedettek a hátralékok; és mi a clerusra nézve legterhesebb volt, XXII. János pápa 1317 óta a megürült javadalmak első évi jövedelmeit, mik elébb a clerus javára estek, három éven keresztül a maga[számára kezeié behajtani, s e végett Szebeni Rufinust, volt tolnai főesperest küldé az országba [1]). Károly nemcsak hálából a pápai szék iránt, melynek segedelme által jutott az ország trónjára, hanem azon okból is örömest megengedte s elősegítette e pénzek gyűjtését, mivel azok egy része királyi kincstárába folyt. A püspökök e collecták ellen nem mertek ugyan egyenesen felszólalni; de annál jogosabban hitték kívánhatni a királytól, hogy őket javadalmaik élvezetében védje; a közrend helyreállítására több gondot s buzgalmat fordítson. Ezeknél fogva tehát ama szövetségük a kalocsai zsinatban nagy ' részben maga Károly ellen volt intézve. Egyebek közt végzést alkottak, hogy a királyt egyházaik védelmére s e végett országgyűlés tartására, mi már nyolez v óta elmulasztatott, egyházi átok fenyegetésével kényszerítsék; s e végzésüket tudtára vinni két püspököt küldtek hozzá a maguk kebeléből. E fölött Ágoston zágrábi püspököt Avignonba a pápához küldöttek, hogy evvel is tudassák panaszaikat a király ellen úgy javadalmaik sérelmének, mint a király ledér életének tárgyában.

A királyhoz László pécsi, és Ivánka váradi püspökök mentek a zsinatból követekül[3]). Károly készséggel engedelmeskedett intésöknek s azonnal két rendeletet bocsátott ki az országba: egyiket a királyi tisztviselőkhöz, másikat az ország rendéihez. Amabban meghagyja a főispánoknak, várnagyok-

[1]) Raynald: Annal. Eccl. 1309. évhez, n. 24.

[2]) Theineri Monuni. I, 446. kövv. Mily nagy összeget szedett ez össze, mutatja számadása. U. o. és Cod. Dipl. VIII, 2. 101 —137.

[3]) László kalocsai érsek levele Benedek erdélyi püspökhöz. (Jód. Dipl. VIII, 2, 168. '

nak és bíráknak, hogy a hatóságuk körében lévő egyházi javakat, a mennyiben idegen kézen volnának, az illető püspök felszólítására azonnal visszaadassák; a jogtalanul ellentmondókat lázadók gyanánt büntessék; a hol pedig az ellentmondást méltányosnak látják, az illető feleket a tartandó országgyűlésre utasítsák '). Emebben tudtul adja az ország rendéinek, hogy még a folyó (1318) évi julius 1-re Rákosra országgyűlést hirdetett, melyre önmaga is múlhatatlanul meg fog jelenni [2]). A két követ Kalocsára visszatérvén,:> püspöki kar azt határozta, hogy az országgyűlés megnyitása előtt mindnyájan A postagon, a Duna mellett találkozzanak, az ország s az egyház ügyeiről ott eleve tanácskozandók[s]). Az országgyűlés, mint látszik, valóban megtartatott; de végzéseinek semmi nyomát sem találjuk emlékeinkben.

Nem kevésbé sükeres volt Ágoston zágrábi püspök eljárása is a pápánál. Mert bár Ágoston püspököt az e miatt boszús Károly avval büntette is meg, hogy őt székétől megfosztván, rokona, a siciliai király által Apuliában a nucerii csekély püspökségbe helyeztette át[4]): XXII. János pápa azonban mind az egyházi javadalmak védelmének, mind magán életének tárgyában nemsokára atyai feddést ^intézett Károlyhoz [4]); mi, legalább az utóbbira nézve, nem is maradt süker nélkül. A király még az országgyűlés előtt Csehországi) Károly rendelete u. o. 165.

[1]) U. o. 164.

[2]) Ld. az ') alatti okmányt.

[4]) Madius Cap. 26. Schwandtner gyűjteményében. III.

[5]) Raynald: Annál. Eccl. ezen évhez n. 18.

közé vezette. Károly ifjú nejét még azon évi novemberben megkoronáztatta[1]).

A menyekzői s koronázási ünnepélyek után Károly a déli részekre fordítá figyelmét. Velenczével ő Zára elvesztésének daczára is jó barátságban ügyekezett maradni, tán mivel egykoron még szövetségére s hajóhadának segedelmére számított nápolyi rokonai ellen, kik őt Sicilia birtokából bár arra, mint Martel Károly elsőszülötte legtöbb jogot tarthatott, egészen kizárták, s kiktől süker nélkül követelte 1317-ben a salernói herczegséget[2]). E barátságos viszonynak világos tanúja egy okmány, mely egyéb, kivált a kereskedelmi viszonyok ismerete miatt is annál méltóbb említésre, minthogy eddigelé nem látott napvilágot. Mivel Miani Vitalis Vernher László volt budai bírótól, némely más velenczei kereskedők pedig más magyar alattvalóktól megkárosíttattak; Velencze visszatorlásul az odautazó magyar kereskedőket a károsultak javára önkénye szerint adóztatta meg; miből számtalan panasz támadt. Károly tehát ezt 1318. aug. 29-én kiadott rendeletében oly intézkedéssel szűntette meg, hogy minden Velenczébe menő magyar kereskedő oda vitt áruitól tíz év folyta alatt másfél százalékot fizessen, egyet Miani, felet a többiek kárának pótlására; hozzáadván, hogy ha a kereskedők ezen adót Velenczébe érkeztök után hat nap alatt önként le nem fizetik, a másfél százalék helyett büntetésül ötöt fizessenek. Superantio János velenczei herczeg nagy örömét s megelégedését fejezte ki ezért a királynak, ígérvén, hogy valamint ez pártfogolja a velenczei polgárokat, ő is hasonlókép védelmezendi a magyar alattvalókat. Ama királyi rendeletet azonban akként módosította, hogy ezen adó ne csak más árúktól, hanem a Velenczébe vitt arany

[1]) Károly adománylevele Tamás úr részére. Cod. Dipl. i. h. 202. Madius i. h. Anonymus, Beinél: Notit. Hung. III. 473. l'raynál: Annál. II, 12.

[2]) Cod. Dipl. VIII, 2, 41.

s ezüsttől is fizettessék mindaddig, míg a megkárosultak teljes elégtételt nyernek [1]).

Ellenségesebb volt Károly viszonya Milutin Uroz szerb fejedelemmel, ki afölött hogy fenhatóságát elismerni nem akarta, még a magyar alattvalókat is háborgatta a határszéleken. Hasonló panaszai voltak Uroz kártételei miatt a király rokonának, tarentói Fülöp albaniai fejedelemnek is; Károly tehát evvel szövetséget kötvén, a nyugtalan szomszédot 1319-ben, Mladin tengermelléki bán társaságában, megtámadta, megverte, Macsó várát és kerületét tőle elvette, s az országhoz visszakapcsolta; magát Urozt a magyar korona felsőségének elismerésére kényszerítette[2]). Károlynak e szerencsés hadmunkálatait azonban még ez év folytában két felől kitört lázongás szakasztottá félbe, melyek miatt seregét visszavezetni kényszeríttetett. Az egyik lázadásnak bizonyos Endre úr volt okozója, ki, több osztrák úr segedelmével az ország határain pusztításokat űzött, sőt már Soprony és Győr városokat is fenyegette. Károly a lázongó urat Miklós, sopronyi főispán és Osli Pál és Lőrincz testvérek vezérlete alatt ellene küldött hadaival szerencsésen rendre igazította[3]). Veszélyesebbek voltak a felvidéken Pető Péter, Moys és néhány más urak, kik egykoron Csák Máté társai, a király lyal még sem engesztelődtek ki, s míg ő Szerbországban működék, a halicsi fejedelmet ügyekeztek azon ígéret mellett, hogy őt a magyar trónra segítendik, az országba hozni. És bár e tervök nem sikerűit, a király távolléte alatt még is follázadtak. De ezen rendbontóknak sem kedvezett a szerencse. Dózsa, erdélyi vajda és szolnoki főispán, kit a király

[1]) A bécsi csász. levéltárban létező velenczei államkönyvek. Cop. de Commemor. II, 136.

[2]) Károlynak a Pál és Lőrincz urak számára kelt adománylevele Cod. Dipl. VIII, 2, 200. A pápa lev. Fridrik római királyhoz u. o. 257. Timon Imago Nov. Hung. 220.

[3]) Cod. Dipl. i. h. 200, 410, 549 és Vili, 3, 226, v. ö. Katonát VIII, 503.

ellenök küldött, a lázadókat megverte s javaikat lefoglalta. Hihetőleg e belzavarok teljes lecsöndesítése végett tartott Károly az 1320-ki novemberben Fejérvárott országgyűlést, melynek végzéseit azonban némi magán ügyekben hozott Ítéleteken kívül nem ismerjük[2]).

XXII. János, megértvén Károly győzelmét Uroz szerb fejedelmen, 1320-ban Fridrik római királyt is felszólítá, lenne Károlynak segedelmére, hogy az eretnekeket azon részeken még inkább magalázhassa. De -Fridriknek nem az eretnekek, hanem saját királysága függött szívén, melyért a bajor Lajos ellenkirálylyal már számos év óta küzdött. A helyett tehát, hogy ő adna segítséget Károlynak, mire ennek az Urozzal kötött béke után szüksége sem volt többé, maga kért tőle segélyhadakat vetélytársa ellen, kit 1322-ben nagyobb erővel szándékozott megtámadni. Károly, bár, mint alább elbeszélendjük, ez évben maga is hadjáratot intézett Dalmátországba, tetemes segedelmet — némelyek szerint négy ezer magyart és 22 ezer kunt — küldött régi szövetségesének. De a szerencse ennek nem kedvezett: Fridrik szeptember 28-kán Mühldorfnál nemcsak ütközetet vesztett, hanem testvérével, Henrik herczeggel együtt foglyává is lett vetélytársának[3]).

Midőn Fridriket s a magyar hadat e szerencsétlenségérte, Károly egy más had élén Dalmátiában lobogtatta zászlait. E hadjárat oka Brebiri Mladin tengermelléki s bosnyai bán vala. Már fentebb említők, mily súlyosan zsarolta a féktelen úr a dalmát városokat. 1322-ben Trau és Sebenico városok általa ismét fenyegettetvén, a bán és testvérei ellen egymással szoros szövetséget kötöttek; sőt mivel saját ere-

[1]) Károly adománylevele László és Dones urak részére. Cod. Dipl. u. o. 292.

[2]) U. o. VIII, 7, 126.

[3]) A kunok a külíróktól mégis pogányoknak neveztetnek s nagy kegyetlenségről vádoltatnak. Chron. Claustro-Neob. Peznél, I, 484. Pray: Annál. II, 18.

jökben nem bíztuk, Károlyiéi pedig segedelmet rögtön nem, nyerhetének,: velenczei herczeg pártfogásához folyamodtak. Superantio János herczeg márczius 1-én védelmébe fogadta a két várost, mind a hozzájok, mind a Károly királyhoz intézett levelében világosan kijelentvén, hogy ez által legkisebb sérelmére sem kíván lenni a magyar koronának Károly aug. 5-dikén kelt válaszában köszönetét jelenté ezért a herczegnek, tudtára adván egyszersmind, hogy a béke helyreállítása végett rövid idő múlva fegyveresen menend a tartományba [2]). A háborút Mladin ekkoron már megkezdte a. két város ellen, de szerencsétlenül: a polgárok Velencze gályái által is támogattatván, őt falaik alól elűzték; sőt Almissát és Scardonát is megvették s kifosztották. Mladin most a horvátországi urakat szólítá segedelmére; de ezek, a zsarnokot már rég óta gyűlölők, midőn értesültek, hogy Károly király sereggel készül menni tartományukba, nemcsak segedelmére nem, sőt ellene fogtak fegyvert. Követte példájokat még maga Brebiri Pál is, Mladin egyik testvére; s mindezek most a Frangepánok alatt egyesülve, örömmel ragadták meg az alkalmat a rettegett zsarnok megbuktatására. Mladin magát legtöbb híveitől is elhagyatva látván, másik testvérét Györgyöt, Károlyhoz küldé, segedelméért könyörögni; maga hadának maradványaival Bliszkáig futott. De sarkában volt mindenütt Baboneg János bán, s őt egy kemény csatában megvervén, Kiissza sziklavárába futamítá. Pár hét múlva visszatért hozzá György öcscse, hírül hozó Károly megérkeztét a tartományba. Mladin a Knin mellett táborba szállott király elejébe menvén, nagy becsű ajándékokkal ügyekezett megnyerni kegyelmét. De hasztalan: a kényúr, ki annyi éven keresztül ostora volt a tartománynak, a király által nyomban őrizet alá tétetett. Károly hihetőleg

[1]) A többször említett velenczei Cop. de ComrKemor. II, 387. Lucius. Lib. IV, Cap. 14. Cod. Dipl. VIII, 2, 376.

[2]) Cop. de Comment u. o.

huzamosabban szándékozott időzni a tartományban, hogy annak zavart ügyeit rendezze. De még knini táborában hírét vévén a mühihauseni szerencsétlen ütközetnek, október második felében haza sietett, magával vivén Mladint is, ki aztán valamely magyarországi várban fogolyként végezte be életét ‘). ' ' ' “

II.

Károly, miként az elbeszélt eseményekből is látjuk, 1319 óta mind nagyobb tevékenységet kezdett kifejteni kormányában. Eddigi tapasztalataiból meggyőződött, hogy a rendet, a. törvények uralmát az oly rég óta eláradt zavargás, féktelenség ellenében csak erély és szigor által lehet helyreállítani: és szerencse volt az országra nézve, hogy a hol kellett, tudott is lenni erélyes, sőt szigorú; a hol kellett, tudott lenni eszélyes és türelmes; mind ezek felett pedig rendező tehetséggel is megáldotta őt az ég. A jobb hazafiak közöl is mind többen gyűltek a derék király körébe és segítették elő törekvéseit a rend helyreállítására, a haza felvirágoztatására. , .

Mindenek előtt a zavargás, féktelenség megszűntetése feküdt Károly szívén. E tekintetben nagy nyereség volt az országra, hogy a két leghatalmasabb kényúrtól megszabadúlt, Csák Mátéban a halál, Brebiri Mladinban a fogság által. De voltak ezeken kívül kisebb kényurak is, kiknek zaklatásaitól az egyes vidékeket meg kelle szabadítani, s kik nem valának hajlandók könnyeden lemondani oly rég óta büntetlenül űzött féktelenségeikről. E tekintetben Károly már 1320-ban, valószínűleg az ezen évi novemberben, Székesfehérvárott tartott országgyűlésből[2]), az ország külön vidékeire különösen megbízott bírákat küldött szét, kik a rendetlenségeket megszűntetnék, a ^birtokviszonyokat ren-

[1]) Madius, Schwandtn érnél: III, 646. kövv. Trail város szövetsége Frangepán Pállal: Dód. Dipl. VIII, 2, 381.

[2]) Cod. Dipl. VIII, 7, 126.

deznék, kivált pedig az elfoglalt királyi jószágokat kinyomoznák s visszavennék[1]). Többeket, kiknek bűne világos, hűtlensége kétségtelen volt, maga fosztott meg javaiktól; így *vetett* véget például a Cserepiek, Csobánkák és mások garázdálkodásainak Heves, Nógrád, Zemplén, Abaúj s több megyékben*). Mindezek javait saját híveinek adományozta, kik aztán az alatta hatalomra emelkedett Homonnay, Kanizsay, Kompolth stb. nemzetségek virágzásának vetették meg alapjait.

Több baja volt Horvátországgal, hol Brebiri Mladin elzáratása után Baboneg Ivánt nevezte ki bánná. Ezt azonban Brebiri György, Mladin öcscse, nem sokára a maga részére vonta, s mind a ketten egyesülve lázadtak fel a király ellen. Károly 1323-ban Miklós sopronyi és komáromi főispánt Tótország bánjává nevezvén, egy erős haddal küldé a tartomány lecsöndesítésére. Miklós úr a lázadókat megverte ugyan; de a békét csak színleg állította helyre. Mihelytla sereggel távozott, Brebiri György ismét nyugtalankodni kezdett. A horvátok nem örömest tűrték maguk felett a magyar bánt; s e körülmény sok társat szerzett Györgynek, ki már oda törekedett, hogy Dalmátiát s a horvát tengerpartokat a velenczeiekhez pártoltassa. Még Frangepán Fridrik is vele tartott, bár ezt Zeng birtokában nem rég erősítette meg a király. De 1324-ben sikerűit végre Bre- biri Györgyöt is ártalmatlanná tenni. Nilipics, cettini főispán, őt egy csatában megverte és fogságba vetette. A következő évben a király Mihály, vagy miként akkoron általában neveztetett, Mikch, vagy Mikecz urat, a királyné főtárnokát, sárosi és zempléni főispánt nevezte ki bánná Miklós helyébe, ki aztán a Frangepánokat is részére nyervén, a, békét legalább némileg helyreállította [3]). Az új bán nem sokára értesíté

') Példa erre egyebek közt Dózsa küldetése Erdélybe Cod. Dipl. Vili, 2. 309. 394. 511. stb.

[2]) Ld. Cod. Dipl. u. o. 397. 504. stb.

[3]) Madius Schwandtnernél: III, 649. kövv.

a királyt, miképen a zavargásoknak egyik fő forrása abban rejlik, hogy miután jószágaira nézve majdnem minden nemes kiváltsággal bir a bánis hatóság és törvényszékek alól, a bán tekintélye s hatalma felette meg van korlátolva. Károly örömmel fogadta a jó tanácsot, s az 1325-ki jul. 8-kán kelt rendeletében, az ország tanácsának hozzájárultával, minden ilyféle kiváltságot megszűntetett, s minden bármi rangú nemest a báni hatóság és törvényszék alá vetett[1]).

Magyarországban ez alatt lassankint mindinkább megerősödött a rend s törvényesség. Csak Erdélyben találunk még nyomára egy zavargásnak 1323-ban; de nem féktelen urak, hanem a különben békés, szorgalmas szászok részéről, kik valószínűleg a kamarai nyereség czime alatt ismeretes adó, vagy más hasonló kormány-rendelet miatt lázadtak fel. Tamás vajda mindaddig nem bírta őket megfékezni, míg Károly kún hadakat nem küldött segedelmére. E haderővel szaporodván, a vajda seregüket megverte; az ütközetben maga Henning szász gróf is elesett, kinek javait aztán Károly a vajdának adományozta. A'nép elégületlensége azonban, melyet a győztes vajda zsarnoksággal határos szigora is táplált, mindaddig nem szűnt meg, míg Károly 1324-ben a szászok régi szabadságait helyre nem állította. Még Tamás vajda is szelídebb módon bánt aztánt velők; sőt Henning árváinak is visszaadta két száz ezüst gíra váltságért atyjok javait[2]).

Hogy Károly ezen évek alatt a zavargó kény urakat megfékezni, a királyi tekintélyt s evvel együtt a rendet, jog és törvény uralmát helyreállítani képessé vált, már önmagában is föltételezi s értésünkre adhatja, hogy az eszközöknek, melyek nélkül ilyféle eredmények ki nem vívhatok, a pénz- és haderőnek, birtokában kellett lennie. És valóban munkás-

[1]) Cod. Dipl. VIII, 629.
[2]) U. o. 648.

sága eleitől fogva leginkább a hatalom e két eszközének előteremtésére volt irányozva.

Első finánezmunkálatai nem oly neműek voltak ugyan, melyek az itészetet kiállhatnák. E tekintetben ő csak hosszas tapasztalások után, kormányának végén, nyúlt jobb rendszabályokhoz s alapított meg helyesebb rendszert a financzügy egész terjedelmében; némely szabályai azonban, eleitől fogva helyesek, szerencsés státusgazdászati tapintatára mutatnak; amazokról pedig, melyeket e kényes tudomány, mai fejlettsége fokán nem helyeselhet, legalább azt lehet elmondani, hogy pillanatnyilag, ha tán zaklatásokkal is, kincstárán segítettek. Azon finánczforrást, mely kivált II. Endre óta jött divatba, miszerint a pénz évenkint újjal, folyó értékénél valamivel kevesebbért váltatott be, s mely műtétel akkoron kamaranyereség — lucrum camerae — elnevezés alatt volt ismeretes, számos évig Károly is fentartotta. E közvetett adó azonban mind súlyosbbá s károsabbá vált az ország lakosaira nézve, nemcsak a beváltásnál gyakorlatban lévő zaklatások, hanem a miatt is, hogy az új pénz mind roszszabb érczvegyitékből veretett. Károly ennél fogva örömmel fogadta s erősítette meg 1323-ban az ország rendéinek indítványát, miszerint az ország népe a kamara-nyereség helyett ezentúl közvetlen, egyenes adót s pedig évenkint minden jobbágy félfertót, (azaz egy gíra 24-ed részét) fizessen, úgy mindazáltal, hogy a jövőben veretendő jobb pénz állandóan forgásban maradjon. Károly aztán mind ezen egyenes évi adót, mind a pénzverést haszonbérbe adván, oly értékű pénzt veretett, mint Béla király idejében divatozott, s melyből három dénár tőn egy cseh garast[1]).

Még helyesebb volt ennél azon intézkedése, melynél fogva a bányákat elejétől fogva szorgalmasabban kezdé művehetni. Sőt gondja volt arra is, hogy hol a nemes éreznek nyomára akadnak, új bányák a magánosok javain is nyittas-

[1]) Károly rendelete 1323-ból. Fejér: Cod. Dipl. VIII, 7, 153.

sanak. Eddigelé, ha magánosok birtokain arany és ezüst erez találtatott, a birtokos kénytelen volt némi váltságért az egész földet átengedni a királyi kamarának; minek az lőn következménye, hogy a birtokosok nagy gonddal titkolták az ilyféle fölfedezést. Károly, hogy ennek elejét vegye, s „hogy, úgymond, az istentől az emberek hasznára rendelt kincsek napvilágra jőjenek“, 1327-ben az ország tanácsából akként rendelkezett, hogy a föld, melyen nemes érczek találtatnak, azontúl is a birtokos sajátja maradjon, sőt ez a megnyitandó bánya jövedelmeinek harmadára is megtartsa a maga jogát[1]).

Nem kevesebb gondot fordított Károly a kereskedés előmozdítására, helyesen következtetvén, hogy mennél élénkebb ez, annál magasabbra rúgnak harminczad-jövedelmei. A velenczei kereskedőket már 1310-ben biztosíttatá István tótországi bán által, hogy a kormánya alatt lévő tartományokban szárazon és vízen szabadon közlekedhetnek s minden bántalom s károsodás ellen védetni fognak*). Ugyanezt maga Károly is újabban kihirdetteté 1316-ban minden délvidéki kereskedők tekintetében[3]). S föntebb látták, hogy midőn a velenczeieknek e tekintetben alapos panaszuk volt, Károly teljes készséggel szolgáltatott kárpótlást. Hasonló módon ügyekezett ő mennél nagyobb számmal beédesgetni a bécsi s más németországi kereskedőket is, kiket egyébiránt már maga az ország helyreállított belső békéjében visszatért közbátorság is ösztönözött sűrűbben látogatni az ország nyereséges piaczait. Részben a kereskedés előmozdítása volt szeme előtt akkor is, midőn a belföldi városokat újabb kiváltságokkal, határaik nagyobbításával stb. megadomá-

[1]) Cod. Dipl. Vili, 3,198.

[2]) Bécsi csász. levéltár Copia de Commemor. I, 369.

[3]) A rendelet veleje következő: „quatenus per universum nostrum Regnum venientes cum rebus et mercimoniis, debitis tributis persolutis, iuxta antiquam . . consuetudinem, ac soluto tricesimo sub nostro Castro quod aedificari facimus in portu Zarae, libeie et secure procedatis. Cop. de Commem. I, 618.

nyozta[1]); részben, mondám, mert a városokkal mind ezen adományok s kedvezések, mind a táborozási kötelesség alól való fölmentés fejében évenként rendes adót is fizettetett. Szintezen politikát követte a szepesi és erdélyi szászok irányában, midőn amazokat évenkint 1400, emezeket 1200 gíra királyi adó fizetésére kötelezte[2]).

Végre még a papságtól is beszedni ügyekezett kamatát azon adományainak s kedvezéseinek, melyekkel az egyházat gazdagította. Fentebb említők, hogy Károly megegyeztével XXII. János pápa 1317-ben a megürült javadalmak jövedelmeinek felét a pápai kincstár számára kezdé szedetni. Midőn Károly erre megegyezését adta, kikötötte egyszersmind, hogy a begyülendő pénz egy része az ő kincstárába folyjon. Ugyanazon pápa az 1322-ben tartott zsinatban a papság összes jövedelmeinek tizedét a pápai kamarába rendelte szállíttatni. Károly, ennek beszedését Magyarországban egész készséggel megengedte, de az összes gyüjtelék harmadát magának tartá fen [3]). Ezenkívül még némi ajándékokat is kötelesek voltak neki adni a főpapok az év nagyobb ünnepei, kivált újév alkalmával. Ezen ajándékok összege eleinte változott; utóbb azt Károly akként állandósította, hogy minden érsek kétszáz, minden püspök ötven ezüst gírát fizessen évenkint kincstárába. A püspököknek a káptalanok által történt választása nem volt Ínyére Károlynak: ő már 1315 óta jobbára maga jelölte ki az új püspököt, s többnyire még elődének életében. Az elhaló püspökök javait pedig a kincstár számára szokta lefoglaltatni [4]). Adjuk még ezekhez, hogy

[1]) Ez iránt nagy számú okmányok tanúskodnak, p. o. Cod. Dipl. VIII, 3. 279. 295. 297. 353. 416. 531. stb.

[2]) Cod. Dipl. VIII, 1, 435. — 2, 57. 161.

[3]) Pray: Ilierar. II, 172. Katona: IX, 36. 136. 237. Cod. Dipl· VIII, 6, 172.

[4]) Cod. Dipl. VIII, 4. 321.

az elidegenített királyi várjószágok visszavételére is nagy gondot fordított a király[1]).

Mialatt királyi kicstárát ily módon jobb karba állította, hatalomgyakorlatának másik föeszközét, a haderőt sem feledé el növeszteni. Eleinte erre nézve az egy század óta sülyedésnek indúlt s már csak romjaiban létező régi honvédelmi rendszert akarta s iigyekezett is helyreállítani. Ez volt egyik oka annak is, miérthogy a várjószágokat, hol csak lehetett, visszavette jogtalan birtokosaiktól. Az elszéledt vagy az urak szolgálatába állott várjobbágyokat, azaz várkatonákat újakkal pótolta, a várszolgákból idő folytával sokakat várjobbágyokká emelvén [2]). E fölött az elébb hadi szolgálatra kötelezett népeket, a mennyiben a hosszú belzavargás alatt a hatalmasabb uraktól elnyomattak, felszabadította s régi kötelességeik teljesítésére képesítette. így tőn például 1323-ban a jászokkal, kiket ismét szabad királyi katonákká tévén, egyszersmind arra is felhatalmazott, hogy hadnagyukat, bírájokat maguk választhassák, annak csak megerősítését tartván fen magának [3]). így tőn az Újvár és Borostyán közt lakó határőrökkel is, kik a belzavargások alatt elszéledének[4]). Azonban idő folytával meggyőződött Károly, hogy a régi vármegyei intézetet s honvédelmi rendszert teljes erejében helyreállítani több oknál fogva lehetetlen; más eszközöket kelle tehát megkisérlenie, hogy haderejét növeszsze. E végett mindenek előtt élénk lovagi szellemet, a fegyverszolgálatban vetélkedést iigyekezett Károly ébreszteni a büszkeségre, pazar fényűzésre szintúgy, mint bajnoki munkára különben is hajlandó főnemességben. Olasz módra fényes czímereket, mik nálunk eddig kevesbbé voltak szo-

[1]) Ld. ennek példáját Cod. Dipl VIII, 3, 270.
[2]) Például Jersei Bőd fiát 1311-ben. Cod. Dipl. VIII, 1, 396.
[3]) Cod. Dipl. VIII, 2, 472.
[4]) U. o. VIII, 3, 178.

kásban [1]) kezdett osztogatni[2]); lovagi játékokat rendezett, s. hogy azok iránt még nagyobb érdeket gerjeszszen, ő maga is vívott a nemesekkel[3]); e végett alkotta az aranysarkantyús vitézek s a sz. György lovagok rendét s társulatát is [4]). Mióta a várkatonaság meggyérűlt, az urak zászlóaljai szaporodtak: Károly, hogy ezeket mennél nagyobb száméi fegyveresek tartására ösztönözze, azoknak, kik nagyobb csapatokat, vagy miként e korban neveztetni kezdének, bandériumot állítának, megengedte, hogy azokat saját czímereikkel ékesített zászlaik alatt, a vármegyei zászlóaljaktól külön válva, vezethessék a táborba; ezek közöl egyszersmind számosakat a megyei hatóság alól is kiváltságolt[5]). Hogy pedig e kiváltságot annál becsesebbé tegye, s a nemességgel érezztesse, hogy az csak jelentékenyebb zászlóalj kivezetésének jutalmául nyerhető: a többi nemességet, mely még II. Endre alatt csak tized- és pénzügyekben tartozott a főispánok hatósága alá, mind személyeikre, mind jószágaikra nézve annál inkább alája vetette a főispánok hatalmának. Hogy a királyi tisztségeket, melyeknek viselői a királyt zászlóaljaikkal az ország határain kívül is szokták követni, még keresettebbekké tegye, a királyi tanácsosok, főispánok s udvari főtisztek hatósági körét tágította °), ugyanazon személyre több tisztséget

[1]) Hogy némileg divatozott, mutatja egyebek közt Kún László egy 1274-ki okmánya, melyben Csák Péterről ez áll: „üt leo fortissimus cuius et indicia gessit in vexillo[11]. Cod. Dipl. V, 2, 175.

[2]) Cod. Dipl. VIII, 3, 63.

[3]) U. o. VIII, 2, 210.

[4]) U. o. VIII, 3, 163.

[5]) így menté föl a megyei hatóság alól (a judicio, judicatu et jurisdictione Comitum Parochialium et Judicum mobilium) például Rikolf urat 1325-bén. Wagner: Analecta Seep. I, 122.

[6]) A tanácsosok tekintélyét igen öregbítette az, hogy Károly országgyűléseket nem igen tartván, mindent az országtanácsban végzett s rendelt. A főispánok hatósága is ezen korban terjedt ki minden ügyekre nézve a nemességre.

ruházott[1]). És ekként a főnemesség hiúságát s magán hasznát, elsőség- és tisztség-vágyát egyaránt felizgatta, hogy őket mennél nagyobb bandériumok kiállítására birja. Mi több, még a főpapokat is kötelezte, hogy javaiknak s tizedeiknek arányában egy-egy fegyveres csapattal jelenjenek meg a királyi zászlók alatt[a]). E módok által Károly néhány év múlva oly jelentékeny haderőt lőn képes kiállítani, hogy mindinkább feltételező hatalommá lőn közép Európában [3]).

III.

Károlynak második neje, a luxemburgi Beatrix, János húga, alig egy éves házassága után már 1319-ben meghalálozván, a következő évben harmadik házasságra kelt Erzsébettel Lokietek Vladiszláv, lengyel király leányával. E házasság által vettetett meg alapja Magyar- és Lengyelország egykori egyesítésének, mit Károly korán nagy ügyességgel kezdett előkészíteni. Miután ugyanis Károly a belzavarokat országában lassankint lecsillapította; a rendet, a maga tekintélyét s hatalmát az előadott módokon mindinkább megszilárdította: elkezdd szőni egyes fonalait azon hálónak, mely által a maga befolyását idővel a szomszéd országokra is kiterjesztvén, egyikévé lőn Európa leghatalmasabb fejedelmeinek. Az árpádipk korszaka Magyarországban a nemzeti meghonosúlás és fejlődés korszaka volt, melyben az egy századig kalandor nép a szilajság kérgét magáról lassankint lehámlítá, s az ázsiai törzsbe az európai keresztény polgáriság elemeit oltotta be. Nemzetünk története e

[1]) így, Homonnai Drugeth János nádorispán s kúnkapitány egyszersmind Somogy, Tolna, Bács, Fehér, Ung és Zemplén vármegyék főispánja volt.

[2]) Cod. Dipl. VIII, 4, 321.

[3]) Károlynak a honvédelemre vonatkozó intézkedéseit Id. bővebben Horváth Mihály „A honvédelem történetének vázlata[11] című munkájában, a magyar Akadémia évkönyveiben, és kisebb Munkáiban.

korszak alatt, mióta rabló hadjárataival felhagyott, jobbára a belállapotok körül forog, s a politikai viszonyok, melyek által a külfölddel érintkezésbe jött, alig egy párszor váltak európai érdekűekké: a belső küzdés, melynek czélja volt előbb a kereszténység meghonosítása, utóbb az alkotmány kifejtése s megszilárdítása, és a keletről több ízben beköltözött új ázsiai rajoknak a nemzeti testbe beolvasztása, eleinknek nem igen engedett időt, beavatkozniok ama zajos ügyekbe, melyek Európa piaczán megfordultak. A királyok politikája gyedül nemzeti érdekekre volt irányozva, mert ezek a fejedelmi család érdekeivel azonosak voltak: a nemzet és fejedelme együtt emelkedett, együtt hanyatlott az idők viszongságai szerint; s valamint egymással érdekben egygyé olvadtak, úgy történetök is elválaszthatatlanil szoros összefüggésben áll.

E tekintetben jelentékeny változás állott be a viszonyokban. Károlylyal a fejedelmi ház története több pontra nézve külön kezd válni a nemzetétől, mi természetesen az ország mind bel, mind külviszonyaiban nagy fordulatot hozott elő. Bent a nemzet s az uralkodó érdekei megszűntek lenni mindenben azonosak; mert külpolitikájában Károly inkább a termékeny nejétől szaporodó családjának emelését, mint az ország természetes érdekeit tűzte ki czélpontjaivá: ő az elébbi visszavonultság s az egykedvű közönyösség helyett mind az iránt, mi az országot közvetlen nem érdeklé, egy mindenbe avatkozó, gyakran tolakodó politikát kezdett meg, melynél fogva minden alkalmat megragadott, minden eszközt, pénz- és fegyvererőt mozgásba tett családja hatalmának megalapítására; s meg kell vallani, nagy ügyességgel készíté s intéző azon emeltyűket, melyek házát utóbb annyira felmagasztalták, hogy fia birodalmának, mint a költő mondja, három tenger vize mosta virányait.

Említők, hogy Károly a császári koronára törekvő osztrák Fridrikkel kölcsönös védelmi szövetséget kötött, s 1322-ben neki vetélytársa, a bajor Lajos ellen tetemes se-

gélyt nyújtott; de Fridrik Mühlhausennél ütközetet vesztvén, testvérével, Henrikkel együtt fogságba jutott. Károly a szerencsétlenségben sem hagyta el frigyesét. Mindenekelőtt szövetségét az osztrák herczegekkel 1323-ban megújítván *), János cseh királyt, volt sógorát, Lajos pártjáról elvonni, a fogoly herczegeket pedig megszabadítani ügyekezett; mi végett vele 1323-ban személyesen is találkozott. Henrik herczeget, ki János foglya volt, sikerűit is neki számos osztrák úrral egyetemben megszabadítani fogságából[2]); de Fridrikért még sokáig kellett folytatnia közbenjárását, s ebben végre csak 1325-ben érhetett czélt, midőn Fridrik és Lajos ellenkirályok közt békét eszközlött. Ugyanezen alkalommal szövetséget is kötött Károly a maga és László elsőszülött fia nevében János cseh királylyal s annak fiaival, Károly morva és János karantén herczegekkel, oly módon, hogy támadó háborúikban egymást kellő erővel, védő háborúban pedig összes hatalmukkal gyámolítsák. Megígérte e fölött Károly, hogy ha valaha Albert és Ottó Ausztria és Stiria herczegeivel háborúba keverednék, velök János király megegyezte nélkül nem köti meg a békét[3]). E szövetséget még szorosabbá ügyekezett tenni pár év múlva egy házassági kötés által, melynél fogva az 1327-diki február 13-káü a maga öt éves elsőszülött fiának, László herczegnek, János király Anna leányát jegyezte el oly módon, hogy mihelyt a herczegno tizenkettedik életévét betölti, atyja őt tízezer ezüst gíra jegyajándokkal (minden girára 56 prágai garast számítva) Magyarországba küldje a menyekző megülésére. Károly a maga fiának tizenötezer gíra ajándokot kötött ki; egyszersmind pedig biztosítá János királyt, hogy a maga halála után Lászlóra szálland a magyar korona. S mindezek fölött a két

[1]) Cod. Dipl. VIII, 7, 142, 145

[2]) Chron. Claustro-Neoburg. Feznél: I, 485, Chron. Austr. u. o. 727. Cod. Dipl. VIII, 7, 148.

[3]) Fejér: Cod. Dipl. VIII, 2, 601.

évvel elébb kötött szövetség is megújíttatott[1]). E házasság azonban nem jöhetett létre: László herczeg nem sokára meghalálozott. A barátság mindazáltal ezentúl is fenmaradt egy ideig a két fejedelem közt. Károly azon levelében is, melyben fia halálát Erzsébet cseh királynénak tudtára adta, biztosítá erről a prágai udvart, kérvén a királynét, ügyekeznék ő is megerősíteni ezen érzelmekben távol lévő férjét[2]). E szövetség erejénél fogva 1328-ban is együtt harczolt a két király az osztrák Fridrik ellen, segedelmet nyújtva Ottó osztrák herczegnek, bátyja ellen, ki őt örökségéből kizárni akarta.

A szövetségesek több osztrák várat megvévén, Fridriket testvére igazságos követeléseinek kielégítésére kényszerítették, minek következtében szeptember 21-kén a béke is megköttetett [3]).

Nem kevesebb gondja volt Károlynak arra, hogy ipát Loktetek V ladiszláv lengyel királyt s országát maga iránt mennél inkább lekötelezze. Ez volt oka, hogy 1324-ben a lengyeleknek segedelmet küldött a lithvánok ellen, kik Lengyelországot gyakori betöréseikkel háborgatták. E segélyhadnak Károly Rikolf urat nevezte vezérévé, ki oly jelesen, miként az okmány mondja, „oly férfiasan s erélyesen harczolt“, hogy főtényezője lett a győzedelemnek, melyet Vladiszláv ellenségei fölött nyert, a magyar nemzet hírnevét pedig a külföldön terjesztette [4]). Vladiszláv nem sokára egészen kiengesztelődött a lithvánokkal, ezek fejedelmének, Gediminnek, leányát a maga fiának, Kázmér herczegnek, nőül szerezvén meg. Még veszélyesebb ellenségei támadtak Vladiszlávnak a sléziai herczegekben, kik neki rósz néven vévén,

[1]) U. o. VIII, 3, 192. A rokonsági kötelékben a pápa 1328-diki szeptemberben dispensált. Ld. Történelmi Tár: IV, 253.

[2]) Katonánál: Hist. Crit. VIII, 603.

[3]) Chron. Austr. s Claustro-Neoburg és Anonymi leobiens. Feznél: I, 486. 727. 929. v. ö. Károly oklevelét Fejérnél: Cod. Dipl. VIII, 3, 515. — 7, 204. '

[4]) U. o. VIII, 2, 627.

hogy megegyeztük nélkül királyi czímet vett fel, János cseh királyhoz pártoltak, s őt Vladiszláv megtámadására ösztönözték. A cseh király ezóta szintén lengyel királynak kezdő magát nevezni és seregeit meg is indította Vladiszláv ellen. Most azonban Károly is közbeszólott s követei által tiltakozott ipának megtámadása ellen; s hogy e'tiltakozás következtében János király ellenséges szándékaival valóban fel is hagyott, világos bizonysága annak, miképen Károly befolyása s tekintélye már túlnyomó lett Európa e részében.

IV.

Ezen avatkozó politikáját a külföldön, s a tekintélyt s hatalmat, melyet magának ügyes kormánya által a még csak imént oly zavargó ország belsejében biztosított, külső fény által sem mulasztó el támogatni Károly király. Ő a maga udvarát egyikévé tette Európa legfényesebb udvarainak. Árpád-nemzetségbeli első királyaink, midőn törvénylátás, igazságszolgáltatás végett úton nem valónak, rendesen az esztergami várban létező királyi· palotában székeltek. Utóbb Új-Budán is épült királyi palota; s azontúl ez amavval váltva szolgált királyaink lakhelyéül. III. Endre már rendesen itt időzött; s az esztergami palotát az érseknek adományozta. Róbert Károly azonban Budát, tán mivel polgárai elébb oly makacsul ragaszkodtak volt vetélytársaihoz, Venczelhez s Ottóhoz, nem kedvelte, s egy ideig Temesvárra tette át udvarát, hol várat s királyi palotát épített. Azonban sok oldalú összeköttetései a nyugati s éjszaki fejedelmekkel kívánatossá tették, hogy Temesvárról az ország éjszak-nyugati határaihoz közelebb vonúljon. S így történt, hogy nem sokára harmadik házasságának megkötése után a lengyel Erzsébettel Visegrádon, a várhegy tövében, épített fényes palotát, melynek némi kevés romjai, az ötszáz év s annyi viszontagság daczára, maiglan is láthatók. Itt tartá ezentúl Károly pazar fényű udvarát. A királyi udvar fénye nemsokára az ország főurai

közöl is mind többeket csalt Visegrádra; s az elébb tekintélytelen helység, mely a várhegy alján elterült, miként egy régi rajz tanúsítja, palotákkal ékes várossá emelkedett.

A fényes királyi lak az 1330-ki april 17-én egy iszonyú jelenetnek lőn színhelyévé, mely a királyi családot végveszélylyel fenyegette. Egyéb urak közt Visegrádon lakott Zács Feliczián is, elébb Csák Máté híve s nádora, mióta ez meghalt, Károlynak bizodalmas tanácsosa; leánya, a szép Klára, Erzsébet királyné udvarhölgyeinek dísze vala. Történt, hogy Kázmér, lengyel herczeg, ez év tavaszán látogatására jött nénjének, s az udvarban megpillantván a szép Klárát, mindaddig nem nyugodott, míg őt buja gerjedelmének áldozatává nem tette, s pedig, ha a krónikának [1]) hihetünk, magának a királynénak bűnös hozzájárultával. Ezt hitte legalább a leggyöngédebb érzelmeiben iszonyúan megsértett atya, ki, mihelyt a tényről értesült, mivel a már eltávozott Kázmér herczegen boszút nem állhatott, dühében a királyné s gyermekei| vérével kívánta lemosni kedves gyermekének gyalázatát. Az említett napon, midőn a királyi család ebédelt, a palotába megy s kivont karddal az ebédlőbe rohan. Boszúja mindenek előtt a királynét szemelte ki: kardjával dühösen csap feléje; de Erzsébet a tán halálos csapást kezével fogja fel, s élete helyett csak négy ujját veszté. A dühében eszevesztett úr ezután a királyi gyermekek Lajos és Endre felé csapkod; de maga Károly, s a herczegek neve-

[1]) Dlugoss: Hist. Pólón. 1711-ki lipcsei kiad. Lib. IX. 1003. kövv. A királyné részvétét Klára meggyalázásában honi kútfőink nem említik; de az Istvánffy-Codexben ennek saját kezétől följegyezve áll, hogy e részvétet a hagyomány s a lantosok énekei igazolják. Ezek szerint a királyné egy ízben korán reggel templomba menvén, Klárát szobájába visszaküldő, hogy hozná el ott feledett imakönyvét vagy olvasóját; a szobában pedig Kázmér epedve várta áldozatát. Ld. Cod. Diplom. VIII, 3, 427. a jegyzetben. Eltérő ettől Dlugoss versiója. Szerinte Kázmér magát betegnek tétető s ágyban maradt. A királyné látogatására megy Klárával, s távozván, ennek ottmaradást parancsolt. Van egy harmadik versio is. Cod. Dipl. u. o. 428.

lői, Kenesics Gyula és Miklós őket saját testükkel fedik be; Károly jobb karján könnyű sebet vesz, de a nevelők halálosan megsebesíttetnek. Cselényi János, a királyné altálnokmestere, a rémülettől mintegy elképedt szolgák közt első nyeri vissza eszméletét, csákányt ragad s oly erővel vágja nyakszirten a dühöngőt, hogy az nyomban összerogyott; a zajra előfutott testőrség aztán darabokra vagdalta a haldoklót; kinek feje utóbb Budára, egyéb tagjai más városokba küldettek, hogy nyilvánosan kifüggesztessenek másoknak rettentő példájára. A merénylet szörnyű módon bűnhesztetett a szerencsétlen atya nemzetségében. A szánandó, ártatlan Klára, lemetszett orral s ajkakkal, megcsonkított kezekkel lóra köttetett s félholtan hurczoltatott körül a városban; Feliczián egyetlen fia, kit egy hű szolga a veszély hallatára megszöktetni akart, elfogatott, s evvel együtt lófarkon végezte életét; tetemeiket ebek szakgatták szét a városon kívül. Idősb leánya Sebe, Kopay úr hitvese, Becsey Imre barsi főispán által Léva vára előtt lefejeztetett; maga Kopay börtönben végezte be életét; fiai pedig a kereszturaktól Málta szigetére vitettek, hazájukat soha többé nem látandók. Még tán szörnyebb volt az ítélet, melyet a király hívei, az ország csaknem valamennyi hivatalnokai, Sz. György napján, a merénylet után egy hétre kimondottak a szerencsétlen nemzetségre. Zács férfi nemzetsége harmad íziglen s még nővéreinek gyermekei is bakó kezei alatt vesztek el; s mind azok, kik a családdal sógorságban álltak, a királyi udvarból örökre kizárattak; a nemzetségnek a harmad ízen túl lévő tagjai örök szolgaságra kárhoztattak; javaik, valamint az elitéltekéi is a királyra szállíttattak [1]). Ezen Ítélet alá estek egyebek közt Zács Noé és Mihály fiai, Csyga, másként Csuda fiai, Feliczián, Kázmér fia, Keszi Folkus Pál fiai, Kemény a Luka fia, Péter a Berend fia, István, Domonkos,

[1]) Turóczy: II, Cap. 96. Cod. Dipl. VIII. 3, 417. 419. Kovachich Suppl. ad Vest. Comit. I, 268. Muglen: Cap. 70. Kovachichnál: Sammlung kleiner hist. Schriften 91.

mindnyájan a Zács nemzetségből; kiknek javait Károly 1336-ban családja megszabadítójának, Cselényi Jánosnak adományozta.[1])

„Károly — úgymond Thuróczy névtelen krónikása — eddigelé kedvező szelekkel hajózott, s a zajlongó hullámokat óhajtása szerint szeldelte szerencséje hajójával. De az állhatatlan szerencse most hátat fordított neki. Hada legyőzetett; magát köszvényes kéz- és lábfájdalmak kínozták. Alighogy a veszélyből, melybe őt Zács részéről a megsértett atyai szív dühe ejté, megszabadult, ugyanazon évben még nagyobbá esett. Tamás erdélyi vajdától és Szécsy Dénestől reábeszéltetvén, Bazarád Mihály, havasalföldi fejedelem ellen 1330-ban sereget vezérlett. Nem tudjuk, mily érvekkel ingerelték fel a nevezett urak Károlyt Bazarád ellen; de a hadjáratot igazolhatónak nem találjuk. Igaz, hogy Oláhország azon zavarteljes időkben, melyek. Kún László kormánya óta a magyar birodalomra nehezedtek, a magyar koronától való függését számos éven át megtagadta, sőt Szörény várát s kerületét is magához ragadta; de miután Károly a belrenddel együtt a korona fényét s hatalmát helyreállította, Bazarád is sietett magát alávetni s évi adóját megfizetni. Még csak Szörény várának letartása lehetett az egyedüli panasz ellene; mit azonban, mint a körülmények mutatják, puszta fenyegetéssel ki lehetett volna kezéből szabadítani. Károly hadaival szeptember havában Temesvárról kiindúlván, mindenekelőtt Szörény várát táborolta körül, s azt megvévén, Szécsy Dénesnekadta át a báni méltósággal egyetemben. Ekkor érkeztek hozzá Bazarád követei, oly üzenetet hozván úröktől, hogy a királyt Szörény birtokában nem fogja háborgatni, a hadjárat költségeit kész két ezer gíra lefizetésével megtéríteni, évi adóját rendesen megfizetni, sőt fiai közöl egyet túszul a király udvarába küldeni, csak kímélje meg tartományát a háború nyomán járó nyomortól;

[1]) Katonánál: IX, 85. Cod. Dipl. VIII, 4, 151.

ha kérelme meg nem hallgattatnék, tudja meg, hogy kemény ellentállásra találand. Domokos úr, Zólyom és Liptó megyék főispánja tanácsolta a királynak, hallgatná meg kegyelmesen a vajda alázatos kérelmét. De Károly, tán a követ végső szavaitól sértve büszkeségében, kevélyen válaszolt, hogy „majd szakálán fogva huzza ki a vajdát rejtekéből[44]; s nem hallgatván a bölcs tanácsra, seregét a tartományba vezette. Bazarád járatlan, hegyes, erdős vidékre vonóit hadaival: Károly őt oda is követte. Majd azonban éhség támadt táborában, s hogy a tömkelegből, melybe vakon rohant, megszabadúljon, maga kényteleníttetett békét ajánlani Bazarádnak. A vajda ezt elfogadja, alárendeltséget Ígér, s a király kívánatéra vezetőket ad a sereg mellé, kik az éhező hadat legrövidebb úton vezetnék el a magyar határszélekre. De most már csak színlelt vala a vajda meghunyászkodása. Parancsára a kalauzok egy hosszú, tekervényes, mély útra vezették be a magyar hadat, melynek nyílása időközben eltorlaszoltatott, s melyet egész hosszában meredek sziklafalak környeztek: a magyar had farkasverembe jutott. Es e pillanatban a mély útat környező tetőkön az oláhok ezrei tűnnek elő, részök nyilazva, részök köveket hajigálva a csel által rémítő zavarba ejtett magyar hadra. Harczra, ütközetre gondolni sem lehetett, mert az ellenség elérhetetlen volt magas meredek tetőin. A tolongásban, melyet a szabadúlni törekvés mind nagyobbá tett, az ellenség nyilai s kövei alatt számtalan vitéz férfiú hullott el; „mert oly állapotba jutottak, — úgymond egykorú krónikásunk, — mint a hálóba zárt halak[44]. Ez iszonyú helyzetben négy egész napig tolongott, zajlott s öldököltetett a magyar sereg, míg végre maradványai útat törhettek a szabadulásra. A király, kinek oldala mellett számos úr és vitéz férfiú s ezek közt Endre székesfehérvári prépost s alkanczellár s több más egyháziak is halálukat lelték, hogy szabadulhasson, Szécsi Dezsővel, Dénes bán fiával cserélt fegyvert s ruházatot; s így aztán fedve Domokos főispán s fia, László, Berendi Márton s más udvari

lovagjaitól, kik a nyilak és kövek záporát saját testeikkel fogták fel, valahára megszabadult. A nemes önfeláldozású Szécsy Dezső életével fizette meg a fegyvereseiét. Az oláhok őt vélvén királynak, kegyetlenül agyonverték. A szerencsétlenek, kik vagy sebeik miatt, vagy különben is az utóhadba szorultak, elfogatván, a halál különféle iszonyú nemeivel ölettek le; sokaknak faékeket vertek be agyukba. „A számtalan elesettek hullái ott a csatamezőn várják a feltámadás napját“, — úgymond krónikásunk; — mert azokat még kiváltani sem lehetett a, ravasz, dühös ellenségtől. A király csak kevesekkel érkezett Temesvárra, honnan aztán Visegrádra sietett[1]). Bazarád ezentúl Lajos trónra léptéig függetlenül bírta tartományát.

Mialatt Károly e szerencsétlen hadjáratot intézte Bazarád ellen, ipának Vladiszláv lengyel királynak segedelmére is küldött egy hadosztályt, ha igaz, mit Dlugoss ír[2]), Vilmos osztrák herczeg vezérlete alatt, a német lovagrend ellen. Vladiszláv e segélylyel megerősödve, a porosz föld egy részét tűzzel vassal pusztította. A német lovagok azonban erejöket gyöngébbnek látván, fegyverszünetet kötöttek s a viszály kiegyenlítését a maguk részéről János cseh király, Vladiszlávéról Károly közbenjárása s békebírósága által kívánták megkísértetni. Vladiszláv az ajánlatot elfogadta, s a magyar segélyhadat hazaeresztette [3]). Midőn e had Halicson keresztül hazájába visszatért, épen egy tatárcsapat tört volt be, tán Bazarád izgatásaira, az ország éjszak-keleti részein, s pusztító a határszéleket; miről a had vezére értesülvén, nyomban az ellenségre sietett s azt nagy vereséggel űzte ki az országból[4]).

[1]) Turóczy: II, Cap. 96. 97. Chron. Budense. Dlugoss: Lib. IX. 1005. Cod. Dipl. VIII, 3, 623. 679.

[2]) Lib. IX. 1000.

[3]) U. o. IX. 1002.

[4]) A pápa levele Károlyhoz Cod. Dipl. VIII, 3, 537.

V.

A havasalföldi vereséget Károly nemsokára elfeledte diplomatiai munkásságában, melyet aztán családja érdekében egész hévvel s ügyes tapintattal folytatott, s hol kellett fegyverrel is támogatott. A hat éves László herczegnek, Károly fiának, kinek az apa, mint említők, János cseh király Anna leányát jegyezte volt el, 1329-ben történt halála következtében a két fejedelem közt meghűlt a barátság. A kalandor szellemű János, ki idejének nagy részét országától távol, Párisban tölté, ki csupa szeszélyből, Lombardiára hadat vezetett, s ott Károly nápolyi rokonainak birtokait is megsérté, s ki mind ezek felett a Vladiszláv lengyel királytól elpártolt sléziai herczegeket pártfogásába vette, s magát lengyel királynak czímezte, egyátalában nem azon szövetséges volt, kire a családja érdekeit szeme elől soha sem tévesztő Károly szükség idején támaszkodhatnék. E tekintetben sokkal hasznosabbnak látszott neki a szövetség Albert és Ottó osztrák herczegekkel, kivált mióta ezek, Fridrik testvéröknek halála után a bajor Lajos császárral kibékülvén, János ellen a birodalom érdekei mellett szövetségre léptek, s háborúra készültek. Károly avatkozó politikája mellett egyik vagy másik részre hajolni kénytelen, az osztrák herczegeknek adott elsőbbséget, s velők az 1331-ki szept. 2-án oly módon újította meg régi szövetségét, hogy ha,a szükség úgy kívánja, János ellen is nyujtand nekik segedelmet [1]). E szövetségre a fentebb előadott okokon felül még az is vezethette Károlyt, hogy Lengyelországban alig látta kikérülhetőnek az összeütközést János királylyal. Ama viszályban, mely Vladiszláv lengyel király s a német rend közt Pomerania birtoka miatt támadt, mint mondók, egyrészről Károly, másról János választattak békebírákul. Az egyeztetés azonban nem sikerült; s míg a támadandó háborúban Károly ipát

[1]) A pápa levele Károlyhoz. Cod. Dipl. VIII, 515. 518.

vala segítendő, János szövetségénél fogva a német rendnek-kötelezteteti adni segedelmet. 1331 őszén, midőn Károly szövetségét az osztrák herczegekkel megújította, úgy állottak az ügyek, hogy a következő évben mind a két részről meg fog kezdetni a háború.

János nem ok nélkül tartott ennek bal kimenetelétől, s minden módon rajta volt, hogy Károlyt az osztrák herczegek szövetségétől elvonja. E végett a határszéleken személyes összejövetelt kért Károlytól. Ez azt megadta ugyan neki s november 11-én a morva széleken találkozott vele; de ama szövetségtől nem hagyta magát elcsábíttatni[1]). A fegyverek nemsokára mind a két részről megcsördültek. Ottó herczeg, Károly hadaitól gyámolítva, még 1331 őszén megszalasztotta János királyt s Morvában Eaa városát fogta ostrom alá. De a beállott nagy hideg hazatérésre kényszeríté a szövetséges hadakat [2]). A következő tavaszon újra megkezdetett a harcz; melynek folytában a Párisban mulató királyuktól elhagyott csehek megverettek, s julius 13-kán békét kötöttek. Károly segedelme díjául Újvár és Berencs várakat vette vissza, melyek még 1315-ben Csák Máté kezéből jutottak János birtokába[3]).

E közben Lengyelországban is több ezer fegyveresből álló magyar had küzdött Vladiszláv seregeivel a német rend ellen. A szerencse itt is kedvezett a szövetségeseknek. A német rend lovagjai, János királytól segedelmet nem nyervén, megverettek s egy évre fegyverszünetet kértek oly feltétel alatt, hogy annak folytában a béke méltányos egyesség útján állandólag köttessék meg. Vladiszláv most, midőn János király más oldalról is keményen szorongattatott, megérkezett-

[1]) Palaczky Gesch. v. Böluneh II, 2, 190. kövv.

[2]) Chron. Zwetlense Feznél I, 537. de hibázik abban, hogy Károlyt János szövetségesének mondja.

[3]) Cod. Dipl. i. h. 627. Palaczky i. h. Chron. Claustro-Neoburg Feznél I, 487. Károlynak a békét megerősítő levele Cod. Dipl. VIII, 3, 575.

látta az időt, megbüntetni a sléziai herczegeket, kik elébb a cseh királyhoz pártoltak. Győztes hadait tehát a magyar zászlóaljakkal együtt Kázmér herczeg vezérlete alatt Sléziába küldé. E hadjáratot is szerencse kisérte. Az egyesült sereg mintegy ötven erős helyet megvévén, s a herczegek birtokait pusztítván, ezeket engedelmességre kényszerítette *).

Vladiszláv néhány hónapra e győzedelmei után, 1333-diki márczius 2-kán meghalálozván, Lengyelországot a királyválasztási pártzajlongások töltöttek be. Az ország rendéi, mivel a német renddel kötött fegyverszünet határideje közelgett, siettek Krakóban összegyűlni. Megjelentek ott Károly király követei is, sógorának, Kázmér herczegnek ügyét támogatandók. Ezek a gyülekezetbe bocsáttatván, kérék a rendeket, hogy az elhalt fiát, Kázmér herczeget, minden tétova nélkül emeljék atyja megürült trónjára. Ezt javasolják a herczeg erényei, az örökösödés jogai, a haldokló atyának végkivánatai. Ha Kázmér királylyá választatik, a magyar király őt minden ügyeiben és szükségeiben tanáccsal és fegyverrel egyaránt gyámolítandja. Tetszett a beszéd a lengyel uraknak, s Kázmér april 25-kén királylyá választatott[2]).

Nem kevesbbé szerencsés süker koronázta Károly diplomatiai munkásságát Nápolyban. Ugyanazon kéz, melytől egykor a magyar trónra segíttetett, megfosztá őt atyai örökségétől, Nápolytól és Salernótól. Károly, mióta a magyar trónra jutott, nem szűnt meg követelni a salernói herczegséget. István visegrádi várnagy 1326-ig kilenczszer járt követségben Nápolyba[3]). A pápánál is számtalanszor megújitá Károly a maga igényeit; de 1328-ig mind hasztalan. Ez év óta mindazáltal fordulat állott be ezen örökösödési ügyben.

[1]) Dlugoss Lib. IX, 1022. kövv.
[2]) U. o. 1029.
[3]) Cod. Dipl. VIII, 3, 109.

Ez évben halt meg ugyanis Károly, calabriai herczeg Róbert [1]király egyetlen fia; és bár az agg király a pápa helybenhagyásával unokáját, Johanna herczegnőt nevezte ki örökösévé, XXII. János mindazáltal ezóta jobban látszék hajlani Károlyunk követelésének megh..Ugatására; sőt midőn Károly a havasalf öldi hadjárat után a maga igényeit előtte János, a minoriták szerzetének főnöke által megújította, az 1331-ki január 26-kán kelt levelében meginté Róbert királyt, ne tartsa tovább vissza Salernót a magyar királytól, kinek arra teljes örökségi joga van[1]). Mindemellett is azonban a pápa nem örömest látta volna, hogy megoszoljék, vagy a leányörökösök által más családra szálljon a nápolyi királyság, melynek hűbérúri felsősége a szent szék birtoka: ugyanakkor tehát midőn Roberttel említett akaratát tudatta, írt egyszersmind Sancia királynénak, Róbert nejének is, kérvén őt, működjék oda, hogy Johanna, Nápoly örököse és Endre herczeg, a magyar király fia közt házassági szövetség létesüljön, s ekként az ifjú pár Róbert halála után egyenlő joggal örökölvén az őrs ágot, a királyság visszaszálljon Martell Károly ágára, melyet az egyenes örökösödés útján illet[2]). A királynénak nem nagy fáradságába került férjét reábirni a pápa kivánatára; Károly pedig annál nagyobb örömmel fogadta a közvetítést, minthogy 1332-diki aug. 20-kán családja ismét megszaporodott egy István nevű fiúval. Károly a siciliai királytól fiának átküldése végett felszólíttatván, már az 1332-ki deczember elején megindult hat éves Endre fiával. De ez alkalommal csak Székesfehérvárig jutott. A köszvényfájdalmak itt annyira elérték, hogy jónak látta követni a vele lévő urak tanácsait, s elhalasztani a hosszú útat a jövő tavaszig; mihelyt tehát egészsége engedte, vissza is tért Visegrádra:[3]).

[1]) U. o. 538.

[2]) Raynald: Annál. Eccl. 1331. évhez n. 26.

[3]) Frangepán Fridrik 1332-ki deczemb. 16-kán kelt levele a velenczei herczeghez, ki neki meghagyta volt, hogy tudósítsa őt, a király

A tavaszon azonban újabb akadályok gördültek útja elébe: mint említők, meghalt Vladiszláv lengyel király; fiának, Kázmér herczegnek, trónra emeltetése pedig különösen szívén feküdt Károlynak. Látván, hogy sógorának, Kázmérnak, több évi házassága után sincs gyermeke, az előrelátó Károly már ekkoron is foglalkodott ama tervvel, hogy Kázmér halála után a lengyel koronát szintén a maga családjára szállítsa. Mindaddig nem akart tehát távozni, míg követei, kiket Kázmér igényeinek támogatása végett a királyválasztásra Krakóba küldött, onnan vissza nem térendenek. Tudjuk már, hogy Kázmér királylyá megválasztatván, ezen óhajtása is teljesedett Károlynak. Még egy dolgot kívánt ezután elintézni, mielőtt a hosszú útra kelne, mely alatt őt, a már gyakran szenvedőt, természetes halál, vagy valamely tengeri szerencsétlenség érhetné. Megemlékezvén, mennyi bajába került neki a trón békés birtokába jutnia, Lajos fiát minden hasonló nehézségektől meg akarta menteni. Megkérte ennélfogva a pápát, intézkednék, hogy azon esetre, ha az esztergami érsek akár netalán vonakodnék, akár távoliét, betegség, vagy a szék üressége miatt akadályoztatnék megkoronázni Lajos fiát, a koronázást rajta a kalocsai érsek, vagy a váradi és zágrábi püspök szintén érvényesen végrehajthassa. A pápa egész készséggel teljesítő kívánságát, s parancsát ez iránt az 1333-diki jul. 31-kén adta ki az említett érsek és püspököknek

E pápai levél azonban már nem érte hon Károly királyt. Ő julius elején indúlt meg Nápoly felé, Endre fiát Tamás úrral már elébb Zengbe küldvén. Utjának társaiul csatlakoztak hozzá Telegdi Csanadin esztergami érsek, gúthkeledi Báthory Endre váradi püspök, Jakab, a király

megérkeztéről a tengerpartra. Dominus rex una cum filio suo pervenit usque ad Albam Regalem, et ibi infirmitate podagrae occupatus de consilio suorum Baronum . . . redit Visegradum. A bécsi cs. levéltárban, őrzött Copia di Commemor. III, 235.

[1]) Cod. Dipl. VIII. 3, 697.

orvosa, kit a pozsonyi prépostságról a Csanádi püspökségre emelt, Péter, bácsi prépost, a kir. kápolna főnöke s kanczellláriájának titkára, Henico herczeg, Károly első nejének öcscse, Domokos zólyomi s liptai főispán, Drugeth Miklós, fia Villerm nádornak, ki bátyjával, a már meghalt Füleppel együtt még 1300-ban jött volt be Salernóbói, Károly kíséretében az országba[1]), és számos más urak és nemesek. Zengben hajóra szállván, julius utolsó napján érkezett Apuliának egy kikötőjébe, honnan ünnepélyesen vezettetett be János durazzói herczeg, Róbert király öcscse által Nápolyba. A gyermekpár Endre és Johanna eljegyzése, szeptemb. 27-kén történt. Károly óhajtá vala, hogy az ifjú pár azonnal meg is koronáztassék. Róbert eleinte nem látszék ettől idegennek; de az udvari fondorlatok, melyeknek első szálai az agg király háta mögött már szövetni kezdettek, meghiúsították Károly óhajtását: Endre csak trónörökösnek s calabriai herczegnek lőn kinevezve. Miután a kis herczeget a mellette hagyott Drugeth Miklósra bízta, s némely csak most átvett családi kincsekkel Plenico hérczeget és Tamás urat előre küldötte, Károly hosszabb mulatás után végre távozott Nápolyból; Visegrádra csak a következő 1334-ki év tavaszán tért vissza, hihetőleg, mivel a telet köszvényes bajai miatt a dalmát tengerpartok szelíd ege alatt óhajtá tölteni[2]).

Károly Visegrádra megérkezvén, azon hálónak kezdé Tervek a fonogatni egyes szálait, mely által a lengyel koronát végre ‚sye , ‚rona is sikerült megszereznie Lajos fiának. E tervében legtöbb akadályt tehet vala neki János cseh király, ki a sléziai herczegekre támaszkodva, már Vladiszláv életében is bitorlá a lengyel király czímét. Ezt kelle tehát megnyernie mindenek előtt. Az 1331-ki és következő évi események, midőn Károly János király ellen az osztrák herczegek részén állott, meg-

[1]) Bocatius Katonánál: VIII, 463.

[2]) Turóczy, III. Cap. 97. Lucius: Lib. IV. Cap. 15. Schwandtnernál: III, 351. Cod. Dipl. VIII. 4, 58. kovv.

szakasztottak volt a régi barátságot. De már a békekötés alkalmával, mely az 1332-ki júliusban jött létre, ügyekezett Károly minden keserűséget eloszlatni János szívében ’); még inkább működött pedig e czél elérésében nápolyi útja után.

Az események maguk is nemsokára kezére szolgáltak Károlynak ezen törekvéseiben. Az osztrák herczegek a cseh király másod szülöttét, János herczeget megfosztották karantáni s tiroli birtokaitól[2]); minek következtében a háború alig látszék mellőzhetőnek a cseh király s az osztrák herczegek közt. Károly viszonyainál és szövetségeinél fogva, egyik vagy másik részre hajolni kénytelen, egy perczig sem habozott a maga terveinek érdekében, most a cseh királynak kelni pártjára, kivel ennél fogva az 1335-diki szept. 3-kán védő s támadó szövetséget kötött, a nápolyi s lengyel királyokat kivéve, minden más, tehát az osztrák herczegek ellen is[3]). Ezáltal azonban csak jó indulatát ügyekezett Károly megnyerni János királynak, mert feltett szándéka volt egyébiránt minden lehető módon elejét venni a háborúnak. E fölött még több pörös ügyek is forogtak fen a szomszéd fejedelmek között. Henrik sléziai herczeg meghalálozván, birtokai viszály tárgyává lőnek a lengyel és cseh királyok közt, kivált miután azokat Károly morva herczeg, a cseh király fia, mint cseh hűbért, azonnal elfoglalta. A lengyel királyi czím miatt is, melyet János folyton használt, régóta versenygett egymással a két király; s hogy János arról lemondjon, Károly királynak is fölötte érdekében állott. Mind ezek fölött valahára véget kelle vetni azon viszálynak is, mely a

[1]) Tanúja ennek ama két oklevél, melyek egyikében Károly a békét a maga részéről is megerősíti, másikában Jánost Berencs és Újvár, vagyis Holics átadása iránt megnyugtatja; mindegyikben már kedves rokonának nevezi János királyt. Cod. Dipl. VIII, 3, <576. 627.

[2]) Ld. erről Károly hg. életét Epitome Rer. Bohém. Lib. Ill, Cap. 18. 1. 338.

[3]) Cod. Dipl. VIII, 4, 66.

lengyel király s a német rend között folyt Pomerania birtoka miatt, s melyben békebírákul már rég a magyar és a cseh királyok voltak felkérve a felek által. Mindezen pörös ügyek elintézése s általában Európa e része viszonyainak szabályozása végett Károly az illető fejedelmeket egy ünnepélyes összejövetelre hívta meg visegrádi udvarába.

A fejedelmek összejövetele fényes volt, minő még alig láttatott Magyarországban. A cseh és a lengyel király sz. Márton-nap táján, november második hetében érkeztek Visegrádra. Néhány nappal utánok jött Károly, morva herczeg, János cseh király fia. A német rendből három főrangú lovag már János király társaságában megérkezett. Jelen voltak ezenkívül- a szász, a ligniczi s a luzsiczai herczegek, számos egyéb egyházi s világi urakkal. Az urak és kiséretök számának nagyságáról elég világos fogalmunk lehet abból, mit egykorú krónikásunk feljegyzett, miszerint tudniillik, a cseh király s vele lévő főrangú urak s kiséretök élelmére naponkint kétezer ötszáz kenyér, a lengyel király udvara ellátására ezer ötszáz kenyér kívántatott; bor naponkint száznyolczvan átalag fogyott el.

Mi a tárgyalásokat illeti, a szemes Károly hamar átlátta, hogy János királynál, kit kalandos kedvtöltései s nem kevésbbé kalandos vállalatai örökös pénzzavarba ejtettek, pénz által mindenben czélt lehet érnie. Akként intézte el tehát a cseh-lengyel ügyet, hogy Kázmér Jánosnak fizessen 20 ezer ezüst gírát, s engedje át neki a sléziai herczegségeket, melyek tényleg már is birtokában vannak; János viszont mondjon le minden igényeiről Lengyelországra, különösen a gneznai és kalisi tartományokra, a lengyel királyi czímmel egyetemben. A cseh király lemondólevelét oly feltétel alatt adta át Károlynak, hogy Kázmér hat ezer gírát a legközelebbi húsvétig fizessen le; mit ha ez elmulasztana, Károly vagy a lemondólevelet adja vissza, vagy maga fizesse le a mondott összeget Jánosnak. Szónak kellett ez alkalommal lenni Károly s Lajos fia örökösödéséről is Kázmér halála

után Lengyelországban. A kútfők szerint Károly a Kázmér által Jánosnak fizetendő összeget a maga részéről még ötszáz tiszta arany gírával, azaz negyvenezer arany forinttal toldotta meg. Turóczy krónikása azt állítja ugyan, hogy ezt azon adó váltsága fejében fizette le Károly, melylyel a lengyel király a cseh királynak tartozott; a jövendő eseményeket tekintve mindazáltal kételkednünk nem lehet, hogy Károly ezen összeget Jánosnak lefizetvén, egyszersmind azt is kikötötte, hogy János és fiai semmi módon ne gátolják Károly fiának, Lajosnak, egykori örökösödését Lengyelországban. — A lengyel királynak és a német rendnek viszálya akként lőn kiegyenlítve, hogy a lovag-rend keleti Pomeraniát, a khulmi és thorni kerületeket, a lengyel király viszont Kujaviát és Dobrozinát bírja békében. Mindezek után, a tárgyalások valamennyiök megelégedésére be lévén fejezve, a fejedelmek egymással szövetségeiket is megújították. Károly a távozó Jánosnak és fiának jó indulatát még gazdag ajándékokkal is ügyekezett magának biztosítani; a krónikák ezek közt kétszáz gírát érő mosdó-edényt, aranynyal s drága gyöngyökkel kirakott ötven bilikomot, két tegezt és ugyanannyi kardövet, egy csodálatos szépségű sakktáblát, két nagybecsű nyerget, egy csákányt, mely kétszáz gírát ért, egy remekművű gyöngykagylót, drágán felszerszámozott nemes lovakat említenek. Kázmér miután a cseh királyt Prágába kisérte, még visszatért Visegrádra, s a karácsonyi ünnepeket sógorával és nénjével töltötte [1]).

A szövetség, mely Károly és János közt Visegrádon Osztrák megújíttatott, különösen az osztrák herczegek ellen volt irányozva, kiket János király Karinthia miatt 1336-ban megtámadni szándékozott.[2]) E tartományra János, a maga

[1]) Turóczy: II, Cap. 97. — Anonym. Chron. IJobnernél: Menüm. III, 55. — Dubravius Lib. XXI, 175. — Fejér: Cod. Dipl VIII, 4, 62. 7.0 73. Dogiel. Cod. Dipl. I, 2, Epitom. Kér Bohém. Lib. Ill, Cap. 18, 1. 338. Dlugoss: Hist. Pol. Lib. IX, 1031

[2]) Epitom. Kér. Bohém, i. h.

másod szülöttjének neje, Margit után tartott jogot, ki leánya volt Henrik karantán herczegnek. Az osztrák herczegek ellenben igényeiket régi szerződésekre alapíták, melyeket még ősük I. Rudolf kötött volt Meinhard herczeggel. A háború mindjárt tavasz nyíltával megkezdetett. Károly abban nemcsak mint János szövetségese vett részt: magának is voltak a panaszra okai az osztrák herczegek ellen. Ezek értesülvén a Visegrádon történtekről Lajos császárral kötöttek szövetséget, ki sajnosán vévén mellőztetését a visegrádi összejövetelnél elintézett fontos ügyekben, az által akarta Károlyt boszantani, hogy némely magyarországi javak felett, melyeket birodalmi hűbéreknek nyilatkoztatott, teljes hatalmat adott intézkedni a herczegeknek [1]). Ezek e felhatalmaztatásuknál fogva a Németújváriakat, kik Ausztriában is több javakat bírtak, a maguk részére vonták, s magukat és birtokaikat birodalmi hübér gyanánt pártfogásuk alá vették. János nagy számú magyar segélyhad aktól gyámolítva, Ottó herczeget april 25-kén ütközet nélkül megfutamította. Majd azonban Lajos császár is megjelent a herczegek segedelmére.

János ennek következtében egy újabb összejövetelt tartott az ország határain Károlylyal, s ez újabb segélyhadakat küldött szövetségesének. Ütközetre mindazáltal most sem volt nagy kedve a feleknek s még kevesebb az osztrák herczegeknek folytatni a, háborút a császár segedelmével, ki ezért több várat kívánt tőlök. Október 9-kén ennélfogva fegyver, szünet köttetett, a jövő pünkösdig tartandó. Befoglaltattak ebbe azon magyar alattvalók is, kik elébb az osztrák herczegekhez futottak s most bűnbánva tértek vissza Károlyhoz, ki nekik nem is késett bocsánatot adni. A fegyverszünetet nyomban új szövetség váltotta fel János király s a herczegek közt, melyet utóbb, az 1337-ki szept. ,11-kén ünnepélyes okmánynyal Károly is elfogadott s megerősített“).

[1]) Pray: Annál. II, 38.a [3]) jegyzet alatt. Cod. Dipl. VIII. 4, 189.

[2]) Chron. Salisbiirg. Feznél: I, 411. Zwetlense u. o. Ő39. Ano-

A béke helyreállván, Károlyt ismét azon tervén találjuk munkálkodva, mely által Lajos fiának Lengyelország örökségét megszerezni tűzte volt ki czéljává. E tekintetben sem János és fiai irányában, kik őt czéljában meggátolhatnák, sem Kázmér irányában, ki az ügyet tényleg elősegíthető, semmit sem mulasztott el a szemes Károly, mi őt óhajtásainak czéljához közelebb vezetheté. 1337-ben Károly morva herczeg, Tirolba Magyarországon keresztül utaztában ismét vendége volt Károly királynak Visegrádon. Ez az alkalmat megragadva, a herczegnek Margit nevű leányát Lajos fiának jegyzetté el. Midőn a herczeg a következő év tavaszán Tirolból visszatért, a házassági szerződés márczius 1-jén ünnepélyesen megköttetett. Megújíttattak egyszersmind a régi szövetségek is a két királyi család között; s ezek fölött a morva herczeg még egy külön okmányban is kötelezte magát, hogy Kázmér magtalan halála esetében segedelmére lesz a magyar királynak a lengyel korona megnyerésében; ez viszont biztosítá a herczeget, hogy Kázmért, ha netalán őt a sléziai herczegségekben az 1335-diki kiegyenlítés ellenére háborgatná, nem segítendi; valamint, hogy maga s örököse sem fogja a herczeget azokban soha háborgatni, ha egykoron Lengyelország birtokába jutand A házassági szerződés szerint a kis Margit herczegnő, hogy a magyar udvar szokásai s erkölcseiben neveltessék, s a magyar nyelvet megtanulja nemsokára Visegrádra hozatott[2]).

E szerződések által a legnagyobb akadály elháríttatott Károly vágyai elől a lengyel koronára; mert maga Kázmér, úgy látszik, rég megígérte neki, vagy inkább Lajos fiának az örökösödés kieszközlését. A különben még élete javában lévő férfiú, ki beteges neje mellett ágyasokkal osztá meg szerelmét, maga sem reménylett többé törvényes fiú gyermek

nymi leobiens. u. o. 944. Diplom. Stir. I, 274. Fejér: Cod. Dipl. VIII, 4, 175. 234. 236. 241.

[1]) Cod. Dipl. VIII, 4, 295. Katona: IX, 143.

[2]) Cod. Dipl, IX, 1, 47.

atyjává lehetni, s indítva tán az által is, hogy ő volt egykoron oka azon veszélynek, mely a magyar királyi családot fenyegette, régóta hajlott Károly vágyainak előmozdítására· 1335-ben a fejedelmek visegrádi összejövetele alkalmával, a királyt kisérő egyházi s világi urakat sem mulasztá el Károly kegyeivel, ajándékaival maga iránt lekötelezni. Károly újabb sürgetéseire Kázmér az 1339-ki májusban tartott országgyűlésen végre a rendek elejébe terjesztő az örökösödés ügyét. Neki, — mondá, — sem gyermeke, sem reménye azt nyerhetni: gondoskodnának tehát eleve a rendek, nehogy halála után, az ellenségek zsákmányává legyen az ország. A vélemények eleinte meg voltak oszolva; némelyek Szemovith maszovi, — mások János szintén maszovi herczeget, ismét mások Vladiszláv oppelni herczeget, kik mindnyájan a lengyel királyi házból származtak, kívánták megválasztani. De miután mind maga Kázmér, mind tanácsosai, kik Károlytol megnyerve valának, a maszovi herczeget gyöngébbnek mondák, mintsem a haza java kívánná, a sléziai herczegek ellen pedig kemény szavakban keltek ki s állíták, hogy méltatlanságot követne el az ország önmagán, ha azokból választana magának királyt, kik a cseh királynak hódolva, hazájukat elárulták, annak épségét egy jelentékeny tartománynyal megcsorbították; — és miután Kázmér megnevezte Lajos herczeget, a magyar király fiát, kit mind sokat ígérő egyéni- sége, mind az, hogy nővérének fia, egyaránt s minden mások felett ajánl: tanácsában a rendek összesége is megnyugodott, s Lajost trónörökössé kiáltotta. Az örvendetes hírrel julius elején maga Kázmér jött át számos egyházi s világi urak kíséretében Visegrádra, hol az ifjú herczeget jövendő királyukul üdvözölvén, az illető okmányokat azonnal elkészítették [r]). Erzsébet királyné, fiának e felmagasztaltatását egy dicső művel kívánta megülni. Ez évben kezdé fölépíttetni

[1]) Turóczy: II. Cap. S. Hugoss: Lib. IX, 1055. Cramer: Lib. XII.

szent Erzsébet kassai templomát, melynek alapjait V. István király 1260 táján Villard de Honnecourt, franczia építész által vettette meg, s mely máiglan nemcsak hazánknak legszebb temploma, hanem az ízlés szépségét, a formák s modorok tisztaságát tekintve, egész Európában is egyike a középkori építészet legszebb remekjeinek*).

VI.

Károly valahára czélját érte annyi évi fáradhatlan diplomatiai munkálkodásainak. Ezentúl csakis arra fordítá gondjait, hogy a kivívott nagyszerű eredményt biztosítsa; a barátságos viszonyokat maga s a szomszéd fejedelmek közt fentartsa, s minden támadható viszálynak elejét vegye. Az osztrák herczegeknek némi követelései voltak Károlyon azon károkért, melyeket még 1337-ben a cseh király zászlai alá küldött segélyhadai követtek el Ausztriában. Károly még e panaszokat is megszüntetni óhajtá. 1341-ben tehát felszól ítá herczegeket, küldeti mek a maguk részéről három urat Hainburgba, ő is ugyanannyi magyar urat küldeni Pozsonyba, kik aztán találkozván, legjobb belátásuk szerint Károly morva herczeg békebírósága mellett szűntetnének meg minden panaszt; és midőn a morva herczeg Ítélete oda hajlott, hogy a magyar király köteles a károkat megtéríteni, Károly nem is vonakodott lefizetni a meghatározott összeget[2]).

Végső éveit Károly, miután külviszonyai a legjobb rendben voltak, leginkább a belügyek rendezésére fordította.

A papságnak régóta súlyos panaszai voltak Károly ellen. Ő az egyház iránt mindenkor bőkezűnek mutatta ugyan magát; de aztán adományainak kamatját is busásan meg szokta tőle venni. Az egyházi javakat ő oly tőke gyanánt tekintette,

[1]) Ld. Henszelmann ezen templomról írt s a magyar akadémiától 1858-ban megkoszorúzott monograph iáját, s levelét az 1858-diki Uj Magy. Muzeum. VI. fűz. 297. 1.

[2]) Cod. Dipl. VIII., 4, 495. kövv.

melynek gyümölcsei egy részéhez, mint főkegyúrnak teljes joga van; s midőn kincstára kiürült, gyakran folyamodott e íinancz-forráshoz. A megürült püspökségeket több ízben a cjnonok által előszabott törvényes időn túl sem töltötte be Viigy engedte betöltetni, s azoknak jövedelmeit, sőt a meghalt püspökök hagyományait is lefoglalta. Így tett, például, 1336-ban a bosnyai püspök javaival; s ámbár a káptalan a megürült széket Lorándy Lőrincz megválasztása által mindjárt betölteni kívánta, Károly őt több ideig nem bocsátotta be püspökségébe[1]). Hasonlókép cselekedett az 1337-ben meghalt kalocsai érsek javaival. Hogy a káptalanok választásait meggátolja, gyakran már a püspökök életében kijelölte utódaikat, kik, ha elődeik halála után mindjárt elfoglalni óhajták székeiket, bizonyos összeggel kényteleníttettek megváltani azok jövedelmeinek élvezetét. Mind ezek felett a pápák által az egyházi javakból szedett tized harmad részét is kincstárába kívánta szolgáltatni; és újévi ajándékok fejében az érsekeket két-két száz, a püspököket külön ötven ezüst gira lefizetésére kényszerítő. Efféle pénz-zsarolásait Károly 1335 óta, hogy sokféle háborús és diplomatiai költségeit viselhesse, úgylátszik, még szigorúbban űzte mint annakelőtte. Az egyháziak ezek miatt annyira elkeseredtek, hogy Károlyt XII. Benedek pápánál 1338 nyarán bevádolták. A fölötte keserű hangon írt vád-levélben a már említetteken kívül még számos egyéb polgári s egyházi sérelmeket is felhordottak a főpapok. Különösen az egyházi ügyekre nézve, hogy ellenök a törvényszékek előtt harmincz év is elégnek tartatik az elévül ősre, ha csak okmányokat nem tudnak előmutatni; ezek pedig a tatárjárás, a hosszas belviszályok és más balesetek által nagy részben megsemmíttettek; és ez annál sérelmesebb volna reájok nézve, minthogy a világiak jogai az egyháziak ellenében száz év múlva sem esnek elévülés alá. Továbbá, hogy mind a világi, mind a szerzetes főpapok a király által

[1]) Farlat. lllyr. S. IV, 59. Katona: IX, 90.

táborozásra kényszeríttetnek, holott ez a canonok által csak pogányok s eretnekek ellen van megengedve. Végre, hogy az egyházi személyek világi törvényszékek elé vonatnak, melyek néha, midőn az ügy másként el nem dönthető, párviadalt rendelnek, s minthogy ezt a papok el nem fogadhatják, nem ritkán legigazabb jogaiktól is elesnek. A világi ügyekre nézve még súlyosabbak voltak az egyháziak panaszai a király ellen. Mióta, — úgymondának, — a király trónra jutott, megtiltá az ország rendéinek közönséges gyülekezetét, melyben az ország ügyei közös tanácskozással intéztetnének; megsértve, elnyomva lévén pedig a nemzete fő alkotmányosjoga, a közjó minden egyéb ágaiban is meglankadott; a nemesek minden törvényszéki Ítélet nélkül, egyedül a király önkénye szerint, fosztatnak meg hivatalaiktól; a sz. István, sz. László s más királyok által megalapított nemzeti szabadság nagy részben eltörűltetett, holott a király esküvel kötelezte magát annak fentartására, s a mennyiben megsértve volna, helyreállítására. Ezek miatt, — úgymondának, — oly nagy sokaknak elkeseredése, hogy méltán félhető, miképen az végre is nyilvános lázadásba fog kitörni. Kérik ezeknél fogva ő szentségét, hozzon legfelsőbb tekintélye által orvoslatot e sérelmekre

A püspökök keserűségekben, úgylátszik, nagyon is sötét színben adták elő Károly kormányának sérelmes voltát s ép azért.hitelre sem találtak a pápánál. De volt ennek még más oka is.

A király épen ez időben engedett a pápának jogot ismét újabb hat évre collectát szedni az egyházi jövedelmekből [1]); s tán ennek tulajdonítható, hogy a pápa nagyon szelíd hangú intést intézett a püspökök panaszának következtében a királyhoz, abban is egyedül az egyházi ügyekre

[1]) Kaynald: Annál. Eccl. 1338. évhez n. 22. kövv. Fejér: Cod. Dipl. VIII, 4, 321.
[2]) Cod. Dipt u. o. 311).

szorítkozva [1]). A magyar püspökök azonban e semmi követ- kezest maga után nem vont szelíd intéssel nem lőnek meg- elégedve; s minthogy a király a még 1337-ben megürült kalocsai érsekséget még mindig nem engedte betöltetni, a főpapok 1339-ben előbbi panaszaikat megújítván, különösen kiemelték, hogy Károly az érsekség javait emberei által le- foglalva tartja. Ennek következtében újabb intés érkezett a pápától Károlyhoz. A király, úgylátszik, nagyon megunta e gyakori vádaskodást, s kijelenté a pápához írt válaszában, miként nem csak jogában, de kötelességében is áll a magyar királynak főkegyúrságánál fogva a megürült püspöki szé- keket védelmébe venni; s az érseki javakat csak az egyház java miatt tartja ideiglen elfoglalva: azért rendelt ugyanis azokba nagyobb fegyveres erőt, nehogy, az ország határszélein lévén, az eretnek szerb és bosnya fejedelmektől elpusztíttassanak. Ezen érvekkel le volt fegyverezve a pápa; s Károly mind ha- láláiglan nem töltötte be a kalocsai széket[3]).

Élete végső évében a pénzügy szabályozásával találjuk Károlyt foglalkodva. Az úgynevezett kamarai nyereséget, szabályozás- mely évenkint az új pénz beváltásakor szedetett, — miként már fentebb említettük, ő az ország rendéinek megegyezté- vel egyenes adóra változtatta, oly módon, hogy a kamarai nyereség fejében minden jobbágy fél fertőt (azaz egy gíra huszonnegyed részét) fizessen.;Ez által sok kellemetlenség és kár háríttatott el ugyan az ország lakosairól, melyet ezek a pénzváltók kapzsiságától szenvedtek; de minden baj a pénzügy tekintetében korántsem volt elmellőzve. Károly a pénzkamarákat, — mert több ily kamara volt az országban,

[1]) U. o. 324. A következő évben pedig már igen nyájas levelet írt Károlynak, melyben annak fogadott imádságait, mik annyira meg- gyűltek, hogy némely napra 200 „Mi Atyánk[11] s angyali üdvözlet esett, s általa királyi kötelességei teljesítésében gátoltatott, más jó cselekede- tekre változtatta. U. o. 389.

[2]) Raynaldus: Annál. Eccl. 1339. évhez n. 83. Palma: Not. R. II. II, 66.

— melyek a pénzverést, beváltást kezelték, haszonbérbe szokta volt adni. E haszonbérlők, úgynevezett kamara-grófok pedig, minden felügyelés és ellenőrködés daczára is, melyet az esztergami érsek és a tárnok-mester, embereik által a pénzverésnél gyakoroltak *), gyakran roszabb vegyitékű érczből verették a dénárokat, mik folyó pénz gyanánt szolgáltak. Ebből az keletkezett, hogy a közönség nagy kárára különféle értékű dénárok jöttek folyamatba. Nevelte a zavart s az egyes adóvevő magános emberek kárát az is, hogy a külön pénzkamarák által vert pénzek is különböztek egymástól értékben; valamint az is, hogy a kereskedés útján a szomszéd országokból többféle ezüst pénz szivárgott be az országba, s mindeniknek más-más volt az értéke. A vásárokon, piaczokon tartattak ugyan pénzmérlegek az adók-vevők biztosítására; de minthogy ezek csak a súlyt igazolták, nem pedig egyszersmind a pénzek érczvegyitékét ps: ennek különfélesége miatt az adók-vevők gyakran megkárosodtak. Mind e bajok lehető orvoslása végett Károly az 1342-diki febr. 2-án egy részletes, szabályozó rendeletet bocsátott ki a pénzügyben. A kamarai nyereség fejében fizetendő adó ebben tizennyolcz dénárra határoztatott minden jobbágy kaputól; a városok ezt évenkint egy átalános összeggel váltották meg. A kamara-grófoknak szigorú büntetés alatt meghagyatott, hogy az erezet akként vegyítsék, hogy három új dénár egy értékű legyen a régi négy dénárral; minden forgalomban lévő pénz, mely ezen értéket meg nem üti, váltassák be, s újjal pótoltassék. Az ezüst pénzen kívül veretett Károly, királyaink közt első, aranypénzt is, a florenczi aranyok alakjára s értékében; miért azok átalában forintoknak neveztet-

[1]) Ezen ellenőrködés végett az ország részéről: az esztergám! érsek, a királyéról a főtárnokmester a pénzkamaráknál külön tiszteket tartottak. Az érsek tisztviselője minden kivert ezüst gírától egy pesetto-t (olasz pénznem), a tárnoké egy nyolczad pesetto-t kapott a haszonbérlőtől. Innét ered az úgynevezett pisetum. Ld. erről Luczenbacher János értekezését. Tudománytár. Uj folyam, 3-dik év. V, 89.

tek, úgy hogy ezen név alatt e korban mindig csak arany-pénz értetett. Egy ily arany forint 90 jó ezüst dénár értékű volt, s négy forint tőn egy ezüst gírát [1]).

Ez volt Károlynak utolsó fontosabb intézkedése. Bár még csak 54 éves, de az utolsó években gyakran szenvedő, 1342-ki julius 16-kán megszűnt élni. Holt tetemeit Visegrádról az eltakarítására összegyűlt nagyszámú egyházi s világi urak nagy pompával elébb Budára, innét Székesfehérvárra vitték. Halála hírére Kázmér lengyel király s Károly morva herczeg is Székesfehérvárra siettek, részt veendők a gyász-szertartásban, mely tetemei fölött tartatott. Gyermekei közöl hárman, Lajos, Endre és István maradtak életben.

Károly kétségkívül jeles kormányzói tehetségű egyéniség, egyike volt kitünőbb fejedelmeinknek. Az ország, mely pártokra szakadva, a fejetlenség zavargásaiban elpusztulva, elszegényedve jutott kormánya alá, gazdag, békés, nagy nyomatékú]őn halálakor Európa politikái mérlegében. Kormányának részletesebb eredményeit azonban az ország kifejtése s alakulása tekintetében, a mennyiben fentebb elő nem adtuk, nagyobb összefüggés végett, alább, Lajos kormánylatának méltánylásával kapcsolatban találja az olvasó.

[1]) Az ezüst gíra, a mennyiben már rézzel vegyítve s pénzzé volt kiverve, épen e vegyíték különfélesége szerint különféle értékű volt. — Budai garas egy gírában volt 56, pécsi 48, cseh 60 és 70. Egy garasban volt hat dénár; a bécsi pénzekből 10, s egy más nemből 14 tőn egy garast. Egy gíra — mely a mi 24 frtkkal egy értékű, többnyire 6, néha 5 penzából állott; egy penza tőn 8 budai garast, vagy 48 dénárt; s e szerint egy gírában volt 336 budai újabb, jó értékű dénár. Egyébiránt a dénárok száma a gírában a külön időkben nagyon különböző volt az érczvegyíték s a dénárok nagyságának különfélesége szerint.

HARMADIK FEJEZET.

I. (Nagy) Lajos kormányának első fele 1342—1870.

I.

Hat nappal Károly halála, kettővel eltakaríttatása után legidősb fia, a 17-dik esztendejét élő Lajos 1342-diki július 21-kén Telegdy Csanadin esztergami érsek által nagy számú egyházi és világi urak, s ezek közt Kázmér lengyel király s Károly morva herczeg jelenlétében ünnepélyesen megkoronáztatott. Mintha azon nagyságnak és dicsőségnek, melyre utóbb az országot negyven évig· tartott kormánya által emelte, előérzete szállta volna meg a magyarokat, oly nagy volt az öröm s lelkesedés az ifjú király koronáztatásán. De volt is oka a nemzetnek minden jót várnia új fejedelmétől. Lajos nagy fiatalsága daczára már is oly szellemi érettséget, oly lovagias jellemet s magasztos hivatása iránt, mely őt egy nagy birodalom sorsának intézésére szólítá, annyi öntudatot s lelkesedést tanúsított, hogy a nemzetnek benne helyezett reményei már koronáztatásakor teljesen igazoltak valának. Mihelyt fejedelmi vendégei tőle búcsút vőnek, Lajos a koronáztatásnál meg egy bensőbb, szellemibb felavattatás után sóvárogva, Sz. Lászlónak, — a nemzet legnépszerűbb királyának, kit ő magának példányul s védszentül választott, — sírjához kívánt zarándokolni. E végett az egyházi s világi urak fényes kíséretében Nagyváradra utazván, ott e lovagias, szent és nagy király hamvainál tett ő fogadalmat: követni

az ő s mind azok példáját, kik a hazáért véröket is ontani készek, s az utódoknál dicsőségben állnak; mindenha a jog, igazság és dicsőség ösvényén járnia; országának jogait s épségét isten segedelmével minden részeiben kivívnia s megvédnie [1]). E tette által kétségkívül azoknak is, kik őt személyesen nem ismerték, az egész nemzetnek megnyerte rokonszenvét, szeretetét.

Közelgett a határidő, melyben Lajosnak a szülei által öt év előtt kötött szerződés szerint, ezen esztendei sz. Mihály napkor végrehajtania kell vala házasságát Margittal, Károly morva herczeg leányával, ki folyton a magyar udvarban növekedett. A jegyes azonban házasságra még nagyon fiatalnak s éretlennek találtatván, Lajos aug. 3-kán kelt levelében, a házasságot, Károly herczeg megegyeztével, négy évvel későbbre helyezte át[2]). A jegyes éretlensége Lajos ezen határozatát eléggé indokolja ugyan; de, úgy látszik, vonzalmat sem érzett ő magában a tudtán kívül szerzett jegyes iránt, s inkább a nápolyi Máriát, Johanna bugát óhajtá nőül venni. E vágya, mint látni fogjuk, nem teljesedett; de Margittal sem hajtá végre házasságát.

E családi ügy elintézése után első kormánytette volt Lajosnak — mit a Károly sokféle külviszonyai által nagyon igénybe vett kincstár jó karba állítása is igényelt, — az atyja által nem sokkal halála előtt alkotott financz-intézkedések életbeléptetése,' s az idegen kezeknél lévő királyi jövedelmek visszavétele; mi végett a vármegyékben közönséges gyűléseket tartatott. Míg e munka Magyarországban folyt, Tamás vajda Erdélyben a kamarai nyereség fejében kivetett új adózásra a szászokat is reá akarta kényszeríteni. A szabad- ságait féltékenyen őrző szász nép, mely kiváltságai szerint a Erdeiybe“. kamarai nyereség fizetésétől ment, annak fejében a királynak .

[1]) Turóczy: Chron. Ill, Cap. 1. Lajos adomány-levele a nagyváradi egyház javára, melynél fogva Bihar, Zaránd és Békés megyék vásáradóját neki ajándékozza. Fejér: Cod. Dipl. IX, 1, 58. 168.

[2]) Cod. Dipl. U. o. 47. '

évenkint ezer két száz gírát fizetett, a vajda e törvénytelen tette miatt most másod ízben is föllázadt. Lajos ennek hírére azonnal Erdélyben termett néhány zászlóajjal, s a lázadást minden vérontás nélkül lecsöndesítette. Míg itt mulatott, Oláhországba is híre futott az ifjú király nagyra termett egyéniségének, s az atyja alatt Magyarországtól elszakadt Bazarád Mihály fia, Sándor vajda is sietett őt követei által megtisztelni; majd személyesen is megjelenvén, alattvalói hűséget esküdött a királynak [1]).

A bekövetkezett 1343 elejétől fogva több éven át kiváltképen a nápolyi ügyek s Endre testvérének sorsa foglalkodtatá Lajos királyt. Róbert siciliai király ez év elején meghalt, s az előbbi szerződés ellenére oly végrendeletid hagyott maga után, hogy Johanna s férje Endre, kik most mind a ketten csak 16 évesek valának, a kormányt csak 22 éves korukban vegyék át, addig az Sancia özvegy királyné, gróf Artus Károly és még két más úr kezében hagyatván. Endre addigion a salernóiherczegséget bírja; de ha Johanna örökös nélkül halna el, az ország ne Endrére, hanem Máriára, Johanna bugára, szálljon.

Alig hunyta be szemeit az öreg király, Valois Katalin a tarenti Fülep és Lajos herczegek anyja, kit a krónika konstantinápolyi császárnénak nevez, nagy hévvel kezde munkálódni ama gonosz fondorlaton, melynek egyes szálait már az öreg király végső éveiben is fonogatá. Czélja nem kevesebb volt, mint a házasságot, Johanna és Endre közt, ennek romlásával felbontani, Johanna kezét s vele együtt a koronát idősb fiának, Fülepnek, birtokába játszani. A gonosz tervben buzgó segéde lőn a királyi családdal rokonságban álló Sancha, Johannának főudvarmesternője. Ezek a nápolyi urak leghatalmasabbjait nagy részben pártjokra nyerték, úgy, hogy Monte Scaglioso grófon, és Pipin János altamurai palatínuson kívül alig volt Endrének több őszinte, buzgó híve;

[1]) Turóczy: III, Cap. 2.

s még ezek egyike is, Pipin, Endrének csak ellenségeit szaporíts kevélysége által, melyet ura kegyeiben elbizakodva az ellenpárt iránt tanúsított. Durazzói Károly herczeg csak annyiban hajlott Endre felé, a mennyiben Mária herczegnénének kezére s vele együtt a calabriai herczegségre vágyván, ellensége volt Katalinnak, ki viszont ifjabb fiának, Lajosnak óhajtá Máriát nőül szerezni.

Katalin a maga pártjával oda vitte az ügyet, hogy Johanna röviddel nagyatyja halála után [1]) királynénak koronáztatott, de férje nélkül. A gonosz asszony még gonoszabb czinkosával, Sancha főudvarmesternővel, azután végkép elidegeníteni törekvék Johanna szívét Endrétől. Fondorlataik sükerítés'e végett nem rettegtek a bujaság maszlagét is becsepegtetni a könnyelműségénél fogva mindenre hajlandó Johanna szívébe. Közhír szerint Sancha, egyebek közt, tiltott viszonyba hozta őt az ifjú Bertrand gróffal, Artus Károly fiával; s örök czívódásra szerzettokot s alkalmat Endre és Johanna között. Sancia özvegy királyné az udvari élet fortéiméit s veszekedéseit tovább nem nézhetvén, rövid idő múlva klastromba vonult vissza, hol még 1343 folytában meg is halt. Mind ez csak Katalin herczegné hatalmát nevelte, kinek nem szűnő ingerlései Endrét mind gyűlöltebbé, Johannát mind féktelenebbé tették. Tanácsai szerint a királyné mind szűkebb korlátok közé szorítá férjét; s néhány hónap múlva az öreg király halála után oda ment a dolog, hogy Endre, Johanna engedelme nélkül, — miként a krónika mondja, — még egy ruhát sem bírt magának csináltatni. Johanna az egész kormánytanácsot a maga részén látta *).

Azonban IV. Kelemen pápa, ki abban, hogy Robert

[1]) Dominic, de Gravina Chron. de reb. in Apulia gestis, Muratorinál XII, 549. Ipso eodem die (Róbert halála napját érti), coronata fűit Johanna et ab omnibus regina vocata. Lucius Lib. IV. Cap. 16. Schwandtnernél: III, 365.

[2]) Dominic, de Gravina. i. h. 554.

király az előbbi szerződéseket végrendeletében megmásította, a szentszék jogait sértve látá és maga kívánt rendelkezni Nápoly kormányáról, annak igazgatására, míg az örökösök nagykorúságra jutnának, Aymerik bíbornokot kőidé át Nápolyba.

A magyar udvar sem nézte tétlenül a Nápolyban történteket. Lajos király s anyja értesülvén Köbért végrendeletéről s a női cselszövényekről, melyek Endrét körülhálózták, Károly morva herczeg által sürgették a pápánál, ki neki egykoron nevelője volt, Endre herczeg mennél előbbi megkoronáztatását. S mivel a hírek, melyek az Endre mellett lévő magyar uraktól érkezének, mind veszélyesebbnek ábrázolták a herczeg helyzetét, Erzsébet anyakirályné személyesen kívánt fia látogatására Nápolyba utazni. Lajos már az 1343-ki május 15-kén kelt levelében megkérte Zára hatóságát küldene mennél előbb Zengbe két gályát a királyné és kísérete számára [1]). Erzsébet junius 8-kán, fényes kísérettel indult meg Visegrádról; vele voltak egyebek közt Gilet Miklós nádor, Nagymártoni Pál országbíró, Vitus nyitrai püspök. Az anyját gyöngédén szerető király egész kincstárát kiürítette, csakhogy mennél fényesebben léphessen fel, s ha kell, pénzzel is intézhesse el Endre ügyét. Az egykorú János küküllői főesperes állítása szerint[2]), Erzsébet huszonhét ezer tiszta ezüst, és tizenhét ezer arany gírát vitt magával, mit utóbb Lajos még négy ezer arany gírával toldott meg, mi összesen mai pénzben körülbelül harmadfél millió forintot tesz.

Erzsébet julius 25-kén megérkezvén, mintegy két hónapig időzött Nápolyban. De bár ottléte alatt mindenki színleléssel ügyekezett előtte a valót elfedni, Erzsébet még is eleget hallott fiától, s a mellette lévő magyaroktól, kivált Izoldától, Endre dajkájától; eleget tapasztalt és látott saját

[1]) Cod. Dipl. IX, 1, 106.
[2]) Turóczy: III. Cap. 4.

szemeivel is, hogy megítélhesse, miképen ennyi fondorlatok közt fia nincsen többé biztosságban: kijelenté tehát, hogy haza térendő, őt is magával szándékozik vinni. Erzsébet e nyilatkozata mindenkit nagy zavarba ejtett. Valois Katalin, a tarentiek anyja, ezáltal végkép megrontva látta a maga terveit; mert nem kételkedhetett, hogy, ha Erzsébet e szándokát végrehajtja, Lajos király sereg élén fogja Endrét visszahozni országába. Ugyanettől félt a durazzói herczegné, ki minden áron Károly fiának ügyekezett megszerezni Máriának, Johanna húgának kezét; tudta pedig, hogy Lajos király, miként már az öreg Róbert is óhajtá vala, Máriát magának kívánta nejévé tenni. Maguk azok is, kik Endrének őszinte hívei valának, mint a Monte Scaglioso gróf és az altamurai Pipin, megdöbbenve hallák a királyné e szándokát. Amazok tehát ravasz szívvel, ezek jó indulattal mindent elkövetőnek, hogy Erzsébetet e szándokáról lebeszéljék. így tőn maga Johanna is, ki inkább könnyelmű, mint romlott szívű, Erzsébet jelenléte alatt kevésbbé lévén kitéve Katalin csábításainak, Endréhez inkább látszék simúlni; s hízelgéseivel most minden módon megváltoztatni ügyekezett napának szándokát. Erzsébet végre engedett. S most a kíséretében lévő magyar urak a nápolyiakkal tanácskozván, elhatározták, hogy azonnal követség menjen Avignonba a pápához, tőle oly értelmű rendeletet kieszközleni, hogy Endre megkoronáztatván, azonnal az ország birtokába helyeztessék. A követségben a magyarok közöl a nádor, az országbíró s a nyitrai püspök vettek részt. Míg ezek visszatérnének, Erzsébet *Rómába utazott s ott nagy fénynyel fogadtatván, az egyházakat királyi bőkezűséggel ajándékozta meg:).

Egy hónap múlva, októb. közepén már ismét Nápolyban volt Erzsébet, várva a követek visszatértét. De ezek nagy nehézségekre találtak a pápánál, ki az országot meg-

[1]) Turóczy: III, Cap. 4. és Anonym. Muratorinál: III, 316 Adományozásainak egy példáját közli a magy. Történ. Tár. IV, 235.

bízottja által maga szándékozott igazgatni az örökösök nagykorúságáig, s kinél egyébiránt a tarenti herczegek s azok anyja és Endre egyéb ellenei mindent elkövettek, hogy a követek (igyekezetét meghiúsítsák. A követek látván, hogy érvekkel semmire sem mennek, pénzzel kezdték az ügyet megindítani. Ez iránt Lajostól felhatalmazást sem kérvén, negyven négy ezer girányi roppant összeget ígértek a pápának, ha rendeletét Endre koronázása iránt kiadja. Ez hatott végre: VI. Kelemen az 1344-ki január 19-kén tartott consistoriumból Endrének febr. 2-án tudtára adatá, hogy öt királyi czimmel ruházta fel, s ha némi föltételeket teljesít, s különösen, ha a Nápoly kormányára küldött Aymerik cardinálnak engedelmeskedni ígérkezik, Johanna örökös nélküli halála után pedig az országot Máriának engedi át, neki a koronáztatási engedély is meg fog adatni[1]).

E pápai végzés Nápolyba megérkezvén, Erzsébet végre haza készült. A gyöngéd anya, mintha előérzette volna fia veszedelmét, meghittebb embereinek, kivált Monte Scaglioso grófnak, az ország főbírájának megvallá, hogy még e pápai határozat után is örömestebb magával vinné Endre fiát. De a gróf őt minden módon (igyekezett megnyugtatni, s miként maga is óhajtá, a legjobb kimenet reményeivel lecsöndesíteni az anyai szív bal sejtelmeit. Kezet fogott vele most ebben Johanna is, ígérvén, hogy Endre iránt szives női szeretettel fog mindenha viseltetni. Erzsébet tehát, miután fiát Monte Scaglioso gróf gondviselésébe ajánlotta, 1344-diki februárvégén Nápolyi odahagyta, s mint jött, a tengeren, szerencsésen visszatért a dalmát tengerpartokra, honnan az elébe jött Lajos és István fiai által Visegrádra kisértetett

Lajos a pápai határozatról visszatért követei által már elébb értesülvén, bár azt, hogy a világos jogot csak oly roppant összegen lehetett a pápától megnyernie, nehéz szívvel

[1]) Cod. Dipl. IX, 1, 220.
[2]) Gravina i h. 555.

vette [1]): azon volt mégis, hogy a szent széki határozat végrehajtása késedelmet miatta ne szenvedjen. A királyi kincstár anyjának utazása által ki lévén ürülve, hogy a negyvennégy ezer gírát mennél elébb összegyüjthesse, rendkívüli adót vetett az országra. De bár a pénzt azutánmem is késett Avignonba megküldeni, a pápa parancsa Endre megkoronáztatását illetőleg nem volt könnyen kinyerhető. Ezt akadályozni egyebek közt most Durazzói Károlynak is érdekében állott. 0 kijátszván Valois Katalint, ki Máriát Lajos fiának vágyott nőül szerezni, s megnyervén Mária hajlamát, őt kastélyába, szöktette; s miután a pápa engedőimét s a rokonsági akadály megszűntetését egy cardinal nagybátyja által kieszközlötte, vele házasságra lépett[2]). Durazzói Károly, bár ezután is barátságot színlelt Endre iránt, úgy hogy ez minden herczegek közöl vele szeretett leginkább társalogni, kéz alatt mégis minden módon oda dolgozott cardinál nagybátyja általa pápánál, hogy a koronázási engedély mennél továbbra halasztassék; talán mert attól tartott, hogy Johanna halála esetében Endre nem lenne hajlandó az országot Máriának átengedni. Bár különböző indokokból, de ugyanezen czélra dolgozott a pápánál Valois Katalin s maga Johanna is, ki mindinkább ennek befolyása alá került. Sőt fondorlataik által még azt is megnyerték a pápától, hogy Aymerik cardinál a kormánytól november 18-kán visszahivatván, az teljesen Johannára bízatott[3]).

Most már megvalósúlt, mit az egykorú krónikás írt Endréről, hogy Erzsébet távozta óta oly helyzetben vala, mint a bárány a farkasok közt. Johanna mindig Katalin befolyása alatt, az udvari főhivatalokat mind oly egyénekkel

[1]) Bonfin. Dec. II, Lib. 10. Küküllei János is mondja, hogy Lajos és anyja e hírt vévén: „non modicum turbabantur; quia ius regni, quod ad ipsos secundum Deum et justiciam pertinebat sibi per pecuniam vendicarent“. Turóczy: III, Cap 4.

[2]) Gravina u. o. 557.

[3]) A pápa levele Praynál: Annál. II, 58.

töltöttebe, kik Endrének legdühösebb ellenségei voltak; a főkamarási hivatal egyebek közt Artus Károly grófra ruháztatott, ki az altamurai Pipin, Endrének kegyencze ellen, oly gyűlölettel viseltetett, hogy azt, ha másként nem lehet, magával Endrével együtt elveszteni határozta. Ebben teljesen egyet értett vele Katalin, ki, hogy Johanna kezét s vele az országot a maga fiának, a tarenti herczegnek szerezze meg, már egyenesen vesztére tört Endrének. Míg őt Johannával ezerféle fondorlatok által számtalan kellemetlenségekbe, czivódásokba keverte, más részről a gonosz Sancha főudvar-mesternő által a könnyelmű királynét is rendszeresen csábítgatá. Katalin eleinte idősb fiának, Fülep tarenti herczegnek óhajtá ugyan megszerezni Johannát; de csak hogy családjára szálljon az ország, most azt sem bánta többé, hogy amannak távollétében ifjabb fia, Lajqs udvarol a királynénak és űzi vele szerelmi kalandjait. Az udvar mind féktelenebbé lőn erkölcseiben; a dinom-dánomnak hossza vége nem volt; a királyné s környezete alig vergődött ki valaha az élvek, kedvtöltések mámorából. „Oly élet folyt a királyné kastélyában, hogy a kincstár évi jövedelme fél évre sem volt elég, s a Róbert idejében félretett kincsekhez kelle nyúlni az esztelen költségek fedezésére; . . . „a kastély, mint valamely nyilvános korcsma, közmegvetés tárgyává lett“ — úgymond az olasz krónikás.

Endre, számtalan sértéseknek czélpontja, bár sajnosán, de néhány hű emberének tanácsa szerint, békével tűrte mind ezt, míg a koronázás őt a hatalom birtokába juttatván, meghozza az időt, midőn sérelmeit megboszúlhatja, s más irányt adhat az ügyeknek. Mérsékletre inté őt mindig Durazzói Károly is, ki bár a koronáztatást kéz alatt maga is gátolta, mint a tarentiek ellensége, Endre iránt nem szűnő barátságot színlelt. 1345 nyarán végre biztos hírt vévén Endre, hogy a pápai parancs koronáztatása iránt nemsokára ki fog adatni, megfeledkezett eddigi mérsékletéről, s egy torna alkalmával eszélytelenül oly zászlóval

jelent meg, melyen czímere alatt egy bárd és hurok volt ábrázolva.

Ez vesztére lőn a boldogtalan ifjúnak. Ellenségei, Valois Katalin, Artus Károly, ennek na Bertrand, öansevennoi Roger, Terlici gróf s többen mások megértették a fenyegetést, és miután a koronázás napja a pápától valahára csakugyan kitűzetett, megelőzni határozták arájok mérendő csapást. Endre vesztét elvégezvén, mivel gonosz tervöket Nápolyban az Endre iránt barátságot színlelő Durazzói Károly miatt háborittatlanul végrehajthatni nem remélték, őt szept. 18-án vadászatra Aversába csalták. A mulatságban Johanna egész udvarával részt vett; kiment még Izolda is, Endrének , magyar dajkája, ki neveltjét anyai gonddal ápolva, őt minden útjaiban aggodalmasan kísérte. A vígan töltött nap után a nagy számú társaság a város falain kivül eső szent Péter klastromában, melynek egy szárnya királyi szállodául szolgált, gyűlt össze éjjeli szállásra; mert a vadászat, terv szerint más nap is folytatandó vala. Zajos estebéd után a vígadók éjfélkor távoztak. Jíndre Johannával szintén a hálóterembe vonúlt; s mitsem sejtve, a fáradalmas nap után álomba merült. De alig múlt el egy óra, Endrét álmából kopogás ébreszti fel; kérdésére, ismerős hangon sürgetős ügy végett a mellékterembe hívják őt. A gyanútlan ifjú, felkelvén neje mellől, pongyolát ölt s kimegy. De alig lépett át a küszöbön, jegyzője, Milazzo, az ajtóhoz sompolyog s azt bezárja; ekkoron a gyilkosok mindnyájan reárohannak; s mivel azon monda terjedt el róla, hogy távozó anyja egy bűvös gyűrűt adott neki, mely őt vas és méreg ellen oltalmazza; őt fojtogatva törekednek kivégezni. De Endre, bár fegyvertelen, férfiasán védte magát; a halál félelme felfokozza erejét s különben is fürge s izmos lévén, nem sokára kibontakozik kezeik

[1]) Praeter arma sua regalia depingi fecit quamdam Manaram et Cippum, quod omnibus publice demonstravit, et simplicitor egit. Gravina i. h Du Cange a „manara“ szót securis, a „Cippus“ szót laqueus szavakkal értelmezi.

közöl, aranyszínű hajának egy fürtjét hagyván esik gyilkosai egyikének markában. Magát szabadnak érezvén, hálóterme ajtajához ugrik, hogy onnan fegyvert hozzon; de az ajtót csukva találja; majd a teremnek másik ajtajához fut: de csukva ez is; segélyért kezd tehát kiáltozni: de eleve gondoskodtak a gyilkosok, hogy segély ne érkezzék. Johanna a hálóteremben jól hallá a küzdelmet, hallá a vészkiáltást, de mélyen hallgatott. Az ismételt kiáltozás, a küzdelem zaja fölverte végre álmából Izoldát is távolabb szobájában. A vészkiáltásban Endre hangjára ismervén, remegve fut ablakához és szinte egész erejéből kezd segélyért kiáltozni. De mind hasztalan, segély nem érkezik. E közben a gyilkosok, kiket Endre kétségbeesett önvédelme megdöbbentett, a kiáltozás egy pillanatra elbátortalanított, ismét áldozatukra rohannak. Bertrand, gróf Artus Károly fia, őt újra megragadja s a többiek segedelmével egy kertre nyíló erkélyre hurczolja. A boldogtalan itt hurokkal megfojtatik, s hullája a kertbe vettetik. A zaj megszűnvén, Izolda, kit eddig a félelem szobájába lánczolt, a királyi hálóterem ajtajához siet; Endrét kiáltozza; de bár Johanna benn volt, semmi választ nem vesz. Befutja a melléktermeket: sehol nincs nyoma is urának. Majd fölvéri az egész cselédséget, s az épület másik szárnyában lakó szerzeteseket, s velők urának keresésére indul. A kertben végre megtalálták a hullát, melynek nyakát még akkor is hurok szorítá össze. Izolda azt a szerzetesek segedelmével a templomba helyezvén, tudatja Johannával a szörnyű esetet; de ő mind reggelig nem hagyta el ágyát, s akkor is a nélkül, hogy férje hült tetemeit megtekintené, — mint a krónika mondja, — könytelenül távozott a klastromból.

A bűn már korán reggel hírűi ment Nápolyba. A Durazzói és Tarenti herczegek több más urakkal fegyveresen sietnek ki Aversába. Durazzói Károly a hullát Nápolyba vitette s egy templomba tétette le; de azontúl sem ő, sem más nem gondoskodott többé az eltakarításról; mit látván

Ursillo Minutulo kanonok, azt két nap múlva végre tisztességesen eltemettette. Altamurai Pipin a szörnyű hír hallatára, most már saját életét is féltvén, azonnal megszökött, s Magyarországba utazott. Durazzói Károly hasonlókép követet küldött a szörnyű hírrel Lajos királyhoz s most általa hatalomra, vagy legalább a calabriai herczegségre remélvén juthatni, őt az országba hívta; addig is pedig, hogy kegyeit magának annál inkább biztosítsa, s mivel a nép maga is lázongva halált kiáltozott a gyilkosok fejére, Monte Scaglioso gróf az ország főbírójához csatlakozva, több gyanúsakat elfogatott s kínos vallatás után kivégeztetett. Ezek között első volt Thomasio de Pace, Endrének egykor meghitt embere és Milazzo Miklós jegyző. Terlici gróf, Thomasionak, midőn a kínpadról a bírák elébe vitetett, hogy ne vallhasson, nyelvét metszette el; de a jegyző rávallott, hogy ő és Sancha udvarmesterné voltak a gyilkosság közbenjárói. A nép ezekre is halált kiáltozván, Durazzói Károly mind a kettőt elfogatta. De ezekért Johanna is közbeveté magát, s Cataniai Raymondot követül küldd a herczeghez, kibocsáttatásukat követelni; a bírák azonban a szintén gyanús követet is elfogatták s kínos vallatás alá vetették. Vallomása szerint De Cabannis Robert, az udvar nagyseneschallja, volt a gyilkosság fő okozója. Ez is elfogatott tehát, és Raymonddal s Terlici gróffal együtt iszonyú kínzások után megégettetett. Sancha, mivel gyermeket hordott méhében, szülésig börtönbe záratott [1]).

II.

Mialatt Nápoly e véres drámának volt színhelye, Lajost Magyarországban többféle háború gondjai foglalták el. Atyja Károly király, gondjait leginkább éjszak és nyugat

[1]) Dominic, de Gravina. i. li. 558. kövv. Chron. Estense Muratorinál: XV. — Anonymus de Obsid. Jadrae Schwandtnernél: III, 680. Turóczy: III. Cap. 4. kövv. Albert M. Chron. Urstisiusnál II, 130.

felé fordítván, Horvát- s Dalmátországot kormánya utolsó éveiben végkép elhanyagolta; minek következése lőn, hogy a tengerparti városok nagyrészben, Velencze csábításaira hajolván, annak uralma alá jutottak; a két tartomány egyéb részeit pedig más halmas urak, kivált Nilipics knini, Cziriák és Gergely corbaviai, Banics Pál osztroviczai és Mladin klisszai, nemzetségük szerint Brebiri grófok foglalták el, az engedelmességet pedig a magyar korona iránt megtagadták. Mind ezek most az ifjú Lajos boszújától tartván, az 1343-ki szeptemberben Velenczével szövetséget kötöttek kölcsönös védelmükre:). Lajos, e tartományokat István öcsesének szánván, mindenekelőtt engedelmességre kívánta szorítani, s e végett 1344-ben Miklós tótországi bánt négy ezernyi haddal Horvátországba küldötte. A bán Kninig nyomult seregével, s azt ostromolni kezdé. De látván, hogy a magas sziklavárnak mit sem árthat, a tartomány pusztítása által szándékozott az időközben meghalt Nilipics özvegyét s János fiát engedelmességre kényszeríteni. Az özvegy megfélemlett s Visegrádra küldött követe által engedelmességet ígért a királynak. De midőn ennek válaszából értesült, hogy Lajos a várat fegyvereseivel kívánja megrakni, s érette máshol adni kárpótlást az özvegynek: ez a corbaviai és brebiri grófok tanácsára az engedelmességet ismét megtagadta [2]).

Lajos egy kissé elhalasztani kényteleníttetett a lázadók megbüntetését, mert 1345 elején ipjával Károly morva herczeggel s ennek atyjával, János királylyal, a lengyel király érdekében a pogány lithvánok ellen intézett hadjáratot. De ennek eredménye csekély volt: a lithvánok, erdeikbe vonúlván, nem adtak harczot, s a szövetséges fejedelmek a tartomány egy részének pusztítása után, midőn a beállott tavaszi lágy idő az útakat járhatatlanokká tette, hazatértek[8]). A

[1]) Lucius: Lib. IV. Cap. 14. Cod. IX, 1, 189.

[2]) Anonym, de Obsid. Jadrae. Schwaudtnernél: III, 667.

[3]) Turóczy: III, Cap. 4 Dhigoss: Lib.IX, 1070. de az évre nézve hibásan.

béke azonban rövid időn felbomlott a lengyelek és csehek között. János cseh király magát Krakó városát is körültáborolta. Lajos a szerződések értelmében jelentékeny segélyhadat küldött Szécsy Miklós és Poháros Péter vezérlete alatt Kázmér királynak, ki aztán ezekkel megerősödve, ellenségét ki is űzte országából [1]).

E közben Lajos maga húsz ezernyi sereggel ment le julius havában Horvátországba, hogy a lázongó urakat megfékezze, s a Velenczétől elfoglalt városokat visszavegye. Miután Bihácsnál tábort ütött, István, Boszniának hűbéres fejedelme is hozzá csatlakozott feles hadaival. A vérontást lehetőleg mellőzni óhajtván, mintegy három hétig ki sem mozdult táborából, remélve, hogy maga a félelem hódolatra hozandja az engedetleneket. És nem is csalatkozott várakozásában: Nilipics özvegye s fia Knint önként átadta, melyért Lajos nekik Czettin mellett adott birtokot. Eljövének hódolni számos más horvát urakkal együtt a corbaviai grófok is, úgy hogy a lázongok közöl csak Pál osztroviczai és Mladin klissai és scardonai grófok maradtak el, bízva tengerparti váraikban és Velencze segélyében. A dalmát városok valamennyien követeik által mutatták be hódolatukat; még Zára is kiküldé a király üdvözletére követeit, kész, ha segíttetik, elszakadni Velenczétől. De az igen lassan utazó követek már nem találták Bihácsnál Lajost; ő, nem tudjuk mi okból, hirtelen visszatért hadával Magyarországba [2]). A hűségében már elébb is gyanús Zárát Dandulo Endre, velenczei herczeg, e miatt példásan megbüntetni, s különösen azon jogától megfosztani határozta, melynél fogva utolsó hódolati szerződése szerint önmaga választhatá magának grófjait; s hajóhadát már aug. közepén a város elébe küldötte. Hasztalan ügyekezett a város magát kimenteni Canali Péter, velenczei vezér előtt: ez azt követelte, hogy a város,

[1]) Turóczy: Cap. V. Dlugoss: 1073.
[2]) Turóczy: III, Cap. 7. Anonym, de Obsidione Jadrae. i. h. 669.

hűsége biztosításául, minden erődítéseit rontsa le; mi egyértelmű volt a háború üzenetével. A. polgárok azonnal Lajoshoz folyamodtak segítségért; s kedvező válasza által felbátorodva, szept. 6-kán a velenczei hadat megverték. De Velencze néhány nap múlva még nagyobb erővel tért vissza. A szorongatott polgárok újabban is sürgették Lajosnál segedelmet, minek következtében ez a bosnyai bánt indítá meg gyámolításukra. Sőt még Nápolyba, Endréhez is küldött Zára követet, ki azonban épen azon napokban érkezett meg oda, midőn a szerencsétlen ifjú király oly szomorú véget ért. De bár e gyászos esemény következtében Lajos is másfelé fordítá gondjait, a város segedelmére küldött bosnyai és tótországi bánok pedig, velenczei arany által megvesztegetve, a segélylyel sokáig késtek, s utóbb minden ütközet nélkül távoztak, Zára ez évben saját erejével is vitézül védte magát a velenczei hadak ellen [1]).

A nápolyi gyászhír, mely e közben Visegrádra érkezett, villámcsapásként sújtotta a királyi családot: a testvérét forróan szerető, lovagias büszkeségű Lajos, fájdalmában boszút

esküdött Johanna s pártja ellen; mert nem kételkedhetett, hogy bár mások követték el a gyilkosságot, annak főoka maga Johanna s a királyi herczegek. Keserűségében a pápát is vádolá nem ugyan részvétről a gaz tettben, de a miatt, hogy a koronázás halogatása által, ha akaratlanul is, arra alkalmat nyújtott. Néhány napra a szörnyű hír vétele után Bécsbe sietett s az ott időző Lajos császárral és Albert herczeggel szövetséget kötött, melynek czélja boszúló hadmenet volt Olaszországba. A szövetség szilárdítása végett Lajos még a császár leányát, Margitot is eljegyezte István öcscsének. A császárral kötött szövetségnek ama körülmény, hogy őt a pápa az egyházból kiátkozta volt, azon szint kölcsönző, mintha az egyszersmind a pápa ellen is volna irányozva. így látszott azt venni maga Kelemen pápa is; mert

[1]) Anonym. Schwandtnernél: III, 674. körv. Lucius i. h.

alighogy a szövetségről értesült, okt. 29-én kelt levelében azonnal meginté őt, óvakodnék a kiátkozottal bár mi végre is szövetkezni[1]).

De Lajos, ki keserűségében a szörnyű hír megvitele s részvétük kieszközlése végett Európa valamennyi udvaraihoz követeket küldött[2]), nem sokat hajtott a pápa levelére, s válaszában érzékeny szemrehányásokat tévén neki, öcscse koronáztatásának oly sokáig elhalasztása miatt, követelte tőle, hogy Johannát, mint férjgyilkost országától foszsza meg; fölötte s a gyilkosság többi részesei fölött szigorú ítéletet tartson; a csecsemő Martell Károlyt Johannának e közben született fiát adassa ki, s ennek nagykorúságáig magára s öcscséré, István herczcgre bízza Nápoly kormányát[3]). Mind ezt annál jogosabban vélte követelhetni Lajos király, minthogy a közvélemény mindenfelől példás büntetést kívánt a gyilkosokra és czinkosaikra. E végett még a Nápoly alatt lévő Marseille városa is felszólítá a pápát[4]). Edvard angol király pedig, részvétét meleg szavakban tanúsítván, maga is boszúállásra ösztönözte levele s követe által Lajos királyt[5]).

A pápa Lajosnak elhatározott, szilárd viseletétől megdöbbenve, a gyilkosság részeseire átkot mondott, és egy hízelgő hangú levélben igazolta magát Lajosnál és anyjánál, hogy Endre koronáztatását nem szándékosan hátráltatta, hanem a fenforgott nehézségek miatt kényteleníttetett halasztani; sajnálkozását fejezte ki a miatt, hogy Johannától, míg bűnös volta be nem bizonyúl, az országot, melyet joggal bir, el nem veheti; de igéré, hogy fölötte vizsgálatot

[1]) Pray: Annál. II, 68. Cod. Dipl. IX, 1, 275. 285. 305. Chron. Zwetlens. Feznél: I, 540. de hibásan az évre nézve.

[2]) Követ ment még Angliába is, Szigfrid, sz. benedeki apát. Cod. Dipl. IX, 1, 368

[3]) Lucius. Lib. IV. Cap. 16. s a pápa utóbbi válaszai.

[4]) Cod. Dipl. IX, 1. 288.

[5]) U. o. 368.

tartatni el nem mulasztand, „miszerint az ártatlan király vére, az egyház hanyagsága miatt boszúlatlan ne maradjon“ [1]). A bírói nyomozást a pápa valóban meg is kezdette; de bár senki sem kételkedett, hogy a gyilkosságban Johanna szintúgy, mint a királyi herczegek is részesek, igazságos elégtételt a fenforgó viszonyok közt várni sem lehetett az egyházi hatóságtól: mindenki eleve tudta, hogy valamint a tett elkövetése után leginkább csak azok végeztettek ki, a kiknek vallomásaitól a bűn főintézői félhettek, úgy a nagyobbak mellőzésével ezután is csak a kisebbeket sujtandja az igazság szigora.

Lajosnak ama pápai levelek vétele után semmi reménye sem maradt ugyan, hogy kellő elégtételt nyerjen szeretett öcscse haláláért, és szilárdan el volt határozva, hogy azt maga szerzend magának: de nehogy csak a szenvedély szavát s a boszú ösztönét látszassák követni, illőnek látá, bevárni a pápa Ítéletét. Egyébiránt is még mindig elfoglalva tartá őt Zára ügye, melynek kétszeri követsége által felszólítva már elébb szavát adta, hogy nem hagyja segély nélkül. Zára, ez ígéretben bizakodva, emberül védé magát a velenczeiek ellen, kik a várost harmincz gályával és számos más, apróbb hajóval s tizenhat ezernyi zsoldos haddal ostromolták. |Ily keményen szorongattatván, 1345 végén harmad ízben is követséget küldének Visegrádra a megígért segélyt sürgetni. Lajos az év utolsó napján ismét oly válaszszal bocsátá el őket, hogy mihelyt az idő engedi, személyesen s $_{e}g^{\wedge}{}_{gz}$ $_{ere}$jövel sietend a város védelmére. Miután pedig ezen ígéretét s gyors megjelenését márczius 3-kán kelt levelében ismételve megújította[2]), a tavasz nyiltával roppant sereggel, melynek számát százezerre teszik, indúlt meg Dalmatia felé. Junius végén a város álatt állott hadaival. De a szerencse itt nem kedvezett a 20 éves Lajos fegyverének. Velencze a

[1]) A pápa levelei Lajoshoz és anyjához. Cod.Dipl. IX, 1,370. 374.
[2]) Anonym, de Obsid. Jadrae. i. h. 698 Cod. Dipl. u. o.348. kövv.

király szánd okairól korán értesülvén, a város közelében fekvő várdát, mely birtokában volt, a tél folytában keményen megerősítteté; ehhez járult, hogy, mint a város ostromának történetírója állítja, a velenczeiek miután követeik a király elébe jutni hasztalan törekedtek, István bosnyai bánt és Laczfy vajdát megvesztegetvén, általok a királyra is kedvet! enítőleg hatottak; majd súrlódások is támadtak a sereg s a zárai polgárok közt, kik a szükségletekért aránytalan árakat követeltek a vásárló katonáktól. De mind ezeknél súlyosabb körülmény volt az, hogy a király táborában teljesen hiányoztak az ostromszerek, a velenczeiek erős várdáját pedig azok nélkül megvenni nem lehetett. Világosan bebizonyult ez julius 1-jén, midőn Lajos a várda ellen ostromot intézett. A velenczeiek magas falaik mögött daczoltak a sükeretlen erőködéssel, s harmincznégy tornyuk s bástyájukról oly erélylyel működtetők vetgépeiket az ostromlókra, hogy ezek érzékeny veszteség után hátrálni kényszerűitek. István bán és Laczfy vajda, most az árulás minden gyanúja nélkül képesek lőnek rábeszélni a királyt, hagyna fel oly vállalattal, mely, mint láthatja, a szükséges gépek s hajóhad hiányában eredményre nem vezethet. Lajos engedett; s Velencze megalázását alkalmasb időre halasztván, már harmadnap visszaindult seregével. A most kétségbeesett város novemb. 21-kén kegyelemre hódolt Velenczének[1]).

Bár az említett okok is elégségesek voltak arra, hogy Lajost Dalmátországból oly gyorsan visszaindítsák, kételkednünk nem lehet, hogy ezen elhatározására a nápolyi ügy is, s pedig tán mindenek felett birt befolyással. Mint mondók, a pápa megrendelte ugyan a gyilkosság feletti vizsgálatot, s e végett Vilmos carnosi püspököt küldötte Nápolyba. De Johanna s a tarenti herczegek annyi akadályt vetettek a

[1]) Turóczy: III, Cap. 8. Anonym, de Obsid. Jad. i. h. 708. kövv. Lucius: Lib. IV, Cap. 15, 363. Contin. Chron. Andreae Danduli. Ex Cod. Ambros, Muratorinál XII, 418.

püspök nyomozásainak elébe, hogy ez rövid idő múlva, mitsem végezhetve távozott Nápolyból. Mind erről kétségkívül azonnal tudósíttatott Lajos király; mi őt eléggé meggyőzheté, hogy a pápától hasztalan vár elégtételt. Még sajnosukban eshetett a boszúvágytól égő ifjú királynak ama hír: hogy a pápa, — ki csak imént irta Erzsébet királynénak: hogy bár Johanna Endre király halála, idején s halála után nem oly módon viselte magát, melyet helybenhagyni lehetne“[1]), — még is engedelmet adott a’‘házasságra Johanna és Tarenti Lajos között, kik aztán pár hónap múlva, aug. 20-kán meg is ülték menyek őjöket. Lajosunk előtt ezeknél fogva fontosabb dolog volt most legyilkolt testvérének megboszúlása, mint Zára megtartása. Elhatározva lévén, haddal menni Nápolyba, tán még a szükséges hajókat is megnyerhetni reménylte Velenczétől, ha Zárát sorsára hagyja; alkudozott is eziránt Velenczével, de süker nélkül’-). Nem több szerencsével kisérlé meg a szükséges hajók kibérlését Grenuában. Végre még Sicilia kormányzójához is folyamodott, ki e szigetországot az aragoni király képében igazgatta; de evvel sem lehetett megegyezni, mert'Nápoly egy részét kérte segedelme jutalmául[3]). Lajos ezek után elhatározta magát, hogy szárazföldön intézendi boszúló hadjáratát.

Az erre vonatkozó készületek 1347 nagy részét igénybe vették. Miután az ország rendéinek készséges segedelméről biztosíttatott, s a szükséges költségeket beszerezte, Miklós nyitrai püspököt, Kont Miklós, Sós László főispánokat néhány más úrral Ferrarába küldötte, részint, hogy az olasz urakkal, kiknek földein seregével átmenendő vala, egyességre lépjenek, részint hogy e tartományokban zsoldosokat gyűjtsenek. Sikerült mind a kettő. Az olasz urak a nápolyi

[1]) A pápa lev. Erzsébethez Cod. Dipl. IX, 1, 374.

[2]) Ut exercitum per Adriaticum breviori itinere transfretaret. cuin Venetis .... componere aliquo medo tentavit. Lucius: Lib. IV. Cap. 16.

[3]) U. o.

gaz tett megboszúlását helyeselve, nem csak engedelmet az átmenetre, de többen közölök segélyt is Ígértek a király biztosainak; a zsoldosok pedig szép számmal gyűltek a magyar zászlók alá; Werner, német kalandor, egy egész csapattal, melylyel az előtt hol egyik, hol másik olasz úr zsoldjában állott a guelfek és gibellinek pártvillongásaiban, felajánlá szolgálatát; még nagyobb nyereség volt Wolffart, hasonlóképen német kapitány a maga csapatával. Még több nápolyi alattvaló is Lajoshoz pártolt, és sürgette segedelmét Johannának kormánya ellen; Lalii gróf Aquila város kormányzója a polgárokkal együtt hűséget esküdött a király iránt[x]).

Ezeknek híre remegésbe ejtő Nápolyban Johannát; s nehogy tőle mégDurazzói Károly is elpártoljon, őt, mire rég vágyott, mit eddig hasztalan sürgetett, calabriai herczeggé nevezte. Károly ez által megnyeretvén, a királyné rendeletéből egy had élén Aquila alá ment s azt ostromolni kezdé. De nemsokára ott termett olasz és német zsoldosaival és önkénteseivel Miklós püspök, valamint Kont Miklós is a magyar előhaddal, s Durazzói Károly már jöttének hírére is visszavonúlt; minek következtében több város Lajos király pártjára állott[2]).

E szerencsés kezdet után, november közepe táján m: ga Lajos is megindúlt derék hadával, mely jó részében az őt önként és saját költségeiken követő magyar urak fegyveres csapataiból állott. Merre csak ment az országban s a külföldön, serege, mint a havasok tetejéről legörgedező hógomoly, mindenfelé több és több önkéntessel szaporodott, kik lovagias dicsőségnek tárták résztvenni a boszú művében; a nép, hol csak keresztülhaladt, az áhitat egy nemével tekintett a sereg élén lengedező nagy fekete zászlóra, melyen a megfojtott Endre király halovány arczképe volt festve; s miként elébb megbotránkozva hallá az iszonyú bűntettet,

[1]) U. u. Turóczy: III, Cap. 9.
[2]) Chron. Estense Muratorinál: XV, 442. Turóczy: III. Cap. 9.

úgy most a lelkesedés rivalgásával üdvözlő a boszút állni menő királyi testvért. A városok tisztelgő követségeket kőidének elébe; de ő tetőtől talpig pánczélban, nem fogadta el a számára intézett tisztelgést[1]). Útja Stirián vezetett keresztül, hol számosán csatlakoztak zászlai alá. Friaulon át Padua földére jutván, Carrara Jakabtól fényesen fogadtatott; Vicenzában deczemb. 4-kén Della Scala Albert egy zászlóaljjal csatlakozott hozzá; másnap Veronába vonúlt be, hol seregét deczember 8-ig pihentette. Majd a Pón átkelvén, Obizzo márkgróf, ki 5 mérföldnyire jött elébe, vezette be őt Mutina városába s három nemes ménnel ajándékozta meg őt, egygyel a veszprémi püspököt. Deczember 13-kán For liba érkezett, hol annak urát Ordelaffot, fiával együtt lovaggá ütötte, kik aztán számos más ide érkezett olasz úrral együtt szolgálatukat is felajánlák. Utóbb Riminiben a Malatesták által nagy ünnepélylyel fogadtatván, Urbinon keresztül Fulignoba érkezett. Itt Bertrand cardinál s pápai követ jött elébe, kiküldve a végre, hogy haragját megengesztelje. A követ egyebek közt XXII. János azon bullájára figyelmeztette őt, melyben mindazok átokkal sújtatnak, kik Nápolyi, a sz. szék hűbéres országát megtámadni merészük. Lajos hidegen és röviden válaszolt, miképen gondja lesz reá, hogy megjelenése által az egyház semmiféle kárt ne szenvedjen; de, miután meggyőződött, hogy elégtételt más úton nem nyerhet, el van határozva, Isten segedelmével, fegyver által védeni igaz ügyét. Mondják, hogy itt egy püspök Johannától is nyújtott át neki egy levelet, melyben magát mentegetve, egyebek közt mondá, „miképen meg nem foghatja, hogy őt az elkövetett gyilkosság részesének tartják, őt, ki Endre királyt, legjobb férjét veszett módon szerette, kivel ő mindig egyességben élt vala“. Mire Lajos e rövid választ írta volna: „szemtelen életed, melyet régóta folytatsz, az

[1]) Joh. Villanus: Lib. XII, Capit. 106. s utána Spondanus az 1348. évhez.

ország bitorlása, a boszú elmulasztása, a második férj, s maga mentséged bizonyítják, hogy bűnös vagy férjed halálában; de él még az Isten, a gonoszok boszúlója!“ [1]) Fulignóból útra kelvén, végre nápolyi földre érkezett s deczember 23-kán vonult be Aquilába [s]). Értesülvén itt, hogy Tarenti Lajos, Johanna férje sereggel áll Capuánál, hadai egy részét, vegyesen magyart, németet, olaszt, a hozzá állott Cajetnni Miklós, fundii gróf vezérlete alatt ellene küldötte; s miután ez az ellenséget megverte s Capuát elfoglalta, párnap múlva a király is utána ment többi hadaival. A visszavert Tarenti Lajos rémülést vitt magával Johanna udvarába, s pár nap múlva vele együtt hajóra kelt s Provencebe szökött, mely szintén a nápolyi korona alá tartozott. Január' 18-kán végre Aversába érkezett a magyar sereg[3]).

Durazzói Károly és Tarenti Fülep több úrral a város előtt fogadta őt. A durazzói herczeg abban bízott, hogy azon színlelt barátság, melylyel Endre iránt viseltetett, s melynél fogva a többi herczegektől elhagyott ifjú leginkább is vele társalgóit, — hogy az iszonyú kínzások, melyekkel Endre halálának némely részeseit kivégeztette, — hogy végre a követség, mely által önmaga izente meg Lajosnak a szomorú eseményt, önmaga hívta fel őt boszú-hadjáratra, tisztának fogják őt feltűntetni a király szemei előtt; mert nem is sejté, hogy ez alattomos fondorlatai titkát bírja. Lajos, a találkozáskor boszúindulatán erőt véve, nyájasan fogadta őket, s a városon kívül, ugyanazon klastrombán foglalt szállást, melyben „kedves öcscse, az ártatlan bárány, az Isten és emberek előtt kedves ifjú“ — mint őt maga nevezé[4]), — megöletett.

[1]) Aligha nem helyes azonban Fejér György észrevétele, (Cod. Dipl. IX, 1, 288.), hogy e két levél, mely több olasz munkában le van nyomtatva, csak irálygyakorlat. Hasonlót mondott már Pray is: Annál. II, 74. [0]) alatt.

[2]) Chron. Estense Muratorinál i. h. 444. kövv.

[3]) U. o. 446. és Gravina szintén Muratorinál: XII, 576. kövv.

[4]) Lajos levele István vajda részére. Cod. Dipl. IX, 1, 483.

A klastromba érkezvén, mindenek előtt megmutattatá magának a helyet, hol Endre megöletett, hová lelketlen hullája vettetett. „És a többi herczegek miért nem jöttek el?“ — kérdi aztán Lajos, Durazzói Károlyhoz és Tarenti Fülephez fordulva. — „Nápolyban készítik elő fényes fogadtatását“, — Ion a válasz. De Lajos kívánságát fejezé ki, őket már itt láthatni. A herczegek nyomban hírnököket küldenek testvéreikért. Durazzói Lajos sejtve a veszélyt, nem akart menni s a többit is lebeszéli. Új hírnök megy értök: csak jőjenek teljesen bízhatnak a király kegyében. Végre elmentek; s mind az öten: Durazzói Károly, Lajos és Robert, Tarenti Fülep és Róbert újra együtt tisztelkedtek a királynál. Ez őket ismét nyájasan fogadja s vacsorára hívja.

Cajetani Miklós fundii és Lalii aquilai grófok a vacsora előtt titkon meginték Durazzói Károlyt, ne menne a vendégségre; mert őt veszély várja. De a herczeg, nehogy a királynak eddig tapasztalt kegyét elmaradásával gyanúra változtassa, testvéreivel s rokonaival együtt az intés daczára is megjelent. Időközben a király néhány meghitt tanácsosát kamarájába szólíttatá, hogy Velők utoljára tanácskozzék a teendők felett. Egyebek közt fölfedezi nekik, miképen a nápolyi érsektől tudja, hogy míg Károly életben, a többiek szabadságban lesznek, Nápoly birtokára nem számolhat. Tudtára esett talán egy más fondorlat is, mely szerint, Durazzói Károly a nápolyi polgárokkal a király élete ellen esküdt össze *). De bár mennyi legyen a valóság ezen összeesküvésben, egyébként is elég súlyos vádak terhelték a herczeget; s a tanács ítélete lőn: halál Durazzói Károlyra, fogság a többi herczegekre.

A lakománál Lajos maga ült egy kisebb asztalnál. A víg etkezes után, mely késő éjig húzódott, a király a herczegeket magához inti, s ekkor elvetvén eddigi nyájasságának

[1]) Chron. Estense i. h. 447. és Lajos utasítása a pápához küldött követei részére, a pápának egy levelében Cod. Dipl. IX, 1, 663.

álarczát, zordon tekintettel fordúl Durazzói Károlyhoz: — „Gonosz herczeg, — úgymond a tovább el nem fojthatott boszúindulat hangján — tudd meg, hogy meg kell halnod, áruló tetteid miatt. De mielőtt halálba mennél, valid meg magad árulásaidat. Mondd, miért halasztattad nagybátyád, a perigordi cardinál által mind továbbra Endre testvérünk koronáztatását, mi fő okává lett halálának? Tagadni akarod? De ime saját kezeddel irt s pecsétedet hordó leveleid ellened tanúsítanak. — Jól tudád, hogy Róbert királyvégrendelete szerint nekünk volt Mária nőül szánva, s te mégis ármányosan megszökteted s nőddé tetted. S aztán, igaz, hogy megbüntetted Endre gyilkosait, igaz, hogy tenmagad hívtál fel bennünket boszúra; de miért ostromiád mégis Johanna parancsából híveinket Aquilában? Ez megfejti többi áruló szándékidat: behívtál, hogy Johannát és férjét a mi hatalmunkkal összezúzasd s aztán ha szerét teheted, bennünket is megölj, vagy hazatértünk után kiűzhesd itt hagyandó kormányzónkat, s magad lehess ura az országnak. De hiúk voltak terveid; nem csalhattál meg bennünket!“ A rémülettől elfogúlt herczeg, midőn egy kissé magába tért, mentegetni kezdé magát, hogy őszinte szándokkal hívta meg a királyt Nápolyba, s a ravaszságról ebben őt csak gonosz tanácsosok vádolják; hogy Aquila ostromára Johanna által kényszeríttetett; de mihelyt a király jöttéről értesült, avval tüstént felhagyott. Reményű, hogy kegyelmet s irgalmat talál a királynál. De számára nem volt kegyelem. Lajos őt a többi herczegekkel együtt Apor, más nevén Laczfy István erdélyi vajda őrizetére bízta, s más nap, miután fejére a tanács még egyszer halált mondott, ugyanazon helyen, hol Endre megöletett, lefejeztette. Hullája is ugyanazon helyre vettetett, melyen Endréé találtatott. A herczeget még néhány meghitt embere, fondorlatainak részesei követték a halálban. A nápolyi nép, haláláról értesülvén, palotáját kirabolta. Mária herczegné csak bajjal futhatott gyermekével

a casertani püspökhöz, ki őt aztán .a tengeren Provencebe szöktette [1]).

Lajos január 24-kén seregének élén Nápolyba ment; hol, miután a város hódolatát fogadta, Endre halálának két fő részesét, kik eddig az igazság kezét elkerülték, Sanchát, Johanna udvarmesternőjét, és Catanzano Konrádot, amazt máglyán, emezt a halál kínos nemével végeztette ki, a többiek kinyomozását a törvényszékekre bízván. Majd Endre árváját, a kis Martell Károlyt, kit megszökött anyja Nápolyban hagyott, calabriai herczeggé, s mint ilyent, trónörökössé nevezvén, a négy fogoly herczeggel együtt, kiket még Aversából Ortonába kisértetett, Magyarországba küldötte: Károlyt, hogy nagyanyja gondjai alatt neveltessék, a négy herczeget, hogy Visegrádon tisztességes fogságban tartassanak [2]).

Lajos azonnal fölvette ugyan Sicilia királyának czímét, s hódoltatott is magának az ország nagyjai által[3]); de a szent szék hűbérúri jogait sérteni nem akarván, eziránt a pápa megegyezését is kikérendőnek vélte. Míg tehát maga az ország több városát meglátogatá, a Nápolyban lévő pápai követ, Bertrand cardinal által az ügyet a szent szék elébe kívánta terjesztetni. VI. Kelemen ugyanazon cardinál által válaszolt a királynak. Johannát — így hangzók a válasz — ki felett már a nevezett bíbornok által Nápolyban s utóbb, mióta Provenceban tartózkodik, ismét három bíbornok által vizsgálatot tartatott, de a kire a részességet Endre király halálában kisütni nem lehetett, s kit ennélfogva el nem ítélhet, országától sem foszthatja meg. Annak megítélése, ki bírhatja jogosan az országot, egyedül a szent széket illeti. A magyar király tettét nem helyeselheti, hogy magát az or-

[1]) Dominic, de Gravina. Muratorinál: XII, 579. kövv. — Chron. Estense Muratorinál XV, 445. kövv. Turóczy: III, Cap. 10.

[2]) Turóczy: III, Cap. 11.

[3]) Gravina i. h. 585.

szag birtokába helyezte: ha hozzá jogot tart, a pápa Ítéletét kell vala kikérnie, ki e kérdésben nem késett volna kimondani ítéletét[1]). A cardinal még Durazzói Károly megöletése s a többi herczegek elfogatása miatt is neheztelést nyilvánított a pápa részéről Lajos előtt.

Úgy látszik, csak azért akarta Lajos e kérdés eldöntését elébb a pápai követ által terjesztetni a szent szék elébe, hogy a nyerendő válaszból is érvényeket vonhasson ki a nápolyi királyság ügyének nyomatékosabb sürgetésére. Mert megértvén a cardináltól a pápa válaszát, Miklós nyitrai püspököt és György hevesi főispánt nyomban a következő utasítással küldő Avignonba: 1. Csodálkozik a felett, hogy ő szentsége rósz néven veszi pápai engedelem nélkül való megjelenését Nápolyban, holott ezt neki eleve nem tiltá, s ő nem is az egyház sérelmére, hanem csak a miatt jött, hogy öcscseért boszút álljon. Elismeri ugyan, hogy.ő szentsége Monte Scaglioso gróf által nyomozást intézteiéit a bűnösök ellen; de Johannát, kit mégis az egész világ férjgyilkosnak vall, s a királyi herczegeket a nevezett gróf hatósága alól kivette.

2. Csodálja, hogy ő szentsége neheztel reá Durazzói Károly kivégeztetése miatt, holott mindenki őt is részesnek mondá a gyilkosságban, s mi több, őt magát, a királyt is meggyilkoltatni szándékozott Nápolyba bevonúltakor. 3. Nem győz eléggé csodálkozni s panaszkodni, hogy oly tisztességesen fogadta ő szentsége Johannát, kit az aversai bűn miatt kivégzettek valamennyien főbűnösnek, férjgyilkosnak vallottak. 4. Ezek után kérjék a követek ő szentségét, ruházza Sicilia királyságát Lajos királyra. Ha pedig ebben megegyezni egyátalában nem akarna, jelentsék ki neki: hogy a magyar király kész lemondani minden jogáról Nápolyra s azt mindjárt vissza ereszteni a pápa kezére, hogy fölötte tetszése szerint rendelkezhessék, de csak azon feltétel alatt,

[1]) Fleury Hist Keel. XXIII, 612.

hogy azt Johannától elvegye, sőt mint bebizonyult férjgyilkost megbüntesse[1]).

Ezen utolsó pont nyilván tanúsítja, hogy bár testvére halála után óhajtá is Lajos Nápoly királyságát visszaszállítani a maga ágára, melyet az egyenes örökösödés útján s az 1265-ki alapszerződés szerint teljes joggal illetett; de még sem családi hatalmának gyarapítása, hanem a kedves testvére főgyilkosának, Johannának megbüntetése volt a legerősebb indok, mely Nápolyba vitte a lovagias érzelmű királyt. De épen ebben talált a pápánál legnagyobb ellenzésre. VI. Kelemen jól tudta, hogy, ha Nápolyi Johannától elveszi, azt a létező szerződéseknél fogva alig szállíthatná másra, mint Lajosra, vagy István öcsesére; mert ha tán még nem volt is bizonyos tudomása, legalább gyaníthatá, hogy Lajos Nápoly elnyerése kedvéért kész volna az özvegygyé lett Durazzói herczegnét, Johanna húgát is nőül venni, lemondva a m iga jegyeséről, Margitról, kivel, noha már rég kilépett a gyermekkorból, s az 1342-ki nyilatkozata szerint már 1346-ban meg kellett volna ülnie menyekzőjét, még mindig, s pedig tán épen a nápolyi ügyek tekintetéből nem kelt össze. Jól látta a pápa, hogy ily házasság esetében Lajos vagy öcscse és az özvegy Mária közt, lehetetlen volna a Johannától elveendő Nápolyi megtagadni a magyar királyi háztól; ezt pedig sokkal hatalmasabbnak tudta, mintsem hogy attól ne félt volna, hogy ez esetben Nápoly elébb utóbb kisiklik a pápai hűbéruralom alól. Ez okoknál fogva, nehogy Johannát országától meg kelljen fosztania, annak részes voltát Endre halálában, bár azt az egész világ bizonyosnak tartá, 8 minden kivégezett bevallotta, elismerni egyátalában nem akarta. Hozzá adhatjuk még, hogy Johanna, kit az egykorú írók igen eszes, csábító erejű asszonynak ábrázolnak, a maga részéről sem mulasztott el semmit, mi által a pápa kegyét,

[1]) A pápa levele Guido cardinálhoz 1.349. marczius 23-kán. Raynaldnál 1349. év alatt. Cod. Dipl. IX, 1, Gu3.

pártfogását magának biztosíthatá. E tekintetben elég csak azt említenünk, hogy Avignont a pápának nyolczvanezer forintnyi csekély összegen eladta [1]).

Mind ezen okokból a pápa azon válaszban, melyet Lajos követeinek adott, azon pontból indúlt ki, hogy Johannát, kire a vizsgálatokból a bűn be nem bizonyult, országától nem foszthatja meg; ha Lajos ellene meggyőző próbákat küldene, azt szívesen látná; s végre, hogy ügyekezni fog Johannát a lemondásra bírni, minek közbejötté nélkül az országot tőle igazságosan el nem veheti. Ismétlő rosszalását is a felett, hogy Lajos Nápolyi elfoglalván, saját ügyében erőhatalommal bíróvá tette magát, Durazzói Károlyt pedig elégséges próbák nélkül ölette meg [2]).

Volt a pápa válaszában egy pont, melyet Lajos felhasználhatni vélt nápolyi ügyének előmozdítására. E pont akként hangzott, hogy ha Johanna bűnös voltának bebizonyúlta esetében országától megfosztatnék is, azt VIII. Bonifácz pápa intézkedése szerint nem a magyar királyra, hanem Johanna legközelebbi rokonára, tehát az özvegy Máriára kellene szállítani. Lajos, úgy látszik, ezen pápai kijelentés után komolyabban kezdett gondolkodni nősüléséről Máriával; minden esetre pedig, míg ezt az idő megérlelné, elhatározta magát, hogy Nápolyt fegyvererővel tartsa elfoglalva. E végett, minthogy további személyes jelenléte szükségtelenné vált, s tavasz óta a mirígyhalál is rémítő módon kezdett uralkodni, miután seregeinek fővezérletét s az ország kormányát Apor, más nevén Laczfy István vajdára bízta, s Miczbánt, Csuzy Jánost és a Wolffart testvéreket, Ulrikot és Konrádot több más úrral segélyére, mellé rendelte, május második felében Nápolyból csekély kísérettel a barlettai

[1]) Fleury Hist. Eccl. XXVIII, Lib. 95. Cap. 44. Gravina i. h. 587. “

[2]) A pápa említett levele Guido cardinállioz i. h.

kikötőbe ment, s ott hajóra szállván, sebesen a dalmát tengerpartokra hajózott[r]).

E sietést a mirígyhalálon kívül velenczei viszonyai is havallhatták. Ő ugyanis Dandulo Endre velenczei herczeg kérelmére, a hozzá küldendő követeknek febr. 15-kén május végéig érvényes menetvédet adott[2]), minek következtében a herczeg Justiniano Mark, Mauroceno Endre és Gradonico Miklós nobiliket márczius 12-dikén teljesen felhatalmazá a magyar királylyal minden lehető módon békét kötni[3]). Olvassuk ugyan[4]), hogy Lajos a követeket, ha csak Dalmatia visszaadásával megbízva nem volnának, meghallgatni sem akarta volna; azonban Lajos szándékai Velencze iránt ez időben korántsem voltak annyira ellenségesek. Mit válaszolt a követnek, ném tudjuk; annyi mindazáltal bizonyos, hogy ő Budára érkezvén, julius elején teljes felhatalmazást adott Miklós nyitrai püspöknek „legtitkosabb tanácsosának[1.4] és Sándorfy János csongrádi főispánnak és szegedi várnagynak, hogy Velenczébe menvén, Dandulo herczeggel békét és szövetséget kössenek [5]). Midőn ezek augusztus első napjaiban Velenczében megérkeztek, a herczeg e hónap 3-kán a maga részéről is nevezett ki biztosokat — köztök Volpe Miklóst, Sanuto Jánost, Justiniano Pongráczot stb. — kik a béke felett a magyar követekkel értekeznének. Az egyesség hamar megtörtént, mert Lajos, látván, hogy nápolyi ügyei miatt hajókra van szüksége, Dalmatia visszaadatását nem igen sürgette; de mivel e tartományról lemondani egyik fél sem akart, az értekezés csakis fegyverszünetet eredményezett,

[1]) Gravina i. h. 586. Turóczy: III. Cap. 12.

[2]) Dat. Neapoli in nostro regio castro novo die 15. febr. 1348. A csász. titkos levéltárban őrzött Cop. dei Commemor. IV, 2, 324.

[3]) Eredetiről, mely a bécsi csász. levéltárban két példányban létezik.

[4]) Lucius: Lib. IV, Cap. 16. Contin. Andr. Danduli. Cod. Ambros. Muratorinál: XII, 419.

[5]) Cop. dei Commemor. IV, 2, 339. Bécsi levéltár.

melynek okmánya már augusztus 5-kén elkészült. A fegyverszünet nyolcz évre köttetett, úgy hogy azok folytában a két fél alattvalói egymással szabadon közlekedhessenek. Befoglaltatott a békébe a Velencze részére hajlott Brebiri Pál is, Kiissza, Scardona és Almizia váraival. A béke megsértésének bűndíja száz arany gírára határoztatott. A királyon és a herczegeken kivül húsz-húsz előkelő férfiú köteleztetett , megesküdni annak megtartására. A velenczei herczeg Nicoletto jegyzőt küldé át a király s a kezesek esküjének átvételére, mi aztán szeptember 8-án Budán meg is történt. Ellenben a herczeg és a kezesek esküjét a Velenczébe küldött Tamás milkovi választott püspök vette át. Az ünnepélyes okmányők mind a két részről októb. 4-kén adattak ki[1]).

Johanna és férje Tarenti Lajos, alighogy a magyar király távoztáról értesült, a Provenceban szedett hadakkal haladék nélkül visszatért Nápolyba. A magyarok helyzete itt rövid időn mind roszabbra változott. Az olasz urak és a város nagyobb része nem örömest tűrte az idegen magyar kormányt s a visszatért Johannához csatlakozott. István vajda kénytelennek látta magát a mirigy-halál miatt is tetemesen megfogyott seregével a királyné visszatértének hírére lázongni kezdett fővárosból kivonúlni. Tarenti Lajos nagy erélylyel gyűjté seregeit s egyéb kalandor kapitányok közt szolgálatába fogadta a Lajosunk által fegyélmetlensége miatt rég elbocsátott Wernert is. Laczfy vajda attól tarthatott, hogy rövid időn annyi sereg gyűlend a herczeg zászlai alá, hogy csekély hadaival annak többé nem lesz képes ellentállni. E miatt mennél elébb ütközni óhajtván, a városokban elhelyezett őrségeket összegyűjté, s Nápoly előtt tábort ütött. Azonban, bár itt a számra már is nagyobb olasz sereget egy véres csatában megverte, s Nápoly falai mögé kergette, a győzedelem által nem fordíthatá jobbra a magyar ügyet; mert a közel városok, melyekből a hadakat magához

[1]) Cop. dei Commem. u. o. 340—347. ésLibri Factor. V, 212—220.

vonta volt, mindnyájan Johannához csatlakoztak, minélfogva Laczfy attól tarthatott, hogy elszigetelt tábora eleségben hiányt fog szenvedni. Látta a vajda, hogy a városoknak átalában ellenséges indulatát csak nagyobb erő, mint minővel ő rendelkezhetett, tarthatja féken; seregével tehát visszavonulván, s azt a hűségben maradt Manfredonia, Trivento, Ortone, Monte S. Angelo, Guillionisi városokban s néhány más calabriai erősségben elhelyezvén, s azok parancsnokságát a Wolf hard testvérekre, Csuzy és Miczbán urakra bízván, Magyarországba sietett, hogy Lajos királyt a körülményekről értesítse s tőle több hadat hozzon magával.

Míg ő távol vala, a nevezett vezérek diadalmasan ellentálltak Tarenti Lajos támadásainak. Ez Lucera városát több hónapi ostrom után sem volt képes megvenni s végre is szégyennel vonúlt el alóla. Manfredonia őrsége hasonlókép visszaverte támadását. Még inkább kedvezett a szerencse, miután István vajda háromszáz magyar úr s nemes és ezek fegyveresei élén tért vissza Magyarországból. Wolf hard hadaival egyesülvén, nemsokára megvette Cerneto városát s Wernert ötszáz legényével együtt elfogta. Majd A versa is kénytelen lőn feladni magát; Tarenti Lajos pedig újabb vereséget szenvedett Nápoly mellett.

A szerencse ekként kedvezvén Lajos király zászlainak, az olaszok közöl is mind több önkéntesek gyűltek azok alá, úgy hogy István vajda az őrségeken kívül tíz ezernyi haddal rendelkezhetett. Johanna már ismét remegni kezdett Nápolyban; most azonban segedelmére jött a német zsoldosoknak 3 hónap óta nem fizetett bérök miatt történt lázadása, melynek élén az elfogatása után kegyelmet nyert s ismét magyar szolgálatba állott kalandor Werner condottieri állott. A lázadók, miután a vajda által várakozásra utaltattak, a fogoly olaszoktól kínzás által zsaroltak pénzt. A vajda e kegyetlenséget, mely a magyar ügynek nagy ártalmára szolgált, méltán roszalván, a foglyokat szabadon bocsáttatá. De a pénzszerzés ezen embertelen módjától elesett condottierik most

maga István úr ellen is összeesküdtek. Czéljok az volt, hogy őt elfogják s jó összegért Tarenti Lajos kezébe szolgáltassák. Szerencsére az összeesküvés idején elárultatott, s István vajda, miután a magyar zászlóaljakat Manfredoniába szállí-totta, s Tarenti Lajossal jul. 26-án fegyverszünetet kötött')> ismét visszajött Magyarországba, hogy a királyt a dolgok állapotáról tudósítsa [1]).

E közben a diplomatia is folyton működék a viszályos ügyben. A pápa nem csak maga sürgette Lajosnál s a királyi család többi tagjainál, és az ország főbb embereinél, hanem még Fülep franczia király s a Bourbon herczegek által is sürgetteté a fogoly Tarenti és Dnrazzói herczegek szabadon bocsáttatását[2]). De Johanna elitélése s Nápoly birtoka iránt semmiben sem változtatta e),ébbi nyilatkozatát. Guido cardi-nálnak, kit 1349 elején Lajoshoz követül küldött, utasítását ugyanazon választ adta, melyly el a nyitrai püspököt és György főispánt bocsátotta volt vissza Lajoshoz. A tárgya-lások, melyek Lajos és Guido cardinal közt részint Magyar-országban [4]) részint Ausztriában[5]) folytak, semmi egyéb eredményre sem vezettek, mint hogy a pápa kijelentette, mi-képen a házasságot István herczeg, a király öcscse és Mária herczegné közt nem ellenzi[6]). Lajos ezt soha sem sürgette, mert, kivált miután jegyese, Margit, az atyja halála után cseh királylyá s utóbb császárrá is lett morva Károly leánya, ez év folytán pártában meghalt, Lajos Máriát maga óhajtá

[1]) Ld, a szerződést Fejérnél: Cod. Dipl. IX, 1, 739.'

[2]) Dominic, de Gravina i. h. 601. kövv. Turóczy: III, Cap. 13, kövv. Lajos adománylevele István vajda részére Cod. Dipl. IX, 1, 756. és több más oklevél.

[3]) Ld. az illető okmányokat Cod. Dipl. IX, 1, 676. kövv.

[4]) Itt mutatásának tanúja egy okmány, mely tőle Pozsonyban kelt Cod. Dipl. Katona: IX, 569.

[5]) A Chron. Zvvetlense (Feznél, I, 542.) szerint Ausztriában is találkozott Lajos a cardinállal.

[6]) Raynald. 1349. évhez, n 7. .

nőül venni. A kis Martell Károlynak, Endre fiának halála sem hozott az ügybe semmi változást. Lajos tehát, miután Laczfy Istvántól a nápolyi ügyek állásáról értesült s meggyőződött arról is, hogy a pápát jó szerével más véleményre nem bírhatja, újabb hadjáratra készült Nápolyba. Most az ország legelső, leghatalmasabb nagyjai, a Gilétiek, Szécsyek, Aporok, Kanizsaiak, Konthok, Drugethek stb. s a püspökök közöl is többen önként ajánlkozónak zászlóaljaikkal kisérni a lovagias királyt. Ő tehát ezekkel, miután némi hadakat István vajda vezérlete alatt előre küldött, 1350 tavaszán hajóra szállt, s május elején Manfredoniába érkezett. Még utána is számos magyar fegyveres hajózott át a nápolyi partokra, úgy hogy a magyar vitézek száma ^tt tizenöt ezerre szaporodott. Az olaszok közöl is mintegy négy ezren álltak zászlai alá. Még számosabban voltak a németek, kiket martalékvágy vitt táborába. De Lajos szigorú fegyelmet kívánt hadaitól: s midőn egy német csapat e miatt föllázadt, azt magyar hadai által szétverette. Nehogy pedig hasonló jelenetek ismételtessenek, Wolfhard Konrád által szigorú szemlét tartatott a német zsoldosok fölött, s a nyugtalanabbakat el is bocsátotta; az újra zsoldba fogadott németek száma nyolcz ezret tőn [1]).

Lajos jelenléte rövid idő alatt nagy fordulatot hozott elő Nápoly ügyeiben. Mindenek előtt Canosa városát fogta ostrom alá. A város kapitánya, Monte Scagliosoi Raymund gróf egy ideig makacsúl védte magát, s egy rohamnál a résen feltörekedő Lajos maga is súlyosan megsebesült egy vetgép kövétől; de látván, hogy segélyre nem számolhat, végre megadta magát. Canosa eleste után számos város önként hódolt a királynak. Seregét ezután három részre osztván, azok, egyikét Giléti Miklós nádor és Wolfhard Konrád alatt Aversa, másikát Tamás úr alatt Otrantó ostromára küldötte; a harmadikat maga Melfi alá vezette. Itt vette

[1]) Túróczy I I I . Cap. 17. kövv.

Tarenti Lajos levelét, melyben általa párviadalra hívatott fel, úgy, hogy az vagy Páriában a franczia király előtt, vagy Perugiában, vagy Avignonban, vagy végre Nápolyban történnék. Lajosnak tetszett a párbaj, de nem tetszhettek a kitűzött helyek. „A franczia király — úgymond válaszában — nagybátyátok. Avignon, bár a pápáé, a ti tartományotok fővárosa. Perugia gyanús hely, felétek hajlik. Nápolyi említeni sem kell, ti uralkodtok benne. De, ha valóban tetszik nektek a párbaj, ám legyen az a német császár előtt, ki magasabb úr, vagy az angol király előtt, ki közös barát, vagy végre az aquilejai patriarcha előtt, ki közönyös. Ha e helyek nem tetszenek, s azt hiszitek, hogy csak nemakarás miatt említtettek, ám rövid időn nálatok leszünk hadainkkal, s azok előtt megvívhatunk.“ Melfi alól Conturso alá küldé előre hadait; melyek a várost megvévén, mivel ellentállott, felprédálták.

Midőn innét Serrába akarván nyőmúlni, a város melletti folyamot vizsgálná, át lehet-e rajta gázolni? — egy magyar ifjút, kinek neve Széreday, lát a patton, lovát itatva.

— Menj be fiú, — mond a király, — hadd lássam a folyam mélységét. — Félek, uram király, hogy elragad az örvény.

— Ne félj semmit; — válaszol Lajos, — csak menj be. — Az ifjú, szégyenkedve a tett mentség miatt, azonnal beugrat; de sejtelme valósult: az ár lesodorta őt lováról, s az örvényben fuldoklani kezd. A király látván a veszélyt, nyomban utána ugrat; s bár az örvény nyergéből őt is kiemelte, bő köpenyege által a víz színén tartatván, a fuldokló ifjút üstökén ragadja és szerencsésen megmenti.

Néhány nap múlva értesülvén, hogy Salernó polgárai pártokra oszoltak, melyek egyike hozzá, másika Johannához szít, s ha gyors segély nem érkezik, a város elvesz, mert Johanna egy gályán fegyvereseket küldött annak elfoglalására: Lajos a sereget azonnal megindítá a város felé; de mivel az oly sebesen a mint kelle, nem haladhatott, száz válogatott vitézzel maga vágtatott előre. Midőn a város köze-

lébe érkezett, már a hajó is közelgett a kikötőhöz; a király azonban még is előbb behatolt a városba, s a kikötőt elfoglalta; minek láttára a hajó is megfordult s vissza vitorlázott. A polgárok a városban erre mindnyájan meghódoltak, a várat pedig kapitányától, nehogy alatta időt veszítsen, ezer forinton vette meg a király. Itt Lajos István vajdának és Csuzy Jánosnak, kik az első hadjárat óta maguknak annyi érdemet szerzőnek, több javakat adományozott. Majd Saffatit is megvévén, Sorrento alá készült, midőn az aversai ostromhad vezéreitől, Miklós nádortól és Wolfhard Konrádtól segélyt sürgető hírnök érkezett. A többször hűtlen Sorrento megbüntetését tehát egy hadosztályra bízván, maga háromszáz lovassal Aversa alá siete, a sereg többi részeit is odarendelvén István vajda alatt. Ez Summa város mellett haladván seregével, a városbeliek által megtámadtatott; a vajda e miatt haragra gyúlva, bár sietnie kell vabi, megállapodik, s kihirdeti táborában, hogy szabad prédára bocsátja a várost, ha azt rohammal megveszik. A feladat nem volt könnyű, mert minden ostromszer, még hágcsó is hiányzott. De ez nem rettentő vissza a vitézeket: még a lovasok is nyomban leszálltak s a falak felé rohantak. Laczfy Dénesé, a vajda fiáé Ion valamennyi közt a babér. 0 egy Hebinger nevű ízmos német vállaira hág, s daczára a kőzápornak, egy a falból kiálló gerendába kapaszkodik. „Száz lándzsát s kardot láttam ellene villogni, — úgymond a krónikás [1]) — és ő még sem tágít; sőt magát a gerenda segélyével a falra vetvén, bámulandó vitézséggel ellentáll valamennyinek, míg utána sietett bajtársai által megsegíti etnék“. A város megvétetvén, köz prédává lőn. Aversát ezután egyesített hadaival keményebben ostromló a király; s bár egy nyíltól maga is sebet vön, mindaddig nem tágított, mígnem az őrség szabad elköltözés föltétele alatt, kapuit három hónapi ostrom után ipegnyitotta.

[1]) Gravina i. 11, 71.3.

A versa után Nápolyra került a sor. A város követséget küldött a király elébe s kegyelemért esedezett; mert Tarenti Lajos, kinek a hetvenkedés után semmi kedve sem volt a párbajra, s vele együtt Johanna, Gaetába távoztak. A király zordon szavakkal fogadta a követeket; minek következtében a város védelemre készült. Azonban Konth Miklós, kit a király a — nem tudjuk miért? — kegyelmet vesztett Laczfy István helyébe, még Aversa alatt fővezérré neveztetett, nemsokára urává lett a városnak. Lajos e közben, Laczfy Endrét az ország kormányzójává tévén, Capuába ment, s onnan mint mondják, az özvegy Máriával, kit nőül venni óhajtott, ügyeezék érintkezésbe lépni. De Johanna erről értesülvén, húgát Provenceba szállíttatta [1]).

Miként fentebb láttuk, a pápa nem mervén szembeszállni a közvélemény hangulatával, mely nyilván férjgyilkosnak kiáltá Johannát, Lajos első hadjáratának semmi akadályt nem vetett ellenébe. E második hadjáratot azonban már nem vélte oly tétlenül nézendőnek. Midőn Lajos Melfinél táborozék, Annibaldi bíbornok nála megjelenvén, a pápa nevében őt visszatérésre intette, s mivel őt erre hajlandónak nem találá, egyházi átokkal sújtotta. Nápoly megvétele után újabban két pápai követ jelent meg nála, sürgetvén őt, bízná az ügy eldöntését a pápa ítéletére, mely nélkül az ország békés birtokában úgy sem maradhat meg. Lajos, ki mint az egyháznak hű és buzgó fia, a pápával viszályban s az egyházi átok súlya alatt maradni egyátalában nem akart, mióta a nápolyi nép részéről oly makacs ellenszenvet tapasztalt, önmaga is hajlandóbb kezdett lenni a békére. Meggyőződött, hogy egy állandó erős had itt tartása nélkül, mi aránytalan áldozatokba kerülne, s hajóhad hiányában Nápoly birtokát egyátalában lehetetlen magának biztosítania. És ha győzne is még, a magyar nemzet rokon-

[1]) Gravina i. 11. 715. és János kükülei főesperes Turóezynál: III, Cap, 18. kövv. és több okmány Fejér gyűjteményében.

szenve mellett, ezen áldozatokat egy ideig, a felett, hogy azokat kívánt eredmény aligha jutalmazná, királyi tisztét, s Magyarországnak szintúgy mint családjának egyéb érdekeit lenne kénytelen elhanyagolni. A dalmát városok már is leginkább a nápolyi háború miatt vesztek el. A lithvánoktól háborgatott Lengyelország is, melynek már trónörököse volt, mindinkább igényié segedelmét. Mind ezen okok arra bírták Lajost, hogy a pápai követek sürgetéseire hajolva, a következő évi aprilig fegyverszünetet kössön oly feltétel alatt, hogy a pápa időközben újabb vizsgálatot tartson Johanna felett: ha ez bűnösnek találtatik, Sicilia királysága Lajosra ruháztassék: ha a bűnben el nem marasztalta tik, a király az elfoglalt helyeket adja vissza és hadait vezesse ki, a fogoly herczegeket pedig bocsássa szabadot!; Johanna viszont neki hadi költségei fejében háromszázezer aranyat fizessen. Az ítélet meghozataláig maradjon minden jelen állapotában; de az országból mind Lajos mind Johanna távozzék '). Lajos ezután nem sokáig időzött Nápolyban. Miután hadait a kezében lévő várak és városokban elhelyezte, a kormányt pedig Laczfy Endrére bízta, útnak indúlt, s Román keresztül, hol a város „urának" czímével, de mit el nem fogadott, kínáltaték meg, a pápa biztosaitól pedig az egyházi átok alól feloldoztatott, novemberben Budára visszatért. Vele jött a két Wolfhard testvér is, a még Veronában elbocsátott német zsoldosok vezérei, kiket aztán hűséges szolgálataik jutalmául magyar nemesekké nevezett, javakkal s méltóságokkal adományozott meg[5]).

A fegyverszünet letelt a nélkül hogy a pápa Endre halálának ügyében ítéletet mondott volna. Nehogy Lajos ennek következtében a háborút újra megkezdje, 1351 folytában követet küldött hozzá, ki őt minden további ellenséges szán-

[1]) Raynaldnál ezen évhez és Matth. Villanus: Hist. Neapol. Lib. I. Cap. 94.

[2]) János főesperes Turóczynál: III. Cap. 18. kövv. 23. kiivv.

dókról lebeszélné. Lajos, úgylátszik, már a fegyverszünet megkötésekor el volt határozva, lemondani Nápolyról, s most a maga és öcscse István erdélyi herczeg nevében János veszprémi püspököt és Wolfhard ülrikot, már vasi főispánt, azon utasítással küldé a pápához, hogy Nápolyi s a kezén lévő többi várakat s városokat neki visszaadják, s Endre halálának ügyét is egészen a pápa kezébe tegyék le. „Remélvén, — úgymond, — hogy h szent szék igazságot fog szolgáltatni, az egész ügyet a pápa úr lelkiismeretére s elhatározására bízzuk“[1]). Az ítélet végre kihirdettetett. Szerinte Johanna, ki férje megöletését azért nem akadályozta meg, mivel akkoron meg volt bűvölve s e bűverő miatt nem létezett szabadsággának birtokában, teljesen fölmentetett. Lajos megvetéssel hallá az Ítéletet, melyről, hogy ily formán fog kimondatni, eleve is tudta; s megvető nagylelkűséggel engedte el még a kárpótlásúl fizetendő 300,000 aranyat is, nehogy azt talán öcscse vérdíjának tartsa a világ. A fogoly herczegek már elébb szabadon bocsáttattak Visegrádról; Laczfy Endre pedig és Drugeth Miklós a sereggel Nápolyból haza rendeltettek[2]). És így végződik ezen nyolcz éves viszály és háború, mely regényes kalandként szövődött be a nemzet életébe minden jelentékenyebb következés nélkül, ha talán azon egyet kiveszszük, hogy az ipar s művészet teremtményeiben előhaladottabb Olaszországban sokat tapasztalt urak haza térvén, a társadalmi élet szépítésére hatni itthon maguk is ügyekeztek.

III.

Még Nápolyban volt Lajos király, midőn a lithvánok, távollétét fölhasználván, Halicsot elfoglalták s Lengyelországot pusztítva s rabolva bekalandozták. Lajos, mihelyt

[1]) Lajos megbízó levele Fejérnél: Cod. Dipl. IX, 2, 47.

[2]) Turóczy: III, Cap. 25. A pápa levele Johannához. Cod. Dipl. e. h. 168.

Nápolyból hazatért, Kázmér lengyel királylyal közösen, hadjáratot készített ellenök, s 1351 tavaszán a .Kárpátokon áthatolván, Keistut vezéröket egy véres csatában megverte s elfogta, Halicsot és Lodomeriát pedig visszafoglalta. A fogoly vezér azon ígéretet tévén, hogy a kereszténységet családjával együtt felveszi, szabadon bocsáttatott. De mint látandjuk, ígéretét nem tartá meg [1]). A két tartományt Lajos utóbb százezer aranyért s oly feltétel alatt engedte át Kázmérnak, hogy ha ennek netalán még fiörököse születnék, a két tartomány, az említett összeg visszafizetése után, Magyarországhoz ismét visszakapcsoltassék; ha pedig Kázmér örökös nélkül hal meg, a régi örökösödési szerződés szerint Lengyelországgal együtt ez is Lajosra szálljon [2]).

A lithván háború után, még 1351-ben, egy nevezetes dolog történt. Bár Lajos az igazságszolgáltatást, a vármegyei gyűléseken szigorúan kezeltette, gyakori s hosszas távolléte alatt az országból a kisebb nemesség mégis egynémiben sértve érzé jogait a hatalmasabb urak által. Most tehát, midőn a béke mindenfelől helyreálla, a sérelmek orvoslatát, jogai megújítását óhajtva, valahára országgyűlést kivánt tartatni, mi oly rég óta elmulasztatott. Lajosnak eddigi kormánya alatt elég oka volt megelégedni a nemesség ragaszkodásával: urak és nemesek közöl számosán saját költségeiken is kisérték őt nápolyi hadjárataira[3]). Kívánságukat ennélfogva annál nagyobb készséggel teljesítette, minthogy különben is szándékozott a kincstár s hadrendszer tekintetében alkotni egynémely újabb törvényt. Az országgyűlés helyéről nincs tudomásunk, — hihetőleg Budán tartatott; végzései deczember 11-én keltek. E gyűlés végzései a nem-

[1]) U. o. Cap. 29 Dlugoss Lib. IX, 1091.

[2]) Cod. Dipl. IX, 2, 137.

[3]) így mondja Lajos maga egy okmányában a Nagymartoniakról: „ex sua propria facilitate illuc laetanter accesserunt“. Cod. Dipl. IX, 2, 189.

zet életére oly nagy befolyást gyakoroltak, eredményei öt századon keresztül egészen 1848-ig a birtokra s ezzel kapcsolatban levő egyéb alkotmányos és társadalmi viszonyokra oly hatékonyak valának, hogy méltó azokról kissé bővebben szólanunk.

Az urak és nemesek kérelmére a király, tekintvén ama hűséges szolgálatokat, és őszinte kedvezéseket, melyekkel a nemesség országa minden egyéb ügyeiben is, de kivált a ápolyi hadjáratban iránta viseltetett, hogy őket hasonló hűségre a jövőben is ösztönözze, mindenekelőtt megerősítette II. Endre szabadságlevelét, az úgynevezett arany bullát, kivéve mindazáltal annak 4-dik pontját, mely így hangzik: „Ha valamely nemes fiörökös nélkül hal meg, birtokának negyede leányáé legyen: a többiről tetszése szerint rendelkezhetik“ stb.

Már a Károly országlása alatt kelt oklevelekből s történt eseményekből is észrevehető, miképen a királynak sokféle összeköttetései s érintkezései a külfölddel nem kevéssé hatottak a nemzet szellemére, s eszméiben oly fordulatot készítettek elő, mely a birtokot illetőleg alkotmánya elveivel ellentétben állott: a birtokára nézve teljesen szabad nemzet a hűbéri elvekkel nem csak megismerkedett, de némileg meg is barátkozott. Lajos alatt a nápolyi háború, a számos urak s nemeseknek hosszas időzése Olaszországban ezen elveket köztök még inkább terjesztette. Az úgynevezett allodialis szabadság rendszere, mely szerint minden országos nemes teljesen szabad ura volt jószágainak, az arany bulla idézett pontja szerint még ugyan fenállott, s a nemesség ezen ősi birtokjogához Károly sem nyúlt, a javaknak csere, eladás, örökítés általi elidegenítését nem ellenzetté; azonban a hűbéri eszmék e körül mégis annyira elterjedtek a nemzetben, hogy számos esetben többen önként is lemondtak szabad birtokjoguk gyakorlatáról, és jószágaikat elidegeníteni akarván, a királyhoz folyamodtak

engedelemért[1]). Ezt kétségkívül csak azért tették, hogy adományaik:»t, szerződéseiket a jövőre annál inkább biztosítsák; de e gyakorlat lassanként magán a birtokjog teljes szabadságán is csorbát ejtett, s mindinkább meghonosúlt azon hűbéri elv, hogy a jószág másraszállításának esetében a király engedelmét kell kikérni.

Lajos, ki a régi honvédelmi rendszert, az úgynevezett várszerkezetet, teljes felbomlásban találta, atyjának kezdeményezése után, az úgynevezett banderiális hadszerkezetet, — melyet alább bővebben megismertetünk, — bár törvények által meg nem alapította, az életben még is egészen gyakorlatba tette. Ő ezen birtokjog körüli új eszméket igen alkalmas eszköznek látta e banderiális hadrendszer bővebb kifejtésére. Mert úgy gondolkodott, hogy mennél korlátoltabb a jószágok elidegenítésének szabadsága, annál inkább meggátoltatik a nemesség elszegényedése, s következőleg annál számosabb fegyvereseket vezethet a királyi zászlók alá. Mind ezen okból tehát, s mind azért is, hogy a szabad végintézkedés megszűntetése által az elődeitől elpazarlott királyi várjószágokért a magvaszakadt nemzetségek jószágaiból szerezzen a kincstárnak némi kárpótlást, midőn az arany bullát megerősítő, annak a birtokjogról szóló 4-dik pontját lényegesen megváltoztatta. „Megerősítjük — úgymond,;— az egész arany bullát minden szabadságokkal, melyek abban foglaltatnak, kivéve még is azon czikkelyt, mely szerint az örökös nélkül kimúló nemes emberek jószágaikat életükben vagy halálukban egyházaknak vagy másoknak, a kiknek akarják eladományozhatják, eladhatják, vagy bármi más módon elidegeníthetik. Sőt erre ezentúl semmi joguk se legyen; hanem jószágaik testvéreikre s nemzetségeik egyéb tagjaira törvényszerűleg s minden ellentmondás nélkül szálljanak át“.

[1]) Ld. ennek példáit. Cod. Dipl Vili. 3. 66. — 4, 223. s több más okmányban.

És ez volt hazánkban eredete az úgynevezett ősiségnek. Azonban, mivel a hűbéri elvet egész szigorúságában Lajos e törvényben nem alkalmazta, a czélt sem érte el egészen, melyet általa megközelíteni akart, a nemesi családok elszegényedésének meggátlását. E végre még a jószágok oszthatlansága s az elsőszülötti örökösödés volt volna szükséges, miként mind a kettő valóban fenállott hűbéries szerkezetű országokban. De ezt ellenzették a magyarok fogalmai a szabadságról s a gyermekek jogegyenlőségéről, mely szerint a javak ezen új törvény mellett is felosztattak a gyermekek között. E vegyes alakban állott fen egészen 1848-ig az ősi javak birtokjoga, korlátolva a szabadságot, és újabb időkben nagy akadályra a státusgazdaság s az ipar és kereskedelem fejlésének. De e mellett alig eredményezett egyéb hasznot, mint hogy a nemzetségek kihaltának esetében a királyi kincstárt gazdagította.

Ugyanazon ok, a banderiális hadszerkezet megszilárdítása, bírta Lajost ezen országgyűlésen még egy más szintoly hűbéri szellemű intézmény megalapítására, mint minő az ősiség. Nehogy az urak s nemesek, kiknek hiúságát, czím s hatalomvágyát, mint elébb Károly, úgy Lajos is egyaránt fölizgatta, hogy őket mennél számosabb fegyveresek kiállítására bírja, ez ellen a költségek hiánya miatt kifogást tehessenek; egyszersmind pedig hogy a kincstár jövedelmeit gyarapítsa: a parasztságot a felett, hogy az egyháznak minden termesztményeiből tizedet adott, a kiienczed adózására is kötelezte, kijelentvén, hogy valamint a király ezentúl a királyi s királynéi javakon (kivéve a kulcsos városokat), minden földművelő jobbágyától termesztményeinek kiienczed részét kincstára számára beszedendi, úgy az urak s nemesek is hasonló kilenczedet szedjenek a maguk jobbágyaitól; a birtokos papok végre a tized megvétele után, hasonlókép még kilenczedet is szedjenek jobbágyaik termesztményeiből.

A többi törvények közöl, melyek még ezen gyűlésen alkottattak, a következők méltóbbak említésre. A paraszt

jobbágyok szabad költözködési joga megerősíttetett. A kamarai nyereség neve alatt ismeretes adó, mely minden egész jobbágyi házhelytől fizetendő vala, újabban is három máriás garasra, vagyis 18 dénárra szabatott. Az ártatlan gyermekek és rokonok a szülék és rokonok bűnéért — miként Zács Feliczián nemzetségével történt, — soha se bünhesztessenek. A nemesek mentessége a vámfizetéstől megerősíttetett. A nemesek elleni törvényes vizsgálat, csak a megyei gyűlésekre szoríttatott. A nemesek egymás közti pöreire béketörvényszék rendeltetett. Az egyháziaknak megtiltatott, azokat kikkel perlekednek, a király tudta és megegyezte nélkül egyházi átokkal sujtaniok[r]). A bírák és tisztviselők számára egy iszonyú esküforma szabatott stb.[2]).

Az országgyűlés után egy ideig ismét az éjszak-kelet foglalkodtatá Lajos királyt. Keistut lithván fejedelem, miután az elmúlt évben szabadságát visszanyerte, nemcsak ígéretét, hogy a keresztény vallásra térend, nem teljesítette, hanem még a tatárokat is, kik a Neszter és Don'folyamok körül tanyáztak, fölingerlé Lajos és Kázmér királyok ellen. A tatárok 1452 tavaszán Podoliába és Erdélybe csapkodtak, itt is amott is raboltak, pusztítottak. Megbüntetősöket Lajos Laczfy Endre erdélyi vajdára bízta. Endre úr emberül megfelelt a király bizodalmának. Őket egy erős sereggel saját földjeiken fölkeresvén, három nap egymás után keményen megverte; vezérüket Athlamost elfogta s lefejeztette, a rabló népet a Neszteren átkergette; s fényes győzedelme jeléül számos tatár foglyot és zászlót küldött át a királynak[3]).

[1]) Az egyházi s világi hatóság körét Lajos már 1344-ben szabályozta egy okmányában (Cod. Dipl. IX, 1, 193.). Az egyházi hatóság alá vetette a papok és nők megverése,a jegyajándok, a nőkön elkövetett erőszak, házasságtörés és a végrendeletek miatt támadt porokét. De a házasságtörés esetében a panaszló szabadságában hagyatott, világi bírót keresnie.

[2]) Corpus. Juris. Hung. I, 164. Cod Dipl. IX, 2, 37.

[3]) János föesperes. Turóczy: III, Cap. 26. Dlugoss: Lib. IX, 1096. kövv.

De ezen vereségek sem a lithvánokat, sem a tatárokat. nem ijesztették el az utóbbi becsapkodásoktól. Sőt amazok Ladomért ismét elfoglalták Kázmértól, s Halicsot is birtokukba ügyekeztek ejteni. Kázmér egyedül ellentállni képtelen, ismét Lajosnál sürgetett segedelmet. De ez most nem felelhetett meg mindjárt kérelmének, mert 1353 egy részében házassági ügyek tárták elfoglalva. A magyar királyi udvar oly fényessé s híressé lett Károly ideje óta, hogy külfejedelmek is nyereségnek tartották leányaikat a tekintélyes, köztiszteletben álló Erzsébet anyakirályné mellett neveltetni. Ez időben egyebek közt két fejedelmi leány nevekedett a budai udvarban: Anna, a schweidnitzi herczeg közel rokona, és a szép Erzsébet, István, Bosznia hűbéres fejedelmének leánya. Amavval a nem rég özvegygyé lett IV. Károly császár tartotta meg Budán, május 27-kén, menyekzőjét. Emezt a már 28-dik évébe lépett s még mindig nőtlen — mert Margit csak mint jegyese halt meg néhány év előtt, — Lajos vette nőül, június 20-kán[1]). E házasságkötések alkalmával Károly császár lemondott jogairól Ploczk és Maszov lengyel tartományokra; Lajos ellenben a maga, mint koronaörökös és Kázmér király nevében Beuten és Kreutzburg városokat adta át a császárnak[2]). Pár hónap múlva (szept. 15-kén) még egy más szerződést is kötöttek egymással e fejedelmek. A szerződés abból állott, hogy születendő gyermekeiket egymás tudta nélkül másokkal el ne jegyezzek [3]). Ezen szerződés következtében lett aztán utóbb Károly fia, Zsigmond, férjévé Máriának, Lajos leányának, kinek keze őt aztán a magyar trónra is felsegítette.

Még mézes heteit él te Lajos, midőn genuai követek jelentek meg udvarában, őt Velencze ellen háborúra szólítok. Még nem telt ugyan]e a Velenezével 1348-ban nyolcz évre

[1]) Dlugoss: Lib IX, 1097.

[2]) Cod. Dipl. IX, *2, 215.* Ilasonlókép lemondott a schweidniczi és jaureni herczegségek jogáról. U. o. 230. .

[3]) Cod. Dipl. IX, 2, 233.

kötött fegyverszünet ideje, Lajos mindazáltal hasznára kívánta fordítani a jó alkalmat; s követei által kijelenté Velenczének, hogy elfogadja a genuai szövetséget, ha neki Zárát s a többi dalmát városokat vissza nem adja. Velencze tagadó, de— mint a krónika megjegyzieszélyes válaszszal bocsátá vissza a követeket. Lajos ennek következtében már-már hajlandó volt megkötni Genuával a lagúnák királynéja ellen a szövetséget: de Károly császár, kit Velencze. ajándékai által nyert meg, végre mégis kieszközlé Lajosnál, hogy várná be legalább a fegyverszünet határidejének eltelését[2]).

A császár közbeszólásánál tán még inkább hatott Lajos ezen elhatározására az, hogy Kázmér király újra segedelmet sürgetett a becsapásaikat ismétlő lithvánok és tatárok ellen.

Lajos ennélfogva 1354 tavaszára egy nagy hadjáratot készített a nyugtalan szomszédok ellen. Erre a pápa is rég ösztönözé őt a keresztény vallás terjesztése érdekében, mind azon földeket, melyeket a pogányoktól elfoglalandó lészen, neki adományozván[3]). Hadjáratának híre mindenfelől oly nagy számú önkénteseket hozott a lovagias király zászlai alá, hogy fegyvereseinek számát, tán egy kissé még is túlozva, 200 ezerre teszik az egykorú írók[4]). Kázmérral Halicsban egyesülvén, a lithvánokat Ladomérban megverte s tőlök mind ezen, mind az egyéb általok elfoglalt lengyel tartományokat visszavette. Majd a Búg folyamon is átkelt s a tatárokra vezette hadait. De ezek nem mertek vele megütközni. Ifjú fejedelmök, hogy a veszélyt magáról elhárítsa, követei által menvédet kívánt s azt megnyervén, személyesen Lajos elébe jött, s tőle békét kért. Lajos ezt csak azon feltétel alatt volt hajlandó megadni, hogy a fejedelem népével együtt kereszténynyé legyen, a magyar korona felsőségét elgismerje

[1]) Matth. Villanus. Lib. Ill, Cap. 54. Muratorinál: XIV. köt.

[2]) U. o. és Lucius Lib. IV, Cap. 17. — Laurent, de Monacis: Lib. VI, 110.

[3]) Cod. Dipl. IX, 2, 169.

[4]) Matth. Villanus. Lib. IV, Cap. 5. i, h.

s ennek fejében évenkint adót fizessen. A tatár mindent megígért, s a beküldendő térítőket jó fogadtatásról biztosítá; minek következtében Lajos visszatért seregével.

De Kázmér még azon év végén újra követeket küldött Budára Lajoshoz, hírűi hozni, miképen a lithvánok ismét mozognak, és segedelmet kérni, ha azok, mint látszik, a háborút a jövő évben megújítani szándékoznának. Lajos ekkoron már más tervekkel foglalkozott, melyek személyes segélynyújtását lehetetlenné tették, megígérte mindazáltal Kázmérnak, hogy szükség esetében nem fog késni némi hadakat küldeni segedelmére [1]). Ugyanezen alkalommal engedte el ama 100 ezer arany lefizetését is, melylyel neki Kázmér Halics és Ládomér átengedéséért tartozott [2]). Kázmér a magyar király e barátságos indulatát avval viszonozta, hogy az örökösödést országa rendei által a maga halálának esetére nem csak a régibb szerződések szerint Lajos személyére megerősítette, hanem utódaira, — és mivel magának gyermeke még nem volt, Jánosra, a nem rég meghalt testvérének, István horvátországi herczegnek fiára is kiterjesztette. Az ezt hírűi hozó követeknek Lajos viszont egy okmányt adott által, melyben Lengyelország szabadságait mind a maga mind János herczeg személyében megerősítette [3]).

Az elmúlt 1354-ik évben, — az alatt, míg maga a lith- ván ok és tatárok ellen táborozott, Lajos a macsói bán Osli Domokos vezérlete alatt Dusan Istvan szerb fejedelem ellen is viselt háborút[4]), mire háromféle oka is volt a királynak. Dusán, miután Macedóniát is maga alá vetette, czári czímet vön fel s a magyar korona felsőségét elismerni nem akarta;

[1]) Cod. Dipl. IX, 2, 363.

[2]) U. o. Mind a két levél·kelt 1351-ki jan. ál-kén.

[3]) Dat. Budae 25. mens, junii a. d. 1355. Cod. Dipl. IX, 2, 405. Dlugoss: Lib. IX, 1101. Lengyelország szabadságai megtartásáért az ország rendei is kezességet vállaltak. Cod. Dipl. u. o. 412.

[4]) Küküllei János Turóczynál: III, Cap. 29. Ld. erről Katonát is: 10, 100.

továbbá, mivel e miatt háborút várt magára, Lajos ellen Velenczével szövetséget kötött, sőt még a pápa közbenjárását is kikérte, ígérvén, hogy népével a római egyház kebelébe térend; midőn pedig a pápa e végett hozzá követet küldött, belőle, mivel a háború ellen semmi biztosítást nem hozott, csúfot űzött[J]). A háború kimeneteléről nincs elég bizonyos tudósításunk. Csak azt tudjuk, hogy Lajos 1356-ban nagy hadjáratot készített Dusán ellen.

Miután, hogy itthon minden biztosítva legyen, szövetségét az osztrák Alber ttel megújította[2]), a nagy böjt közepe táján Zágrábba útazott, annak vidékét tűzvén ki hadainak gyűlhelyéül. A hadjárat keresztes háború színét viselvén, a pápai tekintélyt meggyalázott schismaticus Dusán ellen mindenfelől számos külföldi önkéntes is jött a dicskoszorús király zászlai alá, úgy, hogy serege a százezret jóval meghaladta. Zágrábi táborából junius 4-dikén fennen hirdette a világnak, hogy nem kevesbbé a római egyház tiszteletének öregbítése, terjedelmének gyarapítása, mint saját koronája jogainak megszilárdítása végett, készül hadaival megtámadni Ráczországot[3]). A pápa öröme oly nagy volt e fölött, hogy Lajost a bíbornokok gyülekezetében az egyház zászlótartójának nevezte, s az egész keresztény világban, nyilvános könyörgéseket tartatott, hogy Isten a buzgó fejedelem fegyvereit megsegítse, s magát valahára egy örökössel boldogítsa.

Lajosnak szótartó, egyenes, magát semmiben meg nem hazudtoló lovagias jelleme nem hágy kételkednünk, hogy midőn az említett okmányt hadi munkálatainak czélja iránt István budai prépost által a pápához küldötte, szándékai a szerb háború tekintetében őszinték voltak légyen. Mennél ismertebb volt a nápolyi hadjárat óta Lajos jellemének e szép tulajdonsága, annál nagyobb lett a világ csodálkozása, mi-

[1]) Fleury: Hist. Eccl. XXIV. 147.
[2]) Cod. Dipl. IX, 2, 484.
[3]) U. o. 471.

dőn elhírölt, hogy a rácz háború velenezéi háborúvá változott. S ennek okát Lajos igazolása végett a történelem is köteles kifejteni.

Lajos a fegyverszünetet nyolcz évre őszintén kötötte meg 1348-ban. Midőn ennek megtartására szept. 8-dikán — mint fentebb elbeszéltük — Budán esküt mondott, még azon óhajtása is volt, hogy e fegyverszünet alatt állandó békét köthessen Velenczével. Akkoron lelkének minden törekvését testvére halálának megboszúlása, s a siciliai királyságnak családjára szállítása vévén igénybe, e czélra Velenczében, mely neki seregek szállítására hajóhadat adhat, hasznos szövetségest kívánt nyerni. E vágytól indíttatva, már 1349 elején kívánságát fejezte ki Dandulo Endre velenczei herczeghez írt levelében, küldene hozzá felhatalmazott követeket, kikkel az állandó békéről értekezhessél És midőn a herezegtől erre azon választ vette, hogy ez ugyan neki is egyik főbb óhajtása; de a Magyarországban uralkodó mirígyhalál miatt a követek, kiket e végett küldeni akar, félnek megindulni. Lajos julius 11-kén tudósító a herczeget, miképen a ragály isten segedelmével már megszűnvén, követei minden félelem nélkül eljöhetnek. Most azonban Erdélybe szándékozik utazni, hol már rég nem volt, s hová őt a lakosok meghívták; de mihelyt onnan megtér, azonnal értesítendi a herczeget, mikor és hová jöjjenek követei az állandó béke tárgyalása végett'). A követek Lajos utóbbi híradása foly-

[1]) Inter caetera comperimus in serie earundem (literarum V. Serenitatis) — írja Lajos a herczegnek — haberi manifeste, quod alias literas nostras Serenitas V. recepisset, continentes, ut treuga annorum octo ad hoc inter nos et V. Serenitatem ordinata exstisisset et firmata, ut in ipso tempore ipsius treugae pax perpetua possit firmari et ordinari hincinde, et quod pro tunc instanti tempore ad praesentiam nostram vestros Ambaxatores mittere possetis, et etiam nos ad v. Excellentiam possemus destinare; et nisi epidémia seu mortalitás gentium ... in partibus regni nostri Hungáriáé viguisset, qua ratione elves vestri timuissent venire ad istas partes, solempnes Ambaxatores vestros admisissetis:.

tában, még az 1349-diki deczemberben valóban eljöttek Budára; de a béke tárgyalása eredményre nem vezetett. Lajos„ úgylátszik, — mert a tárgyalások még a velenczei levéltárban rejlenek, — még némely dalmát városokat is kész volt örökre átengedni Velenczének, ha ez a királynak a már határozatban levő újabb nápolyi hadjáratára hajóhadat kölcsön adni hajlandó volna. De a velenczei követek erre semmi módon nem voltak reábirhatók, okúi adván, hogy most, midőn Genuával viszályba keveredtek, maguk sem nélkülözhetik hajóikat. A mentség szinleg nem volt alaptalan, s Lajos kénytelen volt avval megelégedni. Midőn azután a követeket elbocsátá, sajnálkozását fejezte ki decz. 17-kén a herczegnek írt levelében, hogy az állandó békét megkötni nem sikerűit: „mi azt — úgymond — őszinte lélekkel akartuk[11]; biztosítja mind azáltal a herczeget, hogy a fegyverszünetet mindamellett is megtartani kívánja'). Mondók, hogy a mentség csak szinleg nem volt alaptalan; mert, bár a viszály létezett ugyan már a két köztársaság között, az még akkoron nem volt annyira elmérgesedve, hogy a háború rögtöni kitörésétől kellett volna tartani, s Velencze néhány hajót pár hétre ne adhatott volna Lajosnak. Valóbb oka ennek az volt, hogy Velencze titkon szövetségben állott Johannával; s Dandulo Endre, követeinek visszatérte után, nem is mulasztó el ennek tudtára adni, hogy hajóhadát Lajostól megtagadta, s egyéb engedélyt minden sürgetések daczára sem tett .irányában, mint, hogy alattvalói élelemszereket szállíthassanak neki; mit, — úgymond — megtagadnia egyátalában nem

. . . . et quod per nostras literas responsiva s tempus et locum in quo, et ad quem Ambaxatores vestri sunt aecessuri vestrae declararemus V. Serenitati. stb. Datum Pokus, loco Venationis nostrae 11-a die m. juhi a. d. 1349. Bécsi csász. levélt. Cop. dei Commemor. IV, 2, 410.

[1]) . . . Si praedicta pax perpetua inter nos fieri et ordinari potuisset, nos libenti animo voluissemus . . . Et licet . . . nequiverit ordinari, tamen treugas inter nos ordinatas usque ad tempus deputatum volumus observare . . . Datum Budae 17. die m. decemb. a. 1349. U. o. 454.

lehetett, s mit ezért a királyné se vegyen neki rósz néven.

Azt tán mondanunk sem szükség, hogy Velenczét e politikájában, melynél fogva Johannát Lajos ellen támogatta, főleg ama félelem vezérlé, hogy ha a hatalmas magyar király még Nápolynak s evvel együtt némi hajóhadnak is birtokába jutna, Dalmátiát lehetetlen volna ellene sokáig megvédenie, habár azt most átengedné is neki a magyar király.

Lajos, maga őszinte s nyílt minden viszonyaiban, annak tartá Velenczét is, s bár a hajóhad tőle megtagadtatott, annak valódi okát akkoron még nem is gyanítván, nem szűnt meg méltányos lenni az ármányos köztársaság irányában. Még april 10-kén is, 1350-ben, kevéssel elébb, mint a jánoslovagoktól bérlett hajókon Nápolyba vitorlázott, némi határszéli villongások eligazítása végett igen barátságos levelet írt Dandulo Endre herczegnek [2]). De, úgylátszik, Nápolyban időzése alatt, hallotta Lajos némi neszét azon szövetségnek, mely Johanna s Velencze közt létezik, s 1353-ban — mint fentebb is említők, nem volt már idegen, daczára a fegyverszünetnek, szövetségre lépni Genuával a fondor Velencze ellen. A signoria erről értesülvén, Cornaro Markot és Faletro

[1])... Habemus amicitiae vestrae gratias immensas — írja Johanna a herczegnek — quod Galearum petitum per eum (Lajost érti kiről fentebb beszélt) a vobis navigium in offensam nostram . . . recusastis; quamquam victualia per vestros subditos sibi exhibenda concesseritis, quae non poterant ei commode denegari . . . Datum Neapoli 10-a April. 1350. U. o. 477.

[2]) Datum Budae d. 10-a april a. 1350. Hasonló levelet írt Dandulónak Erzsébet anyakirályné és István herczeg. Dat. Budae in Octava festi bb. Petri et Pauli apóst. 1350. A viszály abból állott, hogy az osztroviczai magyar őrség a sebenicói polgároknak s más velenczei alattvalóknak némi kárt okoztak. Lajos bizonyítja, hogy ez az ő és Istvánherczeg tudta nélkül történt; s hogy lássa Velencze, mennyire óhajtják a békét vele megtartani, jelenti neki, hogy a dolog megvizsgálására s a károk helyrepótlására Ugali Pál bánt, István herczeg helytartóját a hely színére küldötte; s felszólítja a herczeget, küldene oda ő is biztost, ki az ügyet a bánnal elintézze. Cop. dei Commemor. IV, 2, 479. 485.

Máriust azonnal követségben küldé Lajoshoz, hogy vele Dalmatia birtoka felett valamikép megegyezzenek. A király erre most is hajlandónak látszék, s történt is köztök némi megállapodás. De akár, mivel ebben István herczeg, a király öcscse, megegyezni nem akart, akár mivel Genua már a dalmát partokra küldte hajóhadát, Lajos april 26-kán értésére adta a követeknek, hogy ne fáradjanak itt tovább, mivel öcscse az egyesség tervében megegyezni nem hajlandó, s őt arra nem kényszerítheti, miután Horvát- és Dalmátországot neki teljes hatalommal átengedte. ígéri mindazáltal, hogy Velencze ellen háborút nem kezd a nélkül, hogy azt vele három héttel elébb ne tudatná *). Már fentebb említettük, hogy Velencze most Károly császárhoz folyamodott, s ennek sikerült Lajost reábirni, hogy a fegyverszünet idejének leteltéig, mind azon előnyök daczára se kezdjen háborút, melyeket Genua hajóhadának segedelme ígért.

Ezen előzmények után nem lehetett többé kétsége Velenczének, hogy a fegyverszünet leteltével háborút várhat magára Lajos részéről. A fegyverszünetnek 1356-diki aug. 5-én szakadt vége. Velenczének időközben új herczege lett, Gradonico János; s ez már az év elején menvédet kért küldendő követei számára a királytól. Lajos február 26-án válaszolta, hogy a követek bár mikor jőnek, sértetlenül járhatnak birodalmában[2]). Pár nap múlva a levél elküldése után Bernardo Pál velenczei jegyző jelent meg a király előtt, hírűi hozó, hogy a herczeg követeket szándékozik küldeni a királyhoz, kéri őt ennélfogva, határozzon nekik időt s helyet,

[1]) Mivel, úgymond, „ordinationi, quae inter nos et 1). Ducem Venetiarum et eius commune super facto Dalmatiae fieri debebat, D. Stephanas Dux totius Slavoniae, Croatiae seu Dalmatiae, fráter noster carissimus consensum adliibere noluit: ideo ordinationem praedictam effectui mancipare non potuimus,. . quia domininm praedicti ducatus eius dominio perpetuo subjugayimus, sicut vobis et aliis notum est . . Datum Strigonij, VI Cal. Maij. 1353. Cop. dei Comm. u. o. 675.

[2]) Datum Budaae 26-a febr. 1356. Cop. dei Comm. V, 113.

hol mikor találkozhassanak vele. Lajos épen a Dusán István szerb czár ellen intézendő hadjárattal foglalkodván, azon választ adta, hogy a nagyböjt közepe táján Zágrábban leend, s ott kész elfogadni a herczeg követeit[1]). Mint láttuk, innét adta ki Lajos junius 4-dikén nyilatkozványát a ráczok ellen intézendő hadjárata tárgyában.

Küldött-e Velencze ide követeket, nem tudjuk; azt mindazáltal maguk a velenczei írók is bizonyítják, hogy hazájok, ép ez időben, Dusánnak, kivel szövetséget kötött volt, Dalmátián keresztül minden nélkülözhető hadait segedelmére küldötte[2]). A pápa, VI. Incze, e szövetségről és segélyhadakról korán értesülvén, nem késett írni Gradonico herczegnek, fennen rőszalván e szövetségét az eretnek rácz királylyal, kivált most, midőn a magyar király az eretnekségnek azon részeken elfojtása végett Dusán ellen már táborban áll. Aggodalmát fejezi ki, hogy e miatt viszály támadhat Velencze és Lajos közt, mely ezt az eretnekek elleni háborútól elvonhatja. Inti tehát a herczeget, mondjon le e szövetségről, melynek kötelezése alól őt ezennel fel is oldja, sőt azt egyenesen megsemmisíti[3]). S hogy a herczeget ezekre reábirja, Bonioannes firmani püspököt követül küldé hozzá, meghagyván neki, hogy Velenczéből Lajoshoz térjen be, s őt szándokaiban a szerbek elleni hadjárat iránt, ezen közbejött esemény ellenére is megerősíteni ügyekezzék.

De, ha tán lett volna is szándéka Velenczének, engedelmeskedni a pápa ezen intésének, mi felette kétséges, a bűnbánat későn jött volna. Lajos értesülvén, hogy Velencze tetemes segélyhadat küldött Dusánnak, nagy haragra gerjedt a fondor köztársaság ellen, mely iránt eddigelé oly kímélettel viseltetett, s hadi terveit rögtön megváltoztatá. A háborúról Dusán ellen egy időre egészen lemondván, az ár-

[1]) Datum Budae die I-a Martij 1356. u. o.

[2]) Hist. Cortusiorum Lib. XI, Cap. VIII. Muratorinál: SS. XII.

[3]) Datum apud Viliam nov. Avinionis Dioecesis 16-a Cal. Aug. pontificat. n a 4-o = 1356. jul. 17. Cop dei Commem. V, 169.

manyos Velenczét kívánta megbüntetni. Hadai készen álltak, hogy azokkal eláraszsza Dalmátiát. De már tapasztalta volt 1345-ben Zára alatt, hogy hajóhad segedelme nélkül nem könnyű feladat megvívni a tengeri városokat, ezek pedig azóta még keményebben megerősítettek. Azon tervet sugallta tehát geniusa, hogy saját földjén sújtsa az álnok ellenséget. Nyomban követeket küldött az aquileai patriarchához, a görczi grófokhoz, s Carrarai Ferencz, Padua urához, tőlök hadainak szabad átmenetet kieszközleni határaikon, s velők, kiknek Velencze ellen úgy is sok volt a panaszuk, szövetséget kötni. Mihelyt pedig ebben czélt ért, hadainak egy osztályát Csuzy János horvát bán vezérlete alatt Dalmátiába küldvén, maga a derék haddal Istrián és Friaulon át a trevisói tartományban, Velencze birtokában termett, s Coneglianot néhány más kisebb várossal megvevén, Trevisot szállotta meg.

A pápa ennek hírét, mint előre látható volt, igen sajnosán fogadta; s bár jól tudá is okát Lajos e tettének, neki még is érzékeny szemrehányásokat tett, hogy felhagyott tervével „meggyújtani Ráczországban a hit világát", „megtörni s megalázni a hitetlenek kevély nyakait" '). Lajos most is lovagiasan s úgy viselte magát, mint csak kívánhatta a pápa az egyház oly buzgó fiától. . Sajnálkozását jelenté a pápának, hogy őt Velencze álnoksága a maga előtt is kedves tervtől elterelte; bizonyossá tévé mindazáltal a pápát, hogy ő még most is kész méltányos feltételek alatt megbékűlni Velenczével, s az egész viszályos kérdést a pápa igazságos ítéletére bízni. A pápa ennek következtében aug. 14-én Péter pácéi püspököt utasítá követéül Velenczébe, intvén egyszersmind levelében a herczeget: hogy miután a magyar király az említett módon hajlandó a békére, a herczeg siessen azt a maga részéről szintén lehetővé tenni[2]). Irt a megelőző

[1]) Raynald: Annál. Eccl. ezen évhez. Fejér: Cod. I). IX, 2, 502.
[2]) Datum apud Villám novam 4-a idus Aug. pontific. u. a 4-o —

napon Lajosnak is, őt Velencze iránt békére hajlítani ügyekezvén; a pácéi püspök által pedig kereszttel jelelt zászlót s többféle egyházi kegyelmeket küldött neki, hogy őt az eretnekek elleni hadjáratára visszatérítse [1]).

Midőn Lajos a pápának készségét jelentette Velenczével méltányos feltételek alatt megbékülni, e feltételek alatt nem érthetett mást, mint hogy Velencze visszaadja Dalmátiát, melyet a magyar birodalomtól ennek zavaros állapotában jogtalanul foglalt el. De Velencze még nem vesztette el bizodalmát fegyverei szerencséjében; és bár a colaltói és vonicoi grófok is Lajoshoz pártoltak, Trevisót fegyveresekkel idején ellátván, Delfino János, Justiniano Mark s más nobilik vezérlete alatt erősen védte magát Trevisóban Lajos ellen. A király még az ellenséggel szemben sem tagadhatta meg lovagias jellemét. Nemsokára azután, hogy Trevisót körültáborolta, meghalt Gradonico herczeg; s a signoriától követek jöttek Lajoshoz, könyörögvén, engedné, hogy Delfino János, a város kormányzója, ki az elhalt helyébe herczegűl választatott, onnan bántatlanúl átmehessen Velenczébe. Lajos azonnal teljesítő kérelmöket, Delfinot a maga táborán keresztül bocsátván. Ez alkalommal egyszersmind békeajánlatokat is tettek a követek Lajosnak. Az ajánlatok röviden abból álltak, hogy Zára szabad várossá legyen, sem a királytól, sem Velenczétől nem függő; a dalmát városok néhányait készek a király kezére visszaereszteni, a többiekért pedig neki évi adót fizetni, s e felett még hadi költségeit is megtéríteni. A föltételeket némely tanácsosok elfogadhatóknak találták; de Lajos egész Dalmátia föltétien visszaadásától függesztő föl a békét. A követek távozván, az ostrom újra megkezdetett. Nemsokára azonban a magyar és zsoldos német fegyveresek közt az élelem szűke miatt némi viszály támadt

1356-i aug. 10. Cop. dei Comm. V, 170. Lajoshoz már megelőző napon írt, ót ezen békés érzelemben megerősíteni törekedve. Cod. Diplom. IX, 2, 503.

[1]) Acta Sanctor. Katonánál: 10. 178.

a táborban, mi Lajost arra bírta, hogy a zsoldosok egy részét elbocsássa. Látván egyébiránt, hogy az erős város megvétele nem sikerülhet egyhamar, s czélja különben is, nem a város birtoka, hanem Dalmátia megnyerése lévén, az ostromsereg vezérletét Monoszlai Tamásra, az esztergami érsek testvérére bízta s maga augusztus végén Budára visszatért. A fővezér kevéssel a király távozta után értesülvén, hogy egy német had, melyet Velenczézsoldjába fogadott, a Brenta folyamnál táborozik, seregének egy osztályával ellene sietett s azt széjjelverte.

A pápai követ Péter, pácéi püspök, miután küldetését Velenczében elvégezte, utasítása szerint Lajoshoz is eljött Budára. De bár mennyire megkedvelte is a buzgóan vallásos király a jámbor férfiút, kit utóbb az egyház szentéi közé igtatott, közbenjárásának nem lett más sükere, mint hogy a tél folytában öt hónapi fegyverszünetet engedett Velenczének; az eretnekek és hitetlenek elleni háborúra nézve pedig esküvel Ígérte a szent embernek, hogy azt tíz óv lefolyása alatt végrehajtja.

A következő 1357-dik év tavaszán, a fegyverszünet letelvén, minthogy a békealku eredményre nem vezetett, mind Treviso tartományában, mind Dalmátiában újult erővel megkezdődött a háború. Amott Kont Miklós, kit a király némi segélyhadakkal külde ‘ Monoszlai támogatására, Seravallet s Musestret megvévén, Castelfrankot fogta ostrom alá, melyhez Carrarai Ferencz kölcsönző az ostromgépeket; a vár azonban csak hosszas vívás után kiéheztetés által jutott a magyarok kezére. E közben a trevisói tábor is három diadalt nyert: egyet a várból kitört őrség, másikat a város segedelmére jött bár nem nagy, de válogatott sereg ellen Nervesia melletta harmadikat a Brentánál egy zsoldos német had ellen. Még fényesebb volt a dalmatiai hadjárat, melynél ez évben maga Lajos is jelen volt. Spalato, Sebenico és Trau a velenczeiek ellen fellázadván, önként hódoltak. Nonát Justiniano János makacsul védte; de éhség támadván benne, azt

végre feladni kényszeríttetett. Egy ügyes német hadnagy, kit krónikánk Elderbachnak nevez, végre a sokáig sikeretlenül ostromlott Zárába is útat tört Lajos hadainak. Elébb Velencze zsoldjában, a zárai őrség tagja lévén, jól ismerte a vár gyöngébb helyeit, s egy zárai apát által is segíttetvén, társaival szeptember 17-dike éjén a falakra hágott, s a kaput feltörte; a betódult magyar had pár óra alatt urává lett a városnak. De a várda még mindig az ellenség kezében maradt [1]).

Zárával, némely szigeteken kívül egész Dalmátia Lajos birtokába, jutott. A büszke Velencze, bár Treviso meg szilárd kitartással védte magát, hogy ezt az ostrom alól, s a Terra-Fermán elfoglalt városokat a király kezeiből kiszabadítsa, végre megalázta magát. Követei, Trevisói Péter, Gradonico János és Beneintendi kanczellár 1357-ki novemb. 28-kán Zárában Lajos előtt megjelenvén, békéért könyörögtek. Lajos sem kívánt egyebet, mióta Dalmátiát ismét visszakapcsolta birodalmához. A béke által, mely a következő évi február 18-dikán köttetett meg ünnepélyesen, Lajos teljesedve látta régi óhajtását: Velencze lemondott egész Dalmátországról, a quarnerói öböl közepétől egészen Durazzó határáig; lemondott minden városról, várról, kikötőről és szigetről, s minden jogairól azokat illetőleg; lemondott különösen Nona, Zára, Spalato, Scardona, Sebenico, Trau és Ragusa városokról a száraz földön, nem különben Cherson, Vegla, Arbo, Pago, Brachiano, Lesna és Corsula városokról a szigeteken; lemondott Horvát- és Dalmátország czíméről, melylycl a velenczei herczegek eddigelé éltek. Kiköttetett továbbá, hogy Dalmátia és Horvátország ügyeibe soha semmi

[1]) E két évi velenczei háborúra föforrásokul szolgálnak: a különben igen részrehajló velenczei Laurencius de Monacis: Chron. Lib. VI, 110. kövv. Matth. Villanus, Muratorinál: XIV. Hist. Cortusior. Lib. XI, Cap. 8. kövv. szintén Muratorinál XII. köt. Lucius: Lib. IV, Cap. 17. Turóczy: Chron. III. Cap. 26. Dalmát írók Schwandtnernél: III, 657. És számos oklevél: Cod. Dipl. IX, 2, 647. 649. stb.

módon nem avatkozik: a mi a mondottakból még kezén van- 27 nap lefolyta alatt a királynak átadja, s minden tisztvise, lőit visszahívja. Lajos viszont „örök barátságban óhajtván maradni a velenczei herczeggel és községgel·', visszaadja nekik mindazt, mit a trevisói, cenetei és istriai földön elfoglalt, úgy mindazáltal, hogy ezek lakosai, mivel hozzá hajoltak, Velencze boszúját ne érezzék; a múltakat a feledés fátyola fedje. A tengeri kalózokat egyik fél sem türelidi alattvalói közt; a két fél alattvalói egymás birodalmában szabadon közlekedhetnek s ótalmat nyernek. Ha valamelyik fél e szerződést megsértené, a másik az ügyet a szent szék elébe vigye, mely azt egy hónap alatt fogja eldönteni s a sértő felet egyházi átokkal is kényszeríteni a szerződés megtartására; mire egyébiránt a felek magukat esküvel is kötelezik *). Befoglaltattak a békébe Miklós aquilejai patriárcha, Carrarai Ferencz paduai herczeg, Albert és Meynhard görczi grófok, Gáspár ceneti püspök, a Colaltó grófok, a caninoi, vonicoi, porcilii urak, s mind azok, kik Lajos pártján voltak, így Feltri és Belluno városok is [2]).

Egy külön szerződésben még azt is kikötötte Lajos, hogy Velencze neki az ő költségeire, midőn kívánni fogja, 24 gályát szereltessen fel arsenáljában.

[1]) Dat. Jadrae in Monast. S. Francisci Ord. FF. Min. in Sacristia Ecclae suae a. d. 1358-0 indict. XI, die dóm. 18-o m. febr. A velenczei Libri Factor. V, köt. 396. kövv. 11. '

[2]) Erről Lajos ugyanazon keletről egy külön okmányt adott ki, melyben a fentebbi föltételekhez toldatik, hogy minden viszály elhárítása végett azon velenczeiek, kik Zárában és Nonában házakat, javakat bírnak, kötelesek azokat a meghatározandó becsáron a királynak átengedni. — Egy harmadik okmányban (Dat. Jadrae 20-a febr. 1358.) Lajos István zágrábi püspököt és Drugeth Miklós országbírót küldi ki a béke hiteles okmányát a velenczei herczegnek átvinni, esküjét átvenni, s az elfoglaltakat. a Terra-Fermán visszaadni. A velenczei herczeg okmánya, melyet e követeknek kézbesített, kelt 1358-ki febr. 25-én. Lib. Pact. u. o. Meg vannak ezen okmányok részben Luciusnál is: Lib. IV. C. 17. Cod. Dipl. IX, 2, 654.

A békeokmányok kicserélve, a főbb föltételek végrehajtva lévén, Lajos nem sokáig időzött Dalmátiában. Csak két okmányt ismerünk, melyet még ott mulatása alatt bocsátott ki: azokat, melyek egyikében Zára, másikában Sebenico szabadságait erősíti meg[1]). A tartomány rendezése és szorosabb kapcsolata az anyaországgal hosszasb működést igényelt, mintsem azt maga végrehajthatta volna. E végett utóbb Erzsébet anyakirálynét, ki iránt mindig a leglovagiasabb kegyelettel viseltetett, küldé le Horvát- és Dalmátországba[2]), melléje rendelvén e működésre Csuzy János bánon kívül Miklós kalocsai érseket, István nyitrai püspököt és Szécsy Miklós országbírót[3]). De alig érkezett Budára a király, már is azon kellemetlen eseményekről értesült, hogy a boszúszomjas Velencze saját alattvalói közöl azokat, kik a háború alatt a magyarok iránt némi rokonszenvet árultak el, a békeokmány világos kikötésének ellenére, kegyetlenül üldözi[4]). Nehogy tehát hű szövetségese, Carrarai Ferencz szintén valamely kellemetlenséget · tapasztaljon a boszús szomszédtól, május 5-dikén Budáról kelt levelében biztosítá a herczeget, hogy őt minden megtámadás ellen, melyet Velenczétől szenvedne, összes erejével sükeresen megvédendi[5]).

És most, miután Velencze tekintetében régi óhajtása teljesedett, ismét a felsőségét elismerni nem akaró szerbek elleni hadjárat, melyet a velenczei háború miatt félbeszakasztott, de melynek tíz év alatti végrehajtására esküvel kötelezte magát Péter pácéi püspök s pápai követnek, kezdé

[1]) Cod. Dipl. IX, 2, 661. 685.

[2]) Cnm nos Serenissimam Principissam D. Elisabeth, Reginain Hung, genitricem nostram carissimam, pro reformatione status regnorum Dalmatiae et Croatiae in Jadram destinassemus. Cod. Diplom. IX, 3,157. .

[3]) Lucius: De regnis Dalin, et Croat. Lib. IV, Cap. 17. és Memor istor. di Tragur. 271.

[4]) Joan. Archid. Turóczynál: III, Cap. 28.

[5]) Cod. Dipl. IX, 2, 666.

foglalkodtatni Lajos gondolatait. Dusán István szerb fejedelem még 1356 végén meghalt ugyan; de utóda, Uroz, szintén elmulasztá megtenni hódolatát a magyar koronának. .Lajos a tengeren már 1358 őszén küldött egy hajóhadat, melyet a dalmát városokból gyüjtetett volt össze, a szerbek némely macedóniai kikötői ellen '), melynek működéséről azonban nincs bővebb tudósításunk. A következő 1359-ki év nyarán pedig a száraz földön maga személyesen vezette hadait Szerbiába[2]). A Száván átkelvén, míg maga Szerbország belsejébe hatolt, egy hadosztályt Konth Miklós nádor és Miklós esztergami érsek vezérlete alatt Bosnyába küldött némely lázongó urak megfékezésére. István örökös bán, Lajos ipa, 1357-ben fimagzat nélkül halálozván meg, Lajos a tartomány birtokát Tvartkóra, az elhunytnak öcscse fiára ruházta volt, s ez ellen időközben néhány úr fellázadt. Az érsek és a nádor hadaitól megsegíttetvén, Tvartkó, ki egyébiránt István nevet is viselt, a lázongok néhányait legyőzte[3]) ;

[1]) Datum Tinini 6-a Octobr. 1358. Csuzy János Dalmát- s Horvátország bánja kéri Velenczét, hogy miután a rácz király ellen (contra regem sive Imperatorem Kaxiae sen Serviae) hajóhadat küldeni szándékozik, ennek a maga hajói által semmi akadályt ne engedjen tétetni. Copia dei Commemor. VI, 56. Bécsi csász. levéltár.

[2]) Eddigelé e hadjáratnak idejéről nem volt bizonyos tudomásunk. Küküllei János főesperes, ki csak a bosnyai kirándulást említi (Turóczynál: III, Cap. 33.), idejéről nem tudósít. Szintén kétségben hágy bennünket Lajosnak azon 1364-ki okmánya, (Cod. Dipl. IX, 3, 411. kövv) melyben a Miklós érsek által Zvornik alatt elvesztett kir. pecsétről intézkedik; bár egyébiránt ebből kétségtelenül láthatjuk, hogy e hadjáratot a király személyesen vezette. Mind a király személyes jelenléte, mind az idő iránt kétségtelen tudósítást nyújt Lajosnak egy általam fölfedezett levele, melyben meghagyja a Csuzy^helyett bánná lett Szécsy Miklósnak, hogy a velenczei polgároknak Zárában és Honában lévő birtokaik becsárát, a békeszerződés szerint vagy a nevezett városok, vagy a kir. jövedelmek pénztárából azonnal fizesse ki. Datum in descensu exercituali in Servia die 6-a Julij 1359. (Bécsi csász. levéltár. Cop. dei Commem. VI, 218.

[3]) Du Fresne: Illyr. Vet. et Nov. 120.

foglalkodtatni Lajos gondolatait. Dusán István szerb fejedelem még 1356 végén meghalt ugyan; de utóda, Uroz, szintén elmulasztó megtenni hódolatát a magyar koronának. Lajos a tengeren már 1358 őszén küldött egy hajóhadat, melyet a dalmát városokból gyüjtetett volt össze, a szerbek némely macedóniai kikötői ellen[1]), melynek működéséről azonban nincs bővebb tudósításunk. A következő 1359-ki év nyarán pedig a száraz földön maga személyesen vezette hadait Szerbiába[2]). A Száván átkelvén, míg maga Szerbország belsejébe hatolt, egy hadosztályt Konth Miklós nádor és Miklós esztergami érsek vezérlete alatt Bosnyába küldött némely lázongó urak megfékezésére. István örökös bán, Lajos ipa, 1357-ben fimagzat nélkül halálozván meg, Lajos a tartomány birtokát Tvartkóra, az elhunytnak öcscse fiára ruházta volt, s ez ellen időközben néhány úr fellázadt. Az érsek és a nádor hadaitól megsegíttetvén, Tvartkó, ki egyébiránt István nevet is viselt, a lázongok néhányait legyőzte[3]);

[1]) Datum Tinini 6-a Octobr. 1358. Csuzy János Dalmát- s Horvátország bánja kéri Yelenozét, hogy miután a rácz király ellen (contra regem sive Imperatorem Raxiae seu Serviae) hajóhadat küldeni szándékozik, ennek a maga hajói által semmi akadályt ne engedjen tétetni. Copia dei Commemor. VI, 56. Bécsi csász. levéltár.

[2]) Eddigelé e hadjáratnak idejéről nem volt bizonyos tudomásunk. Küküllei János főesperes, ki csak a bosnyai kirándulást említi (Turóczynál: III, Cap. 33.), idejéről nem tudósít. Szintén kétségben hágy bennünket Lajosnak azon 1364-ki okmánya, (Cod. Dipl. IX, 3, 411. kövv) melyben a Miklós érsek által Zvornik alatt elvesztett kir. pecsétről intézkedik; bár egyébiránt ebből kétségtelenül láthatjuk, hogy e hadjáratot a király személyesen vezette. Mind a király személyes jelenléte, mind az idő iránt kétségtelen tudósítást nyújt Lajosnak egy általam fölfedezett levele, melyben meghagyja a Csuzy helyett bánná lett Szécsy Miklósnak, hogy a velenczei polgároknak Zárában és Honában lévő birtokaik becsárát, a békeszerződés szerint vagy a nevezett városok, vagy a kir. jövedelmek pénztárából azonnal fizesse ki. Datum in descensu e x e r c i t u a l i in S e r v i a d i e 6 -a Julij 1359. jBécsi csász. levéltár. Cop. dei Commem. VI, 218.

[3]) Du Fresne: Illyr. Vet. et Nov. 120.

járt el: a kivándorlottak újra hódoltak, s évi adót ígértek fizetni a királynak[1]). A néptelenné lett Mármarosba s némely szomszéd megyékbe, Koriatovich Tódor a lithvánok által birtokaiból elűzött orosz herczeg, kit Lajos befogadván, Munkács urává nevezett, rusznyák népet telepített le [2]).

IV.

A barátságos viszony, mely Lajos és IV. Károly császár és cseh király közt eddigelé létezett, 1359 óta mindinkább felbomlott. A viszály kezdetét bajos kinyomozni, mert nem tényekből, hanem részint mendemondából, részint hiúságból eredt. Lajosnak nagyszerű, lovagias egyénisége, kormányának fénye, hadjáratainak szerencséje, oly hírt nevet szerzett neki Európában, minővel akkoron egy fejedelem sem dicsekedhetett. Dicsősége minden szájról hangzott; kivált a papság nem győzte eléggé magasztalni erényeit, buzgalmát az egyház terjesztésében, fiúi ragaszkodását annak feje iránt. Említők már, hogy a pápa őt „az egyház zászlótartójának[44] czímével'tisztelte meg; mások sajnálkozásukat fejezték ki; hogy nem e dicső király fején van a császári korona. E magasztalások, úgylátszik, irigységet ébresztőnek Károly császár kedélyében, ki a poharazásra több hajlamot mutatott, mint nagy tettekre; s környezetében néha-néha tán hallatta is neheztelését. Lajos a szerb hadjáratról julius vége felé hazatérvdh, augusztus elején Pozsonyba ment, hogy Rudolf osztrák herczeggel megerősítse a szövetséget, melyet ennek nem rég meghalálozott atyjával a múlt években kötött[3]).

[1]) Lajos adománylevele Dragos részére. Cod. Dipl. IX, 3, 159. Joan. Archid. Turóczynál: III, Cap. 49.

[2]) Koriatovich 1360-ban már mint dux de Munkács tesz alapítványt rusznyák szerzetesek részére. Cod. Dipl. u. o. 196. Szirmay: Not. Comit. Zempl. 52, 251, 355.

[3]) Ld. a szövetség okmányát (Datum et actum in Posonio, 2-da atig. 1356). Cod. Dipl. u. o. 37. kövv.

Itt, úgylátszik, szóba jött ama feszültség is, mely Lajosés a császár közt kifejlett, valamint azon kósza hírek is, miszerint a birodalmi papság Lajost óhajtaná inkább, mint Károlyt, a maga császárjának. De bár miként legyen is: annyi való, hogy Károly hinni kezdő, miképen Lajos a császári koronára törekedik, s e végett a pápával s a birodalom egyházi választóival fondorkodik; s e miatt Vilmos kölni érseknek s választó fejedelemnek szemrehányásokat is tett.

Mennél idegenebb volt Lajos lovagias jelleme ilyféle fondorlatoktól, annál nagyobb csodálkozást ébreszthetett benne a kölni érsek nov. 11-ről kelt levele, melyben őt tudósítá, hogy a császár előtt gyanúba jött, mintha ő, az érsek, a pápa tudtával s megegyeztével azon működnék, a többi egyházi választó fejedelmekkel együtt Lajosnál, hogy Kár olyt letévén, ő lépjen a birodalmi trónra. Kéri ennélfogva a királyt, legyen ő maga e tárgyban a császár előtt ártatlanságának tanújaMi lett e dolog vége, nincs tudósításunk. Csak azt tudjuk, hogy a most már kölcsönös neheztelések még inkább öregbedtek 1360-ban, midőn Lajos felhívatván Egyed sabinói püspök s pápai követ által, a Bolognát ostromló s általában a pápai birtokot háborgató Visconti Bernabo ellen Laczfy Miklós alatt segélyhadat küldött[2]). Lajosnak ezen, egyedül a pápa iránti ragaszkodásából származó tette még inkább megerősíté Károly császárt ama hitében, hogy Lajos a papság által valóban a birodalmi koronára törekedik. De Lajos lovagias leiké nem tűrhette e gyanúsítást, s udvari papját, Vilmos egri prépostot Károlyhoz küldé, hogy őt felvilágosítsa. A prépost ügyesen járt el a dologban [3]); s Károly, gyanújának alaptalanságát megismervén, személyes

[1]) Cod.Dipl. IX, 3, 82.'

[2]) Joan. Archidue. de Küküllő Turóczynál: III, Cap. 31. Cod. Dipl. u. o. 166. 1 magyar had Treviso tartományon menvén keresztül, a velenczei alattvalóknak némi károkat tett. Lajos lev. Delfino János herczeghez. Dat. Zágráb. 17-a nov. 1360. Cop. dei Comment. VI, 313.

[3]) Ld. Károly adománylevelét Vilmos részére. Cod. D. u. o. 164.

találkozást kért Lajostól. A fejedelmek május végén (1360) Nagy-Szombatban találkoztak s miután Károly esküvel ígérte, hogy kósza híreknek és sugdosásoknak hitelt többé nem ad [1]), megengesztelődve váltak el egymástól.

De az ekképen megrendült szives barátság nem újult meg többé Károly kedélyében; a hiú s irigy ember a színlett kiengesztelődés daczára annál keserűbb érzelmekkel távozott, mennél inkább meg kellett győződnie a gyanúsítás alaptalanságáról. A következő (1361) évben követek jelentek meg Lajostól Károly előtt bepanaszlani némely határszéli cseh urak rablásait s elégtételt követelni a kárvallott magyar alattvalók számára. Lajos követelése alapos, igazságos volt, s az előbbi jó viszony korában az elégtétel megadásának legnagyobb készségére talált volna Károlynál; most azonban csak elfojtott keserűségét izgatta föl. Károly haragra gyuladt, s az értekezés hevében vádolá Lajost, hogy igen is nagy befolyást enged anyjának magára, a királynét egyszersmind oly becstelen szóval illetvén, mely a fiúra nézve legsértőbb. A követek erre fennhangon kijelentik, hogy a császár becsületében gázolt királyuknak s királynéjoknak, mit tűrni nem fognak. Készeknek nyilatkoznak a király s anyja becsületéért akár a császárral, akár ki mással párbajt vívni, s a szenvedett sérelemért a császárnak ezennel háborút jelentenek. A császár nem csak tűrte a követek kemény beszédét, de az elkövetett igazságtalan sérelem érzetében mentegetni kezdé szavait, hogy azokat nem komolyan, hanem csak tréfából mondotta. De a követek szilárdul válaszoltak, hogy ily sérelmet csak vér moshat le, s azonnal távoztak Prágából. Az anyja iránt oly gyöngéd szeretettel s határtalan tisztelettel viseltető Lajos teljesen helybenhagyta követei eljárását; nyomban egy gyalázó levelet írt Károlynak, — mondván egyebek közt benne, — hogy nem csodálja e királyhoz nem illő magaviseletét, tudván,

[1]) Károly levele u. o. 162.

hogy midőn magát megiszsza, sem eszének sem nyelvének nem ura többé [1]).

Lajos nagy készületeket tőn a háborúra. Követeket küldött azonnal Kázmér királyhoz, tudatá vele a történteket, s felhívá őt, hogy nővérének becsületéért ő is fogjon fegyvert. Kázmér egész készséggel fogadta a felszólítást, s a magyar követek mellé a maga részéről is nevezett követeket, kik amazokkal együtt a dán királyhoz mennének, őt is szövetségre szólítandók [2]). E közben Lajos maga 1361 vég napjaiban összejövetelt tartott Pozsonyban Rudolf, Fridrik Albert és Leopold osztrák herczegekkel, kik aztán mind a maguk, mind a kiskorú Meynhárd bajor herczeg s tiroli gróf nevében 'szövetségüket Lajossal minden, bármi rangú ellenség ellen megújították. Az okmányt a herczegeken kívül ezeknek tíz egyházi s 43 világi főbb alattvalója is megerősíttette a maga pecsétjével[3]). Rudolf herczeg bár a császárnak veje volt, hét nap múlva a maga és testvérei nevében egy újabb okmányt adott ki Becsben, melyben kötelezte magát, hogy Lajost, mihelyt általa felszólíttatik, összes hadi erejével segitendi Károly császár s király és testvére János, morva határgróf ellen, kivéve egyedül azon tizenkét fegyverest, kiket a régi szerződések szerint kötelesek adni egy hónapra s saját költségeiken a császárnak, valahányszor ez Magyarország ellen visel háborút[4]). Márczius elején 1362-ben Rudolf ismét vendége volt Budán Lajosnak, ki, hogy a

[1]) Dlugoss: Lib. IX, 1134. Palacky: Gesch. v. Böhmen. II, 2-ik rész. .

[2]) Dlugoss i. h.

[3]) Az okmány Fejérnél (Cod. Dipl. IX, 3, 292 kövv.) 1362-ki deczember utósó napjának keletidejét viseli; de az 1361-re teendő vissza azon okból, hogy az új évet akkoron karácsontól kezdték számítani, miszerint a deczember utósó hét napja már az új évbe számíttatott.

[4]) Fejér ezen okmányt (Cod. Dipl. u. o. 229) Steyerer után 1361-, re teszi. Ez tévedés; a csász. titk levéltárban létező eredetiben, melynek másolatát vettem, 1362-dik év áll.

herczeget maga iránt még inkább lekötelezze, fogadta neki, hogy a háborúban teendő nyeremények, köztök egyenlő részekben fognak felosztatni. E fölött elengedő neki azon összszaget is, melylyel a herczeg elődei neki tartoztak, s visszaadta Schwartzenbach várát, mely ezen összeg fejében régóta kezén volt[1]).

Ezen előzmények után Lajos az 1362-ki nyár derekán egy nagy hadat indított meg, a morva szélek felé. A kánokból álló előhadat a tartomány pusztítására küldvén, maga Trencsénnél ütött tábort, hihetőleg ott szándékozván bevárni Kázmér s az osztrák herczegek segélyhadait. A császárt komoly veszély fenyegette; mert a birodalmi rendek, kiket a maga segedelmére felszólított, nem nagy hajlamot mutattak támogatására; saját erejével pedig nem volt képes megfelelni Lajos hatalmának. E körülmények közt csak Lajos kiengesztelésében látott módot a szabadulásra. Felkérte tehát a pápát, vetné magát közbe a magyar királynál. V. Orbán pápa, ki a keresztény hadi erőt inkább a török ellen óhajtá fordíttatni, örömmel elvállalta a közbenjárást s követet küldött a viszályos felekhez. Úgylátszik, az ő műve volt már az is, hogy Rudolf herczeg — kinek Meynhard unokaöcscse miatt időközben úgy is új viszálya támadt a bajor herczeggel. az ígért segélyhad helyett csak maga jött Lajoshoz Trencsénybe, s őt békére ösztönözte. Majd Károly maga is elküldé hozzá Bolkó schweidniczi herczeget, hogy őt valamely módon békére bírja, késznek nyilatkozván bocsánatot kérni az elkövetett sértésért. Maga Kázmér is, kit mint Erzsébet testvérét a császár gyalázó szava Lajos után leginkább sérthetett, a békére hajlott. Lajos ennyi felől ostromoltatván, Bolkó herczegnek végre kijelenté, hogy nem idegen a békétől; s fegyverszünetet kötvén, a visszatérővel Konth Miklós nádort több más úrral Bródba küldé Károlyhoz, a békéről értekezni. A békét ekkoron még nem sikerűit ugyan meg-

[1]) Cod. Dipl. u. o. 288.

kötni; de a tél beállván, a háború sem kezdetett meg; a következő 1363-ik évben pedig a pápa, Kázmér és Rudolf közös működéseinek sikerűit oda vinni az ügyet, hogy miután Kázmér király és Bolkó herczeg mint békebírák a háború ellen mondták ki itéletöket [1]), Károly és Lajos személyesen találkozzanak.

Ez 1364 elején Brünnben meg is történt; holott miután Károly az Erzsébet anyakirálynéról mondott szaváért bocsánatot kért, s azt nem komolyan, rósz szándékkal, hanem csak meggondolatlan tréfából kiejtettnek nyilvánította, a béke a felek közt megköttetett. Itt aztán némi örökösödési szerződés is jött létre a fejedelmek között, mely szerint határoztatott, hogy Cseh- és Morvaország a luxem- burgi ház kihalta után az osztrák házra szálljon, ha pedig ez halna ki elébb, az osztrák tartományok a már létező szerződések szerint előbb a magyar királyi házra, s ennek is magvaszakadtával a luxemburgi házra essenek [2]).

A hosszú viszály ekként ki lévén egyenlítve, Lajos időt nyert valahára figyelmét komolyabban dél, különösen az Al-Duna felé fordítani. Bazarád Sándor oláh vajda, használára fordítván a királynak másfelé elfoglaltságát, ellenére hűségi esküjének, ellenére a szerződéseknek, az évi adót s engedelmességet megtagadta és Szörényi elfoglalta. Sándor vajda még a brünni békekötés előtt meghalt ugyan, de példáját fia s utóda, László, vagy miként honosai nevezték, Vlajko vajda is követte; sőt még avval is nevelte hűtlenségét, hogy Lajosnak, mint hűbér urának, tudta nélkül királyi czímet vett fel[3]).

De ennél még nagyobb, fontosabb események is fejlődtek ki a múlt évek alatt a déli részeken. A keleti császárság mindinkább eúyészetnek indúlt birodalmában egy új hata-

[1]) Cod. Dipl. u. o. 353.

[2]) Joan. Archid. Turóczynál: III, Cap. 35. Dlugoss. Lib, IX, 1136. kövv. Fejér: Cod. Dipl. IX. 3. 360, 452. ’

[3]) Lajos levele 1365 elejéről. Közzé tette Wenczel Gusztáv a leleszi konvent eredetijéről. Magy. Történelmi Tár. II, 186.

lom, az ozmán-török kezdett feltűnni, veszélylyel fenyegetve a magyar birodalom déli tartományait is. Miután III. Alaeddin, a szeldsuk törökök szultánja, erőszakos halállal kimúlt, a szeldsukok birodalma tíz részre oszlott, melyek mindegyike fölött egy független főnök uralkodott. Ezek egyike volt Ozmán, származására nézve különböző a szeldsukoktól. Nagyapja, Szulejmán, a XIII. század elején Dzsingisz khán tatárjai elől vándorolt át néhány száz családból álló törzsével Turkesztánból Syriába. Szulejmán legifjabb fia, Ertogrul, magát a szeldsukok szolgálatában kitüntetvén, vitézsége jutalmául Bythiniában, a görög birodalom határszélein, hűbért nyert s végkapitánynyá neveztetett. Még inka bb kedvezett a szerencse Ertogrul fiának, Ozmánnak, ki a görögökön több diadalt nyervén, az Olymposz hegység körül fekvő tartományt egészen meghódoltatta. E tartomány, melynek fővárosa Brusza, szolgált az emir székhelyéül, III. Alaeddin halála után, mint mondók, független birtokává lett Ozmánnak, s bölcsejévé a róla elnevezett Ozmántörökök nemsokára oly hatalmassá lett birodalmának. Ozmán fia, Urkhán, mindig szerencsés csatáiban, rövid idő alatt urává lőn egész Kis-Azsiának, s azóta minduntalan átcsapkodott a Hellesponton Európába, eleinte csak zsákmány, majd állandó foglalások végett. Görögország belviszályái, s kivált a szakadás, melynél fogva a birodalom Cantacuzenosz János és Palaeologosz János ellencsászárok közt megoszlott, jó alkalmul szolgált a vallási fanatismusokban megtörhetlen vitézségü törököknek foglalásaikat szaporítaniok. Cantacuzenosz János Urkhánnak ipává lévén, maga hívta meg őt vetélytársa ellen. 1356-ban foglalta el Urkhán idősb fia, Szulejmán az első thraciai várat Czympét, a tengerparton; s második fia, Murad, 1361-ben már urává lett a görög birodalom legnagyobb, legerősebb várának, Drinápolynak, mely aztán alapjául szolgált további foglalásainak. A következő évben Filippopoly is birtokába jutott; 1364-ben pedig Szizmán bolgár fejedelmet, ki Ternova városában

magát császárnak szerette nevezni, szorította ki birtokának egy részéből [1]).

Lajos ezen események által felhívatva érzé magát Bolgárországra is megújítani a magyar koronának jogait, hogy azáltal is nagyobb gátakat vessen a hódolta tó török hatalom terjedésének elébe. Mind e czélból tehát, mind Vlajko oláh vajdának engedelmességre szorítása végett, mihelyt Károly császárral a békét Brünnben megkötötte, hadjáratot határozott intézni az Al-Dunához. Már az 1365-ki jan. 5-én felszólítá a megyéket, hogy a kik hadjáratra kötelesek, mindnyájan azonnal oly módon készüljenek fel, hogy február 24-kén Temesváron zászlai alá állhassanak. Nehogy azonban Bolgárország iránti szándokai idő előtt közhírré váljanak, a hadjáratot csak a hűtlen oláh vajda ellen hirdette intézendőnek[2]). Azonban Vlajko vajda nem mert szembeszállni Lajos hatalmával, s úgylátszik, ennek még Temesváron időzése alatt visszatért a hűségre s engedelmességre, mert ez évről sehol sem olvassuk, hogy Lajos ellene harczolt volna[3]), a következő években pedig a vajda Lajos hívének vallja magát okmányaiban'[1]).

Lajos a vajdát kegyelmébe fogadván, haladék nélkül bolgárországi hadjáratára kelt. Sz.-György-nap táján a Dunán Szalánkeménnél átkelvén[5]), seregét Bodon (Widdin)

[1]) Hammer: Gesch. d. osmanisch. Reichs. Pest, 1840. Elszórva az öt első könyvben.

[2]) Hat. in Wissegrad in vig. festi epiphan. Dóm. a e 1356. Történelmi Tár II, 186.

[3]) Az oláliországi hadjárat, melyről a küküllei főesperes emlékezik, (Turóczy: III, Cap. 38.) nem ezen, hanem az 1368-dik évre esik, mert ezen utóbbik évben volt Laczfy Miklós, erdélyi vajda, ki a harczban elesett. 1365-ben s a két következő évben Dénest olvassuk vajdának.

[4]) A következő 1366. évről alább lesz szó; 1368-ban híve volt Lajosnak. Cod Dipl. IX, 4, 148.

[5]) Itt kelt egy levele, melyben a harminczadot szabályozza. Dat.

alá vezette s azt körültáborolta. Straszcimir, Szizmánnak vezére, egy ideig vitézül védte a reábízott várat; de ez pünkösd táján minden ellentállás daczára is Lajos hatalmába esett, maga Straszcimir is foglyává lett, s Horvátországba, Gomnech várába vitetett tisztességes fogságba[1]). Bodon eleste után Bolgárország egy része is meghódolt a magyar királynak, ki aztán abból külön bolgár bánságot alkotott.

Még hihetőleg ezen újdon szerzett tartományában időzött Lajos, midőn követek érkeztek hozzá Palacologosz János görög császártól, segedelmet kérni a török ellen. A mindinkább növekedő veszély ugyan már egyességet eszközlött ki Görögországban: Cantacuzenosz a bíborról lemondván, Palaeologosz maga lőn úr birodalmában; de már gyöngének érzé magát, az Ázsiából s még inkább a foglyokká tett s törökökké nevelt keresztény gyermekekből kiapadhatlan erőszaporodást nyerő ellenséggel szembeszállni. Mit végzett Lajos a görög követtel, bizonytalan; csak azt tudjuk, hogy Palaeologosz ez idő tájban írt a római pápának is, s hogy általa a nyugati keresztények segedelmét annál biztosabban megnyerhesse, ígéretet tőn neki népével együtt a római egyház kebelébe térni. Palaeologosznak legtöbb bizodalma volt Lajosban, kinek szövetségét neki a pápa is különösen ajánlotta [3]). Hogy őt gyorsabb segélyezésre indítsa, 1366-ban személyesen is meglátogató őt Budán. A hír, melyet a császár magával hozott, — miképen t. i. Szizmán bolgár feje-

in Zalonkemen sabb. prox. post. fest. S. Georgij a. d. 1365. Cod. Dipl. IX, 3, 489. kövv.

[1]) Joan. Arcbid. de Kuküllő Turcczynál: III, Cap. 34. És egy lev. Dat. ante Civitatem nos tram Bodiniensem in Bulgaria feria 6-a prox. ante fest, pentecost. a. d. 1365. Cod. Dipl. IX, 3, 492.

[2]) Egy 1368-ki okmány szerint (Cod. Dipl. IX, 4, 120) ezen évig László mester, utána pedig Hem Beneáek volt bolgár bán. Küküllei János szerint Straszcimir is kibocsáttatván fogságából, Bodonyba bánná neveztetett s mind végig hűségben maradt Lajos iránt. Cap. 34.

[3]) Cod. Dipl. IX, 3, 592.

delem a törökkel szövetségbe lépett, nemkülönben, mint a császárnak esküvel tett Ígérete, hogy segélyt nyervén, azonnal áttér a római egyházba, megnyerték számára a vallás és egyház iránt lángbuzgalmú Lajost. A császár egy főembere azonnal Avignonba küldetett a pápához, megvinni hozzá küldőjének a király előtt esküvel is fogadott újabb ígéretét áttérése iránt. A görög követet Lajos a nyitrai püspök által kisértette a pápához, kitől egyszersmind búcsút is kéretett mindazok számára, kik őt a hitetlenek elleni hadjáratában kisérendik.

Palaeologosz császár, úgylátszik, felbiztatta Lajost, hogy Péter cyprusi király is közreműködendik vele oly módon, hogy míg Lajos a szárazföldön nyomul előre, Péter a Hellespontra fogja küldeni hajóhadát. De Lajos csak úgy remélhetett teljes sükert hadjáratától, ha maga is elegendő tengeri erővel rendelkezhetik a Hellesponton. Különben is ezen hadjárat legjobb alkalmúl kínálkozott arra, hogy régi terve szerint egy magyar hajóhadat állítson fel az Ádrián. Követet küldött tehát Cornarino Mark velenczei herczeghez s kívánta tőle, készíttesse föl számára s az ő költségein az 1358-ki szerződésben kikötött huszonnégy hadi hajót. De Velencze, bár akkoron háborútól nyomatva, magát erre világosan kötelezte, egyátalában nem volt hajlandó hozzájárulni, hogy a magyar királynak az Adrián hajóhada legyen; s most azon ajánlattal mellőzte Lajos kivánatát, hogy a köztársaság a maga költségein fog neki öt gályát a többi, ezekhez tartozó hajókkal együtt hat hónapra kölcsönadni a török elleni hadjáratra. Lajos a velenczei herczeg e válaszát Görgényben vette, a Székelyföldön, hol, úgylátszik, már hadjárata előkészítésével foglalkodott. Velenczének kitérő válasza, kétségkívül igen bánthatta őt; de mivel a tervezett hadjárattal e miatt, fölhagyni még sem akart: míg e miatt Velenczé vei számolnia alkalma nyílik, tanácsosnak tartá elrejteni boszúságát. A herczegnek tehát junius 20-dikán kelt válaszában hideg köszönetét mondván, csak azt írta meg, hogy az időről

s helyről, mikor és hova kellend küldenie a gályákat, őt annak idejében tudósítandja ')

Nemsokára ezután, mi alatt a király még mindig a: erdélyi részeken időzött, a nyitrai püspök is megtért a pápától, választ hozván tőle mind a királynak, mind a göröj császárnak. Az emehhez intézett levélben örömét fejezte k V. Orbán, hogy a római egyházzal egyesülni szándékozik, i e végett Lajos királyt személyesen meglátogatta; s jelent neki, hogy követeket küld a magyar királyhoz, kikkel ez a; ó-hitű nép megtérését jó végre hajtsa [2]). Lajos számára ké levelet hozott tőle a nyitrai püspök. Egyikben a kért búcsú: adja meg azoknak, kik a királylyal hadjáratba menni fognak [3]); a másikban mindazáltal inté őt, hogy miután a császár mind eddig késett végrehajtani az egyházi egyesülést, nt siessen Lajos igen nagyon a hadjárattal. A görögök, — úgymond — midőn súlyos körülmények közt léteztek, már többszöi is ígérték, de kenyérszegésre kerülvén a dolog, soha sem hajtották végre az egyházi egyesülést. Óvatosan járjon el tehál ezen ügyben, nehogy a római egyház most is megcsalattassél a görögöktől. Ha küld is talán neki némi segedelmet, bővebb segélyezését akkorra halaszsza, midőn a görögök valóban egyesültek a római egyházzal[4]).

A pápának ezen óvatossága, az egyház iránt feltétlen engedelmességű Lajos buzgalmát annyira lehangolta a töröl· elleni hadjárat tekintetében, hogy azt maga is mindaddig elhalasztandónak vélné, míg a görög császár az egyházzal való egyesülését tényleg végre nem hajtja. E halasztást javasló az is, mivel Lajos a velenczei herezegnek minapi válasza után sem szűnt meg reményleni, hogy őt a török elleni

[1]) Datum sub Castro Gurgin in terra siciilorum nőst. 20-a junij 1366 Ugyanazon tárgyról, hasonló értelemben Lippáról is írt Lajos a herczeghez jul. 24-kén. Csász. levéltár. Cop dei Comment. VII, I, 248

[2]) Cod Dipl. IX, 3, 595. ,

[3]) Katonánál: Hist. Crit. X. 391 kövv.

[4]) Cod. Dipl- IX, 3. -I91.

hadjárat tekintetéből utóbb még is reábírhatja, hogy számára, mint kívánta volt, és sürgetni ezután is szándékozott, egy hajóhadat szereljen fel. A jelen évben tehát, minthogy némi hada már készen állott, csak annyi erőt szándékozott küldeni az Al-Dunához, mennyi arra szükséges volt, hogy a törökökkel szövetkezett Szizmánt, ki, úgylátszik, a bolgár bánságot háborgató, visszanyomhassa, s azon vidéken az ó-hitű népnek a római egyházba való térését megkönnyítse.

Némely történetírók, s köztök maga a nagyérdemű Pray is, kétségbe vonták, hogy Lajos a török ellen valaha intézett volna hadjáratot; mások ellenben azt állíták, hogy seregei 1366 őszén személyes vezérlete alatt harczoltak a törökkel'). Véleményem szerint egyik állítás sem állja ki egészen a próbakövet: mert bár Lajos 1366-ban, legalább személyesen, nem vezetett is hadat a török ellen, kételkednünk még sem lehet, hogy ezen évek valamelyikén magyar hadak valóban harczoltak s pedig győzedelmesen a törökökkel [2]).

[1]) így Katona: X, 393. így legújabban Szalay: II, 221. s mások.

[2]) A mellett, hogy magyar hadak s pedig győzedelmesen harczoltak ez időtájban a[z] törökökkel, következő érvek szólnak:

a) A mária-czelli templom Stiriában, melyet Lajos hálából e győzedelméért építtetett, s mely, bár azóta újabb alakot nyert, máiglan e fölirást hordja homlokán: „Ludovicus Kex Hungáriáé, per Matrem Misericordiae victoriam Turcorum gloriose obtinuit.“ E templomban máiglan léteznek — s azokat magam is láttam — Lajosnak több adományai: drága miseruhák, melyeken liliomos királyi czímere aranynyal Van hímezve, arany kehely, szentségtartó s több más efféle drága ékszerek.

b) Menesdorfer János, bécsi törvénytudor egy 1407-ben — tehát Lajos halálánál csak 25 évvel később írt jegyzőkében (Id. Cod. Dipl. IX, 3, 577.) bizonyítja, hogy Lajos e templomot azért építtette, s ezen ruhákat s ékszereket annak azért adományozta, mert egy ütközetben 20 ezernyi hadával egy 80 ezernyi török hadat megvert. Már futni akart, úgymond, de álmában megjelent neki a bold, szűz, s mellére tévén a maga arczképét, melyet aztán Lajos szintén a templomnak ajándékozott, — parancsolta neki, hogy ütközzék meg.

c) Leggyöngébb azon érv. mely Hammer után a török írókból

De bár Lajos elhalasztotta is nagyobb, személyes hadjáratát a török ellen, míg a görög császár, ígérete szerint, valóban végrehajtja egyesülését a római egyházzal: szándokozatik fel. Beszéli ugyanis Hammer (Gesch. d. osman. Reich. I, 150) Seadeddin után, miképen az ellenség — a keresztény had — Drinápolytól két napi járatra a Maricza folyamig nyomúlt előre, s azt, bár 20 ezer fegyveresből állott, Hadzsi Ilbeki, török vezér, tíz ezernyi hadával annyira megverte, hogy a csatamező máiglan „szirf szindüghi“ azaz: a szer bek veszedelme helyének neveztetik. Ámde, mint ezen elnevezés is mutatja, a török író a szerbeken, nem pedig Lajoson vagy a magyarokon nyert győzedelemről beszél, mint ezt Hammer szokása szerint könnyeden oda veti; — hogy ne is említsük azt, miképen ezen csatát maga Hammer is 1363-ra teszi, midőn pedig Lajos király nem a törökkel, hanem, mint tudjuk, Károly császárral háborúskodott. Egyébiránt ezen, a török írók által 1363-ra följegyzett mariczai csatával aligha nem ugyanegy az, melyet a mi forrásaink (Tabulae Acutheanae, Schwandtnernél: (111,659) 1371-re helyeznek. E két elbeszélés legalább, az ütközetnek mind helyére, mind kimenetelére nézve nagyon megegyez; de egyik is, másik is a szerbeket, s nem a magyarokat állítja a törökök ellenébe. E török forrásnál, s Hammer alaptalan elbeszélésénél sokkal erősebb s általában kétségbe vonhatlan érv arra, hogy ezen évek valamelyikén magyarok is csatáztak a törökkel:

d) László oláh vajdának egy 1372-ki levele, melyben a török ellen vele küzdő Dobokai Lászlót megadományozza. „Exercitum — mondja egyebek közt — validum contra Thurcos proclamari fecimus (tehát a vajda, nem Lajos király). Ipse magister Ladislaus de Doboka .... nobiseum et cum exercitu nostro viriliter contra saevissimos et infideles Thorcos et imperatorem de Tyrna (Ternőva, Szizmán székhelye), ipsosque invadendo perpetravit stb. Cod. Dipl. IX, 4, 477. Mindössze csak ennyi adatunk van e török elleni hadjáratról. Ezekből kétségtelen ugyan, hogy a magyarok már harczoltak a törökkel; de nem tűnik ki, hogy Lajos is személyesen jelen volt volna a csatában. Az idézett 1372-ki oklevélből elég világos, hogy ama hadjáratot nem Lajos, hanem László vajda vezette. Annak pedig a ki állítaná, hogy ez történhetett más valamely évben, de azon győzedelmes hadjáratot, melynek emlékére Lajos a mária-czelli templomot építette, ö maga 1366-ban vezette, azt válaszoljuk, hogy ily hadjáratra az egész év folytában nem találunk időt. Ugyanis Lajos Kr. Menybémenete előtti szombaton Tordán gyűlést tartott (Cod. Dipl.

kával koránt sem hagyott fel teljesen. Mind az 1366-diki mind a következő évből több levele létezik a velenczei herczeghez a kiállítandó gályák tárgyában [1]), mi kétségtelenné

XI, 3, 570.); junius 9-kén és 13-kán Gyulafehérvárott (Cod. Dipl. i. k. 549, 552.) —, junius 20-kán Görgényben időzött, mint a velenczei herczeghez írt, s fentebb idézett levele tanúsítja. Julius 20-kán s 24-kén Lippán volt (Cod. Dipl. IX, 3, 544. és Cop. dei Commemor. VII, 1, 248); szeptember 20-dikán pedig már ismét Budáról írt a velenczei herczeghez (Cop. dei Commemor. VII, 1, 261). November elején hasonlókép Budán időzött (Cod. Dipl. i. k. 621). S így az egész évben nem találunk hadjáratra elég időt; ha csak azt nem mondjuk, hogy azt 5—6 hét alatt végezte be, mit én nem látok hihetőnek.

[1]) Ezen eddigelé ismeretlen levelek, egyéb érdekességük mellett azért is megérdemlik itt a megismertetést, mert, mind Lajosnak török hadjárata kérdésére, mind a Velenczével létező viszonyaira világot vetnek. íme tehát azok:

a) Datum Budae die 20-a mens. Septembr. 1366. Lajos Cornarino Mark velenczei herczeghez. Quamvis alias nobis contra Turchos, duas, trés, usque quinque galeas armatas omnibus (omnes) vestris expensis pro tempore sex mensium obtuleritis; de qua quidem etiam oblatione vobis .... multiplices referimus gratiarum actiones. Tamen nos considerantes labores et expensarum ónéra quae cum Turchis habetis, nolumus vos in tantis expensis agitari, nec quicquam contra ipsa pacta operari . . . Hanem arra kéri újólag a herczeget, hogy az ő költségére szereltessen fel öt gályát a többi azokhoz tartozó hajókkal. A fegyveres népet majd maga helyezi beléjök. Ez ügyben Lucanus de Grimaldis és Petrus de Medio zágrábi polgárokat küldi hozzájok. Copia dei Commemoriali VII, 1, 261. A bécsi csász. levélt. E levéllel egyezőleg Lucius is állítja (Lib. V, Cap. 1, 385), hogy Lajos oda törekedett, miszerint magának is legyen hajóhada az Adrián.

b) Datum in Werthus, loco venationis nostrae, sub annulo nostro secreto, 6-a decembr. a. 1366-0. Jelenti a velenczei herczegnek, hogy miután szándékát a gályák ügyében követétől, Ursio Bertalantól megértette, a maga kívánatait Ligij Péter zágrábi polgár által adandja tudtára. U. o. 277.

c) Datum in Werthus loco venationis nostrae 6-a decemb. 1366 A király elébbi követei, Lucanus de Grimaldis és de Medio Péter, hasonló választ hoztak, mint a velenczei követ, Ursio. Az ezek által hozott levélre is ugyanazt válaszolja, mit a Ursio által hozottra.

teszi, hogy még 1367-ben is egyre foglalkodott a török elleni hadjárat tervével. Időközben mindazáltal arra fordította fő ügyekezetét, hogy az ó-hitű népet mind az 1365-ben elfoglalt bolgár bánságban, mind Oláhországban a római egyházba térítse. A bolgár bánságba e végett mindjárt elfoglalása után küldött néhány sz. Ferenczrendi szerzetest. A bolgárok, részint a hódoltató király hatalmától félvén, részint általa remélvén menekülhetni a még inkább rettegett töröktől, engedtek a szükségnek, s rövid idő alatt mintegy 200 ezeren tértek a római hitre. Lajos e fölött annyira megörült, hogy ezen áttérteket névszerint följegyeztette; s mivel még csak nyolcz szerzetes működött Bolgárországban, két ezret kívánt oda küldetni a szerzet főnöke által'). A magyarországi ó-hitű népek iránt is hasonló volt térítési buzgalma. A Keve és Krassó vármegyékben lakó szláv és oláh néphez már elébb küldött volt katholikus vallású szerzeteseket; mivel azonban a vallásához ragaszkodó nép a maga kitiltott papjait titkon ismét visszahívta[2]): a király 1366-ban, midőn Lippán időzött, meghagyta a hatóságoknak, hogy akebelök-

Köszönetét mondván a herczegnek, készségéért, a gályák bérbenadására, kéri ót, hogy a hozzáküldött Ligij Péter által végválaszt küldjön neki.

d) Fölhatalmazó levél Ligij Péter mester számára. Kelt ugyanott, december 7-kén 1366.

e) Datum Wisegrad die 5-a Martij a. 1367. Köszöni a herczegnek, hogy „nobis duo corpora galearum cum suis corredis et opportunis armis .... liberaliter obtulistis .... pro quibus armandis et conducendis nuncios nostros ad vestri praesentiam, cum de ipsis indiguerimus transmittemus.“ U. o. — Tehát Velencze végre sem volt hajlandó az 1358-ki szerződés szerint teljesíteni kötelezettségét. Utóbb pedig, mint alább látandjuk, e pár gálya bérbeadását is megtagadta tőle.

[1]) Marcus Viterbinus minorita szerzetes főnök levele Cod. Dipl. IX, 3, 602.

[2]) Joann. Archid. de Küküllő Turóezynál III. Cap. 48. Districtus de Lipna alatt Lippa értendő. Id. Chron. Budense.

ben lakó ó-hitű papokat nejeikkel, gyermekeikkel s minden vagyonukkal együtt vitessék át Benedek úrhoz, a nevezett vármegyék főispánjához.[1])

Alig lehet kételkednünk, hogy a minoriták szerzetének főnöke, kitől Lajos két ezer szerzetest kívánt, számos egyént nem helyezett volna rendelkezése alá. A király ezeknek egy részét Vlajkó vajda tartományába, más részét Szerb- és Bosnyaországba küldötte; mert a pápa által erre folyton ösztönöztetvén [2]), mind ezen ó-hitű népeket beterelgetni kívánta a római egyház aklába. Vlajkó eleinte csak tűrte a térítőket · de 1368-ban miattok nyíltan fellázadt, a szerzeteseket részint megölte, részint kiűzte.

Lajos e lázadásról értesülvén, azonnal hadjáratot indított Vlajkó ellen. Míg egyrészről maga, Garay Miklós macsói bánnal Bodon felől készült betörni Oláhországba, másrészről Laczfy Miklós erdélyi vajdát tartománya dandáraival a déli Kárpátok szorosain keresztül küldé a lázongókra; mert úgy értesült, hogy ezek vallásuk sérelme miatt nagyon föl lévén ingerűlve, elszántan akarják magukat védelmezni. Laczfy eleinte szerencsésen harczolt: az Honosa folyamnál több erődöt megvévén, Dragomért, Vlajkónak alvezérét is megverte; de midőn a futamló ellenséget vigyázatlanul űzné, a hegyek szorosaiban, a megfordúlt ellenségtől s az összecsoportosúlt föld népe által minden felől körülfogatott és seregének nagy részével agyon veretett. Miklós vajdával' együtt, kinek holttestét katonái mégis megmentették, elestek még Péter alvajda, Vörös Péter küküllei várnagy, Vass Dezső és sokan mások az erdélyi nemességből. Ez alatt Vlajkó a Dunánál is nagy számú hadat gyűjtött, hogy a királyt átkelésében meggátolja. De Garay Miklós, a nyílzápor daczára is átkelt a folyamon, mi annyira megrettenté az oláhokat, hogy hanyatthomlok futásnak eredtek. Vlajkó ezután

[1]) Cad. Dipl. IX, 3, ó-t.l. '

[2]) Ld. a pápának egy levelét ez iránt F.-irlatusnál: Jllyr.s. IV, 62.

a király kegyelméhez folyamodott, mit Lajos, miután hűségesküjét s azon Ígéretét vette, hogy a római egyházhoz csatlakozik, nem is tagadott meg tőle. Hogy azonban a kétes hűségű fejedelmet jobban féken tarthassa, Szörény várát azonnal újonnan megerősítteté; utóbb pedig Erdély és Havasalföld határszélein egy erős várat épite, mely Törcsvárnak neveztetett[1]). Vlajkó ezentúl hű maradt; miért utóbb Fogarast is, hova ekkoron új telep szállíttatott, adományúl nyerte a királytól[4]).

Azonban Lajos erőködései, az ó-hitű népet a római egyházba téríteni, mind Oláhországban, mind Szerbiában és Boszniában[3]) nem csak sükeretlenek maradtak, hanem fő okaivá lettek annak is, hogy a magyar uralom e tartományokban soha sem verhetett erősebb gyökeret. A vallásához híven ragaszkodó nép, mivel azt üldöztetni érzé, mihelyt a körülményeket kedvezőknek látta, minduntalan föllázadt; utóbb pedig mint látni fogjuk, inkább a hódító törökkel szerződött, ki, ha egyebekben zsarnokilag viselte magát irányában, vallását szabadon engedte gyakoroltatni.

Az ó-hitű nép e térítgetésénél sokkal nagyobb érdemet szerzett Lajos magának azáltal, hogy az országban a múlt század folytán mégtelepedett kúnokat és nogáji tatárokat, kiknek egy része- még mindig a pogány valláson maradt volt, a keresztény hitre térítvén, a magyar néppel jobban összeolvasztotta. Hihetőleg alatta tűntek el utolsó maradvá-

[1]) Joann. Archid. Turóczynál III, Cap. 38.

[2]) Egy 1372-iki levelében Vlajko magát a fogarasi új telepítvény vezérének czímezi. Cod. Dipl. IX, 4; 477.

[3]) István bán halála után a lázongó bosnyákok, annak özvegyét,

Ilonát s Ubert fiát elűzték. De bár Lajos őket, mint a római hithez híveket visszahelyezte, Ubert még 1366-ban is így ír a velenczei herczeghez. „ . . . Ipse nobiles regni nostri .... Deo et nobis infideles, nos miserabiliter de nostro regno .... ejecerant; nosque per . . . gratiam D. Ludovici . . . regis Hungáriáé . . . simus iterum in nostrum regnum recepti . . . licet non in toto stb. Cop. dei Commemor. VII, 1, 245. Ld. erről Farlatust: IV, 61.

nyai a mohammed vallásnak is, mely az egy század előtt még oly nagy befolyású bolgárok közt széliében uralkodó vala.

Ezen időtájban gyérültek meg nálunk a zsidók is. E nép osztály egy idő óta európaszerte nagy üldözéseket szenvedett, s nálunk sem maradt teljesen békében. Lajos azokat, kik közölök, legalább színleg, keresztényekké nem lettek, az országból szintén kiűzette[1]). Az üldözött nép jobbára Lengyelországba költözött. Lajosnak e térítői buzgalmába egyébiránt nem vegyült a türelmetlenségnek azon kegyetlensége, mely a térítőket közönségesen jellemzi, s mely a különböző vallással együtt magát a kitérni nem akaró egyént is megrontja. Franczia- és Németországban iszonyú dolgokat követtek él a zsidókon: számtalanok felfokozott kegyetlenséggel, válogatott kínzásokkal ölettek meg, javaik közprédává lőnek; úgy hogy az üldözés inkább kincseik, mint vallásuk miatt látszék történtnek. Lajosról ellenben mind okmányok emberségesebb bánásmódot bizonyítanak [2]), mind titkára, János, küküllei főesperes tanúsítja, hogy midőn a Intőkben makacsokat kiűzette, uzsorával gyűjtött kincseiket, mint a sarat megvetvén, nem foglaltaié[3]). Lajos e térítési buzgalma inkább azon középkori lovagiasság bélyegét viselte magán, melynek jelleméhez tartozott az ábrándos buzgalom vallás és egyház iránt.

A királynak e jellemsajátsága folyton újabb táplálatot nyert a pápának ama leveleiben, melyekkel érdemeit az egyház terjesztésében nem szűnt meg magasztalni[4]). A király e hő ragaszkodásának az egyházhoz, volt újabb bizonyítványa azon szövetség is, melyet 1367-ben Bernabo Visconti s más nyugtalan olasz urak ellen kötött a pápával, midőn ez

[1]) Joann. Archid. Turóczynál: III, Cap. 41.

[2]) Egy érdekes okmányt közöl erről az üj Magy. .Muzeum 1855-diki foly. 3-ik füzete 191. 1.

[3]) Cap. 41.

[4]) Ilyen, például egy 1386-ki levele. Cod. Dipl. IX, 4, 141.

Avignonból Rómába szándékozott visszahelyezni a maga székelését[1]).

Mihelyt a pápa Viterboba érkezett, Lajos követei által iidvözlé őt, kivel egyébiránt két más ügyben is kívánt végezni. Ezek egyike az ország tudományos műveltségét, másika családját érdeklé közelebbről. Mi emezt illeti: Johannának harmadik férjétől, aragoni Jakabtól sem voltak gyermekei, s országának örökségét Anjou Lajos, a franczia király öcscse, nem csak igényelte, hanem Provence egy részét el is foglalta Johannától. Lajos király tehát a maga családjának akarta biztosíttatni kívánta a szentszék által. Mi pedig amazt illeti: miután az egykoron virágzatban létezett veszprémi főiskola már Lajos kormányra lépte előtt sülyedésnek indúlt, s az ország szellemi szükségeit szűkebb szervezete mellett, különben sem elégítheté ki: a király, Vilmos pécsi püspök s kanczellár ösztönzéseire néhány év óta Pécsett tervezett egy szélesebb alapú főiskolát felállítani. A követek mind a két tárgyban kedvező választ nyertek. A siciliai örökösödést illetőleg azt válaszolta ő szentsége, „hogy az igazság kiszolgáltatásában, midőn a rendelkezés ideje megjővend, nem lesz hiány a szent széknél, valamint a király iránti kedvezésben sem, a mennyire a lelkiismeret s más joga engedi [2])“. A főiskolára nézve pedig teljes jogot adott Lajosnak Pécsett egy generale studium-ot felállítani, melyben a theologián kívül minden egyéb tudomány taníttassák, kikötvén, hogy a tanárok ellátásáról mind ő, mind utódai bőkezűleg gondoskodjanak [3]).

[1]) Raynald: Annál. Eccl. 1367. évhez.

[2]) Raynald: Annál. Eccl. 1368 évhez, n. 18.

[3]) Cod. Dipl. IX. 4, 65, és 69. V. ö. Toldy Ferencz: A magy. nemzeti irodalom története I, 132.

NEGYEDIK FEJEZET.

I. Lajos kormányának második fele. 1370—1382.

I.

Kázmér lengyel király, Albert és István bajor herczegek, Kúpért és Adolf pfaltzi grófok 1369-ben vendégei voltak Pozsonyban Lajos királynak, s vele szövetséget kötöttek a családja hatalmát mások kárára nagyon is mohón nevelni törekvő Károly császár ellen [1]). Kázmér ez alkalommal megújította Lajossal a lengyel korona örökösödését illető szerző- déseket is, mintha érezte volna, hogy attól nemsokára meg kell válnia. A következő év őszén Kázmér vadászat alkalmával lováról lebukván, oly súlyosan megsérült, hogy többé fel sem kelt beteg-ágyából s november 5-ke végnapja lett életének.

A miért már atyja, Róbert Károly s utóbb maga Lajos La.i○e Ien gyel is annyi szerződéseket kötöttek, a lengyel korona valahára kiralys4ga. reá szállott Lajos fejére. De ki hitte volna, — tán mivel fimagzattal eddigelé nem volt megáldva, Lajos, abban már nem találta nagy örömét. A krakói püspöknek és a lengyel kanczellárnak, kik őt a lengyel urak nevében a megürült

[1]) A szövetséget Kázmérral Id. Cod. Dipl. IX, 4, 157., a pfaltzi grófokkal és a bajor herczegekkel, Történelmi Tár II, 187 kövv. A pfaltzi grófokhoz már 1367-ben követül küldötte volt a király Vilmos pécsi püspököt. U. o. 58. S hogy ezek 1369-ben a bajor herczegekkel együtt Budán voltak, tanúsítja a Chron. Salisburg. Feznél I. 1369 évhez.

trón elfoglalására meghívták, eleinte azon választ adá: miképen attól fél, hogy gondjait a két ország közt megosztván, egyik javának sem fbg eléggé megfelelhetni; s a követek és magyar urak csak huzamos reábeszélésekkel indíthatták őt arra, hogy velők útnak eredjen Lengyelországba *). Erzsébet anyakirályné rokona, László opolyi herczeg s nádorispán kíséretében már előbb Krakóba utazott volt haldokló testvére látogatására. Az ország rendei Uj-Szandeczben fogadták Lajost, s nagy pompával kisérték be Krakóba, hol őt aztán november 17-kén a gnesznai érsek által meg is koronáztatták. A hódolat elfogadása után Lajos meglátogatta Nagy-Lengyelország fővárosát Gnesznát is; s ott Sz. Adalbertnek, a Poroszországban vértanúságot szenvedett magyar apostolnak sírjánál ájtatosságát végezvén, rövid mulatás után visszatért Krakóba. Úgy vélekedvén, hogy senkire jobban nem bízhatja az ország kormányát, mint anyjára, Erzsébetre, a meghalt király testvérére, bár a lengyel urak óhajták, hogy tovább időzzék közöttök, már deczember második felében visszatért Magyarországba[2]).

Az ok, miérthogy Lajos oly sietve hagyta el az újdon nyert országot, melynek birtoka által birodalma három tengerpartra szolgált, — azon viszályokban feküdt, melyek közte s egyrészről Károly császár, másrészről Velencze közt egy idő óta kifejlettek.

Mi a velenczei ügyet illeti: a köztársasággal már az ₑi^bi években többféle ízetlenségei voltak a királynak ama kölcsönös károsítások miatt, melyeket majd az ő dalmát alattvalói a velenczeiektől, majd ezek amazoktól szenvedtek kereskedésükben a tengeren [3]). Lajos ezekben mindig a leg-

[1]) Dlugoss: Lib. IX. 4.

[2]) U. o. 12. köv. Joann. Archidiac. Turóczynál III. Cap. 37.

[3]) Ennek több példái fordulnak elé a Cop. dei Commemoriali czímú velenczei államkönyvek VI d. kötetében 89. 123.149.167. 204.207. köv. 499. stb.

szigorúbb igazságot szolgáltatta ki Velenczének[1]). Még tán mindig remélte Lajos, hogy Velencze végre is meg fogja engedni, hogy hajógyárában néhány gályát készíttessen és szereltessen fel, mit azon okból sürgetett, hogy a török növekedő hatalmának tengeri erővel is szükség ellentállnia. De miként a fentebb elbeszéltek szerint, 1366-ban, úgy később is folyton ellenző ezt a tengeri uralmára féltékeny Velencze. Sőt 1370-ben, azon ürügy alatt, mintha Lajos a Velenczével szövetségben lévő görög császár s a szerb fejedelem macedóniai birtoka ellen akarna háborút intézni, Velencze még azon néhány gálya kölcsönadását is megtagadta, melyeket elébb a török ellen megígért volt[2]). Lajos ezt az által boszúlta meg, hogy nem csak ama magyar hadakat, melyek Budai Imre kapitány alatt Velencze zsoldjában álltak, visszaparancsolta[3]), hanem Carrarai Férencz páduai fejedelemnek, kinek birtokait Velencze nem szűnt meg háborgatni, 1371-ben egy dandár fegyverest küldött segedelmére [1])· Ez volt oka annak is, miérthogy Lajos 1371 tava- szán nejével együtt, kinek nem rég egy harmadik leánya Hedvig született, a dalmát partokra utazott, melyeknek most Durazzói Károly, a Visegrádon egykor fogságban volt Lajos fia, kit a király mint mondók, még 1362-ben magához hívott,

[1]) Egyebek közt egy rendeletében, melyről a kelet ideje s helye hiányzik, de mely kétségkívül ezen időkre vonatkozik, meghagyja a dalmát városoknak, különösen Zárának és Nonának, „quatenus illa, quae contra nostrum honorem praemisso modo commisistis, taliter debeatis reformare, ut dux et commune praenotati (Venetiarum) . . non habeant ulterius de vobis causam quaerellandi nobis Cop. dei Commem. VI, 499.

[2]) Lucius: Lib. V. Cap. 1. Schwandtnernél III, 385.

[2]) Datum 1370. die 26. april . . . Aimericus Ungarus, filius Andreáé de Buda Capitaneus et Connestabilis omnium Hungarorum existentium ad soldum ducalis dominij supradicti in Istria . . nyugtatványozza Velenczét, hogy a fentírt napig járó zsoldot 500 aranyban fölvette. Cop. die commem. VIII. 2 487.

[3]) Contin. Andreae Dandulo. Muratorinál XII, 435.

kormányzója. Lajos itt tán körültekinteni akart, váljon nem volna-e lehetséges a dalmát városokban gyűjteni s felszerelni annyi hajót, hogy Velencze ellen a tengeren is megkezdhesse a háborút. De ellenséges szándokai nem maradtak titokban a szemes Velencze előtt, s ez haladék nélkül egy hajóhadat bocsátott a tengerre, mely aztán a horvát s dalmát partok közelében czirkálvakémlelgeté a király szándékait '). Lajos, úgylátszik meggyőződött, hogy e részről nem árthat Velenczének, s végre is az előbbihez hasonló szárazföldi munkálatait kellend ismételnie, hogy a büszke köztársaságot megalázza. Dalmátiából tehát visszatérvén, 1372-diki marcziusban Bécsbe utazott, s Albert és Leopold osztrák herczegekkel és Carrarai Ferenczczel oly szövetséget kötött, hogy alattvalóiknak minden kereskedelmi összeköttetést tiltsanak meg Velenczével. Lajos különösen kötelezte magát, hogy zárai és zengi polgárainak, kik legsűrűbb közlekedésben álltak Velenczével, végkép megtiltja, ennek kikötőibe jármok [1]).

Velencze e rendszabályokról értesülvén, eleve is tudta, hogy azokat még ellenségesebb intézkedések követendik a király részéről, s most ismét kérelemhez folyamodott. Követeket küldött Lajoshoz, kik őt megengesztelni ügyekeznének, de hasztalan: már ekkor útban volt Olaszország felé három ezernyi dandárral Laczfy István, kit Lajos Carrarai Ferencz segélyére küldött[3]). Maga most más ügyekkel lévén elfoglalva, a nagyobb háborút, melyet saját neve alatt szándékozott viselni Velencze ellen, más időre halasztván, jelenleg csak szövetségesét kívánta megsegíteni. Laczfy István ezer osztrák fegyveressel szaporodván, s Carrara hadaival egyesülvén, a Piave folyam felé nyomúlt, hol Giustiniani vezér-

[1]) Lucius i. h. 886. és Cont. Andr. Dandulo e. h. Quia praefatus rex Ungariae tam per terrain, quam per maré múlta miuabatur, destination fűit a ducali dominio Extoleum galearum ad partes Slavoniae.

[2]) Fejér: Cod. Dipl. ÏX, 4, 483.

[3]) A bécsi csász. levéltárban lévő velenczei Libri Factor. V, 6. —

lete alatt egy elsánczolt velenczei tábor állott. A szövetséges hadak véletlenül lepték meg a tábort, s egy dühös csata után a velenczei zsoldosokat megfutamítván, magát a vezért, Giustinianit is több előkelő olaszszal fogolylyá tették. A megrettent Velencze hirtelen egy újabb zsoldos hadat fogadott szolgálatába, s azt Dandulo Lénárt a herczeg fia alatt a féltett Treviso védelmére küldé. Nemrég érkezett egy töröké csapat is, melyet szövetségesétől Murad szultántól fogadott fel a köztársaság. Dandulo Lénárt Piave di Sacco mellett, honnan a várost alkalmasan védheté, keményen elsánczolt táborba szállott; mert Laczfy, miután a paduai földet az azt fosztogató velenczei csapatoktól megtisztította, Treviso felé közeledett. A magyar vezér hasztalan ügyekezvén őt kicsalni erős táborából, türelmét vesztve, jul. 1-én rohammal akarta megvenni sánczait. Lovasságát leszállítván, maga állott a rohamcsapat élére. De íme, alig hatolt be a sánezok közé, a török dandár, mely a magyar s paduai sereg háta mögött cselben állott, vágtatva rohan az ostromlókra, s mielőtt ezek visszatérhettek s lovaikra ülhettek volna, nyakukon termett; más részről sánczai mögül Dandulo Lénárt is támadást intézett ellenük. Egy dühös csata után, melyben két száz magyar veszté cl életét, Laczfy több előkelő magyar s paduai úrral fogolylyá lett, a vezére vesztett had pedig futásban kereste menekültét. A szövetséges magyar-olasz hadból mintegy háromszáz fegyveres és hatszáz ló esett a velenczeiek kezébe [1]). A paduai földre visszavonúlt magyarok fenhangon követelték Carrarai Ferencztől, váltaná ki vezérüket a fogságból, kijelentvén, hogy addig többé kardot sem emelnek. A paduai urak közöl is többen, s még maga öcscse, Miklós is föllázadt a fejedelem ellen. Az ármány, mely szerint őt fiával együtt meggyilkolni szándékoztak, idején fölfedeztetett s meghiusíttatott ugyan; de Carrarai Ferencz, miután a másfelé elfoglalt Lajostól rögtön újabb

[1]) A bécsi csász. levéltárban lévő velenczei Libri Factor. V, 6.

segélyt nem nyerhetett, szeptember 21-kén igen súlyos feltételek alatt kénytelenittetett megkötni a békét. Lajos ezt most maga is javasolta neki, alkalmasabb időre halasztván boszúját a fondor Signoria ellen; miért is magát a békébe nem engedte bele foglaltatni[1]).

Az ok, miérthogy Lajos a háborút Velencze ellen nagyobb erővel nem intézte, és szövetségesének megaláztatását tűrte, ama régi viszályai voltak Károly császárral melyek miatt ellene, mint fentebb láttuk, már 1369-ben szövetséget kötött. E viszályokhoz pedig még Lengyelországban is súlyos zavarok járultak.

Károly császár Brandenburgot, vejének Ottó herczegnek birtokát, minden módon a cseh koronához akarta kapcsolni, ellenére magának vejének is, ki magtalan halála esetére, rokonát Fridrik bajor herczeget tűzte ki örökösévé.

Ennek igényeit az 1369-ben Budán kötött szövetség szerint Lajos király is támogatta; és midőn a császár 1371 nyarán brandenburgi Ottót haddal támadta meg '), Lajos viszont László opolyi herczeg s nádorispán és Péter bán vezérlete alatt Morvába küldött egy magyar hadat, mely azt egy ideig tűzzel vassal pusztította[3]). A császár erősebbnek érző magát a diplomatiai téren, mint a harezmezőn. Hogy tehát a magyar hadat Morvából kitakarodásra bírja, maga is visszahívta seregeit Brandenburgból, és XI. Gergely pápát kérte meg, vetné magát közbe, s küldene követet, ki közte s Lajos közt békét eszközöljön [4]). Mielőtt a pápai követ, János'alexandriai patriatcha, megérkezett, a császár kívánsága szerint fegyverszünet köttetett; majd a két fél biztosai is találkoztak Boroszlóban, a császár részéről Przemiszl tescheni, —

[1]) U. o. és Cont Andr. Danduli. Muratorinál XII. 438. kövv. — Caresinus: Chron. Vénét. Muratori szintazon kötetében. Andr. de Redusio: Chron. Tarvis. Muratorinál XIX köt.

[2]) Dobner: Monum. IV, 57.

[3]) Joann. Archid. Turóczynál: III, Cap. 3ö.

[4]) Ld. a követ egy okmányát Fejérnél: Cod. Dipl. IX, 4, 343.

Lajoséról László opolyi herczeg s magyar nádor. Károly császár követe, kijelenté küldője nevében, hogy ez kész megbékűlni a bajor herczegekkel s Brandenburg ügyét a választó fejedelmek többségének elhatározására bízni. E fölött házasságot hozott sz.óba a császár legifjabb fia Zsigmond és Lajos valamelyik leánya közt. Az indítvány fölötte megtetszék László nádornak, s annak elfogadását a királynál is sürgette.

Ve vén pedig Lajos biztosítását, hogy a házasságot ő sem ellenzi: a pápa s a császár követei 1372-ben pünkösd táján Budára jöttek, folytatni a tárgyalásokat. Ezek folytában Lajos kijelenté, hogy leányai közöl kész a logifjabbikat, Hedviget, sőt, ha még fia születnék, vagy Hedvig életben nem maradna, az idősebb Máriát is eljegyezni a császár fiának. Okmánynyal biztosítá a császárt arról is, hogy őt joggal bírt tartományaiban háborgatni nem fogja, Károlytól is hasonlót kívánván mind a magyar mind a lengyel tartományokra. Békés szándokait ez által eléggé tanúsító Lajos; de a bajor herczegekkel való szövetségéről, kik közöl István herczeg ez időben szintén Budán volt, — mind addig nem akart lemondani a lovagias király, míg Károly velők meg nem békűl. A pápa s a császár követei Károlyt ennél fogva arra sürgették, találkozzék személyesen a királylyal: neki magának talán sikerülend elvonni őt szövetségeseitől. A találkozás utóbb Trencsényben meg is történt; de Lajos igazságosnak látván a bajor herczegek ügyét, őket most sem hagyta cserben. A hosszú viszálynak a következő évben avval szakadt valahára vége, hogy Károly Brandenburgért 200 ezer magy. forintot fizetett le vejének s a többi bajor herczegeknek. A pápai követ, bár, utasítása szerint is, a császár ügyét támogatta, Lajos nagyszerű személyességétől megnyeretve, kénytelen volt egy levelében a császárnak megvallani, „hogy soha sem látott fejedelmet, ki oly hatalommal, minővel Lajos bír, annyi szerénységet s alázatosságot, annyi mérsékletet s békeszeretetet párosítana magában". „Én e fejedelemben, — mondja egy más

levelében — semmi egyebet nem tudtam fölfedezni, mint csupán jót“ [1])·

Még folyt a velenczei háború s folytak az alkudó ások Károly császárral, midőn Lengyelországból is mind kellemetlenebb hírek érkezének Lajoshoz. A lengyel urak igen rósz néven vették Lajosnak, hogy megkoronáztatása után oly rövid ideig mulatott közöttük, hogy íjászló oj.olyi herczeget s magyar nádort vieluni herczeggé nevezte, s Magyarországba visszatért a nélkül, hogy velők az ország ügyeiről bővebben értekezett volna '). Az elégűlctlenséget 'még inkább nevelte Erzsébet anyakirályné kormánya, ki a közügyekben jnegőszült férfiak közöl hivatalaikból többekei elmozdítván, helyeiket olyanoknak adá, kik az udvariasséghoz, hízelgéshez jobban értettek, mint a kormány ügyeihez. A zavarok kivált nagy Lengyelországban hatalmasodtak el. E tartomány urai már azt is rósz néven vették volt Lajosnak, hogy magát nem nálok, Gnesznában, hanem Krakóbar koronáztatta meg; miért nagy részök meg sem jelent a koronázási ünnepélyre. Midőn aztán Lajos, — mint mondók, — Sz. Adalbert sírjához Gncsznába zarándokolt, a székesegyházban egy fényes trónt készítettek számára, hogy abba ünnepélyesen beülvén, a Krakóban végrehajtott koronázás mintegy érvényesíttessék. De Lajos nem akarta magát szeszély ök játékává alacsonyítani, s a trónbaülést egészen mellőzte Az e miatt elégűletlen urakat még inkább sérté.az, hogy utóbb Erzsébet a tartomány kormányzójává Pilczai Ottói nevezte ki. Ennek csak az volt a hibája, hogy kis-lengyelországi úr lévén, a gnesznaitartományban nem volt birtoka; f a zavargó urak sértéseikkel mindaddig zaklatták a különben derék férfiút, míg hivataláról le nem mondott. Erzsébet, hogy az urakat békére bírja, testületök egyik tagját, Szan-

[1]) Okmányok Fejérnél: IX, 4. 389—409. 418. kövv. 452. 485 kövv. Benessius, Dobnernél: Monum. IV, 55, kövv. és, II, 400, kövv.

[2]) Dlugoss: Lib. X, 13. 1.

digovot nevezte ki kormányzóvá. A csend azonban ez alatt sem állott helyre; sőt azután még nagyobb féktelenség háborgatta a tartományt. Hasonló állapotban voltak pedig Lengyelország egyéb tartományai is[1]). Lajosnak minduntalan annyi panaszt kellett hallania új királyságából, hogy ha már elnyerésében sem telt nagy öröme, birtokával még több oka volt elégületlennek lennie.

Ha tán volt is alapja az urak ama panaszainak, hogy a kormányzó királyné a maga mellé vett új emberekkel önkénye szerint igazgatja az országot: még jogosabban vádolhatá őket Erzsébet arról, hogy féktelenségeik, igazságtalan követeléseik által lehetetlenné teszik a kormányzást. Az egyházi és világi urak panaszainak egyik főbb tárgyát az adók tették. Lengyelországban régóta minden telek után hat schok széles garas egy mérő rozs és ugyanannyi zab járt közadóúl a kir. kincstárba. Kázmér és atyja ezen felül több ízben rendkívüli adókat is szedettek; és midőn Lajos 1355-ben koronaörökössé neveztetett, a lengyel urak kérelmére ígéretet tőn akkoron kiadott okmányában, hogy ha majd az ország birtokába jutand, minden szokatlan adót, mely elődeitől szedetett, el fog törülni. Most azonban ezen ígéretet arra magyarázták az urak, „kik minden adózást — mond a lengyel író — mint a pestist, úgy gyülölének“, mintha Kázmér, midőn általok Lajost trónörökössé megválasztatta, azt ígérte volna nekik, hogy ő a kormányra jutván, földeiket, jobbágyaikat minden adózástól fölmentendi. Es ezt most több ízben sürgették is nála követeik által.

Anyjának s némely híveinek tudósításaiból teljesen meggyőződött Lajos, hogy az elégületlenségnek és zavargásoknak az adózásban fekszik legfőbb oka, s míg ezt meg nem szünteti, békés kormányra mindaddig számot sem tarthat. Ö tehát elhatározta magát, teljesíteni a lengyelek kívánságát, de csak azon feltétel alatt, hogy az örökösödést, mely

[1]) Dlugoss. Lib. X, 14. 1.

1355-ben csak a férfiágra állapíttatott meg, ez pedig magán kívül már egészen kihalt, s magának is csak leány gyermekei vannak, ezekre is kitérjeszszék. E végett Lajos 1374-iki szeptemberben a lengyel urakkal Kassán gyűlést tartott, hol miután az említett termesztményi adót egészen eltörűlte, a pénzadót pedig két schok széles garasra szállította le, a lengyelek is hajlottak kívánságára, s az örökösödést, ha fiai nem születnének, leányaira is kiterjesztették'), Galicziát és Lodomeriát Lajos, melynek birtokát haláláig engedte volt át Kázmérnak, az anyaországgal szorosabban összekapcsolandó, még a múlt évben visszavette Lengyelországtól s László opolyi s vieluni herczeg kormányára bízta. A herczeget akkoron Bubek Imre, eddig erdélyi vajda, váltá fel a nádori méltóságban.

II.

Mialatt a békealkudozások Lajos és Károly császár közt folytak, a törökök ismét győzedelmet vívtak ki a szerbek fölött. A pápa ezen eseményt újabb érvül használta fel arra, hogy Lajost ösztönözze; békűlne ki mennél elébb a császárral s fordítaná hatalmas fegyvereit a törökök ellen, kik ezen újabb győzedelmeik után az ő birodalmának szomszédaivá lettek s már az adriai tenger kikötőit is fenyegetik. „A dühös hitetleneket csak az ő fegyvereinek hatalma képes megfékezni, miután, kivált most, midőn a világ napról napra inkább elmerül a roszban, egy közönséges hadjárat létesítésére gondolni sem lehet. Azért adta az isten neki a nagy hatalmat, hogy avval védje a keresztény népet; ezt tévén dicsőségének öregbedése fölött, még az örökkévaló jutalomra is számolhat[2]).

[1])Dlugoss: Lib. X, 21. köv. Ld. erről Lajos okmányát. Fejér: Cod. Dipl. IX, 4, 572.

[2]) XI. Benedek levele a királyhoz. 1372-ki máj. 15-ről. Cod. Dipl. u. o. 426.

Lajos, a pápa figyelmeztetése nélkül is eléggé átlátta a veszélyt, melylyel koronájának hűbéres tartományait a törökök hovatovább mindinkább fenyegetik; sőt tartott még attól is, netalán a Feketetenger mellékén tanyázó tatárokkal szövetkezzenek, s egyenesen Magyarországot tűzzék ki támadásaik czéljává; s e fölötti aggodalmaiban maga is mennél elébb óhajtott nagyobbszerű hadjáratot intézni a török ellen. Mihelyt tehát a Károly császárral folytatott alkudozások biztosabb reményt nyújtottak a békére, Lajos 1373 elején László gyulafehérvári prépostot és Miklós ungi főispánt ez ügyben követekül küldé a pápához. A király kötelezé magát által ok a pápa előtt, hogy májustól kezdve egy év alatt kész egész hatalmával megtámadni a törököt azon feltétel alatt, hogy ő szentsége Magyar- s Lengyelországban s egyebütt is parancsolja meg a keresztes háború kihirdetését, s azoknak kik vele hadba mennek, adjon teljes búcsút; továbbá, hogy a magyar egyházi jövedelmek tizedét, melyet a szent szék húz, engedje át a háború költségeire; s végre, hogy a pápa hozzon létre oly szövetséget, melynél fogva, míg maga a száraz földön működendik, a tengeri hatalmak ugyanazon időben hajóhaddal támadják meg az ellenséget. XI. Benedek az első s utolsó pontot teljes készséggel elfogadta; s a keresztes hadjárat kihirdetése iránt ki is adta febr. 23-án kelt levelében rendeletét Tamás esztergami érseknek [1]); tett lépéseket az iránt is, hogy Genua, a szicíliai és cyprusi királyok s a János-vitézek a kiküldendő hajóhad iránt szövetségre lépjenek a szent székkel; de a magyar clerus jövedelmei tizedének átengedéséről mit sem akart hallani. És bár ekként nem teljesítette Lajosnak minden kívánatét, egy más levelében meghagyta az érseknek, hogy mielőtt a keresztes had-

[1]) A pápa lev. az eszterg. érsekhez Raynaldnál: Annál. Eccl. 1373 évhez. E levélben csak a keresztes hadról van ugyan szó, a mint hogy a többi pont nem is illette az érseket; de hogy a két másik pontról is tétetett szót a király, egyebekből eléggé kitűnik.

járatot kihirdetné, esküvel kötelezze a királyt, hogy a hadjáratot egy év leforgása alatt valóban végrehajtandja.

De Lajos a tizedek átengedése nélkül egyátalában nem volt hajlandó a hadjáratra. Akként vélekedvén, hogy valamely egyes, kisebbszerű hadjárat által csak ingerlené inkább a törököt: ő csak oly kilátással volt volna hajlandó megkezdeni a háborút, hogy a törököt megtörje, s minden európai foglalmányaitól megfosztván, Ázsiába visszaszorítsa. Előre is látta pedig, hogy ily háború hosszú időre terjedhet s roppant költségekbe fog kerülni. Minthogy tehát a pápa e költségekhez járúlni vonakodott, ő is lemondott a hadjárat tervéről, mely csak teljesen végrehajtva válhatandott birodalmának javára: a pápától kívánt esküt le nem tette, minek következtében a keresztes hadjárat sem lőn kihirdetve. A pápa ezután Paleologosz Jánosnak hozzáérkezett követét, Lascaris Jánost küldé át Lajoshoz, hőgy őt legalább azon szövetségben való részvétre bírja, melynek czélja lenne folyton egy hajóhadat tartani a Hellesponton a török ellen. Ezt azonban csak fél szabálynak látta Lajos; s miután dúsabb eredménynyel biztató hadjáratot nem intézhetett, ilyféle szövetséghez sem kívánt járúlni, melyből több kárt, mint hasznot vélt háramlani a kereszténységre. Hiában sürgette őt a pápa ez iránt még egy újabb levélben; hiában izent neki szóval is István zágrábi püspök és Czudar Péter tótországi bán, a király követei által, kik 1374 őszén nála jártak [1]): Lajos állhatatos maradt a maga elve mellett; miszerint vagy nagyobbszerű, élethalál harczot kell kezdeni a törökkel], vagy nem ingerelni őt czélra nem vezető félszabályok által. Ezen elvtől a következő évben sem állott el Lajos, midőn a görögök egyházi csatlakozásának újabb ígérete által kecsegtetett pápa ismételve felszólítá őt a segély nyújtására. Ezen levelei másodikében, tudósítá a királyt, hogy nem csak a jánosvitézek s mások ígértek neki gályákat s

[1]) Kaynaldnál 1374. évhez. Fejérnél: Cod.'Dipl. IX, 4, 583.

hadakat, hamem ő maga is kész a szentszék költségein némi tengeri erőt kiállítani; s kérte a királyt, teljesítse ő is régibb ígéretét a török elleni hadjárat iránt; vagy ha maga ezt tenni nem akarná, legalább csak némi hadakat küldjön Rumeliába, míg a hajóhad a tengeren működendik, hogy így két részről egyszerre lehessen a hit ellenségeit megtámadni [1]).

Mily érvekkel indokolta Lajos tagadó válaszát a pápa előtt, nem tudjuk; de hogy ő, az egyház iránt különben oly buzgó, oly vallásos király, ki elébb önként is szándékozott harczra kelni a keresztény hit ellenségeivel, most a pápa ennyi sürgetéseire sem hajóit, ezt nem szeszélyből, mi idegen volt jellemétől, hanem fontos okokból cselekedte, kétséget nem szenved. Fájhatott neki, hogy a pápa, ki a török elleni háborúra mindig a vallás, s az egyház javának szempontjából ösztönözte őt, maga még azon áldozatot sem akarja tenni, hogy a magyar egyház jövedelmeinek tizedét e szent háborúra engedje át. És miután erre nézve oly kevés áldozatkészséget tapasztalt benne, hogyan hihetett volna azon ígéretének, hogy ő a szükséges hajóhad egy részét a szent szék költségein fogja kiállítani? A genuaiakról tán fel lehetett tenni, hogy igéretök szerint néhány gályát adnak; de egyébiránt bízni bennök sem lehetett: kereskedések érdekében, ők szintúgy mint Velencze, mindig kettős szerepet játszottak, s kéz alatt még akkor is alkudoztak, szerződtek, közlekedtek a törökökkel, midőn hajóik nyilván ellenök szolgáltak. **A** jánosvitézeket saját érdekök nem kevésbbé ösztönözte ugyan a török hatalom megtörésére, mint a vallás érdeke, s bennök lehetett volna is bízni; de hatalmuk aránylag igen csekély volt. A nyugati hatalmaktól maga a pápa sem várt segedelmet. így állván pedig a körülmények, Lajos eleve is láthatá, hogy a háború egész súlya, mihelyt .azt megkezdené, egyedül az ő vállaira fogna háramlani; s *így* semmi kedve sem

[1]) Fejér: Cod. Dipl. IX, 5, 52. 54.

lehetett ingerelni oly ellenséget, ki az ő birodalmát még nem háborgatta.

De ezen s hasonló státus-okokon kívül — melyekhez hozzáadhatjuk még azt is, hogy sokkal közelebb feküdt Lajos szívéhez a mindig fondor, s Dalmatia tekintetében veszedelmes Velencze, jnint a török elleni háború, — kételkednünk alig lehet, hogy azon állhatatosságban, melylyel Lajos a pápa ösztönzéseit a török háborúra elutasította, némi személyes érzelemnek és családi érdeknek is volt része. A nápolyi ügyekben Johannát illetőleg kimondott szentszéki ítéletet ugyan már rég elfeledhette Lajos; de fris emlékezetében volt a Curia legújabb magatartása Nápoly ügyében. Lajos annyi évek után sem mondott le végkép Nápoly birtokáról, mely a gyermektelen Johanna halálának esetére őt és családját illette legjogosabban. Hogy ezt családjának annál könnyebben biztosíthassa, leányai egyikét V. Károly franczia király másod szülöttének, Lajos orleansi herczegnek kívánta eljegyezni, úgy hogy a fiatal pár Johanna halála után Nápolyt minden hozzátartozó részeivel együtt örököljе. E végett 1374-ki aprilban István zágrábi püspököt, Czudar Péter tótországi bánt és de Padio Simont teljes felhatalmazással küldötte Fraúcziaországba *). S egy velenczei író szerint, a franczia herczegnek Katalin, a király legidősb leánya valóban el is jegyeztetett'[2]). A szerződés megkötése után a követek, utasításuk szerint, Avignonba a pápához utaztak, egyrészről, hogy megújíttassák Lajos király jogait a salernói herczegségre, s azon egyéb tartományokra, melyek őt atyja után VIII. Bonifácz pápa intézkedése szerint illették; másrészről, hogy eszközöljék ki a pápától, miszerint Nápoly örökösége Johanna halála esetében Lajosra és családjára írassák át. De bár a követek nem mulasztották el, utasításuk szerint, tudatni a pápával a megkötött házassági szerződést,

[1]) Lajos megbízó s felhatalmazó levele Cod. Dipl. IX, 4, 558.
[2]) Laurentius de Monads: Chron. Lib. VI, 116.

s értésére adni azt is, hogy ha Johanna ily örökösödési okmányt kiadni vonakodnék, a magyar és franczia király el van határozva, fegyverrel is fellépni ellene: a szent széktől még sem nyerhettek egyebet, mint hogy az Johannát megtámadott birtokjogának védelmére Avignonba idézte, s Lajosnak 1351-ben Johannával végbement egyezkedését kihirdettette. Avignonból a követek Nápolyba Johannához mentek; s tudatván vele is a két király házassági szerződését, kérték őt, ismerné el örökösének a fiatal párt, a két király barátságát ígérvén, ha kívánságukat teljesíti, de értésére adván a következményeket is, melyeket tagadó válasza vonhatna maga után Mi volt Johanna válasza nem tudjuk. A házasság ügyét illetőleg azonban bizonyos, hogy 1374-diki novemberben franczia követek is jártak Lajosnál; minek következtében a házassági szerződés megkötéséről nem lehet kétségünk[1]). De bár Katalinnak nemsokára történt halála az egész ügyet megsemmisítette is, Lajosnak a történtek után méltán fájhatott az, hogy a szent szék úgy most mint a múltban oly rendszeres ellenzést fejtett ki családjának világos jogai ellenében^

A gyermekének halála miatt bús apa, látván a szent széknek is nem szűnő ellenzését, családját illetőleg végkép lemondott Nápolyról s ezentúl csak azt óhajtá, hogy az Johanna halála után Durazzói Károlyra szálljon kit, mint mondók, még 1362-ben Magyarországba hivott, s két év múlva Margittal, Johanna testvérének, Máriának, leányával összeházasítván, Horvát- s Dalmátország bánjává nevezett volt. Lajos őt utóbb nejével s gyermekeivel egy ütt Nápolyba küldé, hogy mind Johannát, mind az ország nagyjait megnyerni s az útat a trónra magának kiegyengetni törekedjék[a]).

[1]) Raynald: 1374. évhez num. 16. —

[2]) Ld. erről Wenczel G. közleményeit az Új magy. Muzeum ISö'/a-ki 1-sö fűz.

[3]) Lucius: De Regno Dalmat. etc. Schwandtnernél III, 396. Fejér: Cod. Dipl. IX, 5, 101. Farlatus: V, 99.

Lajos maga ezután Velenczére függeszté szemeit, mert a sérelmeket, melyeket a büszke s fondor signor iától mind maga mind szövetségesei szenvedtek, egyátalában nem akarta boszúlatlanúl hagyni. E végre az 1376-iki júniusban az ország egyházi s világi urainak hozzájárultával ötven évre szövetséget kötött a maga s utódai nevében az aquilejai patriarchával, Carrarai Ferenczczel, a görczi grófokkal s a friauli urakkal, Velenczének természetes ellenségeivel. A szövetségi okmány betűje a szerződő felek minden ellenségeiről szólott ugyan, a pápát, a császárt s az osztrák herczegeket kivéve; de hogy a szövetség egyenesen Velencze ellen volt irányozva, bár az világosan nem volt is kitéve, kétségtelenné teszi a szerződés azon pontja, mely szerint még a szerződő felek közöl is ellenség gyanánt tekintendőnek mondatott az, ki a friauli hegyszorosokat a szövetséges had előtt elzárni akarná: a friauli szorosok egyenesen Velencze birtokaiba vezettek [x]). E tervei tekintetéből tehette Lajos azt is, hogy neje után rokonát, Tvartkó bosnyai bánt, nehogy tán a fondor Velenczétől elcsábíttassék, a hála kötelékeivel is szorosabban magához kapcsolandó, Boszniának és Szerbiának, melynek egy részét a bán nem rég vetette volt maga alá, királyi czímével adományozta meg[2]). De az idő még nem látszék alkalmasnak, megkezdeni a háborút Velenczével; miért is, nehogy szövetségesei, erejöket idő előtt kétséges kimenetelű csatározásokban vesztegessék, azon háborút is megakadályozta, melyet a Carrarai Ferencz által felizgatott osztrák .Leopold már ez évben megkezdeni akart, s két évi fegyverszünetet eszközlött ki a viszályos felek között[3]).

A velenczei háború ezen elhalasztását Lengyelország zavargó állapota tette szükségessé. Az 1374-ki kassai lengyel országgyűlés nem szerzett állandó békét az országban.

[1]) A szövetség okmánya olvasható Praynál. Annál. II, 141. Cod. Dipl. IX, ö, 90.

[2]) Lucius: Lib. V. Cap. 3. Sehwaudtnernél III, 414.

[3]) Caresini Chron. Muratorinál XII. köt.

Néhány nagy-lengyelországi nyugtalan úr a királyság iránt még 1373-ban fondorkodni kezdett Wladiszláv egykori gnievkovi herczeggel, a kihalt lengyel királyi ház egyik rokonával. A herezeg, kit a lengyel írók Fehér Wladiszlávnak neveznek, 1365-ben nejét elvesztvén, bújában végkép lemondani szándékozott a világról, s herczegségét Kázmérnak eladván, Francziaországban szerzetessé lett. A zavargó nagy-lengyelországi urak hozzá még 1373-ban titkon követeket küldöttek, s őt az ország elfoglalására hívták, mindennémű segedelmüket Ígérvén neki, mihelyt az országban megjelen. A herczeg-szerzetes, a fényes ígéretektől elcsábítva, örömmel fogadta a meghívást; de elébb Avignonba kívánt utazni, hogy magát a pápa által szerzetesi fogadalmaitól föloldoztassa. De XI. Benedek szigorral utasítá el a nyugtalan herczeget. Wladiszláv ezután valódi szándokait magába rejtvén, Magyarországba jött s rokona, Erzsébet királyné által oda működött Lajosnál, hogy gnievkovi herczegségébe visszahelyeztessék. Egy évnél tovább tartózkodott már a magyar udvarnál, midőn Lajos a királyné kérelmei által reábiratva, végre teljesíteni ígérte kívánságát, de csak azon feltétel alatt, ha elébb szerzetesi fogadalmaitól a pápa által felmentetik. Visszaküldé tehát őt Avignonba, s magyar követeket is adott melléje, kik kérelmét támogatnák: de a pápa most is kérlelhetlen maradt. Wladiszláv Magyarországba visszatérvén, 1375-ben, hihetőleg a zavargó nagy-lengyelországi urak ismételt ösztönzéseire, titkon Lengyelországba távozott, s pártos társai segedelmével a gnievkovi herczegscgben rövid idő alatt több várat részint csellel, részint erőszakkal elfoglalván, magát királynak neveztető. Urasága azonban nem sokáig tartott. Szandigov a gneszna[1] tartomány kapitánya, Lajos által felszólítva, hadjáratot intézett ellene; mire a megijedt s pártfeleitől elhagyott herczeg, midőn látná, hogy a várat, melybe zárkózott, az ostromhad ellen sokáig nem védheti, kérelemhez, alkudozaehoz folyamodott. Lajos kegyesen bánt a lázongó rokonnal:

ősi birtokáért tíz ezer forintot adott neki, s e felett Magyarországban egy gazdag apátságra, úgy látszik a pannOnhegyire emelte őt [1]).

Erzsébet anyakirályné e zavargásokat megunván, 1375-ben visszatért Magyarországba. Lajos, úgylátszik kedvesen fogadta anyjának ezen elhatározását, erősebb férti kormány alatt jobban fentartani remélvén a békét Lengyelországban. De Erzsébet, volt udvaronczainak kérelmei által rábiratván, nemsokára ismét vissza kívánkozott Krakóba. Ha a lengyel írónak hihetünk, Lajos látván, hogy anyja az urak többsége által nem kedveltetik, eleinte nem akart:; volna visszabocsátani s Horvát- és Dalmátország kormányával kínálta meg őt; de miután anyja hevesen kifakadt, a király tovább nem ellenkezett akaratában, s Erzsébet számosabb magyar kísérettel tért vissza, Krakóba. De ezen alkalommal nem volt hosszú Erzsébet tartózkodása Lengyelországban. Történt, hogy 1376-ban, Miklós nap táján néhány, a királyné kíséretében lévő magyar katona veszekedésbe keveredett a lengyelekkel. A dolog tettlegességekre került, s mind a magyarok, mind a lengyelek közöl mind többen csoportozván össze, a verekedés annyira elmérgesedett, hogy Lasko krakói kapitány is kénytelennek látta magát fegyveres erővel közbelépni, de szerencsétlenségére: egy magyar katona nyila nyakába fúródván, lováról lebukott és szörnyet halt. A magas rangú úr halála által dühösségre ingerelt lengyelek most az egész városban üldözni kezdték **a** magyarokat, s többen közölök, bűnösök s ártatlanok különbség nélkül, a halál különféle nemeivel ölettek le; 160 magyar vérzett így el, s tán egy sem maradt volna közölök életben, ha Erzsébet a királyi vár kapuit be nem záratja. Az iszonyú jelenet mindigre elvette kedvét Erzsébetnek tovább is Lengyelországban maradnia. Néhány nap múlva,

[1]) Dlugoss: Lib. X. 17. kövv. 23. kövv. v. ö Katonát: X. 588.

mihelyt kíséretére nézve biztosan teheté, visszasietett Budára [1]).

De ennél még nagyobb baj is volt Lengyelországban. Kevéssel e lázongás előtt Keistut, lithván fejedelem Szandomir tartományba törvén, több várat megvett s az országot tűzzel vassal pusztította. Lajos a történtekről értesülvén, mindenek előtt három helytartót nevezett az ország külön részeiben, s a rendeket értesítvén, hogy köztök nemsokára maga is megjelenem!, hadjáratra szólítá fel őket a lithvánok ellen. Majd 1377-ben hadaival Szandomirban megérkezvén, a hozzácsatlakozott lengyel urak dandáraival együtt az ellenségre sietett. De közeledtének hírére a lithvánok visszavonultak, csak az elfoglalt várakban hagyván őrségeket; Lajos tehát mindenek előtt ezeket határozá visszavenni. Négy csekélyebb erősségű vár hamar megadta magát; de Belez Keistut egy rokona alatt hosszabban ellentállott. Mialatt azonban Lajos ennek ostromát intézé, Keistut biztosító menlevél mellett a király táborába jővén, ellenségből közbenjáróvá lett, s vele aztán a békét meg is kötötte. E háború folytában Kázmér, stettini herczeg, vett sebében magtalanul meghalálozván, birtokai a koronára szálltak vissza. Lajos ezt jó alkalomnak látta, Halicsot, mely eddig László opolyi herczeg alatt félig Magyar- félig Lengyelországhoz számíttatott, egészen visszakapcsolni Magyarországhoz, melyet az a szerződések szerint illetett. Lászlót tehát a meghalt stettini herczeg kujaviai birtokaival s a gnievkovi herczegséggel adományozván meg, Halicsból elmozdította, s ezt Czudar Péter vajda kormányára bízta. Ez ugyan nemsokára meghalt; de Galiczia és Lodomeria azontúl is számos évig a magyar király nevében magyar urak által igazgattatott. Péter urat testvérei, elébb Imre egri püspök, majd György, főpohárnok-mester, utóbb Bubek imre, végre Kapolyi János váltották fel a halicsi vajdaság-

[1]) Dlugoss: Lib X, 31.

ban[J]). Lengyelország most a három helytartó kormánya alatt maradt; de a következő évben az egyéb gondokkal elfoglalt király László opolyi herczeget nevezte ki széles hatalommal áz egész ország kormányzójává. A nép örült e derék férfiú kineveztetésének, de a büszke urak az idegent egyátalában nem akarták tűrni; s Lajos részint zavargásaik, részint kérelmeik által reábiratva, még azon évben az elébbi helytartókat tette vissza hivatalaikba [2]).

Lajos Lengyelországból visszatérvén, IV. Károly császár nejével találkozott Nagyszombatban. A király már az 1372-diki békealkudozások alatt megegyezését jelentette ki abban, hogy leányainak egyike Zsigmondnak, a császár fiának jegyeztessék el. Az eljegyzés akkoron a császárnak háborús szándékai miatt a bajor herczegek, Lajos szövetségesei ellen, meg nem történhetvén, csak most hajtatott végre, Zsigmond s a király idősb leánya, Mária között. Zsigmond, kinek atyja a nem rég szerzett Brandenburgot rendelte osztályrészül, ekkoron még alig tíz éves, azontúl a magyar udvarban növekedett. Ifjabb leányát, a még csak hét éves Hedviget, Lajos már két évvel elébb eljegyezte volt Vilmos osztrák herczegnek. E házassági szerződésből, mely szerint Hedvignek kétszázezer aranyon felül semmit sem kötött ki jegy ajándékul[3]), nyilván kitűnik, hogy Lajos mind Magyar- mind Lengyelországot idősb leányára, Máriára szándékozott örökíteni. A lengyel rendek ígéretét ez iránt már 1374-ben, a kassai gyűlésen vette Lajos: hasonlót reménylett pedig a magyaroktól is, kik lovagias királyuk iránt folyton hódoló tisztelettel és szeretettel viseltettek.

[1]) Dlugoss: Lib. X, 35. Joann. Arch, de Küküllő. Turóczynál: III, Cap. 30. V. ö. Engel. Gesch. von Halitsch. 609. köv.

[2]) Dlugoss, u. o. 39.

[3]) Ld. a jegyajándokot illető szerződést Katonánál: X, 643. kövv.

III.

Azon okok közé, melyek miatt Lajos a pápa minden, sürgetései daczára sem kezdett háborút a törökkel, első sorba helyezendő Velencze fondor politikája, melynél fogva Lajos benne nagyobb, veszélyesebb ellenségét látta birodalmának, mint a még távol törökben. Velencze nem tudta elfeledni, hogy időnkint néhány évig bírta volt Dalmátiát; s bár Lajos szárazföldi hatalmától félvén, nem mert egyenes támadást és nyílt harczot intézni Dalmatia ellen, azt még is minden alkalommal elárulta, hogy politikájának egyik főelve: gyöngíteni Dalmatiában a magyar uralmat. Már fentebb említők, mennyire ügyekezett meggátolni, ellenére a szerződéseknek, hogy a magyar király tengeri haderőre vergődhessek az Adrián. Szintén e czél rejlett ama szünetlen, ezerféle fondorlatok alatt is, melyek által a dalmát városok kereskedelmét gátolni, gyöngítni törekedett, úgy vélekedvén, hogy mennél súlyosabban érezteti azokkal erre nézve a maga hatalmát, e városok annál hajlandóbbak lesznek kedvező körülmények közt elpártolni Magyarországtól. Ez volt czélja névszerint abban is, hogy a tengeri sót a dalmát városokból nem engedte bevitetni Olaszországba. Mindezeknél fogva a magyar statuspolitikának szinte az lőn természetes feladata, hogy Velencze hatalmát lehetőleg gyöngítse: mennél inkább sikerűlendétt ez, annál biztosabbá lett a magyar korona uralma Dalmatiában. Mennyire átlátta Lajos, hogy e politikát a viszonyok hatalma állandó czéljává, semmi esetlegességek közt nem változható feladatává tűzte ki birodalmának, eléggé mutatja az, hogy mint fentebb láttuk, ama kisebb olasz államokkal, melyek Velenczét természetes ellenségüknek tekinthették, ötven évre kötött volt néhány év előtt szövetséget. Mintegy értésére akarta ez által adni még utódainak is, hogy e czélt soha sem kellend elveszteni szemök elől.

Így állván a viszonyok, alig történhetett volna e politikája érdekében valami előnyösebb, mint hogy Velenczének

versenytársa, Genua, mely a Tenedosz sziget birtoka s többféle kereskedelmi érdekek miatt a Levanteban, az Azovi tengeren, a Don folyamon, Velenczével régóta viszálkodott, 1378-ban újabban is szövetségre hívta fel Lajost Velencze ellen. Carrarai Ferencznek, Lajos szövetségesének is újabb panaszai voltak a signoria ellen: egy angol condottieri kapitány átküldé hozzá a levelet, melyben felszólíttatott, állna Velencze zsoldjába Padua ellen. Carrara ennélfogva felhívá szövetségeseit és Genuát, küldenének követeket hozzá, hogy a teendő lépések iránt közösen végezzenek. A magyar király Bálint pécsi püspököt küldé Paduába. De a tanácskozás, melyre Velencze is küldött követet, még csak inkább elmérgesíté a kedélyeket; a velenczei követ csaknem hadüzenettel távozott. Lajos, hogy a háborút, ha az el nem kerülhető, a világ és saját lelkiismerete előtt igazolhassa, még egy kísérletet kívánt tenni az iránt, hogy Velencze békés úton szolgáltasson elégtételt szövetségesének. Utasítá tehát a pécsi püspököt, menne át Paduából Velcnczébe; de mivel a békére nem nagy volt a reménye, egyszersmind Horváthy Jánost Friaulba küldé egy, öt ezernyi lovas dandárral. A pécsi püspököt Carrara követe is elkísérte Velenczébc. De Contarini dogé, kivel a követek jun. 14-én találkoztak, büszkén válaszolt: „látja, — úgymond, — miképen Padua ura minden áron háborút akar; ám legyen tehát kívánsága szerint. A magyar királylyal semmi viszálya Velenczének, s vele nem is kíván háborúba elegyedni“.

Tíz nap múlva e találkozás után, Horváthy János már egyesítő a maga dandárát Carrara hadaival, melyek, hogy meggátolják az élelmi szerek bevitelét, mikben Velencze köztudomás szerint szűkölködött, egyrészről a Marghera csatornát zárták el, másrészről Trevisó tartományát pusztították. Ugyanazon időben Genua is megindítá a maga hajóhadát. Velencze Pisani Viktor vezérlete alatt harminczhat gályából és számos apróbb hajóból álló roppant hadat küldött a tengerre, s ott a cyprusi királylyal, a száraz földön

pedig a lombardi urak leghatulmasbikával, Visconti Bernaboval lépett szövetségre. De ezt nemsokára saját tartományában oly keményen szorongatta Horváthy, hogy kénytelen lőn három hónapra fegyverszünetet kötni. A háború azontúl itt csak a trevisói tartomány pusztításáras az élelmi szerek bevitelének meggátlására szorítkozott; mert Velencze Trevisónak s néhány más várának erős falain kívül sehol sem tudott ellentállni, minden erejét a genuai hajóhad ellen fordítván. De annál szerencsésebb volt Velencze eleinte á tengeren. Pisani Viktor, a genuai hajóhadat, mely Fiesco Lajos alatt Dalmatia felé evezett, a tyrrheni tengeren julius 30-án megvervén s öt gályáját elvevén, Zára alatt termett s azt a maga megadására szólítá fel. Széchy Miklós, Horvát- s Dalmátország bánja, a veszélyről értesülvén, sietve minden erejét, még a többi városi őrségek nagyobb részét is Zára és Trau, legfontosabb kikötők, védelmére vonta össze. Értesülvén erről Pisani, Zára alól, hol a polgároktól gúnyos választ nyert, elhajózván, aug. 14-én Cattarot, majd októb. 24-én Szebenicot is vitéz ellentállás után megvette. Míg azonban ő e két várossal foglalkodék, és Zárát ismét, de hasztalan háborgatá, Doria Lucián, a genuai hajóhad új admirálja, szerencsésen belopódzott 17 gályából álló hajóhadával a traui kikötőbe. Pisani későn vette észre az ellenség e mozdulatát, nyomban Trau elé vitorlázott tehát, s a genuai hajóhadat s a várost egyszerre keményen megtámadta; de Doria a tengeren, Széchy a szárazon minden erőködéseit meghiúsította, s Pisani élelemben is szükséget szenvedvén, visszavonúltában Arbe szigetére vetette magát s azt elfoglalta. Itt vette nemsokára a signoria parancsát, hogy intézzen újabb támadást Trau ellen s Genua hajóhadát minden áron ügyekezzék megsemmíteni. A vezér szót fogadott, de nem több szerencsével mint az első ízben. Nagy veszteséggel visszaveretvén, hogy hajóit újabb legénységgel, s eleséggel elláthassa, november végén Polába vonult [1]).

[1]) Caresini: Chron. Vénét. Maratoninál XII. köt. Contin. Chron.

Mi alatt az első évi hadjáratnak ekként vége szakadt, egy nagy esemény merült fel a keresztény világban, mely viszonyok utóbb e háború kimenetelére is eldöntő befolyást gyakorlott.

XI. Benedek pápa, 1378-ki márczius 27-kén Rómában, hova a múlt évben tette vissza székelését, meghalálozván, míg a conclave együtt ült, a római nép hevesen kívánta, hogy valahára már római, vagy legalább olasz, ki azontúl Rómában lakjék, választassék pápává. A szavazatok többsége e befolyás alatt a nápolyi származású Bertalan, bari érsekre esett, ki magát april 18-kán VI. Orbán neve alatt meg is koronáztatta. Orbán pápa szigorú, zordon férfiú volt, s mindjárt az első consistoriumokban keményen kikelt a megromlott erkölcsök ellen. A franczia kardinálok e miatt a római lég egészségtelen voltának ürügye alatt már junius végén Anagniba, onnan Fundiba távoztak, és közölök tizenöten a pápa ellen összeesküvőn, szept. 20-kán Orbán megválasztatását a nép által erőszakoknak, a pápai széket ennélfogva üresnek nyilatkoztatván, a genfi grófoktól eredt Róbert cambrayi püspököt választották pápává, ki aztán VII. Kelemen nevet vön fel. A keresztény világ két részre szakadt az ellenpápák között: Franczia- és Spanyolország Kelement, a többi országok s velők együtt Magyarország is Orbánt vallák pápájoknak. Johanna eleinte szintén Orbánhoz csatlakozott, őt hirdetteté ki országában, s midőn ez a nyár folytában Tivoliba utazott, ünnepélyes követséget küldött üdvözletére. De Orbán a királynénak elébb alattvalója, rég gyűlölte a laza erkölcsű Johannát, s követeit, utóbb magát annak negyedik férjét, braunschweigi Ottót is kevélyen fogadva, korán elárulta ellenséges szándokait; minek következtében Johanna is Kelemen pártjához szegődött.

Orbán ez által még inkább felingereltetvén Johanna

Andr. Dandulo u. o. De Kedusio Chron. u. o. XIX. köt. Lucius: Lib. V· Cap. 1. Schwandtnernél. III. 386. kövv.

ellen, 1379 elején Colonna cardinált Patinába s Velenczébe küldé s békét sürgetett a háborgó felek között. Ugyanazon időben követe ment Lajos királyhoz is, ki őt szintén békekötésre intené, egyszersmind pedig felhívná, jőne Nápoly elfoglalására, melyet Johannától elvenni határozott; ha az neki magának nem kellene, adjon segedelmet Durazzói Károlynak, kinek ez esetben azt hűbérűi adni szándékozik. Lajos, bár még csak 53 éves, de fáradalmas hadviselései, s kormánya érdekében tett örökös utazásai miatt igen törődött, gyakran gyöngélkedő egészségű, most már nagyobb kedvét találta, midőn kormánygondjai engedték, a contemplativ életben[1]), mint újabb országok szerzésében. Három tengerpartra terjedő birodalmának gondjai már is oly súlyosan nyomták vállait, hogy azok egy idő óta mind többször s mind huzamosabban készték őt el-elvonúlni a diósgyőri pálos remeték kedvelt magányába[2]). De annál nagyobb erővel ragadta meg a pápa ajánlata a nagyravágyó Durazzói Károly keblét, ki nejét, gyermekeit Nápolyban hagyván, a velenczei háború kezdetével tért vissza Magyarországba. Lajos, miként már fentebb elbeszéltük, Katalin leányának halála óta maga is neki óhajtá megszerezni Nápoly örökségét, s épen e végett küldötte volt őt 1376-ban Nápolyba. Elébb Johanna sem Játszók idegennek pártolásától; most azonban előre látható vala, hogy a királyné, magát Orbán pápa ellen védendő, inkább egy franczia herczeget, ki után segélyt várhat, fog kinevezni örökösének. Károly tehát teljes készséggel fogadta a pápa ajánlatát; Lajos pedig, miután őt megesküdtette, hogy leányainak magyar- és lengyelországi örökségét soha semmi

[1]) „Contemplativam vitám, a tumultu multitudinis hominum segregatus, ut piis operibus insistere et orationibus vacare studiosius et devotius valeret, elegit, et in his perseveravit'[1] — mond titkára János küküllei föesperes Turóczynál: III. Cap. 54.

[2]) Utolsó életéveinek nagy részét ott tölté Lajos, miként ott kelt számos okmánya mutatja.

szín alatt kívánni s háborgatni nem fogja, segedelmet ígért neki [1]).

Durazzói Károly, mióta a pápai ajánlat vágyait s reményeit a királyságra oly élénken felizgatta, semmit inkább nem óhajtott, mint hogy a velenczei háború mennél elébb bevégeztessék; mert ettől függesztette fel Lajos a neki adandó fegyveres segedelmet Kérelmei, sürgetései következtében maga Lajos is hajlandó lőn mennél elébb megkötni a békét, s hogy Velenczét arra kényszerítse, az ellene küzdő haderőt mind a Terra-Fermán, mind Dalmatiában megszaporította: amoda magát Durazzói Károlyt küldé tíz ezer fegyveressel, emitt Doria Lucian tizenhét gályából álló hujóhndát a dalmát városokból hat gályával nagyobbította. A harcz tehát az 1379-ki tavasz nyiltával mind a két téren újult erővel megkezdetett.

Durazzói Károly május elején a trevisói földre érkezvén, haladék nélkül Visconti Bern abo, Velencze szövetségese ellen indult, s hadait Cremona táján megvervén, ezerhétszáz fegyveresét foglyává tette, s őt békére kényszerítette lépni a Scalákkal, kiknek birtokait' elébb pusztítgatá. Ezután a trevisói földre visszatérvén, több erődöt elfoglalt, úgy hogy Trevisón kívül s ez is éhség és fegyver által szorongatva, alig maradt egyéb Velencze birtokában[2])

Ez alatt a híres Dóri i Lucian is megkezdte tengeri hadjáratát. Gályáinak egy részét egy fok mögé rejtvén, más részével Póla elébe evezett s az ott állomásozó Pisani velenczei tengernagyot máj. 7-kén ütközetre csalta. Pisani, hadától is sürgetve, végre elhatározta, megtámadni a sokkal csekélyebb erejű, ingerkedő ellenséget. De ez, mihelyt a velenczei hajókat közeledni látá, visszavonúlt mindaddig, míg nem elrejtett gályái az ellenséget oldalba foghatták; ekkor

[1]) Theod. de Niem: Hist. Schismat. Cap. 21. Leibnitznél: Script, rer. Brunsv. II, 52. Lucius: Lib. V, Cap. 1. Schwandtnernél: III, 396.

[2]) Stella Annál. Genuens Muratorinál: XVII. köt.

pedig két felől dühösen támadta meg azt. A vakmerő Lucián, maga mindjárt az ütközet elején elesett ugyan; de rokona Doria Ambrus teljes győzedelmet vön a velenczei hajóhadon: tizenöt gálya és harmadfél ezer fogoly lett a győzedelem jutalma. Pisani maga csak néhány hajóval futott el, s veresége'ért utóbb börtönre Ítéltetett.

A győzedelmes genuaiak, miután az új tengernagy Doria Péter, tetemes segélylyel megérkezett, most magát a büszke Velenczét óhajták megvenni. Carrarával a közös működés végett összebeszélvén, mindenekelőtt Chiogia szigetét s városát fogták ostrom alá. Velencze minden erejét megfeszíté, hogy a győzedelmet kicsikarja ellenei kezéből; de hasztalan: a szerencse elpártolt zászlai alól. Chiogia, aug. 16-kán, ostrommal megvétetett. Falain mintegy ezer velenczei vérzett el; négy ezren , fogságba estek. A város térén Velencze zászlai eltépettek, helyökbe Magyarország, Génua és Padua zászlai tűzettek fel. Velencze még soha sem volt nagyobb veszélyben; e veszély pedig kereskedelmének irigy vetélytársától, Genuától származott, mi azt következményeiben még többszörösen felfokozta. A félelem és remegés Contarini herczeget s a signoriát egyaránt lehangolta, ernyedésbe sűlyesztette, mert lehetetlennek látszott a főváros megmentése. A büszke signoria megtörve, megalázva, békéért könyörgött. Giustiniani Péter egy üres lappal ment Doriához és Carrarához, s kéré őket írnák arra békeföltételeiket, kijelentvén, hogy mindent kész elfogadni, mi Velencze szabadságával megférhet. De bár Carrara mérsékletet javasolt, Doria Péter eme választ adá: „elébb meg fogjuk fékezni a Sz. Mark kapuján álló szilaj lovakat (lószobrokat), s aztán hajlandók leszünk nagylelkűleg határozni sorsotok felett[111]). E válasz dühösségre ingerlé a velenczei tanácsot; a dühösség visszaadá erélyét. Pisani börtönéből kibocsáttatván, megkéretett, venné át a végveszélyben még egyszer a fővezérletet;

[1]) Stella. Annal. Genuens. Caresinus XII. Sanutou. o. XII. köt.

s kihirdettetek, hogy mindenki nobili czímet nyer, ki magát hazája védelmében kitünteti. De mielőtt az élet-halál harczot megkezdenék, Treviso alá, Durazzói Károly táborába is követeket kőidének, hogy tőle s a vele levő magyar uraktól Lajos király békeföltételeit is meghallják. De ezek ilyfélére felhatalmazva nem lévén, a követeket magához a királyhoz utasíták.

Durazzói Károly látta, hogy a signoria inkább a tanácsház romjai közé temetkezik, mintsem gyalázó föltételeket fogadjon el; látta, hogy a kétségbeesett város újabb erővel kezdi meg a harczot, s ez még sokáig tarthat. Öt pedig annál türelmetlenebb vágy készté Nápoly felé, minthogy neje s gyermekei ott Johanna hatalmában léteztek. Ö tehát gyorsabban véget kívánt vetni a háborúnak. E végett nem szűnt meg Lajost hajlandóbbá tenni a békére; és hogy a már élelemben is hiányt szenvedett Velencze ügyét némileg felsegítse s képesebbé tegye magának elfogadható békét kieszközleni, egyszersmind pedig nápolyi hadjáratára pénzt is szerezzen: Velenczének az élelmi szállítást is megengedte, magának minden darab szarvasmarháért, minden mázsa olajért, húsért, sajtért két aranyat, minden mérő gabonáért 30 soldit fizettetvén. Ferencz, a paduai herczeg fia e miatt boszúsan hagyta el a tábort; atyja pedig Károlyt a királynál bevádolta[1]).

E közben a kétségbeesés új erélyre ébreszté Velenczét. Szerencséjére Chiogiában is viszály támadt Doria Péter tengernagy és Carrara közt, minek következtében azok az ostromot Velencze ellen hanyagabból intézték, Pisani pedig időt nyert erejét némileg rendezni. Azonban, bár néhány kitörését süker jutalmazta, Chiogiát ismételt roham által sem volt képes visszavenni; egy harmadik rohamot maga a dogé, Contarini kisértett meg, de hasonlókép sikeretlenül. Ez alatt Lajos királytól is visszatértek a követek; de a bé-

[1]) Lucius i. h. 396.

kére semmi reményt sem nyújtottak a hozott föltételek. Lajos Carrarai Ferencztől egyre izgatva, nem kevesebbet kívánt, mint hogy a magyar zászló minden ünnepen kitüzessék Sz. Márk piaczán; minden újdon választott herczeg megerősítést kérjen a magyar királytól; a háború költségeinek megtérítésén felül Velencze évi adót fizessen [1]).

Velencze, látván, hogy mindaddig nem tarthat számot méltányosabb föltételekre, míg Genua hadserege kapui előtt áll, hogy minden erejét ez ellen fordíthassa, Zeno Károlyt, kinek feladata volt, egy hajóhaddal a keleten, Genuának kereskedelmi telepeit megrontani, visszahívta. Mihelyt ez 1380 elején megérkezett, az ügyek egészen más fordulatotvettek. A velenczeiek, most már számra nézve erősebbek, Doriának a clugiai kikötőben lévő hajóhadát megtámadták, s miután a kikötőt néhány elsülyesztett hajóval elzárniok sikerűit, azt keményen ostromiák. Doria egy ledőlt torony romjai alá temettetett, hadi ereje pedig mind Clugiában, mind Chiogiában ^minden közlekedéstől elzáratván, rémítő éhséget kezdett {szenvedni. Most már ezekre s Carrarai Ferenczre került a sor, békét sürgetni Velenczében; de ez a mintegy fogva tartott genuai hajóhadat és sereget egyátalában nem akarta szabadon bocsátani. A szövetségesek minden reményöket ama genuai hajóhadba helyezték, melyet a Doria helyébe kinevezett új tengernagy hozott magával. De bár ez nyert is némi előnyt az eleségért járó velenczei hajók felett: Zeno és Pisani velenczei admirálok őt az elzártakhoz jutnia nem engedték: s ezek az éhséget tovább nem tűrhetvén, jun. 22-kén kénytelenek lőnek magukat Velenczének kegyelemre megadniok. Tizenhét genuai gálya számos más kisebb, nagyobb hajóval, s ötezer fegyveres jutott Velencze hatalmába. Pisani ezután ismét a dalmát partokra evezett hajóhadával; s bár az ostromlott Zárát nem vehette meg, s maga is meg-

[1]) Paul, Mauroccuos Luciusnál: Lib. V. Cap. 1. Schwandtnernél: III, 396 köv.

halt a nyár folytában, hajóhada mégis sok kárt tőn a városnak, számos hajóikat elfogván, házaikat felégetvén. Egyebek közt Zeng egészen a lángok martalékává lett.

A velenczeiek most már a tengeren mindenütt győztesek lévén, egyátalában nem akarták elfogadni a súlyosabb feltételeket, melyeket CarraraiFerencz 1381 elején a szövetségesek nevében ismételve előadatott; és miután e miatt a magyar és paduai hadak Trevisót oly keményen szorongatták, hogy azt megtartania lehetetlenné vált, Velencze készebb volt e várat az osztrák herczegnek adományozni, mint súlyos békét elfogadni. Leopold herczeg, Lajos király megegyeztével május 2-kán vette át a várat, és helyezte be abba saját őrseregét [1]).

A körülmény, miszerint sem a tengeren győztes Velencze, sem a Terra-Fermán előnyben lévő szövetségesek nem akarták megtenni az első lépést a békére, bár azt már mindenki óhajtá, külavatkozást s közbenjárást tőn szükségessé. E szerepet VI. Amadé, Savoyának közönségesen tisztelt grófja vállalta magára. O ahadakozó feleknél követei által mindent megkisérlett, vetnének valahára véget a már negyed évben dúló háborúnak, s küldenék e végett követeiket Turinba, kik az ő békebírósága alatt a feltételekről tanácskoznának. A felszólítás mindenfelől készséggel fogadtatott; a magyar király részéről Bálint pécsi, Horváthy Pál zágrábi püspökök és Pásztoch János Domokos küldetett Turinba '[4]), hol aztán a béke augusztus 8-kán, a mennyiben az Magyarországot illeté, a következő feltételekben köttetett meg:

1. **A** foglyok mind a két részről szabadon bocsáttassanak.

2. Velencze a magyar királynak évenkint, Sz. István

[1]) Caresini Chron. Muratorinál: XII. Dandulo, Chron. u. o. Sántító: Istor. Vénét, u. o. XXII. Gatari: Istor. di Padova u.o. XVII. Lucius: Lib. V, Cap. 1. Schwandtnernél: III.

[2]) Lajosnak a követeket felhatalmazó levele Dat. Budae 13-a feb. 1381. Eredetije a bécsi csász. levéltárban.

király napján (kezdvén azt a legközelebbivel) fizetend hét ezerjó mértékű, tiszta aranyat Zára városában. Ha Velencze valamely esztendőben adós maradna, büntetésül tíz ezer aranyat fog fizetni, hét helyett; ha pedig három évig mulasztaná el a fizetést, bár annak megtételére felszólíttatott, a béke megszakad.

3. Mind a magyar király s örökösei, mind a velenczei herczeg s utódai esküt mondjanak a békére.

4. A két fél kereskedői szabadon közlekedhetnek, a velenezeiek a magyar birodalomban, a magyar alattvalók (a záraiak különösen megemlíttetvén) Velencze birtokaiban. De felfegyverzett hajókkal a velenczeiek nem mehetnek a magyar király kikötőibe.

5. A magyar király visszaadja Velenczének a Terra-Fermán elfoglalt minden birtokát; Velencze viszont a kezére jutott Cattarót[1]). Velencze ezeken kívül, hihetőleg magának

[1]) Dat. Turini 8-a és 24-a Augusti 1381. Eredetije u. o. E békekötést illetőleg még a következő, eddig ismeretlen okmányok léteznek a bécsi csász. levéltárban:

a) Lajos király megerősítése 1381-ki novemb. 26. Eredeti. — Továbbá: (Dat. in Dyosgeur, in fest. b. Nicolai 1381.). Lajos inti Pál püspököt és társát, hogy miután szándékait jól ismerik, értekezvén a főrendekkel, concludatis facto in eodem, secundum quod conspicietis cedere nostro honon (Cop. dei Comm. VIII, 113).

b) Megegyezés Lajos és Velencze közt, hogy míg az egyházi szakadás tart, a pápát semminemű felmerülhető esetben nem választják békebírónak.

c) Lajos bizonyítványa, hogy a szerződvény szerint Cattaro neki visszaadatott.

d) Kölcsönös egyesség, hogy a békét minden új király s új dogé esküvel erősítse.

e) Lajos nyugtatványa az első évre 1381. aug. 20-án lefizetett hét ezer aranyról.

/) Velencze kérelme 1382-ben a fizetési határnap elhalasztása végett.

g) A magyar biztosok a határnapot az 1382-diki augusztus 30-dikára szabják.

Lajosnak kérelmére, Sz. Pál első remete ereklyéjével kedveskedett[1]).

h) Mária és Erzsébet királynők a békeszerzödvényt Danduló velenczei követ előtt esküvel erősítik meg. Budán, 1383. szept. 5. (Mind ezen okmány létezik: Lib. Factor. VI, 1. kövv.)

i) Lajos király Czicher István titkárt s itélömestert Velenczébe küldi (a felhatalmazás: Dat. Dyosgeur penult m. decemb. 1381. — a hitlevél: Dat. Dyosgeur 2-a Januarij 1382). A király üdvözlete után adja elő a követ, hogy küldője, bízván az új szerződvéuyben, hiszi, quod ipsi Veneti, amici sui, ad complacentias eidem D. regi exhibendas benivolos et gratos se offerent, tőle is viszont azt remélhetvén. Adja tehát elő, hogy a király adósa a paduai úrnak, közös barátjoknak mintegy 50,000 forinttal, melyeket le akarna fizetni. És minthogy a paduai viszont Velenczének adósa; Velencze pedig a magyar királynak évenkint Sz. Istvánnapkor 7000 aranyat köteles fizetni: ideo petit ipse D. Rex, quatenus Dux Consilium et Commune Venetiarum septem annorum solutionem in antea fiendam, quae summa facérét 49,000 ducatorum nomine huiusmodi solutionis debendae Paduae in solutione Venetis fienda defalcare velint. — A velenczei tanács erre hajlandóságát jelenté ugyan; de, — így hangzók a válasz — mivel Carrara adóssága egy harmadát már lefizette, s a második részletfizetés határnapja, is ki van tűzve, min változtatni nem lehet, azért csak a harmadik részletfizetésbe vehetik be a magyar királynak járó adóból a hátralévő 16,666% aranyat. Ezt tehát készek a Lajosnak járó 7000-nyi adóba betudni, s azt a paduainak a harmadik részletfizetés fejében nyugtatványozni. — Lajos követe ebben megnyugodott, csak azt kötvén ki, hogy mi ama 16,666 aranyból a 3. évi adóra fenmarad, azt is most fizesse le Velencze, s így ő az adót 3 évre fogja nyugtatványozni. Velencze megegyezett; s Lajos kiadta a nyugtát 21 ezer aranyról 1382—1384 évekre. Budán 1382-ki apr. 1.

l) Dat. Budae 21-a Martij 1382. Lajos írja Velenczéhez, hogy ama hírt, miszerint Mudatio János Tenedosz kapitánya a várat, (mely vitatárgy volt Velencze és Genua közt, s *a* szerződés szerint Amadé grófnak kezébe vala adandó, míg felette meg nem egyeznek) Amadénak át nem adta, hanem magának tartotta meg, — boszúsan hallá, de hiszi, hogy ez nem Velencze, hanem Mudatio rósz akaratából történt.

l) Több levele Lajosnak, melyekben a velenczei és dalmát polgárok békés közlekedéséről s kölcsönös káraik megtérítéséről intézkedik. Mind ez: Cop. dei Commem. VIII, 112. kövv.

[1]) A követség eljárásának leírásában e tárgyról egyebek közt e

Mi alatt a négy éves velenczei háború ily véget ért, Durazzói Károly is közelebb jutott Nápoly birtokához. VI. Orbán pápa az 1380-ki april 21-kén kelt bullájában, Johannát mint eretneket, s hűbérura iránt mint felségsértőt, Nápolyiéi megfosztottnak, alattvalóit a hűségeskü kötelezése alól feloldottaknak hirdette[1]). Johanna védelemért V. Károly franczia királyhoz folyamodott, s annak öcscsét Anjou Lajost fiúi fogadván, jún. 29-kén örökösévé nevezte.

Orbán pápa ennek következtében családi érdekektől is ösztönöztetve, Durazzói Károlyt Rómába hívta, s miután ez neki ígéretet tőn, hogy trónra jutván, Pregnano Ferenczet, a pápa unokáját, Capua és Amalfi birtokával megadományozza, az 1381-diki jun. 3-kán őt ünnepélyesen nápolyi királylyá koronázta. Károly ezután egy magyar és egy zsoldoshad élén Nápolyba hatolt, s braunschweigi Ottót, Johanna férjét megvervén, mind kettőjöket foglyává tette, utóbb pedig — az 1382-ki május 22-én —Johannát, mivel a királyságról az ő javára lemondani egyátalában nem akart, megfojtatta[2]). így boszúlta meg a végzet Johannán férjének, az ártatlan Endrének meggyilkoltatását. Károlynak, bár Lajostól újabb segedelmet is nyert[3]), még sokáig kelle országáért küzdenie az ellene nagy erővel harczoló Anjou Lajossal, mígnem őt a halál az 1384-ki októberben ettől is megszabadította. De miként utóbb látni fogjuk, Károlyt is elérte a Lajos előtt mondott esküje megszegésének büntetése.

pontot, olvassuk: Petit D.Rex, quatenus velint ipsum per litteras eorum certificare de integritate corporis S. Pauli primi heremitae. Nam in uua manu dicti corporis trés digiti non habentur. Cop. dei Commem. VIII, 139. Ld. ezen ereklyéről bővebben Toldy Ferencz: A magy. irodalom története 1852-ki 2-dik kiad. II, 168.

[1]) Raynaldnál: Annál. Eccl. 1380. évhez n. 2. Fleury: Hist. Eecl. XXIV, 351.

[2]) Theod. de Niem. Cap. 21—24. Leibnitz: Script, rer. Brunsw. 11, 53. kövv. Fleury: Hist. Eccl. XXIV, 354.

[3]) Ld. okmányait Luciusnál: i. h. 400. kövv.

VII. Kelemen ellenpápa értesülvén, hogy Durazzói Károly a magyar király segedelmével támadta meg Nápolyi, a miatti boszúból is Lajos ellen, hogy nem őt ismeri el pápának, Vladiszláv, volt gnievkovi herczeget, ki, mint említők, néhány évvel elébb tíz ezer forintért s egy magyar apátságért minden igényeiről lemondott volt, az 1381-ki okt. 1-jén szerzetesi fogadalmaitól feloldván, felszabadítá, hogy Lengyelországot magáévá tegye [1]). Ez, nem kevésbbé mint ama zavarok, melyeket néhány féktelen úr nem szűnt meg ápolni azon országban, arra intek Lajost, ki erejét naponkint fogyni érezé, hogy határozottabban intézkedjék lengyelországi utódjáról. Az 1374-diki kassai gyűlésnek csak az volt végzése, hogy a lengyelek az örökösödést Lajos leányaira is kiterjesztik; de hogy Mária-e vagy az ifjabb Hedvig legyen ott örököse, az iránt sem akkor, sem 1381-ben, midőn Lajos a lengyeleket némi közigazgatási ügyek elintézése végett Budára hívta volt, semmi sem határoztatott. Lajos azt óhajtván, hogy mind a két ország idősb leányára s ennek jegyesére, Zsigmond herczegre szálljon, e dolog elintézése végett a lengyel rendeket az 1382-ki julius 25-kére Zólyomba országgyűlésre hívta. A lengyelek nagy számmal jelentek meg, s megértvén a király kivánatát, teljes készséggel hódoltak a tizenöt éves Zsigmondnak. Lajos őt ezután a lengyel urakkal s egy magyar had kíséretében mindjárt átküldé Lengyelországba, hogy a királyi várakat kezéhez vegye, és az engedetlen Szemovit, maszovi herczeget megfenyítse[2]).

És ez volt Lajosnak utolsó kormányműködése. Agyülés után mindinkább gyöngélkedvén, Nagyszombatba vonult, mintegy a magányban készülendő közeledni érzett halálára. Előérzete valósult: a dicső király szept. 11-dikén megszűnt élni. Tetemei Székesfehévárott a nép őszinte könyei közt

[1]) VII. Kelemen bullája Cod. Dipl. IX, 5, 493.
[2]) Dlugoss: Lib. X. 67.

tétettek le a székes egyház mellé általa épített kápolna sírboltjába Anyja, Erzsébet, őt csak két évvel előzte meg a halálban.

IV.

Lajost az utókor **Nagy** melléknévvel tisztelte meg, és k^^nya ő azt teljes mértékben megérdemlette. Ő, korának fejedelmei jelleme, közt kétségkívül legkitűnőbb, magas egyéniségének tiszteletére egyaránt kényszerített barátot és ellenséget, — szintúgy alattvalóit, kik magán és nyilván életének szemmel látó tanúi valának, mint a külföldet, hova jellemének s tetteinek híre, vagy a hova nyomatékos befolyása elhatott. Ama szeretetteljes hódolatot, melyet alattvalóitól s általában mindazoktól, kik vele érintkezésbe jutottak, s ama dicsőítést, mely nevéhez európaszerte csatlakozott, leginkább azon jellemsajátság szerezte meg neki, melyet lovagiasságnak szoktunk nevezni. Ő lovagias király volt a szó teljes értelmében, a vallásosság hő buzgalmával, a vitézség regényességével, a nőnem iránti tisztelet egész bensőségével. Egynémi vonás ebből már atyjában, Károlyban is létezett; de Lajosban mind ez sokkal mélyebb alapokon nyugvók. Vallásosságát, nem, mint Károlyban, a külső, lélektelen áhitatossági gyakorlatokban való túlzás, hanem a szív jámborsága, emelkedettsége bélyegzi, s azon csüggedetlen buzgalom az egyház terjesztésében, melyért őt a pápa „az egyház zászlótartójának'* czímével tisztelte meg, és azon korával együtt növekedő hajlam i. contemplativ életre, melynek élvezése végett, mikor csak kormánygondjai engedék, a magányba óhajtott vonúlni. Buzgalmát az egyház iránt még azon igazságtalan ítélet sem volt képes meghűteni, melyet a szentszék a nápolyi ügyben mondott. Vitézségét ő nem lovagi játékokban, hanem komoly viadalban, a harcztéren tűntette ki; és népe szintúgy magasztalta őt a Canosa és Aversa falai alatt elkövetett fényes

[1]) Juan. Arch. Küküll Turóczynál: III, Cap. 55.

tetteiért, mint tisztelte és csodálta emberszeretettel párosult bátorságát a hullámborította ifjú megmentésében. Erkölcseiben feddhetetlen, a nőnem iránti gyöngéd tiszteletét ő anyja s neje iránti határtalan szeretete s engedékenysége által tanú sítá. E szeretetreméltó, kedélyes jellemvonásait, melyek által, mint ember mindenki szívét megnyerte, az uralkodónak önzetlen, szigorú igazságszeretete, királyi kötelességeinek teljesítésében népe javát szomjazó lelkiismeretes, fáradhatatlan buzgalma, a hatalom gyakorlatában példás szerénysége és mérsékeltsége egészítik ki. „Soha sem láttam — úgymond az ő magas egyéniségének bámulására ragadtatott pápai követ 1372-ben a császárhoz írt levelében — soha sem láttam fejedelmet, ki annyi nagysággal és hatalommal ennyi szerénységet s alázatosságot párosítana“; és — mond egy más levelében — „én e királyban a jónál, az erénynél egyebet nem tudtam észrevenni“.

E magasztos egyéniségnek szükségkép nagy hatást kellett gyakorolnia az országra is, melyet negyven évig igazgatott, a szomszéd tartományokra is, melyek befolyását érezték. 0 nem volt ugyan egyike azon egyéniségeknek, melyek nagyravágyásukban a fél világot lángba borítva, a létező állapotokat halomra döntve, lángszellemök rendkívüli hatalmával új irányba terelték a világ történetét; de hatástalan még sem maradt kormánya, kivált a belügyekre. Szerény, mérsékelt, önzéstelen, ő inkább a szív jósága, mint a lángelme hatalma, inkább a kormányára bízott népek zajtalan boldogítása, mint a létező viszonyok félforgatása s egy új korszak teremtése által érdemié ki magának a nagy melléknevet.

Bár az adriai, a balti s a fekete tenger hullámai vetettek határt roppant birodalmának: ő e nagy hatalommal nem gyakorlott önzőleg igazságtalan nyomást a szomszéd népekre. Külviszonyaiban, mint kormánytörténetéből láttuk, inkább egyeztető, békéltető szerepet játszva, háborút csak akkor kezdett s addig viselt, midőn s meddig azt birodalmának érdeke vagy fejedelmi becsületének tekintete múlhatatlanná

tette. S midőn ily eseteken kívül vont fegyvert, például a Viscontiak. vagy Károly császár ellen, azt is csak igazság-szereteténél fogva cselekedte, hogy az ártatlant a rabló ellen, a gyöngébbet a hatalmasabb önzése, igazságtalan nyomása ellen védelmezze.

Kormányának összes viszonyait s hatását tekintve, alig találunk politikájában egyéb gáncsolandót, mint az aldunai melléktartományok iránt való magatartását kormányélete első felében. Ő, miután e tartományokat, melyek az utolsó árpádfiak zavarteljes kormánya, s az azok kihalta után beállott anarchia alatt az országtól elszakadtak, ismét meghódoltatta, inkább csak azok vajdáit, fejedelmeit ügyekezett kedvezéséi, vagy ha ezek hatás nélkül maradtak, fenyegetései által személye iránt hűségre, ragaszkodásra bírni; de elmulasztó magukat a tartományokat egynémi intézmények által szorosabban az anyaországhoz kapcsolni, azoknak érdekeit ezével egygyé olvasztani s magukban ama népekben gerjeszteni rokonszenvet a magyar korona uralma iránt. Sőt e tekintetben kellettnél többet hallgatva a pápa ösztönzéseire, térítő buzgalma által, mely néha erőszakos eszközökhöz is nyúlt, e tartományok ó-hitű, ősi vallásukhoz féltékenyen ragaszkodó népeiben oly idegenséget támasztott a magyar uralom ellen, hogy azok már az ő életében is többször lázongtak, halála után pedig egyenkint elszakadoztak az anyaországtól. De, ha igazságosak akarunk lenni, még erre nézve is nem annyira az ő személyes nézeteiben, mint a kor elveiben, türelmetlen szellemében találjuk a hiba okát.

Minden tekintetben jótékonyabb, maradandóbb volt Lajos hatása az ország belső állapotára. A királyságnak, mely tekintélyét az utolsó árpádfiak alatt oly nagyon elvesztette, hogy III. Endre [alatt már törvényt kellett alkotni, miszerint a királyt mindenki tisztelni köteles, — s mely csak Károly alatt kezdett ismét erősödni, Lajos a maga egyéniségének tiszteletre s csodálatra ragadó nagysága által nálunk eddig alig ismert fényt és erőt kölcsönzött. Lovagias, szép

jelleme, igazságszeretete, bőkezű adakozása által oly népszerűséget szerzett magának a nemzetben, minővel Sz. László óta egy királyunk sem dicsekedhetett. A nemzet, mely őt jóságáért szerette, szigorú igazságszeretetéért tisztelte, s teljesen meggyőződött, hogy törekvése főleg a közjóra céloz, még azt is szótlanúl tűrte, hogy hosszú kormánya alatt kettőnél több országgyűlést nem tartott s reformjait legfölebb az országtanács hozzájárultával hajtotta végre. Néhányszor még rendkívüli adót is szedetett a nélkül, hogy e végett országgyűlést hirdetett volna, egyedül az országtanácsból adván ki rendeletét. De, bár kormánya e tekintetben nem ment is minden önkénytől, annak nyomára sem találunk, hogy a nemzet ez ellen valaha felszólalt volna. A nemzet büszke volt a maga lovagias, nagy királyára, bizodalomteljes annak jó szándékaiban, s annyira meggyőződve a maga érdekeinek összhangzásáról királya érdekeivel, hogy ezen önkényt semmi tekintetben nem látta súlyosnak, vagy károsnak magára nézve. Sőt annyira azonosította magát szeretett királyával, hogy ennek követei egykor, mint tudjuk, minden előleges jelentés nélkül, önmaguktól háborút üzentek Károly császárnak, mivel a király becsületét megsértette. Más időkben, más királyok országgyűlést kényteleníttettek összehívni, midőn derék hadat akartak vezetni a külföldre. Lajosnak egyszerű rendeletére is engedelmeskedett a nemesség; mert ám ő rendeletét avval indokolhatta, „hogy hiszen tudjátok, s nyilván való dolog, hogy mi eddigelé minden kívánságtokat teljesítettük, és isten segedelmével ezután is akarjuk teljesíteni[44]. A mennyire különválasztani látszott Károly avatkozó külpolitikája által a nemzet érdekeit a királyi család érdekeitől, szintannyira egygyé olvasztotta azokat viszont Lajos, ki még a szerződésileg reászállott lengyel koronát is vonakodott elfogadni, mivel félt, hogy gondjait megosztva, magyar királyi tisztének azontúl nem fog eléggé megfelelhetni. Ily királynak nem vehette rósz néven a nemzet, ha a zajos országgyűléseket mellőzve, némi tekintetben önkénye-

sen kormányzott, s egyedül királyi hatalmánál fogva rendelkezett.

Ha Lajos kormányát az újabb államtudomány alkotmányos elveihez mérve akarnók bírálat alá venni, kétségkívül egynémi gáncsolandót fognánk abban feltalálni. Hibáúl jelölhetnénk ki, például, hogy ő mellőzve, az akkoron még az ősnépgyülések bélyegét viselt, közönségesen zajos országgyűléseket, csak az urakból szerkesztett s könnyebben vezethető országtanács hozzájárultával szokta volt az ország legfontosabb ügyeit is elintézni. Mondhatnánk, hogy midőn ekként a nemesség tömegét, az akkori legális nemzetet, a trón ezen legerősebb támaszát, mellőzte, s a főnemesség hatalomkörének tágítása által az oligarchiát erősödni engedte, tulajdonképen a királyi hatalom alapját gyöngítette. Mondhatnánk, hogy hiba volt, a főnemesekben mind meg annyi kis királyokat teremteni a trón körül, kiktől tartania lehet vala, hogy ha majd az ő erélyes karja, tiszteletet parancsoló egyénisége nem lesz többé a kormányrúdnál, ezen kis királyok könnyen visszaélhetnek hatalmukkal szintúgy a trón tekintélyének, mint a nemzet javának kárára; — hogy tehát országgyűlések sűrűbb tartása, a helyhatósági intézmények bővebb kifejtése által inkább megszorítania kellett volna «z oligarchiát, stb. De nem kell felednünk, hogy ezen újabbkori államtudományi theoriák akkoron még egészen ismeretlenek voltak, s hogy Lajos nem talált kormányra léptekor egy tabula rasa-t, hogy ő csak a létező elemekből, a körülmények mutatkozó szükségletei szerint, a viszonyok által kimutatott irányban, fejthette tovább a kormánya alá jutott nemzet állapotait. S e tekintetben kétségkívül nagy eredményeket tűntet elé Lajos kormánylata.

A legégetőbb szükség gyanánt merült fel a nemzet közéletében Lajos kormánya elején a honvédelem újjá alakítása, vagy inkább, mivel az átalakulás már folyamatban volt, annak gyorsítása. Az elbeszéltekből tudjuk, hogy a régi honvédelmi rendszer két fő elemből állott: a nemzeti derék-

hadból, melyet az összes nemesség alkotott, s a királyi hadból, mely a várkatonaságot foglalta magában. Tudjuk azt is, hogy e két elem utóbbika, a várszerkezet, II. Endre kora óta mindinkább enyészetnek indult, s az Árpád-ház kihaltakor alig volt annak még némi maradványa. E rendszer régi alapjai, a várjószágok nagyobb részben az urak birtokába jutván, a hon védelmének ezen része a királyról szükségkép az urakra háramlott. De az önző urak a hatalmat, mely földbirtokuk s jobbágyaik számának megszaporodása által közökbe jutott, nem annyira a király támogatására s az ország védelmére, mint féktelenkedésre, belháborgásokra fordították, s a királyok, midőn külháborút kelle viselniök, bajosan tudták őket egyesíteni zászlaik alatt. E tekintetben, a királyi haderő szaporítására, mint láttuk, már Károly is tett egynémit: kedvezéseket, kiváltságokat osztogatván az uraknak, hogy őket haderejökkel szükség idején maga körül összegyüjthesse. E csapatok, e zászlóaljak, melyeket ekként az egyes urak a királyi zászlók alá hoztak, az olasz bandiera szóról mindinkább bandériumoknak kezdenek neveztetni.

Még Lajos kormányából sem találunk törvényeket, sőt még erre vonatkozó királyi rendeletek sem igen jöttek eddigelé napvilágra: kétségtelen mindazáltal, hogy ezen banderiális szerkezetet már a háborúiban annyi dicsőséget aratott Lajos fejlesztette azzá, minőnek azt a Zsigmond alatt kelt okmányokban találjuk. E fejlemény, röviden szólva, abból állott, hogy minden királyi fő tisztviselő, bizonyos mennyiségű sót — salariumot — kapott a királyi kamarából, annak árulási szabadalmával; s e jövedelemből aztán egy vagy két zászlóaljat tartozott kiállítani a király rendelkezésére; e zászlóaljak tiszti bandériumoknak, magok e főtisztviselők azontúl az ország zászlósainak neveztettek. Egy bandérium rendesen 400 vitézből állott. E tiszti bandériumok mellett álltak a főpapok és a magános urak bandériumai. A főpapok mindenike tized jövedelmeinek arányában kötelezteteti vagy egész vagy fél vagy még kisebb rész-bandériumot kiállítani. A

magános urak közöl az lett zászlós úrrá, ki legalább egynyolczad bandériumot, tehát 50 vitézt állított ki saját költségein. Ezek egyebek közt ama kiváltságban részesültek, hogy csapataikat saját zászlaik alatt vezethették a táborba, s tagjaivá lettek a kir. tanácsnak, mely most, midőn országgyűlések nem tartattak, oly fontos szerepet játszott az ország kormányában. Sokan ezen urak közöl, kiket ba rones, magnates czímen neveznek emlékeink, javaikra is kiváltságot nyertek a főispán s a vármegye hatósága alól. A főpapok és magános urak e hadállítási kötelességének könnyebb teljesítése végett alapította meg Lajos a kilenczedadót, melyről fentebb szóltunk. — A honvédelem másik eleme, a tulajdonképen úgynevezett nemzeti derékhad, ezentúl vármegyei bandériumokra oszlott, azaz, megyénként, a vármegye zászlói alatt ment, de ezentúl is egyedül védő háborúban, a táborba. E vármegyei bandériumok alkotó részét tették a kisebb birtokói nemesek, s azoknak bizonyos számú jobbágyai, legtöbbször 20 jobbágy után egy, kiknek fölszerelésére a nemesség jobbágyai számának arányában, vagy tulajdonképen e jobbágyok adóztak a vármegyének. A vármegyei bandériumoknak a főispán lett közvetlen vezére.

Miként már a mondottakból is gyaníthatni, a vármegyék szerkezete e banderialis rendszer megalapítása következtében lényegesen megváltozott. A főispán hatósága az előtt csak a várkatonaságra s a várnépre terjedt ki; a nemesség, kivéve egyedül a tized- s pénzváltási ügyeket, mikben a főispántól függött, egyenesen a király s ennek főtisztviselői a nádor és az országbíró hatósága alá tartozott; csekélyebb ügyekben pedig a saját kebeléből maga által választott megyei bíráktól vette az ítéletet. A banderialis szerkezet kifejlése következtében a nemesség is függővé lett a főispántól, eleinte ugyan csak a hadügyben, utóbb lassankint az egész igazgatás tekintetében. De ezóta a főispán mellett nemcsak ama szabadon választott megyei bírák is helyet foglaltak, hanem kifejlettek lassankint a vármegyei gyűlések is; mert

a főispán minden fontosabb ügyben köteles lőn előleg tanácskozni a vármegye nemességével. Es így fejlett a vármegye, mely eredetileg honvédelmi intézmény volt, lassankint municipalis, helyhatósági intézménynyé. Mi volt tulajdonképen Lajos alatt a főispán hatósági köre, ekként olvassuk egy 1352-ki levélben, melynélfogva a király Szirmay Miklóst Ugocsa vármegye főispánjává nevezte. „Ő egyebek közt a következőkre lesz köteles: hogy jogaitokban, szabadságaitokban mindnyájatokat megtartson s megvédjen; szorgalmasan őrködjék, hogy fiscusunk és kamaránk jövedelmei a vármegyéből nekünk hűségesen beszolgáltassanak; és hogy rendeleteinket s parancsainkat a vármegyében létezők által megtartassa, és aztán, hogy a só- és pénzügynek és tisztviselőinknek javát, előmenetelét védelmezze". A vármegyei gyűlések Károly alatt még ritkábban, s csak az ő különös engedelméből tartathattak. Lajos alatt azokat a főispán minden szükség alkalmából saját hatalmánál fogva is kihirdethette; míg végre lassankint időszakiakká fejlődtek. E gyakoribb vármegyei gyűlések elevenséget hoztak a nemzeti nyilvános életbe s némi kárpótlásul szolgálhattak az elmulasztott országgyűlésekért.

Az idézett okmányból látjuk, hogy a főispán hatósága némileg még a királyi városokra is kiterjedt. De ezen községek, melyek növekedő iparuk s kereskedelmük által nagyobb jólétre jutván, mind bőségesebb forrásaivá lőnek a királyi jövedelmeknek, kiválólag érezték Károly s még inkább Lajos kedvezéseit azon szabadalmakban, melyekkel felruháztattak, s melyeknél fogva egyenesen a főtárnokmester hatósága alá rendeltetvén, mindinkább az ország negyedik rendévé lőnek. Számos város e két királynak köszönhető szabadalmait, Bártfa pedig még alapítását is Lajosnak. Nevezetes a városok történetében az, hogy a ez éhintézetek, miket kivált a nyugattal sűrűbb közlekedésben lévő szepesi és erdélyi szászok honosítanak meg, e korban terjedtek el és szabályoztattak czélszerűbben. Lajos 1376-ban több ideig

Erdélyben időzvén, a hét szász-szék követeiből s a községek elöljáróiból bizottmányt alakított, mely az erdélyi püspök s egy királyi képviselő elnöklete alatt a czéheket szabályozta. E czéhintézetek nagy hatást gyakoroltak a városok kifejlésére mind a polgári szabadság, mind az ipar tekintetében: azon municipalis, önigazgatási elem, mely a czéhekből kifejlődött, s azon politikai jelentősség, melyre e testületek a városok kormányában emelkedtek, a józan és szigorú erkölcsösség, melyet az intézet szabályai tagjaitól követeltek, a vetélkedés végre, mit az intézet szelleme elősegített, nem kevesbbé emelte az ipart, mint magukat a városokat.

Lajos hosszú kormányát minden egyéb érdemei mellett kiváltképen az igazságszolgáltatás szigorú törvényszerűsége s a közigazgatásban tanúsított lelkiismeretes buzgalma tette nagygyá, dicsővé, áldásdússá. Az igazságszolgáltatásban atyja nyomdokain indulván, az általa eltörlöttordaliák, istenítéletek helyébe állított helyesebb törvénykezési formákat Lajos több tekintetben tökéletesítette, az igazság kiszolgáltatását gyorsította. Polgári pörökben még a papságot is a főispán s a vármegye, — birtokpörökben pedig a nádor törvényszéke alá vetette. Az egyházak menedékjogát, mely sokszorta több esetben védte méltatlanúl a bűnöst az igazságos büntetés ellen, mint az ártatlant igazságtalan üldözés ellen, teljesen megszűntette; s mint már fehtebb említettük, a papságnak megtiltotta átokkal sújtani azokat, kikkel pörlekedők. Az uraknak patrimoniális hatóságát jobbágyaik felett Lajos is meghagyta ugyan, miként kormánya elején találta volt, de a szabad költözködési jog fentartása által őket még is lehetőleg védte uraik önkénye ellen. A magánjog rendszerbe állításáról — kivéve némely várost, hielyekben a lőcsei törvénykönyv lőn divatossá, — még ugyan nem volt szó ezen korban, s az országgyűlések törvényein kívül az ősi törvényes szokások szolgáltak jobbára zsinórmértékűi; voltak azonban már férfiak, egy neme az ügyvédeknek, kik a joggal, törvényekkel foglalkodtak („viri literati . . . sapien-

tes tam in iure, quam in facto et regni consvetudinibus“ úgymond egy 1372-diki okmány). A pécsi egyetem felállása óta a római jog is divatba kezdett hozatni, miként az akkor szerkesztett „Formulae solennes Styli“ bizonyítják. Méltó megemlíteni a törvénykezési eskü alakját a határkérdéseknél: a papi tanúk kezeiket mellökre téve papi hitökre, lelkiismeretűkre, — a világi tanúk, fegyvereiket letévén, saruikat levetvén, egy marok földet emeltek fejeik fölébe, s így esküvének a földre.

A közigazgatás rendesebb kezelése végett Lajos a királyi kanczellériát czélszerűbben szabályozta. Az igazgatás jogszerűsége mindig egyike volt legfőbb gondjainak. 0 e végett az ország külön részein majd conventeket, majd egyes személyeket bízott meg, kik őt rendeletéinek, miként történt végrehajtásáról értesítenék ’). Sőt, nehogy a nép törvénytelen adókkal terheltessék, igazságtalan ítéletekkel zaklattassék, vagy a kényuraktól megkárosíttassék, gyakran álruhába rejtezve látogató meg a községeket, tudakozódok a tisztviselők felől s lepte meg azokat tiszti foglalkodásaik között. Ilyenkor néha még a király felől való véleményeikről is kikérdező az őt nem ismerő alattvalókat, s „az együgyűek feleleteiből javítgató aztán kormánya hiányait[1]·.

Hol a király ily buzgón, ily lelkiismeretesen teljesíti népboldogító tisztét, ott igazságtalanság, erőszak, féktelenség, önkény nem talál tért a nép zaklatására; ott a rend, a jog és törvény uralma nagyra, kicsinyre egyaránt kiterjed; sértetlen a közbátorság, virágzik az ipar s kereskedés; ott a béke és jóllét áldásai közt él és gyarapodik a boldog nép. És ilyféle társadalmi aranykor terjedt el Lajos negyven éves kormánya alatt Magyarország virányain. Az ipar s kereskedelem e korban nálunk eddigelé még soha sem ismert virágzásnak indult, minek nemcsak az volt oka, hogy Lajos az

[1]) Ld. ennek példáit Cod. Diplom. IX, 2, 67. kövv. Kovachieh: Suppl. ad Vest. Comit. I, 280.

igazságot szigorúan s gyorsan kiszolgáltatta, hogy az útakat rablóktól, fosztogató kény urak tói mindenfelé bátorságba helyezte; nagy gondja volt Lajosnak arra is, miképen fogadtatnak külföldön ti honi kereskedők, s viszont birodalmában a külföldiek. Ő mind a szomszéd hatalmakkal, mind több egyes, külföldi nagyobb kereskedő városokkal többféle kereskedelmi szerződéseket kötött, melyek által kedvezéseket biztosított birodalmában a külföldieknek, kedvezéseket nyert a külföldön a maga alattvalóinak. így lőn, hogy mind honi kereskedőink sűrűn kezdők látogatni a távoliabb külföldet is, mind a külföldiek nagy számmal jártak be Magyarországba; sőt számos német s olasz iparos család állandólag is megtelepült a hazában. Több városaink, kivált Brassó, Szeben, Besztercze, mind meg annyi rakhelyei lőnek a levantei kereskedésnek, mely ez időben ismét nagy részben Magyarországon keresztül vette útját stb.[1]).

A király őszinte, buzgó vallásossága a hitéletnek is több elevenséget és bensőséget. kölcsönözött. Mi egyéniségét oly vonzóvá, oly szeretetreméltóvá tette, a lovagiasság, vallásos irányában is teljesen ki volt Lajosban fejlődve. És példája, e tekintetben annál hatékonyabb volt népére is, minthogy benne a vallásosság külső nyilatkozataival a szív tisztasága is összhangzásban létezett. Az urak s nemesek, kik szeretve tisztelt királyukban a lovagiasság példányát vetélkedve utánozták, ebben is követőivé lőnek, s vallásosságukról, a hit és egyház iránti ragaszkodásuk és adakozásuk számos nyilatkozatairól eléggé tanúskodnak e kor emlékei. Az urak, s jobb birtokú nemesek udvaraikban papokat, szerzeteseket kezűénck tartani, kik nekik tanácsadókúl, titkárokul szolgáltak, őket útjaikban követték, ételüket s italukat megáldották, fegyvereiket, ruháikat, egész környezetüket megszentelték; lelkiismeretűk szavának ébred é-

[1]) Az ipar s keresked. történetét e korból Id. bővebben Horváth Mihály. Az ipar és keresk. tört. Magyarországban a XVI-dik század elejéig. Történettud. pályamunkák. II, 246. kövv.

sekor őket meggyóntatták, velők acanonica hóra kát elmondották.

Lajosnak dicső, fényes, áldásdús kormánya a mellett, hogy alattvalóiban a nemzeti érzetet fölmagasztalta, a társadalmi erkölcsök és szokásokra is nemesítőleg hatott. A magyarnak még mindig keleties erkölcseibe a finomabb olasz miveltségnek is beoltattak némely virágai, s e vegyület csak előnyére lehetett a nemzeti erkölcsöknek. A királynak csodált lovagias egyénisége, a Visegrádról Új-Buda hegyére áttett királyi udvar csillogó fénye s míveltsége, — melynek oly híre volt a külföldön is, hogy több szomszéd fejedelem nyereségnek tartá leányait ott neveltetni, s melybe a mindkét nemű legelőkelőbb honi ifjúság nagy számmal fölvétetett, — továbbá, a számos hadjáratok kivált Olaszországba, a gyakori fényes követségek Európa különféle udvaraihoz stb. kétségen kívül nagy befolyást gyakoroltak az erkölcsök, szokások nemesítésére, a társadalmi élet finomítására. Ezt pedig nagy mértékben előmozdította az is, hogy a külfölddel való gyakori érintkezésben fölébresztett kényelemvágyat s az udvar pompája által fölingerlett fényűzést a felvirágzott ipar s kereskedés bőségesen kielégíthette.

ÖTÖDIK FEJEZET.

I. Mária, II. Károly pártkirály és Zsigmond országlata. 1382-1397.

I.

Nagy-Lajos halála után idősb leányának, Máriának trónöröködési joga közönségesen elismertetett[1]). Az ország rendei, kik a dicsőült tetemeinek eltakarítására Székesfehérvárott nagy számmal gyűltek össze, hálából is az elhunyt atya iránt, mindjárt a temetés utáni napon, szeptember 17-kén, hűséget esküvének Máriának, s őt egyező akarattal királyuknak koronázták: jelenteni akarván ez által, hogy az egész királyi hatalmat s felséget reáruházták. Minthogy azonban Mária még csak tizenkét éves volt, nagykorúságáig az ország kormánya anyjára, Erzsébet királynéra, bízatott, ki már a beteges királynak utolsó életévében is osztozott a közügyek igazgatásában. Az ország nagyjai közt tisztségére, személyes tulajdonaira nézve legkitűnőbb volt Garay Miklós nádorispán, kit Lajos 1354-ben még mint fiatal embert alacsonyabb helyzetből emelt volt macsói bánná, 1376-ban pedig nádorrá. Bátorsága, ügyessége, jellemszilárdsága s hű ragaszkodása a királyi családhoz őt legkedveltebb emberévé, mindenható tanácsosává, tették a kormányzó királynénak;

*) Nobisque iure successorio et ordine geniturae coronam et solium dicti regni Ungariae, ac sceptra regiminis ipsius Genitoris nostri feliciter adeptis... mond Mária egy 1383. levelében Katonánál XI, 27.

büszkesége, határtalan nagyravágyása, melynél fogva vetélytársat maga mellett nem tűrt, s a többi zászlós urakat befolyásuktól kevés idő alatt megfosztotta, számos urat nemcsak ellene, hanem a neki maga mellett oly nagy hatalmat engedő anyakirályné ellen is fölingerlett.

Alighogy híre futottt Lajos halálának s Mária megkoronáztatásának, a birodalom déli részein, különösen Horvát- és Bosnyákországban már is borongani kezdett. Emitt Tvartkó, az elhunyt Lajos kegyelméből Bosnyák- és Kácz-ország királya, Erzsébet anyakirálynénak közel rokona, a khulmi tartományt magához ragadta [1]). Horvát- és Dalmátország állapota is aggályokra adott okot; mert bár Zára már októb. 8-kán hűséget fogadott a királynéknak, de, talán épen e követek előadása után, Erzsébet szükségesnek látta, Bessenyei János veszprémi főispánt kormánybiztosként Horvát- s Dalmátországba küldeni, hogy e tartományok hűségét s belbékéjét biztosítani ügyekezzék [2]). A zavargás azonban egy ideig nem tört ki nyilvánosan.

Míg a déli tartományokban ekként csak lappangva terjedt a lázadás tüze, éjszakon, különösen Hallosban és Lengyelországban még aggasztóbb jelenetek merültek fel. Hallosban öt magyar várnagy a hűségökre bízott várakat kevéssel Lajos halála után Lubart lithván fejedelemnek nagy összeg pénzért gyalázatosán elárulta. A királyné nagy szigorral büntette a vétkeseket, minden javaikat elfoglalván,, s Lajos törvényei ellenére minden nemzetségeiket becsteleneknek nyilvánítván [3]). E szigor kétségkívül Garay nádortól származott; de a harag és gyűlölet, mely e miatt a bűnhődtek rokonainak s barátainak szívében boszút forralt, nem csak Garayra, hanem Erzsébet királynéra is kiterjedt.

E belbajokhoz járult, hogy a lengyelek, az ifjú Zsig-

[1]) Pray: H. R. Hung. II, 139.

[2]) Paulus de Paulo: Memóriáié Schwandtnernél: III, 724, Lucius: Lib. V. Cap. 2. U. o. 404. kövv.

[3]) Dlugoss: Lib. X, 69.

monddal mindinkább elégületlenek, szintén lázongani kezdének. A nyugtalanság most is a nagy-lengyelországi uraktól származott; kik miután Zsigmondtól többszöri kérelmeik után sem nyerhették meg, hogy a gyűlölt Domaratát, tartományuk főkapitányát, mással váltassa fel, a többi lengyel urakat is reávették, hogy közügyeik elintézésére sz. Katalin napján egy nagy gyűlést tartsanak. Sokan azt kívánták, választassák királylyá Szemovit, maszovi herczeg, s ennek jegyeztessék el Hedvig, Lajos ifjabb leánya. Ezeknek kívánsága szerint oly végzést alkotott a gyűlés, hogy fen akarják ugyan tartani a Lajossal kötött szerződést; de leányai közöl csak azt ismerendik el királyokul, ki férjével együtt benn fog lakni országukban. E határozattal követek küldettek Erzsébethez, kik őt megkérnék, hogy válaszát ne mulasztaná el tudatni a rendékkel, kik sz. Miklós napján Viszliczán közönséges országgyűlést tartandanak. Erzsébetet hírek, említett egyéb bajai közt igen kellemetlenül lepték meg. De más részről e tényt jó alkalomnak látta, Mária leányának kezéről másként rendelkezni. Az anyakirályné, ha nem ellenkezett is Lajos akaratával, midőn ez Máriát 1380-b?.n, Zsigmondnak eljegyezte, nem örömest látta e házasságot, kivált miután azóta a magyar udvarban nevekedett Zsigmondot ismerni tanulta. A Lengyelországban történtekből látván, hogy a rendek ott Zsigmondot nem fogják elismerni királyuknak; más részről pedig azt sem akarván tűrni, hogy Lengyelország Magyarországtól elszakasztassék: arról kezdett gondolkodni, hogy Mária leányának más férjet szerezzen, kit a lengyelek is örömestebb lássanak Zsigmondnál. Ennélfogva Imre egri és János Csanádi püspököket két világi úrral Viszliczára küldvén, megizente általok a lengyeleknek, hogy Zsigmondot nem akarja rájok tolni; de mást se ismerjenek el addig királyuknak, míg leányairól végleg nem határozand. A lengyelek, a fölötti örömükben, hogy a könnyelmű s fiatalsága daczára már is ledér Zsigmondtól megmenekültek, ideiglen megnyugodtak a királyné üzeneté-

ben, Zsigmond ezután magyar kíséretével együtt odahagyta Lengyelországot[1]).

A béke azonban nem sokáig tartott Lengyelországban. Néhányan még mindig pártolták Szemovit herczeget; mások Domaratát a gnesznai főkapitányságban tűrni nem akarván, ellene fegyvert fogtak. Míg ekként a belháború kitört, a többi urak gyakori követségekkel sürgették Erzsébetet, küldené át nekik valamelyik leányát, hogy őt valamely, az ország előtt kedves fejedelemmel házasítván össze s emelvén a trónra, a belzavaroknak véget vethessenek; mert a trónt a belviszályok miatt tovább nem hagyhatják üresen. Erzsébet mind súlyosbodó körülményei közt nem vélte tovább mellőzhetni a lengyelek e kérelmeit. Benedek veszprémi püspök és két világi úr által tehát megizente nekik az 1383-ki február végén Szirádiában tartott gyülésökre, hogy'őket a Máriának és Zsigmondnak tett hódolat kötelezése alól feloldozza, úgy mindazáltal, hogy fiatalabb leányát Hedviget s ennek jegyesét Vilmos osztrák herczeget ismerjék el királyuknak. ígérte egyszersmind, hogy Hedviget megkoronázása végett husvét táján hozzájok küldendi; de azután őt ismét visszaküldetni kívánja, hogy a gyönge gyermek három évig még anyai gond alatt neveltessék.

De az osztrák Vilmos nem tetszett a lengyeleknak; s a követek hosszú, zajos viták után oly válaszszal eresztettek vissza: hogy a rendek készek ugyan a szerződések szerint Lajos király leányai egyikét elfogadni; de hazájukat a notion növő zavarokban elveszni nem engedhetik. Ha tehát Hedvig herczegné a jövő pünkösdig hozzájok jő s a számára általok választandó férjjel bennmarad, s e mellett Lengyelországhoz még Galiczia is visszakapcsoltatik: készek őt megkoronázni; különben mást választanak királyukká. E határozott válasz megdöbbenté Erzsébetet; visszaüzen tehát, legyenek békével, még az év folytában maga viendi el Hed-

[1]) Dlugoss: Lib. X, 69. kövv.

vígét. Az anyakirályné pünkösd táján valóban útnak indult leányával, de csak Kassára. Innen átüzen a lengyeleknek, hogy szívesen menne hozzájok; de a vízáradások miatt útját nem folytathatja: küldenének hozzá tehát felesebb számú urakat, kikkel Kassán végezhessen. A lengyelek engedtek kívánatának; s a Kassára átküldött hat lengyel úr oly szerződést kötött a királynéval, hogy Hedvig a jövő Sz.-Márton napra Krakóba vitessék, s egy a nemzet által választandó férjjel keljen egybe. Ha Hedvig örökös nélkül halna meg, Lengyelország Máriára s örököseire, — ha viszont ez halna meg elébb, Magyarország szálljon Hedvigre s örököseire; s ekként a két ország közti kapocs továbbra is fennmaradjon.

Azonban e szerződés nem elégítette ki az egész nemzetet, és Szemovit, maszovi herczeg, magát pártja által királylyá kiáltatta. Erzsébet e miatt a rendek előtt panaszt emelt, s Hedvig helyett Zsigmondot és Dömötör esztergami érseket 12 ezernyi sereggel küldötte Lengyelországba, hogy leányai örökségét Szemovit ellen védelmezzék. Zsigmond s az érsek a királyi ház híveit jó érzelemben találták és segedelmökkel Szemovitot megvervén, igényeiről a koronára lemondani kényszerítették[1]).

E közben a horvátországi mozgalmak is mindinkább A nyílt lázadássá fejlődének, melynek a Horváthy testvérek, lázadása. János tengermelléki bán, Pál zágrábi püspök s László, és anyai nagybátyjok, Palisnay János vránai pörjel álltak élén.

Mi ingerlé ezen urakat arra, hogy, bár Lajos által emeltettek szegény sorsból magas állásukra, most örököse ellen fellázadjanak? — emlékeinkben följegyezve nem találván, egész bizonyossággal nem mondhatjuk; a körülmények s utóbb bekövetkezett események mindazáltal arra mutatnak, hogy megsértett hiúság, önzés, nagyra vágyás, szóval, egyedül - szenvedélyek, személyes indokok voltak a mozgató erők. A nevezett urak, úgylátszik, már rég ellenségei valának a még

[1]) Dlugoss: Lib. X, 77. kövv.

kegyeltebb és szerencsésebb vetélytársnak, a büszke hatalomszomjas, maga mellett más befolyást, más tekintélyt nem tűrő Garay nádornak, és midőn ez most az anyakirályné mindenható tanácsosává emelkedett, egynémi okuk lehetett félniük hatalmától. Sérthette őket az is, hogy ők mellőztetvén, a múlt évben Bessenyei János, veszprémi főispán küldetett le átvenni a hűségesküt a városoktól. Ezen s más hasonló események és körülményekből, — melyeket följegyezni elmulasztónak emlékeink, — láthatták az önző s nagyravágyó emberek, hogy míg Garay az ügyek főintézője a királynék mellett, ők a királyi kegy mosolyait, a hatalom, befolyás ingereit nem fogják élvezhetni; a király pedig gyönge leány, a kormányzó könnyen vezethető asszony volt: a körülmények szerint tehát változást egy hamar nem lehetett remélniök. És míg e viszonyok irígységök, gyűlölőtök s boszúvágyoknak Garay irányában több mint elég táplálatot adhatának, más részről a hatalom, méltóságok és gazdagság csábingerei is ösztönözhették kebleiket. Durazzói, vagy mint őt történetíróink nevezik, Kis-Károlynak, míg Horvát- és Dalmátországot kormányozá, ezen urak, úgylátszik, nagy kegyeivel dicsekedhettek, tán épen általa emelkedtek méltóságaikra: Horváthy János kétségkívül meghitt embere volt, ő vezérlé azon sereget is, melyet még Lajos király 1382 elején küldött segedelmére Nápolyba; Palisnáy pedig szintén fegyvertársa volt a velenczei háborúban. Kis-Károly által tehát, ha őt Mária megbuktatásával a trónra juttatniok sükerülne, minden vágyaikat, minden szenvedélyeiket kielégíttetni remélhették. És, ki tudja, nem magától Kis-Károlytól származott-e az egész terv? Ő elég szívtelenséget, elég nagyravágyást árult el utóbb, hogy hihessük, miképen talán már Horvátországban időzése alatt, vagy midőn a nápolyi trón elfoglalására ment, kezdett ezen urakkal fondorkodni az iránt, hogy jótévőjének, Lajos királynak, halála után önmagának egyengessen útat a magyar trónra. Tudhatá ugyan, hogy a nemzet hálával fog viseltetni a nagy király emléke,

ragaszkodással örököse iránt; de gondolhatá azt is, hogy a büszke, harczias nemzetben lesznek többen, kiknek az országban eddig példátlan női kormány nem lesz inyök szerint. Feltűnő mindenesetre, hogy a lázadás első mozgalmai oly hamar, s épen azok részéről mutatkoztak, kik Kis-Károlylyal legbizodalmasabb viszonyban állhatták. Feltűnő az is, hogy már Lajos is gyanakodott ellene, midőn őt Nápolyba küldvén, elébb megesküdtette, hogy leányai örökségét nem fogja háborgatni.

De bár hol és kikben rejlett is a lázadás főindoka, annyi bizonyos, hogy az már 1383 elején aggasztónak mutatkozott. Erzsébet királyné nem elégelvén Bessenyei János körutazását, a dalmátországi városoktól Miklós pozsegai prépost és Bubek Detre által újabban, és pedig nem csak Mária, hanem Hedvig iránt is hűségesküt vétetett[x]). De bár ezek azt készséggel tették is meg, az urak s nemesek részéről mind világosabb jelenségei mutatkoztak a lázadásnak. Midőn a királyné Kassáról Budára visszatért, Palisnay János miml nyíltabban tűzte ki a lázadás zászlait. E körülmények közt miután Bubek Imre bán Halics kormányára tétetett át, mindenekelőtt egy erélyes bán kinevezését látta mind a királyné mind a nádor szükségesnek; és ilyennek látszék nekik Apor, más nevén Laczfy István, erdélyi vajda, kit a horvátok Laczkovicsnak neveztek. Ez azonban balfogás volt, mely a lázadás kitörését még inkább sietteté. Laczfy is alattomos irígye, ellensége volt Garaynak, kitől túlszárnyaltatott; ő is azok sorába tartozott, kiknek nem tetszék a nő-király. Midőn tehát a nyár derekán Horvát- s Dalmátország bánságát átvette, a helyett, hogy a mozgalmak elfojtásáról intézkedett volna, titkon szövetségbe lépett a Horváthyakkal és Palisnayval. A lázadás ennél fogva gátra nem találván, mindinkább terjedezett[2]).

[1]) Luciusnál: Lib. V. Cap. 2. Schwandtner gyújt. III, 405.
[2]) Paulus de Paulo u. o. III, 724.

Erzsébet királyné Garay tanácsára 1383 őszén Máriával s Hedviggel együtt a nádor s számos egyházi s világi urak kíséretében személyesen leutazott a forrongó tartományba. A tanács helyesnek bizonyult be: színre minden hódolt a királynéknak. A Horváthyak, kik eddigelé nyíltan föl nem keltek, most hasonlókép színlelték a hűséget. Palisnay, ki már tovább ment volt, mintsem magát kimenthetné, pörjelségétől megfosztatott; mire aztán maga Boszniába Tvartkóhoz menekülvén, vára, a vranai erősség is megadta magát. A királynék, kik októb. 24-én Zárában ünnepélyesen fogadtattak, november 4-dikén Vránát is meglátogatták[1]). Úgylátszék, hogy a lázongás gyökerében el van fojtva.

Azonban az örömet, melyet az ügyek e szerencsés folyama keltett Erzsébetben, nemsokára újabb kellemetlenségek háboríták. Még Zárában időztek a királynék, midőn Szandigov, krakói főkapitány, a rendek megbízásából a lengyel ifjúság virágával előttük megjelenvén, komolyan előadta, mennyire veszélyezteti az anyakirályné mind Lengyelországot, melyet már a lithvánok is háborgatnak, mind családjának jövendőjét, ha még tovább is késnék végrehajtani a kassai szerződést. Kóré tehát őt, küldené mennél elébb Krakóba Hedviget, hogy ott megkoronáztatván, a trónváltozási zavaroknak valahára végeszakadjon. A lengyel rendek, mint mondá, nem ellenzik, hogy királynéjok azután mindjárt visszatérjen s egy ideig még anyai gond alatt növekedjék. Hogy Erzsébetet a kérelemre annál hajlandóbbá tegye, készségét nyilvánítá, a kíséretében levő előkelő ifjakat túszokúi Magyarországban hagyni, míg Hedvig visszahozatnék.

De Erzsébet, kit csak a dalmátországi forrongás indított volt a kassai szerződésre, most, midőn itt minden nyugtalanságot elfojtottnak hitt, ismét eléb bi kívánatéra tért vissza, hogy t. i. Lengyelország Magyarországgal ezentúl

[1]) U. o.

is kapcsolatban maradván, megdicsőült férjének rendelete szerint, evvel együtt Máriára szálljon. Ezt annál inkább óhajtá, mivel tudta, hogy a lengyelek mellőzve az osztrák Vilmost, kit Erzsébet kedvelt, más férjet akarnak adni Hedvignek. Erzsébet ennélfogva tétovázó, határozatlan választ adott Szandigovnak, s midőn értesült, hogy ez boszúságában azonnal távozni akar, nehogy a hatalmában lévő Krakóval tőle elpártoljon, őt letartóztatni és a feltétlen hűségű Tarnovszky, szandomiri főkapitányt határozta oly meghagyással visszaküldeni, hogy Krakót hatalmába ejtse s az utóbb oda rendelendő magyaroknak adja által. De a fondorlat idején tudtára esett Szandigovnak. Ő tehát azonnal gyors futárt indít Krakóba, s a várnagyot meginteti, hogy a várat senkinek át ne adja. Majd néhány emberével Zárából maga is megszökött, s váltott lovakon oly sebesen nyargala vissza, hogy naponkint 60 mérföldet hagyott hátra s a futárt is megelőzte. Erzsébet, távoztáról értesülvén, a nemes ifjakat, Szandigovnak jobbára rokonait, foglyokká tétető, s még a tél folytában visszatért Magyarországba.

A lengyel rendek ennek folytában márczius 2-dikán radomszki gyülésökből egyszerű hírnök által azt üzenték Erzsébetnek: hí Hedviget május 8-kára Krakóba nem küldi, több követséget tőlök ne várjon; mert Ők esküvel kötelezték magukat, hogy a mondott napon más királyt fognak választani. A királyné azonban Garay tanácsa szerint e fenyegetésre avval válaszolt, hogy Zsigmondot Lengyelország kormányzójává nevezte s egy sereg élén Krakó felé indította. De e dacz még inkább fölingerlé a lengyeleket s már azok is elszakadozni kezdőnek a királynéktól, kiket eddigelé leghívebb embereik közé számítának. Büszkeségük fellázadt, hogy a magyarok s ezek által tanácsolt gyönge nők kénye, szeszélye akar nekik törvényt szabni, s megint a gyűlölt Zsigmond küldetik nyakokra. Azonnal sereget gyűjtőnek tehát, és Szandecznél tábort ütvén, megüzenték Zsigmondnak, ki már Lubovláig halada, ne folytatná tovább útját,

mert őt sem királynak, sem kormányzónak nem hajlandók befogadni; ha szavokra nem ügyel, ellenséget találand bennök. Zsigmond nem merészelt daczolni a haragos urakkal, s azt kívánta, küldetnének hozzá követek, kikkel végezhessen. És midőn ennek folytában Szandigov két más úrral táborában megjelent, hosszú viták után, úgylátszik, Erzsébet tudta nélkül, azt végezte velők, hogy Hedvig az 1384-diki pünkösdre mulhatatlanúl Krakóba küldessék, a fogoly ifjak pedig azonnal szabadon bocsáttassanak. Ezen ifjak ügyében Szandigov, krakói főkapitány nemsokára Budára jővén, komolyan előterjeszté a királynénak, hogy elveszettnek tekintheti családjára nézve Lengyelországot, ha Hedviget annyi halogatás után sem küldené a szabott időre Krakóba *). Erzsébet mindinkább súlyosbodó körülményei közt végre en-
|ett; s miután a házassági szerződést Vilmos herczeg és Hedvig közt juhus utolsó hetében megújította[2]), Hedviget Dömötör bíbornok s esztergami érsek, János Csanádi püspök és számos világi úr kíséretében valahára átküldé Krakóba. Hedvig aztán a következő évi október 15-kén ünnepélyesen megkoronáztatván, daczára annak, hogy a Vilmossal kötött házassági szerződés ez évben újabban is megerősíttetett[3]); daczára Hedvig vonakodásának is elválni szeretett jegyesétől, az 1386-ki februárban a kereszténynyé lett Jagyelló lithván herczeghez adatott nőül a rendek által[4]). S ekként szakadt vége a Róbert Károly és Lajos királyok által annyi gonddal, fáradsággal létrehozott kapcsolatnak Magyar- és Lengyelország között.

E közben Horvát- s Dalmátországban is nőttön nőttek a zavarok, gyarapodott Kis-Károly pártja. Alig hagyták el 1384 elején Zárát a királynék, Laczfy bán is levetette álarczát, és Simontornyai Istvánnal s több másokkal együtt a

[1]) Dlugoss: Lib. X, 91 kövv.
[2]) Fejér: Cod. Dipl. ,X, 1, 141.
[3]) U. o. 228.
[4]) Dlugoss: Lib. X, 95.

lázongást újra megkezdett Horváthyakhoz csatlakozott. Az urak és nemesek példáját pedig már a városi polgárok közöl is mind többen kezdték követni; mert a mint nőtt Kis-Károly szerencséje és hatalma Anjou Lajos vetélytársa ellen Nápolyban, oly mértékben gyarapodott pártja is Horvát- és Dalmátországban. Erzsébet Laczfy elpártolásáról értesülvén, az 1384-diki májusban Szent-Györgyi Tamást nevezte ki bánná[1]). Ez erélylyel lépett fel ugyan a városokban, s a pártos polgárok közöl többeket kivégeztetett; de a hatalmas urakat megfékezni ő sem bírta, a lázadást elfojtani nem volt elég ereje. Laczfy fennen híresztelvén, hogy Mária, koronáztatásakor a nemzet szabadságait nem erősítette meg, s hogy ő, valamint az anyakirályné is, a királyságnak csak nevét viseli, hatalmát pedig Garay, a gőgös szerencsefi bitorolja, már Magyarországban is támasztott némi mozgalmakat. Nehogy ezek tovább terjedjenek, a királyné júniusban országgyűlést tartott, s a rendek kérelmére az arany bullának Lajos által kiadott megerősítését Mária nevében megújította [2]), utóbb pedig az ország gyanúsabb nagyjait körlevelek által is inté leánya iránt hűségre [3]). De a lázadás már mélyebb gyökereket vert, mintsemhogy ily eszközök elégségesek voltak volna elfojtására.

Zsigmondnak a lengyelek iránt tanúsított erélytelen magaviseleté, s a heves gyűlölet, melyet a lengyelek iránta újabban is bizonyítottak, mind aggasztóbb színben tűntette fel Erzsébet lelke előtt a birodalom jövendőjét. Látta, hogy dicső ült férjének akarata, mely szerint a két ország egymással kapcsolatban, a jövőre is egy fő alatt volt volna fentartandó, leginkább Zsigmond személye miatt nem mehetett teljesedésbe. Látta, hogy a magyarok közöl is sokan idegenek a könnyelmű, szenvedélyes ifjútól; s tán még a horvátok

[1]) Paulus de Paulo, Schwandtnernél: III, 725.
[2]) Cod. Dipl. X, 1, 148.
[3]) Katonánál: XI, 77.

lázadását is az ő személyétől való idegenségből hitte származni. Úgy látszik, Garay Miklós, kinek szava legtöbb nyomatékkai bírt Erzsébet előtt, szintén nem volt barátja a herczegnek, kire Mária ke:e után az ország kormánya vala szállandó, s oda működött, hogy a házassági szerződést az ifjú pár közt felbontassa. Erzsébet, ki különben sem viseltetett kitűzött veje iránt rokonszenvvel, ezektől indíttatva, mindinkább megbarátkozott ama gondolattal, hogy az eljegyzési szerződés Mária és Zsigmond közt felbontatván, ama házassági szerződés újíttassék meg, melyet Lajos király még 1374-ben kötött volt V. Károly franczia királylyal az iránt, hogy leányai valamelyikét Károly öcscsének, Lajos orleansi herczegnek adja nőül. E gondolat, úgylátszik, már akkor határozattá érett Erzsébet lelkében, midőn Zsigmond az oly roszul végzett lengyel hadjáratból Budára visszatért; mert itt ő oly hidegen fogadtatott, hogy kevéssel utóbb brandenburgi herczegségébe távozott. Erzsébet, leendő veje által remélvén szabadúlni mindinkább bonyolódó helyzetéből, Mária házassága tekintetében nemsokára újabban alkudozásba ereszkedett a franczia udvarral. Kit és mikor küldött e végett Francziaországba? — bizonytalan; csak azt tudjuk, hogy 1385 tavaszán franczia követek jöttek e tárgyban Budára [1]), s a házasság Mária és orleansi Lajos között, kit az esküvőnél követei képviseltek, valóban meg is köttetett; minek következtében azután a vőlegény is átjönni szándékozott Magyarországba [2]).

[1]) A bécsi csász. levéltárban őrzött statuskönyvek szerint a velenczei tanács az 1385-ki april 16-kán végzést alkotott, hogy az odaérkezett s Magyarországba menendő franczia követek a köztársaság hajóján s költségein szállíttassanak Zengbe.

[2]) Ugyanazon könyvekben az 1385-diki julius l()-ke alatt ez áll: Ambaxiatores Sereniss. et Excellentissimi D. Regis Franciáé comparuerunt coram nostro Dominiocuin placibilibus verbis annunciantes nobis, quod tractatus nuptiarum celebratarum inter Sereniss. et Excell· regem Ludovicum, fratrem D. regis Franciae et Serenissimam Dominam Reginam Hungáriáé erat ductus ad effectum per verba

Mennyire más fordulatot vett volna Magyarország története, ha ezen egyébiránt valósággal megkötött házasság tényleg is végreh íjtatik, és a ledér, önkényre hajló, szenvedélyes, könnyelmű Zsigmond helyett a nemes jellemű, a szellem és szív kitünőleg jeles tulajdonságaival felruházott orleansi Lajos ül Mária mellé az ország kormányára! De e házasságot s avval együtt az ország szebb jövőjét meghiúsította a mind erősebb lábra kapott lázadás. A Horváthyak és czinkos társaik, kik Kis-Károlylyal 1384 eleje óta folytonos összeköttetésben álltak, értesülvén Mária királynénak új házassági tervéről, s méltán attól tartván, hogy az minden szándokaikat meghiúsíthatja, ezek végrehajtását siettetni kezdték. Fölötte kedvező esemény volt rájok nézve az, hogy Károly vetélytársa, Anjou Lajos, az 1384-ki szept. 20-kán Bariban meghalálozván, Károly Sicilia birtokában többé nem háborgattatott. Horváthy Pál, zágrábi püspök tehát, szent zarándoklat színe alatt, Rómában, onnan Nápolyba utazott s Károlyt pártja nevében ünnepélyesen meghívta a királyi szék elfoglalására D. Es Károly, nem hallgatva az őt marasztó neje kérelmeire, mitsem hajtva az esküre, mely-

quod D. rex Ludovicus erat venturus ad istas partes pro eundo ad Regnum Hungáriáé. Et eapropter rogabant nostrum Dominium, quod veniendo dehinc, posset naulisare et soldare de nostris navigiis pro transitu suo ad suas partes. Közli Wenczel Gusztáv, Új Magy. Muzeum 185*/2-diki folyamának 1-sö vagy októberi füzetében. Említi ezt, bár némi tévedéssel Dlugoss is: Lib. X, 99. Ugyanezt bizonyítja verseiben az egykorú Laurentius de Monacis, midőn írja:

Postquam animos procerum insolita dulcedine captos
Imperii bland! affectus tenuere superbi,
Inveniunt sceleri causas, armisque nefandis,
Proque Sigismundo hi vulgant pugnare marito
Reginae; Hungáriám negat hic parere Bohemo,
Eraneigenamque vocat; se spondet u trique puella.

Carm. de Carolo Par 327.

[1])Turóczy: De Carolo Parvo. Cap. II. Schwandtnernél: I, 202. kövv.

lyel Lajosnak fogadta volt, hogy leányait örökségükben nem háborgatandja, a meghívást elfogadta, hajóra szállt, s az 1385-ki szept. 12-én Zengbe onnan Zágrábba érkezett[4]).

A zavart, melybe ennek híre az udvart s az országot ejtette, nem kevéssé ‘ nevelte az is, hogy Zsigmond szintén nem volt hajlandó oly könnyeden lemondani jogairól Mária kezére, s pártja által, melynek, úgylátszik, maga Dömötör cardinal és esztergami érsek is tagja volt[2]), a házasság végrehajtását sürgette, és Sz. Mihály-nap táján e végett maga is Budára jött. Az orleansi herczegnek, nem tudjuk, mi okból történt késedelmeskedése, s a nyílt lázadás, melybe Kis-Károly megérkezte Horvát- s Dalmátországot, sőt az anyaország egy részét is ejtette, szerencséjére szolgált Zsigmondnak. Erzsébet, tán azért is, hogy súlyos körülményei közt általa Csehországból segedelmet nyerjen, s kétségkívül párthívei által is sürgettetvén, végre megegyezett, hogy az orleansi herczeggel kötött szerződés megsemmíttetvén, Zsigmond a házasságot Máriával végrehajtsa[3]). A menyekzőután a királynék és Garay nádor, hogy a rendek hűségét maguk iránt biztosítsák, Mindszent-nap Jnyolczadára országgyűlést hirdettek Budára, oly módon, hogy minden vármegyéből négy főbb nemes jelenjen mega többiek nevében. A királyné itt a nemességet hűségében megtartandó, annak az előbbi királyoktól nyert minden szabadalmait megerősítette[4]). A követek viszont hűséget ígértek Mária és Zsigmond iránt, kit „az ország gyámja“ czímével ékesítettek fel. Zsigmond ezután Csehországba távozott, testvéreitől Kis-Károly ellen segedelmet eszközlendő.

A házasság végrehajtása Mária és Zsigmond közt nem kevés aggodalmat okozott Kis-Károlynak; ez lehetett oka,

[1]) Kerehelich: Hist. Eccl. Zágráb. 140.

[2]) E miatt támadhatott egy ideig meghasonlás közte *és* a királynék közt, mely aztán a menyekzővel meg is szűnt. Ld. C. D. X, 1, 221.

[3]) Turóczy i. h.

[4]) Vestig. Comit. az előszóban LX s kövv. 11. Cod. D. i. k. 216.

hogy három egész hónapig időzött Zágrábban, míg végre elhatározta magát, hogy párthívei kíséretében az év vége felé meginduljon Buda felé. Nagy hasznára vált Károlynak az, hogy Zsigmond testvérét Venczelt s rokonait, Józsa és Prokop morva herczegeket segélynyújtásra bírandó, az országnak a Duna és Vág közti részét, az ország híre, engedelme nélkül nekik elzálogosította. Mihelyt ennek híre futott, oly nagy ingerültség támadt a királynék és Zsigmond ellen az országban, hogy Károly minden veszély nélkül bemehetni remélt a fővárosba. Erzsébet királyné és Garay nádor, látván, hogy az urak s nemesek mind többen csatlakoznak Károlyhoz, s az ellentállás ennélfogva sükerre nem vezetne, ravaszsághoz, színleléshez folyamodtak. Követet küldenek Károly elébe, s mintha szándékait nem is gyanítanák, kérdést intéznek hozzája: mint vendég jön-e, vagy mint ellenség? Károly hasonló színleléssel válaszol, hogy csak a zavargást lecsöndesíteni, a királynékat a nemzettel kibékéltetni jött az országba. A királynék azután, midőn őt a városhoz közeledni értesültek, aranyos kocsiban ménének elébe, s abba őt felvevőn, hálálkodások közt rokoni szeretetéért, melytől indíttatva oly messzeföldről segedelmükre jött, ünnepélyesen bevitték a fővárosba [1]).

II.

Károly ezentúl nem sokáig viselé az álarezot. Pártja által előbb kormányzónak, majd királynak kiáltatván ki magát, a királynéktól kívánta, hogy mondjanak le a koronáról. Az ellenszegülés hasztalan, sőt veszélyes volt volna. Károlytol, ki Johannát, mivel hasonló körülmények közt a nápolyi koronáról az ő javára lemondani nem akart, megfojtatni nem irtózott, magukra nézve sem várhattak több kíméletet a királynék. Erzsébet tehát és Garay nádor még tovább is foly-

[1]) Turóczy: De (Járuló P. Cap. 6. Schwandtnernél: I, 207. köv.

tatandónak vélték a színlelést, míg a körülmények a kedvező pillanatot meghoznák boszújokra. Erzsébet tehát tudtára adja Károlynak, hogy leánya a neki különben is igen súlyos korriiányról önkényt lemond, s férjéhez kívánja magát kületni. Károly ennek következtében az év utolsó napjára koronázási ünnepélyt hirdetett Székesfehérvárra. Meghivattak erre a királynék is, hogy jelenlétük által bizonyítsák a lemondásnak szabad akaratból történtét. Erzsébet, nehogy boszútervét előtt elárulja, kénytelen volt elfogadni a meghívást Máriával együtt Károly kíséretéhez csatlakozott. Már útközben is nem egy úr és nemes megszánta volt a szeretett, nagy király szerencsétlen leányát, ki fogolyként látszék kísérni koronája rablóját. De még inkább nőtt a szánakodók serege, erősebbé lett az önszemrehányás az urak és nemesek keblében a koronázási ünnepély alatt, midőn a királynék a templomban Lajos sírjára borulván, hangos zokogásra fakadtak. Minden szem rájok fordult, minden elme csak velők foglalkodék. És midőn a koronázási szertartást végző érsek szokás szerint háromszor kérdezné: akarjátok-e Károlyt királyotokká elfogadni? — az örvendező, hangos felkiáltások helyett csak gyönge, érthetetlen zúgás lőn a válasz. A gyülekezetben számosán, kik elébb a Mária önkéntes lemondásáról szándékosan terjesztett hírnek hitelt adának a királynék könyártól áztatott, bánatos arczárói olvasták le a hír czáfolatát, s kevésben múlt, hogy megindulásukban már a szertartás folytában zavart nem támasztottak[1]).

A koronázás után mind Károly, mind a királynék Budára tértek vissza, mind a hárman a királyi palotába. Károly bízván olasz őrségében, melylyel a palotát megrakta, s bízván párthívei erejében, folyton úgy viselte magát a királynék irányában, mintha valóban önként mondtak volna le: minden órában szabadon fogadhatták híveik látogatását. De Erzsébet, bár önmegadást színlelt, nem nézte munkátlanúl a maga

[1]) Turóczy: De Carolo P. Cap. 7, l. 209.

és leánya megaláztatását; még kevesbbé maradt közönyös Garay, kit a vesztett hatalom ingerein kívül a királynék iránti őszinte ragaszkodás is ösztönzött a boszúra. És a boszúterv hamar elkészült. Végrehajtójául Forgách Balázs, főpohárnokmester ajánlkozott. Február 7-dikén Károly koronáztatásának 39-ik napján, Garay Miklós azon ürügy alatt, hogy leányának menyekzőjére szerémi jószágaira indúl, s elébb a királynéktól búcsúzni óhajt, délután nagy kísérettel jelent meg a várszerű királyi palotában. Erzsébet, a vele folytatott hosszú tanácskozás után, estenden, Károlyt magához kéreté, színleg, hogy vele a Zsigmondiéi érkezett fontos irományokat közölje. A gyanútlan Károly, kevés olasztól kisértfetve jelent meg, s ezek is elszéledtek, midőn Erzsébet a nagy szívességgel fogadott Károlylyal Garay nádor, Forgách Balázs, Bubek Imre halicsi, Sz.-Györgyi Tamás horvátországi bánok s a pécsi püspök jelenlétében az ország ügyeiről tanácskozni kezdett. Azonban Garay, mihelyt az olaszok elszéledését észrevette, int Forgáchnak, s ez csákányával többször lesújtván Károly fejére, koponyáját betörte s félszemét kiütötte; azután pedig a zajra összefutott olaszokon keresztül vergődvén, Garaynak a kapukat elállóit fegyvereseihez rohan, a palotát velők elfoglalja, az olaszokat részint leöli, részint megszalasztja. Alberico, az olasz őrnagy, urát holtnak vélvén, életben maradt csapatával a városba vonult s Horváthy Jánosnál és többi pártfeleinél keresett segedelmet. De hasztalan; mi alatt a palotában ezek történtek, a királynénak számos elrejtett, fegyveres híve a várost is elfoglalta, s maga Horváthy és társai is csak fegyverrel nyithattak maguknak útat horvát katonáik élén a szabadulásra. Károly, ki sebe daczára, önerejéből tért vissza szobáiba, a beállott éjjel hálóteréméből kiragadtatván, a palota egy tornyába, más nap pedig, midőn hívei Buda környékét már elhagyták volt, Visegrádra vitetvén, börtönbe záratott, hol' aztán február 24-dikén, mivel sebei gyógyulni látszának, megfojtatott, mások szerint méreggel öletett meg. Mivel

VI. Orbán pápától a múlt évben egyházi átokkal sujtatott, tetemei a börtönben temettetlenül hagyattak, s csak 1390-ben temettettek el végre IX. Bonifácz pápa rendeletéből egy visegrádi klastrom sírboltjában [1]).

Károly halála korántsem adta vissza a békét az országnak. A fölött, hogy Károly pártfelei Horvátországban boszút forraltak, Zsigmonddal és miatta másokkal is meggyűlt a királynék baja. Sem ezek, sem az ország rendei nem akarták elismerni a Duna és Vág közti országrész elzálogosítását a morva herczegeknek; sőt mivel e miatt az ország rendei Zsigmond ellen igen fel voltak ingerűlve, Erzsébet neki sem az együttlakást nem akarta megengedni Máriával, sem ellátásáról nem akart gondoskodni; mit ismét Zsigmond, ki Brandenburg herczegségét még a múlt nyáron elzálogosította, fölötte sürgetett. Hívei is többféle üldözéseket szenvedtek a királyné híveitől. Az e miatt haragra gyűlt s pártfelei által is ösztönzött ifjú a Morvában szedett vagy rokonaitól nyert hadakkal az országba jőve s aprilban Győrnél táborba szállott. A királynék, hogy gondjaikat az egyre terjedő horvát lázadás elfojtására fordíthassák, mindenekelőtt Zsigmonddal kívántak megbékűlni, s május 1-jcn kelt okmányukban megegyeztöket jelentették, hogy a viszályt Zsigmond testvére, Venczel római és cseh király, mint békebíró egyenlítse ki közöttök [2]). A béke pontjai szerint, mely aztán megköttetett, Zsigmondnak a morva és osztrák határszéleken azon javak adattak ellátásul, melyeket egykoron István herczeg, Lajos testvére bírt volt; Mária kötelezte magát, hogy a morva Józsának az elzálogosított Duna és Vág közti

[1]) Laurentius de Monacis Carmen de Carolo P. és ki elbeszélését jobbára ebből merítette. Turóczy: De Carolo P. Cap. 8. Schwandtnernél: I, 210. Máriának Forgáchot jutalmazó okmánya Cod. Dipl. X, 1, '279. Chron. Estetise Muratorinál: XV, 512. Lucius: Lib. V, Cap. 2. Bonfinius: Dec. Ill, Lib. I.

[2]) Cod. Diplom. X, 1, 283. Zsigmond erröli kötelezvénye május 11-dikéről u. o. 305. Pray: Annál. II, 178.

országrészért 200,000 aranyat fizetend váltságúl [1]). De a békeokmány csak a háborúságot szüntette meg; a szíves egyetértést nem volt képes helyreállítani a királynék és Zsigmond között, ki, bár az okmány szerint férji jogaiba visszahelyeztetett, az udvarhoz nem tért vissza [2]).

Erzsébet királyné és Garay nádor főgondjokat ezentúl a Horváthyak és pártfeleik elfojtására fordították. Az ország pártokra lévén szakadva, minélfogva az urak s nemesek fegyverre szólítása, a fölött hogy nem nagy eredménynyel biztatott, a fenforgó körülmények közt még az anyaország békéjére nézve is veszélyessé is válhatott volna: Garay nádor nem talált jobb módot, a horvátországi forrongás lecsillapítására, mint a mit egy ízben már, legalább ideiglen, foganatosnak tapasztalt. Rábeszélte a királynékat, utaznának ismét személyesen Horvátországba. Erzsébet s Mária, szerencsétlenségökre, elfogadták a tanácsot s Garay és néhány más úr kíséretében, csekély fegyveres csapattól fedve, július végén (1386) útra indulának. Útjokat, helyenkint időzve, s lassan haladva ugyan, de egyenesén Horvátország felé irányozták. Szeptember elején Kapronczán mulattak [3]). Itt azonban a vett hírekből meggyőződtek, hogy a lázadás már komolyabb színt öltött, mintsemhogy azt puszta jelenlétökkel lecsilapíthatnák; a kedélyek pedig ingerültebbek, mintsemhogy tanácsos volna, jelentékenyebb hadi erő nélkül mélyebben behatolni a tartományba; sőt, miután néhány tengeri város és vár is a lázadók hatalmában létezik, tengeri haderő nélkül nagyobb szárazföldi sereggel sem lehetne már egy könnyen megfékezni a lázadókat. E körül-

[1]) Pelczel: Lebensgeschichte des Königs Wenzeslaus. ürkundenbuch L.

[2]) A béke megkötése után Csehországba ment: de szept. közepe óta a dunántúli részeken időzött. Cod. Dipl. u. o. 297. kövv.

[3]) Datum Kapronche die 4-a Sept. 1386. Mária és Erzsébet nyugtatványozzák Velenczét a 7000 arany évi adó fölvételéről. Bécsi csász. levéltár Lib. Pactorum VI. 280.

mény az út tervének megváltoztatására bírta a királynékat és a nádort. Elhatározták tehát, hogy követ menjen Velenczébe, megkérni a herczeget s a signoriát, küldene segedelmükre hajóhadat; maguk pedig addig a Szerémségbe, Garay birtokaiba vonuljanak, s onnan intézzék egy nagyobb sereg összegyűjtését. Miután tehát a követet Velenczébe útnak eresztették, s Losonczy Lászlót, az erélytelen, vagy kétes hűségű Szentgyörgyi Tamás helyébe Horvát- s Dalmátország bánjává s főkapitányává nevezték, a királynék ugyanazon kísérettel Gara vár, a nádor főbirtoka felé, melyet ma a szerb lakosság Gorjánnak nevez, ismét útra keltek.

Azonban a lázadók a királynékat őrszemmel kisérték, s újabb határozatukról valamely módon értesülvén, Horváthy János egy erős dandárral sebes útakban utánok kelt, hogy őket útközben hatalmába ejtse. Már csak egy órányira voltak az utazó hölgyek Garavártól, midőn Horváthy János őket utolérvén, kíséretüket megtámadta. Az egyenetlen harcz nem tartott sokáig: Forgách Balázs, a királynék kíséretének élén bátran szembeszáll a lázadókkal, tán, hogy míg ő velők küzd, a királynék Garayval ennek várába juthassanak. De a támadók számosabban voltak, mintsemhogy Forgách a királynékat önfeláldozásával is megmenthette volna. Az egész utazó csapat körülfogatván, Forgách rövid küzdelem után lováról leüttetett s a királynék szeme láttára lefejeztetett. Garay, lováról leszállván s hátát a királynék kocsijának vetvén, a kétségbeesés dühével védte magát s a királyi hölgyeket. Több nyil fúródott már testébe, de ő azokat nádszálként törte sebeibe; s mindaddig nem is férhettek hozzá a támadók, mígnem azok egyike a kocsi alá bújván, a hősileg vívót lábairól lerántotta. A bátor férfiú ekként lenyomatván, szintén lefejeztetett. A fegyveres kiséret többi tagjai ekkoron már részint leölve, részint elfogva lévén, a királynék is könyörület nélkül ragadtattak ki kocsijokból s kifosztatván és többféle méltatlanságokkal illettetvén, a zágrábi püspök Gomnech nevű várába vitettek; a többi foglyok Pozsega,

Csáktornya s más várakba zárattak. E szörnyű boszúállás után Garay és Forgách fejei, engesztelő áldozatul Nápolyba, Margit királynéhoz Kis-Károly özvegyéhez küldettek azon, kérelemmel, szállítaná mennél elébb László fiát Magyarországba s nyújtana segélyt, hogy őt trónra emelhessék [1]).

A boszútól égő özvegy, leánya a Lajos által egykor Aversában megöletett Durazzói Károlynak, teljesíteni Ígérte kérelmöket, mihelyt a fogoly királynékat is kezébe adják. A lázadók, úgylátszik, akarták is teljesíteni kívánságát, s tán épen e miatt szállították a királynékat Gomnech várából a tengerparti Novigradba. Itt azonban Erzsébet királyné, a kiállott félelem és szenvedések után a lázadók által már az 1387-kí január elején, mint némelyek állítják, saját leányának, Máriának szeme láttára megfojtatott börtönében[2]). Holt tetemei február 9-kén nagy titokban Zárába vitetvén, egy monostor sírboltjába temettettek[3]).

A királynék elfogatása, valamint utóbb ama hír is,

[1]) Mária levele 1387-ből Cod. Dipl. X, 1, 343. Zsigmondnak több rendbeli levelei, legrészletesebben egy 1408-ki Cod. Dipl. X, 4, 663. Turóczy: IV, Cap. 1. Schwandtnernél: I, 214. Caresini, Muratorinál: XII, 475.

[2]) Az egykorú Paulus de Paulo, ki Máriával, megszabadúlta után személyesen is beszélt, csak azt mondja: Anno 1387-0 16-a Januarii applicuit novum, quod D. Regina senior obiit in Castro Novigrad in captivitate. Schwandtnernél·: III, 726. Ellenben szintén az egykorú velenczei Caresinus állítja: Regina Elisabeth, exstitit in carcere proh dolor, interfecta. Muratorinál: XII, 476. Erőszakos halálról szól Zsigmond is a Kanizsayak javára kiadott 1397-ki okmányában Cod. Dipl. X, 2, 415. s egy más okmány u. o. 411. De bár e szerint megöletésén kételkedni nem lehet, azt, mit közönségesen állítanak, s e munka pápai kiadásában, mások után magam is állítottam, hogy Erzsébet megöletvén, teste az ostromló velenczeiekre dobatott keresztül a várfalon, annál keyésbbé kételkedem Dlugoss-féle mesének bélyegezni, minthogy, miként a mondandókból kitűnik, a velenczeiek januárban, midőn Erzsébet meghalt, még nem is ostromolták Novigrádot.

[3]) Hogy ez nagy titokban történt, kitűnik abból, hogy még Paulus de Paulo is, csak mint hírről tudósít róla. „1387. Die Sabbathi 9-a

hogy őket a lázadók Nápolyba akarják szállítani, nagy lehangoltságot szült mind az ő híveikben, mind Zsigmond pártfeleiben. Ezek, hogy a foglyok kiszabadítása mennél elébb lehetővé váljék, azon munkálkodtak, hogy Zsigmond vagy királylyá neveztessék, vagy legalább az eddiginél nagyobb hatalommal ruháztassék fel. Zsigmond, ki szeptember közepe óta a dunántúli részeken időzött [1]), maga is minden ügyekezetét erre fordította. És végre sikerült is neki reávenni az urak egy részét, hogy az ország „főkapitányának és urának“ neveztessék. De az új czím sem adott sokkal nagyobb hatalmat a különben sem kedvelt ifjúnak a pártokra szakadt országban; s ez lehetett oka, miérthogy még november végén is Veszprémben kényteleníttetett vesztegelni[2]).

. Valahára az év vége felé még is sikerűit neki, a Garay, Kanizsay, Maróthy, Losonczy és Frangepán családokat szorosabban magához kapcsolnia, s azok és néhány más urak zászlóaljaival megindúlni Horvátország felé. Január közepén Kapronczán találjuk őt[3]). A háborút azonban még ezután sem kezdte meg erélyesebben a lázadók ellen; sőt februárban már ismét visszatért Magyarországba. Emlékeink hézagossága nem engedi e zavargások folyamát teljes világban tűntetni az olvasó szeme elé, s kénytelenek vagyunk a körülményekből merített valószinűségekkel megelégedni.

Zsigmond Horvátországban időzése alatt, sőt még pár

febr., fertur, quod Corpus praedictae D. Keginae fűit portatüm Jadram et repositum in monasterio S. Crisogoni“. Schwandtner: III, 726.

[1]) Óvárott volt szept. 16-dikán Cod. Dipl. X, 1, 299. Fehérvárott okt. 27-kén. U. o. 298. Veszprémben noy. 22-dikén. Cop. dei Commem. VIII, 278.

[2]) Dat. in Vespremio 22-a nov. 1386. Kéri a velenczei herczeget, hogy miután sokan áhítoznak a 7000 arany évi adó fölvételére, azt az ó s a királyné tudta nélkül senkinek se fizesse le. Cop. dei Comm. VIII, 278. Oly kevés hitele volt e zavarokban a kincses Magyarországnak, hogy mindenki ezen adóból chajtá biztosítani követeléseit.

[3]) Itt kelt egy okmánya Kapolyai János javára az 1387-ki január 19-kén Praynál: Dissert. VII, 1, 131.

hónappal később sem tudott semmi bizonyost Erzsébet ki-, rályné haláláról, mit a lázadók, nem tudjuk miért? — nag'y titokban tartottak. S úgylátszik míg ő Kapronczán időzött, a lázadók szándékosan terjesztgették a hírt, hogy, ha Zsigmond seregei által a szárazon szorongattatnának, a királynékat tengeren Nápolyba fogják szállítani; mi által aztán Zsigmond, nehogy azok veszedelmét siettesse, arra indíttatott, hogy a nevezett urak zászlóaljait Tótországban hagyván, maga visszatérjen Magyarországba, itt királylyá választatását sürgetendő. Másrészről azonban már itt, Kapronuzán, megjelentek nála Barbó Pantaleon és de Monacis Lőrincz, kiket Venerio Antal, velenczei herczeg, még a királynék kivánatára küldött volt követekül. Említők, miként a királynék, elfogatásuk előtt, a végett léptek alkudozásba Velenczével, hogy tőle a lázadók ellen tengeri segélyt nyerjenek, mi nélkül őket tengermelléki váraikban legyőzhetni nem remélték. V elenczének, valamint nem lehetett kedve szerint, hogy a hajóhaddal rendelkező Nápoly egy király kormánya alá kerüljön Magyarországgal: úgy viszont többféle érdekek javasiák fentartatni a jó barátságot a magyar királyi házzal. Hogy számos kereskedelmi érdekeit mellőzzük, — mi pedig fölötte fontos tárgy volt Velencze szemében [1]), rövidség

[1]) Épen pár évvel elébb (az 1385-ki april 3-án) kötött Velencze egy igen nevezetes szerződést a magyar bányák haszonbérlőivel, kiknek nevei Portinarius János florenczi polgár és kereskedő s testvére ‘Gualterus, továbbá Verus de Medicis, Jacobus de Francisco, Antonius de Sanctis, Hugo Thomasius stb. mindnyájan „participes Montanearum a Ramine (aes, aeramen = érez, réz) Hungáriáé. A szerződők kötelezik magukat hogy minden magyar érezőket, kivéve azt, melyet szárazon Flandriába szoktak szállítani, Velenczébe fogják vinni s ott eladni. Továbbá, hogy Magyarországban nem finomítanak — non facient affinari — évenkint többet mint „milliarium ducentorum, in ducentis quinquaginta (2000—5000 mázsa?). Et quod de omnibus rami(ni)bus praedictis . . . tam de Ramine ab R. quam de secunda sorté, quam etiam de affinato in Hungária defalchentur ex omnibus oneribus, quae habent ad praesens, librae ad grossos tantum pro quolibet milliario de affina-

okáért csak azon egyet említjük, hogy Zsigmond testvére volt Venczel róm d királynak, kinek jó akaratát bírnia, nagyon érdekében állott Velenczének. Még tán Dalmátiában is reménylett Velencze némi előnyöket nyerni a magyar királyi háztól, ha azt mostani szükségében megsegíti. Ezen okok bírhatták reá Venerio herczeget, hogy még a tél folytában néhány hajót küldjön a dalmát partokhoz, melyek aztán Novigrád táján czirkálva, a lázadók mozgalmait szemmel tartsák. Megemlítendő végre még az is, hogy Horváthy Pál zágrábi püspök, Palisnay Tamással, a Novigrádban lévő pörjel öcscsével s néhány zárai nemessel február 22-én Nápolyba hajózott. Horváthy János pedig Zárából, hol amazokkal tanácskozott, Horvátország belsejébe távozott'). Ideig-óráig meg lehetett tehát Zsigmond nyugtatva a felől, hogy a foglyok nem fognak elszállíttatni. Most tehát mindenek felett az feküdt szívén, hogy magát királylyá választassa, mit az ország jelen fejetlenségében könnyebben elérhetni is remélt, mint Mária megszabadúlta után.

Mind ezen okoknál fogva Zsigmond február végén arra határozta magát, hogy gyorsan visszatérjen Magyarországba. Ezt javasiák neki a velenczei követek is, kik bár, minthogy felhatalmaztatásuk Máriához szólott, nem köthettek Zsigmonddal a segélynyújtás iránt szövetséget, nem mulasztók el őt biztosítani az iránt, hogy Venerio herczeg minden lehetőt megteend a királyné kiszabadítására. Zsigmond, midőn Buda felé visszaindúlt, az ország rendéit is felszólító, hogy szintén oda gyülekezzenek.

III.

Midőn az ország néhány nagyjai az 1387-ki márczius folytában Budán összegyűltek, az elébbinel meg aggasztóbb

túra. Végre kötelezik magukat, hogy a Magyarországban finomított érez szintoly tiszta lesz, mint a mely Velenczében finomíttatik. A szerződés két évre köttetett. Copia dei Commemoriali VIII, 233.

[1]) Paulus de Paulo. Schwandtnernél: III, 72ő.

volt az ország állapota. Horváthy János, miután február végén Zárából távozott, a birodalom egyéb részeire is kiterjeszté pártfelei által a lázongást. Ő maga a Szerémségben szaporítá hadait; a temesi részeken Dánfy László és Mihály testvérek és Janky László lázongának [1]). A hosszú fejetlenség alatt a melléktartományok hűsége is mind kétesebb lőn: Lázár szerb fejedelem a macsói bánságot háborgatá; az oláh és moldván vajdák szintén függetlenekké tették magukat; Halicsot a lengyelek törekedtek elszakasztnni az országtól. Ezen állapotok, s a meggyőződés, hogy addig a királynét sem lehetend megszabadítani, míg törvényes feje, királya nem lesz az országnak, mind hajlandóbbá tették a rendeket, hogy Zsigmondót Mária mellett egyenlő joggal ismerjék el királyokul. Nagy segedelmére volt neki e tekintetben Barbo Pantaleon, velenczei követ is, ki vele együtt jött Budára, s most nem szűnt mellette izgatni a rendek között[2]). S így lőn, hogy Zsigmond a jelenlevő s egymással szövetséget kötött urak által egynémi feltételek alatt[3]) végre királylyá

[1]) Zsigmond a Garayak javára kiadott 1408-diki adománylevele. Cod. Dipl. X, 4, 660.

[2]) Caresinus Muratorinál: XII, 476.

[3]) E föltételek főbbjeit, — minthogy eddigelé világot nem láttak, ím ide igtatjuk: Primo, quod omnes et singulos Praelatos, Barones, Proceres, nobiles et alterius cuiuscunque status homines ... in omnibus eorum libertatibus . . . salvos conservabit.

Item promisit, quod antiqui consiliarii sui esse debeant Praelati, Barones eorumque successores Baronum haeredes, et quos alias Ungariae reges pro eorum consiliariis habuerunt, et non alias nationes in suis consiliis et pro suis consiliariis teneret . . . Item, quod nee . . . viris ecclesiasticis, seu etiam personis secularibus quibuseunque alienis et extraneis . . . aliquas dignitates, beneficia vei officia, possessiones . . donationis titulo dare valeat . . . Item quod omnes conceptus et rancores quos hactenus contra . . . Praelatos, Barones et nobiles . . . qualitercunque gesserit, de intimis sui cordis penitus evellet, eisdemque indulget . . . praesertim his, qui suae personae, dominabusque reginis . . . fidelitatem observant . . . Item, quod omnes . . . donationes in Regno Ungariae quibuseunque personis hactenus per litteras suas . . . factas simul cum

kiáltatván, márczius 31-kén, virágvasárnapon Székesfehérvárott, — az esztergami szék üres volta miatt — Benedek veszprémi püspök által ünnepélyesen megkoronáztatott[1]).

Mint király, első dolgává tette Zsigmond, tengeri segedelmet eszközleni Velenczétől. Mihelyt Budára visszatért, s Horvát- és Dalinátország rendéit hűségre és engedelmességre intette [8]), april első napjaiban ez iránt többször értekezett a velenczei követtel. Ez teljes reményt nyújtott ugyan az iránt Zsigmondnak; utasítása szerint mindazáltal azt kívánta, hogy köttessék meg elébb forma szerint a szerződés a király és küldői közt: eleve is biztosítván őt, hogy mihelyt

litteris suis exinde confectis cassabit . . . Item quod nee amore, favore, consilio, aut quacunqe inductione mala personam vei personas, ... quam vei quas in praesentem Ilgam recipit aut recipiet, eas vel aliquam earum relinquet sen deseret, nee eis ... nocumenta faciet, sen de ipsa liga . . . excludet, nisi omnes unanimiter talem vel tales duxerint excludendum . . . Item, quod si praemissa . . . omnia in parte vel in toto dictus D. Marchio non observabit et in Iris . . . persistere nollet, extunc nos Praelati, Barones et alii, quorum sigilla praesentibus sunt appensa, simul vel divisim, absque omni nóta infidelitatis ipsum D. Marchionem facere non admittemus, sed ad observandum praemissa, viis quibus possumus, ipsum tenebimus. Item, quod omnem . . . ligám . . . quam fortassis contra s. coronam dicti Begni Ungariae, aut contra aliquos regnicolas . . . cum aliquo vel aliquibus huius regni Ungariae regnicolis iniisset, et fecisset, de voluntate ipsortim colligatorum ipsam et ipsas frivolas fore vult et nullius . . . firmitatis . . . Item, quod omnes captivos per ipsum D. Marchionem et alios quoscunque Boemos témpore suae pristinae guerrae factos . . . liberos faciet remitti . . . .; aliaque agere, facere et complere . . quae felicem statum ipsius Coronae respiciunt stb.

[1]) A fentebb közlött okmányból világos, hogy Zsigmondot csak egy párt választá el királynak. Ezt bizonyítja Windek is (Menckennél: Scriptt. German. I, 1074) mondván: Do wart K. Sigmund zum ungrischen König gekronet von etlichen Landesherren, die von seinem Teile waren. E tanúságok ellen semmit sem bizonyít, hogy Zsigmond magát egy 1888-ki adománylevelében (Cod. Dipl. X, 1, 455.) az ország minden rendéitől közakarattal mondja választottnak.

[2]) Dat. Budae in die Coenae Dóm. 1887. Lucius: Lib. V. Cap. 2. Schwandtnernél: 111,410.

ez meg lesz, Velencze minden kívánságát fogja teljesíteni. Úgylátszik, a követ némi előnyöket kívánt elébb a szerződés által biztosítani Velenczének. A király s a mellette lévő egyházi s világi urak maguk is óhajtották ugyan a szerződés megkötését; de minthogy a követ felhatalmazása még Mária királynéhoz szólott, s annak elébb Zsigmondra is meg kellett újíttatnia, hogy a szerződés érvényes legyen: azt kívánták, hogy Velencze a hosszan húzódható alkudozások befejezte előtt időközben is nyújtson segedelmet. Épen e napokban vett Zsigmond levelet Frangepán János veglai gróftól, melyben jelenté neki, hogy még Erzsébet királynét is -életben hiszi lenni; de Mária életéről teljesen meg van győződve. És ha a kitály őt mind szárazon, mind tengeren elég erővel gyámolítja, kész megkísérlem kiszabadítását. A király ennélfogva april 9-kén kijelenté Barbo követnek, hogy pünkösd után minden erejével megindúl a Horváthyak és Palisnayak ellen; mivel azonban attól tart, nehogy ezek a szárazon szorongattatván, a tengeren más részekre szállítsák a királynékat: felszólító a követet, küldené de Monacis Lőrincz jegyzőt rögtön vissza Velenczébe, s kérné az ő nevében a herezeget, hogy haladék nélkül küldjön hajóhadat a tengerre, nehogy a lázadók a királynékat Novigrádból máshová szállítsák. „Ez most, — úgymond — a legszükségesebb; mert míg a' szövetség forma szerint megköttetnék, felette sok idő veszne el“. A jegyző tehát azonnal visszatért Velenczébe.

Venerio Antal herczeg méltányosnak találván kívánságát, a szerződés megkötése előtt is, már aprilban szövetséges gyanánt lépett fel Dalmátiában, és miután a tengeri városokat, Spalatot, Traut, Sebenicot stb. a magyar király iránt hűségre intette [1]), Barbadico János vezérlete alatt tete-

[1]) Spalato már april 30-kán válaszol neki, hogy bár sokat kell is szenvednie a lázadóktól, hűségét, mire a herczeg által intetik, nem fogja megszegni. Hasonló módon válaszolt Trail május 2-kán, Sebenico május 3-kán stb. Találtatnak e levelek Copia dei Commem. VIII, 299. kövv.

mes erőt küldött Novigrad elébe, s azt, miután Frangepán János némi királyi hadakkal Barbadiéohoz csatlakozott, keményen kezdé vívatni [1]). Időközben Zsigmond is összeszedte

[1]) Ezen, az eddigiektől eltérő elbeszélésünk igazolásául bár kissé hosszú, egész terjedelmében ide igtatjuk a velenczei statuskönyvek egy okmányát, mely több más tekintetben, is nagy világot vet e bonyodalmas ügyekre:

„Forma Relationis factae per providutn virum Laurentium de Monacis notarium Curiae (tehát nem maga a jelentés, hanem, mint különben szerkezetéből is látszik, annak elég zavart kivonata) pro parte nob. viri Ser. Pantaleonis Barbo Ambaxiatoris ad partes Hungáriáé in quantum tangit et spectat ad facta unionis et subsidy postulate

Serenissimus D. Sigismundus rex Ung. dixit in die I'ascae (april 7.) in viridario suo D. Ambaxiatori, praesentibus Baronibus et Praelatis: Domine Ambaxiator. Nos sumus content!, et requirimus habere ligám cum D. Duce et Communi Venetiarum, sicut voluerunt et requisiverunt mater nostra et uxor nostra; et ideo rogamus vos, ut mittatis notarium Dominationis Venetias propter hoc, et vos remaneatis. Et postea dixit idem D. Rex: Domine Cardinalis Quinqueecclesiensis, nescio boné loqui literaliter, dicatis vos. Tunc D. Cardinalis dixit D. Ambaxiatori: Dne Ambaxiator, plus valet unum verbum Dni nostri Regis, quam decern omnium nostrum. Vos bene audivistis D. Regem, qui dixit, quod est contentus, et requirit habere ligám cum Dominatione vestra (t. i. Velenczével), sicut voluit et requisivit Sereniss. mater sua et Sereniss. Domina sua, et quod remaneatis et mittatis Cancellarium Venetias. Respondit D. Ambaxiator Dno Regi: Sereniss. D. Rex, Serenissimae Dnae, mater et uxor vestra, requisiverunt Dominationem meam (Venetiarum) de liga in mari. D. Stephanus Voyvoda respondit: ita, ita, de liga in mari dicimus. Tunc D. Ambaxiator dixit, quod quia missus fuerat ad requisitionem Sereniss. DD. Reginarum, tempore, quo regnabant syndicate dicebat in personam earum; sed iuxta requisitionem ipsius D. Regis mitteret notarium Venetias ad Dominationem et ipse remaneret.

D. Rex statim post verba ilia praedicta traxit in partem D. Ambaxiatorem et D. Stephanum Voyvodam, magnum Comitem, et dixit; Comes Joannes de Vegla scripsit nobis, quod per ea, quae senserat, sperabat Dnam matrem nostram adhuc vivere, sed quod de certo uxor nostra vivebat et quod si mitteremus sibi gentem, et haberet subsidium a mari, recuperaret ipsas. Et ideo rogo vos, ut committatis notario, quod roget Dominationem, ut dignetur sibi praebere subsidium a mari, et ego

minden erejét s Garay Miklós macsói bán, a megölt nádor fia, Losonczy László és István testvérek, a Kanizsayak és Maróthyak vezérlete alatt több oldalról szorongattatá a lázadókat. A szerencse mindenütt kedvezett Zsigmond és szövetségesei fegyvereinek. Garay Miklós, miután a Dánfy testvéreket és Janky Lászlót a temesi tartományban megverte, a Dunán átkelvén, Horváthy Jánost a Szerénységből kiűzte, Újlak várát rohammal megvette, Laczfy Imrét számos más pártosokkal elfogta, s Horváthy Jánost ismét Pozsegavárban tá-
mittam sibi gentes in terra, ita quod uno eodem tempore concurrat subsidium a terra et a mari. 1). Ambaxiator respondit: Sereniss. Rex. si placebit Deo-et Domination! meae, quod haec liga in mari fiat, postea Serenitas V. Iiabebit a Dominatione illa, quae erunt vobis grata et placibilia secundum formám ligáé. D. Stephanus magnus comes respondit; D. Ambaxiator dixit vt-um: melius est, quod primo fiat liga, si placet Domination!.

Per ea, quae D. Ambaxiator comprendere potuit ex verbis D. Regis et Baronum, qui volent, quod liga extendatur contra terras Dalmatiae a mari, rebelles et inobedientes Regno.

Die 9-a április in Regia Capella, dum missa celebraretur. D. Rex dixit Ambaxiatori soli: D. Ambaxiator, hoc vobis sit secretum: Ego cum Baronibus et Praelatis meis deliberavi, per duas hebdomadas ultra festum Pentecosten, esse in campo contra Joannem Bannum et Priorem, rebelles nostros, et destruerO eos iuxta posse nostrum, et ire usque ad locum, ubi sunt Dnae mater et uxor nostra. Et quia dubitamus, quod rebelles ipsas transportabunt per mare ad alias partes, rogamus vos, quantum possumus, ut per notarium rogetis Dominationem, quatenus sibi placeat habere galeasin mari ad custodian!, ne transportentur: quia hoc esset summe necessarium fieri pro praesenti, nam si expectaretur primo ligám firmari, nimium temporis deberetur. D. Ambaxiator respondit: quod diceret notario, ut referat ista Domination!. In fine D. Stephanus Voyvoda, et D. Eppus Agriensis dixerunt D. Ambaxiatori, quod ille miles qui veniebat ex parte D. Regis ad Ducale Dominium*) habebat tantum tria in mandatis, videlicet annunciandi coronationem, faciendi renovari iuramentum pacis, et pro facto 7000 florenorum; et quod (ad) factum ligae et galearum pertinebat, quod D. Ambaxiator Venetiarum exponi facérét per notarium“. Cop. dei Commer. VIII, 297.

borolta körül. A lázadó főnök eleségben hiányt szenvedvén, nem sokáig tarthatta magát és szerződésre lépett. Ennek pontjai szerint Ígérte, hogy Mária királynét azonnal kibocsáttatja Novigrádból, s míg ez megtörténnék, maga kezesül marad, azután bántatlanúl hagyatandó. Garay értesülvén, hogy Horváthy szövetségesei, a ráczok, macsói bánságába törtek s ott tűzzel vassal pusztítanak, nyomban ellenük indúlt, a fogoly őrizetét a már elébb megtérést színlelt Simontornyai Istvánra bízván. Mialatt azonban ő a Hczokat megverte s kiűzte, a ravasz Simontornyai a fogoly Horváthy Jánost Bosnyába szöktette [1]).

E közben Zsigmond egyéb hívei, kivált a Losonczyak, Erangepán János és Nagymihályi Albert, az úi "vránai pörjel is oly sükeresen működtek közre Barbadico János velenczei kapitánynyal a lázadók ellen, kivált Novigrád ostromában, hogy Palisnay János és pártos társai azon feltétel alatt, hogy bántatlanúl Bosnyába mehessenek, a várat s vele együtt Mária királynét, Barbadiconak jún. 4-kén átadták. A velenczei kapitány Máriát elébb Nonába, s innen június 15-dikén Zengbe szállította[2]), hol neki egy fényes velenczei követség nyilvánító a köztársaság szerencsekivánatait. Zengből írta Mária jun. 30-kán hálateljes levelét is Venerio Antal velenczei herczegnek, sükeres segedelméért, őt „barátai legbensőbbikének" czímezvén. „Szolgálatait — úgymond egyebek közt — melyeket kiszabadításában tett, s azokérti hálaját emberi nyelv nem képes kifejezni; mert igazán mondhatja, hogy megszabadúlása körül tőle jött a legtöbb segély. Ezt ő, míg él, nem fogja elfeledni, s.nem is mulasztja el neki meghálálni. Kéri őt, legyen kegyes Barbadico iránt, ki magát

[1]) Garaynak és Zsigmond többi híveinek harczai a pártosokkal azon 1387-ki, 1397-ki, 1404-ki, 1408-ki okmányokban foglaltatnak, melyekben Zsigmond a Garayakat, Kanizsayakat, Maróthyakat, Frangepánokat stb. jutalmazza.

[2]) Nonában üdvözlé őt Zára részéről Paulus de Paulo jun. 7-kén Schwandtnernél: III, 726.

oly dicséretesen viselte[1]). A herczeg azonban már rég tudta Barbadicotól az örvendetes eseményt; sőt azt a Luccában időző VI. Orbán pápának is tüstént megüzente. Az öröm a külföldön is közönséges volt a királyné megszabadúltán; a pápa már jun. 14-éről irt Máriának és Zsigmondnak, szívökre kötvén, adjanak Istennek hálát e kegyelemért, melyet minden emberi reménység fölött az egyház könyörgéseire nyertek; s legyenek hálásak Velencze iránt is sikerdús segedelméért [2]). A nyolcz hónapi börtön szenvedései által kipróbált Máriát egyébiránt nem kellett ösztönözni a hálára: ő > utóbb nem csak Barbadico iránt tényleg tanúsította hálaját, hanem értesülvén, hogy a kiszabadításában munkálkodott velenczei követség egyik tagja, de Monacis Lőrincz, — kit tanúságúi is többször idéztünk, korának eseményeit költeményben énekli meg, — „ne feledd aztán, — mondá neki, — munkádba igtatni, hogy én a velenczeiek segedelme által szabadúltam mega fogság jármából, s az enyéim közt elvesztett szabadságot váratlanúl ,a velenczeiek közt nyertem vissza; csak a ő hajóhadokon hagyta el lelkemet a félelem és szállta meg a remény jövendőm iránt, hogy feledhessem a kiállott szenvedéseketr“[3]).

Mária Zengből július 1-jén távozván, negyed nap múlva találkozott Zágráb vidékén Zsigmonddal, ki csak most gondolta reá valahára magát elejébe utazni, s kivel itt aztán még egy hónapnál tovább időzött[4]). De a királyné megsza-

[1]) Datum Segniae 30-a junii 1387. Cop. dei Commem. VIII, 306. — Egy későbbi levelében (Dat. Budae 22-a januarij 1388.). Mária kéri a herczeget, küldje hozzá Barbadicot, kit szolgálataiért . . aere et alijs jocalibus . . kíván megjutalmazni. U. o. 384.

[2]) Datum Lucáé XVIII-a Cal. julij. pontif. n. anno III-o. Ugyan e napról írt a velenczei herczegnek is, intvén ót, folytassa barátságát a magyar királyi pár iránt, ez mind a két félnek javára válandván. Copia dei Commemor. u. o. 304. kövv.

[3]) Praefacio Carm. de Carolo Parvo.

[4]) Itt, Zágráb vidékén, kelt két oklevelük a velenczei 7000 frt. felvételéről jul. 21. és aug. 3-kán. Lib. Pactor. VI, 299.

badultával korántsem volt elfojtva a lázadás. Még több vár volt a lázadók kezén mind a Szerémségben, mind Horvátországban, s úgy ez, mint a következő év nem szűnő harczban folyt le ezen tartományokban. Garay Miklós a Szerémségben, Kanizsay István, Frangepán János és Maróthy János Horvátországban több várat megvettek Ugyan, s a lázadók közöl is többeket fogtak el, s küldöttek a királyhoz, kik aztán válogatott kínzások közt ölettek meg [1]): de elegendő *erőt* a királytól, kit a nemzet nem szeretett, s azért nem is gyámolított, a lázadás teljes elfojtására nem nyerhetvén, minduntalan megújuló, apró harczokban emészték föl erejöket. Győzedelmeik eredményét leginkább az hiúsította meg, hogy a megvert lázadók nem csak biztos menhelyre találtak Bosnyában, de tényleges segedelmet is nyertek Tvartkó királytól; s az ő birtokaiban egyesülve, általa pénzzel, fegyverrel segítve minduntalan megújították támadásaikat. Sőt maga Tvartkó is, daczára rokonságának a királyi házzal, önhasznára fordità a lázongást, s a múlt év óta Cattarónak s a Horváthy Jánostól átvettKlisszának ura[2]), önmaga a tenger felől, czimborái a szárazföldön oly annyira háborgaták a dalmát tengeri városokat, hogy ezek kénytelenek voltak követeik által aug. 10-kén megüzenni Zsigmondnak, miképen ha tőle védelmet nem nyerhetnek, azt Velencze pártfogásában fogják keresni[3]). Zsigmond, ki esztelen pazarlása miatt örökös pénzzavarban volt, szerencsére, épen ez időben vette át Józsa és Prokop rokonaitól ama húszezer hatvanad cseh garast — mintegy 84 ezer aranyát, — melyért nekik minden jogait eladta Brandenburgra; most tehát elhatározó csapást szándékozván intézni a lázadók ellen, 1388 őszén egy erős haddal ment az alvidékre [4]), hol aztán még Garay Miklós,

[1]) Zsigmondnak említett 1397-ki, 1404-ki és 1408-ki okmányai. És Kerchelich Hist. Eccl. Zágráb. 337.

[2]) Lucius: Lib. V, Cap. 3. Schwandtnernél: III, 415.

[3]) Farlatus: Illyr. S. III, 331.

[4]) Zsigmond levele Cod. Dipl. X, 1, 433.

Laczfy György, Alsányi Pál és Kóroghy István is hozzá csatlakoztak. Az egyesült had Valkó felé tartott, mert Horváthy János Bosnyából átcsapván, ezen vármegyében zavargóit. A hadjárat annyiban szerencsés volt ugyan, hogy a lázadók megverettek, több várok a Szávánál megvétetett s néhányan közölök elfogattak s kivégeztettek[1]); de a Horváthyak, a lázadás többi fejeivel ismét Bosnyába menekültek.

A következő 1389-dik esztendő némileg békésebben folyt le a Dráva és Száva vidékein, mert a lázadók Tvartkotól ekkoron nem nyerhettek segedelmet. Már fentebb említők, hogy Szizmán bolgár s Lázár szerb fejedelem, tartományaikat Murad szultán becsapásaitól csak azáltal menthették rúeg, hogy felsőségét elismerték, neki évi adót, hadjárataira bizonyos számú fegyvereseket adtak. De hamar átlátták e fejedelmek, hogy csak önvesztökre gyarapítják segélyekkel a hódító török hatalmát, s ha annak közös erővel idején gátot nem vetnek, általa elébb utóbb maguk is elnyeletnek. E tekintetek közelebb hozták egy^náshoz az elébb ellenséges fejedelmeket, s miután még Tvartko is hozájok csatlakozott, 1387-ben egy húsz ezernyi török hadat annyira megvertek, hogy abból csak öt ezren tudtak megszabadulni[2]), Murad 1389-ben boszúhadjáratot intézett ellenök; s míg hadainak egy részét Szizmán megalázására küldé, maga a szerb Lázár ellen vezette hadait. Tvartko, nem kételkedvén, hogy ha Lázár legyőzetik, a sor reá kerülend, minden erejével segedelmére ment szomszédjának. Lázár, mióta a török ellen felkelt, Garay Miklós közbevetésére — kinek leányát bírta nőül, — ismét visszatért a magyar felsőség alá, és most Garay is segedelmére ment macsói bánságának dandáréval. Az ütközet, mely junius 20-kán a Rigómezőn vívatott, mind Murádra, mind Lázárra halált hozott: amaz Kobilovics Milos gyilkától orozva halálos sebet vett; emez, vejétől,

[1]) A Garayak javára 1408-ban kelt okmányban. (J. I). X, 4, 665.
[2]) Hammer: I, 171.

Brankovics Vnktól elárultatván, elfogatott 8 a haldokló Murad előtt megfojtatott. Lázár fia s utóda, István, hódolattal s évi adóval vásár lőtt magának békét Murad utódától, Bajezidtől[1]).

Tvartko, a hadjáratról hazatérvén, fennen hirdette a dalmát városoknak, kétségkívül, hogy ezeket maga iránt valahára hódolatra birja. Spalato, Trau, Sebenico a lázadók által gyakran háborgattatván, több ízben sürgettek Zsigmondnál segedelmet, s követeik által kijelentették neki, hogy különben kénytelenek lesznek Tvartko alá hajolni. Zsigmond részint e városok kérelmeitől, részint azon újabb veszélytől indíttatván, melylyel tartományait István, az új szerb fejedelem háborgatta, még ezen év (1389) őszén valóban intézett is hadjáratot. Maga, Kóroghy Fülep kévéi főispánnal s több más úrral a szerbek által elfoglalt Borics és Csesznek várak visszavétele végett *a* Dunán átkelvén [2]), Bubek Detre tótországi bánt és Nagymihályi Albert vránai pörjelt Dalmátiába küldötte[3]). Ezek mindenekelőtt Vránát fogták ostrom alá, melyet Palisnay János még mindig hatalmában tartott. De nem sokára segedelmére ment Palisnaynak Tvartko és Horváthy János; és Zsigmond vezéreit megvervén, Nonába kényszerítették visszavonúlni hadaikkal. A győzedelmes lázadók ezután, Tvartko Klisszát, Horváthy János pedig Osztroviczát kényszerítette a maga megadására. A dalmát városok ezentúl segedelmet Zsigmondtól nem remélvén, hogy magukat a további zaklattatástól megmentsék, az egy Zára kivételével, mindnyájan Tvartkonak hódoltak, ki ezentúl a tengervidék királyának czímezte magát[4]).

[1]) Hammer: I, 174. kövv. Zsigmondinak a Garayakjavára adott 1408-ki okmánya.

[2]) Ld. Zsigmond levelét Katonánál: XI, 276.

[3]) Cod. Dipl. X, 1, 517.

[4]) Paulus de Paulo i. h. 726. Lucius: Lib. V. Cap. 3. i. li. 415.

Zsigmond maga, miután az említett két várat megvette, a tél beálltával Temesvárra vezette vissza hadait; s azután is kénytelen volt tűrni Dalmátia elvesztét, mert más felől is meggyűltek bajai. Mircse havasalföldi és István moldvai vajdák, Jagyelló lengyel királytól, Hedvig férjétől izgattatván, s különben is látván, hogy a maga lázadóit legyőzni sem bíró Zsigmondtól a mind hatalmasbbá váló török ellen segélyt nem igen várhatnak, 1390 elején, a lengyel királylyal léptek szövetségre [1]). Más részről, a lengyelek sem tudták elfeledni, hogy Halics, Lajos utolsó kormányéveiben, végkép elszakasztatott országuktól. Már akkor is, midőn Hedviget a szirádiai gyűlésen királynéjokká fogadták, feltételül tűzték ki, hogy Vörös-Russiát visszakapcsolja Lengyelországhoz; most pedig nem szűntek meg ösztönözni királyukat, hogy hasznára fordítván a magyar birodalom zavaros állapotát, e tartományt, mint neje örökségét, foglalja el. Hedvig ezt a sok sürgetésre 1390-ben önmaga hajtotta végre. Egy sereg élén a tartományban megjelenvén, miután Kapolyi János főkapitány, a csekély magyar őrségekkel ellentállás nélkül kivonúlt, azt elfoglalta, minek következtében Galiczia és Lodomeria, mely Magyar- és Lengyelország közt pár századig Eris almája volt, Lengyelországgal egybekapcsoltatott, azontúl ennek 1773-ban történt felosztásáig a lengyel korona alatt maradandó[2]). '

Zsigmond, ezt tűrni kénytelen, legalább az oláh és moldvai vajdákat óhajtá megbüntetni elpártolásuk miatt. Az ország render 1390-ben e végett nagy számmal gyűltek.

kövv. Horváthy János tehát nem fogatott el s öletett meg a múlt évben Zsigmond által, mint némelyeknél olvassuk.

[1]) A szövetség okmányát Id. Fejérnél: Cod. Dipl. X, 1, 652. A moldvai vajda már régebben szövetkezett a lengyelekkel; e miatt 1388-ban is támadt viszály Zsigmond és Jagyelló között, mi azonban akkor az aug. 2-kán megkötött fegyverszünet által egy időre lecsillapíttatott, Sommersberg: Script, rer. Siles. II. 81.

[2]) Dlugoss: Lib. X, 116.

zászlai alá. A király megindultának hírére Mircse, oláh vajda, magát megalázván, mentségei s hűségi esküjének megújítása által idején megengesztelte Zsigmondot. De István, moldvai vajda ellentállásra készült, s a szorosokat, melyek Erdélyből Moldvába vezetnek, keményen eltorlaszol - tatta. Zsigmond a székelyek ispánját, Kanizsay Istvánt küldé előre dandárával az ellenség fekvésének kikémlelésére, s miután ez a torlaszokat széjjelhányta s az oláhokat a szorosokból kiűzte, Kanizsay esztergami érsek s más egyházi s világi urak kíséretében a király is utána nyomult a derék haddal. A vajda több szerencsétlen csata után, miután a magyar hadak székhelyét, Szucsavát is elfoglalták, a király lábaihoz borúivá könyörgött bocsánatért, mit Zsigmond nem is tagadott meg tőle[1]). Még Moldvában járt hadával a király, midőn Horváthy János Osztroviczából, melyet a múlt év végén vett meg, újabban háborgatta a macsói bánságot. De a mindig résen álló Garay Miklós bán őt ez alkalommal is visszaűzte[2]).

A hűbéres fejedelmek s a nyugodni még mindig nern pártosok zajlongásainál sokkal komolyabb veszély kezdé a birodalmat fenyegetni a magát Európában mind erősebben megfészkelő török részéről. Bajezid, Murad fia s utóda, miután 1390-ben Bolgárország meghódoltatását befejezte, a magyar birodalom délszak tartományait tűzte ki foglalásai czéljául. Egy török had már 1390-ben betört a Szörényi bánsággal határos szerb földre. Perényi Miklós, Szörényi bán, hogy tartományát becsapásaiktól megóvja, dandárával a szerb földön rájok ütött, s őket egy heves csa-

[1]) Zsigmond okmányai a Kanizsayak javára 1393, 1395 és 1597. évekből. Praynál: Diss. Hist. Crit. 143. Fejér: Cod. Dipl. X, 2, 274. 444. Turóczy: Chron. IV, Cap. 2.

[2]) Zsigmondnak a Garayak számára kiadott 1408-ki oklev. Cod. Dipl. X, 4, 665.

tában megverte, több zászlójokat hozván vissza diadala bizonyságául [1]).

Nem lehetett kételkedni, hogy a török Bolgárországból ezután gyakrabban becsapkod a magyar birodalomba, kivált miután István szerb fejedelem is adózójává lett. A veszélyt mintegy ösztönszerűleg érezte a nemzet. Híveinek tanácsára Zsigmond a hadszolgálatra kötelezetteket már 1391 elején fegyverre szólítá, maga pedig a felkelés siettetése végett februárban Erdélybe utazott[2]).

A gondoskodás nem volt fölösleges. Még mielőtt a sereg felkészült, a törökök a Száván átkelvén, a Szerémségbe törtek. Ez volt első megjelenésük a tulajdonképeni magyar földön. Garay Miklós, ki eddig a határszéleken oly erélyesen őrködött, ekkoron már nem volt macsói bán; a hadviselésben tapasztalt, vitéz férfiút a király, úgylátszik saját oldala mellé hívta meg az intézendő hadjárat rendezésére. A veszély tekintetéből Zsigmond két bánt nevezett ki utódául, Maróthy Jánost és Losonczy Istvánt. És ezek is emberül megfeleltek kötelességöknek. A törökök becsapásának hírére dandárukat rögtön összeszedték s a pusztító ellenséget Nagy-Olaszinál megtámadván, visszaűzték; Maróthy Dénes, a bán testvére azonban a török fogságába került[3]).

E közben Zsigmond is felkészítette s a Duna mellé, Kevevár vidékére vitte seregét, hol egy török-szerb had táborozott. De az ellenség nem várta be a magyarokat; minek következtében Zsigmond az elpártolt szerbeket megbüntetendő, tartományukban Izdril vára felényomúlt előre[4]). Míg azonban ő itt tűzzel, vassal pusztított, a nélkül, hogy akár a szerbeket, akár a törököket ütközetre bírhatta volna, egy

[1]) Zsigmond adománylevele Perényi Miklós javára 1390-ben. Cod. Dipl. X, 1, 611.

[2]) Feb. 24. Gyulafehérvárott kelt egy okmánya. C. 11, X, 1, 686. k.

[3]) A Maróthyak javára kelt 1404-ki adománylevele. Cod. Dipl. X, 4, 295.

[4]) A Czillyek javára kelt 1397-ki okmány. Cod. D. X, 2, 418. k.

más törökhad, Bosnya keleti szélein keresztül ismét a Szerémségbe tört; minek hírére ő is visszatért czéltalan hadjáratából. De mire a Szerémségbe érkezett, ez már ismét megszabadult az ellenségtől: Maróthy János azt Nagy-Zengnél újra megverte s kiűzte az országból *). A magyar sereg ezután széjjeloszlott; Zsigmond azonban, mielőtt e részekről a felvidékre távozott[2]), Garay Miklóst egy erős dandárral a szerb határszéleken hagyta hátra az ország védelmére. S úgylátszik, nem is volt fölösleg a gondoskodás; mert némely emlékek szerint a törökök harmadszor is becsaptak volna a macsói bánságba.

Bajezid ez évben fogta először Konstantinápolyi ostrom alá, s e végett minden hadait áthozta Ázsiából. E körülmény s annak híre, hogy .már Mircse vajda is nyilván a törökhöz szövetkezett, a jövő évre még gondosabb őrködést igényelt a magyar kormány részéről. Zsigmond, úgylátszik, e végett már az 1392-ki február elején tanácskozott Kismartonban az ország főrendéivel[3]). E város az ország nyugati szélén tán azért választatott a tanácgkozmány helyéül, mert abban hihetőleg több külföldi urak is résztvettek. Annyi bizonyos, hogy a hadjáratban, mely ez évben intéztetett, az ország derék hada mellett, Zsigmond rokonai, Józsa és Procop morva határgrófok, Cilley Vilmos, a cseh Sternberg s Bolko oppelni herczeg is jelen voltak. Junius végén a sereg Grebencz vára körül táborozott, honnan aztán Bolgárországba nyomúlván, a Bodon vidékén táborozó török-oláh haddal szerencsésen megütközött[4]). De részletesb tudósításunk nincs e hadjáratról.

Mialatt Zsigmond 1391 s a következő év folytában, —

[1]) Az idézett 1404-ki okmány, u. o.

[2]) Július végén már Zólyomban adott ki egy okmányt Kőszeg város számára.

[3]) Fejér: Cod. Dipl. X, 2, 44.

[4]) Okmányok, Dobnernél: Monton. IV, 382. Katonánál: Epitome chron. II, 173. Fejérnél: Cod. Dipl. X, 2, 48, 64.

mint egy levelében maga mondja, — négyszer harczolt a törökök ellen: Bosnyában s a magyar pártosok ügyében is nagy változás történt. Ialisnay Janos meg 1390-diki februárban meghalálozott; egy év múlva, 1391-diki márczius 23-dikán követte őt a halálban Tvartko király is. Amabban szellemi vezetőjét, emebben anyagi segítőjét vesztette el a lázadó párt; mert ez Tvartko utódától, Dabissától, ki egy ideig a maga pártosaival volt elfoglalva, nem igen nyerhetett támogatást.

De míg a párt ekként színleg csökkenni látszott, újabb nem csak erkölcsi, hanem anyagi támaszt is nyert az, az ifjú nápolyi Lászlóban, ki a pártosokkal folytonosan összeköttetésben maradt, most pedig általuk sürgetve, már arról is gondolkodott, hogy sereggel jöjjön Dalmá törsz ágba. Hogy e szándék benne már 1392-ben{megért volt, kétségtelenné teszi egy, ezen évi november 8-dikán a velenczei herczeghez írt levele, melyben őt kéri, hogy hajóinak, melyekkel Apuliából Zengbe indulni készül, szabad menetet engedjen az adriai tengeren [1]). Lászlónak e szándoka, bizonytalan miért, nem ment ugyan teljesedésbe; de azért titokban bizonyosan nem maradt a király előtt, s hihetőleg nagy befolyása is lett ennek ezutáni magaviseletére.

Zsigmond, miként a múlt években, úgy 1393-ban is összegyűjtő hadait az alvidéken, hogy a törököket, ha birodalmát ismét háborgatnák, készen fogadhassa. De Bajezid ez évben minden erejét a már harmad évben sikeretlenűl ostromlott Konstantinápoly körül egyesítő, s így a magyar birodalom ment maradt betöréseitől. Zsigmond tehát, seregei készen állván, jónak látta az alkalmat, valahára egy elhatározó csapást intézni a lázadók ellen, kik Osztrovicza és Dobor váraikból különben is gyakran háborgatták a vidéket. Ezen elhatározásra a mondottakon kívül részben tán az is bírta Zsigmondot, hogy a pártosok Dabissával meghasonolván, tőle most nem csak segedelmet nem várhattak, hanem annak

[1]) A bécsi csász. titkos levéltár eredetijéről.

horvátországi bánja, Vasics Vük, ez évi februárban a pártosok egyik fejét, Palisnay Miklóst, Osztrovicza urát, s testvérét, ki nagybátyjok, János halála után a perjelséget bitorlá, elfogta volt'). Zsigmond tehát, Garay Miklós tanácsára, kit ép ez időben nevezett ki Horvát- s Dalmátország bánjává, Dobor ostromára vezette hadait[a]). A vár nem sokáig állhatott ellent a Garay testvérek és Maróthy János jól intézett ostromának, s megvétetvén, fölgyújtatott s végkép elrontatott. A lázadók néhány főbbjei azonban, kik a várban voltak, még a köriiltáborlás előtt elillantak. Ezek közt volt Horváthy János, az egykori bán is; ő mindazáltal bujdosása közben nem sokára kézre került, s a többi foglyokkal együtt Pécsre vitetett. Horváthy ott utóbb tüzes fogókkal csipdestetett s lófarkon hurczoltatott halálra, s hullája négy részre vágatván, a város kapuira függesztetett; a többiek lefejeztettek. — A pártosokon nyert győzedelem Dabissát is megfélemlítette: a király táborába jött s hűséget esküdött, egyszersmind Dalmátiát is visszaereszteni ígérvén. A tartomány visszavételére Garay Miklós, új horvát bán, egy dandárral mindjárt útnak eredt a táborból, s miután Vasics Vukot, Dabissa bánját, ki a tartományt átadni nem akarta, Kninnél megverte, egész Horvát- és Dalmátországot visszaszerezte a magyar koronának [3]).

[1]) Paulus de Paulo Schwandtnernél: 111,730. de az évet hibásan teszi 1392-re; v. ö Katonát: 11, 336.

[2]) Dobor ostromát többen 1392-re teszik, véleményem szerint hibásan. A mondott évben horvát s dalmát bán Zsigmond részéről Frangepán János, Garay Miklós pedig a szerb határszélekre kiküldött kapitány volt. (Per nos ibidem adversus dictos scismaticos'in custodia regni nostri deputatus Cod. Dipl. X, 4, 666.) Garay Miklós csak 1393-ban lett horvát s dalmát bánná, az ekkor már beteg s még ez évben meg is halt Frangepán helyett. Már pedig nyíltan mondja okmányában Zsigmond, hogy Dobor ostroma alatt Garay Miklós már horvát bán volt. Cod. Dipl. X, 4. 666.

[3]) Zsigmomd okmányai Cod. Dipl. X, 2. 442. — X, 4. 666. Turóczy: Cap 4. Schwandtnernél: I, 216.

Zsigmond, midőn az alvidékről Budára visszatért, az ügyes, ravasz Vajdafy Györgynek meghagyta volt, ügyekeznék úgy a Doborból elillant, mint a többi pártosokat is kézre keríteni; mert, kivált e vidéken még sokan voltak az urak és nemesek közöl, kik Zsigmondot királyuknak elismerni nem akarták. Ezek közé tartozott Hedervári Kont István is a Lajos király alatt nagy nevű Miklós nádornak, vitézségéről híres fia, ki mióta Osztrovicza és Dobor a király kezére jutott, nem bízván többé a csekélyebb erősségű kastélyok falaiban, harminczketted magával a Száva vidékén, a Szerémség rengeteg erdeiben bujdosott. A furfangos Vajdafy nemsokára nyomukra akadt, s őket egy hajnalon, számra nézve sokkal nagyobb csapatával álmukban meglepte. A bujdosók felriasztatván, fegyvert ragadtak; s elszánt, vitéz férfiak lévén, tán még mégis szalasztották volna háborgatóikat. De a ravasz Vajdafy nem akarta fegyverszerencsére bízni feladatának sükerét, s cselhez folyamodott: esküdözve Ígéri nekik, hogy számukra bocsánatot eszközlend ki Zsigmondtól, ha őt józerével követik. A bujdosók, szerencsétlenségökre hittek szavában, s vele útra kelnek Buda felé. De midőn Karom helységébe érkeztek, Vajdafy fegyvereiket elszedette, magukat bilincsre verette, s így vitte őket Budára. A méltatlanságtól felbőszült foglyok útközben összebeszéltek, hogy ha a király elébe vezettetnek, senki se tisztelkedjék neki; s úgy is történt. „Midőn őket Zsigmond, híveitől környezve maga elébe vitette, senki közölök — úgymond a krónika, — nem nyitá meg száját üdvözletére, sem fejhajtással, sem térdgörbítéssel nem adták meg neki a tiszteletet“. A néma, kihívó dacz oly dühösségre ingerlé Zsigmondot, hogy őket rendes törvénylátás nélkül azonnal a sz. György terére hurczoltatá, s valamennyiöket lefejezteté. Midőn a sor Konth Istvánra került, hanyat fekve hajtá fejét a vérpadra, hogy bakójának szemébe nézhessen. „Száz halálnak néztem én már szemébe — úgymond — s ettől sem rettegek[4]*. Mialatt Konthot kivégezték, apródja Csóka oly keserves sírásra fakadt, hogy még Zsig-

mond szívét is meghatotta. „Ne sírj fiú, ezután én leszek urad, neked többet adhatok mind az, kit lefejeztek“ monda neki. De most a keservet a gyűlölet dühe váltá fel Csóka szívében, „Én neked, cseh disznó, soha sem fogok szolgálni“ — válaszol mérgében a királynak. — Zsigmond intésére, pár percz múlva, Csóka feje is a többieké közé gördült. „Ezek valának ama nemesek, — úgymond a krónika, — kiket a mi korunk a harminczkét vitéz nevén említ ők ugyan esztelenül makacsok voltak, inkább kívánók meghalni, mint a kelletlen király alatt élni; .... de korunk róluk nem csak beszél, hanem népdalokban is halhatlanítja emléköket i). Zsigmond e mozgalmas, tevékeny élete által sem tudta mind eddig megnyerni a nemzet szeretetét. Könnyelműsége, ledér erkölcsei, hirtelen felforró indulatossága, mely által törvényt, jogot, mérsékletet egyaránt sértett s nem ritkán zsarnokká vált, oly tulajdonságok valának, melyek, kivált egy Nagy Lajos utódában, kétszeresen sértették a nemzet érzületét. Ezen idegenséget nem kevéssé felfokozta a harminczkét vitéz törvénytelen kivégeztetése. A nemzet, mely más bűnt nem ismert bennnök, mint hogy Zsigmcfndot, kinek elválasztásához nem járultak, királyokúi elismerni vonakodtak, vitézségük miatt szerette, becsülte, s haláluk után úgy tekinté őket, mint a zsarnoki önkény áldozatait. A kivégzettek számos hatalmas családdal álltak rokonságban, és mind e családok, mind mások, kiknek megegyezte nélkül lett, királylyá Zsigmond, e kegyetlen kivégeztetések után még inkább gyűlölték őt, még inkább óhajtottak megszabadulni tőle Máriának halála után, mit mindenki, a ki e szenvedések által megtört, mindinkább gyöngélkedő nőt látta, nemsokára megtörténendőnek hitt. Voltak, kik szemeiket ezen esetre az élénk, eszes, szeretetreméltó Hedvigre függesztették, ki női erényei mellett minap Galiczia elfoglalása által még férfias erélyt is tanúsított. Mások, kiknek sem nőkirály, sem Zsig-

[1]) Turóczy: IV, Cap. 7. Schwandtnernél: I, 219. köv

mond nem tetszők, László nápolyi királyt, Kis-Károly fiát, óhajtották egykor látni a magyar királyi trónon; mert e párt, habár elhallgatott is a Horváthyak, Konthok, Korpádiak és társaik halála után, még korántsem volt elfojtva azoknak vérében; sőt Laczfy István egykori horvát bánban és Simontornyay Istvánban, kik eddig, bár a lázadókhoz szítottak, de nyilván mégsem léptek föl, új főnököket nyert. Most ezek szintúgy mint előbb a Horváthyak, folytonos összeköttetésben léteztek Nápolylyal [1]). S úgylátszik, Zsigmond, ki előtt a nemzet idegensége maga iránt nem maradt titok, önmaga is ingadozni érző lábai alatt a trónt Mária halálának esetére. Működése legalább az 1394-dik év folytában, a mennyire azt emlékeinkből hézagosán ismerjük, kiváltképen arra volt intézve, hogy magát mind Hedvig, mind a nápolyi László ellen biztosítsa.

Az ország rendei virágvasárnapján gyűlést tártának Budán, hogy az országnak a török elleni védelméről idején tanácskozzanak. A rendek minden két jobbágy-kapura egy-egy arany forintnyi adót vetettek, és az ekként begyűlendő összegeket nem a pénzt becsülni nem tudó, pazar király kincstárába, hanem az e végett megbízott esztergami és pécsi főpapok, Ilsvay Leusták nádor és István zagoriai gróf kezébe rendelték szolgáltatni[2]).

E gyűlés után, junius első hetében a Szerémségben, Diakováron találjuk Zsigmondot, hol Dabissa bosnya királylyal, ki még a múlt évben visszahajolt a magyar korona fenliatósága alá, szorosabb barátságot kívánt kötni. Zsigmond, úgylátszik, némi híreket vett arról, hogy Horvát- és Dalmát - ország, bár még csak titkon, nagy rokonszenvet ápol a

[1]) Kétségtelenné teszi e folytonos összeköttetést egyebek közt Lászlónak 1392-ki november 8-dikán a velenczei herczeghez írt levele, melyben öt kéri, hogy hajóinak, melyekkel Apuliából Zengbe indul, szabad menetet engedjen. A bécsi csász. levéltár eredetijéről.

[2]) Ld. a rendek levelét Ung, Bereg és Ugocsa megyékhez. Cod. Dipl. X, 2, 256. köw.

nápolyi László iránt, kit Mária halála után a maga királyává tenni óhajtana. Nehogy tehát e párt egykoron Boszniában támaszra találjon, Zsigmond oly szerződésre bírta Dabissát, hogy halála után fejedelemsége egyenesen Ő reá, Zsigmondra szálljon. Ez esetre több bosnyák úr már eleve, ezen találkozás alkalmával hűséget esküdött Zsigmondnak[1]).

Itt czélját érvén, minthogy a törökök birodalmát most nem háborgatták, az éjszaki részekre utazott Zsigmond, hogy Hedvig királynéval is rendbe hozza a maga ügyeit. Kívánsága szerint sikerült-e ez neki, bizonytalan: csak azt tudjuk, hogy julius 24-kén Szandeczben vele személyesen találkozván, több napig tanácskozott, s az ország békés állapotára vonatkozó szerződést kötött[2]).

Mialatt Zsigmond Lengyelországban időzött, onnan pedig Csehországba utazott, hol testvérét, Venczel római és cseh királyt az ország rendei, őrültséggel határos magaviseleté miatt elfogták, a törökök is újabban mozogni kezdőnek. Bolgárország nagyobb része már a múlt évben hatalmokba esvén, 1394 folytában Bodont, Nikápolyt és Szilisztriát is elfoglalták. E városokra és vidékükre, mióta Nagy-Lajos azokat meghódította volt, a magyar korona tartott igényt. Zsigmond tehát, miután utazásaiból beteges neje mellé Budára visszatért, követséget intézett Bajezid szultánhoz, s e városokat visszaadatni követelte. Tán csak kémleltetés volt tulajdonképeni czélja; mert különben is tudhatá, hogy egy hódoltató fiatal hatalom nem szokott önkényt lemondani foglalmányairól; s ennélfogva midőn látná, hogy pár év óta a nyugati Európában is mind nagyobb ellenszenv támad a már Konstantinápolyt is egyre fenyegető török ellen, már ekkoron egy nagyobb hadjárat tervével foglalkodott. A követséget Bajezid Brnszában oly teremben fogadá, mely a bolgároktól elfoglalt fegyverekkel és zászlókkal volt felékesítve;

[1]) Lucius: Lib. V, Cap. 3. Schwandtnernél: III, 416.
[2]) Dlugoss: Lib. X, 141. köyv.

és midőn neki a követ Zsigmond követelését, ama városok visszaeresztése iránt előadta, válaszúi a falon függő fegyverekre mutatván, mint Bolgárország birtokának jogczímeire, „menjetek vissza, — így szólott, — s mondjátok meg királyotoknak, hogy a mint látjátok, nekem is elég jogom van ama földhöz “ [1]).

A követség hazatérte után, mely Konstantinápolyi út- jába ejtvén, II. Mánuel császárral szövetséget kötött, Zsig- mond komolyabban kezdett foglalkodni egy nagyobb hadjárat haboтм. tervével. Hogy erre nyugat népeitől is segedelmet nyerjen, az ügyes Kanizsay Miklós főtárnokmestert nevezte ki követévé, hogy bejárván Francziaországot, Burgundot, Német- és Olaszországot, azoknak fejedelmeit segélynyújtásra ösztönözze [2]). Addig is azonban, míg onnan segélyhadak érkeznének, az elfoglalt városokat, mielőtt a török magát azokban erősebben megfészkelné, kívánta visszavenni. E végett már az 1395-ki február közepén Erdélyben volt Zsigmond, hogy a hadjáratot előkészítse, s Mircse oláh vajdával, kinek tartományán akarta seregét átvezetni, előleg értekezzék. A vajda Brassóban találkozott Zsigmonddal, s általa Fogaras herczegévé, és Szörényi bánná neveztetvén, a márczius 7-dikén kiadott okmányában bojáraival együtt kötelezte magát, hogy valahányszor a király személyesen vezérlend hadat a török ellen, ő is összes erejével személyesen táborához csatlakozik; hadainak, ha más által vezettetnének is, tartományán nemcsak szabad átmenetet enged, hanem minden lehető segélyt is nyújtand munkálataik s élelmezésök tekintetében [3]).

Miután a magyar sereg Erdélyben összegyűlt, s még gróf d’Eu, franczia connétable is hatszáz lovaggal megér-

[1]) Thuróczy: Cap. 8. Schwandtnernél: I, 221. köv.

[2]) . .. Magistri Tavernicorum . . . tunc ad regem Franciáé et cetera loca Italiae in arduis nostris et regni nostri agendis et legationibus per nos destinati. . . Cod. Dipl. X, 2 445.

[3]) Cod. Dipl. X, 2, 270 köv.

kezett[1]), Zsigmond Kanizsay János esztergálni érsek, s nemrég óta pápai követ, és legjelesb hadvezérei, a Garayak, Maróthyak s számos más úr kíséretében, seregét Oláhországon keresztül Kis-Nikápoly alá vezette. A törökök vitézül ellentállottak; de a vár végre mégis Zsigmond kezébe került, ki abba aztán magyar kapitány alatt magyar őrséget helyezett. Még a vár megvétele előtt érkezett Zsigmondhoz a gyász-hír, hogy Mária királyné kiköltözött ez életből, melyben neki a kiállott szenvedések után sem nyílt sok örömviráh férje oldalán. Zsigmond tudván, mily kevés a rokonszenv iránta az országban, s mily sokan ellenséges szándékot ápolnak irányában egy idő óta, Mária halálának esetére, nem tartá tanácsosnak, ez alkalommal hosszabban távol lenni az országból; különben is a nyugatról jó híreket vevén, hogy a következő évben onnan tetemes segedelme érkezendik, ezt bevárni óhajtá, mielőtt a háborúba komolyabban bele ereszkednék. Mihelyt tehát Kis-Nikápolyt eléggé biztosítva látta, maga is haza felé indúlt hadaival Kanizsay János esztergami érsek után, kit a királyné eltakarítása és az ország békéjére való őrködés végett a gyászhír vétele után azonnal visszaküldött.

Mircse vajdának azonban nagyon ellenére volt a király ezen elhatározása. Attól tartott, hogy a török e rövid, csekély eredményű hadjárat által, melynek ő is társa volt, föllingerelve, most egész erejével őt fogja megtámadni. Hogy tehát Bajezid előtt magának mentséget szerezzen, Zsigmondtól titkon elpártolván, a szorosokat, hol a király átvonulandó vala, eltorlaszoltatta s a szomszéd magaslatokat fegyveresekkel rakatta meg. A veszély, melyben Zsigmond forgott, nem csekély vala; mert midőn ama szorosokba érkezett, az oláhok méregbe mártott nyilakkal lövöldöztek reá s kíséretére. Zsigmondot a franczia lovagok s Garay Miklós paizsa-

[1]) Chron. Mellicense Feznél I. Pertznél IX. az 1395-dik évhez. Memoires de Madame de Lussac III. 5.

ikkal födték be, s emennek dandára ez alatt a lesben álló, oláhokat széjjel verte [1]).

Az esztergami érsek, Kanizsay János, Mária meghűlt tetemeit időközben Nagyváradon, Sz. László lábai mellé temettette el; azután pedig dandáréval Kassa vidékére sietett, hogy Ulászló lengyel királyt, Hedvig férjét, ki vagy maga is betörni szándékozott, vagy kit csak Zsigmond ellenei óhajtottak volna behozni s királylyá tenni, e szándokban megakadályozza. A szintoly ügyes, mint Zsigmond iránt hű érseknek sikerűit is minden lázongást meggátolni a felvidéken[2]).

[1]) Zsigmondnak a Garayak javára kelt 1408-ki oklevele. Cod. Dipl. X, 4, 667. A Kanizsayak javára kelt 1397-ki levele, u. o. X, 2. 445, s több más okmány.

[2]) Dlugoss (Lib. X. 147,) csak azt mondja: „Qua (Maria) absumpta, Hungarorum primates ad sufficiendum sibi novum regem, quasi Sigismundus, conjuge mortua, rex eorum esse desierit, animos intenderant. Zsigmond ellenben a Kanizsayaknak adott s már többször idézett okmányban állítja, hogy az érsek elejébe ment Ulászlónak,s útját, elállván, utóbb ügyes közbenjárása által akadályozta meg a zavarokat s háborút. Ugyanezt állítja Turóczy krónikása is Gap. 6. Schwandtnernél 1, 219. ' ’

KILENCZEDIK KÖNYV.

AZ ANJOUHÁZ ÖRÖKÖSEI.

NÉMET-SZLÁV BEFOLYÁS.

ELSŐ FEJEZET.

Zsigmond egyedüli országlata 1395—1437.

I.

Midőn Mária tetemei a nagyváradi sírboltban eltakarít- tattak, Zsigmond nem ok nélkül sietett haza már julius hónap folytában Kis-Nikápoly alól: érzette, hogy a trón ingadozik lábai alatt. Az uraknak csak egy felekezetétől lévén királylyá választva, bár töretett is eddigelé Mária tekintetéből, a köz becs ülést, köz szeretetet nem tudta magának megszerezni; s Mária halála után némelyek Hedviget s derék férjét, Jagyelló lengyel királyt, mások a nápolyi Lászlót, Kis-Károly fiát kívánták látni az ország trónján. És hogy e pártok s általában mindazok, kik Zsigmond királylyá választásában részt nem vettek, s tőle könnyelmű, ledér erkölcsei, pazarlása s önkényes, nem ritkán zsarnoki kormánya miatt idegenkedtek, szavokat már ekkor nem hallatták ellene hangosabban, csak annak köszönhette, hogy egyrészről a török háború volt a nemzet nyakán, másrészről e háborúra a külföldről is számos sogélyhadat várt, melyekkel szükség esetében a pártosok ellen is működhetett volna. Kanizsay Miklós tárnokmester ugyanis, kit Zsigmond, mint említők, a franczia, burgundi s több más küludvarhoz küldött volt, hogy azokat a török ellen egy közönséges hadjáratra bírja, szerencsésen

járt el küldetésében: a következő évre több fejedelem jelentékeny haddal ígérkezett jőni Zsigmond segedelmére.

Zsigmond ezáltal a belzavarok kitörése ellen is biztosíttatván, 1396 elején Prágába utazott, hogy Venczel bátyját a zsarnoksága miatt lázongó urakkal kibékítse. Ez alkalommal szerződést kötött császári bátyjával, miszerint, ha egyik közölök örökös nélkül hal meg, annak birtokait a másik örökölje. A kedélyek forrongása Magyarországban nem lehetett, nem volt titok Zsigmond előtt, s ő még sem tartózkodott szaporítani a sérelmeket az által, hogy az országról annak tudta nélkül rendelkezett. Venczel őt hálából a cseh urak kiengeszteléséért, a német birodalomban is a maga helytartójává nevezte ki.

Innen hazatérvén, Zsigmond a török hadjárat előkészületeivel kezdett foglalkodni; mert ekkoron már nemcsak megadta volt egy némely ország [2]), hanem a külfejedelmek, burgundok, francziák s németek, kik neki segedelmet ígértek volt, már közeledtek is Magyarország felé. A franczia keresztes had, számszerűit 10—12 ezer fegyveres, 1396-ki april 30-kán indult meg Dijonból Fülep burgundi herczeg elsőszülöttének, János (Jean-Sans-Peur) Neversi grófnak, Fülep és Henrik bari herczegeknek és Jakab Lamarchei grófnak vezérlete alatt. Velők volt a connétable, Fülep Eui gróf, ugyanaz, ki már a múlt évben is hozott Zsigmondnak némi segélyt; velők Baucicaulttábornok, Vienrjei János tengernagy, De Coucy és Guy de la Tremouille herczeg. A franeziákhoz útjokban, Ruprecht pfaltzgróf, és a nürnbergi

[1]) Pelzel: K. Venczel II, 320 és Urkundenbuch 124-dik számú darab. Fejér: Cod. Dipl. X, 3, 181.

[2]) Fülep (Le-Hardi) burgundi fejedelem már 1394-ben is 65 ezer aranyat (nobles; 1 noble teszen mintegy 18 frankot) szedett é végre Flandern grófságból. Ezen kívül Antwerpen és Meeheln városok 4000, a flanderni papság 5265 nobles-t adott e czélra Az 1397-ki hadjáratra pedig 100,000 nobles-t adott Flandern. Brüsseli országos levéltár. Invent. des Archives des Chambres des Comptes III, 97.

Fridrik gróf alatt több ezer sváb és bajor fegyveres, a Sz.János- és Német-rend vitézei közöl azok mestereivel, Hohenzollern Fridrikkel és Naillac Filiberttel, szintén számos lovag csatlakozott. Ezeken kívül még angol, olasz, lengyel és cseh vitézek is számosan felajánlók karjaikat a keresztténység ügyének. Zsigmond Prágából visszatérvén, Dalmátiába sietett, órtekeződni Velenczével, hogy a franczia hajók mellé ez is adjon néhány gályát, melyek a Fekete tengeren s a Dunán támogassák a szárazföldi sereg munkálatait. Mire a segélyhadak megérkeztek, a magyar fegyveres erő is zászlók alatt állott, s a nyár végén Zsigmond mintegy hetven-nyolczvan ezernyi haddal állott az Al-Dunánál.

A király Orsovát és Bodont a törököktől visszavévén, és magyar őrséggel megrakván, a szövetséges hadat szeptember harmadik tizedében Nagy-Nikápoly alá vezette s azt szárazon és vízen ostromlani kezdő. De a török várnógy, Bajezid szultán jöttéről idején értesülve lévén, vitézül védte magát, míg a keresztény seregben sem fegyelem, sem rend, de annál nagyobb elbizottság uralkodott. A franczia urak megvetéssel szóltak az ellenségről, s hinni sem akarták, hogy a török velők szembeszállni merészeljen. Krónikásunk szerint még maga Zsigmond is e szavakra fakadt volna, midőn a roppant tábort áttékinté: „ily sereggel nincs mitől félni, e lándzsaerdő még a leroskadó eget is fél fogná tarthatni“. Egy hétig ostromlá, de sikertelenül a szövetséges had Nikápolyt, midőn a kémek hírül hozták, hogy a szultán egy napi járatra van seregével. A franczia urak elbizottságukban hitelt sem akartak adni a tudósításnak és Baucicault tábornok a hírhozónak fülét akarta levágatni, mint álhírek terjesztőjének. Midőn pedig a hírt nemsokára megvalósúlva tapasztalak, János Neversi gróf, bár a törökkel való hadakozásban járatlan, makacsul kívánta, hogy a franczia hadé legyen az első támadás dicsősége. Hasztalan fejtegető neki Zsigmond, hogy a török előhad söpredék népből áll, melynek visszaüzésére az oláh és szerb csapatok is elegendők, s hogy a franczia

hadnak a jancsárokkal és spáliikkal illik megmérkőznie. János herczeg kivánatát más franczia urak is támogatták; vitézeik pedig tombolva nyilváníták tetszésöket vezéreik kívánsága fölött, s tüzöktől annyira el hagyták ragadtatni magukat, hogy azon néhány száz török foglyot, kik Bodon, Orsóvá s más kisebb erődök megvételénél kerültek hatalmokba, kegyetlenül felkonczolták. E szerint a francziák s a velők jött angolok, olaszok az előhadat képezték; a szárnyakra Zsigmond részben az oláhokat, részben a könnyű magyar lovasságot rendelte; a középet magyar s német gyalogsággal s nehéz lovasokkal Czilley Hermann társaságában maga Zsigmond foglalta el; az utóhadat végre, mely csehekből, lengyelekből, szerbek s bosnyákokból állott, Garay Miklós horvát bán vezérletére bízta.

Míg a keresztény had szeptember 28-dikán ily módon rendezkedett, Bajezid kétszázezernyi fegyveressel jött az ütközetre; egyedül a jancsárok, spáhik, a sereg magva, körülbelül oly számmal voltak, mint az egész keresztény had. Seregének fő erejét, mintegy negyvenezer vitézt, egy domb mögé rejtvén, a többiekkel haladék nélkül támadást intéző a keresztényekre. A francziák alighogy megpillantották a, török előcsapatokat, rögtön nagy tűzzel csapnak rájok s azokat megszalasztván, a derék hadat is ellentállhatatlan erővel rohanják meg. Csapásaik alatt rövid idő múlva tízezer jancsár terült el a csatamezőn; a többiek a spáhik mögé vonúlnak vissza. De ezek sem bírják sokáig kiállani a francziák heves rohanását, s miután közölök is mintegy ötezeren estek el, a törökök egész közép hadteste . futásnak eredt s a dombok mögé hátrált. Viennei János és Coucy urak ekkoron megállítani szándékoztak a győzedelmes francziákat, hogy bevárván a messze hátrahagyott magyar hadat, evvel együtt intézzék a végső rohamot a törökökre. Ha véleményök elfogadtatott volna, dicső győzedelmet nyerend vala a keresztény had, s a török hatalmának nagy időre gát vettethetik Európában. De a diadalittas francziák nem hallgattak az eszélyes-

ség szavára s a futamló törököknek a dombokon keresztül is nyakrafőre utána robognak. A válság hamar beállt. A franczíák, a tetőkre jutván, megdöbbenve látják, hogy az ellenség negyvenezernyi tartalékserege a futamló spáhikat, janesárokat magába felvévén, a legjobb rendben siet ellenökbe; s a mily vakmerő volt elébb diadalmámoruk, szintoly nagygyá vált most lehangoltságuk. A futás sora reájok került, de az már nem adhatott nekik menekülést; mert míg ők a futamlókat meggondolatlanúl a tetőkre űzék, ezeknek alján a szultán mind a két oldalról erős lovas csapatokat küldött volt hátuk mögé; a tartalékhadakat pedig szemközt rohamra vezette. A két tűz közé fogott francziák, mielőtt segedelmet nyerhették volna, részben elhulltak, részben fogságba estek: amazok közt találtatott Viennei J ános tengernagy; emezek közt volt János Neversi gróf, Bari herczeg, Coucy és de la Tremouille. E közben Zsigmond megindította volt ugyan már a messze hátrahagyott derék hadat, de a győzedelmet nem ragadhatta ki többé a törökök kezéből. A megfordúlt spáhik rohanásai az ő szárnyait is megzavarták s futamlásra kényszerítők; a közép pedig, a francziák veszedelme által lehangoltatván, bár egy ideig makacsúl harczolt, szintén megfutamodott.

Zsigmond a szerencsétlen ütközetből, a Kanizsayak, Garay Miklós, Cilley Hermann, a jánosvitézek nagymestere s néhány más úr kíséretében maga is csak nagy bajjal szabadult meg s egy hajóra menekülve a Dunán a Fekete-tenger felé evezett le. A megvert keresztény hadban mintegy húszezren estek el a csatamezőn, köztök a magyar urakból Maróthy Dénes, Kapolyi János, egy Semsey, egy Rozgonyi s többen mások; számos ezeren fogságba kerültek, kiket aztán Bajezid, mint mondják, 60 ezer vitézének elveszte miatt dühös, másnap jobbára felkonczoltatott. Csak a húsz évnél fiatalabbak, s a burgundi herczeg fia, János Neversi gróf, nyert huszonnegyed magával, kiket szabadon választhatott, kegyelmet a felbőszült szultántól; amazok, hogy mozlemekké tétes-

senek; emezek, mivel értök gazdag váltságbért lehetett remélni[1]). Váltságdijokhoz utóbb Zsigmond is hozzájárult százezer aranynyal, melyekért a velenczeiek hétezer aranyból álló évi adóját adta zálogba a Rampondi kereskedő háznak [2]). A győzedelmes török egész a Dráváig felkalandozott s Tótországot tűzzel vassal pusztította[3]).

A szerencsétlen ütközet után Zsigmondnak nem volt bátorsága azonnal visszatérni országába és szembeszállni a nemzetnek iránta különben sem kedvező közvéleményével.

[1]) E hadjárat történetére forrásokul szolgálnak: Zsigmondnak a Kanizsayak, Maróthyak, Garayak javára kiadott s már többször idézett adománylevelein kívül: Turóczy Chron. IV, Cap 8. Chron. Salisb. Feznél I, 432. Chalcocondilas s Dukas. Petrus de Reva, Schwandtnernél: II, 652. Bonfinius: Rer. Ung Dec. III. Lib. II. 377. A fogolylyá lett s utóbb megszabadúlt Schiltberger szemtanú elbeszélése. Histoirede Jean Baucicault. Paris 1620. Vertot: Histoire de Chevaliers Hospit. de S. Jean de Jerusal. II, 6 kövv. stb.

[2]) Zsigmond levele Datum in Civitate nostra Passaganam (Pozsega?) anno 1398. die ISmens Jun. Copia dei Commemor. (bécsi csász. levélt.) IX, 288. Ugyanerről János neversi gróf két levele Fejérnél Cod. Dipl. X, II, 478. kövv. Zsigmond azon velenczei hajó kapitányának, mely öt Konstantinápolyba vitte, Mocenico Tamásnak 1000 arany évdíjat rendelt, miről több okmány létezik a Cop. dei Comm. IX. 325. kövv.

[3]) Albert királynak egy, Budán 1439-i kér. sz. János napja előtti pénteken kelt levele szerint, midőn a török Valpó mellett táborozott, Prodaviczi Ewrdeg István vele szövetkezvén s versenyt rabolván, hazaárulóvá lett, még iszonyúbb dolgokat beszél az okmány fiáról, Ördög Miklósról . . . Inter alios multiplices nefarios actus . . . oculos cujusdam nobilis Dominae Elisabeth, consortis Ladislai filii Mathiae de Temerije, filiae videlicet Benedict! Castellani de Malikowcz, et alterius IDominae, consanquineae et servitricis eiusdem, per ferrum ignitum, nullis earum culpis exigentibus, efibdi, ac insuper quendam Urielem filium, Georgii de Chapalowcz, et nobilem Dominam, Sibellam sororem eiusdem . . tunc praegnantem, . . . igne comburi . . . fecisse, ex cuius quidem Dominae Sibellae ventre, propter vehementiam flammae .. disrupto abortivus seu infans 9 mensium evolutus fuisse perhibetur. Czilley Hermann akkori bán öt azért fej-és jószágvesztésre ítélte. A császmai káptalan eredeti átiratáról, mely a cs. titkos levéltárban létezik.

Miután a törökök üldözésétől megszabadult, Bubek Detrét, Garay Jánost s néhány más vele együtt megmenekült urat az ország védelmére s ideiglenes kormányára visszaküldvén, Kanizsay János esztergomi érsek és testvére, István, Garay Miklós horvátországi bán s néhány más úr kíséretében Konstantinápolyba hajózott. De a nemzetben a király elvesztőnek híre kapott hitelre; mert esztelenségnek tartották, hogy midőn ily nagy csatavesztés után jelenléte az országban fölötte szükséges, ő sétautat tegyen Konstantinápolyba. E bizonytalanság a király élete iránt, s a boszúság és gyűlölet, mely a csatavesztés miatt nevéhez csatlakozott, jó alkalinál szolgált a vele rég óta elégedetlen uraknak, nyilván kitűzniük a lázadás zászlóját Horvát-és Dalmátországban. Elükön Apor, más nevén Laczkovics István és Simontornyay István Osztójával, ki Dabissa halála után Bosnya nagy részét magához ragadta, összeszövetkezvén, nápolyi Lászlót, Kis-Károly fiát, azonnal meghívták a magyar trón elfoglalására; másrészről pedig követeket kühlének Bajezid szultánhoz is, kik ennek leányát László részére nőül kérnék. De László saját országának zavargása által sokkal inkább el volt foglalva, mintsem azt a bizonytalan koronáért, mely atyjára is oly gyászos véget hozott, tüstént elhagyhatta volna; a pártos urak követeit mindazáltal kegyesen fogadta, s az általok küldött válaszában, míg maga bejőne, Laczkovicsot és Simontornyait nevezte ki helytartóivá az országban [1]).

Zsigmond e közben deczember 21-kén Raguzába, az 1397-ki év első napjaiban pedig Spalatóba érkezett[2]). Érte-

[1]) Zsigmondnak többször említett adománylevelei kivált a Kanizsay-féle Fejérnél X, 2, 415; és a Chornay László számára 1397-ben kiadott levele. Fejérnél: X, 2, 557. kövv. Turóczy: IV. Cap. 9. Schwandtnernél I, 223.

[2]) Itt, Spalatóban, január 4-én kelt azon levele, melyben tudtára adja Venerio Antal velenczei hgnek, hogy Mocenico Tamás hajóskapitánynak, ki öt a tengeren átszállttá, a 7000 arany adóból ezer arany évdíjat adományozott. Cop. de Commemor. IX, 325.

sülvén a pártosok mozgalmairól, ellenük eleinte szigorral akart föllépni; Kninbe utazván, a dalmát városokat felszólító küldenének hozzá biztosokat, kik Lénárt zengi püspök elnöklete alatt mind azon zavargások okozói ellen nyomozást, vizsgálatot tartanának, melyek Lajos király halála óta felmerültek *). Néhány ismeretesb lázongok s ezek közt Péter zárai érsek, Laczkovics, Simontornyai s Urdungh vagy is Ördög István, Prodavicz fia javait pedig azonnal lefogláltatni rendelte [s]). Utóbb azonban, hihetőleg mivel hívei által Magyarországból is értesíttetett, hogy az ingerültség ellene ott szintoly nagy s oly szélesen el van terjedve, miszerint most a szigor, melyet erőhatalommal nem igen támogathat, felette időn kívüli s csak buktát fogná siettetni: más módokat látott szükségeseknek, melyek által a kedélyek ingerültségét némileg lecsillapítsa. Miután tehát az Ördög Istvántól Sz. György várából élete ellen hányt cseleket szerencsésen elkerülvén, az országba visszatért, szigor helyett kegyelemosztásokhoz folyamodott, s nem csak több hívét, kiknek állandó ragaszkodását tapasztalta, úgy mint a Kanizsayakat, Csornayakat, Semseyeket, Cilleyeket stb. jelentékeny adományokkal jutalmazta meg[3]); hanem azoknak is, kik közte s leghevesebb ellenségei közt békéltető közbenjárókul ajánlkoztak, s maguknak e lázongok főbbjeinek is javakat adományozott[4]).

De a közvéleményt ilyféle egyes adományok s más ke-

[1]) Paulus de Paulo Schwandtnernél III. 735.

[2]) U. o. és Fejér: X, 2, 557.

[3]) Lásd az ezek számára kelt adományleveleket Fejér: Cod. Dip. X, 2, köt. az 1397-dik év alatt.

[4]) Barones, Proceres ac nobiles regni nostri . . . duxerunt ordinandum, quod omnia castra, tenutas, possessiones et civitates, quae vei quas quibusdam eo tempore, quod iidem adversus nos animo indurato et manu potenti insurrexissent, prae tűnőre insurrectionis hujusmodi ipsis tradidissemus et donassemus, simul cum talibus donationibus, quas his, qui inter nostram Maiestatem et praedictos rebellitantes nobis pro fienda pace pro tunc laborassent, fecissemus . . . aufere valeremus. A Kanizsay-féle 1397-ki okmány Fejérnél: Cod. Dipl. X, 2, 440. Mege-

gyelemosztásokkal már nem lehetett megengesztelni. A nemzet nagy többsége biztosításokat várt tőle az iránt, hogy kormánya ezentúl törvényszerűbb lesz a múltnál; biztosítást kívánt különösen ama veszély elhárítására nézve is, melylyel a török a nikápolyi csatavesztés után már magát az anyaországot is fenyegette. E körülmények közt s a kedélyek e hangulatában Zsigmond, híveinek tanácsa szerint, végre egy közönséges országgyűlés tartására határozta el magát s azt még az 1397-ki szeptember 29-ére Temesvárra ki is hirdette.

Az országgyűlésre a főrendűeken kívül meghívatott a nemesség is oly módon, hogy minden vármegyéből négy képviselőt küldjön; sőt még a városok is követek küldésére szólíttatták fel[1]). Az alkotott törvények közöl néhány nemcsak fölötte nagy fontosságú, hanem az ország belviszonyaira is nagy világot vet. Zsigmond azt óhajtá vala, hogy az ország rendei főleg a belbéke helyreállítására s a határoknak a török elleni biztosítására fordítsák figyelmüket; ezt tűzte ki tárgyává is tanácskozásaiknak[2]). A rendek mindazáltal, bár e tárgyat sem akarták mellőzni, mindenekelőtt a nemzeti alkotmány biztosítását s a kormány önkényének, mely ellen panaszkodniok a múlt években Zsigmond bőséges okot adott, korlátozását vették szemügyre; s e végett az arany bullának és Nagy-Lajos erre Vonatkozó törvényeinek megerősítését követelték a királytól. És miután ebben Zsigmond megegyezett, további kívánságuk oda járult, hogy azon idegen nemzetbelieket, kiket az országba hozott, s a honfiak mellőztével különféle hivatalokra emelt, három hónap lefolyta alatt a jövő karácsonynapig bocsássa el s küldje ki az országból, s ezentúl úgy egyházi mint világi hivatalokra s tisztségekre egyedül honiakat nevezzen ki s engedjen mások által is kineveztetni. Zsigmond ebben is megegyezett: a kiküldendő

gyeznek evvel az 1397-ki temesvári gyűlésnek Knauz Nándor által.fölfedezett végzései. Magyar Történelmi Tár III, 228.

[1]) Zsigmond levele Trau városához Fejér: Cod. Dipl. X. 2, 453.

[2]) Lásd az okmány elejét Magyar Történelmi Tár III. 213.

idegenek közöl egyedül a, múlt év óta Erdély vajdaságára emelt Stibort, Eberhard zágrábi és Macarius erdélyi püspököt óhajtván, érdemeik és szolgálataik miatt, kivétetni e törvény kötelezése alól, miben a rendeket engedékenyeknek találta. Végeztetett továbbá, hogy mind azon adományok, melyeket a király a lázongok lecsillapítása végett félelemből tett, megsemmisíttessenek, az ily indokból eladott vagy elzálogosított királyi javak minden kárpótlás nélkül visszavétessenek, csak a való érdemekért tett adományok maradván épségben. A hatalmaskodásokat vagy más vétségeket elkövető urakat a király ne vegye pártfogása alá, hanem fölöttük az illető bírák által szigorúan törvényt láttasson.

A hon védelmének tekintetében végeztetett, hogy midőn az ország külellenség által megtámadtatik, s a határokon hivatalkodó zászlós úr azt visszaverni elégtelen, a zászlós urak a királylyal, vagy ha ő maga gátolva volna, a nádorral valamennyien kötelesek személyesen fegyverre kelni. Közönséges felkelés idején a nemesség is személyesen tartozik táborozni oly módon, hogy az egy udvaron osztatlanul lakó testvérek maguk közöl egyet küldjenek; mások, kik már megosztozkodva saját udvaraikban laknak, mindnyájan fejenkint felkeljenek; a ki betegség által gátoltatik, jobbágyait fegyverezze fel. A ki a táborozástól elmarad, annyi arany forintot fizessen, a mennyi jobbágya van; a jobbágytalan három gíra dénárban marasztaltassék el. A főrendűek és birtokos nemesek, míg a törökök becsapásai tartanak, minden húsz jobbágy után egyet kötelesek fölfegyverezni s magukkal vinni saját költségeiken; a ki útközben rabol, mint hatalmaskodó lakoljon. Végeztetett továbbá, hogy míg e török háborúk meg nem szűnnek, az egyházi személyek összes jövedelmeik felét kötelesek a határszélek védelmére kiszolgáltatni; s ennélfogva a birtokosok jobbágyaik tizedének felét ne a papoknak, hanem azoknak adják át, a kiket a király s a rendek e fél papi jövedelmek kezelésére ki fognak küldeni. Az egyháziak ezen adójából begyülendő összegek mindazáltal

kizárólag a hon védelmére fordíttassanak. A papság, úgy látszik, a rendek e végzésének ellentmondott; miért aztán még az is végeztetett, hogy azon egyháziak, kik ezen megadóztatásuk miatt valakit egyházi átokkal sújtanának, vagy a pápánál panaszt emelnének, a királynak és a főrendeknek e tárgyban kibocsátott más rendelete szerint marasztaltassanak el. Hogy pedig az egyháziak ezen adójának behajtása s kezelése megkönnyíttessék, Nagy Lajos törvényének ellenére végeztetett, hogy a tized s az egyháziak egyéb jövedelmei, melyek ama törvény szerint csak termesztményben szedethettek be, míg a török elleni hadjáratok tartanak, pénzül is behajtathassanak. Végül említésre méltó még az is, hogy a jobbágyok szabad költözködési joga ez alkalommal is megerősíttetett[1]).

Bár e gyűlés sz. Mihály naptól kezdve körülbelől egy hónapig tartott, a dalmát városok, melyek arra szintén hivatalosak valának, akár azon részek zavargó állapota miatt, akár mivel a meghívó leveleket későn vették, idején meg nem jelenhettek. Zsigmond tehát októb. 26-kán még Temesvárról kelt levelében e városokat egy újabb gyűlésre hívta meg Zengbe nov. 25-ére[2]), hihetőleg, hogy azok hűségét a nápolyi László pártjának fondorlatai ellen magának biztosítsa. Megtartatott-e ezen gyűlés, bizonytalan; csak annyit tudunk, hogy midőn a béke Garay Miklós bán s a nem rég Varasddal megadományozott Cilley Hermann működései következtében a tótországi részeken némileg, színre legalább helyreállott, Zsigmond az 1398-diki február végére Tót- és Horvátország rendéit Körös-Udvarhelyre újabban is összehívta. Kegyel- met színlelve, s miként krónikásunk mondja, „a színlelt jóakarat édességének Csákjaival az ország lakosait hálóba

[1]) E gyűlés végzéseit legújabban fölfedezte s a magyar Történelmi Tár III-dik kötetében nagy pontossággal és helyes kritikával közölte Knauz Nándor. A jobbágyok szabad költözködéséről Zsigmond még egy más rendeletet is adott ki ezen évben. Fejér: Cod. Dipl. X, 8, 192.

[2]) Fejérnél: Cod. Dipl. X, 2 453.

kerítve“, a gyűlésre Laczkovicsot és társait is meghívta a király. Laczkovics és Simontornyai nem kevésbbé bízva a királynak szabad jövet- s menetet biztosító levelében, mint a magukkal vitt fegyveres erőben, megjelentek, de vesztökre. Zsigmond őket, miután színlelt nyájassága s kegyelmessége által biztosságba ringatta, miszerint a gyülekezetre már fegyveres kiséret nélkül is bátorkodtak megjelenni, egy napon a tanácskozásnak közepette elfogatta s lefejeztette, vagy miként az egykorú Paulus írja, jelen volt néhány hű zászlósai által magában a királyi lakban megölette. A szerencsétlenek emberei értesülvén, hogy uraik veszélyben forognak, rögtön összegyűltek s az elzárt tanácstermet ostromolni kezdték; de midőn uraik holt tetemei közéjök vettettek, rémülettől elfogúlva szétfutottak, s utóbb Bosnyában, volt uraik barátjánál és szövetséges társánál, Osztója vajdánál kerestek menekülést[1]).

E törvénytelen kivégeztetések után Zsigmond még több hónapig időzött Tótországban és a Szerémségben, hadjáratot készítvén Bosnya ellen, hol Ördög István s a többi pártosok menedéket kerestek, s hol míg Dabissa halála következtében, ennek törvénytelen fia Tvartko Szura és Osztója a tartomány fejedelemsége fölött viszálkodtak, Hervója vajda elébb Zsigmond híve, a törökök pártfogásába adta magát. Minthogy azonban a dalmát városoktól kért ostromszereket, nem tudjuk, mi okból, meg nem kaphatta, s az időközben kifejlett más érdekek őt északra szólították, a hadjárat nem ment végbe[a]).

Zsigmondot fontos ügy hívta vissza az alvidékről. Venczel német és cseh király, a franczia kormánynyal kezet fogva, véget akart valahára vetni az 1378-ban támadt egyházszakadásnak, miszerint Rómában is, Avignonban is egy-

[1]) Turóczy: IV. Cap. 12. Paulus de Paulo, Schwandtnernél: III, 736.

[2]) Zsigmond levele Trau városához Luciusnál: Lib. V. Cap. 3. Schwandtnernél: III, 417.

egy pápa székelt. A fejedelmek e végett az 1398-ki aprilban Rheimsban gyűlést tartván, mind a két pápát lemondásra szólíták fel, hogy helyettük egy törvényes pápa választassék.

A felhívásnak azonban sem a római IX. Bonifácz, sem az avignoni XIII. Benedek nem akart engedni; miért is emezt a franczia király leköszönni kényszerítette, ugyanezt várván Venczeltől Bonifáczra nézve. De Venczelnek erre nem volt bátorsága, míg a magyar, lengyel és német fejedelmek, kik Bonifáczot elismerték volt, eziránt nem nyilatkoznak. Venczel ezt Lengyelországban öcscse, Zsigmond által óhajtá végrehajtani, s e végett ment most Zsigmond Krakóba [1]). Czélt azonban nem ért Zsigmond a feladatban: Ulászló király, a kegyes Hedvig tanácsára hallgatva, Bonifácz ellen semmiféle ellenséges lépésre nem volt hajlandó. Bonifácz a lengyel és néhány német fejedelem ragaszkodása által felbátorítva, megfordítá az ügyet s most viszont ő kezdett Venczel letételén munkálódni. Venczel ellen különben is számos volt a panasz, s a pápának végre sikerűit is oda vinni az ügyet, hogy a választó fejedelmek közöl négyen az 1400-ki augusztusban Venczelt letették s Ruprecht pfaltzgrófot választották római királylyá.

A trónján fenyegetett Venczel öcscséhez, Zsigmondhoz folyamodott segítségért, minek következtében ez 1400 őszén Csehországba utazott[2]). Míg azonban ő, bátyja s a birodalom ügyeivel foglalkodva, kinn időzött, saját trónja fölött is mindinkább feltornyosodtak a vészföllegek. Az országnak számos alapos panasza volt Zsigmond ellen. A Horváthyak, Konth István s a harminczkét bujdosónak, legújabban pedig Laczfy és Simontornyai Istvánnak a törvényes formák mel-

[1]) Dlugoss: Lib X, 154.

[2]) Windeck, Menkennél: I, Cap. XI. De Koo: Hist. Austr. Lib. IV, 188. Fejér 1399 és a következő évre több okmányt közöl (Cod. I). X, 2, 735. 760.), melyek szerint Zsigmond haddal ment volna Morva ellen; de ezekben, mint fájdalom, sok más ezen kori okmányokban is, hibásan áll az év feljegyezve.

löztével történt kivégeztetését ezeknek számos barátai s rokonai még mindig nem tudták elfeledni. Gyűlöletükben s boszúvágyukban pedig, melyet e miatt szíveikben ápolának, a nemzet nagy része osztozott, mely népdalaiban a meggyilkoltaknak, mint a nemzeti szabadság vértanúinak tartotta fenn s dicsőítette emlékezetét. Az önkény ezen zsarnoki tetteinél nem kevesbbé s nem kevesebbekben sértő a nemzet erkölcsi érzetét a király botrányos ledérsége, melynek számtalan női erény s ártatlanság esett áldozatává. Másokat ismét azon menthetetlen könnyelműség bántott, melylyel a kincstár jövedelmeit a legmeggondolatlanabb módon szokta volt elpazarlani, nagy számú idegen nemzetbeli udvaronczainak, szolgáinak, kedveseinek odavetni; minélfogva gyakran az ország legfontosabb ügyeinek ellátására is hiányozott a szükséges költség. Ilyenkor aztán hasonló könnyelműséggel nyúlt ő, hogy a pillanat szükségén segítsen, az országos jövedelmek alaptőkéihez: daczára a törvényeknek zálogosította vagy adta el a királyi várakat s egyéb jövedelmek forrásait.

Az 1397-ki temesvári törvények ezekre nézve szigorú rendet szabtak Zsigmond elébe: megtiltották neki a királyi javak elidegenítését, s határidőt tűztek ki a meddig az ok- s alaptalanul elidegenített javakat visszavegye, s a külföldiek seregét, melylyel magát környezteié, elbocsássa. Azóta három év folyt le, és Zsigmond nemcsak hogy é törvények kötelezésének nem tett eleget, hanem e tekintetben mind újabb és újabb törvényszegéseket is követett el, mind önkényesebbé lett kormányzatában. A külföldi szerencsevadászok tán még nagyobb számmal környezték őt, mint azelőtt; a királyi javak elidegenítését azontúl is hasonló könnyelműséggel folytatta. Hogy csak néhány példát említsünk: 1398-ban Ózol várát s uradalmát Tótországban Frangepán Miklós veglai és modrusi grófnak tizenhétezer aranyért zálogosította el, királyi önkénynyel Íratván be a záloglevélbe, hogy e zálogot érvényben akarja tartatni, daczára a temesvári gyűlés vég-

zéseinek [1]). Varasd városát és Orbach és Vinicha várait, melyekhez összesen ötvenhárom helység tartozott, 1398-ban újonnan, — következő évben pedig az egész zagorai kerületet, melyben nyolcz vár létezett, minden hozzá tartozó uradalmakkal együtt Czilley Hermannak s férfi maradékának adományozta[2]). Medve várát, bár az különben teljes joggal a zágrábi egyház és káptalan birtoka volt, Eberhard zágrábi püspök kérelmére, 1399-ben a püspök unokáinak, Hermann és Pétermannak adományozta; mi ellen a zágrábi káptalan nem is késett megtenni törvényes óvását[3]). Midőn 1400-ban Venczel ügyei miatt Csehországba ment, útközben költsége elfogyván, Zaszár és Tótfalu birtokot ezer aranyért zálogossá el Kusál György és István testvéreknek[4]). Midőn pedig 1401 tavaszán Csehországból visszatért, ismét pénzre lévén 1401-szüksége, Sztanisnak várát Tótországban, mely tíz ezer aranyért több év óta Frangepán Istvánnak volt elzálogosítva, újabb 8500 arany fejében örökösen Katalin grófnénak, István úr özvegyének engedte át[5]).

De igen hosszak lennénk, ha Zsigmondnak e tárgyban elkövetett minden törvényszegéseit fel akarnék hordani. Mind ezen önkény, törvényszegés, botrányos ledérség annál érzékenyebben szúrta a nemzet szemét, minthogy Zsigmond e hibákat s bűnöket még a hadi dicsőség fénye által sem volt képes elfedezni, elfeledtctni; sőt mióta a hadi hírére méltán oly büszke nemzet a nikápolyi vereség által nemzeti dicsőségét is elhomályosítva fájlalta, mind ezen hibák és bűnök még inkább feltűntek a királyon, kinek a csatavesztés szintén hibájáéi rovatott fel.

De mind ezeken felül még egy más oka is volt annak, hogy a királytól most legrégibb, legbuzgóbb híveit is, minők

[1]) Fejér: Cod. Dipl. X, 2, 546.
[2]) Fejér: Cod. Dipl. X, 2, 549. 581. 633. 692.
[3]) U. o. 697.
[4]) U. o. 767.
[5]) Eredeti a bécsi csász. levéltárban.

a Kanizsayak, Bubekek, Garayak és a főpapok nagy része, jobbára elideg'enedve találjuk. Venczel ama tervében, mely szerint IX. Bonifácz helyett új pápa lett volna választandó, Zsigmond is teljesen osztozott. A pápa azonban több ragaszkodással bírt az országban, mind az egyházi mind a világi urak részéről, mintsemhogy ily szándok kárára ne vált volna oly királynak, ki a nemzet szeretetére s becsülésére oly kevéssé volt érdemes. És Bonifácz, ki a Németbirodalomban oda tudta vinni a dolgot, hogy Venczel négy választó fejedelmet látott maga ellen, bizonyosan Zsigmond ellen sem mulasztó el fölbujtani a magyar egyházi és világi urakat; — mert bár a pápa e fondorlatairól nincs tényleges tanúságunk, aziránt mindazáltal nem lehet kétségünk, ha meggondoljuk, hogy a nápolyi László is az ő helybenhagyásával jött be utóbb az országba.

Így álltak a dolgok, midőn Zsigmond az 1401-diki tél végén, vagy a tavasz elején Csehországból hazatért, s megérkeztének hírével, mint némelyek állítják, annak nesze is elterjedt, hogy ő Józsa rokonának újabban is megígérte az örökösödést Magyarországon').· E hírek, a gyűlölet vagy idegenség többi okaihoz járulva, oly átalános ingerültséget keltettek fel a könnyelmű, önkényében javíthatatlan király ellen az ország rendéiben, hogy ezek, a közpanaszoknak orvoslatot szerzendők, april 28-dikán fegyveresen gyűltek fel Budára, s a királyi palotába menvén, Zsigmondot maguk fog'ága. elébe idéztették. A közakaratnak a király változhatótlan hívei, a Garayak sem mertek ellentállni, mert Bubek Detre nádoron s testvérén, a tekintélyes Imrén kívül — ki miután mint horvát bán, galicziai kormányzó, országbíró s erdélyi vajda szolgálta volt a hazát, nejének halála óta vránai pörjellé neveztette ki magát — még Kanizsay János esztergami érsek is, Ludányi Tamás egri püspökkel s más főpapokkal

[1]) Ez mondja az egykorú Windeck is Zsigmond életében Menkennél: I, 1078. De Roo: Hist. Austr. Lib. IV, 138.

együtt élére állott a király ellen támadt ellenzéknek. Nehogy tehát ellentállásukkal a király sorsát még rosszabbá tegyék s tán életét is veszélybe ejtsék, a Garayak s a többi királypártiak is kénytelenek voltak megnyugodni a nagy többség akaratában'). Zsigmondnak, miután köztök megjelent, meg kellett hallgatnia bűneinek, törvényszegéseinek hosszú sorát, melyekkel a nemzet türelmét immár kimerítette; meg kellett hajolnia a végzés előtt is, hogy, mint fogoly, várja sorsának eldöntését. Midőn aztán ő Visegrádon elzáratott, lengyel, cseh, német és franczia udvaronczainak nagy serege is kiűzetett az országból[2]).

Az urak közt, kik Zsigmondot fogolylyá tették, arra nézve egy volt ugyan az értelem, hogy őt a királyságtól végképen megfoszszák; de ama további kérdésekben: mi történjék Zsigmonddal? És kit emeljenak a trónra helyébe? — nem tudtak megegyezni. Nehogy személyét veszély érje, a Garayak és Zsigmondnak ezekkel tartó titkos hívei mindent elkövettek, hogy az ő őrizetök alá adass ék; és miután Garay Miklós a maga öcscsét Jánost és hát Miklóst a többieknek

[1]) In quo quidem tempore . . . propter generálom universorum regnicolarum nostrorum ... in unam voluntatem factam confoederationem ab eis, etiani si maluissent commode se retrahere nequenuntes cum ceteris processissent . . . mondja egy oklevelében maga Zsigmond némely híveiről. Fejér, Cod. Dipl. X, 2, 751. Az okmány azonban itt hibásantétetik 1400-ra, mit egyebek közt már az is mutat, hogy benne Zsigmond Borbálát már nejének mondja.

[2]) Windeck i. h. hibásan teszi az eseményt 1399-re. Turóczy krónikása (IV. Cap. IX.) bár a körülmények elbeszélésében egynémi hibát követ el, midőn p o. a Garayakat teszi a mozgalom élére, az időt helyesen jegyzi föl, miként ezt minden kétségen felül emeli Zsigmondnak az 1401-ki deczemb. 12-kén Nagy-Szombatból Steno Mihály velenczei herczeghez írt levele, hol egyebek közt olvassuk .... de liberatione Mattis nostrae quam post dirae captivitatis sortem divino munere feliciter adepti suinus, contracta nova pro singular! gaudio vestrae amicitiae reservamus. Bécsi levéltár. Cop. dei Commem. IX, 452. Ezt bizonyítja továbbá még a Pápán kelt levél is, melyben Zsigmond a múltakra nézve feledést biztosít az 1401-ki október 27-kén. Fejér: X, 4, 75.

túszokul adván, őket biztosította, hogy megegyeztük nélkül őt nem fogja szabadon bocsátani, sikerült is kieszközölnie, hogy Visegrádról Siklósra, a Garayak várába vitessék át fogságba[1]). Zsigmond ügye e változással félig nyerve lőn, nemcsak mivel személye a siklósi várban minden erőszak s hevesebb ellenségeinek boszútervei ellen biztosságba helyeztetett, hanem azért is, mivel itt híveivel folytonos összeköttetésben maradhatott, minélfogva ezek sikeresebben előkészíthették kiengesztelődését az ország rendéivel s visszahelyeztetését a királyságba.

Nem kevesbbé szerencséjére vált Zsigmondnak az, hogy az ország rendei közöl még azok is, kik őt megbuktatni teljesen el voltak határozva, utódának megválasztásában egyátalában nem tudtak megegyezni, s az ország külön vidékei szerint különfelé vonzódtak. Az északi megyék nemessége, jun. 11-kén Tapolcsányban gyűlést tartván, bár Hedvig lengyel királyné már 1399-ben meghalt, mégis annak derék férjét Jagyelló Ulászlót hívták meg követeik által az ország trónjára, tán mivel a két ország újabb kapcsolatát azon veszély könnyebb elhárítására' is hasznosnak vélték, inelylyel az emelkedő török hatalom, az ország déli határait mindinkább fenyegette. Ha Dlugossnak hihetünk, Ulászló válasz nélkül bocsátá vissza a magyar követséget, majd Uj-Szandeczbe menvén, onnan komolyan intette volna az ország rendéit miképen sem az ö, sem a nemzet méltóságához nem illenék, trónjától megfosztani a törvényes királyt; bocsátanák tehát őt szabadon, ezáltal az ország javát legjobban fogván eszközölhetni[2]). Ellenben Zsigmond állítása szerint, valóban ellenséges szándoka volt volna Ulászlónak [3]).

Az ország nyugati része viszont az osztrák Vilmost kívánta királyává emelni, s ez nem is késett néhány várat

[1]) A Garay-féle adománylevél. Fejér: X. 4, 668. és Windeek: Cap. 4.

[2]) Dlugoss: Lib. X, 170, 173.

[3]) Garay-féle 1408-ki adomány levélben. Fejér: X, 4, 668.

Ausztria és Stiria határain elfoglalni. Hervoja bosnya bán, néhány horvát úrral és Zárával összeszövetkezvén, a nápolyi Lászlót, Kis-Károly fiát, hívta meg az ország trónjára [1]). Végre még Józsa, morva herczeg, Zsigmond rokona is, hasznára kívánta fordítani a zavarokat s fegyveres erővel törvén az országra, Pozsonyt és Nagy-Szombatot elfoglalta[2]).

Míg a külön pártok, ennyifelé húzva, egymás törekvéseit meghiúsították, Zsigmond hívei minden lehetőt megtettek a király megszabadítására, Stibor vajda Trencsény és Nyitra váraiból a felvidéken kivált a betört Józsa ellen [3]),— Maróthy János, macsói bán az al vidéken egyes pártos urak ellen fegyverrel működének[4]). CzilleyHerman, ki Zsigmond adományai által Tótországban egyike lőn a leggazdagabb s hatalmasabb uraknak, kivált pénzzel, adományokkal hatott, hogy azon részeken a nápolyi László pártját megoszsza és meggyöngítse [5]). Legtöbbet tett a fogoly érdekében Garay László, ki fáradh itlan működései, az ország nagyaival folytatott értekezései, egyeztetései, szerződései által végre oda vitte az ügyet, hogy azok többsége megegyezett a király szabadon bocsáttatásában és visszahelyeztetésében az ország trónjára*'). Zsigmond már augusztus második felében jelent- ʼj. · r□ f hete tutara által V enczel bátyjának a maga megszabadultat; dtílta minek következtében Venczel a maga ügyeiben is jobb fordulatot remélvén, Garay Miklósnak érdemei jutalmául ezer arany évdíjat adományozott[7]). Némelyek szerint[8]) a szaba-

[1]) Lucius: Lib. V, Schwandtnernél: III, 418. kövv.

[2]) Windeck: Cap. IV. Menkennél. I. Erie vonatkozik Zsigmondnak Szakolczán, deczember 6-kán kelt levele is, mely Fejérnél (X, 2, 760.) hibásan soroztatik az 1400-dikiak közé.

[3]) Dlugoss: Lib. X, 170. Diplomatar. Stiborian. Majláthnál: Geschichte dér Magyarén II, 147. -

[4]) Zsigmondnak 1404-ki adománylevele. Cod. Dipl. X, 4, 297.

[s]) Windeck: Cap. XIX. i. h.

[6]) AGaray-féle 1408-ki adománylevél.

[7]) Pelzel: K. Venczeslaus 460. 1.

[8]) Chron. Cillejense. Praynál: Annál. II, 203.

dőn bocsátott Zsigmond Siklósról azonnal Czilibe rándult, s hogy a kósza szerelmei miatt ellene emelt vádaknak mindjárt megszabadulta után elejét vegye, Hermann gróf Borbála leányát hitveséül jegyezte el. Majd a Pápán összegyülekezett urakkal találkozott, s velők kibékülvén, október 27-én kelt okmányában esküvel fogadta, hogy fogsága s az elmúlt zavarok miatt soha senkin boszút nem áll, neheztelését velők s utódaikkal soha még csak szóval sem fogja éreztetni'). Bubek Detrét azonban, úgylátszik, még ez évben letette a nádorságból, a szabadsága kieszközlésében legmunkásabb Garay Miklósra ruházván e főméltóságot.

II.

A fogság, melyet egyébiránt, ha Turóczy krónikásának hihetünk, kevés méltósággal tűrt, nem maradt egészen hatástalan Zsigmond kedélyére. Önkényre való hajlamából a börtön magányában sem vetkőzött ki egészen, s hogy a törvény és alkotmány tisztelete mélyebben meggyökerezzék lelkében, még egynémi viszontagságból és veszélyből kellett tanulságot merítenie: de még is komolyabbnak, gondosabbnak, eszélyesebbnek találjuk őt ezentúl mind magános, mind nyilvános életében.

A pápai kibékülés után Zsigmond az ország észak-nyugati részeiben töltött néhány hetet, hogy a morva és osztrák herczegek által a határokon előidézett zavart megszüntesse.

Vilmos osztrák herczeg ellen a Kanizsay testvéreket küldötte ki Soprony s a szomszéd megyék dandáraival, hogy az országot a herczeg ellen megvédjek, s a mit elfoglalt, visszavegyék[2])· Maga a közben, míg a Józsától elfoglaltakat visszavette, követei által érintkezésbe tette magát bátyjával is, Venczel római királylya], kitől fogsága előtt boszúságban

[1]) Cod. Dipl. X, 4, 75. Kovachich: Vestig. Com. 194.
[2]) Katona: Hist. Crit. XI. 526.

vált el. Venczel akkoron Ruprecht ellenkirály ellen segedelmet kért volt Zsigmondiéi, mit azonban ez csak azon feltétel alatt Ígért neki, ha bátyja őt Csehország örökségéről biztosítja s annak kormányát azonnal kezébe adja, Sléziát és Luzsiczát hadi költségeinek biztosításául leköti, s végre a birodalomban a maga helyettesévé nevezi. Venczel akkoron annyira megboszankodott reá e föltételek miatt, hogy tőle el sem búcsúzva távozott Kuttenbergből, hol vele ez ügy végett találkozott. Az év folytában, mialatt Zsigmond fogságban volt, még roszabb fordulatot vőnek Venczel ügyei a birodalomban s Ruprecht a pápától támogatva, már Rómába készült,, hogy magát császárrá koronáztassa. Ez végre Venczelt is, a magától tehetetlent, hajlandóbbá tette elfogadni Zsigmond föltételeit, melyek alatt neki segedelmét Ígérte volt. Még az északi részeken időzött Zsigmond, midőn Venczel őt a birodalomban császári helytartóvá kinevezte, s a többi feltételek elfogadására is reményt nyújtván, őt Kuttenbergbe újabb találkozóra meghívta.

Zsigmond ezóta komolyabban kezdett foglalkodni bátyja s a birodalom ügyeivel. Értesülvén, hogy Ruprecht Velenczével alkudozik néhány hajó kibérlése iránt, melyeken Rómába utazhassák, deczember 12-kén (1401) Nagyszombatból azonnal írt Steno Mihály velenczei herczeghez. Tudatván vele a maga megszabadúltát s visszahelyeztetését az ország kormányára, Ígéri neki, hogy ezután is jó barátságot tartand Velenczével, ha ez okot nem ad ellenkezőre. Ezt, úgymond, azért jegyzi meg, mivel tudja, hogy Rupert herczeg, ki a római király méltósága ellen törekszik, hajókat akar bérleni Velenczétől, melyeken koronáztatása végett Rómába menjen. Kéri ennélfogva Steno herczeget, ne pártolja Rupert herczeget. Ö, Zsigmond, már birodalmi helytartóvá nevezteteti bátyja által, s annak ügyeiben rövid időn megkezdendi működését [1]).

[1]) Datum Trinaviae (Tirnaviae) die 12-a deeemb. a. 1401. Steno

Nem is késett ezután Zsigmond a bátyjától vett pénzen gyűjtött mintegy harmadfél ezernyi sereggel az 1402-dik év első napjaiban megindulni Csehországba. Venczel végre megegyezett, hogy öcscse, mint királyi helyettes, Csehországban is kormányozzon, mit aztán Gyertyaszentelő után való szombaton ünnepélyes okmánynyal is megerősített [1]). Zsigmond ellenben, Ígéretet tőn neki, hogy őt sereg ('lén kisérendi Rómába, hogy ott császárrá koronáztassék. De Ruprecht ellenkirály sem nézte tétlenül Zsigmond működését, mely által ez már mind Albert és Vilmos osztrák herczegeket, mind Galeazzo János milánói herczeget reábirta, hogy birtokaikon keresztül szabad átmenetet engedjenek Rómába: Ruprecht tehát magában a luxemburgi házban ügyekezett ellenségeket támasztani Venczelnek és Zsigmondnak. Józsa és Prokop, morva herczegek, mellőztetésök miatt a csehországi öröködésben, különben is boszúsak, most Ruprecht által felbujtva, fegyvert emeltek Zsigmond, s kit ez Prágában fél fogolyként tartott, Venczel ellen. De Zsigmond őket megverte s több váraikat megvévén, Prokopot el is fogta. Most már semmi sem látszott többé gátolni a római útat, és Zsigmond junius végén valóban útra is kelt Venczellel s a fogoly Prokoppal.

Azonban, mire Ausztriába érkezett s itt a herczegek jóakaratát tapasztalta, nagyon megváltoztak Zsigmond nézetei és szándokai. Nyugtalan s tevékeny szelleme azon eszmével kezdett foglalkodni, hogy a tehetetlen Venczelt sorsára hagyja s a maga kezében egyesítse a luxemburgi ház minden tartományait, mi ha sikerűi, a római királyságot is könnyeb-

herczeg 1402-diki január 27-dikén vette Zsigmond levelét, s azonnal kedvezöleg válaszolt neki. Bécsi levéltár. Copia dei Commem. IX, 452. A herczeg e levelére Zsigmond 1402-ki april 16-án válaszolt Prágából, örömét jelentvén, hogy a herczeg a szárnyaló hírek ellenére barátságban akar vele maradni, miért is neki mindenben kedvezéseit ígéri.

[1]) U. o. 462.

Cod. Dipl. X, 4, 99. kövv.

ben magához ragadhatja. E czél elérésére mindenek előtt az osztrák herczegek segedelmét látván szükségesnek, útját Bécs felé intézte, s lemondván római útjáról, Venczelt, ki e miatt ellene igen keményen kifakadt, Bécsben fogolyként az osztrák herczegek őrizetére bízta [1]). Albert osztrák herczeget azon Ígérettel, hogy őt, ha maga fiörökös nélkül halna el, Magyarországban örökösévé teendi, nem volt nehéz egészen megnyerni czéljaira. A szerződést ez iránt azonnal meg is kötötte Albertiéi[2]). Majd vele együtt Pozsonyba ment, hova időközben az ország rendéit is egybegyűjtötte. Mily fogásokkal élt, mily eszközöket tett légyen itt mozgásba Zsigmond, e gyűlés története még egészen ismeretlen lévén, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy a király szeptember 14-én egy oklevelet bocsátott ki, melyben kijelenté, hogy a rendek megegyeztével Albertét Magyarországban örökösének óhajtja [3]); bizonyos az is, hogy ennek folytában a rendek, különféle módon reábiratva [4]), szeptember 21-én száztíz úr s nemes és Pozsony és Soprony városok .aláírásával ellátott okmányt adtak ki, melyben bizonyítják, hogy Zsigmond az ő tudtokkal, megegyeztökkel s akaratukkal Magyarországot Albert herczegnek adományozta oly módon, hggy ha maga fiörökös nélkül múlna ki, annak öröksége a nevezett herczegre szálljon; minélfogva azon szerződés, melyet az ország öröksége iránt elébb Józsa morva herczeggel kötött, minden erejétől megfosztatik[5]). Mivel pedig e gyűlés után Zsigmond a birodalmi ügyek miatt az országból ismét távozni szándékozott, s részben azért is, hogy Albertét még inkább lekötelezze

[1]) Chron. Benessii, Dobnernél: Monum. VI, 165. Prokopot utóbb Pozsonyban záratta el s tartotta fél évig fogságban. Windeck Cap. 16.

[2]) Fejérnél: Cod. Dipl. X, 4, 130. *

[3]) Pray: Hist R. Hung. II, 184.

[4]) Az egykorú Windeck bizonyítása szerint (Cap. 16.) részint ígéretekkel, részint kényszerítéssel.

[5]) Cod. Dipl. X, 4, 134. kövv. Józsát egy külön okmányban is megfosztá a neki elébb biztosított örökségtől. U. o. 132.

maga iránt, még három más okmányt bocsátott ki, melyei egyikében őt a maga távolléte alatt az ország kormányzójává, s netalán születendő gyermekeinek gyámjává nevezi [1]) másikában neki, mint kormányzónak, tizenkét ezer aranj évdijat s illendő lakást rendel[2]); harmadikában végre a; ország rendéinek s hatóságainak az új kormányzó iránt engedelmességet parancsol[3]). — Miután még Neu-Markot; németrend lovagjainak 63 ezer aranyon eladván[4]), s a buda pénzverdét Wolfart Ulriknak elzálogosítván[5]), magánál pénzt szerzett, Bécsen keresztül, hol Venczelt minden hatalomról lemondani kényszerítette, kúnokból s jászokból áll< mintegy tízezernyi hadával ismét Csehországba távozott.

De Zsigmond öröme szándokainak eddigi jó sikerültei tartós. Dalmátiából s Magyarország külön vidékeiről egymást érték a rósz hírek. Nápolyi László a mag; országában valahára békét szerezvén, s dalmát híveitől nen kevesbbé, mint IX. Bonifácz pápától ösztönöztetvén, elvégrt elhatározta magát, érvényt szerezni igényeinek Magyarországban. Aldemariscus tengernagy, kit a maga megérkeztéig helytartójává nevezett, az 1402-ki augusztus utolsó tizedéber hat hajóval Zára alatt állott, s miután Hervója bosnya bánnal s más urakkal Szemelnichb.en tanácskozott, a dalmát városokat Lászlóhoz pártolniok szólította. Zára e felhívási·; szeptember 3-dikán fogadott hűséget László iránt; októbei 11-dikén Vrána, utóbb Trau, Sebenico és Spalato .is meghódolt a pártkirálynak, s deczember 27-kén a dalmát városol részéről követség indúlt meg Zárából Lászlóhoz, őt ünnepélyesen az országba hívandó [6]).

[1]) U. o. 140.
[2])U. o. 144.
[3]) U. o. 142.
[4]) U. o. 149.
[5]) U. o. 152.
[6]) Lucius: Lib. V. Cap. 4. Paulus de Paulo, Schwandtnernél III. 746. kövv. Farlatus: III, 357.

Zsigmond a pártütésről érkezett első hírek vétele után eleget vélt tenni a tartomány lecsöndesítésére avval, hogy annak bánjaivá Bessenyei Pál és Pécsi Pál híveit nevezte ki; és ismét a birodalmi és cseh ügyekbe merült, tán azon reményt is táplálva magában, hogy ha egyszer a cseh királyi s a német birodalmi koronát, fejére teendette, a magyarországi pártosokat is könnyebben meg fogja törhetni. És valóban nem rajta múlt, hogy míg a külföldön új koronákat keresett, a bírtat is el nem vesztette. Ha Lászlóban több vállalkozási szellem van, ha atyja szerencsétlen kimúltának emlékezete bátorságát meg nem lankasztja, Zsigmond aligha utoljára nem látta volna Magyarországot, mint annak királya, midőn Csehországba távozott.

Mert alig hagyta el az országot, az elégületlenség a nemzetre rátolt öröködési szerződés miatt már is mindenfelől kitört. Az urak közöl sokan nem voltak jelen a pozsonyi gyűlésen, s ezek valamennyien, — azok közöl pedig, kik az említett szerződést meglepetésükben s talán kényszerítve is aláírták, igen sokan, hangosan ellentmondtak Zsigmond önkényes intézkedésének; ezek közt volt maga az esztergami érsek is Kanizsay János, Ludányi Tamás egri püspök, Bubek Imre, vránai pörjel, ennek testvére, Detre a volt nádor és sokan mások Az elégedetlenek a nemzet szabad királyválasztási jogát s evvel együtt szabadságát megsértve, alkotmányát eltapodva látván, több helyt gyülekezeteket tartottak s az öröködési szerződést érvénytelennek Zsigmond ot trón vesztettnek nyilatkoztatták s a nápolyi Lászlót kiáltották királyukká. A pápa bulláját, melyben László a nemzetnek királyul ajánltaték, az esztergami érsek példájára megyéjében több püspök kihirdetteté. A dunántúli vidéken László zászlaja nyilvánosan körülhordoz-

[1]) Zsigmondnak a Rozgonyiak javára kiadott levele. Cod. Dipl. X, 5, 466. kövv, Ezt Fejér 1400 alatt is, hibásan, közli X, 2, 748. A többször említett Maróthi-felé okmány. Cod. Dipl. X, 4, 298.

taték[1]), s a pápai levelekkel ellátott bujtogatók (bullások) által feltüzelt papság egyházi menetekben keresztekkel, ereklyékkel vezette a népet annak elébe [2]). Már majdnem az egész dunántúli vidék s maga Ó-Buda is, melyet Makra Benedek foglalt el, Lászlónak hódolt; a zavargás, pártoskodás az egész országban eláradt; Zsigmond híveinek jószágai elpusztíttattak[3]). A pártosok, hogy a rendet némileg helyreállítsák, egy kormánytanácsot állítottak fel, mely László megérkeztéig, kihez 1403 tavaszán ismét meghívó levelek küldettek, a közügyeket kormányozná. E tanács működésének több nyomaira akadunk, olvasván, hogy adót vetett ki, pénzt veretett, tisztségeket osztogatott, jószágokat adományozott, Lengyelországgal szövetséget s kereskedelmi szerződést kötött[5]).

Zsigmond ügyét, e veszélyes helyzetében a Garayak, Maróthyak, Pethők, Perényiek s Bessenyei Pál horvátországi bán a föllázadtak ellen csak gyöngén támogathatták. Bessenyei Bihácsnál Hervója és Bebeklmre által megveretvén, maga is fogságba került[5]). Még veszélyesb fordulatot vőnek Zsigmond ügyei, miután IX. Bonifácz Acciajoíi An-[14°]3. gelus bíbornokot az 1403-ki június 1-jén követévé névezvén, Magyarországba küldötte, „hogy László siciliai királynak Magyarország elfoglalására, mely őt jogosan illeti, mind egyházi, mind világi segélyt s támaszt nyujtson“ [6]). László ezután végre maga is átjött Dalmátiába, s magát nagyszámú egyházi s világi urak jelenlétében Kanizsay János eszter-

[1]) Albert király adománylevele a Garayak számára. Kaprinay: Hung. Diplom. II, 363.

[2]) Zsigmond levele a Pethök javára. Katonánál: Hist. Grit. XI, 565.

[3]) Theodorus de Niem. Lib. II. Cap. 18.

[4]) Okmányok Katonánál: Hist. Crit. XI, 583. Dogiel: Cod. Dipl. I 41. V. ö. Kovachichot: Suppl. ad Vestig. Comit. I. 301.

[5]) Paulus de Paulo Schwandtnernél III, 749 s a Maróthy-féle okmány Fejérnél Cod. Pipi. X, 4, 298.

[6]) Raynald: Annál. Eccl. 1403 évhez n. 13.

garni érsek által Zárában, augusztus 5-kén, meg is koronáztatta. Levelében, melyben ezt Steno Mihály velenczei hérczegnek még ugyanazon napon tudtára adá, mondja egyebek közt László, hogy Magyarország, melynek most birtokába jutott, nemzetségéé: ezért adták neki szülei a magyar László nevet is. Mióta felnőtt, folytonos óhajtása s törekvése volt, mihelyt háborúit, melyekbe keveredett, bevégzi, a terjedelmes magyar tartományokat, mint örökségét, birtokába venni Megérkeztének hírére, úgymond tovább, az egyházi és világi uraknak s más alattvalóinak oly nagy sokasága gyűlt pár nap alatt Zárába, hogy helyet is alig találhattak a városban.

A pártkirály a koronázási ünnepély után a dalmát városok szabadalmáit megerősítvén szeptember elején, híveinek fegyveres kíséretében Magyarországba jött és seregével Győr felé tartott, mely szintúgy mint Esztergám, Ó-Buda, Eger, s néhány más püspöki város őt ismerte el urának. A papjaitól vezetett nép őt, merre csak ment, mindenütt lelkesedéssel üdvözölte. De szerencséje nem sokáig tartott Lászlónak.

Zsigmond az ország veszélyes forrongásáról a hozzá személyesen kiment Garay Miklós nádor által értesíttetvén, dézsával Csehországban fegyverszünetet kötött, s augusztus elején seregével együtt visszajött Magyarországba. Mihelyt

[1]) Datum Jadrae subparvo nostro sigillo 5-a augusti 11-a Indict. 1403. A koronázásról ekként ír: Coronation!, assumptionique nostrae h ic dictus est dies, qui licet avidis populis annus visus sit, mox cum affuit summo omnium assensu et alacritate quam maxima sacrum capiti diadema, sceptrum dextra, levaque pomum . . . ceteraque insignia et regalia iuxta morém regni Ilungar. suscepimus stb. Bécsi csász. levéltár Copia dei Commem. IX, 568. Hogy a koronázást Kanizsay érsek vitte végbe tanúsítja Sozomenus, Muratorinál XVI, 1177. Ab episcopo Strigoniae, ad quem pertinebat de jure, fűit coronatus.Majdnem ugyanazon szavakkal találjuk ezt Bonincontri évkönyveiben is Muratorinál. XXI, 89. De, mint Zsigmond a Maróthy-féle adománylevélben maga mondja, nem a sz. koronával hanem quodam sértő fictitio koronáztatott meg. Cod. Dipl. X, 4, 299.

pedig; hívei dandár ajkkal Pozsony táján összegyűltek, három irányban intézte László s pártja ellen a támadást. Míg maga Esztergamot fogta ostrom alá, Stibor a maga hadosztályával a Dunán Győr alá ereszkedett, s ott a Garayakkal egyesülvén, a várost rövid ostrom után hatalmába ejtette. A győzedelmes vezérek innen egyenesen a Pápa-Pinkócz mellett táborozó Lászlóra vezették hadaikat, s őt megvervén s megszalasztván, minden tábori podgyászát elvették. Míg aztán a Garayak a futamló pártosokat vették űzőbe, Stibor Ó-Budát szállotta meg, s azt Makraytól visszavévén, magát e pártos hadnagyot is elfogta[1]). Zsigmond maga ez alatt nem igen boldogult Esztergám ostromával, melyet Lábos és Siebenhüter, az érsek hadnagyai, vitézül védelmeztek. Majd azonban Stibor is hozzá csatlakozott, s bátor rohamainak aztán nem sokáig állhatták ellen a várbeliek. Kanizsay érsek maga is bűnbánva jött a király táborába, ki neki megbocsátott ugyan, de a főkanczellárságot tőle elvévén, Eberhard zágrábi püspökre ruházta át[2]).

E közben Perényi Péter és Rozgonyi Simon a Tisza vidékén is szerencsésen lobogtatták Zsigmond zászlait. Amaz Debrőy Istvánt, Károly pártjának Abaúj megyében s a Fel-Tiszánál főtámaszát Nagypatak mellett megtámadván, bár fején maga is veszélyesen megsebesíttetett, megverte s Erdélybe szalasztotta, hol aztán Debrőy nemsokára meg is halálozott. Emez Eger várát, melyet Ludányi Tamás püspök szintén Károlynak hódoltatott, négyszáz lovassal megszállván, inkább rábeszélésének mint csekély hadának erejével, szerencsésen visszatérítette Zsigmond alá. A pártos püspök a várból már elébb távozott Erdélybe, majd onnan is kiszoríttatván, Lengyelországban keresett menedéket. Eger megvétele s Debrőy István megszökte után még csak Tálya

[1]) Mednyánszky: Diplomatarium Stiborianum Majláthnál: Gesch. dér Magyarén II, 150.

[2]) Windek i. h. Cap. 17. Mednyánszky: Diplomatar. Stibor. Majláthnál. i. h.

állott ellen egy ideig, melybe István úr rokonai menekültek; de utóbb ez is megvétetvén, a Tisza egész vidéke megtisztult a pártosoktól[1]).

Ugyanezen időben Maróthy János, macsói bán Tótországban is megtámadta a Károly-pártiakat, s azoknak fejét, Bebek Imre vránai pörjelt, egy ütközetben megvervén, Bosnyába szalasztotta, s Thorva nevű várát megvette. A különben is zordon természetű bán most annál kegyetlenebbűl zaklatá a pártosokat, mivel a nevezett vár alatt egy nyíl fúródott testébe, melynek vasát csak négy év múlva lehetett abból kivenni[2]). A pártosok, ekként minden felől meg veretvén, már csak a dalmát városokban találtak menedéket. De itt is napról napra ritkította soraikat a kegyelemlevél, melyet Zsigmond, nyert győzedelmei után, híveinek tanácsára, Budáról, október 8· kán kihirdetett, mind azoknak, kik a jövő“ karácsonyig megtérnek, mind személyeikre, mind birtokaikra nézve teljes bocsánatot biztosítván[3]). Az alkalmas időben nyújtott kegyelemnek oly nagy lett hatása, hogy László, midőn magát mind többektől elhagyatni tapasztalná, nehogy atyjának sorsára jusson, Hervóját spalatói herczegnek s Horvát- és Dalmátországban a maga helytartójának nevezvén, november elején visszavitorlázott Apuliába. A pártkirály, hogy legalább költségeit térítse meg, melyekbe megbukott vállalata került, a dalmát városok eladása iránt már ekkoron alkuba ereszkedett Velenczével. Korán értésére jutott e dolog Zsigmondnak is, ki aztán deczember *2-án* kelt levelében komolyan megintette Steno Mihály herczeget, tartózkodjék a békeszerződések ilynemű megszegésétől[4]).

[1]) Zsigmondnak a Perényiek és Rozgonyiak számára 1411-ben és 1414-ben kiadott levelei Cod. Dipl. X, 5, 162. kövv. és 466. kövv.

[2]) A Maróthy-féle 1404-ki adománylevél Cod. Dipl. X, 4, 298. köv.

[3]) Corp. Juris. Hung. I. Cod. Dipl. X, 4, 225. A Kanizsayaknak és a két Sebeknek külön is biztosított búnbocsánatot. U. o. 230.

[4]) Datum in Visegrad die 2-a decemb. 1403. Velencze e zavarok

S úgylátszik, e levélnek tulajdonítandó, hogy Velencze egyideig fel is függesztette ezen alkudozásait. A következő évben Maróthy János bán, Zsigmond meghagyása szerint Bosnyába vezette hadait s a Tvartko Szurától elűzött és a király segélyéért folyamodott Osztóját fejedelemségébe visszahelyezvén, e tartományban is helyreállította a magyar korona fenhatóságát.

III.

Zsigmond eléggé tapasztalta eddigi kormányéletéből, hogy a ki sok koronát keres, a bírtat is könnyen elveszti: s úgylátszik, e tapasztaláson okúivá, ezentúl több gondot fordított az ország kormányára, s rövid megszakasztással 1404-ben, midőn újra haddal ment Csehországba, pár évig jobbára a magyar közügyek rendezésével foglalkodék. Legelőbb is a hosszú zajlongások alatt megzavart birtokviszonyokat rendezte, a Budán 1404-ben feb. 18-kán kibocsátott s a törvénykönyvbe is fölvett rendeletében *). Majd a római curián kívánt boszút állani azon fondorlatokért, melyekkel IX. Bonifácz a nápolyi László ügyét támogatta, s melyek nélkül ennek pártja bizonyosan nem volt volna képes annyi zavart támasztani az országban. Értesülvén, hogy a pápai levelekkel ellátott bujtogatók titkon még most sem szűnnek izgatni a népet, april 6-kán oly rendeletet bocsátott ki Pozsonyból, hogy ezentúl sem egyházi sem világi, urak, kik kegyúri joggal bírnak, ne merészeljenek a király különös engedelme nélkül bármily egyházi javadalmat adni azoknak, alatt a 7000 arany adót is már a 4-dik évben elmulasztó megfizetni. Ennek sürgetése végett Zsigmond Lorberer budai polgárt küldé Esztergomból nov. 22-kén kelt levelével Velenczébe. De Steno herczeg erre is kétségesen válaszolt, miért Zsigmond az 1404-ki april 9-kén újabban írt a herczegnek, felszólítván ót, jelentse ki világosan, akarja-e Velencze vagy nem folytatni azon adófizetést. Bécsi csász. levélt. Velenczei Státuskönyvek. Copia dei Comemmor. IX, 566. kövv.

[1]) Corpus Juris Hungar. I, 176.

kik a római curia leveleivel vannak ellátva, sem ily levelek erejénél fogva javadalmat senki el ne fogadjon; továbbá, hogy senki se merjen az apostoli széktől, a cardinálisoktól s más pápai tisztviselőktől bármi ügyben kiadott leveleket s iratokat elfogadni, kihirdetni s végrehajtani, míg arra a király engedelme ki nem adatott. A ki e rendeletet megszegi, mint felségsértő fog lakolni [1]). E rendelet fölötte súlyos csapás lőn a római curiára, „mert azóta — miként egy azon kori íróban olvassuk, — Zsigmond a püspökségeket, apátságokat s minden más javadalmakat Magyarországban azoknak adta, a kiknek akarta. Es ezt nyerte Bonifácz és bíbornokainak gyülekezete avval, hogy László királyt akarták Magyarországon felmagasztalni[2]).

E rendelet kibocsátása után Zsigmond, Albert osztrák herczeggel egyesülve, junius végén [3]) ismét Morvába vezette hadait a fogságából kiszabadult rokona Prokop ellen. De Znaim ostroma alatt mind Zsigmond, mind Albert megbetegedett, némelyek szerint, mivel Prokop borukba mérget kevertetett; mások szerint, mivel a táborukban uralkodó

[1]) Pray: Hierarch. I, 92. Katona XI, 614.

[2]) Theodoric· de Niem: Lib. II, Cap. 18.

[3]) Még Budán Vida, és Modest napján, jun. 15-kén (1404), kelt egy nevezetes oklevele, melyben Kassa város árumegállító jogát .szabályozza, hűsége jutalmául gyarapítja. Rendeli egyebek közt, hogy idegen kereskedők áruikkal Jővén, azokat útközben el nem adhatják, hanem a városban kötelesek árúba bocsátani; ott is a következő mennyiségnél kevesebbet nem adhatnak el áruikból más szintén idegen kereskedőknek: lengyel posztóból hat, finomból két véget, nadrágot, föveget egy tuczatot, bársonyból két véget, gyapot-szövetből négy véget, ágyneműből 30 darabot, borsból egy, sáfrányból s más fűszerekből fél fontot; bőrből minden száz darab után huszonötöt; prémből száz darabot . . . apróbb árukból egy forint értékűt. A kassai polgárok azonban tetszésük szerint kevesebbet is, többet is vehetnek. A külkereskedők boltjaikban nem tarthatnak sem réfeket sem súlymérlegeket, hanem a városét kötelesek használni, kivéve a pénzmérleget, melylyel a dénárok méretnek, miket szabadon tarthatnak, stb. Relatio Marci de Nuremberga. Kassa város levéltárából.

vérhas rájok is elragadt. A betegség, melynek következtében a háborúnak vége szakadt, Albertét meg is ölte; Zsigmond fellábadt ugyan, de miután Vilmos osztrák herczeg Venczellel s a morva herezegekkel kötött szövetséget s örökösödési szerződést, a cseh korona örökségét illető reményeiben kijátszatván, a háborút tovább nem folytatta[1]).

Elénk, vállalkozó szellemének azon politikai avatkozás helyett, mely őt eddig hatalmának a nyugaton terjesztése s az igénylett császári s csehországi koronának elnyerése végett künn foglalkodtatá, egy időre ezután itthon országgyűlések tartásában s a sokáig elhanyagolt közügyek rendezésében keresett kielégítést. Alighogy hadjáratából visszatért, már is a maga körébe gyüjté az egyházi s világi urakat és főbb nemeseket s velők tanácskozván, több törvényt alkotott, melyek a hatalmaskodások meggátlására, az egyházi s világi hatóságok körének meghatározására, a pénz-, bánya s harminczad-ügy rendezésére, a mértékek s mérlegek egyenlősítésére vonatkoznak. Különösen méltó az említésre az, hogy a parasztság költözése, terhei, adózásai is újonnan szabályoztattak[2]).

[1]) E hadjárat alatt keltek egyebek közt következő okmányai: 1. Sz. Péterfalva, Ivánfölde, másként Saar-Mihályfalva vagy Sáriak nevű birtokot Gyöngyös folyam mellett Vas megyében, a Szentpéterfalviak-magvaszakadta után Gersei Pethö János és Tamás testvéreknek adományozza. Datum in descensu nostro campestri praedictae terrae Moraviae prope oppidum Podyvyn aliter Kostel nuncupatum feria 3-a prox. ante fest. Assumpt. Virg. gloriosae a. d. 1404. — Relatio Piponis de Ozora Comitis Camerar. Sáliam Regal. — 2. Ugyanazoknak adományozza a nápolyi László ellen tett szolgálataikért Szentpéterfalvi István és Bertalan javait. Figyelemre méltók az okmány végén e szavak: tali conditione, quod üdém Joannes et Thomas de universarum sessionum, jobbagionumque numero ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque nobis et,s. n. régió diademati observandam teneantur nos certius informare. Datum in descensu nostro campestri terrae Moraviae iuxta Oppid. Ruchovan, feria 6-a prox. p. fest. b. Laurenty Mart. a. d. 1404. Találtatik mind a két okmány a bécsi császári könyvtár kéziratai közt.

[2]) Praynál: História R. H. II. 192.

E törvények azonban korántsem valának elegendők a hazában eláradt bajok s felmerült hiányok pótlására s orvoslatára. E bajoknak tán legbővebb forrása volt az, hógy az oligarchia, melynek kifejlését, az újabb banderiális honvédelmi rendszer megerősítése végett, az Anjou-házból származott királyok szándékosan elősegítették, a Lajos halála után beállott pártoskodások alatt oly félelmes, a királyságra s a nemzetre nézve egyaránt ártalmas h italommá emelkedett. Zsigmond ennek súlyát már többször sajnos in érezte; belátta azt is, hogy azon zajlongások, melyek királyi székét megingatták, az országra pedig nyomort árasztottak, részben ugyan saját önkényes kormánylatából — mely által a nemzeti jogokat megsértette, — részben pedig onnan eredtek, hogy a néposztályok közti egyensúly felbomlott. Úgy látszik, e baj orvoslatát tűzte ki most Zsigmond a maga feladatává. Az elsőre nézve, örömmel látjuk emlékeinkből, hogy ő, okúivá sajnos tapasztalatain, az önkényességtől ezentúl gondosabban óvakodott kormányában. Nehezebb.; de annál dicsőbb feladat volt a bajok másik forrásának elfojtása, az oligarchia hatalmának korlátozása. Tett ő, nem tagadhatni, e részben is egynémit, de nem elég következetességgel. A mit egy kézzel épített, az események hatalmától, melyen uralkodni erőtlen volt, elsodortatván, vagy személyes hajlamaitól elragadtatván, azt más kézzel nagy részben önmaga rontotta le.

A nagy feladatot, úgy látszik, ő avval gondolta legjobban megoldhatni, ha az elődei és saját kormánya alatt is ritkábban tartott országgyűléseket többször egybehívja, s egy részről az ország ügyeinek rendezéséből majdnem egészen kizárt nagy számú alsóbb aristocratiának befolyását gyarapítja; másrészről, ha a nemesség mellett a gazdagságnak és műveltségnek jelentékeny fokára vergődött városi polgárságból egy erőteljes alkotmányos rendet képez, mely befolyása által az oligarchia túlságos hatalmát mérsékelje, s politikai súlya, pénzereje s hű ragaszkodása által a királyi

széket szilárdítsa. És nem tagadhatni, az eszközöket, Zsigmond ügyesen tudta megválasztani, s hihetőleg czélt is ér általok, ha a felállított két elvet egész terjedelmében s minden részleteivel életbelépteti.

E czél lebegett Zsigmond szeme előtt, midőn az 1405-ki ,(pr-j lö-dikére^Budára országgyűlést hirdetett, melyre az egyházi s világi urakon s vármegyék követein kivűl királyi városok követeit is meghívta, s mind ezeknek közös tanácskozásaiból oly törvénykönyvet alkotott, mely majdnem kizárólag a városok rendi állásának és hatóságának szabályozásával foglalkodik. A nevezetes törvénykönyv főbb pontjai következők. Az előszóban megemlíttetvén, hogy miután a tatárok s törökök betöréseikor a városok erődítései a népnek oly nagy védelmére szolgálnak, s e végett minden királyi város falakkal öveztetni rendeltetett, több szabad helység pedig a városok sorába igtattatott, végzéssé lőn: 1. Hogy a városok bírái s-tanácsai ezentúl hasonló polgári s büntető hatósággal bírjanak, minővel a nádor, a zászlós urak s főispánok bírnak a közönséges gyűléseken, s némely kiváltságos nemesek a király különös kegyéből az úri székeken. (V. cz.) 2. Minden pörös esetben, mely valamely város kebelében akár annak polgárai, akár mások közt fölmerül, első bíróságilag ugyanazon város bírája s esküdtjei ítéljenek. (VIII. cz.) 3. Ha a felek ezeknek ítéletével meg nem elégednek, a fölebbezést vagy azon város elébe vigyék, melynek szabadságaiban osztozott saját városuk, vagy a királyi főtárnokmester, s innen, ha szükség, a király elébe. (IV. és XII. cz.)) 4. A pápai jegyzők világi ügyekben ezentúl semmi hatósággal se bírjanak. (III. cz.)) 5. ítélet előtt, polgári ügyben, valamint nemest, úgy polgárt sem szabad elfogni. (VII. cz.)) 6. A városok minden lakosa egyaránt osztozzék a terhekben; s ha a király vagy utódai közölök valakinek kiváltságot adnak, ennek adóját a kir. kincstár viselje. (X.cz.) 7. A kamarai nyereség czímű közadón kívül évenkint minden város annyit köteles fizetni a királynak, mennyi minden

város szabadságlevelében van meghatározva. E fölött koteles a város a királynak s királynénak, midőn nálok megszáll, egy ebédet s vacsorát kiszolgáltatni; a czéliek pedig a királyi főlovászmesternek készítményeikből egy-egy darabot, a szűcsök bundát, a szíjgyártók kantárt stb. de csak egyszer az évben ajándékozni. (XIII. cz.) Továbbá a városok népességének szaporodása végett minden ott letelepedni kívánó jobbágynak szabad költözés engedtetett. Az ipar és kereskedelem érdekében Budának árumegállító joga egyedül a külföldi kereskedőkre szoríttatott. A koholatlan arany s ezüst kivitele megtiltatott; a harminczadról s a mérlegek egyenlőségéről a múlt éviién alkotott törvények megújittattak[1]).

A városoknak adott ezen új jogokat oly fontosaknak látta a király és tanácsa, miképen nem elégedtek meg avval, hogy az országgyűlésen jelenlévő vagy követeik által képviselt rendek egyértelemmel fogadták el a törvénykönyvet, hanem azt még az összes nemesség által is elfogadtatni s megerősíttetni kívánták. E végett a király mindjárt az országgyűlés után a vármegyékben is rendelt tartatni közönséges gyűléseket, melyeken az alkotott törvények az összes nemesség előtt felolvastatnának, s ez azokat a maga hozzájárulásával megerősítené. Pest és Pilis megyékről egy fenmaradt okmány világosan tanúsítja, hogy a Garay Miklós nádor által e végett kihirdetett közgyűlését már april 26-án megtartotta, s e megyék nemessége ama törvényeket, mint „melyek az ország dicsőségére, lakosainak javára s gyarapodásra szolgálnak”, minden ellenmondás nélkül s örömmel megerősítette[2]). Hasonló volt, hihetőleg a többi vármegyék végzése is, minek következtében a király ugyanazon 1405-dik évi augusztusban még egy országgyűlést tartott, melyen az előbbi törvények is megerősíttettek s újabbakkal is megtoldattak. E törvények, melyek törvénytárunkban Zsigmond

[1]) Zsigmond II-dik törvény könyve, a Corpus Juris-ban.
[2]) Kovachich: Suppl. ad Vestig. Comitiorum I, 310.

harmadik törvénykönyvét képezik, leginkább az oligarchiának a többi nèposztályok kárára szokásba jött erőszaktételei s visszaélései ellen vannak irányozva. Megtiltatik az uraknak, midőn zászlóaljaikat táborba vezetik, a földnépét fosztogatni, maguknak önkényesen szerezni elégtételt, váraikból rablást űzni s a gyöngébbeket bármi módon elnyomni. Az előbbi rendeletek közöl néhány csaknem szóról szóra ismételtetik; különösen a törvény védelmébe vétetnek a parasztok is, rendeltetvén, hogy az illető urak, ha jobbágyaiknak uriszékeiken igazságot nem szolgáltatnak, a megye törvényszéke elébe idéztessenek, hol aztán a jobbágyok ügye rövid úton s igazságosan döntessék el. S nehogy az urak a szabad költözési jogból a parasztságra áradó áldásokat jobbágyaik törvénytelen letartóztatása által meghiúsítsák, rendeltetett, hogy minden oly jobbágyi tartozás, mply egy hónap alatt be nem fújtatott, megszűntnek tekintessék, stb. ‘)

Látjuk e törvénykönyvekből, hogy Zsigmondban nem hiányzott a szükséges rendszabályok ismerete s a tapintat eszközeinek megválasztásában, melyek őt czélra vezethessék. Hogy azonban a czélt, melyet magának az oligarchia korlátolásában s a városi polgárságnak egy nyomatékos országos renddé emelésében kitűzött, egészen elérje, szükséges volt volna, hogy a dologban nagyobb következetességgel járjon el, s a felállított elvet egész terjedelmében alkalmazza. A városi polgárság nagy részben német eredetű volt, s községi belszerkezetét jobbára a külföldtől kölcsönözte. Hogy tehát e polgárság a nemzeti testtel egészen összeforrjon, s annak a közélet minden nyilatkozataiban nyomatékos tagját képezze, az országrendiségen s azon jogon kivül, mely szerint az a nemzet törvényalkotásában helyet foglalt, szükséges volt volna még az is, hogy kebelében a nemzeti nyelv is terjesztessék, községi szerkezete a nemzeti alkotmányos intézményekkel egyenlőbbé idomíttassék. E mulasztásnak lett aztán

[1]) Zsigmond III-dik törvénykönyve.

következménye, hogy a városok a nemzettől azontúl is kü- · lönvált testületek maradtak, s ennélfogva a nemzeti életben sem vergődhettek fel oly politikai jelentősségre, minő azokat megillette volna, s minőre minden más országban fel is jutottak, hol azok a nemzeti nagy testtel egyenlőbb elemekből álltak, vagy avval időfolytával egybeolvadtak. Egyébiránt, az oligarchia túlságos hatalmának korlátozására nézve Zsigmond, miként említők, gyakran maga is elrontotta egyik kézzel, a mit a másikkal épített. 0 a főnemesek iránt, kik szorongattatásai idején hozzá hívek maradának, maga is egészen a pazarlásig adakozó lett; mi által az oligarchiát, mely a királyság hatalmának s tekintélyének már is oly veszélyes ellenségé volt, erősödni oly annyira segítette, hogy az általa újabban is gazdag uradalmakkal megajándékozott s a megyei hatóság alól kiváltságolt Garayak, Cilleyek, Stiborok, Frangepánok, Kanizsayak stb. mind meg annyi kis királyok lőnek, ha kedvök tartja, elég erősek daczolni, az alkotmányos intézmények fejletlensége mellett, a törvényekkel s a királyi, épen ezen adományozások által is megcsökkent hatalommal.

Zsigmond már ezen országgyűlések idejében kezdett volt foglalkodni egy hadjárat tervével Bosnya ellen, hol bár BoS7niaha Maróthy János macsói bán a király segélyéért folyamodott Osztóját birtokaiba visszaállította, a tartomány más részének fejedelme, Tvartko Szura és Hervója bán, kit, mint mondók, a haza távozó nápolyi László spalatói herczeggé s Dalmátországban a maga helytartójává nevezett, nem szűntek meg Osztóját s a magyar király más alattvalóit háborgatni. E hadjárat költségeinek fedezésére pénzt szerzendő, nem csak a városokra adót vetett *), hanem a Dráva-Muraközt Csáktornya és Strigo várakkal és a bednyai uradalommal együtt,

[1]) Ezt adja okául azon, az 1405-diki pünkösd utáni szerdán kelt rendeletének, melyben Eperjes városát Ö00 arany lefizetésére kötelezi. Fejér: Cod. Dipl. X, 4, 377.

mik Laczkovics István kivégeztetése után a koronára szálltak, az 1405-ki aug. 21-kén Cilley Hermannak és Frigyes, Hermann és Lajos fiainak negyvennyolcz ezer aranyon örökösen eladta [1]).

A hadjárattól mindazáltal az 1405-ki év folytában egynénii más ügyek tartóztatták őt el. Ulászló lengyel királylyal némi határszéli villongások s egyéb okok miatt is feszültebbek voltak egy idő óta Zsigmond viszonyai, mintsem hogy azokat, mielőtt a déli részeken háborút kezdene, szükségesnek ne látta volna kiegyenlíteni. E végett tehát Sz. Mihály utáni vasárnapon Cilley Hermann, Garay Miklós nádor, Szécheny Frank országbíró, Bubek Ferencz, Stibor, Kónya Simon és liozgonyi Simon urakat nevezte ki biztosaivá, felhatalmazván őket, hogy Ulászló királylyal s a lengyel rendekkel mind a határszéleket, „mind a maga személyét“ illető ügyekben érvényesen végezhessenek, úgy mindazáltal hogy, ha a nevezett urak közöl egyik vagy másik gátoltatnék is, Garay nádor múlhatatlanul részt vegyen az alkotandó végzésekben[2]).

Hosszabban elfoglalta Zsigmondot a Vilmos osztrák 1406. herczeggel kifejlett viszálya, mely kevésben múlt, hogy háborúvá nem mérgesedett el. Mióta Vilmos áz említett örökösödési szerződést Venczellel megkötötte, Zsigmond .azóta őt mindig a maga ellenségének tekintette[3]). így történt aztán, hogy Albert herczeg özvegyének panaszai- sógora,

[1]) Datum Budae, die dóm. prox. p. festum b. Elenae Beginae a. d. 1405. A bécsi csász. levélt, eredetijéről. — Özvegy Frangepán Katalin grófnőtől is újra két ezer ftot vett fel Sztanisnyák várára, mely neki már elébb 8500 írtért volt elzálogosítva. Datum Byhigy fér 2-a prox. p. fest. b. Michaelis Archang. a. d. 1405. A csász. levélt, eredetijéről.

[2]) Datum Byhigy die dóm. prox. p. fest. b. Michael. Arch. a. d. 1405. A csász. levéltár eredetijéről.

[3]) Annak nevezi őt azon 1405-ki okmányában is, mely által Leopold osztrák herczeggel szövetséget kötött. Fejérnél: Cod. Diplom. X, 4. 363. .

Vilmos ellen és némi csekély határszéli villongás is, mely egy részről a mosonyi és sopronyi polgárok, másról az osztrák alattvalók közt kifejlett, elég volt Zsigmond haragját annyira felingerelni Vilmos ellen, hogy 1406 tavaszán Albert özvegyét és hasonnevű hét éves fiát védelmébe fogadja *) s fegyveresen jelenjen meg az osztrák határokon. A megrettent Vilmos herczeg békeköveteket küldött a király elébe[2]), ki bár őket eleinte meghallgatni sem akarta, utóbb mégis lecsöndesedett. Vilmosnak néhány héttel utóbb történt halála következtében az ügy békés véget ért.

Es ezután semmisem jgátolta többé Zsigmondot megkezdeni hadjáratát Tvartko ellen, ki a törökkel is szövetségben, a nápolyi Lászlóval is folyton összeköttetésben állott. A háborúnak azonban sem kezdetéről, sem részleteiről nincs bővebb tudósításunk. Csak azt tudjuk, hogy Zsigmond a pécsi püspök s bíbornok és a spalatói érsek által XIII. Benedek pápát is felszólította, hirdetne keresztes hadjáratot a törökök és eretnekek ellen, mely felhívásra ez készséggel hajlott is [a]). Tudjuk még azt is, hogy Zsigmond, ki 60 ezer fegyverest vezetett e háborúba, annak folytában István szerb fejedelemnek is küldött a törökök ellen segedelmet; s végre hogy a háború 1408-ban szerencsésen végződött be. Tvartkónak több vára megvétetett, ő maga fogságba került s Budára vitetett, és Dobor várával együtt hívei közöl százhuszonhatan jutottak a győzedelmes király kezébe, ki aztán

[1]) Ekkor kötelezett Zsigmond Johanna herczegasszonynak, Albert özvegyének, élete folyamára 4400 font bécsi dénárt évdíjul, s adta neki át ennek fejében Szentmártonhegyet (Sentmertynsperk, mit allén Marktn, dörfern stb.) úgy hogy, ha ezen birtok jövedelme a kikötött összeget meg nem ütné, a hiányt vagy készpénzzel, vagy más jószággal pótolandja. Gébén zu Ofen am Eritag nach S. Stanczlawstag 140(1. A bécsi csász. levélt, eredetijéről.

[2]) Ld. követeinek felhatalmazását Fejér: Cod. Dipl. X, 4, 547. Chron. Austr. Feznél: I, 729, és Gerard, de Roo: Hist. Austr. Lib. IV.

[3]) Ld. a pápa levelét Cod. Dipl. X, 4, 616. kövv.

őket mind egy szálig lenyakaztatván, a Bosnya vizébe vettette[1]).

A kivívott .győzedelmek s a rendkívüli szigor legalább egy időre békét szerzett a birodalom déli határain. Bosnya ismét egészen a magyar korona felsősége alá került. Zsigmond a megigázott tartományt részben Maróthy János macsói bán igazgatására bízta, részben Horvátországhoz kapcsolta, Osztójának régi birtokai azután is meghagyatván. Hervója, s a dalmát városok sem mertek tovább daczolni a király hatalmával s hűséget esküdtek. Hervóját Zsigmond azután is meghagyta a Lászlótól nyert spalatói herczegségben '). Még csak az egy Zára, melyben folyvást nápolyi őrség létezett, maradt László birtokában, ki aztán, hogy legalább költségeit lássa megtérítve, a következő 1409-ki esztendőben százezer aranyért azt is átengedte Velenczének[3]).. Az eladási szerződésben, mely julius 9-kén köttetett meg, László a várost a laureani földdel és várral, Bagó s a többi szigetekkel, Novigrád várával s egész Dalmatia birtokjogával együtt átadni ígérte egy hónap leforgása alatt Velenczének, bár sem Pagó sem {Novigrád nem volt ekkor kezén [4]). Pár héttel utóbb pedig kötelezte magát, hogy az e szerződésnek netalán ellentállni akaró dalmát városokat semmi módon sem fogja segíteni[5]).

[1]) WindeckCap. XVIII. Menkennél: Script. Germ. I. Dlugoss. Lib. X. 194. '

[2]) Lucius Lib. V. Cap. 4. Schwandtnernél: III, 423.

[3]) László felhatalmazása e végett Bartholomeo De Duee de Napoli, más nevén Ziggi és Malanotte Pantaleon részére. Datum in Castris regiis in Ursaria prope Cortonam positis 15-a Maji 1409. A bécsi levélt, eredetijéről.

[4]) Az iróhártyán készült okmány hossza 1'/» öl, szélessége l'/a láb. A bécsi csász. levéltárban.

[5]) Datum in Castro Ovi extra Neapolim a. d. 1409. die 15-a Mens. july. Eredeti u. o. —A vételárt Velencze részenként s végre, miként az eredeti nyugta és a Copia dei Commem. X, 290 1. bizonyítja, 1411-ki júl. 18-kán egészen lefizette.

A bosnya háború szerencsés bevégeztének köszöni ereletét a Sárkány-rend is, melyet Zsigmond 1408-ki deczemberben, Cilley Borbálával, Hermann gróf leányával kötött házassága után, fiatal nejével egyetemben alkotott. A lovagrend legközelebbi czélja volt azon országnagyok megjutalmazása, kik magukat buzgalmok, hűségök és szolgálataik által a király iránt különösen kitüntették. A rend tagjai egyébiránt, kiknek élén maga a király s a királyné álltak, a keresztény vallásnak a törökök és eretnekek elleni védelmére, a birodalom egységének s békéjének fentartására s javának gyarapítására, s a királyi család és egymás oltalmára kötelezték magukat. Szabályul tűzetett ki egyebek közt, hogy ha a király s a tagok valamelyike, vagy maguk a tagok közt valaha viszály támadna, az ügy mindig a társulat tanácsában Ítéltessék meg s végeztessék el. A tagok száma a királylyal és a királynéval együtt huszonnégyre szabatott; és Zsigmond kötelezte magát oda hatni, hogy a társulatot utódai is megerősítsék és szabályainak megtartására esküt mondjanak koronáztatásuk alkalmával. Első tagokúi István szerb fejedelem, Cilley Hermann sfia Frigyes, Garay Miklós nádor és testvére János, Stibor, Tamásy János és Laczfy Jakab erdélyi vajdák, Maróthy János macsói, Ozorai Pipo Szörényi bánok, Szcchy Miklós főtárnokmester, Corbaviai Károly főkincstartó, és testvére János főétekfogó-, Szécsenyi Kónya Simon, főajtónálló-, Alsány János főpohárnok-, Cseh Péter főlovász-mesterek, Csáky Miklós, Bessenyey Pál, Péchy Pál, Nádasdy Mihály, székelygróf, Perényi Péter és testvére Imre királyi titoknok, a király legbuzgóbb hívei neveztettek ki[1]).

[1]) A rend jelét vörös kereszt s arany sárkány képezi, mely farkát kör alakban nyakára tekerte. Cod. Dipl. X, 4 682.

VI.

A bosnya háború bevégzése után pár évig ismét leginkább külügyek foglalkodtatták a nyugtalan kedélyű, tevékenységi ösztönénél fogva a szomszédok ügyeibe is avatkozni szerető Zsigmondot. 1409-ben Leopold és Erneszt osztrák herczegek, a kiskorú Albert gyámjai egymással viszálkodván, a magyar határszéleket is háborgatták. E tény jó alkalmat nyújtott Zsigmondnak ügyeikbe avatkozni. Soprony táján hadat gyűjtvén, a herczegeket betörési fenyegetései által békebíróságának elfogadására kényszerítette, melynél fogva aztán nem csak viszályaikban ítéletet hozott, hanem a Csehország és Ausztria közt létező örökösödési szerződést is oly módon újította meg, hogy ha Venczel és Józsa halála után még maga is fiörökös nélkül halna meg, Cseh- és Morvaország az osztrák herczegekre szálljon. Zsigmond a helyreállott barátságot maga s Erneszt herczeg és az osztrák rendek közt még szorosabbra fűzendő, a herczeggel együtt ezek néhányát is feldiszesítette a sárkány-rend kisebb díszjelével[1]).

Alig végezte be az osztrák ügyet Zsigmond, mái· ismét azon viszályok kiegyenlítésében lépett fel békebíróul, melyek Ulászló lengyel király s a német rend közt léteztek. A német rendtől jelentékeny pénzösszeggel annak érdekeibe vonatván, 1410 tavaszán Késmárkra utazott, hogy ott Ulászló királylyal találkozzék. De ez maga Szandeczben maradván, csak rokonát Sándort, más nevén Vitold lithván herczeget küldé át Zsigmondhoz. Az egyeztetési kísérlet nem vezetett czélra; s midőn a háború a felek közt kitört, Zsigmond a németrend érdekeinek támogatása végett Stibor alatt némi hadat küldött a lengyel végek háborgatására. Ulászló azonban ellenségét egy elhatározó ütközetben legyőzte, mi-

[1]) Cod. Dipl. X, 4, 764.

nek következtében Stibor is visszavonulni kényteleníttetetta lengyel földről [1]).

E közben meghalálozott Ruprecht, kit a német választó fejedelmek többsége Venczel ellenében választott volt német királynak. Ezen esemény Zsigmond figyelmét s mukásságát a lengyel ügytől elvonván, egészen a birodalmi ügyekre s az oly rég óhajtott római királyság megszerzésére fordította. Venczel azon volt ugyan, hogy a hatalomgyakorlat ismét reá szálljon vissza; de a választók többsége most is idegen volt visszahelyezni a gyakran őrültségig indulatos, mindig esztelen cseh királyt. Zsigmond mellett, ki, mi meglepő, mint magyar király kereste a római királyságot[2]), — Józsa őrgróf a többi választó is Zsigmondra, adta szavát; minek következtében újra, egyező akarattal megválasztatván, valahára teljesedve látta rég ápolt vágyait. De a magyar uraknak is tetszett királyuknak ezen, magyar fejedelemtől még nem birt méltósága, s azt mintegy új adalékot az ország dicsőségéhez, azon szívességgel viszonozták, hogy midőn őket Zsigmond ugyanazon évi októberben, az adó újabb szabályozása végett[3]) Pozsonyba összegyűjtötte, szavukat adták, hogy ha figyermeke nem születnék, a még 1409-ben született Erzsébet

[1]) Dlugoss: Lib. X, 214. kövv. 230. kövv. Windeck Cap. 2. Cod Diplom. X, 5, 78. ·

[2]) Érdekes adatokat közöl e tárgyról Wenczel Gusztáv a m. academia 1851-ki nov. 22-kén tartott gyűlésében. Ld. az 185½-ki Új Magyar Múzeum VII. fűz.-vei közlött Értesítő 237-dik lapját.

[3]) A kamarai adó, melyet még Róbert Károly hozott volt divatba, s Lajos 18 dénárban alapított meg minden kaputól, akként módosíttatott, hogy ezentúl a nagyobb kapuktól 30-, a kisebbek tői 15 dénár fizettessék. Ld. a Törvénytárban álló IV-dik Decretumot.

— leányát fogják a korona örököséül elismerni[1]). Ugyanezen alkalommal Zsigmond Erzsébetet a tizennegyedik évében lévő Albert osztrák herczegnek el is jegyzetté.[2]).

E közben a lengyel ügyet is újra szőnyegre hoztál· Ulászló királynak az év elején tanúsított ellenséges szándékai [3]). Mielőtt azonban ismét háborúra került volna a dolog. Zaviczky lengyel úrnak, ki mind a két király bizodalmát bírta, sikerűit kieszközölnie, hogy a viszály elintézése békés módon kísértessék meg. Kanizsay János érsek, Garay nádor s még néhány más úr ennek folytában a lengyel urakkal Iglóban tanácskozván, abban állapodtak meg: hogy a jövő sz, Márton-napra, teljes hatalommal felruházott néhány magyar úr jelenjen meg az ország határain Ó-Faluban, s ugyanannyi lengyel úr Schramoviczban, kik aztán a viszályokat békésen intézzék el[4]). A találkozás valóban meg is történt; s a két fél meghatalmazott biztosai azt végezték, hogy a jövő évi augusztus 15-kéig a fejedelmek közt fegyverszünet legyen, s a tavaszon maguk személyesen találkozzanak a határszéleken a béke állandó megkötése végett[5]).

Zsigmond és Ulászló e kikötés szerint az 1412-ki márczius 10-kén találkoztak Lublyóban. Az egyesség hamar es WasUo $_{me}$gtQ$_{r}$tént, s a királyok már öt nap múlva kiadták felőle ünnepélyes okmányukat. E szerint a két ország közt nem csak béke, hanem minden védő s támadó háborúik esetére szövetség is köttetett. Galiczia tekintetében, mely még egyre viszály tárgya volt, határoztatott, hogy az jelenleg Ulászló birtokában maradjon; de a fejedelmek valamelyikének halála után öt évre a két ország nagyjai újra intézkedjenek e tartomány birtokjogáról. Ugyanez végeztetett Moldva tekintetében is, melynek fejedelme, Mircse Sándor vajda még

[1]) Az okmányt közli Pray: Hist. R. H. II. 207.
[2]) Cod. Dipl. X, 5, 171. Dlugoss. Lib. XI, 312.
[3]) Cod. Dipl. e. h. 115.
[4]) U. o. 116 és 153.
[6]) U. o. 120.

csak a múlt évben kötött Ulászlóval dacz- és véd-szövetséget a magyar király ellen [1]). E tartományra nézve mindazáltal még az is határoztatott, hogy valahányszor a törökök Magyarországot megtámadnák, vagy Zsigmond akarna a törökök ellen intézni hadjáratot, a moldvai vajda mindannyiszor egész haderejével köteles zászlai alá állani; mit ha tenni elmulasztana, a tartomány a két király közt osztassák fel[2]).

E szerződések a két ország nagyjainak hozzájárúlta által megerősíttetvén, a királyok ezeknek kíséretében Lublyóról márczius 21-kén Kassára, onnan pedig a húsvéti ünnepek után Tokajon és Debreczen keresztül Nagy-Váradra utazának. És miután itt mintegy két hetet, jobbára a vidék erdeiben vadászva töltöttek, Diósgyőrön és Egeren át, hol a Mennybemenetel napját ünnepelték, pünkösdre Buda várába érkezének. A fővárosban már számos főrangú vendég várta a két királyt s nejeiket. A bécsi csász. levéltárnak egy kézirata [3]) hosszú sorban számlálja el a jelenvolt urakat; köztök találjuk Tvartko bosnya királyt, István szerb vajdát, Erneszt és Albert osztrák herczegeket, Hervója spalatói s más kilencz, jobbára német és sléziai herczeget[4]), a két Cilley s más hét grófot; a pápai követet s vele a krakói, trieri, passaui s több más püspököt; a porosz marschalt s a kereszturak öt főnökét; három berni s két paduai urat; az angol, franczia s más királyok, fejedelmek követeit; a lengyel, magyar és osztrák egyházi s világi urakat nagy számmal. Egy más forrás [5]) még két bajor fejedelmet, különféle nemzetekből tizenkilencz herczeget, ötvenhárom főnemest és ezernégyszáz

[1]) Ld. ezt u. o. 139.

[2]) U. o. 272. 279. 283.

[3]) Hic stend nach ain ander di Herren di ze Ofen pey deni Hof gebeten sitid anno etc. duodecimo.

[4]) E herczegek közt egyet· így említ: Ain Herczog von Turkey.

[5]) Windeck Cap. 27. Fejér: Cod. Dipl. X, 5, 246. a frankfurti levéltár egy kéziratát közli, mely szerint 13 herczeg, 21 gróf, 26 főár, a

lovagot említ a lengyeleken és magyarokon kívül. A nagyszerű ünnepélyek, lovagi játékok és párbajok, vadászatok és kirándulások május 22-kétől egy egész hónapig váltogatták egymást. Midőn aztán a magát beteggé mulatott Ulászló haza készült, Zsigmond visszaadta neki Lengyelország koronáját és egyéb királyi ékszereit, melyek még Nagy-Lajos idejében hozattak Magyarországba. Ulászló ellenben drága nyest és más szőrmékkel, paripákkal és sólymokkal ajándékozta meg gazdáját *).

A fárasztó mulatságokat időnkint komolyabb tárgyalások is váltogatták. Egyebek közt Zsigmond a lengyel király békebíróságára bízta az ellene Velenczével fondorkodó Fridrik és Erneszt osztrák herczegekkel lévő viszályait[8]); ellenben maga az Ulászló és a német rend közt fenforgó kérdéseket ügyekezett jó végre vezetni. Ezekben Zsigmond a vendégek nagyobb részének távozta után, augusztus 24-kén mondotta ki Ítéletét[8]), melynek végrehajtására s a felektől netalán újabban is előadandók meghallgatására stb. Makra Benedeket küldé ki Lengyel- és Poroszországba [4]).

V.

Velenczei birháboni. Mióta László, nápolyi király, Zárát és Dalmátia birtokjogát Velenczének eladta, ez nem szűnt meg abban fondorkodni, hogy a tartományt tényleg a maga kezére kerítse. És magyarokon kivül, 1500 lovag 3000 apróddal volt jelen; a lóvak száma pedig 40,000-re tétetik.

[1]) Dlugoss: Lib. XI, 320. kövv. Az összejövetelt illetőleg több okmányt közöl Fejér: Cod. Dipl. X, 5, 230. kövv.

[2]) Fejér: Cod. Dipl. X, 5, 293. 239.

[3]) U. o. 288. kövv.

[4]) Küldetése czélját maga Makra így adja elő tudósításában: pro executione sententiarum per vos (Zsigmond) inter ipsos tamquam arbitrum latarum, item ad audiendum probationes propositorum remissorum ac denuo proponendorum, neonon ad videndum nova opera ac ad respiciendum granicias .... Datum in Lubicza in domin. Ramispalmarum in' a. d. 1413. Eredetiről,· mely a bécsi csász. levéltárban létezik.

e végre szőtt ármányai, s elköltött összegei nem is maradtak egészen sükeretlenek. Azóta esett egyebek közt Sebenico egy utóbb visszavett tornya, Missich János és mások árulása következtében Velencze birtokába [1]). Azóta adta el Szandál Hranics bosnya bán is a signoriának Osztrovicza várát öt ezer aranyon [2]). Trau s a többi városok is, hogy a magyar királytól hozzá pártoljanak, örökös háborgatást szenvedtek a velenczei hajóktól kereskedésökben [3]). Méltó panasza volt Zsigmondnak Velencze ellen a miatt is, hogy mióta a nápolyi László Dalmátiába jött, Steno Mihály herczeg, ki vele szövetségre lépett, a hét ezer aranyból álló évi adót minden sürgetések daczára sem fizette meg többé[4]). E sérelmek sorát Zsigmond, mióta római királylyá lett, még avval is szaporodni látta, hogy Velencze Friaulban és egyébütt is a német birodalom alattvalóit sokfélekép megkárosította, Lombardiát pedig majdnem egészen elfoglalta [5]).

Zsigmond mind ezen sérelmeket megtorlandó s az elfoglaltakat visszaveendő, az 1411-diki novemberben Ozorai Pipo temesi főispánt tízezernyi sereggel Velencze ellen küldötte. Az ügyes hadvezér rövid idő alatt érzékeny csapásokat mért vclenczére; az év végéig Friaulban és a trevisói tartományban hetvenkét várost és várdát vett el tőle, seregét pedig Conegliano és Sacile közt megverte. A győzedelem tizenkilencz Velenczei zászlót ejtett Pipo kezébe, melyek az 1412-ki január 5-dikén már Budán hirdették a magyar fegyver dicsőségét [6]). Pipo ezután Trevisót is körültáborolta; s

[1]) Cod. Dipl. X, 5, 87.

[2]) Lucius Lib. V. Schwandtnernől III, 425.

[3]) Cod. Dipl. X, 5, 227. .

[4]) E miatt már 1403-ban s 1404-ben is több levelet írt, de sikeretlemil Zsigmond Steno Mih. herczeghez. Bécsi levélt. Cop. dei Comment. IX, 566. 569.

[5]) Lucius: Lib. V. Cap. 5. Schwandtnernél III, 425.

[6]) Zsigmond levele a német birodalom rendéihez. Cod. Dipl. X, 5, 230. kövv. Az elfoglalt városok nevei u. o. 248.

már-már e fontos vár is hatalmába került, midőn a megrettent Velencze által megvesztegettetvén, Friaulba vonúlt vissza. Velencze ennek következtében Malatesta Károly vezérlete alatt az elvesztett várak s városok közöl többeket visszavett s Friaulba nyomúlt. De Marczaly Miklós erdélyi vajda, Blagay László és Nagymihályi Albert, kiket Zsigmond, mielőtt Ulászló lengyel király elébe Iglóba utazott, Pipónak segedelmére küldött, Mottánál egy újabb véres ütközetben megverték a velenczei hadat[Σ]). Kilencz ezer velenczei zsoldos maradt halva a csatamezőn; de a magyarokra is gyászt hozott a hős Marczaly eleste, kinek halálát azonban Ozorai Pipo egy újabb győzedelemmel, melyet Belluno táján nyert, boszúlta meg a velenczeieken.

A megrettent Velencze most egyrészről XXIII. János pápa, másról a Zsigmond látogatására jött Ulászló lengyel király közbenjárása által ügyekezett békét nyerni, mi végett júniusban követeket is küldött Budára. Ezekkel csaknem egy időben érkeztek hozzá ama zászlók is, melyeket Pipo említett újabb győzedelmében nyert; ekkor vette hírét annak is, hogy Mikás, Jakab és János brebiri grófok Osztroviczát Velenczétől visszavették[2]). Zsigmond ennélfogva súlyos feltételeket szabott a követeknek, kívánván: hogy Velencze adja vissza Zárát, mondjon le bitorlott jogáról Dalmátiára, hadi költség fejében fizessen hatszáz ezer aranyat, a Scálákat és Carrarákat, kik szinte Budán voltak, helyezze vissza birtokaikba s magának, midőn koronáztatása végett Rómába menend, szabad átmenetet engedjen birtokain. De a követek semmi módon sem akartak lemondani Záráról, s csak azt ígérték, hogy Velencze a magyar korona jogainak elismeréséül, évenkint egy bíborral befedett fehér lovat küldend a magyar királynak. Zsigmond azonban ezen ajánlatot gúnynak vévén, annyira felboszonkodott, hogy a nemrég nyert

[1]) Zsigmond idézett levele, s két más okmány u. o. 245. köv.
[2]) Zsigmond adománylevele a brebiri grófok javára u. o. 344.

velenczei zászlókat a követek szeme láttára Buda utczáin [1]körülhordoztatván, a követek lakása előtt összetapostatta [1]).

Az ily érzékenyen megsértett büszke signoria boszút esküdött s újult erővel kezdé meg a háborút; hadait a trevisói tartományban megszaporította, melyek aztán Malatesta Károly vezérlete alatt ismét Friaulba nyomúltak s Ozorait, ki őket Motta ostrománál meglepni akarta, megverték [2]); másrészről Steno Mihály herczeg Dalmátiában is mind fegyverrel, mind fondorlattal oda vitte dolgát, hogy Sebenico polgárai a várdában lévő magyar őrség ellen föllázadván, ezt kiűzték, városukat Velencze hatalmába adták[3]).

Zsigmond e veszteségek után személyesen készült ve-*k.'k,.et*zetm a háborút; s miután a fényes budai ünnepélyek által kimerített kincstárának megtöltése végett Lublyt, Podolinczot, a hozzájok tartozó várakkal s helységekkel, s még más tizenhárom szepesi várost Ulászló lengyel királynak harminczhét ezer hatvanad széles prágai garasért — mintegy 185, mások szerint 155 ezer forintért—elzálogosította[4]), negyven ezernyi fegyveres néppel Zágrábba indult. Mindenek előtt intézkedett, nehogy Trail és a többi dalmát városok Sebenico példáját kövessék: e végett egyebek közt a segedelmére érkezett genuai Doria Ugolint a dalmát városok tengeri ereje fölött is tengernagygyá s Trau parancsnokává nevezte[5]); s aztán deczember közepén váratlanúl Friaulban

[1]) Dlugoss: Lib. XI, 329.

[2]) Az eseményekben személyesen részt vett Redusius: Chron. Tarvisinum. Muratorinál: Script. Her. Ital. XIX, 836. köv.

[3]) Lucius Schwandtnernél III, 426. köv. Steno Mihály levele a városhoz. Cod. Dipl. X. 5. 388.

[4]) Katona Hist. Crit. XII, 127. Az elzálogosított s 360 évig lengyel kézen maradt városok nevei következők: Lublyó, Podolincz, , Gnezda, Béla, Leibicz, Poprád, Menyhárd, Strázsa, Igló, Olaszi, Ruszkinócz, Váralja, Felka, Durand és Szombathely. A 37 ezer hatvanad prágai garas értékéről Id. Prayt: Annál: II, 237.

[s]) Zsigmond levelei Trau városához. Cod. Dipl. X, 5, 305. kövv. és Lucius, Schwandtnernél: III, 435.

termett. Jelenléte Pipót is, ki elébb a serravalli tartományban zsákmányolt[1]), liagyobb munkásságra ösztönözte. Az Udinében táborozó Zsigmondtól némi eró'sítést nyervén, Pipo Paduáig előre nyomult s Malatesta Pandulfot, ki az elébb megsebesült Károly helyett fővezérré neveztetett, megtámadta; de egy heves csata után visszavonulni kényteleníttetett. Nemsokára Carrarai Marsilio és Della Scala Brunorio is hozzá csatlakoztak s azzal biztatták őt, hogy Vicenza, hol a polgárokat kéz alatt lázadásra ösztönözték volt, minden ellentállás nélkül megnyitandja kapuit. Pipo tehát e város felé vezette hadait. De Malatesta Pandulf jöttéről értesülvén, cselbe állott s őt egy oly helyen, hol a magyar lovasság ki nem fejlődhetett, megtámadván, visszanyomta. Brunorio és Marsilio urak ösztönzéseire ezután Bassano, majd Verona alatt is szerencsét próbált Ozorai, de hasonlókép sükeretlenül: a velenczei hadakkal jól megrakott városok polgárai vagy nem akarták, vagy nem merték megnyitni kapuikat; s Pipo e szerencsétlen kísérletek után a kemény hideg miatt sokat szenvedett s betegségek által megtizedelt hadait visszavezette; maga pedig az Istriában táborozó királyhoz ment[2]).

Zsigmond, miután a szerencsét fegyvereinek kedvezni nem tapasztalta, szívesen békét kötött volna már Velenczével, ha ez is visszaadja Zárát és Sebenicot. Ez iránt tétetett is némi lépéseket XXIII. János pápa által; mivel azonban e közbenjárás sükeretlen maradt, Garay Miklós és Czilley Hermann által, az 1413-ki april 17-dikén, fegyverszünetet kötött a signoriával, következő feltételek alatt: öt év alatt minden azon állapotban maradjon, melyben a szerződés megkötése napján volt; a két fél alattvalói egymással szabadon kereskedhessenek; a fegyverszünetbe mind a két fél szövetségesei befoglaltassanak; a fegyverszünet alatt az állandó

[1]) Redusius szerint egyedül a tizedből, mit hadai zsákmányából kivett, 60 ezer arany irtot szerzett magának i. h. 834.

[2]) Redusius: Chron. Tarvisin. Muratorinál XIX, 836 kövv. és Annál. Bonincontrii szintén Muratorinál: XXI, 105.

béke XXIII. János pápa közbenjárása, mellett tárgyaltassék; és végre Zsigmond, midőn koronáztatása végett Rómába utazni szándékozik, szabadon átmehessen Velencze birtokain [1]).

Annak oka, miérthogy Zsigmond ily kevéssé előny ős föltételek alatt is hajlandó lett a fegyverszünet megkötésére, részint azon fontos egyházi s birodalmi ügyekben, — melyek őt ezentúl több éven át foglalkodtaták, — részint a törökök megújult mozgalmaiban feküdt.

A Nikápoly mellett vívott szerencsétlen ütközet után Magyarország es mellektartomanyai több évig mentek maradónak a török becsapásaitól. Bajezid szultánnak ekkoron veszélyes ellensége támadt a mongol Timurban, ki miután Közép-Ázsiát meghódoltatta, Kis-Ázsiába a törökök ellen vezette győzedelmes hadait. Hatalmának Bajezid sem állhatott ellent; sőt az 1402-ki júliusban Ancyránál vívott véres ütközetben serege megsemmíttetett s maga is fogságba esett, melyben néhány hónap múlva bújában el is halt. Timurnak 1404-ben történt halála a törököket megszabadítá ugyan a hatalmas ellenségtől; de most meg hosszas viszályok törtek ki Bajezid három fia, Szulejman, Mohammed és Muza között. Az elsőnek halála után Muza, valamint már előbb Szulejman, úgy 1410 óta Mohammed ellen is fentartá magát Mircse moldvai és István szerb vajdák szövetsége által Európában, míg végre három év múlva egy ütközetben bátyja ellen kezét, majd életét is elvesztette, s Mohammed, e néven az első, lett az egész török birodalom szultánjává [2]). A testvérek e viszályaiban, mint említők, a moldvai és szerb vajdák is resztvettek. Ezek hódolata után, hogy magát a budai fogságából megszabadult Tvartko Szura ellen fentarthassa,

[1]) Az okmány kelte: Datum in campestri descensu Foro Júliáé apud Castelletum a. d. 1413-0 die 17-a april: Bécsi csász. levélt. Copia dei Commem. X, 225. kövv.

[2]) Ld. Hammer Geseh. d. Osman. 1{. Achtes Buch. I, 252. kövv.

Osztója is török pártfogás alá adta magát [1]), minek következtében a törökök, kiknek jó akaratát alattomban Tvartko is pénzzel ügyekezett megvásárolni, mindinkább befolyást nyertek Bosznia ügyeire.

Mohammed épen akkor készült végcsapást intézni Muza testvérére, midőn Zsigmond Friaulban táborozott; s nem ok nélkül lehetett tartani, hogy ha . testvérét teljesen legyőzi, mi nyert előnyei után már csaknem bizonyosnak látszott, egymaga jutván a hatalom birtokába, ismét ellenségesen lépend fel a magyar birodalom ellen. E körülmény kétségkívül nagy befolyással lehetett Zsigmondra, hogy a fegyverszünetet megkösse.

Azonban ennél sokkal inkább szívén feküdt Zsigmondnak s hatékonyabb is volt tetteire ama kívánság, hogy magát valahára német királylyá koronáztassa, s az egyházi szakadás megszűntetését, miként megválasztatásakor is ígérte volt, munkába vegye. A súlyos feladat, — eleve is látható, — huzamosabb ideig távol tartandja őt az országtól, miért is annak kormányára a fegyverszünet megkötése után Borbála nejét, ki eddig szintén a táborban vala [2]) visszaküldő, s Garay Miklós nádort s Kanizsay János esztergami érseket rendelte melléje királyi helytartókéi[3]). Minthogy pedig Genua követei őt a veszélyre, mely az országot a töröktől érhetné, május 9-kén újabban is figyelmeztették[4]), haza bocsátott seregeinek egy részét az alvidékre rendelte.,

Es volt is szükség őrködésre az ország határain. Muza teljesen legyőzetvén, s megbukta után nemsokára meg is

[1]) Hervója levele. Cod. Dipl. X, 5, 184.

[2]) Bonincontrii évkönyveiben (Muratori XXI, 105.) olvassuk: Imperator cum uxore castra metatur apud Udinum.

[3]) Az érsek több okmányban e czímmel találta tik aláírva: Auláé Regis Romanorum Summus Caneellarius in Regnis Hungáriáé, Croatiae Vicarius Generális. Zsigmond ez iránti rendeleté 1414-ki vízkeresztkor kelt. Ld. Katonát. XII, 179.

[4]) Raynald: Annál, lécei. 141:1. év alatt.

öletvén, Mohammed kezeiben egyesült az egész török hatalom. István szerb fejedelem már előbb szövetségre lépett volt vele. Osztója és Tvartko, hogy kegye által egész Boszniának uraivá legyenek, vetélkedtek egymással évi adójok megszaporításában. Es most Hervója is megfeledkezett a kegyelmekről, melyekben őt Zsigmond részeltette, midőn őt nemcsak a sárkányrend tagjává kinevezte, hanem még Erzsébet leányának is keresztapjává választotta. Elfogott leveleiből világosan kitűnt, hogy ő is a törökkel czimboráskodik, s azt, tán hogy Osztóját, ki régi ellensége volt, megbuktassa, maga hívta be Boszniába; Hranics Szandál bosnya bánt pedig maga támadta meg. A magyar kormányzók e hűtlenséget nem hagyhatták boszúlatlanul. Borbála királyné már junius • dején több megye nemeseit fegyverre szólítá ellene *); Csupor Pál tótországi bán azután Garay Jánossal egyesülvén, Pozsegavárat s minden egyéb javait, melyeket a végekben birt, elfoglalta; Zsigmond pedig őt utóbb, a spalatói herczegségtől s a sárkány-rendtől, minden mentségei daczára megfosztottunk nyilatkoztatta [2]).

VI.

Zsigmond, miután a magyar kormány ideiglenes vezeléséről gondoskodott, azon nyugtalan tevékenységgel, mely természetében volt s kormányéletének főérdemét teszi, többféle birodalmi ügyekkel foglalkodott, mikről azonban, mint-

[1]) Hat. Budae in festo Ascension, dóm. a. e. 1413-0. Quia nos ab emulorum nostrorum et regni nostri iusultibus confiuia regni nostri invadere proponentium ex Omni parte intendimus tueri . . . Volumusque ut vestra universitas pro eorum regnorum nostrorum tuicione exercitualiter se conservet .... meghagyja Soprony megye nemességének, hogy készüljenek fel, hogy mihelyt felszólíttatnak, oda siethessenek, hova a későbbi parancs által küldetni fognak. A Soprony városi levéltárból.

[2]) Zsigmond ítélete 1413-ki aug. 1-ről Luciusnál Lib, V. Cap. 5. Schwandtúer ITT, 432, Hervója mentségei: Ugyanannál: Memor. istor. di Trau 392.

hogy hazánk történelmét legkevésbbé sem illetik, sz ólani nem lehet feladatunk. Sokkal inkább érdeklé ezeknél hazánkat a király munkásságának másik tárgya, az egyházi szakadás megszüntetését czélzó törekvése; mit ennélfogva nem hagyhatunk említetlenül.

Már harminczöt év óta zavarta, nyugtalanította az egyházat e szakadás, melynek eredetét fentebb oérintettük. Az egyházi hatalom önmagában nem talált eszközt annak megszüntetésére: a kísérletek, melyek e végre eddigelé az egyház kebelében tétettek, csak nagyobbították a szakadást, azt eredményezvén, hogy az egység helyreállítása helyett három pápa között oszlott meg a keresztény világ. XII. Gergely, ki 1406-ban választatott meg a római kardináloktól, ígéretet tőn lemondani a pápaságról, ha arra XIII. Benedek, avignoni ellenpápa is hajlandónak nyilatkoznék. De minthogy ez nem történt, s így mindaketten gyakorolták az egyházi hatalmat, a kardinálok többsége 1409-ben mind a két részről egyesülvén, mind kettejüket letette, s helyettök V. Sándort, ennek halála után pedig a következő évben XXIII. Jánost választotta meg pápává. A keresztény világ nagyobb része ezt tartá ugyan az egyház törvényes fejének; de XII. Gergelynek, ki, miután László nápolyi királytól Gaetából elűzetett, Malatesta Károly pártfogása alatt Kiminibe menekült, — nem különben XIII. Benedeknek is, — ki Valenciában tartózkodott, volt egy-egy pártja.

Az egyházi hatalom maga elégtelen lévén, a világi hatalomnak kellett tehát közbelépni, hogy a botrányos szakadás valahára végét érje. Zsigmond e czélra már friauli táborozása alatt kezdett működni János pápánál, őt arra bírni ügyekezvén, hogy egy közönséges zsinatot hirdessen ki. A pápa, ki, miután nápolyi László Rómát is elfoglalta, Florenezbe menekült[1]), szorult körülményei közt végre marczius 13-kán kelt levelében a zsinat egybehivására késznek

[1]) Annál. Bonincontrii, Muratorinál XXI, 106.

nyilatkozott. Zsigmond ezután azon meggyőződésből, hogy a zsinat helyisége a sükernek egyik fő feltétele, kívánta a pápától, hogy az csak az ő hozzájárultával határoztassék meg.

János pápa, bár nem örömest,[1]) végre ebben is megegyezett, s az ügy elintézése végett követet küldött Zsigmondhoz, ki aztán 1413-ki október 30-kán kelt nyilatkozványaban a zsinat helyét Constancz városába, idejét a jövő évi november 1-jérc tűzte ki[2]). A pápa ennek következtében a tél elején Piacenzában találkozott Zsigmonddal, s a zsinatot deczember 9-kén (1413) ki is hirdette Laudumban, hol aztán a karácsonyi ünnepeket is együtt töltötték [3]). Zsigmond itt a pápával teljesen megegyezvén, oda fordítá gondjait, hogy a másik két pápát is megjelenésre, a többi keresztény fejedelmeket pedig egyességre bírja a zsinaton. Irt e végett egyebek közt VII. Károly franczia királynak is, kivel aztán 1414-ben június 25-kén Trientben szövetséget is kötött[4]). XIII. Benedek hajlandónak látszék magát a zsinat határozatainak alája vetnie, s ezt követe által is igéré az utóbb Lodiban időző királynak. XII. Gergelyért, ki személyes megjelenésre egyátaláhan nem volt reábirható, pártfogója, Malatesta Károly állott jót, hogy szinten küldend Constanczba követeket.

Zsigmond a zsinat sükerét ekként némileg biztosítván, hogy azon annál nagyobb tekintélylyel léphessen fel, oda fordítá törekvését, hogy magát Aachenben római királylyá koronáztassa. De e tekintetben többféle akadálylyal kellett megvívnia: a német rendek sem a speyeri, sem a coblenczi gyűlésre nem jelentek meg oly számmal, hogy velők a fontos ügyben kellőleg végezhetett volna. Boszúságában már vissza készült Magyarországba, midőn végre Hohenzollerni Frigyes nürnbergi várgrófnak, a porosz fejedelmi ház alapítójának,

[1]) Pontifex asserebat non fidendum loco in quo Sigismundus plus se posset. Annales Bonincontrii Muratorinál XXI, 106.

[2]) Praynál: Annál. II, 248.

[3]) Annál. Bonincontrii i. h. 107.

[4]) Praynál: Annál. II, 252.

— ki régóta szolgálatában állott s tőle 4000 forint évdíjat nyert[1]), — valamint már királylyá választatásakor, úgy most is sikerűit legyőzni a nehézségeket. A koronázási ünnepély november 8-kán ment végbe Aachenben. Jelen volt azon Borbála királyné is számos magyar egyházi s világi urak és nemesek fényes kíséretében.

E közben János pápa Constanczban a zsinatot is megnyitotta november 5-kén. Zsigmond hat héttel később, deczember 24-kén tartá ott bemenetét Borbála királynéval. Magyarországot a zsinaton az esztergami s kalocsai érseken s több más főpapokon kívül számos világi úr is, mindenik fényes kísérettel, képviselte. Jelen volt egyebek közt Garay Miklós nádor 300 —, a Czilleyek ugyanannyi —. Ozoray Fiilep 150 —, Stibor 110 —, Szécsy Miklós [2]) 80 lóval stb. Jelen voltak a Zsigmond által alapított budai egyetem képviselői, számszerint hatan, Buda, Pozsony, Soprony, Nagyszombat, Kassa, Kolozsvár, Gyulafehérvár és Brassó városok képviselői.

Zsigmond s a többi fejedelmek meg voltak győződve, hogy a szakadást csak úgy sikerülhet megszűntetni, ha mind a három pápa lemond méltóságáról: eleitől fogva oda működtek tehát, hogy a jelenlévők ne fejenként, hanem nemzetenként szavazzanak; mert különben attól lehet vala tartani,

[1]) Lásd Fridrik várgróf viszonyait Magyarországban, előadva Wenczel Gusztáv által a magyar Academia 1851-ki nov. 22-kén tartott gyűlésén. Uj Magy. Muz. lSö'/z-ki aprili füzetében.

[2]) A szepesi káptalan levéltárának egy okmánya szerint (Dat. Constantiae in dóm. Ramispalmaruin a. d. 1415-o) Zsigmond, a Pest és Nógrád megyékben fekvő Nőténcs, Göd, Szód és Kezö birtokokat visszaadja Széchy Miklós egykori tárnokmesternek, azon érdeméért, quod ipse hac vice ad singularcm nostram requisitionem, relictis in ipso R. H. conthorali, haeredibusque et fratribus ... in has satis remotas . . . . Alemanniae partes se pulcro et deccnti famíliae et apparatuum ornatu fulciendo ad nostram veniens Maiestatem, pro tituli nostri regii . .. exaltatione . , . studnit nostrae snblimitati complaeere.

hogy János pápa az általa épen evégett egybegyűjtött nagyszámú olasz papokkal mindent a maga kénye szerint fog intézni. A nemzetek száma négyben állapíttatott meg oly módon, hogy az olasz, franczia s angol nemzetek mellett a negyediket a németek, magyarok, lengyelek és a scandinavok együtt alkossák; minden nemzet előleges gyűléseken hozzon végzést a szőnyegre kerülendő kérdések ' fölött s egy-egy szavazattal bírjon a közös gyűlésben, melyre csak képviselőket küldjön a maga kebeléből. E szabálynak, mely az 1415-diki febr. 7-kén alkottatott, eldöntő befolyása lett a zsinat határozataira s a jó siker általa eleve is biztosíttatott. A marczius 1-jén tartott közös gyűlésben indítvány tétetett, hogy mind a három pápa mondjon le méltóságáról. XXIII. János más napon engedett is a közhatározatnak. Zsigmondnak, ki nagyobb nehézségektől, *hosszabb vonakodástól tartott,* oly nagy lőn öröme e fölött, hogy a lemondott pápának a végső tiszteletet megadandó, lábaihoz borúit s azokat megcsókolta. De János hamar elárulta, hogy nem minden utógondolat nélkül tette e lépést: arra semmi módon nem volt rábírható, hogy miután leköszönését egyszerűleg felolvasta, arról szokott formákkal ellátott bullát is adjon ki; és miután utóbb határozattá lett, hogy új pápa választassák, ő, látván, hogy semmi reménye nem lehet többé méltóságában megmaradnia, marczius 20-kán éjjel az osztrák Fridrik birtokában lévő Schaífhausenbe szökött. Fridrikkel ő ez iránt a gyaníthatott esemény beálltára, úgylátszik, már eleve megegyezett volt, mert midőn a zsinatra jött, a múlt októb. 15-dikén Meranban némi szerződésre lépett velő, miszerint őt 6000 arany frton szolgálatába fogadta és hadainak vezérévé nevezte ki. Miután a zsinat Jánost hasztalan szólítá fel a visszatérésre, Zsigmond Fridriket törvényszéke elébe idézte, és Schaffhausen felé hadakat küldött. János ennek következtében a Rajna túlpartjára, Lauffenburgba menekült, s egy nyíl atkoz vány t bocsátott ki, melyben állítá, hogy leköszönése kierőszakolt s azt most, szabadságba helyeztetvén,

visszavonja. Majd azonban, midőn a schweitziaktól is elhagyott Fridriket mindinkább szorongattatni látná, Lauffenburgban sem érzé magát biztosságban s a breisgaui Freiburgba menekült. A megrettent osztrák herczeg azonban nem mert tovább daczolni a királyijai: bűnbánva jelent meg előtte, s kötelezte magát, hogy Jánost is a zsinat hatalmába szolgáltatja. Ő aztán csakugyan el is fogatott s méltóságától a zsinat határozata által megfosztatván, Manheimban őrizet alá tétetett, honnan csak három év múlva nyerte vissza szabadságát.Ezek után a Riminiben tartózkodó XII. Gergely még kevesebb kíméletet várhatott maga iránt, s a letételt megelőzve, önként leköszönt s magát a zsinat határozatainak alávetette. Még tehát csak XIII. Benedek viselte a pápai czímet, támaszkodván a spanyolok ragaszkodására, kik eddigelé a zsinatra sem küldöttek képviselőket. Ezeket a zsinattal egyetértésre, Benedeket leköszönésre bírandó, Zsigmond személyesen kívánt Spanyol országba utazni.

Még Constanczban volt Zsigmond, midőn a zsinat a magyar egyház tized-ügyeit vette tanácskozás alá. János pápa mielőtt a zsinatra Constaliczba ment, több magyar úr s nemes kérelmére a tized-ügyben oly rendeleteket bocsátott ki, miszerint a főpapok tized-jö védelmeik negyedét ezentúl a lelkészek ellátására engedjék át; továbbá, hogy azon szegényebb nemesek, kiknek jobbágyaik nincsenek, ezentúl szintúgy ne fizessenek tizedet, miként e nem-fizetés a jobbágyokkal bíró nemesekre nézve már több idő óta tényleg szokásban volt. A magyar főpapok tehát, mihelyt János pápa letételéről értesültek, folyamodást nyújtottak be a zsinathoz, törülné el annak ezen rájok nézve oly sérelmes rendeletéit'). A zsinat azonban föltétlenül nem hajlott a püspökök kérelmére, s csak azt határozta, hogy addig, míglen János rendeletéinek

[1]) Sőt némely főpapok tényleg is visszafoglalták tizedeiket, mint, például az egri káptalan Lubenyén; mitől azt azonban Zsigmond letiltotta. Datum Constantiae in Dominica Esto mihi a. d. 1.415. Eredetije a Kassa-városi levéltárban.

szövege is elejébe terjesztetik, s azt megvizsgálván, a tárgy felett véglegesen határozna, az említett rendeletek s azokból keletkezett minden pörök függesztessenek föl. A zsinat e végzését Zsigmond július 19-kén küldötte át Kanizsay János esztergami érsekhez. Minthogy azonban a zsinat e kérdésben utóbb nem intézkedett, a főpapság e tizedjogát helyre többé nem állíthatta; sőt egy későbbi országos törvény a jobbágyiakul nemességet teljesen fölmentette a tized-fizetés alól.

Zsigmond ezután Borbála királynét Magyarországba visszaküldvén, maga a zsinatnak melléje adott követei s több magyar úr és mintegy négy ezer magyar lovas kíséretében Spanyolországba utazott. Szeptember 18-kán Perpignanba érkezén, az onnan Valenciába távozott Benedeket maga elébe idézte. A 78 éves aggastyán sokáig vonakodott megjelenni; és miután Berdinánd aragoni király ösztönzésére valahára megjelent is, a spanyol nép ragaszkodásában bízván, makacsúl ragaszkodott a pápai méltósághoz, s leköszönni még akkor sem akart, midőn az aragoni király és rendek, s ezek példája után Castilia, és Navarra királyai és papsága is felmondák neki az engedelmességet, azontúl a zsinatban is résztveendők s ott az ötödik nemzetet képezendők. Miután a királyok e határozata a zsinatnak tudtára adatott, Zsigmond is megszűnt tovább vesztegetni idejét Benedek ellenzésének legyőzésére, s hogy a franczia és angol királyok közt kitört háborút közbenjárása által békésen intézze el, s a tervezett egyházi reformok keresztülvitelére ezen királyokat is megnyerje, Savoyán keresztül, melynek grófját Amadét herczegi méltóságra emelte, az 1416-diki februárban Párisba [1]) s onnan april második felében Londonba utazott.

[1]) Itt kelt (Datum Parisijs in dominica Judica a. d. 1416) Zsigmondnak egy levele Soprony városához, mely m ég kiadatlan lévén méltó, hogy belőle egynémit idézzünk. Inter ceteras nostras — úgymond — felicium nostrorum successuum prosperitates, incolumitatem nostri regij corporis, qua .... perfruimur, vobis ad singularem vestram consolationem dignum duximus nunciandum . . . Sarcinosis s. universa-

A két király eleinte hajlandónak látszott a békére; de annak feltételei fölött megint annyira felzudúltak egymás ellen, hogy maga a békéltető Zsigmond is veszélyben forgott Angolországban s onnan csak augusztus végén menekülhetett át Hollandba.

Az egyházi szakadás a három pápa mellőztével meg lévén szűntetve, Zsigmond leginkább arra törekedett, hogy mielőtt az új pápa megválasztatnék, a zsinat azon reformokat is megalkossa, melyek az egyháznak mind fejére, mind tagjaira nézve égető szükség gyanánt mutatkoztak, hogy ama mozgalmak is szerencsésen elintéztethessenek, melyeket az egyház kebelében az angol Wycliff nyomain indult Húsz

lis Ecclesiae unionem et salutem respicientibus nostris laboribus ad optatae felicitatis portum devenimus, et nunc non censetur restare aliud, nisi quod . . . treugis, inter .... Karolum Francorum et Ericum Angliáé reges . . . ordinatis, ... ad unius veri et indubitati electionem sumpmi pontificis . . . procedamus . . . Ezt bevégezvén, még ez év folytában visszakiván jöni Magyarországba. De ama súlyos feladat nem csak sok fáradságába, hanem költségébe is került, minél fogva már asztali edényeit is kénytelen volt eladni . . . eam substaneiam, qua nostrae regiae Celsitudinis regia mensa aureis et argenteis splendebat clenodijs .... exposuerimus, voluimusque pro novo nostrae Mattis mensae splendore, principumque plurimorum nobiscum accessurorum honore . . . per vestram fidelitatem certis pecuniarum quantitatibus, quibus mediantibus praemissa. aurea et argentea clenodia per fidelem nostrum Piponem de Ozora, Comitem Themesiensem parari facéré commisimus, nostram honorare Maiestatem. Inti tehát őket, hogy e pénzt vagy Pelsöczy János tárnokmesternek, vagy Ozorai Pipónak, vagy Rozgonyi János kincstartónak vonakodás nélkül fizessék le, különben arra kényszeríttetni fognak. Soprony városi levéltár.

Az elmúlt 1415-ki évben engedte át Zsigmond zálogképen a reá Józsa örgrófnak 1411-ben történt halála után visszaesett Brandenburgot is 150 ezer magyar frt fejében Hohenzollerni Fridrik nürnbergi várgrófnak, az uralkodó porosz dynastia alapítójának, kitől már elébb is nevezetes összegeket vett fel, melyekért neki számos más jószágon felül a Csallóközt is elzálogosította. Ld. erről Wenczel Gusztáv értekezését a magy. Academ. Értesítőjében. Új Magy. Muz. 185'/á-ki VII-ik füzet. 233. kövv.

Jánosnak, a prágai egyetem rectorának, tanai támasztottak. E tanok, melyek főleg a pápa felsőbbségére, a képek tiszteletére, búcsúkra s kivált az úr vacsorájának a világiak által is mind a két szín alatti vételére vonatkoztak, Venczel cseh király pártfogása alatt mély gyökereket vertek a cseh népben. A máglya tüze, melyen Húsz János és társa, Prágai Jeromos, a Zsigmond menlevelének daczára Constanczban, mint eretnekek megégettettek, nemcsak hogy el nem fojtotta, hanem még szélesebben elterjesztette e tanokat, a vértanúk fényárjában tüntetvén fel azoknak hirdetőit. De e huszitái mozgalmak körén túl is számtalan jámbor óhajtás emelkedett és szózat hangzott mindenfelé, a megromlott, elkorcsúlt egyházi kormány és fegyelem javítását sürgető. Zsigmond nem csak Magyar- és Német-, hanem Angolországból is egynémely jó tanácsot vett az iránt, ügyekeznék e javítást még az új pápa megválasztása előtt keresztülvinni, nehogy az utóbb még nagyobb akadályokra találjon; és nem is rajta múlt, hogy a jámbor óhajtások e tekintetben teljesületlenűl maradtak. Miután az 1417-ki jul. 26-kán tartott 37-ik ülésben a még mindig makacs Benedek a pápaságról mind az öt nemzet egyező szavazata által letétetett, még két főtárgy maradt elintézendő: az egyház javítása „fejében és tagjaiban[1]', s az új pápa megválasztásá. Mi vétessék a két tárgy közöl elébb tárgyalás alá, már régóta, s több ízben szőnyegre hozatott a zsinat gyűlésein. Zsigmond a német és angol nemzettel együtt állhatatosan az egyház javítására szolgáló törvények megalkotásának kívánt adni elsőséget; s Benedek letétele után is majdnem három hónapig küzdött e mellett, de süker nélkül. A kardinálok azt vitatván, hogy az egyház fejét illeti az egyházi javítás, egyátalában nem akadtak elállani véleményüktől; és ennek támogatására az olasz, franczia és spanyol nemzetet is megnyerték. Szeptember 9-kén a kardinálok egy emlékiratot olvastattak fel a zsinatban, melyben fejtegették, hogy a pápaválasztás továbbra halasztása újabb szakadás veszélyével fenyegeti az egyházat. Az irat annyira

felboszantá a királyt, hogy a gyűlésből még az irat felolvasása alatt eltávozott. De miután a pápaválasztás elsőbbsége szavazattöbbséggel határozattá lett, végre ő is kénytelennek látta magát arra megegyeztét kijelenteni. Ezt tévén, mindazáltal kívánta, hogy az új pápa még megkoronáztatása előtt hozzá lásson a reform ügyéhez, s annak bevégezte előtt el se távozzék Constanczból. Pápául Colonna Ottó választatott meg az 1417-ki november 11-kén, ki aztán V. Márton nevet vön fel. Hasztalan sürgette ezután Zsigmond az egyházjavítás tárgyalását: a pápa azon ürügy alatt, hogy álladalma jövedelmeit fosztogatják, rabolják, Rómát éhség s a polgárok viszálkodása háborgatja, mennél előbb visszatérni kívánt az örök városba. Zsigmond ellenzését utóbb azon határozattal ügyekezett elnémítani, hogy költségei pótlására minden országai s tartományai egyházainak egy évi jövedelmét neki adományozta. Az egyházjavítást aztán egy későbbi zsinatra halasztá, melynek helyéül Pavia városát tűzte ki. S addig is, míg ez· megtartatnék, a nemzetekkel külön-külön kötött concordatumok által akarta pótolni a legégetőbb szükségeket. — Mint mondók a magyar szavazatok is a német nemzethez számiáltattak; a concordatum mindazáltal, mely a német nemzettel köttetett, Magyar országban soha sem birt érvénynyel, s ennek egyházi ügyei — miként Verbőezy Hármas könyve (I. r. 9. cz.)) bizonyítja, — külön bullában szabályoztattak, melynek erejénél fogva egyebek közt a királyok is visszanyerték a javadalmak betöltésében kegyúri jogaikat. Az utolsó 45-dik ülés az 1418-ki april 22-kén tartatott; a pápa május 16-kán távozott Constanczból[1]).

Zsigmond a gyűlés után azonnal hazajőni szándékozott.

[1]) A zsinat történetéből felhozottak igazolásáúl Id. Von dér Hardt: Magnum Oecumoenicum Constantiense Concilium, s utána Fleury egyházi történetének folytatója. XIV. s a kövv. két kötet. Annál. Bonincontrii, Muratorinál XXI, 107. kövv. Oklevelek Fejérnél: Cod. Dipl. X, 5, 416. kövv. 503. 596. 603. 605. 616. kövv. 652. 669. 683. kövv. 748. 821.

hogy itt az ország rendéivel tanácskozván, seregét felkészítse, melylyel a francziák ellen Henrik angol királynak segedelmére menni szándékozott. E végett, úgylátszik, meg is hívta Nagyszombatba az ország rendéit *). De utóbb, a körülmények változván, e hadjáratáról lemondott, s aztán még az egész 1418-dik évet kün a német birodalomban töltötte, s csak az 1419-ki januárban érkezett vissza Magyarországba, miután útközben Bécsett Albert herczeggel, Erzsébet leánya jegyesével oly szerződést kötött, hogy a házasság köztök 1422-ben, husvét után két héttel köttessék meg.

VII.

A király e hosszú távolléte alatt egynémi baj, zavar és rendetlenség támadt az országban. Már 1414-ben panaszok érkeztek az akkoron Cremonában időző királyhoz, hogy a bánok és főispánok a törvények ellenére saját ügyeikben is, melyekben érdekelt fél gyanánt állnak, törvényszékük elébe

[1]) Dat. Constantiae in festő b. Petri apóst, ad Kathedram (az év hiányzik, de 1418-ba sorozandó,miután így folytatja): Regnorum nostr. anno Hungar. stb. 31-o Romanorum verő octavo. írja Zsigmond Thuróczy Pálhoz . . . Cum nos SS. Rom. Ecclesiae et S. Imperij . . . negocijs . . . iám ad glóriám (altissimi) in bono statu existentibus et relictis, in praesenti . . . propria nostra in persona in Civitate nostra Tirnaviensi cum Praelatis et Baronibus nostris, ceterisque dicti Regni nostri Hung. Proceribus et nobilibus, quos ibidem erga nostram Mattern constitui mandamus, super hijs, quae eiusdem regni nostri .... defensionem . . . respicere . . . videbuntur, mature tractatum constitui intendadamus, hujusmodi tractatibus finaliter conclusis .... propria nostra in persona cum gentibus nostris more exercituantium iter nostrum versus Franciam in subsidium Seren. Princip. Henrici R. Angliáé . . . tam celeriter dirigere intendamus, quod per totum mensem maij proxime affuturum in dicta Francia constitui valeamus. Meghagyja tehát Thuróczy Pálnak, hogy mennél több íjászokat készítsen föl . . . pro conductione dictarum gentium ad singulos quatuor sagittarios 120 flnos per centum parata in pecunia indubie recepturi. A Körmöcz városi levéltárban lévő eredetiről.

idézik a másik félt [1]). Kanizsay János esztergami érsek erélytelen gyönge kormánya alatt — mert Garay nádor jobbára a király oldalánál maradván[2]), többnyire ő maga kormányozta az 1418-diki május 30-kán bekövetkezett haláláig, Borbála királynéval az országot, — a rablások s hatalmaskodások is annyira eláradtak, hogy, például, még azok is kifosztattak, kik a királyné részére ékszereket vásárolni indultak Velenczébe [3]). Borbála királyné maga sem sokat törődött az ország kormányával; több gondja volt neki arra, hogy szalma-özvegységében tilos szerelmi kalandok által szerezzen magának szórakozást. A közbotrány híre elhatott Zsigmondhoz is, ki aztán, mielőtt Budára tért, a szép bűnöst Nagyváradon, utóbb pedig Holicsban el is záratta s három évnegyedig mindenféle nélkülözésekkel lakoltatta börtönében. Az anyával e sanyarúságokban az ártatlan Erzsébet is részt vett[4]).

E szivet sebző viszonyokon kívül más súlyos ügyek is várták a hazatérő királyt, melyek azontúl minden gondját s tevékenységét igénybe vették. Ilyen volt, hogy csak a fontosabbakat említsük, — a haza védelme a török ellen, ilyen a lengyel király s a német rend közt létező viszályok kiegyenlítése, ilyen a megújult velenczei háború.

A török ügyet illetőleg, a múlt évekről is meg kell még egynémit említenünk. Hervója, miután kegyelmet 1413-ban minden kérelmei daczára sem nyerhetett a királytól, egészen a török karjaiba vetette volt magát. Az elvesztett magyarországi javakért s a spalatói herczegségért Boszniá-

[1]) Cod. Dipl. X, 5, 520.

[2]) Ld. Zsigmond 1416-ban kelt levelét, mely által a Garay nemzetségnek czímerét megtoldja. Cod. Dipl. X, 5, 741. kövv.

[3]) Dat. Budae fér. 2-a prox. ante fest. Ascensionis dóm. a. e. 1417. Borbála királyné körlevele, mely által a rablókat űzőbe véteti, kik az ékszereket vásárolni menő küldöttöl a Balaton mellett 1300 aranyat elraboltak. Soprony városi levéltár.

[4]) Windeck Cap. 86. l'raynál: Annál. IΓ, 270.

ban igyekezvén magának kárpótlást szerezni, e tartományt török szövetségeseivel minduntalan háborgatta. 1415-ben Maróthy János, Garay János és monoszlai Csupor Pál, dandáraikat egyesítvén, a nyugtalan Hervója és török bajtársai ellen indulának. Az ütközet igen heves és öldöklő volt; a győzedelem már-már a magyarok részére hajlott, midőn azt kezükből Hervója s a törökök egy csel által meg kicsikarták. Hervója, látván harczrendjei hanyatlását, azon szárnyon, melyen leginkább szorongattaték, a közel dombokra némi csapatokat küld embereiből, kik aztán nagy ujjongással kiáltozzák a völgyben mind lankadtabban harczoló törökök s bosnyákoknak, lennének kitöréssel: a magyar had — így kiáltozának — a másik szárnyon már megveretett s megfutamlott, s onnan tetemes segély jő támogatásukra. A csel sikerűit, a magyarok e hírt társaik veszedelméről valónak tartván, nehogy körűlfogassanak, hátrálni kezdenek, mi, veszedelmükre, futamlással végződött. E balfordulat az ellenség kezébe adá a győzelmet. Maga a három vezér is fogságba esett. Garay ugyan szökéssel, Maróthy pedig négy ezer arany váltságdíjjal megszabadították magukat; de a boldogtalan Csupor Hervója gyűlöletének áldozatává lett. Csupor őt, midőn még mint a király híve, az udvarhoz járt, egy ízben, dévaj gúnyból ökörbőgéssel üdvözölte. A gúny annyira megsebzette a hiú ember keblét, hogy azt évek múlva sem tudta elfeledni, s most kegyetlen boszút állott a fogolylyá lett úron. Öt ökörbőrbe varratván, „bőghetsz most eleget, — úgy monda neki, — alakod is ökör lévén“. A boldogtalant aztán e hüvelyében vízbe fojtatta [1]).

Hervójától a következő évben történt halála megszabadította ugyan a magyar birodalmat; de az általa behívott törökök állandókig megfészkelték magukat Boszniában, honnan aztán minduntalan háborgatták rabló becsapásaikkal a többi magyar tartományokat, s Krajnát és Stajerföldet. Ez

[1]) Turóczy: Chron. IV, Cap. 16. Schwandtnernél 1, 129.

történt már 1416-ban is, midőn a törökök egyrészről a Száván s Dráván keresztül Stájerországba törtek s ott Radkersburgot körültáborolták, másrészről a Dunán átkelvén, a Temesközt dúlták és zsákmányolták. De ez alkalommal egyik részen sem szolgált nekik a szerencse. Amott Frangepán Miklós, egy Auersperg s Ehrenfels karantáni főkapitány, Albert és Erneszt osztrák főherczegekkel egyesülvén, az ostromlott várnak segedelmére siettek, s a törököt egy véres ütközetben megverték. Emitt Macedóniai Péterfy Miklós, megértvén, hogy Ikács bosnyai bég a Temesközt pusztítja, őt aránylag kisebb haddal megtámadja, s a csata hevében magát a béget fölkeresvén, lándzsájával lováról leszúrja, majd maga is leugrik nyergéből, s lábát nyakára tévén, megöli; megfutamlott seregét pedig az országból kiűzi'). Péterfy nemsokára még egy másod ízben is jnegverte a Dunán át bekalandozott török csapatokat[2]).

Zsigmond e tájban, arab írók szerint, követeket küldött volna Mohammed szultánhoz [3]); eljárásuk sikeréről azonban nincs tudomásunk. A betöréseket, úgy látszik, habár kisebb mértékben, a törökök ezentúl is folytatták; mert Zsigmond, midőn 1419 elején az országba valahára visszajött, első gondjai közé számítá, hadjáratot készíteni ellenök. Hihetőleg az e hadjáratra szükséges költségek beszerzése volt czélja azon gyűlésnek is, melyre a városok követeit Zólyomból már február 2-kán összehívta Buda városába[4]). Es valószínűleg ezen évben történt az is, mit egy később kelt okmányban olvasunk, hogy t. i. a király Szerecsen Miklóst, ki a nikápolyi ütközet után 12 évig sanyargott a török rabságában s a török származású, de kereszténynyé lett Török Józsát Mesopotámia fejedelméhez s a karacsai tatárokhoz küldötte légyen, hogy őket, a török ellen háborúra, magával szövet-

[1]) Turóczy: IV. Cap. 18. i. h. 232.
[2]) Bonfinius: Rer. Hung. Dec. III. Lib. 3, 399. köv.
[3]) Hammer: IX. B. I, 291.
[4]) Kovachich: Suppl. ad Vest. Comit. I, 326.

ségre szólítsa fel [1]). Annyi kétségtelen, hogy Zsigmond,. miután a lengyel királylyal találkozott, mire alább visszaté-rendünk, szeptember végén Nagyváradra sietett, honnan aztán az országnak időközben egybegyűlt haderejét a Vas-kapun keresztül Bolgárországba a török ellen vezette [2]). Az ütközet kimeneteléről nincsenek tudósításaink; úgylátszik azonban, kedvezett a szerencse a magyar fegyvernek · mert midőn Zsigmond a hadjáratról hazatért, Nagyváradon török követek békeajánlattal jelentek meg előtte; minek következ-tében a béke öt évre valóban meg is köttetett[3]).

E közben már Velenczével is keményen folyt a háború. A béke, melyet Zsigmond a köztársasággal 1413-ban kötött volt, már 1418-ban letelt, midőn Zsigmond még Constancz-ban időzött. Kevéssel annak letelte előtt követek érkeztek hozzá Velenczéből, vele a béke megújításáról értekezendő^. De minthogy Velencze a dalmát városok visszaadására most sem akart ráállani, az értekeződésnek nem lett eredménye. Velencze meg sem várta követei visszatértét; hanem mihelyt a fegyverszünet határnapja elmúlt, mind Friaulban, mind Dalmatiában megújította a háborút; emitt Traut fogván ostrom alá. Zsigmond többfelé elfoglalva lévén, mind a két harcztéren csak védelemre szorítkozott. Midőn azonban érte-sült, hogy az ellenség Friaulban néhány erősséget megvett, oly módokról kezdett gondolkodni, melyek által e kereske-delmi államnak, miként magát kifejezte — „kevély s terje-delmes szarvait megalázza“. E czélt legalkalmasabban gon-

[1]) Zsigm. levele Katonánál: XII, 503. kövv.

[2]) Innen kelt egy német levele október 26-dikán. Cod. Dipl. X, 6, 208. ’

[3]) Windeck Cap. 86. de hibásan teszi az évet 1421-re, miután a török békét Borbála elzáratásával egy évben állítja történtnek. Dlugoss szerint (Lib.XI,408.) a király Nándorfehérvárhoz vezette volna hadait; de a török ellentállása miatt a Dunán át nem kelhetvén, siker nélkül tért vissza. De Zsigmond, saját levele szerint, nem Szerviában, hanem Bulgáriában táborozott.

dolta elérhetni az által, ha Velencze hatalmának fő forrását, kereskedelmét, támadja meg. E végett a zárai Venturini Jánosnak, a traui Chapsi Jakabnak s másoknak kalóz-leveleket, azaz, szabadalmat adott az Adrián hajókat fölfegyverzeni, s azokkal háborút kezdeni mind azon hajók ellen, melyek Sz. Mark zászlója alatt űzik kereskedésüket; meghagyván minden tengeri város elöljáróinak, hogy e szabadalmas kalózokat necsak akadálytalanúl, minden vám s harminczad fizetése nélkül, bocsássák be kikötőikbe, hanem adandó alkalommal gyámolítsák is minden módon. E mellett a szárazföldön is parancsot bocsátott ki, mely által a magyar és németországi kereskedőknek minden közlekedést megtiltott Velenczével, meghagyván egyszersmind, hogy Németország azon árukat, melyeket eddig Velenczétől vett vagy cserélt, például, a keleti fűszereket, selyemszöveteket stb. ezentúl Genuától, vagy evvel összeszövetkezvén, egyenesen a keletről vegye, s az eddig Velenczében létezett kereskedelmi ügynökségeket Genuába helyezze át; Magyarország és az osztrák tartományok pedig Bizancz és Kaffa által lépjenek ezen árukért a kelettel összeköttetésbe. E szabályok azonban, melyek nyilván mutatják, hogy Zsigmond még nem tudta, miképen a kereskedelemnek fejedelmi hatalomszó nem képes új irányt adni, inkább csak boszontották Velenczét, mint ártottak neki. A signoria ezentúl még törököket is fogadott zsoldjába, s mind Dalmatiában, mind Friaulban oly keményen folytatta a háborút, hogy emitt Sacile, Belluno s több más erős város, amott pedig a következő évben valamennyi sziget, Trau, Cattaro, Spalato városok, szóval, az egy Raguzán és Vegla szigetén kívül az egész tartomány hatalmába esett; és Zsigmond, kinek időközben a cseh huszitákkal mindinkább meggyűlt a baja, végre is kénytelen volt e tartományt Velencze birtokában hagyni [1]).

[1]) Continual. Fleury: XXVI, 395. Oklevelek Fejér: Cod. Dipl. X, 6, 192. 194. Lucius Lib. V. Cap. V. i. h. 43ð. köv. és Memor. istor. di Trau 425. kövv.

Említők, hogy a török hadjárat előtt Zsigmond személyesen találkozott Ulászló lengyel királylyal, s pedig ha a lengyel írónak') hihetünk, két ízben, május és szeptember hónapokban. Midőn a király a zsinat bezárása után V. Márton pápától megvált, ígéretet tőn neki, hogy ügyekezni fog valahára kiegyenlíteni a német-rend és a lengyelek közt fenforgó viszályokat. Az ügyet eleinte a pápa és Zsigmond követei közösen tárgyalták a lengyelekkel. De minthogy a végzés a kereszteseknek kedvezett, Ulászló abban megnyugodni nem volt hajlandó, s Kassára jővén, azt a szintén oda érkezett Zsigmond eldöntésére bízta. Most meg azonban a keresztesek vonakodtak újabb ítélet alá bocsátani ügyöket, s tudván, hogy Zsigmond azért is boszús reájok, mivel a rend egy tagja, Walerod lovag, szintén Borbála királyné udvar lói közé tartozott, békebíróságát elfogadni nem akarták. Zsigmond e miatt annyira felboszonkodott, hogy Ulászlóval a szerzet ellen titkon szövetséget kötött, mely szerint a lovagok birtokaikból kiűzetvén, Pomerania Lengyelországhoz kapcsoltatnék; Borussia pedig a szerződők közt osztatnék fel. Utóbb mindazáltal Zsigmond akként módosítá ezen egyességet, hogy a német rendnek újabb határnapot szabott a megjelenésre bírósága előtt. A német lovagok e határnapot sem tartották ugyan meg, s Ulászló már haddal készült őket megtámadni; Zsigmond azonban, nehogy a német birodalom rendéinek, kik közé tartoztak a lovagok is, panaszra adjon okot: elébb az esztergami érsekség helytartója, gróf Hohenlohe György, utóbb a milánói érsek által még is csak megengesztelte Ulászlót, hogy egy újabb találkozásra halaszsza az ügy békés elintézését.

Nemsokára hírét vette Zsigmond, hogy testvére, Venczel cseh király augusztus 16-dikán meghalálozott; és most még inkább érdekében feküdt Ulászlót barátjává tennie, hogy viszont a cseh bonyodalmakban számolhasson segedel-

[1]) Dlugoss Lib. XI, 398. kövv.

mére. Most tehát Zsigmond kereste fel Ulászlót, szept. közepén Szandeczben, s vele nemcsak a német-rend ügyéről, — melynek elintézését a jövő évi vízkeresztre tűzte ki,•'hanem a csehországi viszonyokról is bővebben értekezett. Ulászló tanácslá neki, menne azonnal Csehországba s venné azt birtokába, mielőtt a husszíták lázadása megerősödnék. De ekkoron már el volt határozva a fentebb említett török hadjárat, s a magyar sereg jobbára együtt is volt a nagyváradi táborban; minélfogva Zsigmond kénytelen volt elhalasztani utazását Csehországba, s mint mondók, Szandeczből visszajövén, Bolgárországba sietett hadaival. Mihelyt azonban e hadjáratot bevégezte, s a törökkel öt évre békét kötött, gondjait főleg a cseh ügyekre fordította.

A viszonyok Csehországban mind veszélyesebb színt öltöttek. V. Márton pápa a konstanczi zsinat végével egy bíbornokot küldött követül Prágába, hogy Huss eretnek tanait a cseh nép kebléből kiirtsa. De a máglya tüze, mely Konstanczban Husst és Jeromost porrá égette, a vértanúság fényében tűntette fel a kivégzetteket, s heves szenvedélyeket keltett föl a cseh nemzet nagy részében, melyek ezt éveken keresztül vérbe fürösztötték. A vallási fanatizmus szédítő hatalmától ittas nép kész volt életét feláldozni Huss tanaiért és a kehely ért, melyet az úr vacsorájának mind a két szín alatti vételére használt. A pápai követet Prágából megsza. lasztotta; és midőn a mozgalom iránt eddig közönyös Venczel is kényszerítőleg kezdett föllépni a pápai követ mellett, a kelyhesek táborba gyűlvén, Ziska János vezérlete alatt Prágába rohantak, s a Venczeltől behelyezett katholikus városi tanács több tagjait kegyetlenül lemészárolták.

Ez 1419-ben július 30-dikán történt, s két héttel utóbb Venczel megszűnt élni, szélhüdésben, mint némelyek, — a husszitáktól megfojtva, mint mások mondják. A cseh korona örökségképen testvérére Zsigmondra szállott; de a husszíták neki tulajdonítván leginkább apostoluk halálát, mivelhogy őt, miután menvéddel biztosította volt, királyi szavának

sérelmére, a zsinat Ítélete ellen, meg nem védte, — a husszi- ták őt egyátalában nem akarták elismerni királyuknak. Zsigmond a török hadjárat után a cseh és morva rendeknek — mivel Prága a husszíták hatalmában volt, — Briinnbe országgyűlést hirdetett, ott az ország kormányát átvenni szándékozó. De midőn ott a börtönéből nem rég magához vett nejével, számos magyar egyházi s világi urak kíséretében az év végén megjelent, a polgári háború már kegyetlenül dühöngött Csehországban. Minthogy a cseh urak számosabb része hódolatot s hűséget színlelt, Zsigmond azt hitte, a háborgó alsóbb osztályokat keményebb parancsszóval is sikerűlend engedelmességre s rendre indítani: 1420 elején tehát [w20].

Boroszlóba utazott, hogy az elmúlt évi határozat szerint a lengyelek és a német lovagok viszályaiban végítéletet mondjon. A német fejedelmek, s a pápai követ sürgetéseinek tulajdonítandó-e, vagy annak, mivel Ulászló segedelmét már mellőzhetni vélte a cseh ügyekben? — a király Ítélete most a lovagoknak kedvezett; mi a lengyel királyt heves ellenségévé változtatta.

A cseh nemzet irányában Zsigmond ugyanazon hibát követte cl mindjárt orszaglata kezdeten, melyért egykoron Magyarországban már oly érzékenyen lakolt: mérséklet helyett, melylyel a nemzet nagyobb részét még megnyerhette volna, zsarnokias szigorral akart elnémítani minden ellenzést, s erőszakkal kényszeríteni engedelmességre a felingerűlt kedélyeket. Ennek az lőn következése, hogy ott is hasonló bajokba keverte magát, minőkkel Magyarországban kellett küzdenie országlata első szakában. Mialatt Boroszlóban Magyar- s Morvaországból és Sléziából seregeket gyűjtött, huszonhárom városi polgárt, kik pár évvel elébb a városi tanács ellen beligazgatási okok miatt föllázadtak, kivégeztetett; a pápai követnek pedig megengedte, hogy egy prágai husszitát, ki a városban tartózkodott, máglyára vitessen, s a csehek ellen kereszthábort hirdessen. E szigor és kegyetlenség híre Prágába érkezvén, egyátalában nem

lön alkalmas eszköz a hasonló kivégeztetéseket magára is várható polgárság szívét megnyerni. Ehhez járult, hogy midőn aztán a tavasz elején majdnem nyolczvanezerre menő hatalmas seregével Boroszlóból megindúlt, győzedelmét a nép fölött bizonyosnak tartván, minden engedményt megtagadott, melyet a nemzet mérsékeltebb része hódolata föltételéül kért tőle: ő föltétien csatlakozást kívánt a római egyház tanaihoz, s engedelmességet maga iránt.

A cseh nemzetben már igen nagy terjedelemre vergődtek, s mélyen meggyökereztek az új vallástanok. A nemesség s a polgárság nagyobb része még ugyan csak mérsékeltebb reformokat kívánt, s megelégedett volna, ha az úr vacsorájának vétele mind a két szín alatt megengedtetik, a szentségek díj nélkül szolgáltatnak ki, a búcsúk pénzen való osztogatása megtiltatik, az egyháziak s a világiak a törvényszékek előtt egyenlőekké tétetnek, s a felesleges egyházi javadalmak más hasznos czélokra fordíttatnak. De a nép alsóbb osztályaiban már több felekezet támadt (táboriták, orebiták, adamiták), melyek sokkal tovább mentek követeléseikben; — így, például, az adamiták egyebek közt nő- és jószágközösséget is kívántak. Az eszélyesség parancsolta volna, engedni a mérsékelt többség kivánatainak, hogy velők egyesülve, a túlzóbbak fanatizmusát legyőzni lehessen.

De Zsigmond egyik felekezettel sem akart megalkudni, s miután serege a megérkezett birodalmi hadakkal 125 ezernyire szaporodott, Prágát julius közepén ostromolni kezdte. A polgárok azonban, szintúgy, mint a nemesség nagy része, miután minden kivánataikra tagadó választ nyertek, időközben a többi felekezetekkel egyesültek, melyeknek Ziska és Krussina volt vezérök, s a királyt, bár ő a királyi várnak, s a Morva túlsó részén fekvő kisvárosnak birtokában volt, visszaverték. A cseh urak, kik eddig táborában maradtak, most azt tanácsiák neki, vezetné el seregét a város alól, így talán még sikerülhet a mérsékeltebb polgárokat elválasztani Ziska táborita felekezetétől. Zsigmond a tanácsra annál in-

kább hajlott, minthogy egy véletlenül kitört gyuláddá ostromszereit jobbára fölemésztette, s azok híjában még kevesebb reménye maradt a várost megfékezhetni. Miután tehát magát a királyi várban julius 28-kán megkoronáztatta, a város alól csakugyan elszállott, s a német birodalmi sereget haza bocsátván, egy időre maga is visszavonúlt. De a kérelmeikkel elébb elutasított polgárok már nem bíztak benne, s magát a király hadaival megrakott Visehradot is ostrom alá fogták. Zsigmond látván, hogy a késő engedékenység a várt gyümölcsöt meg nem termi, október végén ismét Prága alatt termett. Most azonban még kevesebbé szolgált neki a szerencse; mert nemcsak hogy a roham, melyet nov. 1-jén a város ellen intézett, nem sikerűit, hanem a sánczaik mögől kitört polgároktól a város alól is elűzetett; minek következtében Visehrád is a polgárok kezébe esett. És most a főurak közöl is mind többen elvetették álarczukat, s a husszitákhoz csatlakozván, nov. 24-én Prágában tartott gyűlésükön Zsigmondot trón vesztettnek nyilatkoztatták. Ziska pedig őt 1421 elején Csehországból egészen kivonúlni kényszerítette. A győzedelmes husszíták ezután Czaslauban ismét gyűlést tártának, s a prágai végzéseket megerősítvén, Lengyelországba követeket küldenek vala, kik Ulászlót, vagy ha ő nem akarna, rokonát, Sándor, más nevén Vitold lithván herczeget hívnák meg a cseh trónra. Ulászló, mint már elébb, midőn egy párttól meghívatott, úgy most sem volt hajlandó elfogadni az ajánlatot. Vitold örömest látta volna fején a koronát: de mivel háborúja a német renddel folyvást tartott, míg személyesen átmehetne, rokonát Koribut herczeget, küldé be a maga helytartójául[1]).

Zsigmond szerencsétlen hadjáratai után 1421 tavaszán Magyarországba visszatérvén, már szívesen az engedélyek

[1]) Chron. Benessii és Continual. Pulkavae Dobnernél: Monum. IV, 68 és 158. kövv. Chron. Bartossii u. o. I, 144. Chron. Austr. Feznél I, 732. Aeneas Sylvius: Hist. Boh. Cap. 42. Windeck Cap. 71. kövv. Dlugoss. Lib. XI, V. o. Pray: Annál. II, 272. kövv.

terére lépett volna, s meg is kezeié alkudozásait a husszitákkal; és bár ezek válaszul 17 pontban adták neki elő sérelmeiket, melyeket tőle szenvedtek, s az okokat, melyeknél fogva határozataik mellett állhatatosan megmaradni kívánnak *): Zsigmond néhány hozzá ragaszkodó cseh úr biztatásainak hitelt adván, még sem mondott le minden reményéről, hogy az alkudozások folytatása által végre czélhoz juthat. Miután tehát az 1421-ki szept. végén Erzsébet leányát a szerződések szerint Albert osztrák herczegnek nőül adta, s országainak örökségét neki azon esetre, ha figyermeke nem születnék, újonnan is biztosította, Brünnbe újabban is országgyűlést hirdetett. Minthogy azonban ide egy erős sereggel jött volt, s ebben bízva, a helyett, hogy a husszitákat kiengesztelni ügyekezett volna, működését inkább oda irányozta, hogy az összegyűlt urak a prágai és czaslaui gyűlések határozatai ellen nyilatkozzanak: a gyűlésnek semmi hatása nem lehetett a husszíták lefegyverzésére.

A gyűlés után Zsigmond Kuttenbergbe vezette seregét, melynek jobbára kathol. lakosai hadainak közeledtére a köztök tartózkodó husszitákat leölték. De nemsokára ott termett a husszitákkal Ziska is, ki régóta félszemű, bár a múlt nyáron egy csatában a másik szemét is elvesztvén, teljesen vakká lett, jelenléte s tanácsai által annyira föllelkesítette a kehely fanaticus híveit, hogy a királyi hadak ismét veszteséggel kényteleníttettek előttök hátrálni. Zsigmond még tá-
1*22. bori podgyászát is elvesztvén, 1422 elején Német-Bródba, — s mivel az ellenség itt is nyakán volt, Magyarországba futott vissza megvert hadaival[2]).

Ennyi vereség után alig lehetett már többé kétsége Zsigmondnak, hogy Csehországot végkép elvesztendi, mihelyt az annak trónjával megkínált Vithold lithván herczeg, kit háborúja a német renddel, szerencsére, még mindig elfog-

[1]) Ld. ezeket Praynál: Annál. II, 277. kövv.
[2]) Chron. Benessi Dobnernél i. h. 71. Dlugoss. Lib. XI, 443.

lalva tartott, az országban személyesen megjelenőiül. Nehogy tehát ez valóban megtörténjék, Zsigmond minden módon kiengesztelni óhajtá a lengyel királyi házat. E végett az 1422-diki augusztusban Széchy Péter korbaviai püspököt követségben küldő Ulászlóhoz[1]). A püspök azonban nem a legjobb sükerrel végző feladatát, s a háború már-már kitörő félben vök a fejwfelmek között[2]), midőn » főrendeknek mégis sikerült ismét a békés tárgyalások ösvényére vezetni az ügyet.

A két fél biztosai novemb. utolsó napján találkoztak Késmárk mellett. De mindjárt kezdetben átlátták, hogy a királyok személyes jelenléte nélkül nem sokra mehetnek: azon végzést alkották tehát, hogy a két király a jövő 1423-diki marcziusban Ófalun személyesen találkozzék, mi aztán meg is történt[3]). Zsigmond az ország számos nagyjainak s köztök István szerb fejedelem, Czilley Hermann, Garay nádor, Csáki Miklós erdélyi vajda s mások fényes kíséretében jelent meg Ofalun, honnan aztán Ulászlóval együtt Késmárkra átmenvén, vele nemcsak a régi barátságot, hanem a német rendre nézve oly ellenséges lublyói szerződést is megújította[4]).

Ulászló viszont Koribut herczeget Csehországból azonnal visszahívta, sőt harminczezernyi segélyhaddal Ígérte támogatni Zsigmondot a husszíták ellen intézendő hadjáratában.

De annyi balszerencse után, Zsigmondnak nem volt többé kedve személyesen intézni a hadjáratot, s annak vezérletét egészen vejére, Albert osztrák herczegre ruházta. Hogy a derék ifjú herczeget ebben még buzgóbbá tegye, október 4-kén Budán kelt levelében Morvát is neki adta hűbérűi[5]).

[1]) Dlugoss Lib. XI, 458.

[2]) Ld. Zsigmond levelét Bártfa városához Cod. Dipl. X, 6, 480.

[3]) Dlugoss: Lib XI, 466.

[4]) Cod. Dipl. X, 6, 533. Dlugoss: Lib. XI, 470. Ezen útjában adott ki a király egy szabadságlevelet a czigánynép számára is, mely pár évvel elébb költözött be Magyarországba. Ld. e levelet s a véleményeket e nép eredetéről Katonánál XII, 413.

[5]) Dobner: Monum. IV, 414.

De Albert minden ügyekezete mellett sem birt jelentékenyebb hadat összeszerkeszteni a hatalmas husszíták ellen, miután sem Ulászló, sem a német birodalom nem tartotta szavát a megígért seregekre nézve. 1424 tavaszán Zsigmond Ulászlónak negyedik házassági ünnepélyére Krakóba menvén, a segélyhadak kiállítását újra is sürgette szövetségesénél; s ez most szentül fogadta, hogy ha nem is harmincz. legalább öt ezernyi hadat rövid idő múlva küldend Morvába Albert herczeg zászlai alá[1]). Szavát ekkoron be is váltotta ugyan a lengyel király: az öt ezernyi had nemsokára megjelent Olmücz alatt, hol Albert herczeg magyar s német seregekkel táborozott. De ugyanezen időben, — bár Ulászló akarata ellenére, — Koribut herczeg is, ki már maga vágyott a cseh koronára, bement ismét egy csőcselék haddal a husszíták támogatására. Albert herczeg erről értesülvén, be sem bocsátá Olmüczbe a lengyeleket; minek következtében ezek néhány nap múlva ismét hazatértek [2]). Nagyobb segedelmére lőnek Albertnek azon magyar hadak, melyek hozzá a két Rozgonyi, István és György vezérlete alatt csatlakoztak, Deviczka várost megvették s lerontották, és több más várat s várost is elfoglaltak a husszitáktól[3]). Azonban Zsigmond többszöri sükeretlen sürgetése után látván, hogy a német birodalomból nem várhat segedelmet, a hosszú hadakozásnak valahára véget vetendő, kéz alatt Ziskával kezdett alkudozni. Ez 1424 őszén valóban át is jött Morvába; de ott a táborában kitört ragályban október 12-kén maga is elhalt[4]). Pártfelei közt, kik ezóta magukat árváknak nevezték, felbomlott az egység. A különféle husszita felekezetek egymást kezdték irtani. És ámbár mikor külső ellenségtől fenyegettetének, egy-egy időre felhagytak is belső viszályaikkal, —

[1]) Dlugoss: i. h. 474.

[2]) U. o. 482.

[3]) Zsigmondnak a Rozgonyiak javára 1430-ban kelt levele Fejérnél: X, 7, 190. és Chron. Austr. Feznél I, 733.

[4]) Aeneas Sylvius: Hist. Boh. Cap. 26.

s ilyenkor aztán, mint például, az 1426-diki junius Ifi-diká.n Aussignál, hol csapásaik alatt tizenötezer szász hullott el, súlyosan éreztették is néha ellenségeikkel karjuk súlyát: e belviszályok által mégis mindinkább meggyöngültek. Zsigmond, miután a bomladozásnak indúlt német birodalomtól ellenük több országgyűlésen sem nyerhetett segedelmet, figyelmét maga is másfelé fordítá, vejére, Albertre és az új szász választó fejedelemre, a meisseni Fridrikre hagyván azontúl a husszitákkal való küzdelmeket.

VIII.

A ragaszkodás hiánya, melyet Zsigmond, — kivált mióta tőle a neki elébb oly jó szolgálatokat tett, s általa azok jutalmául a brandenburgi hat irgrófságra emelt Hohenzollerni Frigyes is elpártolt, — a birodalmi rendek részéről mindinkább tapasztalt, oly boszúságot ébresztett benne a német birodalom iránt, hogy ezentúl több évig feléje sem ment; annak ügyeit a mennyire a velők foglalkodást el nem kerülheté, Magyarországból intézte. E hosszabb tartózkodása az országban, melynek, mióta császárrá lett, mind belső, mind keleti érdekeit igen elhanyagolta, nagy hasznára válhatott volna az országnak, ha emitt átalában helyesebb, nemzetiebb politikát, a kormányban több erélyt, gondosabb, gazdálkodóbb háztartást fejt vala ki. Erre pedig mind nagyobb szüksége lett az országnak, melynek határaihoz mind közelebb és közelebb fészkelte meg magát a hódoltató török, terjeezkedésе. ki már Bolgárországot s Bosznia déli részét egyenesen maga alá vetette, Szerb- és Oláhországnak pedig évi adófizetés mellett is csak akkor engedélyezett békét, midőn őt czéljaiban nem háborgatták. Konstantinápolynak 1422-ben egy újabb heves ostromot kellett kiállnia II. Murad új szultántól, s végre is csak az Ázsiában kitört lázadás szabadító meg tőle II. Mánuel császárt, s az enyészetéhez minden nappal közelebb jutó örög birodalmat. Mánuel 1423 végén Budára

jött, hogy Zsigmondot, kinek a törökkel még az 1419-ben kötött öt évi békéje a következő esztendő folytában letelendő vala, hadjáratra birja a török ellen. De bár majdnem két hónapig időzött Budán, sem Zsigmondot, sem a főrendeket, kik körülötte voltak, nem nyerhette meg czéljára[1]). Mi akadályozta megegyezésöket, bizonytalan: talán, mivel nem akartak fegyvertársaságba lépni az oly ellenséges indulata Velenczével, melynek Mánuel terve szerint, szintén részt kell vala venni a hadjáratban; talán, mivel a husszitákkal különben is eléggé elfoglalt Zsigmond nem akarta ingerelni a törököt most, midőn tőle szintén békekövetséget várt udvarába. Annyi bizonyos, hogy Mánuel siker nélkül tért vissza, s nemsokára bekövetkezett halála után VII. János, ki őt az enyésző trónon fölváltó, nagy áldozattal kényteleníttetett békét vásárolni a szultántól[2]).

A görög császár távozta után a török követség csakugyan nemsokára megjelent Zsigmond előtt, a fegyverszünet meghosszabbításának ajánlatával, mi aztán két évre meg is erősíttetett[3]). Az oláh és szerb fejedelmekkel már elébb megkötötte volt a békét Murad, kit most testvérének lázadása Ázsiában tartott elfoglalva[4]). De Havasalföldén Dán fejedelem nem sokáig örvendhetett a békének; testvére Radul, ellene föllázadván, a törököket hívta be bátyja ellen, s őt azok segedelmével országából el is űzte. A földönfutóvá lett Dán 1426-ban Zsigmondhoz folyamodott segedelemért, s még a király udvarában tartózkodott, midőn ott a béke megszegése által aggodalomba ejtett öreg Lazarevics István szerb fejedelem is megjelent unokaöcscsének, Brankovics Györgynek és számos szerb úrnak kíséretében. A vén Lazarevics, maga gyermektelen, öcscse sorsát a mind belebb nyomuló török ellen biztosítani óhajtván, a királylyal, s a ma-

[1]) Windeck Cap. 119. kövv.
[2]) Ducas Cap.XXIX. 109.
[3]) Windeck i. h. és 123.
[4]) Ducas Cap. XXVIII. 105.

gyar főrendekkel oly szerződést kötött, hogy egyrészről 1426. Brankovics György Magyarország főnemesévé, s mint ilyen az országtanács tagjává avattassák, Szerbország neki s férfiutódjainak a magyar korona fenhatósága alatt biztosíttassák, s annak megtartásában a török ellen magyar erővel segíttessék; másrészről, a szerb fejedelem, Zsigmond s az ország iránt hűséget esküvén, megígérte, hogy a maga halála után némely, Magyarországra nézve fontos várakat, melyekre a magyar királynak részint magszakadás, részint előbbi huzamosabb birtok következtében különösebb joga volt, minők Nándorfehérvár, Macsó, Galambócz, Szökol, Szomszédvár, Brodar stb. a magyar kormány alá, melytől nem rég szakadtak el, visszaessenek; továbbá, hogy a fejedelem az anyaországot szükség idején egész haderejével segítse, és végre, ha György családja kihal, a tartomány a magyar korona rendelkezése alá szálljon [1]).

Ezen, az országra nézve hasznos szerződés az 1426-ki ősz elején Tatán megköttetvén, Zsigmond Erdélybe utazott, s miután ott Dán vajda visszahelyezésére hadat gyűjte, azt Maróthy János vezérlete alatt még az év végén Havasalföldre indította. A szerencse kedvezett Maróthy fegyverének: Radult, a törökök pártfogoltját elűzte, s Dán vajdát 1427 elején tartománya birtokába visszahelyezte [2]). Maga a király az egész telet Erdélyben tölté, s innen adta ki marczius 17-kén azon hadi szabályzatot, mely által a mozgásban lévő vagy táborozó^ seregek élelmezését, fegyelmét, kihágásaik s kártételeik megtorlását rendszerezte, az élelmi tárgyak árát részletesen meghatározta[3]). Tavasz nyiltával maga is átrándult Havasalföldre, s annak sikeresebb vé-

[1]) Cod. Dipl. X, 6, 809. kövv.

[2]) Zsigmondnak a Maróthy János és Kállay János javára 1424-ben kelt levelei u. o. 876. 886. kövv.

[3]) Kovachichnál: Suppl. ad Vest. Comit. I, 328. Cod. Dipl. u. o. 878. Az árjegyzék nagy olcsóságra mutat: egy köböl rozs, zab és árpa 25—30 dénár, egy napra való széna egy ló számára 1 dénár, egy adag

delme végett a török ellen a Duna mellett Szentgyörgy várát épité föl.

Az év nyarán meghalt az agg Lazarevics István, minek következtében a múlt évben vele kötött szerződésnek is életbe kelle lépnie. Az átengedendő várakért Zsigmond Brankovics Györgynek, hogy őt szorosabban a korona érdekeihez kapcsolja, Magyarországban roppant birtokot, névszerint Budán egy díszes házat, Szalankemén, Kölpény, Becse, Világos vár, Tokaj, Munkács, Tálya és Regécz várakat, Szatmár, Böszörmény, Debreczen, Túr és Varsány városokat adományozta kárpótlásul [1]). Történt azonban, hogy mielőtt a szerb várak a magyar őrségeknek átadattak, Galambócz várát annak hűtlen szerb kapitánya a töröknek 12 ezer aranyért elárulta. Zsigmond miután a többi várakat átvétette, Nándorfehérvárt, melynek kapitányává Thallóczy Mátét nevezte, újabb védelmi művekkel is megerősítteté; Galambócz visszavételére pedig készületeket tétetett: egyebek közt a Duna balpartján, Galambóczczal szemközt, várat építtete, melyet Sz.-Lászlóvárának nevezett, s olasz tüzérekkel látott el.

A következő évben már aprilban Galambócz alatt táborozott Zsigmond mintegy 25 ezernyi sereggel, melybe Dán oláh vajda is körülbelül hatezer fegyverest, a Fekete Zaviss pedig Vithold lithván herczeg részéről egy lengyel dandárt hozott segedelmük A szárazföldi hadakat egy hajósereg is támogatta, melyben egy gályát a fővezérré,nevezett Rozgonyi István neje, a hős lelkű Szentgyörgyi Czeczilia $_{vez(i_r i_e}$. Mindenekelőtt a törökök hajóhada támadtatott meg, melyet a Morava folyamból hoztak a Dunára, ,,Czeczilia grófné, — úgymond Zsigmond egy későbbi levelében — . . . egyéb hölgyeknél bátrabb daczára gyönge és félénk

kenyér két emberre 1 dénár, egy lúd 5-, egy tyúk 3-, egy csibe 2-, egy malacz 5-, egy bárány 8-, nyolcz tojás 1 dénárra taksáltatott.

[1]) Thuróczy Chron. IV. Cap. XX; de az évet hibásan teszi 1425-re, valamint Timon is (Imago Nov. Hung. Cap. VII.) egy ezen adományra vonatkozó okmányban.

nemének, hősi lélekkel egy gályára lépvén, azzal a megkezdett harczba elegyedett, s a Dunán ide s tova evezvén, számos hősi tetteket vitt véghez. Gályájával több ízben megközelítette Galambócz várát is, és abba . . . keményen lődöztetett a törökökre[1])". A török hajóhad rövid idő alatt részint felgyújtatott, részint elsülyesztetett[2]), s aztán május elején a vár ostroma is mind vízen, mind szárazon megkezdetett.

Rozgonyi a vár falait keményen törette ágyúival, melyek közöl egy nagyobbal saját igazgatása alatt nagyTdúlást okozott a védművekben. A királyi had már-már rohamra készüle, midőn hírül érkezett, hogy Murad szultán egy roppant sereggel közeledik a fontos vár védelmére. Zsigmond a háromszorta erősebb ellenséggel megütközni nem bátorkodván, a szultánnal fegyverszünetet kötött, melynek föltételei szerint Galambócz török kézen vala maradandó, a magyar sereg pedig háboríttatlanúl átkelhetett a Dunán,. De midőn a sereg átkelőben vala, a törökök hitszegően rárohantak a még hátramaradt dandárokra. Maga a király is veszélyben forgott, mígnem őt Rozgonyi magával egy csolnakba ragadta, s a magyar parton biztosságba helyezte. A[zavarhoz képest, melyet a magyar táborban a meglepetés okozott, a veszteség aránylag csekély volt, a magyarokból alig maradtak két százan a csatamezőn; mi leginkább annak vala köszönhető, hogy Szent-Lászlóvár ügyesen kezelt ágyúi a törököket nem igen engedték a Dunához közeledni; a vakmerőbbeket pedig a derék Zaviss egy kis csapattal mindaddig feltartóztatta, míg a magyar sereg hátramaradt része is át nem kelt a folyamon; maga a hősies lengyel, csapatával együtt összevagdaltatott. De annál károsabbak lőnek a vereség következményei. A győztes Murad hadaival pusztítva járatta be Szerbországot, mely alkalommal számos szerb család vándo-

[1]) Zsigmondinak Czeczilia grófné számára 1435-ben kelt adománylevele Fejérnél: Cod. Dipl. X, 7, 638.

[2]) Erzsébet királyné 1438-ki okmánya Cod. Dipl. XI, 150.

rolt be Magyarországba; — hol aztán a Sz. Endre és a Csepel szigetén nyertek telephelyet. Brankovics György csak azon ígérete által nyert a szultántól kegyélmet, hogy neki 50 ezer arany évi adót fizet, őt háborúiban a maga haderejével segítendi, s Magyarországgal minden összeköttetését megszakasztja. Hasonlókép Dán vajda is csak hódolattal s évi adó fizetéssel engesztelhette meg a szultán haragját').

Zsigmond e vereség után, úgylátszik, attól tartott, hogy a győzedelmes török Magyarországba is át talál csapni, mert még azután is több hónapig Galambócz vidékén táborozott, s annak megrongált falait állittatá helyre. Ez volt oka, hogy Zsigmond is az évnek egészen végéig az alvidéken időzék, s nemcsak a sereget együtt tartá, hanem Nándorfehérvárt is szorgalmasan erősítteté. E közben mindazáltal, Brankovics György közbenjárását használva, fegyverszünet végett is alkuba bocsátkozott a törökkel; és mivel ez iránt némi nehézségek támadtak: hogy a törököt más felé vonja, az ellene Moreaban háborúskodó Velenczével is békét kötött, ezt ideiglen Dalmátország birtokában hagyván[2]). De végre mégis sikerűit a törökkel megkötni a fegyverszünetet, melynek föltételei közöl azonban egyebet nem tudunk, mint hogy annak tartama három évre szabatott. Es ily káros végre vezette Zsigmondnak könnyelmű gondatlansága e háborút, melyhez annak elején oly sok remény csatlakozott: Szerb- és Oláhországban épen akkor gyöngíttetett meg a magyar' korona fenhatósága, midőn azokat több erélylyel s erőkifejtéssel a birodalom bástyáivá lehetett volna tenni. A török Galambóczban, melyet csak a Duna választott el a magyar földtől, tőszomszédjává lett az országnak. A nemzetnek azonban ennek daczára is elég oka volt most óhajtani a békét,

[1]) Erzsébet királyné 1438-diki okmánya Cod. Dipl. XI, 150. és Zsigmond 1436-ki okmánya Cod. Dipl. X, 7, 773. Schlick Gáspár levele Cod. Dipl. X, 5, 929. Thuróczy Chron. IV. Cap. XIII. Dlugoss Lib. XI, 503. Engel: Gesch. von Serbien 373.

[2]) Schlick Gáspár levelei i. h.

mert több évi szűk termés után nagy drágaság, sőt némely vidéken éhség is sanyargatta az országot[1]). E fölött a húszannyira elhatalmasodtak, hogy már Magyarország betörésel. is szenvedni kezdett tőlök. Mialatt ugyanis a király a török ellen táborozott, az úgynevezett árvák egy haddal az országba törtek s Pozsonytól kezdve, melynek külvárosát fölégették, Szakolczáig pusztítottak[2]).

Az alvidékről a szünetlen mozgalmat kedvelő király Lengyelországba utazott, hol az 1429-ki januárban Ulászló királylyal és Vithold lithván nagyherczeggel Luczkban összejövetelt tartott. Zsigmond itt szemrehányásokat tőn szomszédjának, hogy őt a török háborúban sem maga nem segélyezte, sem a moldvai vajdát, kinek az 1412-diki szerződés szerint a magyar királyt a török ellen viselt háborúiban minden erejével kell vala segíteni, nem küldötte táborába. Kívánta ennél fogva, hogy Sándor vajda ama szerződés értelme szerint tartományától megfosztassék, s ez Magyar- és Lengyelország között felosztassák; mit azonban Ulászló állhatatosan ellenzett. De Zsigmondnak is más volt tulajdonképen főügyekezete. Vithold nagyherczeg felette hasznossá válhatandott neki a husszita háború bevégzésére, melyben őt csakugyan ígérte is minden erejével támogatni, ha Lithvániában királyi czímmel adományoztatik meg. Zsigmond annál hajlandóbb volt ebben teljesíteni kívánságát, minthogy egy lithván királyság megalapítása által a kapocs Lithvánia és Lengyelország közt megtágíttatván, emez sokat vesztett volna erejéből. Zsigmond tehát ezen kérdést, melyben már a múlt év alatt is folytak némi tárgyalások, most egyenesen szőnyegre hozta. Természetes, hogy a terv sem Ulászlónak, sem a lengyel nagyoknak nem volt inyök szerint, s hogy ennél fogva a gyűlés eredmény nélkül oszlott széjjel. De bár az

[1]) Lásd erről Zsigmondnak egy, ez évi októb. 19-kén kelt levelét. Cod. Dipl. X, 6, 920.

[2]) Chron. Bartossii Dobnernél: Monumenta I, 157.

ellen Ulászló még a pápa segedelmét is kikérte, — s V. Márton nem is mulasztá el Zsigmondot arról lebeszélni; ez mégis állhatatosan megmaradt szándékánál, s Vitholddal e tárgyban nemcsak követségeket váltott, melyeket viszont Ulászló részben el is fogatott, hanem már a koronázás napját is kitűzte. A viszonyok e miatt annyira elkeseredtek a két király között, hogy már-már a háború kitörésétől lehetett tartani, midőn Vitholdnak 1430-ki októberben történt halála a súrlódás fő okát megszűntette[1]).

Luczkból a király Pozsonyba sietett, hol márczius 27-kén (1429.) a husszíták követeivel intézett egy összejövetelt. Prokop a husszíták feje késznek nyilatkozott a békére, ha Zsigmond nekik vallásgyakorlati szabadságot és a történtekért teljes bocsánatot biztosít. Emezt örömest megadta volna a király; de a vallásügy elintézését a baseli zsinatra kívánta halasztatni, miben viszont a zsinat türelmességében nem bízó husszíták nem akartak megegyezni; — s a tanácskozásnak csak két hónapi fegyverszünet lett eredménye, melynek letelte után a háború ismét megeredt, s a husszíták Luzsiczát kegyetlenül pusztították.

Köszvényes bajai a királyt 1429 folytán jobbára Pozsonyban marasztották. Itt tartott april végén a bajor öröködési viszályok elintézése végett német birodalmi törvényszéket is, melyben, a német urak nem kis boszúságára, több egyházi s világi magyar urat is alkalmazott bírákul. Innét keltek továbbá több rendbeli levelei a német-rend nagymesteréhez, kit, miként már két évvel elébb is, az iránt sürgetett, hogy a kereszténység védelmére az aldunai tartományokba telepet szállítson le a szerzet lovagjaiból[2]); minek azonban, bár egy csapat lovag Szörény vidékére valóban leküldetett, nem lett nagy eredménye, úgylátszik, a miatt,

[1]) Dlugoss Lib. XI, 513. kövv. Zsigmond levele Bártfa városához Wagnernél: Diplom. Sáros. 105. V. Márton pápa levele Dlugossnál 533.

[2]) Voigt: Gesch. Preussens VII, 527. 535.

mivel e tartományok népsége, oláhok, szerbek, a keleti egyházhoz tartozván, a lovagok által szintúgy, mint a török, Róma ellenségének tekintetett.

Pozsonyból hívta meg Zsigmond a német birodalmi rendeket is Bécsbe, a november 1-jére kitűzött országgyűlésre. De minthogy a királyt szenvedő állapota Pozsonyból távozni nem engedé, néhány héti várakozás után a rendek is Pozsonyba jöttek által, s így Magyarországban tartatott meg a birodalmi gyűlés, melynek eredménye azonban a királyt egyátalában nem elégítette ki. A rendeket, kik már Pozsonyba is rósz kedvvel jöttek volt, igen érzékenyen sérté, hogy Zsigmond a tanácskozások vezetésére Albert osztrák herczeg mellé Garay Miklós nádort és János zágrábi püspököt nevezte ki biztosokul, s tudtára adták neki, hogy a birodalom ügyeiről, csak a birodalom határaiban kívánnak végezni. De e miatt viszont a király indúlt fel s kijelenté az ellenzéknek, hogy ő a múlt években már elég időt töltött Németországban a nélkül, hogy a rendekkel valami üdvösét végezhetett volna s kárára Magyarországnak, melyet távolléte alatt a törökök pusztítottak; hasonló veszély nélkül nem távozhatik minduntalan az országból. Ha a német urak több haza- és rendszeretetet nem fejtenek ki, s magánviszályaikkal föl nem hagynak, és a birodalom békéjének helyreállításán buzgóbban nem működnek, „ám ő kész lemondani a római birodalomról; hiszi, hogy a nélkül is lesz mit ennie Magyarországban[1])“. A rendek ígéretei mindazáltal, hogy a legközelebbi országgyűlésen buzgóbban járnak el kötelességökben, s úgy a husszíták megfenyítésére, mint egyéb közügyekre is czélszerű végzéseket alkotandanak, végre mégis reávették Zsigmondot, hogy a jövő évi tavaszra Nürnbergbe egy más országgyűlést hirdessen ki.

A rendeket azonban megelőzte ott Prokop, ki 1430 elején egy nagy husszita sereggel Németországra tört, Szász-

[1]) Wencker: Apparatus et instructus Archivor. 924.

és Bajorországot széliében s hosszában pusztította. Maga Nürnberg városa is csak tizenkét ezer arany lefizetése által menthette meg magát pusztításaiktól. Kevéssel husvét után egy husszita sereg, szám szerint mintegy tíz ezernyi, Velko kapitányuk vezérlete alatt Magyarországba is betört, s Nagyszombatig tűzzel, vassal dúlakodott. Zsigmond Stibor vajdát és Mathis Jánost küldé ellenük vegyesen magyarokból, morvákból s ráczokból szerkesztett sereggel, hogy őket a Nagyszombatnál felütött szekértáborukban két oldalról egyszerre támadják meg. Stibor emberül megfelelt a feladatnak; de Mathis, irigység s gyűlöletből vezértársa ellen, mint látszik, szándékosan elkésett, s a csata egész súlya Stiborra háramlóit. A királyi seregben mintegy hatezerén maradtak a csatamezőn; de a hussziták is két ezer emberöket vesztették, s maga Velko is elesett; minél fogva a rablók nagy zsákmányukkal nemsokára ki is takarodtak az országból [1]).

IX.

A hussziták betörései miatt Zsigmond csak a nyár végén indúlt meg Németországba. Előre látá, hogy a baseli zsinat miatt, melynek valahárai egybehívását nem szűnt meg sürgetni a pápánál, és császárrá koronáztatása miatt, mire a német urak iránt több ízben tanúsított lenézés daczára is igen vágyódott, — hosszabb ideig tartand távolléte: ennek idejére tehát Garay Miklós nádort, Palóczy György esztergami érseket, Rozgonyi Péter győri püspököt, Palóczy országbírót és Rozgonyi János kincstartót nevezte ki helytartókul. Borbála királyné is az országban maradt. Tarkövi Péter főtárnok-, Hedervári Lőrincz főlovász- és Tamási László főajtónálló-mestert magával vitte kíséretében [2]).

Szept. elején Straubingenben hadat ügyekezett gyűjteni a még egyre pusztító hussziták ellen; de rendeletéi ered-

[1]) Chron. Bartossii, Dobnernél I, 164. Pray: Annál. II, 296.
[2]) Kovachich: Supplem. ad Vest. Comit. I, 423. *) alatt.

mény nélkül maradván, kénytelen lőn bevárni a nürnbergi országgyűlést, melynek megnyitását a következő 1431-dik évi februárra halasztotta el. A gyűlés elején Vlád, a néhai Mircse vajda fia, egy oláh követséggel jelent meg a király előtt, s tudtára adván neki, hogy Dán vajdát, mivel a törökökhöz hajóit, legyőzte s megölte, kéré őt, ruházná reá a vajdai méltóságot. A király örömmel kapott az alkalmon, mely az elszakadt tartományt ismét befolyása alá helyező, s Vládot nemcsak vajdává, hanem a sárkány-rend lovagjává is kinevezte, sőt visszatértében némi hadat is rendelt segedelmére Magyarországból [1]).

A birodalmi rendeket a husszitáktól szenvedett csapások, s a pápa ösztönzései, ki a husszíták ellen az év elején keresztes háborút hirdetett, nagyobb buzgalomra látszának gerjeszteni. Törvényt alkottak, melynél fogva a birodalomban, másfél évig minden belső villongás szigorúan eltiltatott; a husszíták ellen pedig jelentékeny sereget ajánlottak, melynek vezérévé Hohenzollerni Fridrik, brandenburgi határgróf neveztetett ki. Zsigmond mindazáltal, míg a had fölkészült, újabb békekisérletet tőn a husszitáknál, s e végett május elején Prokoppal s néhány más vezéreikkel személyesen találkozott Egerben. De ezen ügyekezete nemcsak semmi eredményre nem vezetett, hanem mind a német uraknál, mind a husszitáknál gyanút ébresztett: ezeknél, mivel oly színben tűnt fel, mintha az nem volna egyéb, mint cselfogás, melylyel csak készületeiket halasztja, míg a német sereg táborba gyűl; amazoknál, mivel rósz néven vették, hogy olyanokkal alkudozik, kik ellen a pápa kereszthadat hirdetett. Az egyezkedésnek tehát néhány nap múlva vége szakasztatott, s a seregek a nyár derekán egymás ellen megindúltak. A német haderő, számára nézve jóval meghaladta a husszitákét. De míg a husszitákat e veszély nagy összetartásra bírta, a német urak ismét viszályokba keveredtek, melyeknek az lett

[1]) Windeck: Cap. 174. Engel: Gesch.dér Walachey 167.

vége, hogy a tábort közölök többen, végre maga a fővezér, Fridrik hátárgróf is odahagyta; a bomladozó sereget pedig a husszíták szétverték, s benne tízezernél többet leölvén, összes hadszereitől s ezek közt százötven ágyújától is megfosztották.

A husszíták e győzedelmének Magyarországra nézve is károsak lettek következményei; mert Németországból nem lévén többé mitől tartaniok, hazánkba is betörtek, s miután Likava várát Sz. Mihály-nap táján, egy éjen csellel megvették [x]), Nyitra, Nagyszombat és Léva Vidékét kezdték zsákmányolni, mi végett több száz szekeret hoztak magukkal. Az elszilajúlt kelyhesék ugyanis miután hazájokat a hosszú háború alatt elpusztították, már élelmeket is a szomszéd országokban szokták megszerezni. Most azonban Rozgonyi Miklós, kit a királyi helytartók ellenök küldöttek, nem hagyta boszúlatlanúl a rablók merészségét. Szerencsére, a husszíták serege két részre oszlott, a taboriták is, az árvák is külön vidéken űzvén rablásaikat; mi Rozgonyinak nem kevéssé megkönnyítette a győzedelmet. Elébb Prokopot és Kolowrat Hanuszt, kik a táboritákat Vezették, támadta meg az ügyes vezér, s őket Morvába visszaszorította. Azután az árvák hadára fordult, s azt Illává táján, november 9-kén egy véres ütközetben megverte. A hét ezernyi árva hadból alig menekült két ezer hazájába; 300 szekerökből pedig mintegy 250 az ágyukkal együtt a győzők kezébe jutott[2]).

A birodalmi seregnek megverettetése után Zsigmond a husszíták lecsöndesítése s ősi országának békés birtokolhatása iránt minden reményeit már csak a baseli zsinatban helyezte, melyet az új pápa IV. Eugen julius 23-kán valahára megnyittatott. Zsigmond e végett minden ügyekezetét oda fordította, hogy követek küldésére a husszitákat is reábirja. Nemcsak felette kegyes leveleket intézett hozzájok, melyek-

[1]) Borbála királyné levele Katonánál XII, 563.
[2]) Chron.Bartossii Dobnernél 1,171. Aeneas Sylv. Hist. Bohém. 48.

ben nekik minden méltányos kívánataik teljesítését megígérte; hanem, nehogy őket Hussz halálának emlékezete visszarettentse, biztonságukról is kellőleg gondoskodott, megengedvén, hogy követeik oly kísérettel mehessenek, minőt bátorságuk igényelhet. Ügyekezete nem is maradt sükeretlen; mert bár az árvák felekezete, a Ziskától hátrahagyott szabályokhoz ragaszkodva, mitsem akart hallani a zsinatról, a táboriták, számra erősebbek, egy gyülekezetükben elhatározták, hogy közölök követek menjenek a zsinatra.

E határozat nagy megnyugtatására szolgált Zsigmondnak, s ő azontúl római útjának és császári koronáztatásának végrehajtására fordítá törekvését. Előrelátván, hogy Velenczével a két évi fegyverszünet letelése után újra meggyűlend a baja: De la Scala grófot, Tamásy László főudvarmesterét, Héderváry Lőrincz főlovászmesterét és Mátyás alkanczellárát július 2-án kelt levelében a Velenezével háborúban lévő Visconti Fülep milánói herczeghez teljes hatalmú követeivé nevezte, kik vele szövetséget kötnének; mi aztán aug. 1-jén valóban létre is jött [1]). Egy hónap múlva nyolezszáz magyar lovas kíséretében Nürnbergből maga is útnak indúlt a Bodentóhoz, honnan a fegyverszünet letelte után a háborút Velenczével megkezdette, mintegy öt ezernyi hadat küldetvén a magyar kir. helytartók által Friaulba E háborúban Fülep milánói herczegen kívül, még Szavoja grófja is szövetségese volta királynak[2]); Florencz ellenben Velenezével tartott. Azon tilalmakat, melyekkel Zsigmond Velencze kereskedését Magyar- és Németországban már eléhbi háborúiban is sújtotta volt, most ismét megújítá, részben a genuai, részben a magyar s erdélyi kereskedőkre óhajtván átszállítani a keleti kereskedelem kezelését, noha már elébb is tapasztalható, hogy a kereskedelemnek fejedelmi hatalomszó nem képes irányt adni. Mi alatt e háború mind a két részről nagy elke-

[1]) Fejérnél: Cod. Dipl. X, 7, 328 330.
[2]) Ludvig Cod. Dipl. Ital. II, 2285.

seredéssel folyt, Zsigmond november 22-kén Milánóba ment, s három nap múlva ott fejére tétette a lombard királyság vas koronájátDe római koronáztatását illetőleg nagy nehézségek támadtak. IV. Eugen velenczei származású lévén, mindaddig nem akarta azt végrehajtani, míg Zsigmond Velenczével békét nem köt; s ezen felül még azt is feltételül szabta, hogy szűnjék meg pártolni a baseli zsinatot, melytől félni kezdett, hogy a reformkérdés tárgyalásakor nagyon megtalálja nyirbálni a pápai hatalmat. De Zsigmond Piacenzából kijelenté, hogy készebb lemondani császári koronáztatásáról, mint a zsinat szétoszlatásába beleegyezni. Utóbb Visconti ösztönzéseire april elején, 1432-ben, daczára a pápa tiltakozásának Luccába[2]), júliusban Sienába ment magyar lovas csapatának kíséretében. A város nagy fénynyel fogadta őt, s egész kilencz hónapig vendégszeretőleg látta el udvarát [3]); mert a mind súlyosabbá vált körülmények őt innét nem engedték kimozdulni. A fölött, hogy viszonyai Visconti Füleppel is mind feszültebbekké lettek[4]), a pápával folytatott alkudozásai sem vezettek czélra. IV. Eugen oly konokká lőn, hogy a baseli zsinatot, mely az ő felsőbbségét elismerni nem akarta, egy bullája által feloszlatottnak nyilvánítá.

[1]) Annál. Bonincontri Muratorinál XXI, 138. és Joannes Simoneta Lib. II. U. o. 221. A Chronicon Eugubinumban, mely egyébiránt hibásan helyezi a milánói koronázást a következő évbe, ezeket olvassuk Zsigmondról: „L'imperadore Sigismundo [1] — fu valente principe,
la persona del quale era bella, la faccia gioconda, et allegra, proveduto uomo nel mestiere del armi, ed era da alcuno biasimato di troppa larghezza, che tanto aveva bene, quanto poteva donave; di modo che il piu déllé volte egli aveva necessita. Muratorinál XXI, 970.

[1]) Vita Nerii Capponi Muratorinál XX, 489.

[3]) Magno Senensium sumptu pluribus mensibus apud eos fűit. Annál. Bonincontri Muratorinál XXI, 140. Ugyanezt mondja maga Zsigmond is a Kanizsay Lászlóhoz írt levelében.

[3]) Audivi ego (Bonincontri) saepius ilium (imperatorem) dicentem, cum Senis essem: ego ulciscar de illő perfidissimo tyranno, qui me Senis tanquam belluam collocavit. Muratorinál XXI, 140.

Hiában sürgette őt Zsigmond, vonná vissza e bulláját; hiában idézte meg őt a zsinat is april 29-kén kelt végzésében: a pápa majdnem egy évig daczolt a zsinattal; Zsigmondot pedig, bár leginkább ő tartóztatta vissza minden erőszakosabb lépéstől a baseli atyákat, a florenczieket által Sienában oly veszélybe ejtette, hogy a király már személyét sem láthatá bátorságban, s a legsürgetőbb kifejezésekben kénytelenítteték kérni a magyar urakat, egyebek közt Kanizsay László sopronyi főispánt, küldenének mennél elébb némi hadakat Sienába *). De miután a pápa Zsigmondot egyházi átokkal is fenyegette, ha nem szűnnék meg pártolni a zsinatot, végre ez is erélyesebben lépett fel, s a pápát pörbe fogatta. Ez végre megtörte a pápa makacsságát: IV. Eugen a zsinat törvényességét az 1433-ki febr. 16-kán kelt nyilatkozatában elismerte, s most viszont ő kérte a királyt, védené őt a zsinat ellen. Zsigmond ezt neki örömmel meg is ígérte, feltételül szabván, hogy koronázását végrehajtsa, Velenczével pedig békét eszközöljön. Az egyesség ekként helyreállott a király és a pápa között; mivel pedig ezt a bázeli atyák némi gyanúval fogadták, mintha ez a zsinat szabadsága ellen volna irányozva: Zsigmond april 15-kén írt levelében kijelenté, hogy a pápa irányában, kivéve azon egyet, hogy őt székében fentartani kívánja, semmire sem kötelezte magát, mi a zsinat czéljaival ellenkeznék.

A pápa közbenjárására april 7-dikén Velenczével is megköttetett a béke öt esztendőre. Velencze ezután is birtokában maradt a dalmát városoknak, melyekért fölötte csekély kárpótlásul, a királynak költségei fedezésére némi összeget fizetett. A pápa utóbb egészen kiengesztelte Zsigmondot a köztársasággal[2]). — Rómába május 21-kén tartá Zsigmond ünnepélyes bemenetét; 31-dikén pedig, épen pün-

[1]) Katonánál: XXII, 598. kövv.

[2]) Venetorum amicus discessit, quum eius adventu his inimicissimus esset, — mondja a szemtanú Bonincontri, Muratorinál i. h.

kösd vasárnapján, császárrá koronáztatott. Három hónapi mulatása után Rómából megindulván, az ősz elején Bázelba érkezett.

A királynak ezen hosszú, már a negyedik évre fordult távolléte alatt a bajok nem kevéssé meggyűltek Magyarországban. A husszitákat az 1431-ben Illavánál szenvedett vereségök nem rettenté vissza betöréseiktől az országba. Az 1432-kijúniusban az árvák felekezetének egy hada, bizonyos Blasko vezérlete alatt betörvén, Nagyszombatot egy éjen csellel hatalmába ejtette, s onnan az egész Mátyusföldét elárasztotta, szinte a Dunáig űzvén rablásait s pusztításait. Midőn pedig értesültek, hogy a szomszéd vármegyék nemessége ellenök Pozsony táján táborba gyűlt, zsákmányukkal kitakarodtak; Nagyszombatban mindazáltal valamint Szakölczában is őrséget hagytak hátra [1]). Utóbb az ősz beálltával még egyszer ismételték rabló kalandjokat; de ekkoron a Vágnál nagy vereséget szenvedtek[s]).

A husszíták ezen évi betörésével egy időben a törökök is háborgatták az alvidéket. Egy sereg török, a sárkányrend díszjelének daczára is árulóvá lett Vládtól vezettetve, Szörény várát megtámadta s annak védőit, az 1429-ben oda telepített német-rendi lovagokat levágta, a várat megvette, [2] s aztán Erdélybe törvén, a Bárczaságot, Brassó vidékét s a székelyek néhány székeit rabolva s tűzzel vassal pusztítva kalandozá be. Egy más török had meg Szerbországra ütött, Krusováczot megvette és Szreberniket kezdé ostromolni. Brankovics György csak azáltal mentette meg tartományát további pusztításaiktól, hogy leányát, a szép Marát, a szultánnak nőül adta [3]).

Ezen ellenséges beütésekhez járult, hogy az új rósz

[1]) Chron. Benessii Dobnernél IV, 73. Chron. Bartossii u. o. I, 174. Turóczy: IV, Cap. 21.

[2]) Balbinus: Epit. Rer. Bob. Lib. IV, 477.

[3]) Lásd a brassói feliratot Schwandtnernél: I, 886. Windeck Cap. 195.

pénz, melyet Zsigmond kevéssel az országból távozta előtt, mindenkor üres kincstárán némileg segítendő, veretett, a közéletben számtalan bajoknak lett forrásává. Zsigmond e pénz kibocsátásakor akként rendelkezett volt, hogy míg a régi, nagyobb dénárokból száz megyen egy arany forintra, az újakból négyszáz tegyen egy forintot; mely ennélfogva Kartingnak (egy jó dénár negyedének) neveztetett. A rósz pénzt mindazáltal senki sem akarta elfogadni a kiszabott becsben, s a közélet ezt annyira leszállította, hogy egy régi dénárért az újból tíz, egy forintért ezer kivántatott; miből aztán „sokféle pörlekedések és viszályok .... különféle kellemetlenségek s károk, egyebek közt nagy drágaság támadtak“[1]).

Mind ezen bajok arra bírták a királyi helytartókat, hogy az 1432-ki aug. 10-dikén Budán azok orvoslata, kivált ‘ pedig az ország védelmének czélszerűbb szabályozása végett egy nagy országtanácsot tartanának. Az úgynevezett banderialis honvédelmi rendszer, melyet kivált Nagy-Lajos hozott divatba, a nélkül, hogy azt törvény által is szorosabban meghatározta volna, a nagy király halálát követett belzavarok korában bomladozásnak indúlt. A főnemesek, kiknek dicsőségvágya s hiúsága Zsigmond dicstelen kormánya és szerencsétlen hadjáratai alatt táplálékot, mint elébb,. Lajos korában, már hem nyert, zászlóaljaikat, bandériumaikat igen hanyagúl állítok ki. E mellett a nemesség fölkelése is a megyei zászlók alatt mind rendetlenebbé lőn; nem egyszer történt az utolsó évek alatt, hogy a szegényebb nemesek, más fegyverük nem lévén, csak bunkós botokkal gyűltek a kitűzött megyei zászló alá. A honvédelem ismét oly gyöngévé sülyedt, mint volt az Anjou-királyok előtti zavarok idejében, Sietteté e hanyatlást az is, hogy e királyok, míg egyrészről

[1]) E pénzügy már egy elébbi, 1432-ki január 20-kán tartott nagy tanácsban, melyben az urakon, s több vármegye követein kívül a kir. városok követei is részt vettek, rendeztetett, a közéleti divat törvényesíttetvén Cod, Dipl, X, 7, 428. .

seregüket a főnemesség zászlóaljainak rendezése, a banderialis rendszer megalapítása által oly hatalmassá tették, hogy Lajos néha százezrekből álló hadakat vezetett csatáiba; másrészről nemcsak ezen új rendet mulasztók el biztosítani czélszerű törvények által, hanem a honvédelem hajdani rendszerének még fenmaradt egynémi elemeit is fel hagyták oszolni, a még létező várjószágokat, a hadi szolgálattal járó bérbirtokokat stb. elpazarolták, örök és szabad birtokul adományozták el; sőt még a nemesség személyes táborozásának pénzül megváltása is szokásba jött. Nagy Lajos alatt mind ez nem volt érezhető kárára a honvédelemnek. O nagyszerű egyénisége, a nemzetet mindenre reábirni tudó ügyessége által az urak bandériumaival minden hiányt fölösen kipótolt. De Zsigmond alatt, az oligarchia zavargásai s a király többszöri huzamos távolléte következtében eláradt hanyagság mind érezhetőbbé tette a honvédelem gyöngeségét. Ezt ügyekeztek tehát most orvosolni a Budán összegyűlt urak. A tanácskozások azonban nem vezettek eredményre: a jelenlévő urak mindenek fölött szükségesnek látták a megyei nemesség fölkelésének rendezését; s mivel ezt csak teljes országgyűlés tehette sükeresen, megkérendőnek határozták a királyt, hirdetné ki azt mennél elébb.

Míg az urak e fölött tanácskozának, követség érkezett hozzájok Ulászló lengyel királytól, ennek nevében előadó, hogy miután a poroszok nem szűnnek meg háborgatni Lengyelországot, Ulászló ellenök s minden németek ellen szövetséget kötött a csehekkel; de a magyarokkal, kiket többféle szövetségi és sógorsági kötelék kapcsol össze a lengyelekkel, folyton barátságos viszonyban kíván maradni. A magyar urak ezen üzenetre, melynek czélja volt őket meghasonlásba hozni királyukkal, semmi választ sem adtak; János zágrábi püspök azonban, ki a gyűlésen szintén jelen volt, nem mulasztá el Zsigmondot arról mindjárt értesíteni

[1]) Farlatusnál: Illyr. S. V, 466. Katonánál XII, 591.

Zsigmond a püspök levelét, s a helytartóknak a gyűlés lefolyásáról irt tudósítását Sienában vette. A lengyel király ügyekezeteiről vett értesítés arra ösztönözte őt, hogy a pápával mennél elébb megegyezvén, a zsinat által valahára a cseheket is lecsöndesítse; a gyűlésről szóló tudósítás következtében pedig egy hadszabályzati javaslatot intézett a helytartókhoz, hogy az általok minden megyéknek megküldetvén, s ezek gyűlésein meghányatván, a tartandó országgyűlésen királyi előadásul, s tulajdonképen alapjául szolgáljon a honvédelmi rendszer törvényes szabályozásának.

Bár az országgyűlés a király távollétében nem tartatott meg, e javaslat még is alkotmányunk egyik fő alkrészére, a honvédelem rendszerére nézve oly nagy fontosságot nyert az utóbbi időkben, hogy méltó azt kissé bővebben megismertetnünk. Főbb pontjaiban a javaslat oda megy ki, hogy a király, a királyné, a főpapok s a főnemesek a maguk zászlóaljait a szokott mód szerint rendesen és teljes számmal vezessék ki; a birtokos nemesek mindnyájan személyesen kötelesek fölkelni; a szegényebb nemesek pedig, kiknek fölkelése az e körül támadt rendetlenségek s kivált a készületlenség, kellő fegyverek hiánya miatt majdnem egészen haszontalanná vált, közönséges, személyes fölkelés helyett kebelökből bizonyos számú, jól fegyverzett vitézt küldjenek a táborba; ezeknek számát e szegény nemesek száma s értéke szerint minden vármegye külön határozná meg. Továbbá, a birtokos nemesek jószágaik arányában jobbágyaikból is állítsanak a megyei zászlók alatt táborozandó vitézeket, kiknek eltartására a többi jobbágyoktól külön adó szedessék. Ezeknek számát szintén minden megye határozná meg a maga kebelében, hogy aztán tudassák: minden megye mennyi fegyverest küldhet mind a szegény, mind a birtokos nemesekből s ezek jobbágyaiból a táborba. Az ekként meghatározandó megyei dandárt, miként hajdan szokásban volt, mindig a főispán vezesse a derékhadba. Az ezen elemekből alkotott derékhad aztán ne mondja, hogy tizenöt napon túl nem akar vesztegleni

a határokon, hanem, miután a szegény nemesek abban személyesen nem szolgálnak, mindaddig kötelez tessék fegyver alatt maradni, míg a vezérek azt szükségesnek látják. Végre, mivel a magyar birodalom, nemcsak a szoros értelemben vett Magyarországot, hanem Dalmát-, Horvát-, Ráma-, Szerb-, Bosnya-, Halics-, Ladomér és Bolgárországot is magában foglalja, aminthogy e tartományok Lajos király idejében tényleg a magyar koronához tartoztak, s az ország derékhada ezen tartományokat is köteles volna védelmezni: ennélfogva meg kellene határozni, mit tekint a nemzet a birodalom azon határainak, a meddig a fölkelt derékhad saját költségein menni tartozik, akár ama határok védelmére, akár az elvesztett részek visszafoglalására? Mind ezek fölött még az iránt is tesz javaslatot a király, miként kellene felosztani az ország összes haderejét, hogy a határok mind a törökök, mind a hussziták stb. ellen kellőleg megvédve legyenek[1]).

A vármegyék e királyi javaslat fölött 1433 folytában valóban meg is tárták tanácskozmányaikat: a javaslat pontjai átalában elfogadtattak, s minden vármegye meghatározta a maga dandárának létszámát. E határozatok aztán, bár országgyűlés nem tartatván, törvényes erőre nem emeltettek, az utókorban is szabályozóknak tekintettek a nemzeti derékhad létszámára nézve[2]). Az országgyűlést hihe-

[1]) Kovachich: Supp. ad Vestig. Comitior. I, 374. kövv.

[2]) E létszám,az ország külön határai közt felosztva következő volt: a) Az adriai tenger s Dalmátország felé táboroztak a török és társai ellen:

A királyi dandár, számszerint .	1000 lovas	
A horvátországi bán 1 bandérium	500 „	
A corbaviai gróf 1 „	500 „	
A cetini gróf 1 „	500 „	
A segniai gróf 1 „		3000
		5000

Horvát- s Tótország, az ott lakó oláhokkal
(számok alább fordul elő)

tőleg azért nem lehetett megtartani, mivel Garay Miklós nádor 1433 nyarán meghalálozott, a hussziták pedig Len-

	áttétel	3,000
b) Szint a török ellen az Unna folyam felé :		
A tótországi bán 1 banderium	500 lovas	
A vránai pörjel 1 „	500 „	
A zágrábi püspök 1 „	500 „	
Tahi (a varians szerint Tóth) Lőrincz 1 band. .	500 „	
A Blagay urak 1 „	500 „	2,500
c) Ozora felé hasonlókép a török ellen :		
A szerb despota	8000 lovas	
A pozsegai főispán	100 „	
A pécsi püspök 1 band.	500 „	
Bolgárország	4000 „	
A bosnyai püspök	100 „	
A Bothos urak	100 „	
Garay János 1 band.	500 „	
Lévai Cseh Péter 1 band.	500 „	
A macsói bán	400 „	
Gergelyfi János 1 band.	500 „	
Maróthy János bán	1000 „	
Thallóczy Matkó Szrebernik fejében	1000 „	
Wajdafy Henrik	100 „	
Herkei Lorand György	100 „	16,900
d) Dalmát-, Horvát- s Tótország rendei; továbbá Bosnyának fenmaradt részei és Sz. Szavó herczegsége (Herczegovina)	9000 lovas	
Verőcze vármegye dandára	200 „	
Somogy „ „	500 „	
Szala „ „	600 „	
Baranya „ „	500 „	
Bács „ „	500 „	
Pozsega „ „	300 „	
Valkó „ „	200 „	
Bodrog „ „	300 „	
Szerém „ „	200 „	
Tolna „ „	200 „	12,500
		34,900

gyelországon keresztül egy nagy sereggel ismét betörtek az ország északi részeibe, Késmárkot megvették, kirabolták

	áttétel	34,900
e) A Temesköz felé szint a török ellen:		
A kalocsai érsek 1 band.	500 lovas	
A váradi püspök 1 „	500 „	
A királyi dandár	1000 „	
A csanádi püspök	200 „	
Az oláhok, kúnok és jászok	200 „	
Temes vármegye dandára	200 „	
Keve „ „	100 „	
Zaránd „ „	300 „	
Arad „ „	100 „	
Csanád „ „	300 „	
Torontál „ „	100 „	
Krassó „ „	100 „	
Csongrád „ „	200 „	3,800
f) Erdély felé:		
A királyi dandár	1000 „	
Az erdélyi püspök 1 band.	500 „	
Az erdélyi vajda 2 band.	1000 „	
Az oláh és moldvai vajdák	10000 „	
A székelyek és szászok	4000 „	
Az erdélyi nemesség	3000 „	
Bihar vármegye dandára	300 „	
Békés „ „	200 „	
Szatmár „ „	200 „	
Szabolcs „ „	200 „	
Ugocsa „ „	100 „	
Marmaros „ „	50 „	
Bereg „ „	100 „	
Kraszna „ „	100 „	
Külső s belső Szolnok	400 „	21,150
g) Németország felé a husszíták ellen:		
A király személyesen	4000 lovassal	
Az esztergami érsek 2 band.	1000 „	
Az egri püspök 2 band.	1000 „	
Szentgyörgyi gróf 1 band.	500 „	
Stibor gróf 2 band.	1000 „	
átvitel	7500 lov. .	59,850

a felgyújtották; pusztítva s rabolva lehatoltak egészen Körmöczbányáig, míg végre, 3—4 hétig tartott dulásaik után a

	átvitel	7500 lovas	59,850
Széchenyi László	100	„	
Derencsényi Imre	50	„	
Palóczy Imre	100	„	
Kalmai Miklós	50	„	
Berzenczei Henrik és Domötör	50	„	
Czudar János	50	„	
Czudar Simon	50	„	
Sós Miklós és György	50	„	
Agárdy György	50	„	
Szécsy Frank	100	„	
Pethő László	50	„	
Herkey Eustach	50	„	
Gyarmathy Miklós	50	„	
Thari Robert	50	„	
Aranyi István	50	„	
Jakabfy János	100	„	
Széchenyi Osvát	50	„	
A Homonnai urak	200	„	
Kompolt Pál	100	„	
Perényi János	200	„	
A Pelsőczy urak	200	„	
Derghy Sebestény	50	„	
A tárnokmester	50	„	
Sáffár István	50	„	
Ernyey Mihály	50	„	
A Noffry fiak	50	„	
Czobor	50	„	
Forgách Péter és János	50	„	
Miklós, a galgóczi bán fia	100	„	
Soprony vármegye dandára	100	„	
Győr „ „	100	„	
Veszprém „ „	100	„	
Pilis „ „	50	„	
Mosony „ „	25	„	
Nyitra és Thurócz vármegye dandára	600	„	
Liptó és Szepes „ „	200	„	
	átvitel	10875 lov.	59,850

Szepességen keresztül, honnan György prépostot magukkal foglyul vitték, nagy zsákmánynyal tértek vissza hazájukba [1]). A török ez évben, szerencsére, nem háborgatta az országot. Zsigmond már sienai időzése alatt alkudozásba ereszkedett velők[2]); utóbb pedig Murad szultán ünnepélyes követséggel s gazdag ajándékokkal tisztelte meg őt Baselben, mely alkalommal hihetőleg a béke is megköttetett[3]).

	áttétel	10875 lovas	59,850
Zemplény és Borsod vármegye dandára . . .		300 „	
Gömör és Heves „ „ . . .		400 „	
Vas és Fehér „ „ . . .		1000 „	
Esztergam és Komárom vármegyék dandára . .		200 „	
Pozsony, Trencsény és Árva „ „ . .		300 „	
Zólyom, Sáros és Abaújvár „ „ . .		600 „	
Tolna, Nógrád és Pest „ „ . .		1000 „	
Hont és Bars „ „ . .		100 „	14,775
h) A pozsonyi vár védelmére:			
A győri püspök 50 lándzsa		500 lovas	
A veszprémi püspök 50 lándzsa		500 „	
A pannonhegyi apát 25 lándzsa		250 „	
A Hedervári urak 100 „		1000 „	2250
	Összesen . .		76.875

Ezen, összesen 76,875 fegyvereshez hozzájárulnak még a tiszti bandériumok, melyek közöl e lajstromban több kihagyatott, továbbá számos, innen szintén kihagyott uraknak — minők a Rozgonyiak, Palóczyak, Losonczyak, Kanizsayak' Báthoryak stb. stb. — bandériumai; a birtokos nemesek, a jászok, kúnok és a városok fegyveres népei stb., miket a fentebbi összeghez adva könnyen kijő a 120 ezer fegyveres, mennyire az egykorú Sanutó Magyarország összes haderejét számítja. Ld. erről Horváth Mihály: A honvédelem történetének vázlata a magy. akadem. évkönyveiben és Bartal György: Comment, ad histor. status jurisque publici Hungáriáé III, 139.

[1]) Zsigmond levelei Késmárk javára Fejérnél: Cod. Dipl. X, 7, 452.455.460. Chron. Bartossii, Dobnernál 1,180. Chron. Leibiczerianum Wagnernél: Annál. Scepus, II, 48. n. o. 105. 346. Dlugoss: Lib. XI,625.

[2]) Zsigmond fentebb idézett regestumának 35-dik czikkében olvassuk: Habentur etiam tractatus de Treugis ineundis cum Turcis Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. I, 440.

[3]) Krantz, Fleuri folytatója XXVII, 125.

Zsigmond Bázelbe megérkezvén, főleg a husszíták ügyét törekedett jó végre vezetni. A husszíták még az év (1433) elején küldöttek volt oda követséget, melynek Prokop és Rokiczana János, a husszíták nagy tekintélyű papja is tagjai valának. Az egyesség megkötése Bázelben nem sikerűit ugyan, s ti csehek haza tértek; de utóbb a zsinat küldött követséget Prágába, mely aztán Rokiczana által, kinek a prágai érsekség biztosíttatott, a husszíták azon felekezetét, mely a kelyhesek nevét viseli, november 30-kán megbékítette; az egyesség utóbb Zsigmond sürgetéseire az 1434-ki februárban a zsinat által is megerősíttetett. De az engedmények, melyek a békekötés négy pontjában a husszitáknak adattak, s melyeknek egyike az, hogy az úr vacsoráját mind két szín alatt vehessék, korántsem elégített ki minden husszita felekezetet. A táboriták s az árvák árulásról vádolták a kelyheseket, s újabban is megkezdték pusztításaikat. A zsinat tehát elhatározta, hogy valahára elegendő fegyveres erő vezettessék a békétlenek megfenyítésére s e végett az egész keresztény világon husszita-adót rendelt szedetni. Ezen adó fejében, melyet Zsigmond az 1434-ki april 8-kán kelt levelében tudatott az ország rendéivel, az egyháziak tizedeik s egyéb jövedelmeik huszadát, a világiak jövedelmeik ötvenedét, nem gyümölcsöző vagyonuktól minden ezer forint érték után egyet, a vagyontalanok pedig személyenként hat dénárt köteleztettek fizetni. A király levelének vétele után Budán összegyűlt egyházi s világi főrendek elfogadták ugyan ezen adózást, de csak egy évre; miben viszont a király annál inkább megnyugodott, minthogy azt a zsinatnak sem volt szándékában több évre kiterjeszteni[1]).

Az egyesség, melyet a kelyhesek a zsinattal kötöttek, nagy viszályba bonyolítá őket a husszíták többi felekezeteivel. De most az összes cseh nemesség s a városok is a kelyhesekhez csatlakoztak; kik aztán pénzzel a zsinat részéről is

[1]) Zsigmond levelei Kovachichnál: Suppl. ad Vest Comit. I, 452,

segíttetvén. a táboritokat és árvákat május 30-dikán egy fölötte véres csatában széjjelverték. A két Prokop tizenkét ezernél több husszitával maradt a csatamezőn. És így végre is csak miután önmaguk gyilkolták le egymást, szabadulhatott meg a világ e fanaticus vallási felekezettől, mely annyi éveken keresztül ostora volt a szomszéd népeknek, Csehországot pedig majdnem sivataggá, változtatta. A megfogyott s vezéreiktől megfosztott táborita s árvák ezentúl megszűntek veszélyesek lenni

Ez év nyarát Zsigmond a német birodalomban töltötte, annak rendéivel több ízben tanácskozván. A magyar rendek e közben mindinkább sürgették őt, térne valahára vissza az országba, hol, kivált Garay nádor halála óta a helytartók gyönge tekintélye nem volt képes a rendet eléggé fentartani: az urak egymással viszályokba keveredtek, melyek nem egyszer hatalmaskodásokká, fegyveres összecsapásokká mérgesedtek el; a hatalmasok a gyöngébbeket elnyomták, javaikat elfoglalták, személyeiket sérelmekkel illették. Zsigmond tehát, miután a regensburgi országgyűlést bevégezte, október közepén a Dunára szállt s Pozsonyba hajózott, hol őt, az új császárt, az egyházi s világi urak nagyszámú s fényes gyülekezete fogadta [r]).

X.

Zsigmond, hogy a négy évi távolléte alatt Magyarországban fölmerült bajokat orvosolhassa, de egyszersmind Csehországot is, — hol királyi hatalma a táboriták és árvák múlt évi veresége után sem bírt még egyhamar erősebb alapra vergődni, szemmel tarthassa, nem csak 1434-ben, hanem a következő esztendőben is huzamosabban Pozsonyban időzött. Mindenekelőtt a belviszályokb.i bonyolódott urak között ügyekezett a békét helyreállítani. Majd a fiatal II. Ulászló követségét fogadta, ki atyjának Jagyello Ulászlónak még a

[1]) Thuróczy Chron. IV, Cap. 23. Schwandtncrnél I, 226.

múlt évi májusban történt halála után lépett a lengyel trónra. A lengyelek ifjú királyuknak Albert osztrák herczeg leányát, Zsigmond unokáját óhajták nőül eljegyezni, s e végett most magának a császárnak közbenjárásához folyamodtak. De ez mindenekelőtt ama viszályokat kívánta teljesen kiegyenlíteni, melyek a múlt években közte s Lengyelország között támadtak volt; mi végre mind a két részről egy biztosság kinevezését hozta javaslatba

Ama belviszályok, melyek lecsöndesítésével a király hazatérte után leginkább foglalkodott, mélyebb gyökereket vertek volt már, mintsemhogy azokat újabb törvényes intézkedések nélkül kiirtani remélhette volna. Mind e végett tehát, mind pedig hogy a honvédelem rendszerét a Sienából beküldött javaslatok szerint törvény által is szabályozza, az ország rendéit már a tél végén közönséges gyűlésre hívta meg Pozsonyba. A tanácskozmányok eredménye két törvénykönyv lett, melyeknek egyike márczius 8-dikán, másika 12-kén kelt. .

Az első törvénykönyv több czikkelye azon erőszaktételek, jószágfoglalások, rablások, önkényes bebörtönzések s más hasonló törvénytelenségek ellen van intézve, melyeket a hatalmasok a király hosszú távollcte alatt a gyöngébbek ellen elkövettek; s a módot határozza meg, mely szerint a különfélekép elnyomottak vagy megsértettek maguknak elégtételt szerezhetnek. Továbbá némi újabb szabályok alkottattak magszakadás esetében a királyi kincstárra szálló jószágok tekintetében, egyebek közt rendeltetvén, hogy míg a királyi főtörvényszék által eldöntetnék, váljon a fiscusnak van-e e jószágokhoz joga, vagy az elhuny t rokonainak, a megyei gyűlés azokat valamely közép birtokú, ne pedig főnemes gondviselésére bízza. Alkottattak végre némely átalános közigazgatási törvények is; minő például az: hogy a szolgabírák a jó birtokúak közöl az egész megyei nemesség által vélasz-

[1]) Dlugoss: Lib. XI, 671.

tassanak; az elválasztott, ha más közszolgálatban nincs, 25 gíra büntetés alatt tartozzék a hivatalt legalább egy évig viselni. E szolgabírák a főispánnal együtt jogosítva legyenek a megyei szék sértőire 25, — a kamarai adót megfizetni vonakodó helységekre három, — a jobbágyai szabad költözését gátoló, vagy mások jobbágyait erőszakkal magukhoz vonó birtokosokra szintén három gírányi bírságot vetni stb.

A másik törvénykönyv a honvédelem rendszerének g^^yozását fogta czélul, mire nézve, jobbára az említett királyi javaslatok szerint következő törvények alkottattak: Elismeri a király, hogy a végvárakat, sőt a mennyiben erejt engedi, egész országot saját hadával s költségein védelmezni, tiszti kötelessége; de midőn nagyobb veszély fenyegeti az országot, mintsem azt a királyi had elháríthatná, kötelesek azon főpapok is, kik az illető részek ótalmára megbizattak, a maguk bandériumaival, és azon megyék főispánjai, melyek szintazon részek védelmére rendeltettek, a zászlós urakkal, a birtokos s egyéb nemesekkel s ezek fegyveres népeivel a királyi zászló alatt, derékhad módjára összegyűlve, segedelmet nyújtani az ellenség visszaverésére. Azon esetre, midőn átalános fölkelés hirdettetik, az egytelkes, jobbágyokkal nem bíró nemesség fejenkinti fölkelése, — mit Zsigmond az említett javaslatban az e nemesek által kiállítandó bizonyos számú vitézekkel akart pótoltatni, jövőre is meghagyatott oly módon, hogy a kik más uraknak szolgálnak, ezek bandériumaiban, a többiek pedig a főispán vezérlete s a megyei zászló alatt saját költségeiken táborozzanak; az osztatlan testvérek közöl mindazáltal csak egy köteles felkelni. Továbbá, az ily közönséges fölkelés alkalmával a fő és más, jobbágyokkal bíró nemesek minden 33 jobbágyuk után egy jól fegyverzett lovast állítsanak, a zászlósok saját, a nem olyanok a megyék zászlai alá; kiknek pedig ennyi jobbágyuk nem volna, más hasonló kisebb birtokuakkal együtt állítsák ki e kulcs szerint telekkatonáikat; mi végre egy, a megye[1] közönségtől választandó nemes, a szolgabíróval egyesülve,

írja össze a jobbágyokat szintúgy a király, mint az urak s nemesek jószágain, s a lajstrom egy példányát a főispánnak adja által. Azon nemesek, kik a király vagy az urak bandériumaiban díjért szolgálnak, a maguk birtokaitól szintén kötelesek a megye zászlója alá küldeni jobbágyaik száma s az említett kulcs szerint reájok eső telekkatonákat. — És így lőn a telekkatonaság, melynek már Lajos király alatt is találunk némi nyomára, törvényesen megállapítva. Ez által pedig új elem vétetett föl a honvédelem rendszerébe: a személyes szabadságot és birtokjogot nélkülöző parasztság. Ezen intézkedés nem volt öszhangzásban az alkotmány azon elvével, mely eddigelé a honvédelem kötelességét a személyes birtokjogtól föltételezte. Érezte ezt a nemesség; s bár e telekkatonaság élelmezésére azontúl adót is szedett jobbágyaitól: hogy az igazságnak legalább némi külszínét megőrizze, s ne látszassák a parasztságra, melynek személy- és birtokjogot adni elmulasztott, új súlyos terhet rakni, a parasztságot nem mint néposztályt, mely a maga nevében, külön kötelesség-czímmel táborozna, hanem csak mint a nemesi jószágok járulékát vette föl a honvédelembe. A törvény kifejezése szerint, nem a parasztság állított ki a maga kebeléből, hanem a nemesség adott jószágainak nagysága, jobbágyainak száma szerint katonákat. Mi alatt pedig a parasztokra ily teher tétetett, az egyházi s világi uraknak az is megengedtetett, hogy nem csak váraik őrizetére, hanem családjaik szolgálatára is honmaraszthassák nemes szolgáikat. — Végre még néhány .fegyelmi szabály is alkottatott: azokra, kik a táborban meg nem jelennek, vagy készakarva későn jönnek, vagy engedelem nélkül távoznak, jószágvesztési büntetés szabatott. Rendeltetett továbbá, hogy a sereg ne a falukban, sem a vetéseken, hanem szabad mezőn táborozzon, s vízen, fán és kaszálatlan fűvön kivül ingyen semmit se követelhessen a földnépétől.

Zsigmond a nyár elején Albert herczeg társaságában Brünnbe utazott, alkudozásait a cseh rendekkel bevégzendő.

ha ott még nem sikerűit mindent végképen elintéznie, s miután Magyarországba visszatért, kanczellárát, Schlik Gáspárt hagyá hátra a további értekeződésre a csehekkel, kik egy nagy országgyűlést tartottak Prágában. Itt a béke és Zsigmond elfogadásának feltételei véglegesen meghatároztatván, 1436 elején egy követség küldetett azokkal a királyhoz Székesfehérvárra, ki ott a magyar főrendekkel gyűlést tartott. Zsigmond itt, a cseheknek mind a zsinattal s mind a múlt évben Schlikkel kötött szerződését külön okmányokban megerősítvén, a hosszú viszálynak valahára szerencsésen véget vetett[x]). De ezen engedményeken felül még ajándékok által is ügyekezett Zsigmond biztosítani magának a csehek jó indulatát. A husszita adóból jelentékeny összeg szedetett be az országban. Ebből most Zsigmond hatvanezer aranyat osztogatott el a csehek között, midőn őket hazájokba visszaküldötte[2]). A cseheket ekként kiengesztelve látván, a tavasz végén maga is megindult Csehország felé, hogy ott a rendek hódolatát fogadja. Junius 7-dikén Iglóban a cseh rendek küldöttsége által fogadtatván, nemcsak az eddig kötött szerződések pontjait újra esküvel is megerősítette, hanem egyéb kívánságaikat is — egyebek közt, hogy az egyházi javakat azoktól, kiknek kezén vannak, váltság nélkül vissza nem veszi, hogy az elűzött szerzeteseket klastromaikba vissza nem helyezi stb. — színleg készséggel megígérte teljesíteni. Prágában augusztus 23-kán tartá ünnepélyes bemenetét, hol aztán a rendek s a városok küldöttei vetélkedve újították meg hódolatukat; végre még a táboriták is engedelmességet fogadtak. A következő év elején Zsigmond Borbála nejét is megkoronáztatta cseh királynévá. A megelégedést, az örömet a béke helyreálltán azonban nemsokára ismét panaszok s a kedélyek újabb forrongása váltá fel a husszíták folekezeté-

[1]) Chron. Bartosii Dobnernál I, 193 Az okmányok Praynál: Annál. II, 317. kövv.

[2]) Bonfini: Dec. III. Lib. III. 429.

ben: mert Zsigmond nem csak minden módon elárulta idegcnségét irányukban, s nem csak az Iglóban tett ígéreteket nem teljesítette, hanem a békeszerződés pontjait is több ízben megsértette. Egyebek közt Rokiczana prágai érsek, nem csak méltóságától fosztatott meg általa, hanem már életét sem látta Prágában bátorságban s bujdokolni kényszerítte-tett, egyedül azért, mivel nem szűnt meg az úrvacsoráját mind a két szín alatt osztogattatni.

A hussziták, természetesen szintén nem nézték tétlenül a békeszerződés ezen és hasonló megsértéseit, s mindinkább villongni kezdenek.

Mialatt Zsigmond 1436 s a következő év folytában részint ezeú önokozta bajokkal, részint a német birodalmi ügyekkel foglalkodott, Magyarország sem örvendhetett teljes nyugalomnak. Zsigmond 1435 végén, midőn a cseh követséget várta magához Székesfehérvárra, a szentség hírében lévő Jakab ferenczi szerzetest Bosnyából, hol ő, mint a szerzet főnöke, az eretnekek kiirtásában működött, magához hívta, hogy a várt husszita követeken is megkísértse térítő buzgalmát [1]). A király szándéka azonban nem sikerült, s a követek távozta s a királynak Csehországba utazta után vakbuzgó szerzetes Magyarországban s Erdélyben kezdte meg térítéseit. A husszita tanok néhol itt is találtak követőkre, kik az erdőkben, barlangokban, pinezékben s a helységektől távolabb eső malmokban, tárták éjjenkint összejöveteleiket, hogy az úrvacsoráját mind a két szín alatt magukhoz vehessék. „Az úr vérét — u. m. egy levelében a kalocsai káptalan, — szurokkal bevont zacskókban vitték magukkal e rejtekeikbe s . . . avval magukat és ruházatukat megöntözték . ..“ Egyébiránt pedig, mint tudjuk, az országnak számos lakosa a keleti egyháznak volt híve, kik, szintén kárhozatos eretnekek voltak a térítő szemében. Már Tvartko királyt is bevádolta volt Zsigmondnál, ki aztán a hűbéres

[1]) Koller: Ilistor. Episcopat. Quinque eccles. III, 350.

királyt az év elején Székesfehérvárra maga elébe idézvén, ünnepélyes okmányban megigértette vele, hogy tartományában nem gátolja többé a térítést Most, úgylátszik, ahuszszitákon kívül az óhitűekre Magyarországon is kiterjesztő Jakab atya térítő buzgalmát[2]). A pápa őt ez évi augusztusban Magyarországon az eretnekség inquisitorának nevezte ki [3]); s azóta nem ismert határt Jakab atya szeretetlen vakbuzgalma, kivált miután némely püspököktől is nyert pártolást. Bejárta Erdélyt, a nagyváradi, kalocsai s több más egyházi megyéket, s hol a tévelygő nép szónoklataira nem hajóit, ott fegyveres erőszakkal is működött. Az országtanács ugyanis ez év folytában pénzül rendelte szedetni az egyházi tizedeket, hogy a püspökök e hittévelygés kiirtása végett bandériumaikat annál könnyebben kiállítsák [4]). Ezen bandériumok kíséretében barangolta be tehát fráter Jakab az országot; s hogy lángbuzgalmának számosán áldozataivá is lettek a szerencsétlen népben, több egyházi úr levelei tanúskodnak [5]). Ez lehetett oka, hogy Henrik pécsi püspök a kíméletlen térítőt, midőn 1437-ben az ő megyéjét is meglá-

[1]) Katonánál: XII, 735.

[2]) U. o. 749. Circa conversionem eorumdem liaereticorum et ctiam multorum schismaticorum . . .

[3]) Katonánál u. o. 741.

[4]) Quod nos eo propensius et commodius gentes nostras excercituales nostrumque bandérium contra et adversus nefandissimos haereticos Huzitas levare possimus, qui . . . regnum hoc, fidemque orthódoxam . . . perturbare non desistunt. Fejérnél: Cod. Dipl. X, 7. 815.

[5]) Olvassuk egyebek közt János váradi püspök levelében IV. Eugen pápához: Qui — F. Jacobus de Marchia — in dioecesi mea Varadiensi similiter per suae inquisitionis adhibitionem .... plurimos, ipsa haeretica pravitate infectos per interitum supplicii reprobavit condemnatos, Katonánál XII, 746. Hasonlót ír a pápához a kalocsai káptalan: Alios etiam non modicos errores (a husszitai tanokon kívül) fidei catholicae contraries comperit manifeste; quos quidem haereticos habita superinde deliberatione praematura, dignam demeritorum suorum subire fecit ultionem; sicque ipsos et eorum fautores taliter iám contrivit stb. U. o. 747.

togatá, abból kikergette. De Fr. Jakab a pápa tekintélyéhez folyamodott, kinek közbenjárására aztán Zsigmond az 1437-diki aug. 23-kán Prágából kelt levelében keményen rápa-rancsolt a püspökre, hogy ne gátolja tovább megyéjében Fr. Jakab működését').

Ezen inquisitori zaklatások s kivégeztetések a nép közt több helyt nagy forrongást támasztottak. Legveszedelmesebb volt ez Erdélyben, a Nyírségben és a Szamosközön, hol a nép, szabad költözködésének gyakori önkényes meggátlása s azon szigor miatt, melylyel 1436-ban a tizedek szedettek, különben is igen elégedetlen volt. Zsigmond mielőtt Csehor-szágba távozott, az egyházi s világi urak tanácsából Szé-kesfehérvárott oly rendeletet bocsátott ki. hogy a Marchiai Jakab atya működéseinek támogatása végett kiállítandó fő-papi bandériumok tartására a tizedek pénzül szedessenek oly módon, hogy minden kereszt búza nyolcz nagyobb, vagy ezekkel egy értékű 80 kisebb, karting nevű, dénáron váltas-sák be[2]). E rendelkezés nagy ellenszegülésre talált nemcsak a nép, hanem a birtokos nemesség részéről is, kivált Erdély-ben, hol Lépes György püspök még a pár év óta hátralék-ban maradt tizedeit is ezen rendelet szerint kívánta, behaj-tatni. A püspök ennek következtében a királyhoz folyamodott segedelemért; mire Zsigmond avval fenyegette szeptember elején (1436-ban) Prágából kelt levelében a tartomány ren-déit, hogy rendeletet bocsátott légyen a hatóságokhoz, mi-szerint a mely birtok a reá eső tizedet megfizetni vonakodik, az arra egyházi tilalommal kényszeríttessék; és ha egy hó-napon túl még ezután is vonakodnék fizetni, arra a megyei hatóság' által szoríttassék, mely e fölött minden makacs helységre három gírányi bírságot vessen[3]). A király e fe-nyegetése, úgylátszik, több helyt végre is hajtatott; de a

[1]) Koller: Hist. Episcopat. Quinqueeccles. III, 329. 359.
[2]) Fejérnél: Cod. Dipl. X, 7, 815.
[3]) Fejérnél: Cod. Dipl. X, 7, 784.

szigor nemcsak meg nem törte az ellenszegülést, hanem a kedélyek izgatottságát, melyet a költözködés gyakori meggátlása, s az egyházi tilalom folyton ébren tartott, lassanként egészen a lázadásig felfokozta. A nép, magyarok és oláhok, „elkeseredett szívvel látták miként halnak el rokonaik a szentségek kiszolgáltatása nélkül, miként kénytelenek halottjaikat egyházi szolgálat nélkül a temető helyeken kívül eltakarítani, gyermekeiket, testvéreiket egyházi áldás nélkül házasítani össze“. 1437 nyarán tehát Bábolna hegyén, Alparét határában, Belső-Szolnok vármegyében, nagy számmal gyűltek össze s követeket küldének sérelmeik orvoslata végett uraikhoz. De Csáky László, erdélyi vajda e követeket elfogatta s lefejeztette, s a maga és Lépes Lóránt alvajda, Tamásy Henrik és Kusali Jaks Mihály székelyispánok fegyveres népével az összegyűlt népet megtámadta. A csata, bár véres volt, nem lett elhatározó; egyik fél sem tartván magát legyőzöttnek, s utóbb egyezkedésre került a dolog. E szerint az urak s jobbágyok közti viszony addig is míg a király által szabályoztatnék, következőleg állapíttatott meg: a püspök a tized fejében minden húsz kereszttől egy forintot szedjen; a földes urak kilenczedet ne vegyenek, jobbágyaik szabad költözködését és végrendelkezését ne gátolják. A jobbágyok Sz. István-napon minden háztól tíz dénárt fizetni, a három sátoros ünnepen a szokott ajándékokat — egy köböl zabot, két-két kalácsot s egy tyúkot — megadni, s a malmok kijavításához járulni kötelesek. Nehogy pedig e szerződési pontokban ezután sérelmet szenvedjenek, szabadságukban áll, évenként Mennybemenetel ünnepe táján, néhány megbízottat küldeni Bábolna hegyére, kik a jobbágyság állapotát megvizsgálják és netalán támadandó sérelmeiknek orvoslatot szerezzenek[1]).

A béke azonban nem volt tartós. **A** parasztság Budai

[1]) Gr. Teleki József: A Hunyadiak kora Magyarországon. X, 3. Oklevéltár 1-ső sz.

Nagy Antal és Kardos János vezérlete alatt ismét fegyvert fogott. A zen ülés most még veszélyesebb színt öltött mint el bb, mert átterjedt a Nyírségbe is, hol egy Márton nevű volt annak vezére. A lázadók nagy csoportokban barangoltak be a vidéket; az urak lakjait feldúlták, kifosztották, maguk irgalomlom nélkül konczolták fel; a városokban és falukban véres kardot hordoztatának körül, azoknak lakosait magukhoz csatlakozniuk szólítván. A mely helységek hozzájuk ál la ni n m ak rtak, boszújok áldozataivá lőnek [1]).

A nemesek, szászok és székelyek egyaránt megrémültek a kegyetlen pórhad dúlásainak s vérengzésének hírére, s Lépeslomaja a Kusali Jaks Mihály és Tamásy Henrik székelyispánok elnöklete alatt számos nemes úr, a kilencz szász es alamennyi székely szék szeptember közepén Kápolnán a Fejér-Körös mellett gyűlést tartván, egymással az ország s a maguk oltalmára és kölcsönös segélyezésére szövetséget kötöttek, s egyszersmind Lépes György püspökkel is megbékült. k. Ez első példája Erdélyben a kiváltságos három neuuet utóbb több ízben megújított szövetségének. A gyűlés után n) ómban fegyvert ragadtak a szövetségesek és Csáky László erdélyi vajda vezérlete alatt a lázadókat megtámadták. Erdélyben mindazáltal a harcz most sem vezetett eredményre; de a szatmári fölkelt nemesség szerencsésebb, a lázadókat szétverte, elfogott vezéreiket kivégeztette, másokat kiszúrt szemmel, levágott orral, vagy kézzel küldött haza. Tán ez bírta reá az erdélyi lázadókat is, hogy újabban is alkudozásra lépjenek az urakkal. Október 6-dikán tehát Apátiban egy újabb szerződés köttetett, mely szerint a király ítéletére bízatott az ügy eldöntése. De az egyesség, nem tudjuk mi okból, kevéssel utóbb ismét felbontatott, s Nagy Antal Kolozsvár táján kezdett megint dúlni a pórhaddal; itt azonban elhagyta őt a szerencse: Csáky vajda által megveretett. A főbb czinkosok, köztük Antal vezérük is, clfo-

[1]) Gr. Kemény, Kurznál: Magazin. II, 3-dik füz. 872.1.

gatván kivégeztettek, mások megcsonkíttattak. Egy csapat a megmenekültek közöl Enyedbe vette magát, de a győztesek által onnan kiszoríttatott és szétveretett[1]).

Még mielőtt Erdélyben s határain a pórlázadás kitört, Brankovics György szerb fejedelemtől is aggasztó hír érkezett Zsigmondhoz s az elmúlt évi marcziusban, Palóczy Máté halála után nádorrá lett Hederváry Lőrinczhez, hogy a török Szendrő vára ellen készületeket tesz. A király nem késett némi magyar és morva hadakat leküldeni a nagy fontosságú vár segedelmére, melyek aztán Szentmiklósi Pongrácz vezérlete alatt a várat ostromló törököket jul. elején megverték. A győzedelem leginkább Hunyady Jánosnak volt köszönhető, ki, a husszíták elleni harczokban magát több ízben kitüntetvén, ekkoron már egy erdélyi dandár vezére volt, s avval Pongrácz zászlaihoz csatlakozott[2]). A dicső hős, kit az Isten kegyében adott a hazának, hogy azt a hódító ozmán ellen megvédje, hihetőleg ezen szolgálata jutalmául neveztetett ki a következő évben Szörényi bánná és az ország zászlósává.

Mialatt ezek a magyar birodalomban történtek, Zsigmondnak is felette meggyűltek bajai Csehországban. Testi szenvedésein kívül, melyek a 69 éves férfiút már ritkán hagyták el, családi fondorlatok is keserítették napjait. Borbála neje, kit az ezen évi februárban koronáztatott meg cseh királynévá, közeledni látván férjének halálát, testvérével Czillei Fridrikkel s a husszitákkal titkon oda működött, hogy Zsigmond halála után vejét Albertét, az öröködésből

[1]) Turóczy Chron.: IV. Cap. 22. Bonfin: Dec. Ill, Lib. III. 288. A brassói templom falán talált felírások Schwandtnernél 1,886. Gr. Kemény, Kurznál: Magazin II, 3-dik fűz. 365. és köv. 372. Eder Observationes ad Felmer 70. kövv. A három nemzet szövetségi okmánya Katonánál: XII, 793. A gyűlés helye Kápolna, a Schwandtner gyűjteményében (I, 784.) létező földabroszon a Fehér-Körös mellett volt.

[2]) Chron Bartossii Dobnernél: I, 198. Engel: Gesch. des Ungr. Reiches II, 379.

kizárván, azt magának biztosítsa. Igen alkalmasan tervébe vágott egy lengyel követség Prágában megérkezte Ulászlótól olyféle ajánlattal, bogy miután a császárnak sem nejétől sem Erzsébet leányától nincsenek fiörökösei, fogadná őt, Ulászló királyt és Kázmér öcscsét a maga fiainak, s adná nekik nőül a maga unokáit, Albert leányait, s velők együtt országai örökségét. Zsigmond, tán épen Borbála reábeszélései következtében, nem adott határozott választ a követeknek. A 48 éves nő ezután titkon oly ajánlatot tett a követeknek s a hussziták néhány nagyjainak, hogy Zsigmond halála után Ulászló (ki még csak 14 éves volt) őt vegye nőül, és Csehország Lengyelországgal egyesíttessék. A terv, úgylátszik, már igen megerősödött volt, midőn arról Zsigmond értesült. Tüstént útra kelt tehát Prágából, hol magát nem érzé biztosságban, Magyarország felé, hogy annak rendéit a netalán köztök is bujtogató Borbála fondorlataitól megóvhassa. De Znaymnál oly bágyadtság fogta el őt, hogy tovább nem utazhatott. Fő kívánsága lévén, országait halála előtt Albert vejének biztosítani, nem sokára Znaymba érkezte után parancsot adott ki Borbála s testvére Fridrik elfogatására. De Fridrik idején értesült a rendeletről s megszökött; Borbálát Albert vette őrizete alá. Zsigmond, miután a cseh rendeket megintette, hogy halála után Albertét fogadják el királyuknak, s a kíséretében lévő magyar urakat is ugyan arra kérte, deczember 8-kán, mások szerint 9-kén magyar királyságának 51-dik évében megszűnt élni. Holt teste kívánsága szerint első hitvesének, Máriának hamvai mellé, Nagyváradon Szent-László lábaihoz temettetett [1])

[1]) Turóczy Chron. IV, Cap. 24. Chron Bartosii Dobnernél 1,199. Dlugoss, Lib. XII, 699. Windeck Cap. 219. kövv. Aeneas Sylvius: Hist. Boh. Cap. 53.

XI.

Emlékeink tanúsága szerint Zsigmond, félszázados kormánylata elején oly népszerűtlen, hogy az ellene felzúdúlt viharokban koronáját is majdnem elvesztette, a magyaroktól „bőségesen megsiratva“ tétetett sírjába. E tény főbb okait alkalmilag beszőttük ugyan történetébe; jellemének és kormányának rajzát mindazáltal még ki kell egészítenünk néhány átalánosabb vonással.

Az ő kormányának két, egymástól némi tekintetben igen különböző korszaka, leginkább jellemének, környezetének s kormánymodorának változásában találja megfejtését. A könnyelmű, ledér, indulatos pártkirály, ki e fölött vezéri tulajdonok híjában még a nemzet hadi dicsőségére is homályt borított, midőn trónjáról börtönbe taszíitatott, a viszontagságok iskolájában sokat tanult; s onnan kiszabadúlván magán, környezetén, kormánymodorán sokat változtatott. Ha nem alakította is át jellemének alapvonásait, de kétségkívül higgadtabbá, mérsékeltebbé lőn; nem engedte magát föl-gerjedt vére által oly gyakran önkényre, zsarnoki tettekre ragadtatni, mint az előtt. E mellett az ifjúkori szeleskedést, elbizottságot korának haladtával több komolyság és szerénység váltotta fel jellemében. Könnyen megközelíthető lévén, emberséges bánásmódja és hívei szolgálatainak hálás elismerése, egész a pazarlásig menő bőkezűsége és kegyelemosztásai által mindinkább megnyerte alattvalói szíveit. Külföldi kegyenczeit sem szűnt meg ugyan pártolni; s a Czilleiek, kik Magyarországban 24 várat bírtak, a Stiborok, Ozorai Pipo, a Ragusából eredt Thallócziak, a Hohenzollerni Frigyes, — kinek vagyonát ő gyarapította annyira, hogy a Brandenburgi határgrófságot megvehesse s alapítójává legyen a mai porosz uralkodó háznak — stb. azontúl is dicsekedhettek kegyeivel; de ezek mellett a magyarokból is mind többeket édesgetett magához és kötelezett le, hogy trónjának gyámolaivá legyenek. A régi oligarchákból, kiktől oly meg-

aláztatást szenvedett, kevesekkel éreztette ugyan különösebb kegyelmeit; de a középsorsú nemes családok kitünőbb egyéniségeiből, kiket gazdagságra, méltóságokra emelt, annál többeket gyűjtött maga köré. így emelkedtek a főnemesek rangjába a Palócziak, Rozgonyiak, Országok, Maróthyak, Percnyiek, Tamásiak és többen mások, kik mind megannyi támaszai lettek trónjának. E mellett a nemzeti szokások, erkölcsök és viselet fölvételével is ügyekezett kedvét keresni a nemzetnek. „A magyarok kedvéért, kik hosszú szakállt hordának, ő is azt eresztett magának[44] — úgymond Turóczy *).

Azonban több népszerűséget kivált 1410 óta, midőn a német birodalom koronája is reászállott, szerzett magának Zsigmond a magyarok között. Ö volt első királyaink közöl, ki a magyar korona mellett a császárit is viselte; mi annál inkább hizelgett a nemzet hiúságának, mivel ő, mint magyar-király kereste a német királyságot. Hohenzollerni Fridrik, kit e végett a frankfurti gyűlésre küldött, a magyar király követéül mutatta be magát a birodalom rendéinek, s e czím különösen figyelembe is vétetett megválasztásánál. És miután czélját érte, sem mulasztá el Zsigmond éreztetni a magyarokkal, miképen ő a magyar név és királyság fényének emelésére fordítja új méltóságát, s mint német király is legtöbbre becsüli magyar alattvalóit. Nemsokára megválasztatása után, az 1411-ki úrnapi ünnepély alkalmával a német birodalmi mellé a magyar birodalmi czímert is kifüggesztette Frankfurtban [2]). Mint császár is rendesen Magyarországban tartá udvarát, s egypárszori huzamosb távollétének sem a német birodalmi kormány, hanem az egyházi szakadás megszüntetése s a husszíták felekezetének megbékéltetése volt

[1]) Chron. IV. Cap. 24.

[2]) Lásd erről Wenezel Gusztáv értekezését Hohenzollerni Frigyes viszonyairól Magyarországon, az Új Magyar Muzeum 185'/t-ki folyamának VII-dik füzetében 287. I.

tulajdonképeni oka. És midőn a birodalomban időzött is, jobbára a magyar urak fényes kíséretében járt-kelt, őket ügyekezett minden módon kitüntetni. Fentebb említők, hogy 1428-ban a bajor öröködési ügy elintézése végett tartott birodalmi törvényszéken Garay Miklós nádort a bírák közé ültette; a következő évben pedig, midőn a Bécsbe kihirdetett német országgyűlést Pozsonyba tette át, Albert herczeg mellé ugyanazon Garayt és János zágrábi püspököt nevezte ki a maga biztosaivá a tárgyalások vezetésére; sőt midőn e miatt a német rendek közt erősebb ellenzék fejlett ki, tudtára adata nekik, hogy ő kész lemondani a német koronáról, teljesen meglévén elégedve a magyarral. Mind ez nem kevésbbé hizelgett a magyar nemzet büszkeségének s hiúságának, mint ama tény, hogy általa a magyar név tekintélye a nyugati népek közt annyira emelkedett, hogy a magyar nyelv ismerete az európai míveltség kellékének tekintetett [1]).

Mi kormányának eredményeit illeti: nem tagadhatni ugyan, hogy Zsigmond jellemében volt több dicséretes tulajdonság, melyek a jelesebb fejedelmekben nem hiányozhatnak, és szükséges feltételei a siikernek. Ö felette élénk, mozgékony, munkavágyó természetű volt; rost gondatlanságot, hanyagságot, tunyaságot senki sem vethetett volna szemére. De ezen szép tulajdonságokat oly más jellemsajátságok ellensúlyozták benne, melyek minden munkássága mellett is igen gyakran megfosztották őt a kivánt eredménytől. Ingerlékeny, minden benyomásnak könnyen engedő természetétől űzetve, ugyanazon időben sok dologba ártotta magát, minélfogva mindenre kellő időt s figyelmet nem fordíthatott. Szintén nyughatatlan kapkodással fogott a legkülönszerűbb dolgokba; hadi tervek, egyezkedések, békealkudozások egymást űzték agyában, melyek miatt életének nagyobb

[1]) Szintén Wenczel, Hormayr történelmi zsebkönyve után. Új M Múzeum 1856. XII. fűz. 419. 1.

részét úton tölté. Legártalmasabb volt azonban vállalatai sükerére nézve ama szeszélyes, lepkeszerű állhatatlanság a megkezdett ügy végrehajtásában, melynél fogva kitűrni, az elébe gördült akadályokkal huzamosabban megküzdeni mind kedve, mind szilárdsága hiányzott. Ő a pillanat benyomásának embere volt: minden eszme, minden terv, mely agyában megvillant, késznek találta őt, bővebb érlelgetés nélkül megkezdeni annak létesítését; de, ha azt, a dolog természete szerint, csak huzamosabb, gondos ápolás, nem ernyedő kitartás és erőfeszítés érlelhette meg, azonnal felhagyott vele, kivált ha súlyosabb akadályok merültek fel útjában, s másban kereste munkavágyának kielégítését: mintha eleitől fogva nem annyira a czél elérése miatt, mint csupán időtöltés, foglalkodás után vágyódva fogott volna tervébe. Kivételt erre nézve egyedül azon munkálkodásában találunk, melyet az egyházi szakadás megszüntetésére, nála szokatlan kitartással, fordított. De az egyházi reformot keresztülvinni, bár azt is felette sürgető szükségnek látta s eleinte nagy hévvel fogta is fel, mivel nehézségekre akadt, melyeket csak ernyedetlen, állhatatos erélylyel lehetett volna legyőzni, már nem volt kitűrése. Változékony, kapkodó, szilárdság-tálán, minőnek magát teljes életében tanúsította, gyönge sajka volt ő az események hatalmas árján, kormányosi erő nélkül.

Külpolitikájában hiányzott az egyenesség, a lelkiismeretes becsületesség. Diplomatiai működéseiben fő törekvése a pillanatnyi süker volt: szerződéseinek állandóságára nem ügyelt sokat. Ha fondorlat, kétszínűség által czélt érhetett, perczig sem habozott reászedni az ellenfélt, Ígérni, minek megtartására sem akarata, sem gondja nem volt többé. Ezen színezet vonúl keresztül csaknem mind azon egyezkedésein, szerződésein, melyeket Venczel bátyjával, Józsa és Prokop rokonaival, Ulászló lengyel királylyal, a német-renddel, a husszitákkal stb. kötött. Törekvése e tekintetben jobbára csak oda irányzott, hogy találjon elég mentséget, melyeknél

fogva a szó-, a hitszegés váciját magától elháríth ssa. Csodálnunk valóban nem lehet, ha aztán az ily szán., okkal kötött szerződésekben állandóságot nem találunk s a szerződés megkötése után csakhamar ismét felsarjazni látjuk a viszályt.

Beligazgatását tekintve, igaz ugyan, hogy alig van a közügyeknek ága, melyben nyomára nem találnánk az ő hatásának, mi oly tevékenységi hajlam mellett, minő benne 1 - tezett, félszázados uralkodás után, oly mozgalm s időben, másként nem is történhetett. De e sok oldalú h .tás egyszersmind ide s tova habozó állhatatlanságán k, a kezdetet jó végre vezetni nem tudó változékonyságának s kitartáshiányának nyomát is magán hordja. Egy történetírónk kormányának eredményeit építéseihez hasonlítja, melyeket Budán kezdett. A királyi lak, kertjeivel, halas tavaival, fedett sétányaival csak félig készült el, belül butorzi.tlan lakhatatlan volt; a Dunán franczia és belgiumi kézműves, k által építtetni kezdett hídnak csak partoszlopai emelkedtek fel a föld színe fölött. Ezen s hasonló vállalataiban állhatatlanságán kívül esztelen pazarlása fosztá meg őt legtöbbször az eredménytől. A mindig pénz szűkében szenvedő, midőn akár rendes jövedelmei, akár a korona javainak nagyban űzött elzálogosítása ') által pénzre tett szert, azt csakhamar a legnagyobb könnyelműséggel tékozlá el. Az egykorú, s utóbb pápává lett Aeneas Sylvius beszéli, hogy midőn egy ízben 40,000 arany hozatott be kincstárába, a

[1]) Elzálogosítá egyebek közt a városok évi adóját is. *így tön,* például Soprony város 400 arany forintnyi évi adójával, melyet Walpurga asszonynak, Gutgesell pozsonyi polgár özvegyének és István fiának 3204 arany forintért adott zálogba. A városi adót Zsigmond mindaddig a zálogtartónak rendelé fizettetni, míg bajmóczi Noffry Lenárt kamaragróf, — Comes Tricesimarum et Cusionis Monetae — vagy más erre különösen megbízandó által másként nem fog intézkedni- Datum Wyenne fér. 2-a post fest. Ascens. Dorn, a c. 1446. Soprony városi levéltár.

sokféle terv miatt, hogy mire fordítsa e szép összeget, nem tudott elaludni; előhívatá tehát udvarnokait s a pénzt köztük osztá fel, mondván: „menjetek és vigyétek, hogy nyugton alhassam; mert a mi álmámtól megfosztott, veletek együtt megy ki“. Az adományozásra oly nagy volt a hajlama, hogy midőn nem volt mit ajándékoznia, puszta nemesi czímet és czímert osztogatott. Az armalista-nemesek tőle veszik eredetöket.

Sok baja volt neki a zavargó, féktelen oligarchiával, mely'őt uralkodása első felében még fogolylyá is tette. Ennek korlátozását és ellensúlyozását tehát mind a királyság mind a többi országlakosok érdekében, egész uralkodása alatt egyik fő feladatának tartotta. Eleinte irtó háborút kezdett ellene viselni: kivégeztetések által akart tőlök szabadulni; de miután e miatt szabadságát s trónját is majdnem elvesztette, utóbb czélszerűbb eszközökhöz nyúlt. E végett emelte a városokat országrendi állásra, s részben legalább e végett szélesítette, a megyei helyhatóságok alapját, a várjobbágyok maradványait s másokat is a nemesek sorába igtatván; e végett fejtette is ki bővebben a vármegyék szerkezetét, s vétetett gyűléseiken többször oly közügyeket is tanácskozásba, melyek az egész országot illették. De következetes ebben sem volt mind végiglen: a különben czélszerű eszközöket maga gyöngítette meg hatásukban, midőn teljes országgyűlések tartása helyett csak az egyházi s világi urak tanácsából bocsátott ki egynémely rendeletet; midőn a ritkán kihirdetett országgyűlésekre sem hívta meg mindig az országrendi állásba emelt városokat[1]) az uraknak pedig kiváltságokat osztogatott a me-

[1]) A városokkal egyébiránt, jobbára a reájok vetett adózás tárgyában, külön több ízben tartatott gyűléseket. így 1437-ben april végén, az ország nyugati részében fekvő városokat Weyden helységbe, a Fertő tava mellett, hívta meg gyűlésre. Ugyanezen okmányból tudjuk, hogy a császár Pozsony és Soprony városokra ez évben 1000 arany ftnyi adót vetett, melyet azonban Soprony vonakodott fizetni. Pozsony levele

gyei hatóságok alól. S így történt aztán, hogy czélját az oligarchia korlátolásában sem érhette el: ennek féktelensége nőttön nőtt, rabló várai, kihágásai szaporodtak stb., miként az 1435-diki, úgynevezett nagyobb törvénykönyv bizonyítja, mely a vagyon és személy biztonságát egy új alakú törvényes eljárás által ügyekezett növelni. E törvénykönyv ugyanis az úgynevezett kikiáltott törvényszékeket hozta gyakorlatba, melyeken az elkövetett hatalmaskodásról az egész megyei nemességnek eskü kötelezése alatt kellett tanúskodnia; a vallomások és tanútételek azután a vádlottal együtt a király vagy a nádor elejébe küldettek, kik aztán azok nyomán mindjárt kötelesek voltak kimondani az ítéletet. S e törvénymenetet senkinek, magának a királynak sem volt szabad elhalasztani vagy meggátolni. Egyébiránt maga a honvédelem banderiális rendszere, melyet, mint fentebb láttuk, Zsigmond bővebben kifejtett, természeténél fogva nevelte az aristokratia hatalmát s tág utat nyitott minden gyönge király alatt az oligarchiái féktelenségre.

Az anyagi érdekek kezelőinek, a városoknak, Zsigmond már azért is kedvezett, mert pazarlása miatt mindig üres kincstárának bőséges forrását látta bennök. Az árumegállító s lerakó helyek jogainak egyedül a külföldi árukra szorítása által a belközlekedést egy káros nyűgétől szabadította meg. 0, mint említők, boszúból Velencze ellen az átmeneti kereskedésnek a keletre új irányt szándékozott

Sopronyhoz. Geben zu Presburg am Freitage nach S. Georgentag a. d. 1437. Zsigmond egy más leveléből (Dat. Prage fér. 3-a prox. p. Domin. Ramispal a. d. 1437.) meg azt látjuk, hogy ez évben 2000 frtnyi adót vetett Sopronyra. Felét a város megfizette; másik felének fejében Zsigmond 12 hajót (Hochnawr) kívánt a várostól vétetni Becsben, s azok mindenikét 3 hajóssal fölszereltetni, — in quibus, u. m. Capitaneus Taboritarum cum suis Taboritis et gentibus per Danubium usque ad Nándoralbam . . . conducatur. Mind a két okmány eredetije a Soprony városi levéltárban.

törni Magyarországon s Erdélyen keresztül. De ha ebben egy állhatatosabb akaratú fejedelem czélját érhette volna is némileg, huzamosabban az nem válhatott volna hazánknak kincsforrásává: az Áldanának s a Feketetengernek mindinkább urává lett török fanatismusa egyátalában nem kedvezett a forgalomnak, s a keleti kereskedelem e miatt lassankint a Jóremény foka felé tört magának utat. Nyugat felé mindazáltal, kivált Bécscsel, Prágával, Boroszlóval és Nürnberggel, — mely városok közlekedését Magyarországgal Zsigmond lehetőleg ápolta, élénk volt az áruk kicserélése. A belföldi gyártás e korban sem örvendhetett nagyobb gyarapodásnak: ama 200 és néhány különféle kézműves, kiket Zsigmond Francziaországból s Belgiumból telepített le az országban, jelentékenyebb lendületet nem adhatott az iparnak; s tán csak az egy kocsigyártásban tűnt ki hazánk más országok fölött: a magyar kocsival csínra, könnyűségre a külföld hasonló gyártmányai nem versenyezhettek. A lő-fegyver és por gyártásának kezdete honunkban e korszakba esik. Az üvegablakok használata már közönségesen el volt terjedve. A festészetnek és szobrászatnak gyönge nyomait találjuk; az ezekkel foglalkodók is ezéhekben egyesültek *)·

Zsigmond, maga is mívelt lévén, kedvelte s pártolta a tudományokat és művészeteket. Mennyire becsülte a tudósokat, művészeket, mutatja ama mondása, hogy lovaggá ezret is tehet egy napon, de tudort egész életében sem teremthet; valamint azon tette is, hogy 1433-ban, midőn Sienában időzött, maga tűzte fel Beccadelli Antal költő fejére a borostyánkoszorút. Hogy ő Budán, versenytársáéi! a Nagy-Lajos által alapított pécsi egyetemnek szintén állított fel egyetemet, bár arról bővebb tudósításaink

[1]) Ld. erről bővebben: Az ipar és kereskedés története ezímű munkámat a magy. akadémiától kiadott történeti pályamunkák közt II, 284. 288. vagy az újabb kiadásban, kisebb tört, munkáim II. köt.

hiányzanak, onnan tudjuk, hogy a konstanczi zsinaton, mint már fentebb is megjegyeztük, hat tanár, köztök két jogtudor, egy hittudor, egy orvos, képviselte ezen egyetemet. De a tékozló Zsigmond elmulasztó azt megalapítani; s ennek tulajdonítható, hogy az igen rövid ideig maradt életben [1]).

[1]) Toldy Ferencz: A magyar nemzeti irodalom története 133. kövv. 1.

MÁSODIK FEJEZET.

Albert és I. Ulászló országlata 1437—1444.

I.

Midőn Zsigmond hullája, s a fogoly Borbála Znaymból Pozsonyba szállíttatott, ez utóbbik városban számos egyházi s világi urak és nemesek gyűltek össze a közelebb fekvő vármegyékből, s deczember 18-kán tartott tanácskozásukban az elhunyt király leányát, Erzsébetet, kinek örökösödési joga minden ellenmondás nélkül elismertetett, s ennek férjét, Albert osztrák herczeget, királyukká választották. Egyszersmind közönséges országgyűlést hirdettek Székesfehérvárra, hol aztán Zsigmond eltakarítása után a választás megerősíttetvén, Albert az esztergami érsek Palóczy György által, Erzsébet pedig Kozgonyi Simon veszprémi püspök által az 1438-ki év első napján ünnepélyesen megkoronáztattak[1]). Az ország rendei, kik Zsigmond országlata alatt bőven tapasztalták, mily kárára van a hazának a király hosszas távolléte, Alberttel koronáztatása előtt megigértették, hogy

[1]) Aeneas Sylv. Hist. Boh. 53. és köv. fej. Senging, Feznél: Thesaur. Auecd. VI, 3-dik rész 232. Chron. Austr. Feznél I, 734. Bonfin. Dec. III. Lib. VI. 409. Chron. Bartossi, Dobnernél I, 200. Albert levele Teleki Józs. Hunyadyak kora X, 10. Oklevéltár II. sz. György érsek lev. Fejérnél: Cod. Dipl. XI, 30.

idejét egészen a magyar birodalom ügyeire fordítandja, s megegyeztük nélkül a császári koronát nem fogja elvállalni[1]); miért viszont ünnepélyes okmányban kötelezték magukat, hogy Albert halála esetében, örököseinek Erzsébet királynét és gyermekeit fogják elismerni[2]).

A koronázás után Albert Budára ment az urak egy részével. Itt fölötte kellemetlen jelenetnek lőn tanúja az új király. Zsigmond uralkodása alatt a gazdag német polgárok Budán minden módon túlsúlyra ügyekeztek jutni a magyarok felett[8]), egyebek közt arra törekedtek, hogy a régi szokás ellenére, mely szerint a város bírája egy évben a magyar s másban a német polgárságból vala választandó, mindig közölök választassék; miből igen kellemetlen nemzetiségi súrlódások fejlettek ki a magyarok és németek közt. A magyarok jogainak legerélyesebb védője volt Ötvös János, tekintélyes polgár, kit e miatt a németek mindenek felett gyűlöltek. A német származású Albertnek királylyá választatása a német polgárokat most oly féktelenekké tette, hogy Ötvöst titkon elfogták, különféle kínzásokkal megölték s hulláját a Dunába vetették. A bűntett nem sokáig maradt titokban: a víz a testet, bár nyakára követ kötöttek, nyolczad napon a várostól nem messze felszínre vetette. A lelkes polgárnak eltűnte miatt eleitől fogva a németek estek gyanúba, kiktől életében sokféleképen üldöztetett; most azonban, midőn a megtalált hullán az erőszakos halálnak bizonyos nyomai látszának, a tettesekről nem lehetett többé kétség. A szörnyű hír hallatára felbőszült magyar polgárság boszút kiált, s majd, midőn a király tiszteletére jött nemesek közöl

[1]) Aeneas Sylv. Hist. Boh. Cap. 55. Dlugoss: Lib. XIII, 700. .Arenpeck, Feznél I, 1246.

[2]) Erzsébet levele Kollárnál: Analect. Vindobon. II, 919. Fejérnél XI, 34.

[3]) A város törvénykönyve, melyet Michnai Endre és Lichner Pál 1845-ben kiadtak, tanúskodik, hogy a magyar polgárság jogai sokféle-.kép megszoríttattak.

is sokan hozzájok csatlakoztak, a leggyanúsabb német polgárok házainak esnek, azokat feltörik, feldúlják, lakóikat' felkonczolják. Az egyre növekedő zaj mind többeket gyűjt össze a csőcselék népből is, kik rablóvágytól indíttatván, minden különbség nélkül megtámadják, kifosztják s feldúlják a németek boltjait s lakjait. Hiába ügyekezett őket lecsillapítani Marchiai Jakab, a híres ferenczi szerzetes, ki keresztet ragadva, futott közéjök; s végre is csak több órai dúlás után sikerűit őket a helyszínére lovagolt Garay László bánnak lecsöndesíteni *).

De egyéb tekintetekben is többféle gond s aggodalom nehezedett Albertra országlása elején. Az erdélyi parasztság lázadása még nem volt teljesen elfojtva. A török becsapási szándékainak híre is minduntalan megújult; mitől indíttatván, Albert Losonczy Dezsőt erdélyi vajdává nevezte, Vlád oláh vajdát hűségre, a szászokat vigyázatra intette. Ezekhez járult az is, hogy a cseh husszíták egyátalában nem viseltettek iránta jó indulattal, s míg a katholikus urak Zsigmönd végrendeletet elfogadni hajlottak, ők egy más király választásán fondorkodának.

Hogy ezeket közelebbről tarthassa figyelemmel, s tán mivel marczius 18-káú történt német királylyá választatásáról is értesült, april elején Albert Budán királyi helytartókat rendelvén, Becsbe utazott, hol aztán a választást tudtára adó német követség is nemsokára megjelent. A lelkiismeretes fejedelem szeme előtt tartván a magyaroknak tett ígéretét, eleinte vonakodott elfogadni a császári méltóságot, kivált miután azt a mellette lévő magyar urak is ellenzeni látszottak. Majd azonban több magyar urat is hívatott fel e végett maga mellé, kik aztán engedve a német urak s püspökök, és a baseli zsinatról érkezett követek kérelmeinek, s

[1]) Turóczy: IV, Cap. 25. Schwandtnernél I, 236. Aeneas Sylvius Albert életrajzában e tényt 1439-re teszi. Fejérnél IX, 392. Bonfin. Dec. III. Lib. IV. 410. Haselbach, Feznél II, 853.

indíttatva attól is, hogy a birodalmi követség még abban is megegyezett, hogy Albert rendesen Budán lakjék, őt Ígéretétől fölmentették. Albert ezután elfogadta a német királyságot; kikötötte mindazáltal, hogy két év lefolyta előtt ne legyen köteles megkoronáztatása végett a birodalomba utaznia ').

Mitől Albert Csehországban tartott, valóban megtörtént. Míg a Kómához szító rendek őt május 6-kán Zsigmond örökösének elismerték, a hussziták ugyanazon napon, Táborban tartott gyülésökön Kázmért, Ulászló lengyel király öcscsét választották királyukká. Albert megelőzni akarván versenytársát, jun. elején néhány ezer magyar lovassal Csehországba menvén, a hónap 29-kén magát Prágában megkoronáztatta. De a 13 éves Kázmér mindemellett sem akart lemondani igényeiről, s a dolog fegyverre került. A háborúban Magyarország nemcsak azon hadak által vett részt, melyeket Albert Csehországba magával vitt s utóbb többekkel is szaporított, hanem Felső-Magyarországon is, melyet lengyel hadak háborgattak. A szerencse azonban mindenütt kedvezett Albert fegyverének: a csehek Tábor várába szoríttattak; Kázmérnak utóbb megjelent hadai viszszaverettek; azon lengyelek pedig, kik a Szepességből Felső-Magyarországra törtek, Rozgonyi István által három ütközetben szétverettek[8]).

De mialatt az ekként megvert csehek és lengyelek alkudozáshoz folyamodni kényszeríttettek, a déli részeken nagy veszedelem érte az országot. A törökök hasznukra fordítván

[1]) Chron. Austr. Feznél I, 462. A mölki évirat u. o. 267. Ephemerid. coaevi Kovachichnál: Script. Min. I, 12. Reminiscere vasárnapra, azaz marczius 9-re hibásan teszi a választást; hogy az 18-kán történt, kétségtelen a bírod, rendek leveléből, Id. Feznél: Cod Dipl. Epist. III, 23ö. Fejérnél Cod. Dipl. XI, 45. hol több ide vonatkozó levél is közöl* tetik. Windeck Cap. 212.

[2]) Albert adománylevele Rozgonyi István részére Katonánál: XII, 908.

a királynak másfelé elfoglaltatását, a hűtlen Vlád Drakul oláh vajdától vezettetve, Erdélybe törtek, és miután Szebent egy hétig sikeretlenűl ostromolták, Medgyest, Szászsebest, Brassó külvárosait feldúlták, fölégették, és hat hétig tartó rablás és pusztítás után 70 ezer szerencsétlen fogolylyal takarodtak ki az országból. Losonczy vajda mindjárt a betörés hírére fegyverre szólítá a tartomány véderejét; de a csak nem rég bevégzett pórháborúban elfáradt tartomány lakosaiból csak kevesen gyűltek a zászlók alá; minél fogva Losonczy egyedül arra fordítá gondját, hogy a lakosokat s marháikat a déli részekről clhajtassa [x]). A török kivonúlta után a vajda, jószágaik vesztésével· példásan meg akarta büntetni mindazon urakat s nemeseket, kik a fegyverre szólító rendeletnek engedelmeskedni vonakodtak; de Erzsébet királyné, ki Csehországból hazatérvén, a kormány élére állott, nekik megkegyelmezett s jószágaikat visszaadatta[2]). A vett hírek szerint azonban a törökök nem elégedtek meg e betöréssel, s egy újabbra készültek. Albert ennélfogva Hunyady Jánost, ki magát a husszíták elleni harczokban mindenek felett kitüntette, az alvidék védelmére leküldvén, Szörényi bánná nevezte [3]).

Albertét magát a hosszan nyúló alkudozások, s a Boroszlóban szenvedett lábtörése még az egész télen künn tartották. Mihelyt azonban e bajából valamennyire felgyógyúlt, a magyar királyi helytartók sürgetéseire hajolván, az 1439-ki marczius végén visszatért az országba. Itt ugyanis nagy aggodalom terjedt el a törökök újabb betörési szándoka miatt.

[1]) Ducas. Cap. 30. Script. Byzant. XII, 91. A brassai egyház felirata Schwandtnernél I, 886. A mölki évirat feznél I, 257. Eder: Observ. 103. Hammer: I, 343. Egy névtelen szemtanú, ki akkoron Szászsebesen tanuló volt és szintén fogságra vitetett, melyből csak húsz év múlva szabadéit meg, gr. Kemény József az Új Magy. Muzeum 1857-ki foly. I. fűz. 47. 1.

[i]) Praynál: Annál. II, 329. fejérnél: Cod. Dipl. XI, 130.

[3]) Teleki Józs. A Hunyadyak kora I, 110.

Brankovics György szerb fejedelem nem menekült meg a veszélytől az által, hogy Mara leányát Murádnak nőül adta. Az 1439 elején újabb fondorlatok szövettek ellene a szultán udvarában, melyeknek következtében Murad őt fiával együtt maga elébe idézte. Brankovics, minden rosztól tartván, Szendrő várát hamarjában lehetőleg megerősítette, s idősbik fia védelmére bízta; maga pedig ifjabb fiával s kincseivel Magyarországba menekült, és segedelmet sürgetett az ország kormányzóinál. Hasonló módon az új Szörényi bán, Hunyady János is segedelmet kért, hogy a nagy készületeket tevő töröknek ellentállhasson.

Igen kellemetlenül hatott e körülmények közt Albertre, hogy Borbála özvegy királyné, kinek évdíjul ő a múlt évben elvett uradalmai helyett, 12 ezer frtot rendelt tartására, a Csehország kormányzójává nevezett Czilley Ulrikkal rijabb ármányon törte fejét, s midőn az kitudódott, Lengyelországba szökött, és Ulászlót, kitől igen jól fogadtatott,'minden módon izgatta a háború folytatására. Készben legalább ennek tulajdonítható, hogy a magyar és lengyel megbízottak, kik a békealkudozás végett pünkösd napján újabban Lublyón találkoztak, fegyverszünetnél egyebet, mely Sz. Mihály napjáig vala tartandó, ki nem eszközölhettek [1]).

De most a fegyverszünet is hasznos volt arra nézve, hogy mily nyugodtan tanácskozhassék a hon védelméről az ország rendéivel, kiknek május közepére Budára országgyűlést hirdetett. A lábtörésből szenvedett sínlődése, melyből teljesen még most sem gyógyult meg, figyelmeztethette a királyt halandóságára, s a trónörökösödés meghatározásának szükségére; s hihetőleg ez volt annak oka, hogy a király pünkösd napján (máj. 24.) egy okmányt adatott ki az egyházi s világi urak által, melyben az ő halála után a trónörö-

[1]) Ulászló felhatalmazó levele követei számára Fejérnél: XI, 234. és a fegyverszünetet megerősítő lev. kivonatban Fejérnél ugyanott 259- egész terjedelmében Telekinél, Hunyadyak kora. Oklevéltár X, 38· Dlugoss. Lib. XII, 716. Sommersberg II, 83.

kösödés Erzsébet királynénak s gyermekeinek biztosíttatott[1]). Ezen oklevél aztán az országosan összegyűlt rendeknek is bemutattatott megerősítés végett. A rendek nem ellenezték ugyan a király kívánatának teljesítését; de egyszersmind ők is ünnepélyesen megerősíttetni kívánták a királytól a maguk kiváltságait, az ország jogait és szabadságait, mit aztán Albert, a súlyos körülményektől is indíttatva, május 29-kén valóban teljesített.

Az ekként szerkesztett törvénykönyv, mely első példánya a nemzet s királya közt létre jött formaszerinti szerződésnek, s mely a későbbi királyaink által koronáztatásuk alkalmával kiadatni szokott felavatási okmányoknak alapjául szolgált, egyike törvényhozásunk s alkotmányunk legnevezetesebb okmányainak. Főbb pontjai íme következők: a király, leányait az ország rendéinek tanácsával házasítsa ki, s maga az országban lakjék. A nádor, kit eddig egyedül a király nevezett ki, — miután a király, s a nemzet közt mintegy közbenjárói tisztet visel, ezentúl az egyházi s világi urak és nemesek által, de a király befolyásával, választassák. A többi tisztségeket s hivatalokat a király tetszése szerint osztogathatja, de csak belföldieknek; s ezek közöl is egyre egynél több hivatalt ne ruházzon; a külföldieket pedig minden országos és udvari hivataloktól mozdítsa el. Az ország védelme s határainak kiigazítása tárgyában mindig az ország rendéinek tanácsával éljen. A papságnak minden eddig törvénytelenűl szokásba jött adóztatását szüntesse meg; a megürült püspökségeket mennél elébb töltse be; világiaknák egyházi tisztet s jószágot ne adjon; a papság a törvényszékek előtt a nemesekkel egyenlő legyen. Az érdemes nemeseknek a királyi fiscusra visszaesett nemesi jószágok ne pénzért, hanem ingyen adományoztassanak; a papi tized fizetésétől minden nemes ment legyen; személye ítélet előtt le ne tartóztassák; ha pedig joga valamely birtokára nézve

[1]) Erzsébet 144-ki levele Kollárnál: Analecta Vindobon. II, 220.

a kir. fiscustól megtámadtatnék, ez, követeléseit be nem bizonyíthatván, büntetésül a jószág becsárának lefizetésére szoríttassék; birtokjogi pörökben a király és a királyné ügyvédeinek ezentúl ne a bírák, hanem a pörös felek közt legyen helye. A király a pénzügyet az ország rendelitek tanácsa nélkül ne változtassa; az esztergami érsek és a tárnokmester a pénzverdékben ellenőröket tartsanak; az adó a Lajos alatti lábra állíttassék vissza stb. A honvédelem tekintetében is több intézkedés tétetett; egyebek közt: hogy a király a saját dandáraiban szolgáló fegyvereseknek, s a tiszti (nádori, vajdai, báni stb.) bandériumoknak, nehogy a vitézek rablásra vetemedni kényteleníttessenek, zsoldot fizessen. Míg saját dandáraival, s a tiszti bandériumokkal az ellenségnek ellentállhat, a derék hadat fel ne szólítsa; ha azonban ezt a szükség parancsolná, akkor a nemesség, régi kiváltsága ellen, a határokon kívül táborozni ne kényszeríttessék. A hadi foglyok, — kivéve a jelesebbeket, — s a szerzett zsákmány a vitézektől el ne vétessenek stb. A rendek ezen törvényekkel való megelégedésöket más nap — máj. 30-kán, egy külön okmányban jelentették ki, biztosítván a királyt, hogy újabb kérelmekkel nem fognak nála alkalmatlankodni[2]),

Az országgyűlés eloszlása után nemsokára Murád szultán az engedetlen Brankovics György tartománya ellen egy roppant — mint mondják, 130 ezernyi hadat vezetett, és Szendrőt körültáborolta. Albert ennek hírére a nemességet közönséges felkelésre szólította, az Al-Tisza vidékét tűzvén táborhelyül. De a nemesség igen késedelmes volt a fölkelésben, s Brankovics Gergely, kit atyja a vár védelmére hátrahagyott, majd négy hónapi hősies védelem után azt eleség hiánya miatt szeptemberben végre is feladni kényteleníttetett. Murad őt, bár sógora volt, azon ürügy alatt, hogy a

[1]) E törvény könyv a Corp. Jurisban azon példányból adatott ki, mely a király nevében s aláírásával kelt; egy másik példány, melyet a rendek írtak alá, a bécsi csász. levéltárban létezik. Ld. erről Kovachich: Vest. Comit. 226. kövv.

Magyarországban segedelmet sürgető atyjával üzeneteket váltott, a már elébb fogságra jutott öcscsével együtt, megvakíttatta és Ázsiában börtönbe vettette [1]).

A magyar sereg még Szendrő eleste előtt összegyűlt ugyan az Al-Tiszánál, de mivel száma a 24 ezeret meg nem haladta: Albert azt nem véle sükerrel vezethetni az oly nagy számú ellenségre, s többeknek megérkeztét várva, majdnem az egész augusztusban Szegednél és Kisdinél időzött, s csak szeptember elején jelent meg a titeli táborban. A király itt rémséges zavart és fegyelmetlenséget talált; boszúságára, a sereg a helyett, hogy növekedett volna, naponként fogyott; míg végre némi csatározások után a Dunán átkelt kisebb török csapatokkal, egy napon annak nagyobb része, különösen a megyei zászlóaljak, farkast kiáltva, a tábort elhagyták, úgy hogy 6000-nél többen alig maradtak, a király mellett. Szerencsére Murad szultán, Szendrő alól, melyet kevés nappal utóbb megvett, Bosnya felé fordult, s annak fejedelmét évi adójának megnagyobbítására kényszerítette. Magyarország e szerint megszabadult a veszélytől[2]).

A magyar sereg e dicstelen magaviseletét menteni lehet ugyan némileg avval, hogy Albert a mindenütt vele lévő

[1]) Dukasz Cap. 30. Script. Byzant. XII, 93. Chalkokondylas u. o. X, 103. Bonfin. Dec. III. Lib. IV. 414.

[2]) Turóczy IV. Cap. 27. Schwandtnernél I, 239. Bonfin Dec. Ill, Lib. IV. 414: Arenpeck Peznél: I, 1250. Chalkokondylas Script. Byzant. X, 103. A magyar sereg magaviseletéről leghitelesebben tanúsít maga Albert a még Titelben kiadott okmányában: . . . Pausantibus nobis per aliquot dies in hoc descensu nostro, ... tempore intermedio, antequam scilicet ipse noster exercitus cum antelatis Turcis mutuo convenire commode potuisset, major pars eiusdem exercitus, qui scilicet ex parte Comitatuum venerat, sese ad propria contulit, castrum etiam praetactum (Zenderew) paucissimis post hoc diebus elapsis ad manus .... Turcorum traditum exstitit. *A. farkas* kiáltás még Kálmán király idejéből eredt, midőn ő Oroszországban táborozott s Mirkod kún vezér által, ki magának a farkasok ordításából győzedelmet jósolt, csakugyan mégis veretett. Ld. e munka 1-ső kötetét a 351. 1.

királynénak maga felett túlságos uralmat engedett, és sem az élelemről kellőleg nem gondoskodott, — minélfogva az eleségnek és italnak nagy hiánya volt a táborban; sem a fegyelmet erélyesebb kézzel nem tudta fentartani, — minek következtében oly nagy volt a rendetlenség, hogy még a királyné hálószobájába is berohantak a féktelenek [1]). Menteni lehet avval is, hogy a kellő táplálat hiánya, s a rendkívüli hőség miatt veszélyes vérhas ütött ki a táborban, sokakra halált hozó; de azt- teljesen kimenteni még sem lehet. Az e miatt elkeseredett király a híven mellette maradt egyházi s világi nagyokkal szeptember 17-én tanácsot tartott, s miután közönséges volt a vélemény, hogy az oly kicsinyre olvadt sereggel kezdeni ez évben mitsem lehet, azt végezte velők: hogy a jövő tavaszon mennél nagyobb zsoldos had vezettessék a török ellen, s annak kiállítási és élelmezési költségeire nemcsak valamennyi jobbágyok, hanem minden szolgálatban lévő vagy jobbágyokkal nem bíró nemesek is száz denárnyi adót fizessenek új pénzben, melyből 150 tett egy arany forintot. Albert a maga részéről ígérte, hogy a sereget maga fogja rendezni s vezérleni. A jelen volt urak ellenben kötelezték magukat, hogy a királyt ezen adó beszedésében egész erejükkel támogatják, s azokat, kik ellenszegülni merészkednének, fej- és jószágvesztéssel büntetendik[2]).

Albert, miután a végvárak őrségeit megszaporította, Budára ment, már maga is vérhasban szenvedve. Itt lengyel követek várakoztak reá Ulászlótól Csehország ügyében békeföltételeket hozók. De mivel Ulászló egyebek közt azt is kívánta, hogy Borbála királynénak elfoglalt jószágai visszaadassanak, Albert boszúságában válasz nélkül bocsátá el a

[1]) Az Aeneas Sylviusnak tulajdonított Vita Albert Fejérnél: Cod. Dipl. XI, 393.

[2]) Datum in descensu nostro exercituali iuxta portám Tydewrew fér. ö-a prox. ante fest. b. Mathei ap. et ev. 1439. A bécsi csász levéltárban levő eredetiről, melyen 31 függő pecsét van. Kiadta már Teleki Józs. is Hunyadyak kora. Oklevéltár X, 70.

követeket. Majd azonban megbánva e különben szokatlan heveskedését, Palóczy László és Berzeviczy Pohárnok István küldé Ulászlóhoz alkudozni a béke fölött[1]). Ezen intézkedést már bécsi útjában, Esztergámban tette volt, mert nyavalyája egyre súlyosbodván, születése helyének levegőjére vágyódott. De betegsége, melyet szórajának csillapítása végett vigyázatlan dinnyeevés által még inkább öregbített, útközben rajta annyira elhatalmazott, hogy Neszmélyben meg kellett állapodnia. Halálát közeledni érezvén, végren- (leletet alkotott, melyben azon esetre, ha várandós neje, — kit szeszélyesnek, gyöngének, s e mellett mégis cselszövőnek, s így a kormányra alkalmatlannak ismert, — fiú gyermeket szülne, annak gyámokat, s a reá szállandó országoknak kormányzókat rendelt. A szavatartó, becsületes, harczban vitéz, de különben lágyszívű, erélytelen fejedelem október 27-kén megszűnt élni; eltemettetett Székesfehérvárott[2]).

II.

Albert halála után az oligarchia uralma állott be nagyravágyó törekvéseivel, féktelen hatalmaskodásával, irigy önzésével, szünetlen fegyverzajával, s közben-közben nagyszerű tetteivel. A nemzet tömegéből hatalmas egyéniségek emelkednek ki, melyek egyrészről nagyság- s hatalomvágytól űzetve, önző czéljaik valósítására irányzott fondorlataikkal és cselszövényeikkel, — másrészről a vészben forgott haza szeretetétől áthatva, annak megmentésére magasztos lelkesedéssel törekedve, áldozatteljes hazafiúguk nagyszerű tetteivel foglalják él a nemzet történelmének lapjait.

Az özvegy Erzsébet joga a királyi székre többször elismerve, s megerősítve volt már a nemzet által, mintsem hogy

[1]) A meghatalmazó levél Fejérnél: XI, 320.

[2]) Bonfin Dec. III. Lib. IV. 414. Turóczy Cap. 27. halála napját de hibásan okt. 28-ra teszi. A végrendelet u. o. 321. Id. ennek hitelességéről Teleki: Hunyadyak kora I, 150.

arról kétség támadhatott volna. És a mellette lévő egyházi s világi urak, egyebek közt Benedek győri püspök, Báthory István országbíró, Szécsy Tamás kincstartó, Garay László macsói bán stb. nem is késtek, ezen elismerésök jeléül, Albert eltakarítása után átadni neki a visegrádi várat, s a koronát, hol azt Palóczy György esztergami érsek halála ót i György bazini gróf őrzé[1]). De Erzsébet nem feledhette el, hogy anyjáról a Czilley ház ivadéka, s részrehajló eljárása által mimi járt az első napokban hatalmas ellenségeket támasztott maga ellen. Nem maradt titokban, hogy ő anyját, a feslett élete miatt gyűlölt Borbálát, Lengyelországból visszahívni szándékozik. E mellett hirtelenkedő kedvezéseivel hamar elárulta, hogy a Czilley házzal rokonságban állók lesznek kegyenczei s meghitt emberei a kormánynál: a Czilleyeknek maguknak a mind fekvésére, mind jövedelmeire nézve fontos Kosztajnicza várát s urodalmát adományozta[2]); Visegrád s benne a korona őrzését a kevélysége, gőgje, s a Czilleyekkeli rokonsága miatt, népszerűtlen Garay Lászlóra bízta, az esztergami érsekségre Széchy Dénest, ki anyja, Garay Hona által szintén rokona volt a Czilley háznak, nevezte ki, mellőzvén Rozgonyi Simon veszprémi püspököt, ki arra felette vágyódott, s kit mások is örömestebb láttak volna a prímáéi székben. Mindezen adományozások s kinevezések arra mutattak, hogy a hatalma miatt már is veszélyes, több oknál fogva méltán gyűlölt Czilley ház és rokonsága leend mindenhatóvá a királyné mellett.

E fölött több hazafias érzelmű urat, s köztök Hunyady János Szörényi bánt is, aggálylyal tölté el nem kevesbbé az oligarchia féktelenségétől, mint a hódítani vágyó ozmánok mindinkább nevekedő hatalmától fenyegetett hazának jövendője egy gyönge, szeszélyes, kegyenczeitől függő nő kormánya alatt. Még élénk emlékezetben volt Mária kormánya;

[1]) Az oklevél Katonánál: XII, 924.
[2]) Az oklevél Katonánál: XIII, 14.

még sajogtak a sebek, melyeket az akkor támadt féktelen zavargások a hazán ejtenek. E jobbak tehát, hogy mind a luxenburgi nemzetséget megtartsák tett Ígéreteik szerint a királyi széken, mind a hazától eltávolítsák egy erősebb férfikar kormánya által a fenyegető veszélyt: a még fiatal királyi özvegyet egy szomszéd fejedelemmel ohajták összeházasítani.

Ausztriában és Csehországban még borosabbak valónak Erzsébet kilátásai. Amott a rendek, mellőzvén Albert végrendeletét, azon esetre, ha a királyné leányt szülne, Friditik stájer herczeget választók fejedelmükké [1]); emitt a deczember 13-kón Prágában összegyűlt rendek, bár a királyválasztásban megegyezni nem tudtak, s azt egy későbbi gyűlésre halasztották; a királyságot mindazáltal a száműzetéséből előbujt Rokiczana érsek izgatásaira, megürűltnek nyilatkoztatták.

Ily körülmények közt nyílt meg Budán 1440 év elején az országgyűlés. Azon aggodalmakat, melyektől indíttatva a buzgóbb hazafiak egy erélyes férfikormányt óhajtónak, nem kevéssé fidfokozta annak híre, hogy Murad szultán nemcsak maga nagy készületeket tesz a háborúra, hanem követei által Ulászló lengyel királyt is szövetségre hívta fel, miszerint míg ő maga Magyarországot támadandja meg, Ulászló Csehországra üssön[2]). Senki sem hitte ugyan, hogy Ulászló e szövetséget elfogadja; de már a török ellenséges készületei is elégségesek voltak arra, hogy a többséget a női kormány mellőzésére indítsák. Mindenek közt leghevesebben sürgette ezt Rozgonyi Simon. A királyné, hogy az esztergami szék betöltésénél mellőzött, boszús főpapot megengesztelje, őt a gazdag egri püspökségbe helyezte át; de Rozgonyi mindemellett sem feledte el mellőztetését. Ama szavát, melyet ak-

[1]) Aeneas Sylvius, Hist. Frider. III. Kollárnál Analecta Vindob. II, 113.

[2]) Bonfin. Dec. III. Lib. IV, 416. Callimachus: De Reb. gest. Vladislai Lib. I. Schwandtnernel I, 449. Dlugoss. Lib. XII, 719.

koron barátai közt mondott: „hogy míg ő él, Erzsébet nem fog uralkodni— most nagy tűzzel ügyekezett beváltani, egy erélyes férfiúnak királylyá választatását múlhatatlan szükségesnek hirdetvén. A nagy többség véleménye oda hajlott, hogy Ulászló, az ifjú lengyel király hivassék meg a trónra oly feltétel alatt, hogy Erzsébetet nőül vegye; s ennek elfogadására a királynét minden módon ügyekeztek reávenni. Még Széchy Dénes érsek és Garay László is meggyőződtek, hogy itt haszontalan minden ellenzés, és a közkívánat elfogadására maguk is rábeszélni ügyekeztek a királynét[2]). Erzsébet, hogy unszolásaiktól meneküljön, Visegrádra távozott, hihetőleg, hogy a szintén oda érkezett Czilley Ulrikkal tanácskozzék. De utána mentek a magyar urak, és újra sürgették megegyeztének kimondását[3]). Erzsébet hasztalan vonakodott az egyenlőtlen házasságtól — (ő 31, Ulászló csak 16 éves lévén), hasztalan követelte, váratnék be nemsokára történendő szülése: a főrendek sürgetéseitől egyre ostromoltatván, sírás, zokogás közt végre kijelenté megegyezését, de azon feltétel alatt, hogy ha fiút szülne, a trón öröksége azé maradjon [4]).

Az ország rendei kinyervén valahára Erzsébet megegyezték János zengi püspököt, Tallóczy Matkó horvát bánt, Perényi János tárnok-, Palóczy László főudvarmestert több más urakkal Ulászló meghívására Lengyelországba küldötték. A követek, kikhez még Kassa, Lőcse és Bártfa városok

[1]) Bonfin. u. o. 422.

[2]) Aus den Denkwürdigkeiten dér Helene Kottanerin 15. 1. Kiadta Endlicher 1846-ban. Ilona, a királynénak bizodalmas udvari hölgye, elébb Gelusch Péter sopronyi tanácsos neje, ennek halála után Kottaner János Becs városi kamaráshoz ment nőül, — mint Türs Vilmosnak, a bécsi sz. István prépostjának a Soprony városi levéltárban őrzött levele (Gében zu Wienn an Mittichen vor dér h. dreyer kunigtag a. d. 1432) tamísítja, a sopronyi város-tanács engedelmével. Eredetiről.

[3]) Kottanerné 16. 1.

[4]) Turóczy IV. Cap 28. i. h. 240. Aeneas Sylv. Frehernél Script. Germ. II, 39. Kottanerné e. h.

követei is csatlakoztak, már január 24-én Krakóban voltak; de míg ott a föltételek iránt folyt az alkudozás, Magyarországban a dolgok egészen megváltoztak. Erzsébet Czilley Ulrik tanácsára mindjárt az urak eltávozta után Pozsony felé indult; de Komáromban megállapodván, Kottaner Ilona udvari hölgyét Visegrádra visszaküldi, s általa a koronát febr. 20-ka éjjelén, szekrényéből lopva kivéteti s magához , viteti. A drága kincs birtokába jutván, útját azonnal folytatni szándékozott. Már a szekerek is fölkészülve vártak reá febr. 22-kén; de a vajúdástól meglepetvén, helyben maradni kényszeríttetett, s még az napon fiat szült, kit aztán Széchy Dénes esztergami érsek által Lászlónak keresztel-tetett [1]).

Ha már a korona elsikkasztása is nyilván bizonyítja, hogy Erzsébet, Czilley Ulrik s a febr. 2-án német királylyá választott osztrák Fridrik tanácsaira hallgatva azonnal megbánta, hogy Ulászló meghívására megegyezi ét adta: most egy perczig sem habozott többé, adott szavát visszavonni. Tüstént futárt küldött tehát a követekhez, s tudtokra adván fia születését, őket az alkudozások félbenszakasztására s hazajövetelre intette. De Ulászló a magyar koronát ekkoron már elfogadta volt, s bár a feltételek teljesen még nem állapíttattak meg, az ellenzéki magyar uraktól kitartásra ösztönzött követek nemcsak fel nem hagytak az alkudozás folytatásával, hanem azt még inkább siettetvén, az egyességet marczius 8-kán következő feltételek alatt megkötötték: 1. Ulászló az ország rendéinek jogait koronáztatásakor hittel fogadandja; 2. Magyarországot a török ellen lengyel haderővel is védelmezendi; 3. Halics birtokjoga fölött magyar és lengyel megbízottak által újabb vizsgálatot tartand; 4. a szepesi városokat Magyarországhoz váltságdíj nélkül visszakapcsolandja; és végre 5. Borbála királynét az országba

[1]) Kottanerné: Denkwürdigkeiten 17 s kövv. 1, 1. Dlugoss Lib. XII, 730.

nem fogadandja[1]). A házasság· tekintetében ígérte Ulászló, hogy Erzsébetet még koronáztatása előtt nőül veszi; de a menyekzőre a gyászév eltelte előtt nem kényszerítendi; és ha e házasságból fiörökös nem születnék, az ország birtoka Lászlóra essék vissza[2]).

Az Ulászló pártján lévő magyar urak e szerződésről futár által értesülvén, azt már négy nappal utóbb, marczius 12-kén megerősítették; Erzsébet azonban Tallóczy Matkót és Marczaly Imrét, kiket Ulászló a szerződési okmányokkal hozzá küldött, miután tőlök ezeket átvette s rólok a pecséteket haragjában letépte, Czilley Ulrik által elfogatta, s mint hitszegőket Sopronyban elzáratta; majd midőn értesült, hogy Ulászló Magyarországban megérkezett, a magához szító urakkal, — kik közt Dénes érsek, a veszprémi és győri püspökök, Üjlaky Miklós, Tamásy László és Henrik, Kanizsay Imre és László, Széchy Tamás, Frangepán Bertalan voltak a leghatalmasabbak, Székesfehérvárra ment, s a gyermek Lászlót május 15-kén megkoronáztatta [3]). Innen Erzsébet Győrbe ment fiával, s a várat erősíttetni kezdvén, brandeisi Giskra Jánost némi cseh hadakkal magához hivatta; utóbb pedig, mivel Győr eléggé biztosnak nem Játszók, azt Czilley Ulrik védelmére bízván, a kis királyt Sopronyba küldé, maga pedig a koronával, Giskra kíséretében Pozsonyba ment, ott várandó be a Csehországból s Ausztriából berendelt felesebb hadakat.

A polgári háború koczkája evvel el lőn vetve; mert a királyné e lépése sem Ulászlót, sem a pártján lévő magyar urakat nem rettenté vissza. Ezek Ulászló megindultáról értesülvén, elejébe mennek, s őt Kézsmárkon nagy fénynyel

[1]) Dlugoss Lib. XII, 721. Bonfin. Dec. III. Lib. IV. 416. Callimachus, Schwandtnernél I, 449. kövv. Az egyessé“ okmányai Katonánál: XIII, 23. és 37.

[2]) Chmel: Gesch. Fridrich des IV. 2-dik köt. 729. 1.

[3]) Turóczy IV, Cap. 29. Kettanorné e. h. 35. köv. Callimachus e.

[4]). 456. Bonfin. e. h. 417.

fogadván, Budára viszik, hova már elébb országgyűlést hirdettek volt. Még ennek határnapja előtt megérkezett Budára Hunyady János Szörényi bán, erényei s híres vitézsége által már ekkor is kitűnő az ország nagyai közt. A jeles férfiút Erzsébet atyja és férje emelte a zászlósi polczra; de ő minden személyes tekinteteket mellőzött, midőn a haZa sorsát látta kérdésben forogni, s egy perezig sem habozott, a fenforgó veszélyes körülmények közt, egy derék ifjú királyt elejébe tenni egy nőnek és csecsemő fiának, kiket már is a gyáva, fondor, önhaszonleső Czilley befolyása alatt látott. Hunyady példája számos urat s ezek közt a kalocsai érseket, a veszprémi, pécsi, zágrábi, Csanádi, nyitrai, váczi és váradi püspököket, — a világiak közöl, hogy másokról hallgassunk, Ujlaky Miklóst is Ulászló pártjára vonta. Junius közepén — meghívatva-e, vagy, egyezkedni kívánván, önszántukból? bizonytalan ')> — biztosító menvéddel, Dénes érsek és Garay László is Budára jöttek; de ha krónikánknak hihetünk, alighogy megérkeztek, azonnal elfogattak és szabadságukat nem is nyerték elébb vissza, míg nem esküvel Ígérték, — Garay, hogy Visegrádot, hol a koronát őriztetni hitték, Ulászlónak átadni, a kardinál pedig, hogy őt megkoronázni fogja[a]). Az országgyűlés, mely ezután a nagyszámmal összesereglett urak, nemesek s városi követek jelenlétében megnyittatott, a Krakób.m készült feltételeket megerősítvén, Ulászlót újra királynak kiáltotta, s arról ünnepélyes okmányt adott ki, melyben László koronáztatása érvénytelennek nyilváníttatott[8]). — A jelen volt rendek ezután Ulászlónak hűséget esküdtek.

Ulászló és pártja ezután a koronázáshoz készültek; de

[1]) Amazt Aeneas Sylvius (Európájában, Opera: 1. 389), emezt Callimachus (e. h. 458.) mondja. A menlevelet kiadta Kovachich Suppl. ad Vest. Com. I, 492. ,

[2]) Turóczy IV, Cop. 30. Aeneas Sylvius Hist. Frid. Frehernél II, 455.

[3]) Az okmány Katonánál XIII, 70.

mivel az ünnepélyt Czilley Győrből könnyen megzavarhatta volna: mindenek előtt ezt szándékoztak hatalmokba keríteni, s Hunyady Jánost és Rozgonyi Simont egy magyar-lengyel haddal annak ostromára küldék. A vár ugyan vitézül ellentállott, miért azt hosszabban körülfogva kellett tartani; de Czilley, midőn abból egy kirohanás alkalmával titkon megfutni szándékozott, Rozgonyi Simontól elfogatott, s Budára vitetett. Ulászló, ki a békés megegyezést Erzsébettel még mindig reményiette, az őt avval biztató álnok urat, hogy e végre hűségesen fog Erzsébetnél munkálkodni, kezesség alatt nemsokára szabadon bocsátotta[1]).

E közben az ország rendei Visegrádot Garay tói átvévén, a korona szekrényét jun. 30-kán Budára hozatták. A szekrény állapota mindjárt első pillanatra gyanút ébresztett, mert az erőszaknak több jeleit viselte magán. Midőn pedig az felnyittatott, s a korona benne nem találtatott, az indulatok vihara Garay Lászlóra csapott le, kit, mint volt koronaőrt, annak elsikkasztásában legtöbben részesnek hittek. A felbőszült rendek szentségtöréssel, hazaárulással vádolták s a legkíméletlenebb kifejezésekkel halmozták el őt, s fejére halált kiáltozának. A király, magát közbevetvén, megmentette ugyan a főurat, de azt ő sem gátolhatta, hogy börtönbe ne vettessék. Hederváry nádor, Rozgonyi egri püspök és Ujlaky Miklós azonban, kiknek őrizetére bízatott, a szenvedélyek csillapodtával őt, miután becsületére fogadta, hogy az Ulászlónak esküdt hűségét nem szegi meg, néhány nap múlva szabadon jószágaira bocsátották[2]). A koronázás azonban mind e mellett sem maradt el: a rendek a sz. koronát avval határozták pótlandónak, mely a székesfehérvári sírboltban Sz. István ereklyéjét ékesíté, s melyet ezen esetre jul. 17-dikén Székesfehérvárott kelt oklevelük által teljes

[1]) Callimachus e. h. Dlugoss 736. Chron. dér Gráfén von Cilly Hahnnál II, 703.

[2]) Dlugoss. Lib. XII, 739. Révay: De Monach. Schwandtnernél II, 663.

erejűnek nyilvánítottak. Ugyanaz napon ment végbe a koronázás is az urak, nemesek és városi képviselők nagyszámú gyülekezetében. Más nap, jul. 20-kán, Ulászló a nemzet szabadságait, melyek II. Endre arány bullájában, III. Endre 1298-diki és I. Lajos 1351-diki törvénykönyveiben foglaltatnak, ünnepélyesen megerősítette.

III.

Mialatt a magyar urak a királyválasztással s koronázással foglalkodának, Murad szultán Nándorfehérvárt ostromiá. De vitézül védte azt Tallóczy János vránai pörjel, a vár kapitánya. A török sem a több hónapi elzárással, sem a falak megrongálásával s az újra meg újra ismételt rohamokkal, sem tűzaknáival nem törhette meg az aránylag csekély, de honszeretettől lelkesített várnagy és őrsége kitartását s vitézségét, melylyel a megrongált falakat éjente kijavítá, az ostromlókat naponként visszaverte, tűzaknáit ellenásásaival meghiúsította. A török végre is tetemes, — mint mondják 20,000 emberének veszteségével kénytelenítetett elvonúlni a vár alól, avval fenyegetőzve mindazáltal Ulászlónak őt békére intő követei előtt, hogy ha a vár neki jószerével át nem adatik, még nagyobb erővel térend vissza annak ostromára [2]).

[1]) Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. I, 66. II. Endre arany bullájából az ellentállási záradék, hihetőleg azért, nehogy avval Erzsébet párthívei visszaéljenek, kihagyatott. A hosszú okmány zárszavai u. o. 224.

[2]) Dlugoss Lib. XII, 748. Callimachus e. h. 465. Turóczy Cap. 35. Dukasz Script. Byz. XII, 93. Brankovics György megunván a hosszú száműzetést, már fondorkodni kezdett a törökkel, miért is Ulászló Munkács uradalmát Palóczy Lászlónak adományozta. — Pro eo quod ipse Despotus predationum et vastationum regni . . . per Turcos . . . factarum conscius et consenciens fuisse suspicatur, . . . et quod tempore ingressus nostri . . . ipse Despotus ... de hoc regno in aliorum terras se conferens contumacie ct rebellionis . . . prebuit argumentum . . . Dat.

Valóban szerencse volt az országra nézve, hogy a szul-
A cseh rabló tán, a várat elhagyván, az országba nem tört, mert itt mind lovagok, erősebben lobogott a polgári háború tüze. Erzsébet mind több és több csehet hozott az országba, kiket, hogy fizethessen, rokonától, Fridrik római királytól elébb a véglesi uradalomra s házi koronájára, utóbb Sopronyra s több magyar és osztrák birtokra mind több pénzt szedett fel; végre pedig, midőn magán evvel sem segíthetett, csecsemőjét is annak gyámsága, Ausztriát pedig kormánya alá adta. Giskra, kit Zólyommal adományozott meg és cseh hadainak fővezérévé nevezett, a bányavárosokban, Axamith a Szepességben, Talafuz Kassán, Ribald, Kerszky s mások más felső városokban fészkelték meg magukat, s Bártfát, Eperjest és Lőcsét is hatalmokba ejtették. E kelyhesek számos apró favárakat, mindmegannyi rabló fészkeket építettek a felvidéken, melynek aztán számos éveken át valóságos ostorai lőnek. Rablás, zsarolás lévén egyetlen czéljok: a szegény népet, kivált Ulászló pártosait, oly kegyetlenül üldözték, pusztították, hogy e várak vidékein a városok, helységek elnéptelenedtek; lakosaik részint békésebb vidékre költöztek, részint az erdőkben s hegyekben kerestek előlök menedéket. Ulászló e rablók ellen Perényi Miklós, késmárki kapitányra bízta e vidék védelmét. De bár a vitéz úr velők gyakran hadakozott, ereje nem volt elégséges dühöket megfékezni'), kivált miután az említett városok és főleg Kassa . is velők tartottak. Szeptember közepén, midőn a csehek és a kassai polgárok egyebek közt a jászai convent kastélyát is körültáborolták, Palóczy Lászlót és Simont, Pelsőczy Imrét, Miklóst és Istvánt, s Tornay Silvesztert más urakkal együtt felszólító a király, mennének e vidék védelmére[2]); de mivel pártjának

Bude die dóm. prox. p fest. b. Jacobi ap. 1440. A leleszi Convent levéltárából.

[1]) DIugoss Lib. XII. 754. Turóczy IV. Cap. 34.

[2]) Ulászló levele Dat. Bude d. dóm. prox. post fest. Nativ. b. Marie Virg. a. d. 1440. Jászai levéltár.

ereje többfelé is igénybe vétetett, sem nagyobb sem állandóbb segélyt nem küldhetett a felvidékre.

Mert míg Giskra és többi husszita társai a felvidéket nyomorgatták, délszakon Garay László, mihelyt fogságából szabadon bocsáttatott, megfeledkezvén hűségi esküjéről s az uraknak, kik szabadságát kieszközölték, adott becsület-szaváról, azonnal kitűzte a lázadás zászlaját; *és* Koroghi Filpes Jánossal, Bothos Andrással, Tamásy Henrikkel és más Erzsébet-párti urakkal szövetkezve, Tót- és Horvátországban, s a dunántúli részeken háborgott. Másrészről megszegte hűségét Széchy Dénes érsek-kardinál is, ki miután Erzsébet maga is lejött Esztergomba, a maga dandárait a királyné hadaival egyesítvén, testvére, Széchy Tamás vezérlete alatt Budát fenyegette. Ugylátszék, Garay, ki Szegszárdnál táborozott, és Széchy egyesíteni akarják hadaikat, hogy aztán Budát közösen támadják meg. Ezt minden áron meg kelle gátolnia Ulászlónak, különben trónja is veszélyben forog, Ö tehát Hunyady Jánost és Újlaky Miklóst a vele tartó Urak zászlóaljaival s egy lengyel dandárral haladék nélkül Garáy ellen küldé. Hunyady lehetőleg kímélni akarta a polgári vért s találkozásra szólítá fel ellenét, hogy vele békésen egyezkedjék; de miután a büszke úr ezt el nem fogadta, őt Szegszárdnál megtámadta s keményen megverte, seregét széjjelszórta. Bothos a csatamezőn maradt, Tamásy elfogatott, Koroghy és Garay magok is csak lovaik gyorsaságának köszönhették menekülésöket[1]). Ulászló a két győzedelmes vezért, Hunyadyt és Újlakit szolgálataik jutalmául erdélyi vajdákká nevezte.

E győzedelem egészen megváltoztatta a dolgok állását. A királyné tüstént visszatért Pozsonyba; Ulászló pedig miután az egészen Budáig előrenyomúlt s annak külvárosát felégetett Széchy Tamást visszanyomta, Esztergamot tábo-

[1]) Turóczy IV. Cap. 32. Bonfin Dec. Ill, Lib. 425. Callimachus Lib. II. e. h. 472. köv.

rolta körül; majd az érsekkel ott megbékélvén, Szálába vezette hadait, — hol, úgy látszik, a Czilleyek szitogatták· a lázadást; és Páka s Kígyós várakat megvévén, azt is lecsöndesítette. **A** Czilleyek most, attól tártának, hogy Ulászló egész hatalmával ellenök fordul, miért békegondolatokat kezdének forgatni elméjükben. Czilley Fridrik, a tél beálltával Ulászlótól menvédet kér s azáltal fedve Budára megy és alkudozni kezd a királylyal. De a kísérlet nem vezetett sikerre; sőt mivel visszatértében személye ellen a Rozgonyiak cselt készítettek, melyből csak gyors futással menekülhetett meg, még mint dühösebb ellenség tért haza, s hadnagya, a vitéz Vitovecz János által Tót- és Horvátországban már a tél folytában megkezdte a háborút, kegyetlenül üldözvén Ulászló híveit s pusztítván javaikat. Ezeknek védelmére Ulászló Bánffy Istvánt küldé le egy magyar-lengyel haddal; de Bánffy marczius 1-jén Szomobornál megveretik s elfogatik; minek következtében a Czilleyek hada majdnem Budáig kalandozott [1]). **A** király ezután, mihelyt maga mellett a tavasz nyiltával némi sereget gyűjthetett, személyesen állott annak élére [2]), s mivel a Czilleyek visszavonultak, Szombathelynél ütötte fel táborát[3]). De derekas

[1]) Turóczy C. 33. 34. Bonfin. e. h. 426. Hahn: Chron. d. Gráfén v. Cilley 698. köv.

[2]) Vele voltak Rozgonyi Simon, Hederváry nádor s más 11 egyházi s világi úr, kik egy levelükben (Dat. in descensu nostro éxercituali sub Castello Márwánkw fér. 3-a p. p. fest. b. Gregory pap. a. d. 1441.) fejvesztés alatt intik a sopronyi polgárokat, hogy a királyné által elzálogosított városukba semmiféle idegent be ne bocsássanak, különben azt végképen feldúlják. Soprony városi levéltár. Az urakat e levél írására az indította, hogy Erzsébet ez évi febr. 25-kén ismét 8000 forintot vett fel Fridrik királytól a városra. Kollár: Sylloge Dipl in Analecta Vindobon. II, 869.

[3]) Ulászló itt Kottrer Péter egyházi jogtudort, Albert osztrák herczeg kanczellárát a Marczaly Imre megszabadításában szerzett érdemeiért magyar polgárrá és zágrábi püspökké nevezte, biztosítván öt: hogy a jövő karácsonyig neki a püspökség javait is átadja, melyeket

ütközetre egyik félnek sem volt kedve, s némi csatározások után békealkudozások kezdettek. A Czilleyek most Erzsébetre boszúsak, mivelhogy ez magát egészen Eridrik német király karjai közé vetvén, befolyásuk alól kisiklott, igen elfogadható feltételeket adtak elő; minek következtében april 19-kén az egyesség meg is köttetett. A Czilleyek, mint magyar birtokosok, Ulászlót királyuknak elismervén, s neki hűséget fogadván, Erzsébet pártolásától egészen elállani ígérkeztek; a király pedig őket kegyelmébe fogadta [1]); s egyszersmind az Ulrik úr budai fogságát, s kezességre szabadon bocsáttatását illető irományokat visszaadta[2]).

A, Czilleyek e békekötése Erzsébetet is mind hajlandóbbá tette a békére, kivált miután fiának ügyét Csehországban is még mindig kétesnek szemlélhette, ama reményét pedig, hogy Eridrik király nejévé válhatik, elvesztette. Felszólítá tehát Ulászlót, küldene hozzá követeket a béke fölötti alkudozás végett. Ulászló örömmel hajlott a felhívásra, s hogy a feltételek a rendek által meghatároztassanak, szeptember elejére országgyűlést hirdetett. Követekül innen

most Tallóczy Matkó horvát bán az ország védelme végett tart elfoglalva. Datum in descensu nostro exercituali campestri iuxta Oppid. Sabariae 2-o die festi pascae domini (april 17.), a. e. 1441. A bécsi csász. titk. levéltár eredetijéről, melyen a királyén kívül az egri, váradi és Csanádi püspökök, Újlaky, Tallóczy Matkó, Palóczy Simon, Ország Mihály és Marezaly Imre függő pecsétei léteznek. — E püspökség kegyúri jogát Erzsébet egy múlt évi levelében (Dat. in Novacivitate in festő b. Nicolai ep. et conf. a. d. 1440.) Czilley Eridrik és Ulrik grófokra ruházta, úgy mindazáltal, hogy az idő szerint kinevezendő püspököt elébb neki, a királynénak, felterjeszszék. Hasonlókép a bécsi csász. titk. levéltár eredetijéről.

[1]) Praynál: Annál. II, 352.

[2]) Ezen pont egy külön levélbe foglaltatott. Dat. in descensu nostro exerc. Campestri prope Opp. Sabarie fér. 6-a p. p. fest. Pasce dóm. a. e. 1441 Universas et quaslibet literas in facto captivitatis praetacti Comitis Vlrici et fideiussionis pro eo facte emanatas ad statim velle restituere. A csász. titk. levéltár eredetijéről.

mind király mind a rendek felhatalmazásával Simon egri. Péter Csanádi püspökök, Kusali Jaks Mihály, Rozgonyi György országbíró, Báthory István, Samotuli Vincze, visegrádi várnagy és Tary Rupert hevesi főispán, szept. 10-kén küldettek fel Pozsonyba'). De az értekezlet Erzsébet túlságos követelésein, kit a csehországi ügyek jobbra változta ismét elbizottabbá tőn, hajótörést szenvedett, s a felek ismét fegyverhez nyúltak.

A háborút Erzsébet kezdette meg, Késmárkot, melyet eddig Perényi Miklós derekasan megvédett, vétetvén ostrom alá Giskra által. Perényi János, Miklós rokona, hogy az ellenséget a város alól elcsalja, Kassát kezdő háborgatni; de Giskra őt megvervén, ismét visszatért Késmárk alá, s azt még erősebben kezdő vívni. Ulászló, a város veszedelméről értesülvén, Czapek János vezérlete alatt egy nemrég beérkezett lengyel dandárt külde segélyére. Mielőtt azonban ez megérkezett, Giskra a fontos helyet egy városi polgár árulása következtében éjnek idején meglepte s hatalmába ejtette. Az őrség jobbára fogolylyá lett; de Perényinek sikerült futással megmenekülnie)· Kevésbé kedvezett a szerencse Ulászlónak, ki Késmárk elvesztéséért magának kárpótlást szerzendő, Kassát előbb maga, majd Perényi János által hosszan, de süker nélkül ostromoltatá [3]).

Erzsébet, e siker által felbátorítva, Pozsony várát is vívatni kezdi vala, melyet, nagy alkalmatlanságára, Rozgonyi István még mind eddig megtartott Ulászló hűségében. A király Rozgonyi sürgetéseire Thanczin Endre alatt idején egy lengyel hadat küldött a vár segedelmére. A lengyel vezér útközben Nagyszombatot elfoglalván, onnan Pozsony

[1]) A király felhatalmazása szept. 9-kén, a rendeké 10-kén kelt Budán. Mind a kettő eredetije a bécsi csász. titk. levéltárban. Kiadta Teleki József is: Hunyadyak kora, Okmánytár X, 104. kövv.

[2]) Dlugoss Lib. XII, 761. Wagner: Analecta Seep. I, 60. és II, 106.

[3]) Bonfin Dec. III. Lib. V, 435. Callimachus, 476.

vidékét is pusztítá, majd annak külvárosait is fölégeté, s a. várat cleséggel s egyéb szükségletekkel pár hónapra ismét ellátta[1]). De alighogy a lengyel had eltávozott, Erzsébet a polgárok s az Ausztriából érkezett hadai által a várat újabban is szorongatni kezdé. Most tehát, 1442 elején, Ulászló maga sietett annak megsegélyezésére, s a városnak megszállására. A hadjáratnak azonban nem lett más eredménye mint, hogy a vár szükségletekkel ismét elláttatott; mert a téli hideg, a táborban kiütött nyavalyák s a takarmány hiánya őt nemsokára elvonulni kényszerítették a város alól [2]).

Ulászló Budára húsvét táján téré vissza s a lengyel urak egy részét hadaikkal együtt hazabocsátotta. Talafuz, Erzsébet kassai kapitánya, hallván, hogy urak, katonák, gazdagon megajándékozva váltak el a királytól, zsákmánylásra megy ellenük, s őket Egerben, hol Rozgonyi Simon püspök által megvendégeltettek, egy hajnalban meglepi, s mielőtt észrevennék, számos lovaikat elszedi, majd a zajra előfutottakból is többeket, köztük Odrovász lembergi várnagyot is elfogja, s midőn látá, hogy magyarok és lengyelek már nagyobb csoportokban készülnek ellentállni, mint jött, hirtelen ismét távozik a gazdag prédával. De a rablók nem maradtak büntetlenül. A püspök és a lengyelek, látván mily csúful játszattak meg, dandáraikkal rögtön lóra kapnak, s utánok erednek. A csehek, kik a múlt éji úttól fáradt lovaikon futással tovább nem menekűlhetének, harczrendbe sorakozva várják üldözőiket, de vesztökre: nagyobb részök leöletik, a többiek maga Talafuz is, fogságba kerülnek [3]). A püspök és a lengyelek e győzedelem által felbátorodva, azonnal a bányavárosokra indulnak, Selmeczet megveszik s feldúlják és gazdag zsákmánynyal térnek vissza[4]). Majdnem ugyanazon napokban Komorovszky, podolini s jávori — és Csaika ber-

[1]) Dlugoss 762.
2) U. o. 764. Callimachus e. li. 477. Bonfin e. h. 436.
[3]) Dlugoss. 764. Callimachus 479. Bonfin Dec. III. Lib. V. 437.
[4]) Bel: Nov. Hung. IV, 576.

zeviczi lengyel várnagyok viszont Eperjest lepték meg, s azt kifosztván, tovább álltak. De rögtön értesült erről Giskra, ki épen Perényi Miklós Richnó várát készül megszállani, s utánok robogván, őket megverte s elfogta[1]). A győzedelmes Giskra ezután Richnót is megvette. E várnak segedelmére ment ugyan Rozgonyi Simon püspök, de már későn; minek következtében, hogy a hatalmas csehtől mind magának, mind barátainak nyugtot szerezzen, vele megbékült, s a maga unokahugát is nőül adta neki. De Giskra még azután sem szűnt meg Ulászló egyéb hívei ellen folytatni a háborúskodást [2]).

E pártharczokban Hunyady Jánosnak, mióta Garayt a múlt évben Szegszárdnál megverte, semmi része sem volt többé: ő azóta a déli részeken állott őrt a török ellen. Murad szultán az országban dúló polgárháborút hasznára fordítani szándékozván, az 1442-ki marczius elején Mezidbéget mintegy 80 ezernyi sereggel Erdélybe zsákmánylani küldé. Hunyady a törökök betörésének hírére, azonnal fegyverre szólítja vala a tartomány véderejét, s míg ez összegyűlne, Lépes György erdélyi püspökkel szerencsét próbálva, egy kis sereggel a Sz. Imrénél zsákmányló törököket megtámadja. — De ezeknek csakhamar segedelmére siet a közelében lévő egész ozmán tábor, s megsemmitéssel fenyegeti a kisded magyar hadat. Hunyady ezt észrevévén, idején visszavonúl a csatából, Lépes püspök azonban, a nyert előnyök után hevétől elragadtatva, dandáréval mindaddig vigyázatlanúl űzi az ellenséget, mígnem minden oldalról körülfogatik s vitézeinek nagyobb részével együtt levágatik. — Mezidbég ezután ismét zsákmánylásra ereszté szét csapatait, utóbb pedig Szebent szállotta meg. De míg ennek polgárai vitézül ellentállanak, Hunyady időt nyer összegyűjteni a tartomány fegyveres népeit, s vajdatársával, Újlaky Miklóssal együtt a

[1]) Dlugoss: 766.
[2]) Dlugoss: 767.

város védelmére siet. Mezidbég, elbizottan a szent-imrei dia- daltól, új győzedelem reményével jött a hősnek ellenébe; s leírván legbátrabb szipahiai előtt annak lovát, fegyverzetét, meghagyá nekik, hogy élve vagy halva mindenekfölött őt, a már is híressé lett vezért, ügyekezzenek kézre keríteni. A magyar vezérek, kémeik által értesülvén a nagy férfiú élete ellen készített cselekről: azok egyike, Kemény Simon, nem nyugodott, mígnem a sokáig vonakodó Hunyadyt reábirja, hogy vele fegyverzetet cseréljen. — Az ütközet megkezdődvén, a török lovasok mindegyike, magának óhajtva megszerezni a rettegett vezér elfogásának vagy levágásának dicsőségét, csak azt nézi, arra rohan, hol lobog Hunyady sisakjának forgója. De Hunyady gondoskodott Kemény védelméről, az ütközet előtt ötszáz válogatott vitézt rendelvén melléje.

E csapatka mindazáltal, bár a vitézség csodáit míveli, az ellenség nagy számú lovasságától, melylyel sokáig majdnem egyedül s még is állhatatos kitartással küzd vala, végre még is elnyomatik, s Kemény és vitéz társai a fegyvercsere dicsőségét hősi halállal fizetik meg. De ezalatt Hunyady a vakon rohanó ellenséget néhány dandárral, melyeknek egyrésze tűzfegyverrel is el volt látva, s néhány ágyújával oldalba fogja, s rémítő mészárlást tesz benne. A törökök végre észrevették tévedésöket, de már későn; mert míg Hunyady soraikat oldalt ritkítá, Szeben őrsége is kitört, s a megszabadított s hamarjában felfegyverzett foglyokkal hátulról csap reájok. Húsz ezer török, s köztök Mezidbég fiával együtt, maradt a csatatéren, vagy esett el futtában; az útak, melyeken a megvert had űzetett, egészen az oláhországi havasokig halottakkal voltak elborítva. Hunyady, midőn az ellenséget űzve e havasok közt elhaladt, azok egyikén a győzedelem s elesett 3000 vitéze emlékének megörökítésére oszlopot, utóbb pedig a nyert tömérdek zsákmányból a tövisi völgyben a pálos remeték számára klastromot építtetett. A győzedelmes vezér a dicső diadalnak gyümölcseit sem mulasztá el leszedni: a futamlókat űztében leereszkedett Havasalföldre, s an-

nak vajdáját Vlád Drakult, szintúgy mint István és Illés moldvai vajdákat is hódolatra kényszeritette a magyar korona iránt').

Alig tért vissza tűzhelyeihez a vitéz erdélyi had, már is újabb vészkiáltás verte fel azt nyugalmából. Murad a szenvedett vereség miatt boszúra gyúlva, Szehabeddin basa vezérlete alatt, egy újabb, számszerint körülbelül szintén 80 ezernyi hadat indított Erdélyre. Hunyady csak 15 ezerrel ment elébe a Vaskapu felé, de elszánva győzni vagy halni, mert az ütközettől Erdély, s a haza sorsa függött. A nagy férfiú ismét megfelelt a nemzet reményeinek; győzedelme tán még fényesebb, az ozmánok vesztesége még nagyobb volt mint elébb: 200 zászló, 5000 fogoly lőn a diadal tanúja; a török vezéi;, számos ezer vitézével maga is a halottak közt számiáltatott[2]).

E dicső győzedelmek, közvetlen eredményeiken kívül, . miszerint t. i. a hazát nagy veszélytől mentették meg, az oláh és moldvai vajdákat pedig ismét szorosabban a koronához fűzték, még az által is javára váltak az országnak, hogy a polgári viszályokba merült elméket ismét komolyabban a török hódító szándokaiból eredő veszélyre fordították, s a korona felett versengő feleket a békére hajlandóbbakká tették. — IV. Eugen pápa, ezen érdekeket szívén hordván, az 1442-ki júniusban követét Cesarini Julián bíbornokot Magyarországba küldé, hogy Ulászló és Erzsébet közt békét szerezzen. Az ügyes bíbornok miután Erzsébetnél megfordult, s vele és pártfeleivel tanácskozott, a következő békeföltételekkel jelent meg a király előtt: Ulászló mondjon le a magyar koronáról; az országot azonban László 15 éves koráig teljes hatalommal kormányozza; sőt, ha ez magtalanul hal meg, azt teljes királyi joggal örökölje; kárpótlásul lemondá

[1]) Turóczy IV, Cap. 37. Bonfin, Dec. III. Lib. V. 432. kövv. Hammer I, 346.

[2]) Turóczy Cap. 38. Bonfin e. h. 440. Chalkokondylas e. h. 106. Hammer e. h.

sáért a Szepességet, Moldvát és Halicsot Lengyelországgal örökre egyesítse; e szerződés biztosításául ő maga Annát, Erzsébet idősb leányát, Kázmér öcscse pedig a királyné hasonnevű ifjabb leányát vegye nőül; Annával ő 200 ezer aranyat, s míg az lefizettetnék Sleziát, Kázmér pedig a kis Erzsébettel 120 ezer aranyat kapjon jegyajándokul [1]).

Ulászló és a mellette lévő lengyel urak örömest elfő- gadták volna e föltételeket; de a magyar uraknak nem tetszettek, mert az ország épségét sértették. — Még Hunyady János is, bár mennyire óhajtá különben a békét, hogy aztán egész erővel a török ellen lehessen fordulnia, midőn véleménye a királytól kikéretett, készebbnek nyilatkozott a legnagyobb vészélylyel is megküzdeni, mintsemhogy a Szepesség s az említett tartományok a koronától örökre elszakasztassanak. A pápai követnek, miután e föltételek módosítva sem találtak elfogadásra, úgylátszék, a király s a királyné, ha személyesen találkoznának, maguk legkönnyebben el fognák oszlathatni a nehézségeket, s odavitte az ügyet, hogy a jövő évi (1443) junius végéig tartandó fegyverszünet köttetett, egyszersmind pedig Ulászló s Erzsébet személyes találkozása is elhatároztatott[2]). És nem is csalatkozott Julián bíbornok. Midőn a felek, némi újabb nehézségek legyőzése után, november 25-kén Győrött végre találkoztak, a köztök eleinte mutatkozó kölcsönös bizodalmatlanság csakhamar elenyészett, s Ulászló nyílt őszintesége, lovagias magaviseleté annyira megnyerte Erzsébet szivét, hogy három héti együttlét után a végbéke is megköttetett s pedig, mint látszik, —

[1]) Dlugoss: Lib. XII, 769. Callimachus e. h. 484. Bonfin e. h. 438.

[2]) A fegyverszünet feltételeit kiadta Gyurikovics György, Hormayr Archivjában 182á. foly. 388. 1. A többi körülményeket feljegyző Dlugoss Lib. XII, 770. Bonfin e. h. 439. Callimachus 486. Aeneas Sylv. Hist. Frid. Kollárnál II, 116. Ld. még Erzsébet lev. Katonánál XIII, 201. Teleki: Hunyadyak kora Oklevéltár, X, 116. kövv. Julián levele Chmelnél: Materialien. I, 113.

mert a föltételek nem jöttek napvilágra — azon alapon, hogy Ulászló a királynét nőül vegye, s a kis Lászlót és a koronát Fridrik kezéből kiszabadítsa[1]). Erzsébet azon ígérettel bocsátotta el magától a távozó Ulászlót, hogy őt Budán az ünnepekre meglátogatja. De a sors másként határozott: Erzsébet három nappal utóbb, deczember 19-én, már nem volt az élők között, s hívei őt az új menyegzői nyoszolya helyett a fehérvári sírboltba első férje, Albert mellé fektették[2]).

IV.

Mióta az egyességre Ulászló és Erzsébet közt remény mutatkozott, Julián bíbornok a béke végleges megkötésén kívül azon tervvel foglalkodék, hogy a török ellen egy nagyszerű hadjáratot indítson meg. Ez volt tulajdonképen az ő fő feladata a pápától, ki miután a görög császárral és papsággal a római egyházba térésök iránt szerződést kötött, nekik a háborúra is tényleges segélyt Ígért. Erre vonatkozólag 1443 első napján a keresztény népeket a török ellen közönséges hadjáratra szólította, az egyházi jövedelmek tizedrészét mindenütt arra rendelvén fordíttatni[3]). Magyarországban ily hadjáratra nagy kedv mutatkozott; Hunyadynak kettős dicső győzedelme a nemzetben átalános lelkesedést ébresztett. Maga az ifjú király is osztozott ebben, s hogy az iránt kellő intézkedések tétessenek, úgylátszik, még mielőtt Erzsébethez megindúlt, 1443 elejére országgyűlést hirdetett Budára.

Azonban Erzsébet halála rögtön megsemmisíteni lát-

[1]) Dlugoss e. h. Callimachus e. h. Turóczy IV, Cap. 39. Aeneas Sylvius. Hist. Frider. Kollárnál II, 116.

[2]) Rövid betegsége, váratlan halála, némelyekkel már akkor is mérget gyaníttatott, mint Dlugoss és Aeneas Sylv. e. h. h. mondják, de ha nem volna is az valószínűtlen, e gyanúval a nemeslelkú Ulászlót terhelni nem lehet.

[3]) Raynald: Annál. Eccl. XVIII, 284,

szék a nagy tervet, mert a bekét, mely Győrben létre jött, de melynek még feltételei sem tétettek Írásba, ismét nagy veszély fenyegette. Fridrik római király a kis László gyámja s a korona zálogtartója alig értesült Erzsébet haláláról, s Farkas Lászlót és Kollár Pétert, Győr kapitányait, már is reávette, hogy e várost neki általadják. — Az alku 3000 arany írtban történt meg[1]); s Fridrik a várba német katonákat küldött őrségül, mi egyátaljában nem mutatott békés szándékára. Nem kevesbbé lehetett félteni a belbékét Giskrától és társaitól, kik számos vár birtokában lévén, mint előre is látható vala, nem könnyen fognak lemondani a kis László pártolásáról, melynek ürügye alatt a gazdag martalékot nyújtó országban maradhatnak, s kényük szerint folytathatják váraikból rablásaikat. Giskra, mint az elhunyt királyné hadainak főkapitánya, mindjárt Erzsébet halála után sietett Kassa, Eperjes és más, hatósága alá tartozó városokkal oly ügyességre lépni, hogy ezentúl is híven megmaradjanak László király pártolásában[8]). Végre még az elhunyt királynénak bár igen csekély számra olvadt híveiben sem volt annyi hazafiság, hogy hiúságokról, önhaszonlesésökről a közjóért lemondjanak. Széchy Dénes érsek-kardinál, és Garay László Giskrával s más pártfeleikkel mindjárt Erzsébet eltakarítása után összejöttek tanácskozni, mit tevők legyenek a jelen körülmények között; — s abban állapodtak meg, hogy László jogainak fentartása végett Fridrik királyhoz folyamodjanak segedelemért[3]).

Uy kilátások közt nyílt meg 1443 elején a budai ország. A lelkesedés, melyet Hunyady győzedelmei ébresztettek, még nem hült meg a rendek kebelében. Julián bíbornok s pápai követ háborúra tüzelő ékesszólása sem maradt

[1]) Ld. az 1447-ki győri békeokmányt Kollárnál: Analecta Vindob. II, 1294.

[2]) Eperjes városának általam közlött levele, a Magy. Történelmi Emlékek Okmánytári osztályában I, 2.

[3]) Aeneas Sylv. Hist. Erid. Kollárnál e. h. II, 116.

hatás nélkül; mit még az országát elvesztett Brankovics György is ügyekezett nevelni, előadván, hogy a törökön, ki most egyrészről a már Zsigmonddal is némi összeköttetésben állott karamani fejedelem lázadása által Kis-Ázsiában, másrészről Moreában van elfoglalva, soha sem volt könnyebb, mint most, a teljes győzedelem. A király és a rendek tehát egyiránt hajlandók voltak a háborúra; s azon feltétel alatt, ha Fridrikkel béke vagy csak hosszabb fegyverszünet is köttethetik, a török háborút elhatározták, a vármegyékben jelentékeny adót rendelvén szedetni annak költségeire[r]). Midőn az országgyűlés széjjel oszlott, a váczi püspök s a krakói főesperes a király részéről Julián bíbornokkal Fridrik királyhoz utaztak, hogy őt a béke ügyében egyezkedésre, a török elleni háborúban pedig részvételre bírják [2]), Hunyady addig is szokott erélyével készült a hadjáratra [3]).

De a király és a rendek, midőn Fridrik jóakaratára számítottak, még nem ismerték annak izgága, kötekedő, önző jellemét. O, bár nála Julián minden lehetőt megtett, nemcsak segélyét a háborúra megtagadta, hanem még a béke megtartása tekintetében is igen kétes választ adott[4]). Az ország rendei mindazáltal, kik hihetőleg e válasz meghallása s a háborúra és a belbékére vonatkozó bővebb intézkedések végett júniusban ismét összegyűjtettek, egyaránt feltüzelve Julián buzdításai és Brankovics esdeklései, mint ama hírek által, melyek Murad szultánnak Kis-Ázsiában szenvedett vereségeiről szárnyaltak, a háborút újabban is elhatározták [5]). A hadjárat, természete szerint, támadó lévén s külföldre intéztetvén, nem a nemesség szólíttatott közönséges felkelésre,

[1]) Például Tolna 10,700 arany ftot tartozott adni. Teleki Hunyadyak kora X, 125.

[2]) Dlugoss: Lib. XII, 775. Aeneas Sylv. epist. 81.

[3]) Teleki e. h. Okmánytár X, 125.

[4]) Ld. ezt Chmelnél: Materialien zurÖsterr. Gesch. 1,112.

[5]) Bonfin e. h. 445. kövv. Az országgyűlésről ld. Kovaehich: Suppl. ad Vest. Com. I, 503.

hanem, miben Hunyady már az év eleje óta fáradozott, egy, számszerűit 24 ezernyi zsoldos had rendeltetett kiállíttatni.

Mialatt ez felkészült, Julián újabban is megfeszíté erejét, hogy Fridrikkel legalább is a fegyverszünetet fogadtassa el; mert miután Giskra a felvidéken, s a győri német kapitányok a dunántúl tényleg megkezdték az ellenségeskedést, senkinek sem lehetett kedve ily bizonytalan körülmények közt haderejétől megfosztani az országot. Es az egy ideig folytatott éles levelezés után[1]) végre nagy nehezen sikerült is reávenni Fridriket, hogy Budára követeket küldjön, kik aztán a fegyverszünetet két évre meg is kötötték[2]). Giskrát azonban csak később, szeptember első napján sikerült Rozgonyi Simon egri püspöknek egy évi fegyverszünetre bírnia[3]).

A keresztes hadjárat, melyet, mint említők, a pápa még az év elején kihirdetett, bár azt Julián minden módon igyekezett előmozdítani, nem fogadtatott a hitábrándból mindinminővel Európa két századdal előbb tolongott a szent föld felé. Julián alig hozott pár ezernél több keresztest a király zászlói alá, ki aztán azokkal, néhány magyar s lengyel urak zászlóaljaival s az országban gyűjtött zsoldos hadával julius 22-dikén indult meg Budáról. Fölösebb haddal várta őt az alvidéken Hunyady, melyet részint az ország által adóként kivetett, részint a Brankovicstól országának megszabadítására felajánlott összegeken gyűjtött. Az egyesült hadak Szendrőnél a Dunán átkelvén, újabban Brankovics György

[1]) Chmelnél: Materialien I, 116.

[2]) Aeneas Sylv. epist. 63. és 81.

[3]) A szepesi káptalan szept. 18-kán (fér. 4-a prox. p. fest. Exalt. S. Crucis 1443.) kelt hiteles levelében írta át a szerződést (Dat. in desc. n. campestri prope Oppid. Iglow in festő b. Egidij abb. a. d. 1443.) Giskra felhatalmaztatott a tőle függő részeken szabadon beszedni minden királyi jövedelmeket. A Kassa város levéltárában íróhártyán létező eredetiről. Kiadta gr. Teleki is Okmánytár X.

és Drakul oláh vajda dandáraival szaporodtak, minél fogva számuk összesen mintegy 40 ezerre emelkedett. A nikápolyi csata óta annyiféle nemzet nem egyesült a magyar király zászlai alatt, mint ez évben: német, lengyel, cseh, morva, rácz és oláh vitézek pótolták a magyar nemességet, melynek, azonkívül, hogy a határokon túl támadólag táborozni nem szokott, már azért sem lehetett az országot elhagynia, mivel a fegyverszünet daczára is pártviszály háborgatta az országot.

Ezen, úgynevezett hosszú hadjárat, mely Hunyady hősi koszorújának egyik legfényesebb levelét teszi, egy kisebb csatával kezdődött a Morava vize mellett, hol a végszendrői várnagy megfutamíttatott [1]). Majd e folyón is átkel a sereg, s míg annak túlpartján Ulászló a sereg nagyjával táborba szállt, Hunyady 12 ezernyi, harczedzett lovassal, s ezek közt a betegsége miatt honmaradt Ujlaky vajdatársa dandáréval előre roboga, s november 3-dika éjjelén egy 20 ezernyi török hadat meglepvén, azt megveri, s miután benne két ezret levágott, négy ezret elfogott, a többieket széjjelszórja[2]). E szerencsés kezdet után a hős Nisszának fordul, s azt megveszi és feldúlja. Mialatt serege az égő város alatt pihent, kémei hírül hozzák, hogy három basa, három külön irányban siet Nissza felé, ott egyesülni szándékozván. Hunyady azonnal lóra ülteti legényeit s a legközelebb eső Ezebéget egy heves, de rövid csatában megtöri s megfutamítja, s haladék nélkül a másik basára fordul; és miután az is megveretett s megfutamlott, még ugyanaz napon a harmadik sereggel érkező Turhambég ellen vezette győzedelemittas vitézeit, s azt is hasonló módon széjjelveri. A futamló hadak romjait egészen Sophiáig űzte a győzedelmes vezér, s ezen várost is

[1]) Callimachus, Schwandtnernél I, 488. Bonfin. D. Ill, Lib. V. 448.

[2]) Callimachus e. h. Aeneas Sylv. ep. 44. Ezen győzedelemre vonatkozik Hunyady maga is nov. 8-kán Ujlakyhoz írt levelében. Katonánál XIII, 251.

megvette. Míg azonban hadait itt pihenteté, kémei hírül hozzák, hogy Murad szultán egy roppant sereggel Philipopolynál táborozik; ő tehát, hogy az utána jövő királyi hadakkal egyesüljön, haladék nélkül visszafordul. Azonban még nem messze távozott Sophiától, midőn egy völgyben az ellenségnek egy nagy seregére bukkana, mely az anatoli beglerbég s tizenkét basa vezérlete alatt a Morava felé tartván, Ulászló seregét megkerülni szándékozott. „Az ellenség száma oly nagy volt a mezőn, — mond maga a szerény hős, — hogy azt megpillantván, egy kissé megindult vala.“ De csakhamar összeszedvén magát, s lelkesítő szavakkal buzdítván az“ ellenség nagy számától szinte meghökkent vitézeit, egy dandárral oly hevesen rohan a törökök egy osztályára, hogy az a lökést ki nem állhatván, futásnak ered. A dicső példa lelkesítve hat a magyarok valamennyi dandáraira, s mindnyájan oly erővel támadják meg az egész harczvonalon a törököt, hogy ez, többszörié számosabb voltának daczára, rendetlen futásban keres menedéket. Az ütközet estenden kezdődött, s a győzők a holdvilág fényénél éjfélig űzték, vagdalták a futamlókat. A basák közöl többen elestek, egy foglyul hozatott a hős elébe, ki, miután hada a táborba visszatért, avval együtt földre borulva, adott hálát az istennek a dicső győzedelemértx).

Az ötszörösen győzedelmes vezér ezután visszatért az öt követő király táborába; s a hadjárat eddigi eredményeit vajdatársának, Újlaky Miklósnak megírván, őt barátságosan felszólítá, hogy miután egészsége, mint leveléből érté, helyreállott, jöne minél elébb a sereg után s venne ő is részt annak dicső tetteiben. A sebes futár hamar megvitte e levelet Ujlakynak; s ő kevés nap múlva meg is jelent, magával újabb dicsvágyó csapatokat hozván. Ezeknek megérkezte nagy öröm tárgyává lett a királyi tá-

[1]) Hunyady János említett levele Újlakyhoz és Turóczy IV. Cap. 40.

borban [1]), melyre még több bajnoki munka is várt; mert Murad csak három napi járatra táborozott a Balkán hegység szorosaiban, s ütközet nélkül visszatérni nem volt volna tanácsos a még mindig nagyobb számú seregei előtt.

Az egymást nyomban követő hat vereség azonban nagy csüggedést terjesztett el a török táborban. Az óvatosabb basák a szultánnak azt tanácsiák, vonulna vissza seregével s pusztítaná el a vidéket, melyen a magyar tábor jövend: az eleség hiánya s a növekedő hideg így nem késendik visszavonulásra kényszeríteni az ellenséget. De azok tanácsa győzött, kik a könnyen védhető szorosokat torlaszokkal megerősíteni s azok mögött ellentállni javasolták[a]). E tájon csak két szoros út vezetett át a meredek hegylánczon Philippopoly felé, hol a szultán táborozott, s ezeket most annál könnyebb lőn megvédeni, minthogy, mire a magyar sereg azokat deczember utolsó tizedében megközelítette, az útakat már hó bori tá. A törökök ezek használatát még nehezebbé teendők, a havat vízzel öntözték meg, minek következtében a lovasság csak nagy bajjal, nyergéből leszállva, s a lovakat kézen vezetve, haladhatott előre a mindig emelkedő sikamlós utakon. De ez sem Hunyady, sem a győzedelmek által föllelkesedett had kitartását nem ernyeszté meg; s végre az egyik szoros torkolatáig felkapaszkodván, azt ostromolni kezdik. De itt már egyrészről a meredek sziklák, más részről az erős torlaszok, s úgy az azok mögöl, mint a magaslatokról a magyarokra röpített kő- és nyílzápor meggyőzhetlen akadályokat vettnek a vívók elébe. Hunyady erről a többször megújított, de mindig eredménytelen ostrom után meggyőződvén, nem is akarta tovább makacs erőködéssel fogyasztani vitézeit, s inkább a síkra kívánta lecsalni az ellenséget. Miután tehát rendeletéit e végre kiadta, s cseleit is elhelyezte, egy újabb ostromkísérletet tőn, majd színlelt futamlással visszavonúla.

[1]) V. Lászlónak Ujlaky javára tíz évvel később kelt levele Kaprinay. H. D, 1,371.

[2]) Chalcocondylasz, Script. Byz. X, 127.

A terv teljesen sikerült. A törökök, rejtekeikből leereszkedj 1443. vén, nagy mohón utána erednek; de Hunyady, midőn a kitűzött helyre ér, seregeit megfordítja, s a király és a lengyel segélyhad által támogatva, oly hevesen támadja meg a magát már győzőnek tartott ellenséget, hogy az némi ellentállás után elébb megzavarodik; majd rendetlen futásnak ered, a holtak ezerjeit hagyván hátra maga után.

De végre a győzedelmekbe is belefáradt a vitéz sereg; s a fáradtsághoz még a szigorú tél sanyarai, s a seregnek e miatt sokat szenvedett egészségi állapota, eleség és takarmány hiánya is hozzájárulván, a király és a dicső vezér megelégelték a nyert babérokat, s nem hallgatván Brankovics sürgető kérelmeire, ki, ha a harcz addig folytattatnék, míg fejedelemsége a török alól egészen fel nem szabadul, a költségek fedezésére újabban is száz ezer aranyat ígért, — karácsony után visszatértek. A nyert zsákmány oly nagy volt, hogy annak csak értékesebb részét tarthatták meg; a többit megégették. Az ifjú király február elején számos, köztök több előkelő fogolylyal s nagy diadalpompával tért vissza Budára; s az ellenségtől nyert zászlókat és a harczokban részt vett főbb urak s jelesebb vitézek czímereit, neveit a boldogságos szűz templomának falaira függeszteté; Hunyadyt ezen felül két nagy uradalommal adományozta meg [1]).

A nagyszerű hadjárat s fényes eredményeinek híre hamar befutotta egész Európát, s a külfejedelmektől tisztelgő követségek érkezének Budára, az ifjú királynak nyert győzedelmeihez szerencsét kívánni, őt a hadjáratnak folytatására ösztönözni, e végett neki segedelmöket is ígérvén. Paleologosz János, görög császár, egész erejével támogatni ajánlkozott őt, ha hadjáratát megújítja; a pápa, kinek a császár,

[1]) Callimachus Schwandtnernél 1,488. kövv. Bonfin Dec. III. Lib. V. 448. kövv. Chalkodondylasz Script. Byz. X, 127. Turóczy IV. Cap. 40. Hammer: Gesch. des Osman. R. I, 347. Dlugoss, Lib. XII, 776. Hunyady adománylevele a magát megkülönböztetett Marnavich György javára Kerchelichnél, Not. prol. 272.

sükeresebb megsegélyeztetésének esetére, a római egyházba térését fogadta, annak igyekezeteit elősegítve, a maga részéről pénzsegélyt, Velencze, Genua s a burgundi fejedelem részéről jelentékeny hajóhaddal való támogatást igére. E buzdítások annál ingerlőbben hatottak a dicsvágyó ifjú Ulászlóra, minthogy a körülmények is olyanok valának, hogy még a legmerészebb remény, a töröknek egész Európából való kiűzése, sem látszék alaptalannak föltüzelt képzeletében. A karamani fejedelem Kis-Ázsiában ismét fellázadt; Európában pedig egy hatalmas ellensége támadt a töröknek Castriota Györgyben, kit a törökök Skanderbegnek neveztek. ő, kinek atyját, János epiroszi fejedelmet s hét bátyját a török megölette, magát mozlemmé neveltette, boszúterveit mindaddig érlelgeté, míg végre Hunyadynak imént bevégzett hadjárata alatt megszökvén, ősei székhelyét, Krója várát, csel által kezére kerítheté; ezután csakhamar az egész tartományt fellázította a török ellen. Julián bíbornok mind ezen körülményeket csábító ékesszólással ábrázolgatá az ifjú király előtt. Mellette Brankovics György szerb fejedelem siránkozó kérelmeivel ostromolta a királyt a háború folytatására. Maga Hunyady János is felhasználandónak vélte a nyert előnyöket, a törökök megfélemlését, a rettegést, melyet neve a törökben ébresztett s a többi kedvező körülményeket [1]). A háború folytatása tehát a királyt környező 1444. lengyel urak ellenzése daczára elhatároztatott, s e végett april elejére országgyűlés hirdettetett, melyre a belbéke helyreállítása végett Giskra s a Lászlót pártoló urak és városok is meghivattak.

Giskra, ki már a Rozgonyi Simonnal kötött múlt évi fegyverszünetének egy pontjában is megegyezett az iránt, hogy vele a béke ügye ezen évi februárban újabban tárgyaltassék, megjelent ugyan a gyűlésre; de nemcsak hogy békét nem lehetett vele kötni, hanem oly heves viszály fejlett ki

[1]) Dlugoss e. h. 780. Callimachus 497.

közte s a rendek közt, hogy élete is veszélyben forgott, s ebből csak Ulászló menté meg, őt álruhában Budáról megszöktetvén, s lengyel lovasok fedezése alatt Győrbe kísértetvén [1]). E kellemetlen jelenet, úgy látszik, a rendek kedvét a török háborúra egészen megrontotta. Attól tártának, hogy a boszús cseh a polgári háborút újabb lángra szítandja, és minden ügyekezetöket a belbéke megerősítésére fordították. Erre vonatkozik majdnem az egész törvénykönyv, mely a király s a rendek által april 18-kán kihirdettetett. Meghagyatott ugyanis minden úrnak és nemesnek, hogy magát Ulászló hűségére írásban kötelezze; hogy a király a hivatalokat tetszése szerint ugyan, de csak magyaroknak adományozza; hogy minden elidegenített királyi jövedelmek visszszaadassanak; a kik a jövő pünkösdig Ulászló király hűségére meg nem térnek, javaikat veszítsék; minden hatalmaskodás még e gyűlés folyama alatt megvizsgáltassék s elítéltessék; a rablóvárak lerontassanak; a ki a király törvényes parancsainak nem engedelmeskedik, mint hatalmaskodó marasztaltassék el stb

Azonban, Julián bíboniok buzgalma, Brankovics siránkozó kérelmei, a velenczei és burgundi követek ösztönzései a törvény könyv megalkotása után még is oda vitték az ügyet, hogy a török elleni hadjárat ismét szóba hozatott s el is határoztatok. De hogy a fenforgó körülmények közt» midőn a meggyöngült török által a hazát fenyegettetni különben sem látták, ezt is csak kelletlenül tették a rendek, eléggé mutatja az, hogy a főrendek közöl egyedül Rozgonyi Simon egri, János nagyváradi és Herczeg Rafael bosnya püspökök ajánlkoztak kiállítani zászlóaljaikat[3]); a többiek pedig, valamint a nemesség is eleget véltek tenni a kereszténység ügyének azáltal, hogy egy nagyobb számú királyi

[1]) Dlugoss 784. Bonfin. e. h. 455.

[2]) Knvachich Jós. Móniim. Vet. Legisl. H. 30. és Sylloge Dec rét. 74.

[3]) Dlugoss: e. h. 795.

dandár kiállítására, s a nevezett három püspök zászlóaljainak szaporithatására rendkívüli adót ajánlottak; egyébiránt minden szükséges készületek megtételét Hunyadyra bízták[1]). A nagy férfiún, bár, mint látszik, nehezteléssel látta a rendek buzgalomhiányát, nem is múlt semmi, hogy mennél számosabb zsoldos álljon a zászlók alá; de Julián azon nagyszerű tervében, mely szerint ez a töröknek egész Európából való kiűzését tűzte ki a hadjárat czéljává, mint kivihetetlenben, ő sem osztozott, s elégnek tartá, oda irányozni a kiállítandó hadi erőt, hogy a még török kézen lévő szerb várak visszavétessenek. De miután a pápa a magyar papság tizedjövedelmeinek huszad részét, Lengyelországban pedig a curia számára szedetni szokott, úgynevezett Sz. Péter pénzét a keresztesek zsoldjára fordíttatni rendelte; e fölött pedig hírűi jött, hogy Ferencz-Albert florenczi bíbornok vezérlete alatt hetven gálya gyülekezik, nemsokára a Helleszpontba vitorlázandó: ő sem ellenzheté tovább, hogy Julián bíbornok nagyralátó terve tűzessék ki a hadjárat czéljává. Míg ezután a király a moldvai, havasföldi és bosnyai fejedelmeket a törökön nem rég szép győzedelmet nyert Skanderbeget, a görög császárt, a német rendet s más európai hatalmakat segélyküldésre kérte fel, Hunyady szokott erélyével gyűjté a fegyveres erőt, melyre ismét 64 ezer arany frtot fordított saját erszényéből[2]).

A hadak Szeged táján már gyűlöngeni kezdének; de a külfejedelmek Ígért segedelme hasztalan váratott. Ezek helyett Murad szultántól érkezett egy követség békeajánlatokkal. A nagy készületektől megijedt s Ázsiában is elfoglalt szultán tette-e az első lépést Brankovicsnál, közbenjárását kérvén a magyar királynál? — vagy a ravasz fejedelem

[1]) U. a. 785. és Callimachus 499.

[2]) Minthogy e hadjárat gyümölcseit leginkább Brankovics vala szedendő, ő, Hunyady e költségeinek megtérítéséül a világosvári uradalmat adományozta neki s örököseinek. Az okmányt közli, de megcsonkítva, Katona: XIII, 269.

kezdett alattomban alkudozni Muráddal, midőn látá, hogy a. hadjáratnak nem egyenesen az ő fejedelemségének teljes helyreállítása, hanem egy elérhetetlen czél tűzetett ki feladatául, mely ha, mint előre is látható, megbukik, ő ismét számiizötté válhatik, bizonytalan '). Azt egyhangúan állítják a kútfők, hogy midőn a király, országtanácsától környezve, a követséget Szegeden, aug. 1-jén meghallgatta, s megértette, hogy a szultán mind azt, mit Bolgárországon innen elfoglalt, egész Szerbországot, Chulmiát, Herczegovinát visszaadni, a múlt hadjáratban elfogott sógoráért, Cselebi natoliai basáért váltságdíjt fizetni ajánlkozik, — a minden áron háborút javasló Juliánt kivéve, mindnyájan a békeajánlat elfogadására hajlottak. Maga Hunyady is, látván, hogy az ország végvárai a Dunán túl, Galambócz, Szendrő stb. kardcsapás nélkül fognának visszaesni a koronára; meggondolván azt is, mily háborgó még a felső vidék, hol Giskrával békét kötni mindeddig nem sikerűit, mily kétes még a béke Fridrik királylyal is: minden habozás nélkül a béke elfogadására szavazott. Ez tehát tíz évre megköttetett, s a szerződést mind a király maga, mind a követek esküvel pecsételték[2]).

De alig távozott el a török követség, tudósítás érkezett az olasz-burgundi hajóhad vezérétől, hogy ő a Hellespontba megérkezett, s a szultánt, ki hadai nagyobb részével a lázadó karamani fejedelem ellen működik, Európától elzárta; most volna tehát ideje a törököt egész Európából kiűzni. Hírek jöttek, más európai hatalmasságoktól is, hogy buzgón készülnek és segedelmük rövid időn megérkezik. Es íme, sokan bánni kezdék, hogy a kedvező alkalom a töröknek egész Európából való kiűzésére elmulasztatott; mind többen kezdék mondogatni, hogy a fellármázott s már nagyban készülő szövetségeseket cserben hagyni a becsülettel nem férhet meg.

[1]) Amazt állítják Callimachus e. h. 500. Bonfin 456. Dukasz. Scrip. Byz, XIII, 97.; emezt pedig Chalkokondylasz, Scrip. Byz X, 131.

[2]) Turóczy IV, Gap. 41. Dlugoss 788. Bonfin Dec. HI, Lib. VI, 456. Callimachus Lib. III. e. h. 501.

És mi még a kedélyek és vélemények hangulatának teljes megváltozására hiányzott, megtette azt Julián bibornok ékesszólása, ki nyilván hirdeté, hogy a hitetlenek irányában mondott esküt megtartani nem kötelesség; sőt állitá, hogy a kereszténység közös ellenségével, a többi keresztény fejedelmek s a pápa megegyezte nélkül, békét kötni joga sem volt Ulászlónak. A bibornok okoskodása meggyőzőleg hatott a királyra s az urakra; s ezek aztán véleményökre hajlították az esküt megszegni vonakodó Hunyadyt is, kinek, mint mondják, a sükert erősen reménylő Ulászló Bolgárországot külön királyságul ígérte. A békekötés felbontásában mindnyájan megegyeztek, s a király aug. 4-kén meg is esküdött a bíbornoknak, hogy a budai országgyűlés határozata szerint mennél elébb megindítja a hadjáratot *).

Ezen határozat a külfejedelmeknek azonnal tudtára adatott, és miután a görög császártól és Skanderbegtől buzdító és segélyt igérő levelek érkeztek, Ulászló szept. végén 10—12 ezernél alig több sereggel Orsovánál átkelt a Dunán, azon reménytől kecsegtetve, hogy miután a szultán Európától el van zárva, Skanderbegnek Ígért 30 ezernyi hadától s a görög császár összes erejétől támogatva, e csekély Wad is elegendő leszen teljesen legyőzni Európában a török hatalmát. Brankovics szerb fejedelem, miután várait a békekötés szerint átvette, nemcsak segélyt nem adott, hanem némelyektől arról is vádoltatik, hogy ő értesítette volna legelőbb Murad szultánt a veszélyről; utóbb pedig Skanderbéget is akadályoztatta a királylyal való csatlakozásában. Hunyady, Erdélyből jövén, Bolgárországban mintegy öt ezernyi dandárral s utóbb Drakul vajda is négy ezernyi hadakkal csatlakozott Ulászlóhoz; Drakul, látván a királynak csekély, mindössze is alig 20 ezernyi hadát, őt a hadjáratról lebeszélni {igyekezett, s kóré őt, ne tegye ki magát a nyilvános ve-

[1]) Dlugoss 790. Turóczy Cap. 42. Bonfin h. 457. Callimachus e. h. 504. Aeneas Sylv. ep. 81.

szélynek ily csekély sereggel, melynek száma, __ úgymond, a szultán vadászkiséretét sem haladná meg: de végzete ellentállhatatlanúl vonta az ifjú királyt, kit Julián sem szűnt meg buzdítani. Drakul látván, hogy tanácsa el nem fogadtatik, Hunyadyval különben is ellenséges viszonyban lévén, segédhada vezérletét fiára bízta s maga távozott. Októb. 16-dikán Nikápolynál táborozott a királyi had; majd tovább haladván, a Kamdsik folyamon talált 28 gályát elégette. A király innen októb. 24-kén hadizenetet íratott a törököknek, levelét három török fogoly által küldvén át Mahoracz, Petrecz, Várna, Galata és egyéb várak nagyjaihoz, kiket váraik feladására szólított. E várak közöl kettő ostrommal vívatott meg, s a bennök talált öt ezernyi őrség kardra hányatott; mire azután Várna s még két más erősség is megadta magát.

Már Gallipoli felé indúlt volt az ezen eredmények által föllelkesített királyi had, midőn az olasz hajóhad vezérétől, a fiorenczi bíbornoktól Juliánhoz levél érkezik, hírül adó, hogy Murad szultán összes hadával átkelt a tengeren. Murad ugyanis, a békeszegésről értesülvén, a karamani fejedelemmel nyomban békét kötött és boszútól lángolva sietett a tengerhez: itt a genuai s velenczei hajók kapitányait megvesztegető, egy aranyat adván azoknak minden átszállított fegyveresért. Majd Adrinápolyban magához vonván többi haderejét, százezernyi sereggel siete Várna alá, hová a király és Hunyady, jöttének hírére visszavonúltak, s alkalmas helyen szekértáborba szállottak.

November 10-dikén a nap keltekor mind a két részről harczrendben álltak, egymással szemben, az ellenséges hadak. A szultán táborának közepén hosszú póznára függesztett· ki a szegedi békekötés oklevelét. A magyar sereg harczrende Hunyady lángeszének újabb remeke volt. Balszárnyát a nagyváradi püspök alatt a devini tónak vetve, jobb szárnyával, melyet Rozgonyi Simon egri püspök és Tallóczy Ferencz, a horvát bán öcscse, vezérletére bízott, a völgy magas szikláihoz támaszkodott; közepén a királyt helyező el

dandárával, míg maga a kevésbbé biztos oláh haddal az elővédben foglalt helyet. Az ütközet a jobb szárnyon kezdődött, hevesen és öldöklőn. A törökök ázsiai lovassága ismételve nagy tömegekben intézett rohamot a mieinkre; de a vitéz egri püspöktől s Tallóczytól mindannyiszor visszaveretett. **A** futamlók üzésében mindazáltal Rozgonyi, tüzétől elragadtatván, az ellenség közé igen messze rohant, úgy hogy midőn hibáját észrevette, szárnyára többé vissza nem térhetett, és csapatával Galata felé vágatott el. A törökök jobb szárnyunk meggyöngültét észrevevén, harmadszor is reá rohannak, s bár a harczban tapasztalt Tallóczy lökésöket vitézül felfogá, a nagy sokaságnak hosszabb ideig ellentállni képes nem volt volna. De hamar észreveszi azt a gondjait minden részre kiterjesztő Hunyady, s ő az oláhokkal, a király a maga dandárával az ellenséget oldalba fogva nemsokára megállítják, majd egy dühös vagdalkozás után rendetlen futamlásra kényszerítik. Míg azonban jobb szárnyunkon ekként kedvez a szerencse, balszárnyunkat éri veszély. János váradi püspök, e szárny vezére, észrevevén, hogy a jobb oldalon miénk a győzedelem, daczára csekélyebb erejének, melylyel erős helyzetében nagyobb had támadását is bizton kiállhatta volna, abból előre nyomúlva, szintén megtámadja a szemközt lévő európai szipahikat, de általok visszaüzetik, s a tó felé vettetik. E szerencsétlen roham nagy zavarba hozza az egész balszárnyat; s az már-már a mocsárokba szoríttatott, midőn a vészt megpillantó Hunyady egy vasas csapattal — mert az oláhok már rablásnak eredtek, — segedelmére robog, s kemény küzdés után az ellenséget itt is visszanyomja, elszéleszti.

Midőn Hunyady az ázsiai lovasság üzéséből a királylyal visszatért, ezt buzgón kéré, ne mozdulna a középből, míg az ellenség másik szárnyát is, melyre épen menendő vala, meg nem futamítja, hogy aztán összes erővel rohanhassanak az ellenség derekára, melyet a jancsárok magának a szultánnak vezérlete alatt képeztek. De a tüzes ifjú nem fo-

gadta tanácsát a tapasztalt vezérnek: míg ez a balszárnyon kiizd, ő lengyel környezetétől s a vezér irigyeitől ingereltetvén: ne engedne át minden dicsőséget Hunyadynák, venne ő is részt a mármár kivívott diadalban, — a lengyelekkel s egy kicsiny, mintegy 500 főnyi magyar csapattal, a jancsárok hadtestére rohan, s egyenesen azon emelkedettebb hely felé tart, honnan Murad a csatát intézé. A szultán látván szárnyai megfutamlását s jancsárai sorainak a király heves rohanása által történt zavarodását, már maga is futni készült, s csak basái egyikének, ki kantárszárába kapott, kérelmeire maradt veszteg. Ekkor tért vissza a balszárnyról Hunyady, s latvan a történteket, egy csapattal, melyet hamarjában összeszedhetett, a király után indul, hogy őt, ki mindig mélyebbre hatolt be a jancsárok sorai közé, s mind nagyobb tömegtől vétetett körül, a veszélyből kivágja. Némelyek szerint el is jutott volna hozzá, de a mindinkább neki hevült ifjú nem hallgatott szavára, s kisded csapatával még elébbre tolongott, míg nem lova megsebesíttetvén, elbukik, s vele együtt maga is a földre terül, és mielőtt segedelme érkeznék, egy öreg jancsár által lenyakaztatik. Hunyady a királyt többé nem látván, vészt gyanít, s a jancsárok sorain keresztül még egyszer hozzá jutni törekedik; de hasztalan már minden erőködése: a király feje egy lándzsára tűzve új lelkesedést öntött a jancsárokba; a király kísérete nagy részben levágatott; a többiek, kiket Hunyady nem szűnt meg lelkesíteni, a király eltűntének hírére elcsüggedve, futásnak eredtek. A vezér minden erejével hasztalan ügyekezék megállítani a futamlókat, s végre meggyőződvén, hogy a mellette elszántan megállóit kis csapattal a jancsárok tömegeinek előre nyomulását meggátolnia lehetetlen, maga is futással menté meg drága életét.

A harcz estenden végződvén, sokan a megerősített táborba menekültek; mert Murad, kinek lovassága már elébb megfutott, s egész serege iszonyú veszteséget szenvedett, s ki egyébiránt is alig hitt győzedelmének és cselt gyanított,

nem merte űzetni a futamlókat, hanem csak más napon dúlatta föl a tábort s vágatta le az oda menekülteket. Ezek és a harczban elestek között volt Julián bíbornok, az esküszegés fő oka, Rozgonyi Simon egri, Dominis János nagyváradi püspökök, Báthory István, ki a Sz. György zászlóját az előbbi napon vitézül megvédte, s többen mások. De a törökök is drágán szerezték a győzedelmet. A szultán, látván elhullott katonáinak tömérdek számát, mondják, felkiáltott volna, hogy így nem óhajt többé győzni!

Hunyady kis csapatával a harcztért odahagyván, két nap múlva a Dunán átkelt, s Havasalföldön át szándékozott hazatérni. De alig hogy oláh földre ért, Drakula vajdától, régi ellenségétől elfogatott. Mi szándékból tette ezt a vajda, nem tudjuk. Néhány nap múlva mindazáltal, hihetőleg megijedvén Hederváry nádor izenetétől, ki őt az ország egész erejével megtámadni fenyegetőzött, foglyát a vajda szabadon bocsátotta s egész Erdélyig elkísérte [1]).

[1]) Turóczy IV. Cap. 42. Schwandtnernél I, 255. Dlugoss: Lib. XII, 798. kövv. Callimachus: De Rebus Vladislai Lib. III, Schwandtnernél 1,509. kövv. Chalkokondilasz: Script. Byzant. X, 134. kövv. Bonfinis: Dec. Ill, Lib. VI, 460. kövv. Aeneas Sylv.: Epist. 52, és 81. Ereher II, 47. V. ö. Hammer: Gesch. des Osman. Reichs I, 353. kövv. Hunyadyt a lengyel Dlugoss arról vádolja, hogy szándékosan hagyta elveszni a királyt. De ezen alacsony vádat, mely csak a lengyelnek a Hunyadyház iránt minden alkalommal kitüntetett gyűlöletéből eredt, bőségesen megczáfolja nemcsak a nagy férfiúnak teljes életében tanúsított jellemtisztasága s feddhetetlensége, hanem valamennyi mind honi, mind görög s más egykorú írók részrehajlatlan elbeszélése is úgy annyira, hogy az czáfolatra sem érdemes.